

e-ISSN: 2687-2811

IBAD

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

YIL/YEAR: 5

SAYI/ISSUE: 7

YAZ
SUMMER

2020

AMAÇ

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Dergimiz 2019 yılından itibaren kış, yaz ve güz olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Gerekli görüldüğü takdirde özel sayı(lar) da yayımlanır.

IBAD, Türkçe ve İngilizce dillerinde alanına yenilik getiren özgün veya derleme makalelere yer verir. Dergi, makaleler yanında bilimsel çeviri ve kitapların tanıtımlarını da yayımlar.

IBAD'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

KAPSAM

IBAD'da insan ve toplum bilimlerinin tüm alanları ile (iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, edebiyat, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, eğitim bilimleri, dilbilimi, din bilimleri, güzel sanatlar vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır.

IBAD'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, yayımdan önce intihal denetiminden geçirilir. İntihal denetimi *iThenticate* veya benzeri bir intihal tarama paket programı aracılığıyla gerçekleştirilir ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %30'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. Ancak ele alınan konunun içeriğine göre bu oran %50'ye kadar çıkabilir.

IBAD, yurtiçi veya yurtdışında akademik konferans, sempozyum, çalıştay vb. düzenler veya bunlara destek olur. Bu tür çalışmalarda sunulan bildirilerin tam metinlerine başka yerde yayımlanmamış olması kaydıyla yer verir.

Sayı: 7 – Yaz 2020

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.

IBAD, Uluslararası indekslerce taranan uluslararası akademik hakemli bir e-dergidir. **IBAD**, aşağıda belirtilen dizinlerce taranmakta ve indekslenmektedir:

- MLA (Modern Language Association)
- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD, EBSCO, SCOPUS, E-SCI ve TÜBİTAK/ULAKBİM(TR) SBVT tarafından DİZİNLENMEK ÜZERE değerlendirme sürecindedir.

KURULLAR

Baş Editör

Doç. Dr. Hayrullah KAHYA, Türkiye

hayrullahkahya@hotmail.com

Alan Editörleri

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Indiana Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. D. Neslihan BAY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÖZMEN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Dil Editörleri

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Türkiye

Yasemin Temirci, Almanya

Danışma/Yayın Kurulu

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo Üniversitesi, JAPONYA

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana Üniversitesi, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia Üniversitesi, MALEZYA

Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIZ

Yıldız Teknik Üniversitesi TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" Üniversitesi, MAKEDONYA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Hakem Kurulu

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Türkiye

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Türkiye

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaycan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Türkiye

Prof. Dr. John WENDEL, Japonya

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Amerika Birleşik Devletleri

Prof. Dr. Meltem ONAY, Türkiye

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Türkiye

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Türkiye

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Türkiye

Doç. Dr. Artun AVCI, Türkiye

Doç. Dr. Ebru KARAMAN, Türkiye

Doç. Dr. Hasip SAYGILI, Türkiye
Doç. Dr. Medine YILMAZ, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Türkiye
Doç. Dr. Oğuz YILDIRIM, Türkiye
Doç. Dr. Senija TAHIROVIC, Bosna Hersek
Doç. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaycan
Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ali FİDAN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Benan YÜCEBALKAN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Eray YAĞANAK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Esin SEZGİN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma CESUR, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Emre GÖKTÜRK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY, KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Nurten KİMTER, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GEDİK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömür Hakan KUZU, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP, Türkiye
Dr. Sevilay ARSLAN, KKTC

AIM

IBAD Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner. As of 2019, our journal is published triannually: in winter, summer, and fall. Special issues are also published when necessary.

IBAD includes original and/or review articles in Turkish and English that bring novelty to their fields. Beside the articles, the journal publishes scientific translations and book reviews.

Scientific and legal responsibility of the articles published in *IBAD* belong to the authors. All rights of the published articles belong to *IBAD Journal of Social Sciences*, and they must not be published fully or partly, multiplied, or transferred to electronic media without the consent of the publisher.

SCOPE

IBAD includes original and quality scientific articles related to every field of humanities and social sciences (i.e., economics, management, finance, political science, international relations, literature, history, psychology, sociology, philosophy, educational sciences, linguistics, religious sciences, fine arts, etc.). DOI number is assigned to all articles published in the journal.

Articles that follow the writing rules and submitted to *IBAD* go through plagiarism auditing before publishing. Plagiarism check is done by *iThenticate* or a similar plagiarism detection service, and the similarity index should not be over 30%. However, this index can get up to 50% depending on the content and the topic at hand.

IBAD organizes and supports academic conferences, symposiums, and workshops that are domestic and/or abroad. It includes full texts of notices presented in such, unless they are published somewhere else before.

Issue: 7 – Summer 2020

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Journal of Social Sciences, is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner.

IBAD is an international peer-reviewed academic e-journal that is indexed by international indices. *IBAD* is scanned and indexed by the indices stated below:

- MLA (Modern Language Association)
- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research)
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD is in the evaluation process to be indexed by EBSCO, SCOPUS, E-SCI & TUBITAK/ULAKBIM(TR) SBVT.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

Assoc. Prof. Dr. Hayrullah KAHYA, Turkey

hayrullahkahya@hotmail.com

Editorial Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk University, Turkey

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Indiana University, USA

Assoc. Prof. Dr. D. Neslihan BAY, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Süleyman Murat YILDIZ, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN, Gaziantep University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Assist. Prof. Dr. Hülya KAYA HASDEMİR, Muş Alparslan University, Turkey

Assist. Prof. Dr. Necmettin ÖZMEN, İstanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

Language Editors

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Turkey

Yasemin Temirci, Germany

Advisory Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk University, TURKEY

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo University, JAPON

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana University, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji University, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BIH

Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia University, MALEYSIA

Assist. Prof. Dr. Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ

Kocaeli University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Ali YILDIZ

Yıldız Teknik University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" University, MACEDONIA

Assist. Prof. Dr. Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs University, TRNC

Assist. Prof. Dr. Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

Referee Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Turkey

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Turkey

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaijan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Turkey

Prof. Dr. John WENDEL, Japon

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY, Turkey

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Turkey

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Turkey

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Artun AVCI, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ebru KARAMAN, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Hasip SAYGILI, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Medine YILMAZ, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Oğuz YILDIRIM, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC, BIH
Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA,
Malaysia
Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ali FİDAN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Benan YÜCEBALKAN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Macedonia
Assist. Prof. Dr. Eray YAĞANAK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Esin SEZGİN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Fatma CESUR, Turkey
Assist. Prof. Dr. İbrahim Emre GÖKTÜRK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY, TRNC
Assist. Prof. Dr. Nurten KİMTER, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömer GEDİK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömür Hakan KUZU, Turkey
Assist. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP, Turkey
Dr. Sevilay ARSLAN, TRNC

Özgün Araştırmalar

1. [Ankara'da Ulaşım Sistemlerinin Altında Kalan Dereler: Bentderesi Örneği](#)
Sayfalar 1 - 18
Mehtap YILMAZ , Özge YALÇINER ERCOŞKUN
2. [1991-2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi](#)
Sayfalar 19 - 37
Enes Malik ÇAKIR
3. [İnsani Gelişme Endeksi Ve Türkiye](#)
Sayfalar 38 - 52
Ayşegül ZOR
4. [Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Matematiksel Kavram ve Becerilerinin Öğretimine Yönelik Öğretmenlerin Sınıf İçi Uygulamalarının Belirlenmesi](#)
Sayfalar 69 - 85
Evgin ÇAY, Ahmet YIKMIŞ
5. [Dünya'da ve Türkiye'de Doğa Korumanın Kuramsal Temelleri](#)
Sayfalar 86 - 99
Yasin KOÇ , Abdullah SOYKAN
6. [Ahmet Hamdi Başar'ın Demokrat Parti'deki Yılları](#)
Sayfalar 100 - 116
Uğur SERÇE
7. [Ankara-Malazgirt Bulvarı ve Eskişehir Yolu'nun Çukurambar Semtine Çevresel Etkileri](#)
Sayfalar 117 - 135
Ebru GÖLLE , Özge ERCOŞKUN
8. [Lise Öğrencilerinin Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi](#) Sayfalar 136 - 143
Yusuf ER , Abdullah ÇUHADAR , Mehmet DEMİREL
9. [Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Kendini Belirleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi](#)
Sayfalar 154 - 166
Vezir AKTAŞ , Yeliz KINDAP TEPE
10. [Reklam, Kültür ve İletişim](#)
Sayfalar 167 - 182
Pervin NEDİM BAL , Mualla MURAT

11. [Temel Ekonomik Faktörlerin Katılım 30 Endeksine Etkisi: Şubat 2011-Mayıs 2018 Örneği](#)
Sayfalar 183 - 197
Şule Yüksel YİĞİTER , Halil TANYILDIZI
12. [Konaklama İşletmelerinde Rekabet Avantajı Kaynakları: Bodrum Örneği](#)
Sayfalar 207 - 221
Yıldırım YILDIRIM , Hakan ÇAKIRLI
13. [Bilimsel Hikâyelerin 6. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Bilimin Doğasını Anlamalarına Etkisinin İncelenmesi](#)
Sayfalar 222 - 234
Songül KARDAŞ , Fatma ŞAHİN
14. [Gündelik Hayatta Benlik Sunumunun Dijital Oyunlar Üzerinden İncelenmesi "The Sims 4 Oyunu Örneği"](#)
Sayfalar 235 - 252
Nurgül SOYDAŞ , Nilnur TANDAÇ GÜNEŞ
15. [Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Akranlarının Problem Çözümlerini Analiz Etme Durumlarının İncelenmesi](#)
Sayfalar 253 - 268
Saniye Nur ERGAN , Neşe TERTEMİZ
16. [Antik Yunan'da Mitoş-Logos İlişkisi: Thales'in Arkhe Sorununa Bakışının Mitoş Açısından Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 269 - 281
Musa YANIK
17. [Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Nüfus Gelişimi \(1927-2017\) ve Gelişimi Etkileyen Faktörler](#)
Sayfalar 282 - 305
Sevil SARGIN , Mesut BAKAN
18. [Geleneksel Kastamonu Konut Mimarisinin Cumhuriyet Dönemi Sivil Mimarisine Yansımaları](#)
Sayfalar 306 - 328
Bülent ORAL , Cüneyt ÖZDEN
19. [Makyavelizmin İş Yeri Nezaketsizliğine Etkisi: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma](#)
Sayfalar 329 - 343
Ferda ÜSTÜN , Şeyma ERSOLAK
20. [Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Yaşam Doyumu Ve Umutsuzluğun Madde Kullanma Eğilimine Etkisinin Araştırılması](#)
Sayfalar 344 - 357
Hülya ÇOLAK , Hakan ÜNAL
21. [Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Matematik Öğrenme Yaklaşımları ve Algıladıkları Öğretmen Yapıcı Duygusal Desteği ile Matematik Başarıları Arasındaki İlişki](#)
Sayfalar 358 - 371
Deniz KAYA

22. [Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Lise Coğrafya Derslerinde Kullanımına Yönelik Bir Uygulama Örneği](#)
Sayfalar 372 - 392
Sibel ÖNER
23. [Likidite Bankaların Kârlılığını Etkileyen Faktör mü? Ampirik Bir Çalışma](#)
Sayfalar 393 - 402
Turan ÖNDEŞ , Asfia Binte OSMAN
24. [Kobi'lerde Fonksiyonel Sorunların Performansa Etkisi: Tokat İli Örneği](#)
Sayfalar 403 - 428
Yücel EROL , Mevlüde BAŞARAN
25. [Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi Türk Oyun Yazarlığında Etik – İdeolojik İdealizasyon](#)
Sayfalar 442 - 454
Ezgi Deniz ALPAN

Derlemeler

1. [Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme](#)
Sayfalar 53 - 68
Tuğba KARABOĞA , Cemal ZEHİR
2. [Dünyayı Tehdit Eden Kuraklık Tehlikesi ve Su Krizinin Sağlık Üzerine Etkisi: Cape Town Örneği](#)
Sayfalar 144 - 153
Samet DİNÇER , Yasemin ÖZYER
3. [Afetlerde Hemşirelerin Psikolojik İlk Yardım Rollerini](#)
Sayfalar 198 - 206
Yasemin ÖZYER , Samet DİNÇER
4. [Sosyal Medyada Grup Davranışlarının Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 429 - 441
Osman ÖZDEMİR

Tanıtım

1. [Benjamin, Walter \(2018\). Son Bakışta Aşk. \(haz. Nurdan Gürbilek çev. Ahmet Doğukan vd.\) 8. baskı. İstanbul: Metis Yayınları](#)
Sayfalar 455 - 460
Mamika YILDIRIM

Original Articles

1. [Streams under Transportation Systems in Ankara: Example of Bentderesi](#)
Pages 1 - 18
Mehtap YILMAZ , Özge YALÇINER ERCOŞKUN
2. [Coalition Governments Management Between 1991 - 2002](#)
Pages 19 - 37
Enes Malik ÇAKIR
3. [Human Development Index and Turkey](#)
Pages 38 - 52
Ayşegül ZOR
4. [Determination Made of the Teachers Regarding Teaching Mathematics Concepts and Skills to the Students with Intellectual Disabilities](#)
Pages 69 - 85
Evgin ÇAY , Ahmet YIKMIŞ
5. [Theoretical Basis of the Nature Conservation in the World and Turkey](#)
Pages 86 - 99
Yasin KOÇ , Abdullah SOYKAN
6. [Ahmet Hamdi Başar's Years at the Democratic Party](#)
Pages 100 - 116
Uğur SERÇE
7. [Ankara-Malazgirt Boulevard and Eskişehir Highway Environmental Impacts On Çukurambar](#)
Pages 117 - 135
Ebru GÖLLE , Özge ERCOŞKUN
8. [Investigation of Awareness Levels of High School Students for Winter Sports](#)
Pages 136 - 143
Yusuf ER , Abdullah ÇUHADAR , Mehmet DEMİREL
9. [Examination of Psychometric Properties of the Prosocial Tendencies Measure in the Context of Self-Determination Theory](#)
Pages 154 - 166
Vezer AKTAŞ , Yeliz KINDAP TEPE
10. [Advertising, Culture and Communication](#)
Pages 167 - 182
Pervin NEDİM BAL , Mualla MURAT
11. [Influence of Basic Economic Factors in Turkey on the Preciness of Participation 30 Index: February 2011-May 2018 Example](#)
Pages 183 - 197
Şule Yüksel YİĞİTER , Halil TANYILDIZI
12. [Competitive Advantage Sources in Accomodation: Case of Bodrum](#)
Pages 207 - 221
Yıldırım YILDIRIM , Hakan ÇAKIRLI

13. [Investigation of the Effect of Scientific Stories on 6th Grade Students' Academic Achievements and Understanding the Nature of Science](#)
Pages 222 - 234
Songül KARDAŞ , Fatma ŞAHİN
14. [Investigation of Self Presentation in Digital Games in Everyday Life "The Sims 4 Game Example"](#)
Pages 235 - 252
Nurgül SOYDAŞ , Nilnur TANDAÇ GÜNEŞ
15. [Fourth-Grade Students' Situation of Analyzing Their Peers Problem-Solving Examples](#)
Pages 253 - 268
Saniye Nur ERGAN , Neşe TERTEMİZ
16. [Mythos-Logos Relationship in Antik Greece: An Evaluation of Thales Perspective ob Arkhe from the Perspective of Mythos](#)
Pages 269 - 281
Musa YANIK
17. [Population Growth in Rural Erciş District \(1927-2017\) and Factors Affecting Development](#)
Pages 282 - 305
Sevil SARGIN , Mesut BAKAN
18. [Reflections of Traditional Kastamonu Architecture on Republican Period Civil Architecture](#)
Pages 306 - 328
Bülent ORAL , Cüneyt ÖZDEN
19. [Machiavellianism and Workplace Incivility: A Research on Bank Employees](#)
Pages 329 - 343
Ferda ÜSTÜN , Şeyma ERSOLAK
20. [Investigation of the Effects of Life Satisfaction and Hopelessness on Substance Abuse Tendency in Sports Science Faculty Students](#)
Pages 344 - 357
Hülya ÇOLAK , Hakan ÜNAL
21. [The Relationship between Sixth Grade Students' Mathematics Learning Approaches and Perceived Teacher Constructive Affective Support and Mathematics Achievements](#)
Pages 358 - 371
Deniz KAYA
22. [An Application Example for the Use of Geographical Information Systems in High School Geography Lessons](#)
Pages 372 - 392
Sibel ÖNER
23. [Is Liquidity An Influencing Factor for Profitability of Banks? An Empirical Study](#)
Pages 393 - 402
Turan ÖNDEŞ , Asfia Binte OSMAN

24. [The Effect of Functional Problems on Performance in SMEs: Example of Tokat Province](#)
Pages 403 - 428
Yücel EROL , Mevlüde BAŞARAN
25. [Ethical – Ideological Idealization in Turkish Playwriting in the Foundation Period of the Republic](#)
Pages 442 - 454
Ezgi Deniz ALPAN

Review Articles

1. [A Review of Henri Fayol and His Contributions to Management](#)
Pages 53 - 68
Tuğba KARABOĞA , Cemal ZEHİR
2. [The Impact of the World-Treatheing Water Crisis and Drought Hazard on Health: Example of Cape Town](#)
Pages 144 - 153
Samet DİNÇER , Yasemin ÖZYER
3. [Psychological First-Aid Roles of Nurses in Disasters](#)
Pages 198 - 206
Yasemin ÖZYER , Samet DİNÇER
4. [A Theoretical Evaluation of Group Behavior on Social Media](#)
Pages 429 - 441
Osman ÖZDEMİR

Book Review

1. [Benjamin, Walter \(2018\). Son Bakışta Aşk. \(ed. Nurdan Gürbilek trans. Ahmet Doğukan et. al\). 8th Edition. Istanbul: Metis Publishing](#)
Pages 455 - 460
Mamıka YILDIRIM

Ankara'da Ulaşım Sistemlerinin Altında Kalan Dereler: Bentderesi Örneği

Mehtap Yılmaz^{1*}
Prof. Dr. Özge Yalçın Ercöşkun²

Geliş tarihi: 21.12.2019
Kabul tarihi: 09.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 1-18
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Gazi Üniversitesi, Türkiye,
mehtapyilmaz95@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-0660-0547

² Gazi Üniversitesi, Türkiye,
ozgeyal@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2734-0374

* Sorumlu yazar

ÖZ

Ankara dereleri Cumhuriyet Döneminden günümüze kadar olan süreçte hızlı nüfus artışı ile birlikte ulaşım ve altyapı hizmetlerine olan taleplerin artması doğrultusunda yok edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, köylerden kente göçler artmış ve dereler etrafında hızla gecekondular yayılmıştır. Artan altyapı ihtiyacı karşılanamayınca evsel ve sanayi atıkları derelere verilmeye başlanmış ve dereler açık kanalizasyon hatları haline gelmiştir. Bu duruma bir çözüm üretilmemiş ve dereler beton menfezler içine alınmıştır. Günümüzde trafik ve altyapı ihtiyacı bu derelere gömülü durumdadır ve dereler trafiği taşıyan kanallara dönüştürülmüştür. Yoğun kentsel yapılaşma ile derelerin günümüzde, kentin hangi güzergâhında ilerlediklerini tespit etmek güç durumdadır. Fakat doğal yatağı bozulan derelerin bazılarının isimleri caddelere verilmiştir. Geçmişte beton menfezler içerisine alınan dereler, günümüzde ulaşım altyapısı ve üstyapısını tehdit etmektedir. Bu nedenle menfezler içinde akan derelerin ne durumda olduğunu tahmin etmek imkânsızdır. Günümüzde Ankara genelindeki yollarda, altgeçitlerde, katlı kavşaklarda, bazı kamu kuruluşlarında ve metro istasyonlarında meydana gelen seller tesadüfi değildir. Ankara kentinde ulaşım ve çevre ilişkisi iyi kurgulanamamış, eş zamanlı olarak birbirine zarar veren iki kavram haline dönüştürülmüştür. Ankara'nın kayıp derelerinin keşfedilmesi, tekrar gün yüzüne çıkarılması ve bugünkü ulaşım sistemleri ile birlikte düşünülerek dere restorasyon projelerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın asıl amacı ise ulaşım sistemleri için Ankara'nın doğal değeri olan derelerinin yok edilmesini ortaya koymak ve Ankara'nın üzeri kapatılan ilk deresi olan Bentderesi'nin geçmişteki ve bugünkü kullanımlarını çevreye olan etkileriyle karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırmada arşiv kaynaklarına başvurulmuş, Ankara'nın şehir planları ve haritaları, eski fotoğraf arşivleri, gazete haberleri ve hava fotoğrafları kullanılarak derenin bugünkü durumu tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ankara'nın Dereleri, Bentderesi Caddesi, Ankara Su Taşkınları, Nehir Restorasyon Projesi.

Streams under Transportation Systems in Ankara: Example of Bentderesi

Mehtap Yılmaz^{1*}

Prof. Dr. Özge Yalçiner Ercoşkun²

First received: 21.12.2019

Accepted: 09.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 1-18

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%

¹ Gazi University, Turkey,

mehtapyilmaz25@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0660-0547

² Gazi University, Turkey,

ozgeyal@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-2734-0374

* Corresponding Author

ABSTRACT

Ankara streams have been destroyed in line with the rapid increase in population in the period from the Republican era to the increasing demand for transportation and infrastructure services. In the early years of the Republic, migrations from villages to cities increased and shantytowns spread rapidly around streams. When the increasing infrastructure needs could not be met, domestic and industrial wastes were started to be given to streams and streams became open sewer lines. A solution to this situation could not be produced and the streams were enclosed in concrete culverts. Today, the need for traffic and infrastructure is embedded in these streams; streams have been converted into channels carrying traffic. With the intense urbanization, it is difficult to determine the course of the streams. However, some of the streams whose natural bed is deteriorated are given to the streets. In the past, the streams, which were taken into concrete culverts, today threaten the transportation infrastructure and superstructure, and it is impossible to predict how the streams flowing through the culverts. Nowadays, the floods in Ankara roads, underpasses, crossroads, some public institutions and subway stations are not accidental. The relationship between transportation and environment in Ankara has not been well established and has been transformed into two concepts that harm each other simultaneously. The lost streams of Ankara should be discovered, unearthed again and stream restoration projects should be realized with today's transportation systems. The main purpose of this study is to reveal the destruction of Ankara's natural streams for transportation systems and to compare the past and present uses of Bent Stream, which is the first covered stream of Ankara, with the effects on the environment. In this comparison, the sources of the archives were used, the current situation of the stream was discussed and suggestions were made using the city plans and maps of Ankara, old photograph archives, newspaper news and aerial photographs.

Key Words: Ankara's Streams, Bentderesi Street, Ankara Floods, River Restoration Project.

1. GİRİŞ

Kentler iç içe geçmiş doğal ve sosyo-ekonomik sistemlerden meydana gelmektedir. Her bir sistemin kaynağı diğer sistemlerin kaynaklarına bağlı olarak sürekli değişmekte ve kent sistemini oluşturmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve yapılaşma ile artan çevresel kirlilik, iklim değişikliği ve küresel ısınma kentlerin doğal sistemi olan ekosistemlere zarar vermektedir. Bu sebeple ekosisteme verilen zararın en aza indirilmesi, ekolojik denge ve çeşitliliğinin korunması yönünde çözümler geliştirilmektedir. Bu çözümlerden biri de kentsel yeşil alt yapı sistemleridir. “Kentsel yeşil altyapı, ekosistem değerlerini ve işlevlerini koruyan, ekosistem hizmetlerini sunmak için tasarlanan ve yönetilen, birbirleriyle bağlantılı doğal, yarı-doğal ve kültürel alanların oluşturduğu bir yeşil alan ağıdır. Kentsel yeşil altyapı, doğa tabanlı çözümlerle birlikte iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadelede kentlerin dayanıklılığını arttırmada önemli bir araçtır” (Tapan Şilliler ve Ceviz Sanalan, 2013, s. 4). Bir diğer ifadeyle ise kentsel yeşil altyapı; birbirine bağlı su yolları, sulak alanlar, orman alanları, vahşi yaşam habitatları, yeşil alanlar, parklar, koruma alanları, çiftlikler, ormanlar ve tüm doğal ekolojik süreçlerin sürdürülmesine imkan tanıyan, hava ve su kaynaklarını koruyup doğal yaşamı destekleyen açık alan sistemidir (Benedict ve McMahon, 2002, s. 12). Yeşil altyapı alanları Tablo 1’de görüldüğü üzere merkez (çekirdek), bağ (koridor) ve alan olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Demir ve Baylan, 2019, s. 81).

Merkez (Çekirdek)	Bağlantı/Bağ (Koridor)	Alan (Leke)
<ul style="list-style-type: none"> Doğal rezerv alanlar Mezarlıklar Vahşi yaşam alanları Sulak alanlar Büyük ölçekli parklar Çiftlikler Bölgesel ve ulusal parklar 	<ul style="list-style-type: none"> Akarsular Nehir yatakları Yollar Enerji hatları Drenaj yolları Kanallar Parklar 	<ul style="list-style-type: none"> Boş araziler Yerleşim alanları Sanayi Alanları Atık imha alanları Karma kullanım bölgeleri Ticaret alanları Yeşil çatılar

Tablo 1: Kentsel Yeşil Altyapı Bileşenlerine Örnekler (Demir ve Baylan, 2019, s. 81)

Kentsel yeşil altyapı planlaması ise parsel ölçeğinden bölgesel ölçeğe kadar farklı ölçeklerde hazırlanabilmektedir. Kentsel yeşil altyapı planlaması, arazi kullanım planlarının geliştirilmesinde ilk adım olmalı; yollar, kanalizasyon, su hatları ve diğer temel gri altyapı ile koordine edilmelidir. Daha etkili entegre planlama ve tasarım, ekonomik ve sürdürülebilir bir ağda yeşil ve gri arasında bağlantı kurmalıdır (Benedict ve McMahon, 2002, s. 12). Kentsel yeşil altyapının bir bileşeni olan yeşil koridorlar, kentin tüm yeşil sistemini birbirine bağlar ve anlamlı hale getirir. Kentsel mavi koridorlar ise temiz su sağlama, deşarj ve sıcaklığı ayarlama, yeraltı suyu kaynaklarını iyileştirme, biyolojik çeşitliliği destekleme ve estetik, eğlence ve kültürel değerleri koruma gibi birçok çevresel ve sosyal amaca hizmet eder (Chou, 2016, s. 2). Kent ekosisteminin destekleyicisi ve tamamlayıcısı olan yeşil ve mavi koridorlar; ekolojik dengenin kurulması ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla yeşil altyapının bir parçası olarak planlanmalıdır.

Avrupa’da ve başka yerlerde, su yollarının aşırı kullanımı, habitat koşullarının bozulmasına, biyolojik çeşitliliğin azalmasına, temiz su temini ve kirleticilerin giderilmesi gibi ekosistem hizmetlerinin bozulmasına neden olmuştur (Lepori, Palm, and Malmqvist, 2005, s. 229). Bu hizmetlerin sürdürülmesi konusundaki endişeler, nehir restorasyon çabalarına teşvik etmiştir (Palmer ve diğerleri, 2005, s. 209). Nehir restorasyon çalışmaları ekolojik değerlerin korunması ve ekosistem hizmetlerinin çalışır hale gelmesi için bir fırsat olarak görülmelidir. Bir nehir restorasyon çalışmasının ekolojik olarak başarılı sayılması için Palmer ve diğerleri (2005, s. 210-212) aşağıdaki beş kriteri sağlaması gerektiğini belirtmişlerdir;

- muhtemel olarak tanımlanan ve restorasyona rehberlik eden dinamik bir uç nokta olarak “yol gösterici bir görüntü” üretir,
- ekosistemlerin ve nehrin ekolojik koşulları ölçülebilir şekilde iyileştirir,
- nehir ekosisteminin restorasyon öncesine göre daha fazla kendi kendini sürdürmesi için uyarlanabilir kapasite artırır,
- restorasyon tarafından kalıcı bir zarar verilmez,
- proje öncesi ve sonrası değerlendirme yapılır ve bilgiler paylaşılır.

Bu kriterlerin benimsenmesi ile iklim değişikliği, hızla artan küresel ısınma ve çevresel kirlilik ile mücadelede doğal dereler ve yatakları etkin ve verimli kullanılmış olacaktır. Sürdürülebilir çevre yönetimi ve taşkınların önlenmesi için uluslararası alanda çok fonksiyonlu nehir gelişmeleri desteklenmektedir (Chou, 2016, s. 1). Kentlerde yapılaşmanın en yaygın etkileri arasında derelerin beton menfezler ve kanallar içine alınması ve kanalizasyon atıkları ile kirlenmesi yer almaktadır. Bununla birlikte, suyu yeraltı menfezlerine yönlendirmek sorunludur, çünkü drenaj kapasitesini sınırlar, akış aşağısında sel riskini artırır, su ekosistemlerine zarar verir, su kalitesini düşürür ve su alanını insanlar için görünmez kılar (Chou, 2016, s. 2). Dereler, yeniden kentsel yeşil altyapının bir bileşeni olarak çok işlevli açık alanlar haline nehir restorasyon projeleri ile dönüştürülmelidir. Böylece sürdürülebilir su yönetimi sağlanırken ekolojik bütünlük de korunacaktır.

Günümüzde su duyarlı kent planlama yaklaşımı ile kentler yeniden tasarlanmaya başlanmıştır. Geçmişte üzeri kapatılıp ulaşım sistemlerinin altında kalan nehirler için nehir restorasyon projeleri uygulanmaktadır. Örneğin 2005 Yılında Güney Kore’deki Seul kentinde Cheonggyecheon Deresi restorasyonu gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). “Güney Kore’nin başkenti Seul’de yer alan proje, dünyanın en büyük kentsel tasarım projelerinden biri olarak nitelendirilmektedir. 1940’larda üzeri betonla kapatılarak otoyola dönüştürülen Cheonggyecheon nehri, kenti ikiye bölmekle birlikte otoyol altlarında güvensiz bölgelerin de oluşumuna neden olmuştur” (Kırkık Aydemir, Yılmazsoy ve Turgay, 2018, s. 34). 5.9 km’lik büyük üst geçidin kaldırılması, Seul şehir merkezinin görsel olarak ve fiziksel olarak dikey erişilebilirliğini geliştirmiştir. Beton kütleinin ortadan kalkmasıyla şehrin görsel koridoru açılmış ve Cheonggyecheon Deresi’ndeki 22 köprü şehir alanının kuzey ve güney taraflarını birbirine bağlamıştır (Ryu and Kwon, 2016, s. 14). Proje sayesinde su kalitesi ve akıntıları yönetilmiş, kentin bulunduğu havza ve kentsel alanlar yeniden canlandırılmış, yerel vatandaşların yeşil alanlara ve su izine erişimi sağlanmıştır.

Şekil 1: Cheonggyecheon Nehir Restorasyonu Projesi Öncesi ve Sonrası (Ryu and Kwon, 2016, s. 4)

Bir diğer nehir restorasyon projesi ise 2004 yılında Madrid’de gerçekleştirilen Rio Park Projesi’dir. 1970’lerde Avrupa’nın en büyük gelişmiş şehirlerinden biri olan Madrid’de şehri çevreleyen, nehir kıyılarını tahrip eden çok şeritli bir otoyol inşa edilmiştir. 2004 yılında hükümetin aldığı karar ile otoyol yeraltına alınarak nehir ve çevresi yeşil bölgeler ve bahçeler olarak kente geri kazandırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Madrid Rio Park Nehir Restorasyonu Projesi Öncesi ve Sonrası (Best Practice: Large-Scale Green Space Reclamation Plan, 2012, s. 3)

Madrid Rio Park Projesi ile yeni yeşil alan, parklar, oyun alanları ve eğlence alanları için alan yeni bir kentsel park alanına dönüştürülüp, mevcut parklarla bütünleştirmiş ve toplam 2.961 hektarlık bir ekolojik koridor oluşturulmuştur (Best Practice: Large-Scale Green Space Reclamation Plan, 2012, s. 1). Proje sonunda, yol yenileme planı ve yönetimin entegrasyonu yolu modern ve güvenli bir altyapıya dönüştürerek kazaları azaltılmış, trafik kazaları % 50 oranında düşmüş, gürültü kirliliği azalmış, trafik sıkışıklığının azalması ve yer altına alınan otoyol tüneline monte edilen filtrelerle sera gazı emisyonların azalma gözlenmiştir (Best Practice: Large-Scale Green Space Reclamation Plan, 2012, s. 3-4).

Ülkemizde ise kentsel yeşil altyapının bütünsel olarak planlanmasında ulusal mevzuatımızdaki kanun ve yönetmeliklerde bir takım eksiklikler vardır. “Son on yılda mekânsal planlama sistemini belirli hedefler çerçevesinde oluşturmak için yapılan en kapsamlı çalışma 2009 yılında düzenlenen Kentleşme Şurası’dır. Şuranın hedefi, kentsel gelişme dinamiklerini sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde değerlendirmek ve mekânsal planlama alanında bütüncül bir bakış açısı kazandırmak şeklinde tanımlanmıştır” (Gülçin, 2018, s. 61). Hazırlanan şura raporlarından yola çıkılarak “Türkiye’de kentsel yerleşmelerin mekânsal yaşam kalitesinin artırılmasına, ekonomik ve toplumsal yapının güçlenmesine, mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyacın giderek artmasından dolayı “Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanması öngörülmüştür” (Güler ve Turan, 2013, s. 254). KENTGES Eylem Planı’nın temel amacı, “yerleşmelerimizin yaşanabilirlik düzeyinin, mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının güçlendirilmesine yönelik yol haritasının oluşturulmasıdır” (KENTGES Eylem Planı, 2010, s. 3). Bu kapsamda KENTGES Eylem Planı’nın stratejilerinden birisi de; “Yerleşmelerde açık ve yeşil alanların mekânsal planlar kapsamında sistem bütünlüğü içinde planlanması sağlanacaktır” (KENTGES Eylem Planı, 2010, s. 29). Ülkemizde ulusal düzeyde yapılan çalışmalar ve stratejiler dâhilinde yeşil altyapı bütünlüğünün sağlanması için düzenlemeler devam etmektedir. Fakat yeşil altyapının bileşenlerinden biri olan yeşil-mavi koridorların, kentsel yapılaşmanın altında kalan akarsu sistemlerinin restorasyonu ile geri kazanımının henüz somut örneklerine rastlanmamaktadır.

Kentlerde yapay su elemanları yerine doğal su kaynakları değerlendirilmesi ekosistem sağlığı açısından da oldukça önemlidir. Ülkemizde kent içerisinde kalmış su kaynakları ne yazık ki etkin bir şekilde kullanılamamaktadır. Geçmiş yıllardan bugüne kentlerde hızla artan kentsel nüfus çarpık yapılaşma ve gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. Kent merkezinde kalan dere yatakları hızla kirletilmiş etkin ve sürdürülebilir planlamaya yaklaşımı ile korunamamıştır.

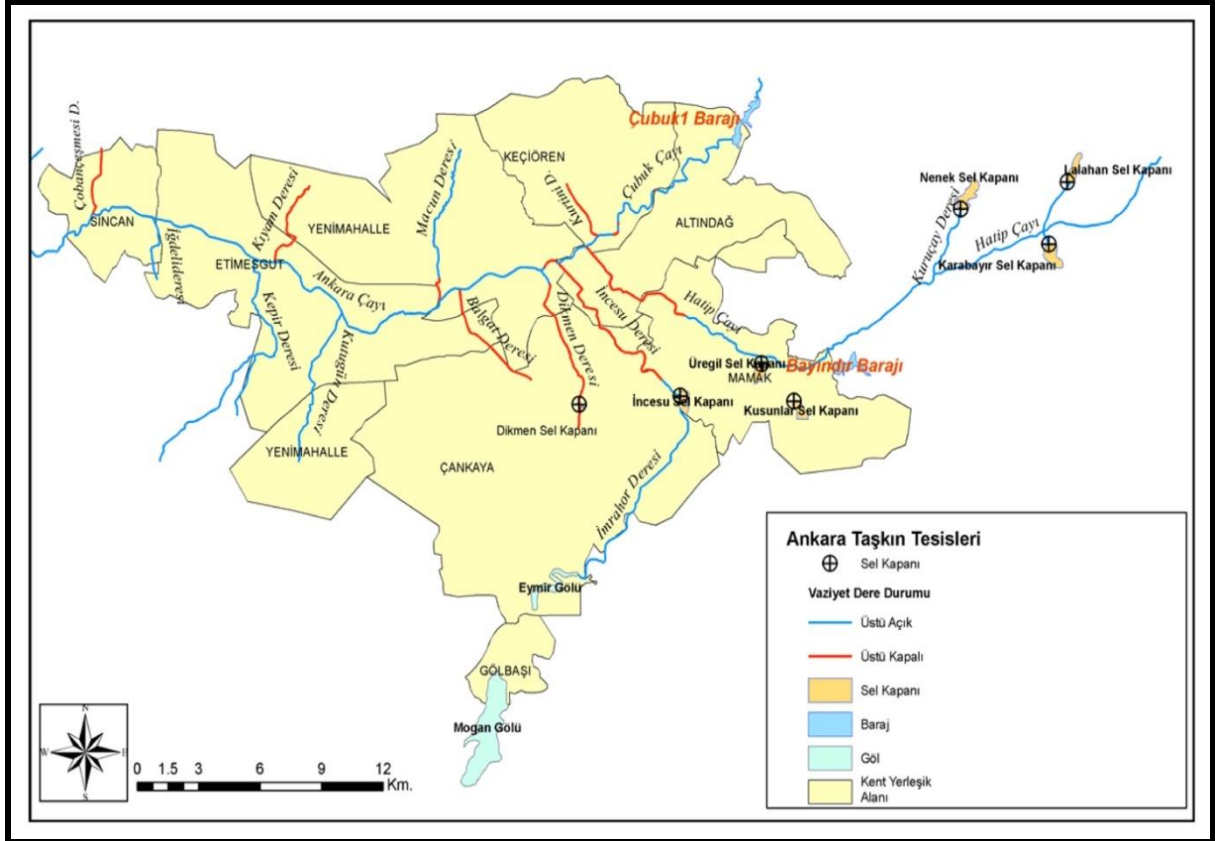
Cumhuriyetin ilan edilmesinden günümüze kadar olan süreçte, Ankara; doğal ve tarihsel değerlerinin büyük bir kısmını kaybetmiştir. Aslında bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında köylerden kente göç ile başlamış ve dereler etrafında hızla gecekondular yayılmıştır. Artan altyapı ihtiyacı karşılanamayınca evsel ve sanayi atıkları derelere verilmeye başlanmış ve dereler açık kanalizasyon hatları haline gelmiştir. Bu duruma bir çözüm üretilmemiş ve dereler beton menfezler içine alınmıştır. Bu durum günümüzde de değiştirilememiştir. Hala birçok derenin üzeri kapalı ya da kanala alınmış olup su izini yer üstünden takip etmek mümkün değildir. Bugün trafik ve altyapı ihtiyacı bu derelere gömülü durumdadır, dereler trafiği taşıyan kanallara dönüştürülmüştür. Bu çalışmanın asıl amacı ulaşım sistemleri için Ankara’nın doğal değeri olan derelerinin yok edilmesini ortaya koymak ve Ankara’nın üzeri kapatılan ilk deresi olan Bent Deresi’nin geçmişteki ve bugünkü kullanımını çevreye olan etkileriyle karşılaştırmaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde ulaşım hizmetleri için üzeri kapatılan/kanala alınan derelerin günümüzde kent yaşamına ve ulaşım sistemlerine verdiği zararlar, aynı şekilde ulaşım hizmetleri için de derelerin işgal edilmesi ortaya konmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalardan, gazete haberlerinden, eski fotoğraflardan ve Asfaltın Altında Dereler Var Belgesi’nden de (Semiz, 2019) yararlanılarak derelerin varlığı ve ulaşım sistemleriyle etkileşimi tartışılmaktadır.

İkinci bölümde ise ilk bölümde açıklanan derelerden birisi olan, Bentderesi’nin kuzeybatıda Çubuk Çayı’na, doğuda Hatip Çayı’na döküldüğü noktalar sınır olmak üzere Ankara Kalesi’nin hemen kuzeyinde bulunan Bentderesi Caddesi ve çevresi araştırılmaktadır. Üzeri kapatılan ilk Ankara deresi olması sebebiyle Bent Deresi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu çalışmada arşiv kaynaklarına başvurulmuştur. Ankara’nın şehir planları ve haritaları, eski fotoğraf arşivleri, gazete haberleri ve hava fotoğrafları kullanılarak derenin bugünkü durumu ortaya konmuştur.

2. Ankara'nın Akarsu Sistemi

Ankara kenti, üç akarsu havzası içerisinde yer almaktadır. Bu havzalar; Sakarya, Kızılırmak ve Konya kapalı havzalarıdır. Ankara Ovası batıdan doğuya uzanan, kuzey-güney ve doğu kenarlarında kapalı olan paralel bir dağ sırtı ile tanımlanmaktadır. Kente doğru çıkıntı yapan bu dağlar arasında vadiler boyunca akan birçok akarsu ve dere vardır. Bu akarsu ve derelerden en önemlileri Şekil 3'te görüldüğü üzere, kentin kuzeydoğusundan gelen Çubuk Çayı, doğusundan gelen Hatip Çayı ve güneydoğusundan gelen İncesu Deresidir. Bu üç dere birleşerek Ankara Çayı'nı oluşturmaktadır. Birleşim güzergâhlarının çoğunda derelerdeki su izine bugün kent yüzeyinde rastlanılmamaktadır.

Şekil 3: Ankara Çayı ve Çevresi Taşkın Tesisleri (Pekin, 2007, s. 112)

Çevre ve inşaat yüksek mühendisi Hasan Akyar'ın da belirttiği gibi (URL, 1), Ankara'da günlük yolculuklar sırasında Kutlugün Deresi, Cevzlidere, Hoşdere, Bülbül Deresi, Dikmen Deresi, Söğütözü Deresi, Kirazlıdere ve Bent Deresi gibi farkında olmadan birçok derenin üzerinden geçilmektedir (Şekil 4).

3. Ankara'nın Kayıp Dereleri

“Ankara'nın başkent olarak ilan edilmesinden önce ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde kentin dereleri ve çayları halkın rekreasyonu için önemli yerlerdi ve ayrıca tatlı su arzı ve hatta balıkçılık için de kullanılıyordu. Ancak, bu çay ve derelerin çoğu, 1923'te Ankara'nın Türkiye'nin başkenti olması nedeniyle uygulanan kentsel ve su politikalarının bir sonucu olarak, bugün şehir manzarası içinde görünmez ya da çok az görünür durumdadır” (Kaymaz, 2019, s. 2). Örneğin Şekil 5'te Sıhhiye Atatürk Bulvarı üzerinde görülen İncesu Deresi'nin izine bugün Atatürk Bulvarı'nda hiç rastlanılmamaktadır.

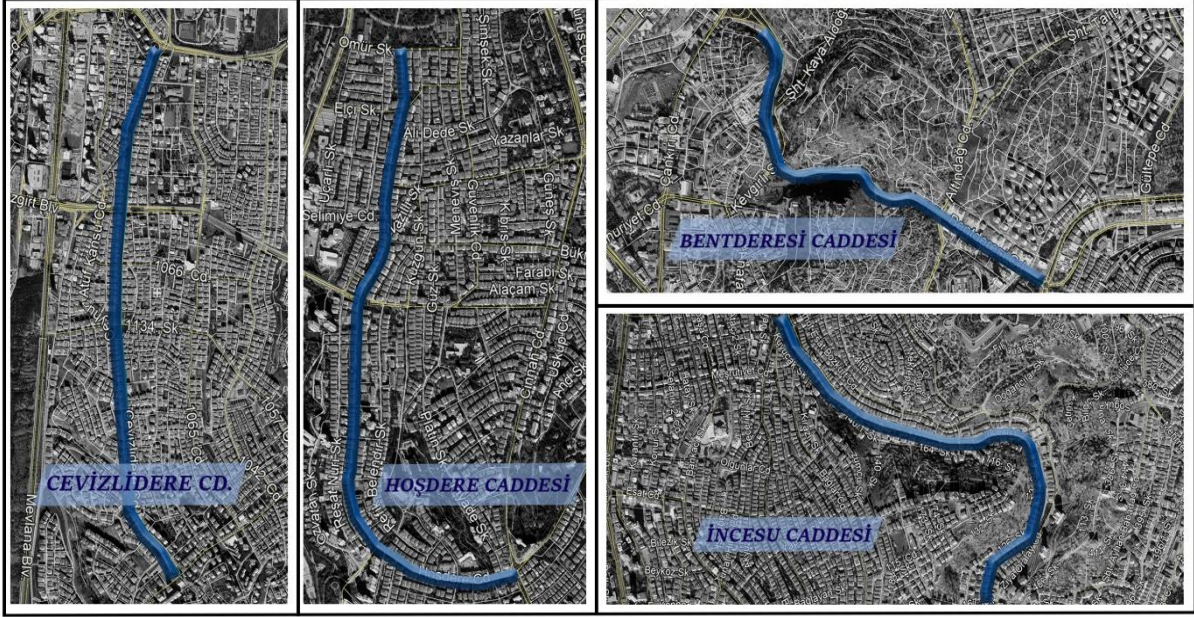
Şekil 4: Ankara'nın Kaybolan Dereleri (URL, 1)

Şekil 5: 1960/1970 Sıhhiye Kartpostalı-İncesu Deresi (URL, 2)

4. Ankara'da Meydana Gelen Su Taşkınları

Yoğun kentsel yapılaşma ile bugün derelerin, kentin hangi güzergâhında ilerlediklerini tespit etmek zordur. Fakat doğal yatağı bozulan derelerin bazılarının isimleri bugün cadde ve sokaklara verilmiştir (Şekil 6). Aynı şekilde aşırı yağışlarda meydana gelen sel felaketleri de bu cadde ve sokaklarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü doğal dere yatakları beton menfezler içine alınmıştır ve su, bugün inşa edilen yolları dere yatağı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 6: Dere yataklarında bulunan yollara verilen cadde isimleri (Google Earth, 2019)

Çayyolu'nda bulunan Gordion AVM ve çevresini hemen yakınında bulunan Kutlugün Deresi'nden dolayı aşırı yağışlarda su basmaktadır. Benzer şekilde 70. Gün Altgeçidi'ni de altından geçen Cevizlidere'den dolayı aşırı yağışlarda su basmaktadır (Şekil 8).

Şekil 7: Çayyolu Gordion AVM ve çevresi su baskını (Semiz, 2019) (URL, 3)

Şekil 8: 70. Gün Altgeçidi su baskını (Semiz, 2019) (URL, 4)

Bir diğer sel felaketi ise 2018 Mayıs ayında Eskişehir Yolu ve Atatürk Hastanesi'nde meydana gelmiştir (Şekil 9). Çünkü o civarda da Eskişehir Yolu'nu kesen Ahmet Hamdi Akseki Camii yanından Beytepe Deresi akmaktadır. 2012 yılında ise İnönü Bulvarı'nda Hava Kuvvetleri Komutanlığı önündeki kaldırımda yürüyen bir vatandaş meydana gelen göçük sonrası kanalizasyon hattına düşüp metrelerce sürüklenmiş ve hayatını kaybetmiştir (Şekil 10). Yine o bölgede yer altına alınan Dikmen Deresi bulunmaktadır.

Şekil 9: Ankara Eskişehir Yolu ve Atatürk Hastanesi Su Baskımı (URL, 5)

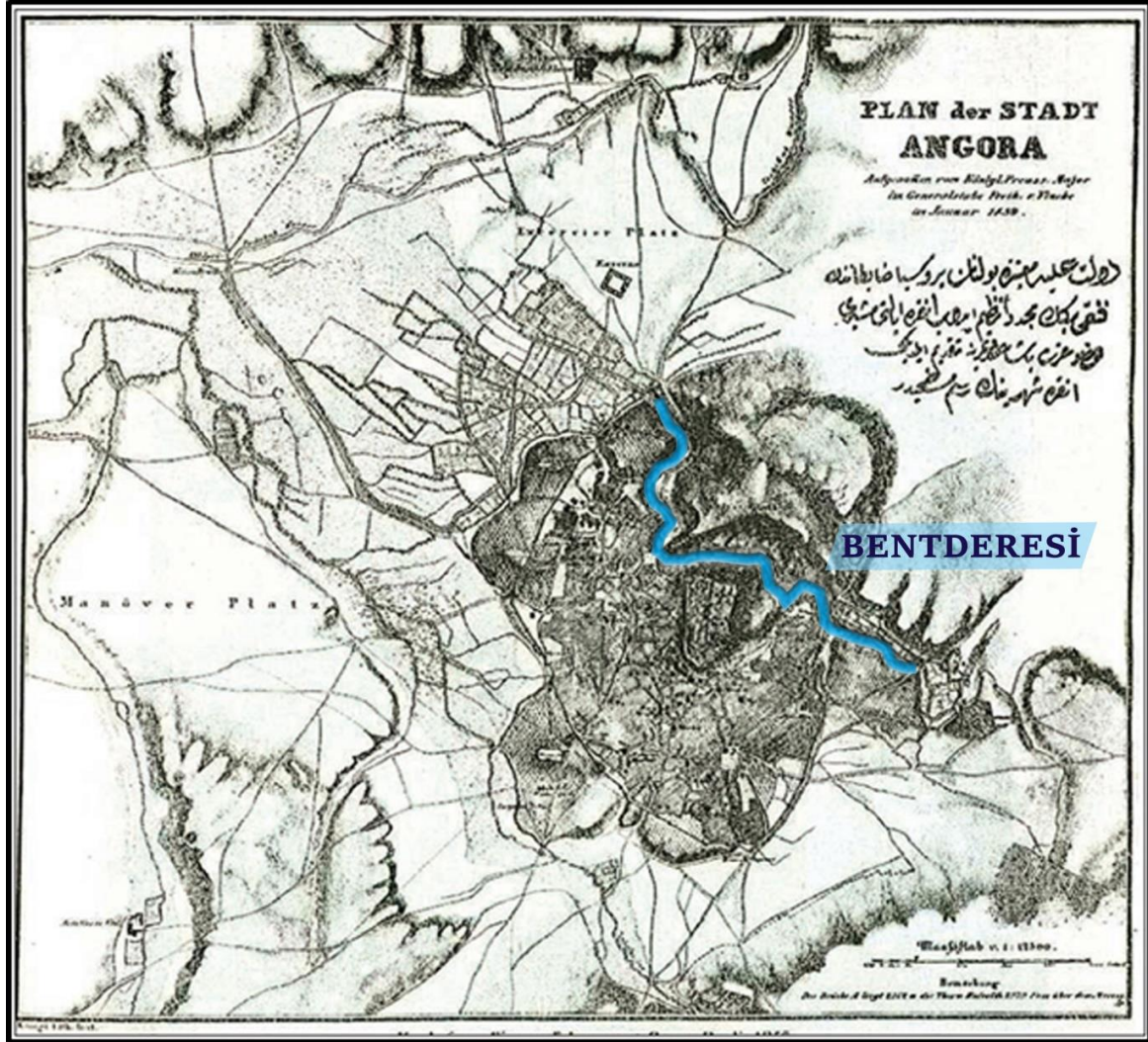

Şekil 10: Ankara Hava Kuvvetleri Komutanlığı Önünde Gerçekleşen Kaldırım Göçük Olayı (URL, 6) (Semiz, 2019)

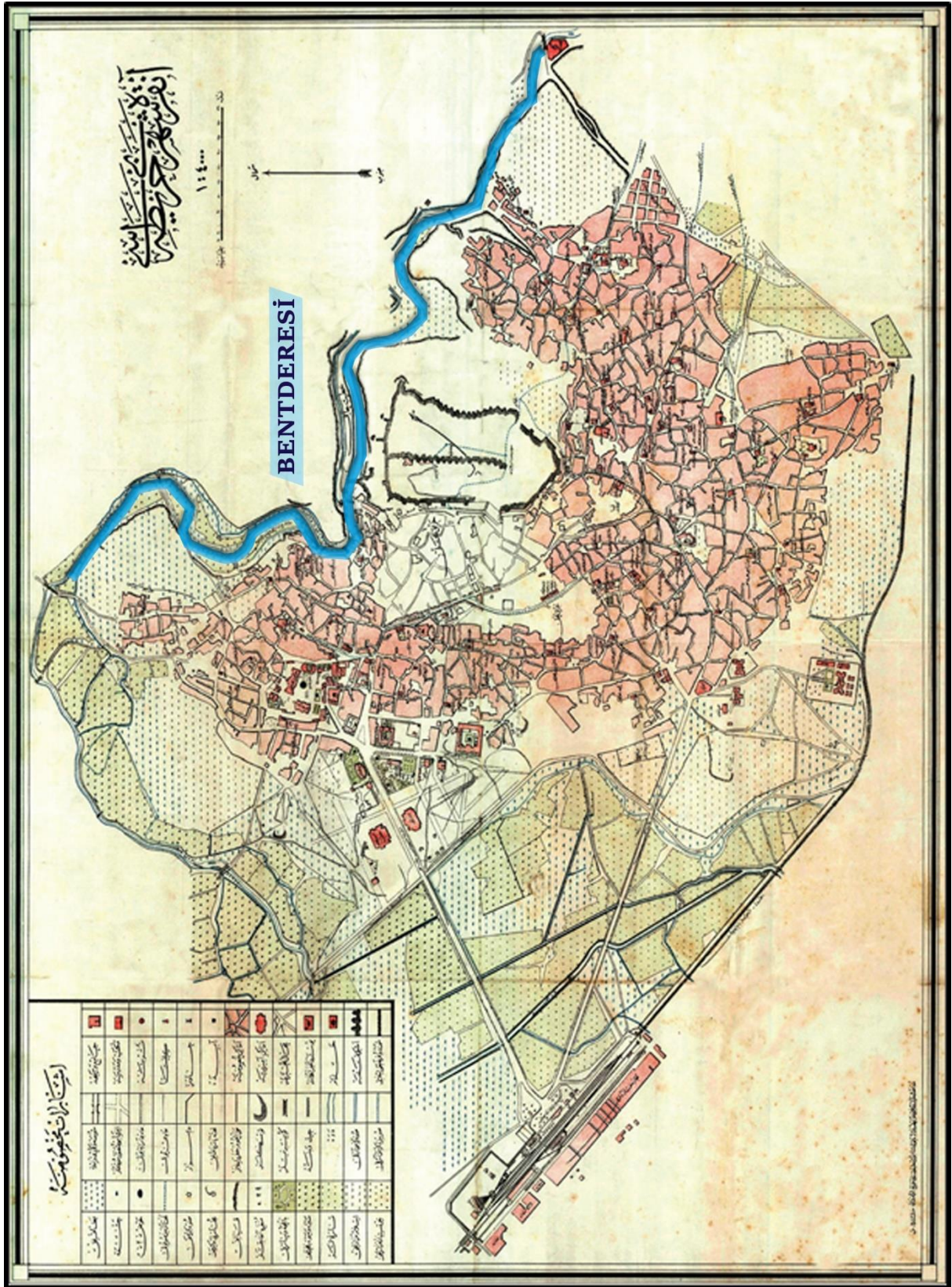
Geçmişten bugüne Ankara'da yaşanan sel felaketlerinin aslında bir doğa olayı olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Geçmişte doğal dere yataklarının evsel ve sanayi atıkları ile kirlenmesi sonucu derelerin bir kısmının kapatılıp kanalizasyon hatları haline dönüştürülmesi bir kısmının beton menfezler içinde yer altından akması bugün ulaşım altyapısı ve üstyapısını tehdit etmektedir. Beton menfezler içinde akan derelerin ne durumda olduğunu tahmin etmek imkânsızdır. Bugün Ankara genelinde yollarda, altgeçitlerde, katlı kavşaklarda, bazı kamu kuruluşlarında, metro istasyonlarında meydana gelen seller tesadüfi değildir. Geçmişte zaten bu alanların dere yatağı olması sebebiyle aşırı yağışlar sonucunda seller meydana gelmekteydi. Geçmişte ve bugün alınan yanlış ulaşım kararları mal ve can kayıplarına sebep olmaktadır. Ulaşım hizmetlerini iyileştirmek için yapılan tüm yatırım maliyetleri aslında yanlış yerlerde ve eksik şekilde devam etmektedir. Hepsinin ötesinde dereler, iklim değişikliği ve artan küresel ısınmaya çözüm olabilecek birer doğal kaynak iken kirlenmeye ve yok sayılmaya devam edilmektedir.

5. Bentderesi'nin Mekânsal Değişimi

Hatip Çayı, Ankara Kalesi eteklerinden geçerken üzerinde kurulmuş bulunan Roma Dönemi Su Bendi'nden dolayı "Bend Deresi" adını alır (Tunçer, 2013). Ankara'nın ilk haritası, Prusyalı H. Von Moltke'nin yanında gelen Kraliyet subaylarından, Kurmay Binbaşı Baron Von Vincke tarafından 1839 yılında çizilmiştir (Günel ve Kılıcı, 2015, s. 86). Von Vincke tarafından çizilen 1839 Ankara Haritasında İncesu ve Bent Deresi ile Hatip ve Çubuk Çayı gösterilmiştir (Şekil 11). "Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı sürerken, İstanbul'da Harbiye Nezareti Harita Dairesi'nde görevli 22 haritacı subay, 1/4000 ölçekli 1924 Ankara Şehir Planı Haritasını oluşturmuşlardır" (Günel ve Kılıcı, 2015, s. 79). Bu haritada da Bentderesi ve üzerinde bulunan köprüler gösterilmiştir (Şekil 12). "Haritada şehrin kuzeydeki dış konturlarını, doğudan gelen ve coğrafyaya uyumlu olarak devam eden Hatip ve Çubuk Çayları, güneyde ise demiryolu çizmektedir. Hatip Çayı, Roma su bendi ve on bir adet ahşap ve taş köprüyü geçerek kuzeye doğru devam etmektedir. Kuzeyde Çubuk Çayı ile birleşip kıvrılarak güney batıya dönen Hatip Çayı güneyden gelen İncesu (Bülbülderesi) ile birleşerek Ankara Çayı'nı oluşturmaktadır"(Günel ve Kılıcı, 2015, s. 81).

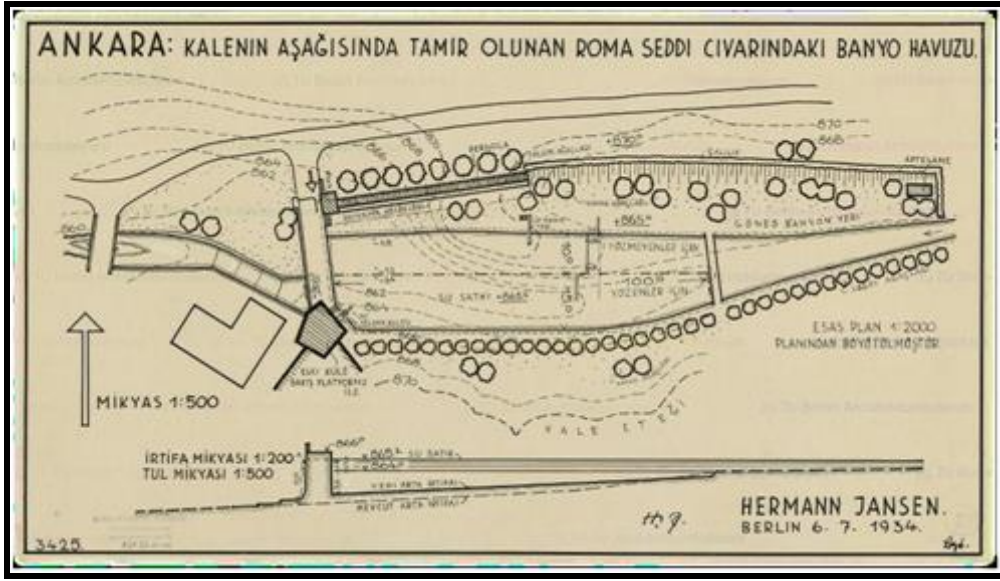

Şekil 11: Von Vincke'nin Ankara Haritası 1839. (Günel ve Kılıcı, 2015, s.88)

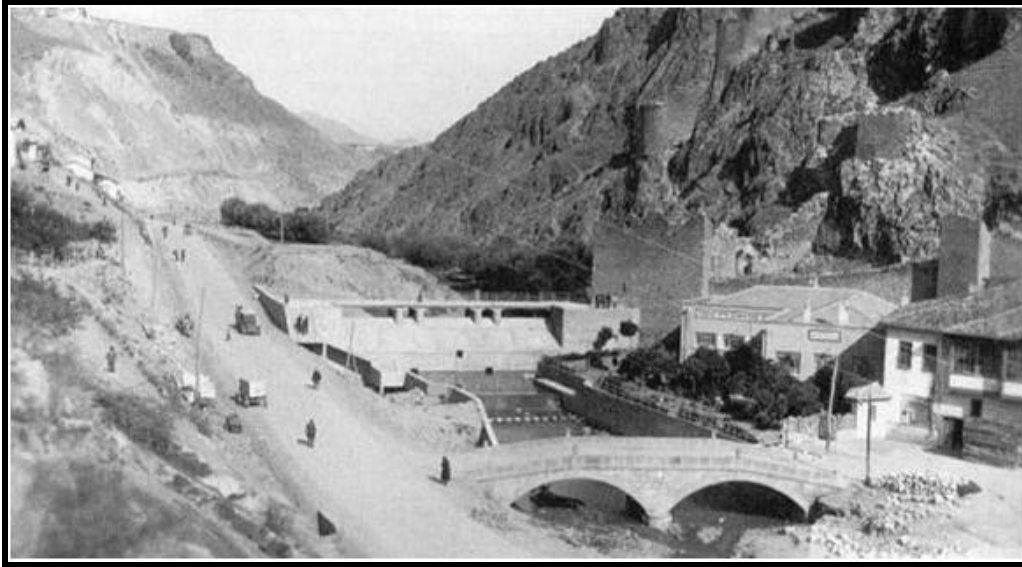

Şekil 12: Ankara 1924 Haritası (Günel ve Kılıcı, 2015, s.80)

Alman mimar ve şehir plancısı Profesör Hermann Jansen'in Ankara Şehri İmar Plan'ında da Bent Deresi ve çevresini korumayı hedeflemiş, Bent Deresi boyunca yeşil alan ve bir de havuz tasarlamıştır (Şekil 13 ve 14). O dönemde Bent Deresi korunmaya çalışılmıştır.

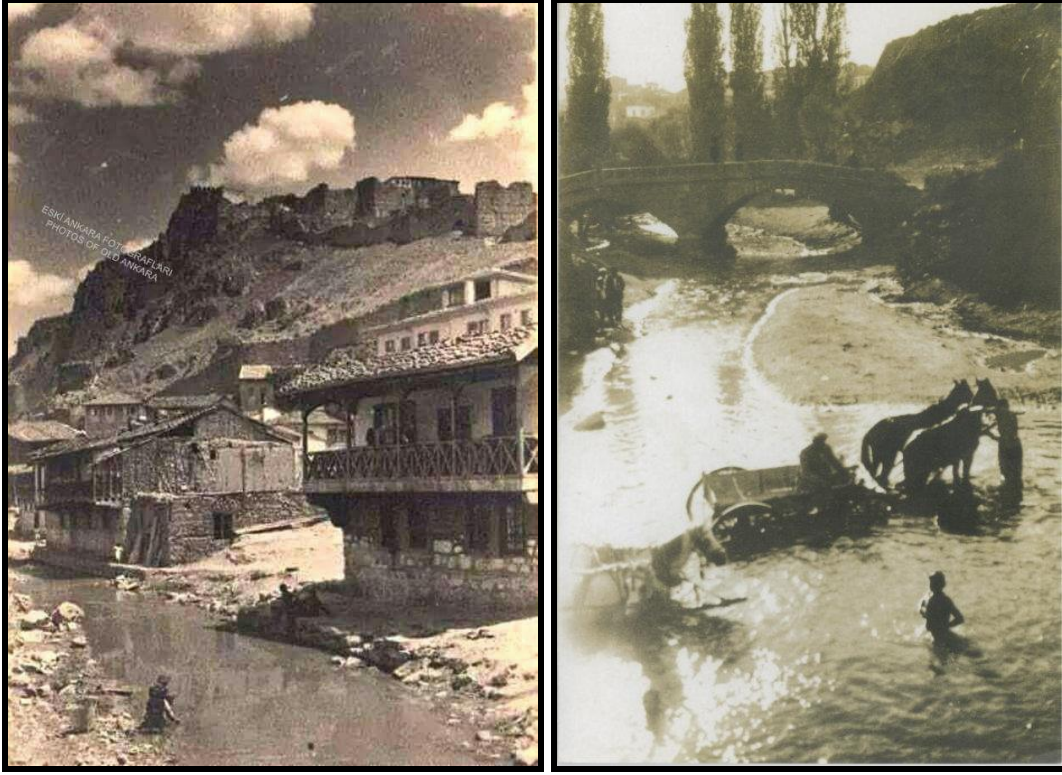
Şekil 13: Hermann Jansen'in Roma Seddi Civarındaki Banyo Havuzu Planı (URL, 7)

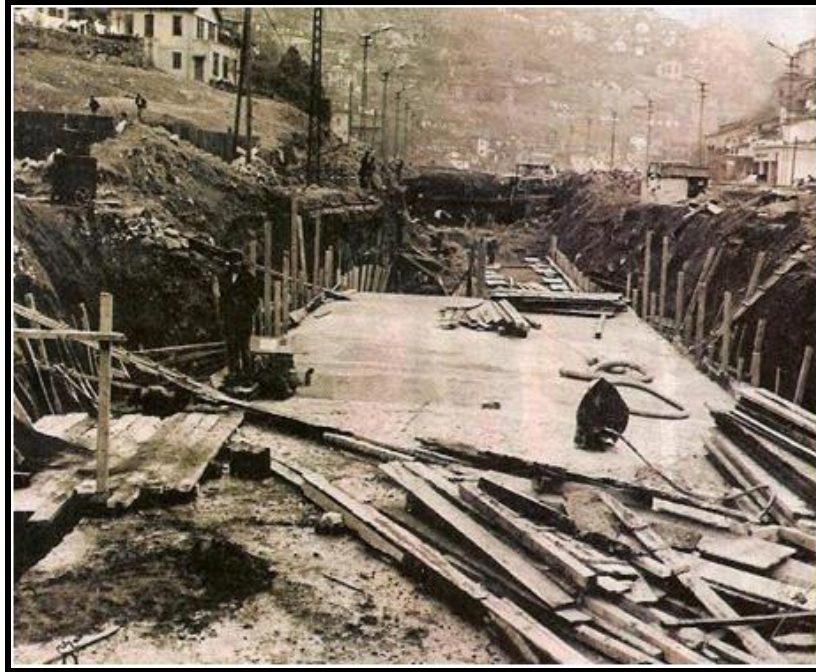
Şekil 14: 1930'larda Bent Deresi (URL, 7)

Fotoğraf arşivlerinde Bent Deresi üzerindeki köprüler, dere etrafına yerleşen kahvehaneler ve derede yüzen insanlar görülmektedir (Şekil 15). Bent deresi başlangıcında derenin akış hızı aniden arttığı için 1940'larda bir değirmen de kurulmuş ve tahıllar bu değirmende öğütülmüştür. Köyden kente artan yoğun göç sebebiyle birçok insan Bent Deresi etrafına yerleşmiş ve gecekondu yapmıştır. "1956 yılında belediye, Bent Deresi sakinlerine; dereyi ıslah edeceğini, kanal yapacağını, daracık yolu 50 metre genişliğinde bulvar yapacağını söyleyerek; bölgedeki kaçak gecekonducuları istimlak edeceğini bildiren bir tebligat yollamıştır" (Kaynar, 2014, s. 218). Dere ıslahı ve istimlak çalışmaları devam ederken, 1957 yılında sel felaketi meydana gelmiştir. Belediyenin tebligatına uyan Bent Deresi sakinlerinin bir kısmı evlerini sel felaketinden önce boşaltmıştır. "Evlerini boşaltmayanlar ise, sel günü alçaktan uçan uçakların "sel geliyor, evlerinizi terk edin" uyarısını, evleri istimlak etmeye çalışan belediyenin bir oyunu olduğunu düşündükleri için dikkate almamışlardır. Sel felaketinden sonra Bent Deresi üzerindeki köprüler yıkılmış ve dere DSİ tarafından menfez içine alınarak (Şekil 16) üzerinden 10 metre

genişliğinde yol geçirilmiştir” (Kaynar, 2014, s. 218-220). Bu sel felaketinde 130 kişi hayatını kaybetmiştir. Cumhuriyetin ilan edilişi ve sel felaketinden sonra Bent Deresi ve çevresinin, gezi ve park alanı işlevi tamamen yok olmuştur. Bugün Bentderesi Caddesi altından akan Bentderesi kanalizasyon hattı görevi görmektedir (Şekil 17).

Şekil 15: Bent Deresinde yüzen insanlar (URL, 8) (URL, 9)

Şekil 16: Bent Deresi'nin üzeri kapatılırken (URL, 7)

Şekil 17: Ankara 2038 Çevre Düzeni Planı'nda Gösterilen Kanalizasyon Hattı

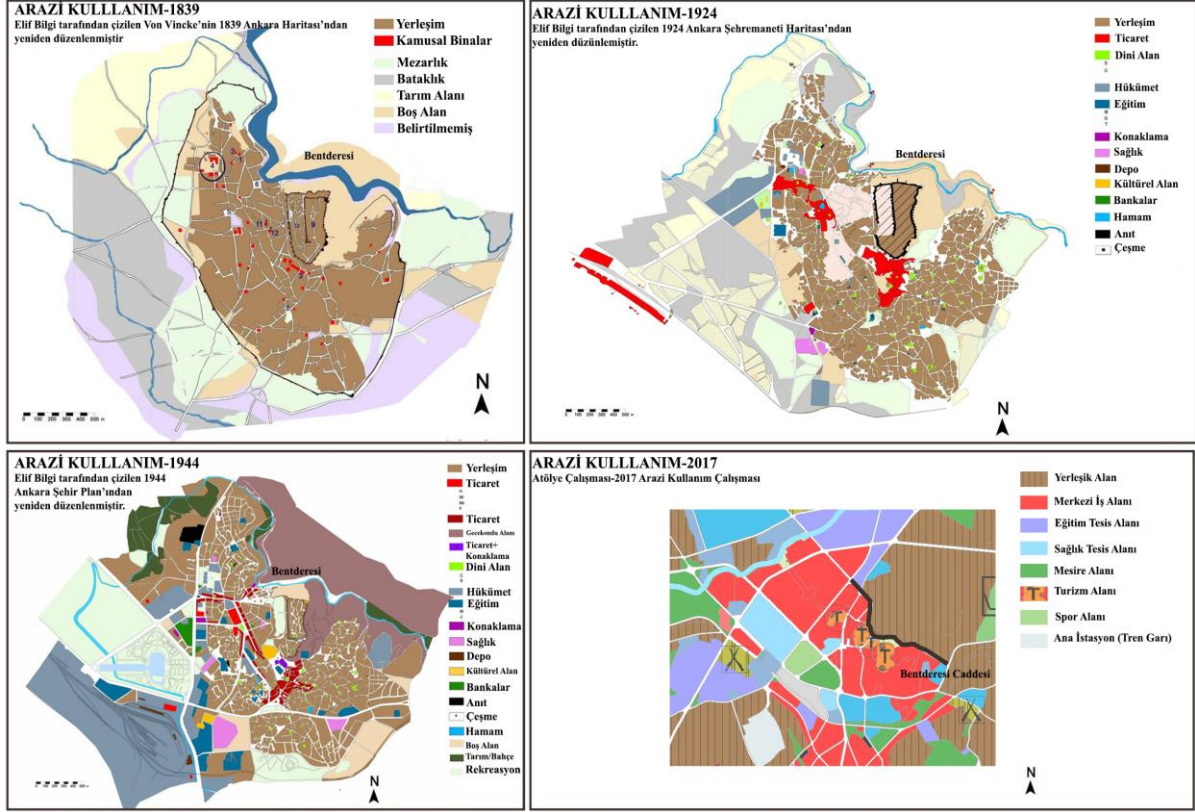
Günümüzde beton menfezler içine alınan derenin üzerine inşa edilen Bentderesi Caddesi boyunca araç trafiği akmaktadır (Şekil 18). Dışkapı Kavşağı ile Aktaş Kavşağı arasında yer alan Bentderesi Caddesi yaklaşık 2,33 kilometre uzunluğunda ve 30 metre genişliğindedir. Trafik ve trafik altyapı ihtiyacı Bent Deresinin üzerine inşa edilmiş durumdadır.

Şekil 18: 2014 Yılı Bentderesi Caddesi (URL, 10)

Şekil 19'daki Von Vincke'in 1839 Ankara Haritası ve 1924 Ankara Şehremaneti Haritası'nda Bent Deresi'nin ve çevresinin arazi kullanımına bakılacak olursa, dere etrafında henüz bir yapılaşma görülmemektedir. Dere doğal yatağında akmakta, çevresine ve üzerine herhangi bir müdahale bulunmamıştır. Bent Deresi'nin 1944 arazi kullanımında ise dere etrafında gecekonduların bulunduğu görülmektedir. Gecekondulardan kaynaklanan kanalizasyon atıkları ile dere kirletilmiş, 1957 yılında

gerçekleşen sel felaketi sonrası beton menfez içine alınıp üzeri kapatılmıştır. Bugün Bentderesi Caddesi'nin altında dere kanalizasyon hattı olarak akmaya devam etmektedir. Caddeye cephne veren işlevler ticaret, turizm, konut alanları, sağlık ve eğitim tesis alanlarından oluşmaktadır. Çevresindeki kentsel işlevlere bağlantı sağlaması sebebiyle toplam 6 şeritten oluşan Bentderesi Caddesi boyunca yoğun araç trafiği akmaktadır. Geçmişte birçok sel felaketinin meydana geldiği bu dere, iki tepe arasında kalan aşırı yağışlarda yoğun trafik ile yağmur sularının da akmaya devam ettiği bir dere yatağıdır. Hem Bentderesi hem de çevresi ekolojik fayda değerini kaybetmiştir.

Şekil 19: Bentderesi ve Çevresinin Arazi Kullanımı

(Mihçioğlu Bilgi, 2010, s. 42, s. 69, s. 173) (Atölye Çalışması, 2017)

SONUÇ

Ankara kuruluşundan bu yana hızla artan nüfus sebebiyle kentleşme politikalarında yetersiz kalmıştır. Kentsel formu şekillendirme konusunda yapılan planlar yetersiz nüfus tahminleri sebebiyle gerçekleştirilememiştir. 1950'li yıllardan itibaren artan nüfus sebebiyle dere yataklarında ve vadilerde artan gecekondulaşma ile dereler kirletilmeye başlanmıştır. 1957 yılında Hatip Çayı'nın kolu olan Bent Deresi'nde gerçekleşen sel felaketi ile Ankara'da derelere ilk müdahale başlamıştır. Sel felaketinden sonra doğal ve tarihi değerini yitiren Bent Deresi ulaşım sistemlerinin altında bırakılmıştır. Bugün Ankaralılar hangi derenin hangi caddenin altından geçtiğinin farkında değildir. Derelerin üzerinden geçen cadde ve sokaklara verilen isimler ile altından hangi derenin geçtiği tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bunun en somut örneği olan Bentderesi Caddesi, Ankara'nın ilk yerleşim yeri yakınlarında yer alması sebebiyle daha somut olarak bilinmektedir. Hermann Jansen planlarında Bentderesi alanını korumaya çalışmıştır. Fakat 1950'lerden bu yana doğal bir değer olan Bentderesi sürdürülebilir bir planlama yaklaşımı ile korunamamış ve kirletilmiştir. Kanalizasyon atıklarının dereye yönlendirilmesiyle kirlenen dere, Ankara'da beton menfezler içerisine alınan ilk dere olma özelliğini üstlenmiştir. Günümüzde beton menfezler içine alınan derenin üzerine inşa edilen yaklaşık 2,33 kilometre uzunluğunda ve 30 metre genişliğinde, toplam 6 şeritli Bentderesi Caddesi boyunca yoğun araç trafiği akmaktadır. Son zamanlarda geçirimsiz asfalt yüzeylerin artmasından ve bu

geçirimsiz yüzeylerin dere yataklarında yer almasından dolayı ani seller meydana gelmektedir. Hem Bent Deresi hem de çevresi ekolojik fayda değerini kaybetmiştir.

Kentsel su planlamasında alınan yanlış kararlar Ankara kentinin doğal, kültürel ve mekânsal özelliklerini yitirmesine sebep olmuştur. Ulaşım ve çevre ilişkisi iyi kurgulanamamış eş zamanlı olarak birbirine zarar veren iki kavram haline dönüştürülmüştür. Hızlı ve çarpık yapılaşmanın bir sonucu olarak dereler evsel ve sanayi atıklarıyla kirletilmektedir. Yağmur suyu ve evsel atık sular birbirlerinden ayrılmadığı gibi yağmur suyu Ankara kentinde toprağa karışmamaktadır. Kanalizasyon hattına dönüştürülüp yolların altında terk edilen dereler bir süre yer altından gitse bile sonunda Ankara Çayı'na dökülmektedir. Yer yer üzeri açık şekilde akan Ankara Çayı çevreye kötü kokular yaymakta ve salgın hastalıklar açısından da tehdit oluşturmaktadır. Kent estetiğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Ankara için kentsel akarsular ulaşımında doğal bir eşik olarak görülmekte, bireylerin ulaşımında erişilebilirliğini kısıtlayıcı faktör olarak algılanmaktadır. Bir diğer yandan ulaşım hizmetlerini iyileştirmek için yapılan yollar, altgeçitler, raylı sistemler kapatılan dereler üzerine yapılmıştır. Kapalı kanalizasyon hatları ve beton menfezler içinde akan dereler ulaşım altyapısına da zarar vermektedir. Ulaşım altyapısında meydana gelen aksaklıklar gözle görülemedikçe büyümekte ve yollarda çökmelere sebep olmaktadır. Metro istasyonları sular altında kalmakta ulaşım sistemlerinde aksaklıklar meydana gelmektedir. Bu durumda ulaşım sistemlerinde hem altyapı hem üstü yapı zarar görmekte, mal ve can kayıplarına sebep olmaktadır. Her sene aşırı yağışlar sonrası sel felaketi ve su baskını ihtimali, üzeri kapatılıp yol ve katlı kavşak yapılan eski dere yataklarında giderek artmaktadır. İklim değişikliği ve artan küresel ısınmanın etkilerini hafifletmek için kullanılacak bir değer olan dereler, üzeri kapatılarak kentsel ısının arttırılmasına sebep olmaktadır. Doğal olan dereler korunmak yerine kentte fiskiyeler ve yapay göller ile kentin su belleği yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bunun yerine kentin kaybolan derelerini keşfedilmesi, tekrar gün yüzüne çıkarılması ve bugünkü ulaşım sistemleri ile birlikte düşünülerek akarsu restorasyon projelerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kente temiz su sağlanmak, yeraltı su kaynaklarını iyileştirmek, kentsel ısınmayı azaltmak, biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamak, gürültü ve hava kirliliğini azaltmak gibi ekolojik fayda değeri yüksek olan başarılı akarsu restorasyon projelerine daha fazla yer verilmelidir. Ayrıca kentsel ekosistemin destekleyicisi ve tamamlayıcısı olan mavi-yeşil koridorlara nehir restorasyon projeleri dahil edilmeli, planlama ve tasarımda kentsel gri altyapıyla da bağlantı kurulmalı ve kentsel yeşil altyapı, tüm bileşenleriyle birlikte koordine edilerek planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Atölye Çalışması. (2017). *Ankara arazi kullanım haritası*. Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2017-2018 Güz Dönemi, ŞBP-461 Şehircilik Projesi VI, Ankara.
- Benedict, M.A. and McMahon, E.T. (2002). Green infrastructure smart conservation for the 21st century. *Renewable Resources Journal*, 20(3), 12-17.
- Best Practice: Large-scale green space reclamation plan. (2012). *New York City Global Partners*. 26 Aralık 2019 tarihinde http://www.nyc.gov/html/ia/gprb/downloads/pdf/Madrid_MadridRioProject.pdf adresinden erişildi.
- Chou, R. J. (2016). Achieving successful river restoration in dense urban areas: lessons from Taiwan. *Sustainability Journal*, 8(1159), 2-23.
- Demir, A. ve Baylan, E. (2019). Van kent merkezi ve yakın çevresinde yeşil altyapı bileşenlerinin cbs araçları ile tanımlanması. *Strategic Public Management Journal*, 9, 79-108.
- Gülçin, D. (2018). *Yeşil altyapı bağlamında açık/yeşil alan sistemlerinin uygulama olanaklarının araştırılması: Aşağı Büyük Menderes Havzası örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Adana.

- Güler, M. ve Turan, A. (2013). *Türkiye'de sürdürülebilir kentsel gelişme stratejileri: KENTGES eylem planı (2010-2023) Örneği*. Avrupa Ekonomileri Uluslararası Konferansında sunulan bildiri, Oturum 1B: Büyüme ve Gelişme (s.255-260) içinde. Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Günel, G. ve Kılıcı, A. (2015). Ankara şehri 1924 haritası: eski bir haritada Ankara'yı tanımak. *Ankara Araştırma Dergisi*, 3(1), 78-107.
- Kaymaz, I. (2019). The lost streams of Ankara: a case study of bentderesi. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 603(4), 1-7.
- Kaynar, İ.S. (2017). Ankara'nın 11 eylül 1957 sel felaketi ve siyasi gündemi. *Ankara Araştırma Dergisi*, 5(2), 197-224.
- KENTGES Eylem Planı (2010-2023)*. (2010). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Kırkık Aydemir, P., Yılmazsoy, B.K. ve Turgay, T. (2018). Sürdürülebilir mimari ve yeşil tasarım ile kentsel yenileme. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 7(1), 29-41.
- Lepori, F., Palm, D. and Malmqvist, B. (2005). Effects of stream restoration on ecosystem functioning: detritus retentiveness and decomposition. *Journal of Applied Ecology*, 42, 228-238.
- Mihçioğlu Bilgi, E. (2010). *The physical evolution of the historic city of Ankara between 1839 and 1944: a morphological analysis*. Unpublished doctoral thesis. METU, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara.
- Pekin, U. (2007). *Kentsel akarsu koridorlarının geliştirilmesi ve Ankara Çayı kavramsal yeşil yol planı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Semiz, Y. (Yönetmen). (15 Kasım 2019). *Asfaltın Altında Dereler Var Belgesel Galası*. Luwi Film, Ankara İMO.
- Palmer, M.A., Bernhardt, E.S., Allan, J. D., Lake, P.S., Alexander, G., Brooks, S., Carr, J., Clayton, S., Dahm, C. N., Follstad Shah, J., Galat, D. L., Loss, S. G., Goodwin, P., Hart, D.D., Hassett, B., Jenkinson, R., Kondolf, G.M., Lave, R., Meyer, J.L., O'donnell, T.K., Pagano L.E. and Sudduth. E. (2005). Standards for ecologically successful river restoration. *Journal of Applied Ecology*, 42, 208-217.
- Ryu, C. and Kwon, Y. (2016). How do mega projects alter the city to be more sustainable? Spatial changes following the seoul cheonggyecheon restoration project in South Korea. *Sustainability Journal*, 8(1178), 1-17.
- Tapan Şilliler, D. ve Ceviz Sanalan, K. (Ed.). (2013). *Yeşil altyapı Avrupa'nın doğal sermayesini geliştirmek, Avrupa komisyonu bildiri*. Ankara: Doğa Koruma Merkezi.
- Tunçer, M. (2013). Ankara'da 90 yılda yok olan doğal ve tarihsel / kültürel çevre: sorunlar-çözümler. Köroğlu, A. (Ed.). *Başkent Oluşumu 90. Yılında Ankara:1923-2013 Sempozyumu*, 7-8 Ekim 2013, Ankara, Türkiye, Bildiriler içinde (s.107-122). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- URL 1: 8 Kasım 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=bNU-CSHyibc> adresinden erişildi.
- URL 2: 9 Kasım 2019 tarihinde <https://www.nadirkitap.com/yapi-mimari-gorunum-ankara-1960-70-kartpostal-sihhiye-den-ulus-a-dogru-bir-bakis-aturk-bulvari-efemera13773772.html> adresinden erişildi.
- URL 3: 8 Kasım 2019 tarihinde <https://www.cayyolu.com.tr/cayyolu-nu-yagmur-vurdu/230346/> adresinden erişildi.
- URL 4: 8 Kasım 2019 tarihinde <http://www.ilogazetesi.com.tr/ankarada-yagis-sonrasi-alt-gecidi-su-basti-114753h.htm> adresinden erişildi.
- URL 5: <https://www.egehaber.com/gundem/ankara-da-yagis-sele-donustu-hastaneyi-su-basti-cadde-h229451.html> adresinden erişildi.

- URL 6: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/yer-yarildi-16-5-saat-sonra-cesedi-cikti-1557507> adresinden erişildi.
- URL 7: 12 Kasım 2019 tarihinde <http://www.moblogankara.org/mimarlardan/2014/11/13/bir-mutluluk-hikyesi-bentderesi> adresinden erişildi.
- URL 8: 8 Kasım 2019 tarihinde <https://i.pinimg.com/originals/95/b7/a9/95b7a9dc3a0019d6daac90ca81c9d75a.jpg> adresinden erişildi.
- URL 9: 8 Kasım 2019 tarihinde <http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/images/imagebrowser/1-61.jpg> adresinden erişildi.
- URL 10: 8 Aralık 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=gNO7eP4WbUU> adresinden erişildi.

1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi

Enes Malik Çakır^{1*}

Geliş tarihi: 26.12.2019

Kabul tarihi: 24.01.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: 6 **Sayfa:** 19-37

Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 7%

**Bu makalede araştırma ve yayın
etiğine uyulmuştur.**

¹Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
em.cakir@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-8481-2350

* Sorumlu yazar

ÖZ

Parlamente demokratik sistem içerisinde yer alan hükümet biçimlerinden birisi koalisyon yönetimidir. Koalisyon, birden fazla siyasi partinin ortak amaç ve esaslar çerçevesinde iş birliği içinde bulunan, bu ortak amaçlar için birbirleriyle iletişim ve uyum içinde çalışarak güç birliğine dayalı bir hükümet oluşturma biçimi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin 1961-1965, 1974-1979 ve 1991-2002 arasındaki yıllarda koalisyon geçmişine sahip olduğu bilinmektedir. Parlamente demokratik bir sistem olan koalisyon kavramının genellikle Türkiye'de hükümetlerin işlevlerine bakılarak istikrarsızlıkla eşdeğer tutulduğu söylenebilir. Bu çalışmada öncelikle koalisyonun tanımı ve çeşitleri, ardından Türkiye'de kurulan koalisyon hükümetleri kısaca açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın temel kısmı olan 1991 ve 2002 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetleri, demokratik tutumları ve istikrar açısından analize tabi tutulmuştur. Dönemin siyasi olaylarının da koalisyon hükümetlerine olan etkileri de analiz içerisinde ele alınmıştır. Çalışmada "İstikrar açısından koalisyon yönetimleri verimli midir?" ve "1991-2002 arası dönemde mevcut siyasi olaylarla koalisyon hükümetleri arasında ilişki var mıdır?" soruları, araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Bu soruların cevaplarını analiz etmek için bu çalışmada kütüphane kaynakları, internet tabanlı makaleler ve gazeteler kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon, Hükümet, Yönetim

Coalition Governments Management Between 1991 - 2002

Enes Malik Çakır^{1*}

First received: 26.12.2019

Accepted: 24.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 19-37

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 7%

¹Sakarya University, Turkey,
em.cakir@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-8481-2350

* Corresponding Author

ABSTRACT

One of the forms of the government in the parliamentary democratic system is the coalition government. The coalition is defined as the cooperating of more than one political party within the framework of common aims and principles, and the way of forming a government based on unity of power by working communication and cohesion with each other for these collective goals. Turkey is known to have a history of the coalition between 1961-1965, 1974-1979 and 1991-2002. The concept of coalition as a parliamentary democratic system is generally said to be equivalent to instability by regarding the functions of the governments in Turkey. In this study, coalition is defined first and then the types of the coalition and the coalition governments established in Turkey are briefly explained. After that, the coalition governments established between 1991 and 2002, which are the main part of the study, are analyzed in terms of their democratic attitudes and stability. The effects of the political events of the period on the coalition governments are also discussed within the analysis. Research questions in the study were determined as “Are managements of coalition efficient in terms of stability?”, “Is there a relationship between the coalition governments and the existing political events between 1991-2002?”. Library resources, internet-based articles and newspapers were used as sources in this study to analyze the answers to these questions.

Keywords: Coalition, Government, Management

GİRİŞ

Kelime olarak “birleşme” anlamına gelen koalisyon, parlamento içerisinde yeterli sayıya ulaşamayan milletvekillerinin iktidar sorununu çözmek için bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu şekilde yasamadan çıkan yürütme organı iki veya daha fazla siyasi parti arasında paylaşılmaktadır (Balkan, 2016, s. 1).

Koalisyonun oluşabilmesi için parlamentoda çeşitli siyasi partilerin varlık göstermesi gerekmektedir. Demokratik yönetimlerde ikiden çok parti, iktidar yarışında eşit şansa sahip olabilecek bir ortama haizse ve iktidarı etkileyebilme gücüne sahipse çok partili sistemi oluşturmaktadır. Sartori, beş ve daha az partinin mevcut olması durumunda ılımlı çok parti sistemi; beşten daha fazla partinin olması durumunda ise aşırı çok parti sistemi olarak adlandırmaktadır. İlimli çok partilerde genellikle iki kutup etrafında birleşme görülürken aşırı çok parti sisteminde birden fazla kutuplaşma ortamı gözükülebilmektedir. Bu durumda da hükümet kurma sorunu ve istikrarsızlık yaşanabildiği söylenebilir. Bu tip sorunlar da koalisyon hükümetlerinin verimini düşürebilir. İlimli çok parti sistemi içerisinde ideolojik kutuplaşmanın biraz daha az olmasından dolayı kurulabilecek koalisyon hükümetinin de aşırı çok parti sistemine nazaran daha uyumlu olabileceği söylenebilir (Dursun, 2006, s. 270).

Yönetime katılmanın eşit şekilde olmasını vurgulamaya çalışan demokrasi kavramına göre koalisyon yönetiminin uygun düştüğü söylene de siyasi partilerin arasındaki çıkar çatışmaları ve uyumsuzluğu bu durumu olumsuz şekilde ortaya çıkardığı söylenebilir. Çok seslilik, tarafların eşit katılımı gibi durumlar demokrasiyi pratik hayatta uygulama alanına açsa da yönetimde yavaş bir seyrin görüldüğü de ortaya çıkabilmektedir (Tavas ve Serdaroglu, 2017, s. 1509).

Mecliste çoğunluğa sahip partinin seçimi kazanmasında oluşabilecek durum tek parti hükümetidir. Bazı durumlarda siyasi parti çoğunlukta olsa bile kabineyi kurarken yanına azınlık partisini de alarak hükümeti oluşturabilir. Bu durum dönemin siyasi, ekonomik veya sosyal şartları bakımından değişiklik gösterebilir. İngiltere’de Muhafazakarların ciddi bir çoğunlukta olmasına karşın yine de İşçi Partisi ve Liberallerin de kabineye katılarak geniş bir koalisyon hükümetinin kurulması örnek olarak verilebilir (Balkan, 2016, s. 7).

Parlamentodaki sandalye sayısının yarısından fazlasını elinde bulunduran bir partinin seçim yarışını kazandığı durumda hükümet gücünün yüzde yüzünü kullanma olanağına sahip olduğu söylenebilir. Bu durumda kazanan partinin içinden çıkan başbakanın da yetki gücünün yüksek olduğu aşırıdır. Seçim yarışında yeterli sayıya alamayan partinin koalisyon kurması durumunda ise başbakan diğer parti veya partilerin izin verdiği sürece etkili olabilecektir. Parlamenter demokraside yürütmenin başında olan başbakan, koalisyondaki partilerin desteğini alabilmek için politikalarını da ona göre biçimlendirecek ve güçlendirecektir. Bu durumda koalisyon hükümetinin başbakanı uyuma ve uzlaştırmaya zorladığı söylenebilir. Demokrasi açısından bu durum normatif bir hal olsa da bazı durumlarda ve partilerin niteliğine göre, kararların alınmasında yavaşlık veya zorluk çıkarabileceği de söylenebilir (Türe, 2001, s. 4).

Heywood’a göre (2006, s. 380), koalisyon politikası, amaç ve ilke gibi tutumların oluşmasından ziyade uyum, uzlaş ve ortak bir yol bulma unsurlarını barındırmaktadır. Bu durum siyasi partilerin bir takım düşünce ve fikirlerinden sıyrılmasını gerektirebilir. Ayrıca koalisyon oluşumunda merkezdeki siyasi partilerin daha fazla temsil edilmesine sebep olabileceğini vurgulamaktadır. Heywood, oluşabilecek bu gelişmenin tehlikesini de nispi seçim sistemine dayandırmaktadır. Çok partili siyaset ve koalisyon lehine oluşan bu durumu nispi seçim sistemindeki oy oranının yönetimdeki temsiline bağlamaktadır.

Parlamentodaki mevcut düzene göre hangi durumlarda koalisyonların kurulacağına ilişkin birtakım seçenekler mevcuttur. Bunlar, asgari çoğunluklu koalisyonlar, asgari büyüklükte koalisyonlar, asgari sayıda partiden oluşan koalisyonlar, asgari uzaklıklı koalisyonlar ve asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlardır.

Asgari çoğunluklu koalisyonlar, çoğunluğa ulaşmak için gerekli olmayan hiçbir siyasi partiye ulaşmamayı önermektedir. Aynı zamanda koalisyonu kuracak olan siyasi parti iktidarda mevcudiyetini azami derecede tutmaktadır. Bu da olabildiğince fazla bakanlığa sahip olunması durumuna yol açacaktır.

Asgari büyüklükte koalisyonlar, sadece iktidardaki mevcudiyetini azamileştirme yoluna gitmeyi önermektedir. Bu durumda siyasi parti parlamentoda çoğunluğa ulaşmak yerine sadece bakanlıklara odaklanır ve parlamentoda azınlık bir siyasi partiyle koalisyon ortaklığı kurmaktadır.

Asgari sayıda partiden oluşan koalisyonlar, az sayıdaki bir parti ile koalisyon ortaklığını hedeflemektedir. Çünkü bu durumda pazarlık yapılmasının kolay olduğu önerilmektedir.

Asgari uzaklıklı koalisyonlar, sayının mevcudiyetinden ziyade parti programlarına bakmaktadır. Ortaklık kurulacak siyasi partinin programının benzer politika tercihlerine sahip olmasını arzulamaktadır.

Asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlar, politik benzerlikte birbirlerine yakın partilerin ve onun komşularının koalisyonunda ortak edilmesidir (Sobacı, 2015, s. 2).

Türkiye’de ise ilk koalisyon tecrübesi 1961’de yaşanmıştır. 1961 ile 1965 arasında kurulan üç koalisyon birinci dönem koalisyonlar olarak adlandırılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi (AP) arasında kurulan bu koalisyon 1962’de son bulmuştur (Birinci İnönü Koalisyonu). 1962 – 1963 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) arasında kurulmuştur (İkinci İnönü Koalisyonu). 1963 -1965 yılları arasında ise CHP ve Bağımsızlar arasında koalisyon kurulmuştur (Üçüncü İnönü Koalisyonu). 1965 yılında ise AP, CKMP, YTP ve MP (Millet Partisi) arasında koalisyon kurulmuştur.

İkinci dönem koalisyonlar tecrübesi ise 1974 ile 1979 yılları arasında yaşanmıştır. 1974-1975 yılları arasında CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP) arasında koalisyon kurulmuştur (Birinci Ecevit Koalisyonu). 1975 ve 1977 yılları arasında ise AP, MSP, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) ve MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) kendi aralarında koalisyon kurmuştur (Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyonu). 1977 ile 1978 yılları arasında AP, MSP ve MHP koalisyonu (İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyonu), 1978 ile 1979 yılları arasında ise CHP, CGP, DP (Demokrat Parti) ve Bağımsızlar kendi arasında koalisyon kurmuştur (İkinci Ecevit Koalisyonu).

Birinci dönem koalisyonlar, İkinci dönem koalisyonların oluşmasına göre farklılık gösterir. Birinci dönemde oluşan koalisyonlar 1960 darbesinden sonra DP’nin kapatılmasıyla birlikte olağanüstü koşullardan sonra kurulmuş koalisyonlardır. Birinci dönem koalisyonların öncesinde DP ve CHP gibi iki büyük parti arasında rekabet varken 1961’den sonra seçmen davranışı değişmiş ve diğer partilerde oy oranını yükseltmiştir. 1974’ten itibaren ise iki alternatif parti olan AP ve CHP etrafında koalisyonlar şekillenmeye başlamıştır. 1961-1965 ve 1974-1979 arasındaki koalisyonlar çoğunluk iktidarlarına göre kısa dönemli olmuşlardır. İstikrar açısından ise verimli olmadıkları söylenebilir. Aralarında uyum ve bütünlük sağlamadıkları ifade edilebilir (Balkan, 2016, s. 12-13).

Üçüncü koalisyonlar dönemi ise 1991 ve 2002 arasında yaşanmıştır. 11 yıl içerisinde 7 koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1991-1995 arasında DYP (Doğru Yol Partisi)-SHP (Sosyal demokrat Halkçı Parti) koalisyonu iki defa kurulmuştur. 1995-1996’da DYP-CHP, 1996’da ANAP (Anavatan Partisi) -DYP, 1996-1997’de RP (Refah Partisi) -DYP, 1997-1999 ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) ve 1999-2002 arasında da DSP (Demokratik Sol Parti) -ANAP-MHP koalisyonları kurulmuştur. 1991-2002 arasındaki üçüncü koalisyonlar dönemi varlık bakımından kısa sürmüştür. Özellikle 1996’da Tansu Çiller tarafından kurulan ANAP-DYP koalisyonu 10 gün sürmüştür. 1991 ile 1996 arasında daha çok merkez sağ ile merkez sol partileri arasında koalisyon kurulmuştur (Kara, 2004, s. 225).

1991-2002 yılları arasında kurulan koalisyonlar dönemin siyasi olayları ve seçmen davranışına göre farklı koalisyon modellerine göre kurulmuşlardır. Bu yüzden istikrar açısından her biri farklı farklı tutum sergilemiştir. Bu hükümetlerin olduğu dönemlerde var olan terör olayları, faili meçhul cinayetler, şiddet eylemleri sürekli devam etmiş, kurulan koalisyon hükümetleri bu sorunlarla başa çıkmak için her biri farklı metotlar sergilemiştir (Yılmaz, 2018, s. 137).

1. 1991-1995 DYP-SHP KOALİSYONU

1991 genel seçimleri sonrasında %27 ile DYP birinci parti olmuş, %24 ile ANAP üçüncü ve %20,08 ile SHP üçüncü parti olmuştur. Tek başına hükümeti kurabilecek sayıda yeterli oy alamayan DYP’ye, hükümeti kurma görevini dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal vermiştir. Kendisine yakın oranda oy toplayabilen ikinci parti ANAP ise koalisyona katılmayı istememiştir. Bu durumu dile getiren ANAP

genel başkanı Mesut Yılmaz, daha sonra Özal'a istifasını vermiştir. DYP genel başkanı Süleyman Demirel ise koalisyon için üçüncü alternatif parti olan SHP ile anlaşmış, güvenoyu da alarak hükümeti kurmuştur. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal vefat etmiş, yerine seçilecek en yakın cumhurbaşkanı adayı ise koalisyon hükümetini kuran başbakan Süleyman Demirel olarak gözükmektedir. Mecliste cumhurbaşkanı adayları arasında yapılan oylamada en yüksek oyu alan Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etmiş, cumhurbaşkanlığı sıfatını almıştır. Bunun üzerine olağanüstü kongreye giden DYP, yeni genel başkanını yapılan oylamayla Tansu Çiller olarak belirlemiştir. Hükümetin de başına geçen Tansu Çiller yeni kabineyi de belirlemiş, başbakan değişimi sırasında da koalisyon bozulmamıştır. 1991 ile 1993 arasındaki koalisyon dönemi olan DYP-SHP koalisyonu 49. hükümeti kurmuş, Turgut Özal'ın vefatıyla 1993-1995 yılları arasında ise 50. hükümeti kurmuştur (Yılmaz, 2018, s. 66). 49. hükümette devlet bakanlarıyla birlikte DYP'den 21 ve SHP'den 11 bakan görev alırken, 50. hükümette DYP'den 37, SHP'den ise 32 bakan görev almıştır. Bazı bakanlıklarda ise birden fazla bakan görevde kalmıştır. Yaklaşık 27 ay görevde kalan hükümet, bu süre zarfında kabine içerisinde de birçok değişiklik yapmıştır (Kara, 2015a).

Merkez sağ ve merkez sol partilerin kurdukları bu koalisyon 49. ve 50. hükümetin kurulmasında bozulmamışken, çok derin görüş ayrılıklarının yaşanmadığı da söylenebilir. Dönem itibariyle mevcut bir sorun olarak var olan terör olayları açısından koalisyon içindeki partiler birbirleri ile zaman zaman gerginlik yaşamışlardır. SHP'nin Diyarbakır milletvekili, DYP'nin güneydoğu politikalarına karşılık tepki göstermiştir. Hatta bazı demeçlerinde kendisini hükümetin dışında olarak gören bir tutum sergilemiştir (Yılmaz, 2018, s. 66).

O dönem içerisinde gündeme gelen diğer konulardan biri de sosyal devlet ile serbest piyasa ve özelleştirmelere yapılan vurgudur. DYP'nin bu vurgusu SHP tarafından da desteklenmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin politik ve bürokratik baskılara maruz kalmaması için özerk hale getirilmesi ve ayrı bir statüye kavuşturulması konusu gündeme gelmiştir. Diğer bir konu ise enflasyonla mücadele ve gelir seviyesindeki adaletsizlikleri önleme vurgusudur. Bu iki konuda ortak bir uyum sergilemişlerdir. Fakat YÖK ve üniversitelerin reforma tabi tutulması konusunu SHP, DYP'ye kabul ettirememiştir. Demokratikleşme konusunda her iki parti bu kavramı vurgulasa da demokrasi yolunda hafif adımlar atıldığı söylenebilir. Özellikle Kürt meselesi konusunda SHP'nin biraz daha ürkek davrandığı ifade edilebilir. Bunun sebebinin, DYP'nin ve Cumhurbaşkanı Demirel'in, milliyetçi çizgiye kayması olarak ileri sürülebilir. Demirel'in, Alparslan Türkeş'i övmesi, meclis içerisinde de MHP'nin Kürt meselesiyle ilgili konularda sert çıkması ve DYP'nin bu durumu onaylaması, daha sonradan koalisyon ortaklığında fiili bir "milliyetçi cephe" hissi vermeye başlamıştır (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 385-288).

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri, DYP ve SHP'nin demokratikleşme açısından attığı önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması ile yurttaşların insan hakları güvencesine sahip olmasını sağlarken, Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmesi ise çalışma haklarını güvence altına almayı hedefleyen bir değişikliktir. Siyasi anlamda demokratikleşme vurgusu yaparken, sosyal ve ekonomik anlamda sosyal refah devleti yönünde adımlar attıkları söylenebilir (Kara, 2004, s. 242).

1993 yılında ise koalisyon ortağı olan SHP'de genel başkan Erdal İnönü, bir sonraki seçimlerde aday olmayacağını açıklayarak partisinden istifa etmiştir. SHP kurultayında seçilen Murat Karayalçın, partinin genel başkanı olmuş ve başbakan yardımcısı olarak göreve başlamıştır. O dönem içerisinde 1981'de siyasi yasaklı olan CHP tekrar siyaset arenasına çıkmış ve SHP içerisinde bazı milletvekilleri de CHP'ye geçmiştir.

1993 yılı içerisinde meydana gelen en önemli olaylardan birisi ise Sivas katliamıdır. Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Şenlikleri kapsamında yapılan etkinlikte Aziz Nesin'in konuşmaları sonucunda bir grup vatandaşın buna tepki göstermesi ve bu durumun daha da büyümesiyle Aziz Nesin ve arkadaşlarının kaldığı Madımak Oteli ateşe verilmiştir. Bu olay sonrasında koalisyon ortağı olan ve Alevilerden de yüksek bir oy alan SHP'nin etkisiz kalması tepki toplamıştır. SHP açısından güvensizlik ve kırınglık yaratan bu durum daha sonra da 1995'te meydana gelen Gazi Mahallesi'nde yaşanan şiddet olayları ile tırmanışa geçmiştir. Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Gazi Mahallesi'nde kahvehanelerin taranmasıyla gerçekleşen saldırılar sonucunda protesto gösterilerinin başlaması, polislin orantısız güç kullanmasıyla birçok kişinin ölmesine ve yaralanmasına sebep olmuştur. Bu tip şiddet olayları hem koalisyonun etkin

olmamasıyla suçlanarak pasif kalmasına hem de özellikle sol kesimden oy toplayan SHP'nin daha da gerilemesine yol açtığı söylenebilir.

Ekonomik anlamda da kendisini gösteren kriz, kamu açıkları ve dış açığın artmasına, işsizliğin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında Tansu Çiller'in ekonomi politikaları da zayıf kalmıştır. Hem DYP'nin hem de SHP'nin bu olaylar karşısında sorumlu tutulması koalisyonun gücünü zayıflatmıştır. (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 400-403).

DYP-SHP koalisyonu boyunca DYP'nin daha çok özelleştirme yanlısı olduğu görülürken, SHP'nin demokratikleşmeye daha çok önem verdiği söylenebilir. Partilerin kendi ideolojik algılarına göre somut pratiklerini şekillendirdiği ve koalisyon döneminde iki farklı siyasi cenah olmalarına rağmen hükümeti birlikte oluşturdukları, bunun sonucunda da belli başlı krizleri ortaya çıkardıkları söylenebilir (Tutar, 2006, s. 302). Özelleştirme ve demokratikleşme arasındaki vurguların politikalar üzerindeki kararlarında da çelişkilere sebep olduğu ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak farklı düşüncelere sahip siyasi oluşumların oluşturduğu koalisyon hükümetlerinde anlaşmaların zorlaştığı ve istikrar açısından belli krizleri oluşturduğu değerlendirilebilir.

Kahraman'a göre (2008, s. 226-227), DYP'nin topladığı desteğin arkasında onun ideolojik tavrından ziyade lider odaklı tutumu ve popülist siyasetinin olduğu ifade edilmektedir. Partinin hareketinin daha çok pragmatik bir tutum takındığı söylenebilir. SHP'nin ise daha çok kimlik ve tanınma politikaları üzerindeki vurgusu, liberal görüşlerinde etkisiyle sivil topluma yönelik bir eğilime önem vermelerine sebep olduğu söylenebilir. Bu pratiklerin savunulmasında tabanın arzularından ziyade aydınların etkisiyle kendi içinde böyle bir dönüşüm geçirdiği ifade edilebilir. Terör olayları ve diğer toplumsal sorunların, böyle bir dönüşümü kendi içlerinde mecbur kılmalarına yönelik bir algıya kapılmalarına yol açtığı söylenebilir. Buna bağlı olarak iki partinin seçmen davranışı üzerindeki etkisinin de daha farklı olduğu söylenebilir.

Çelebi, Toros ve Aras'a göre (1996, s. 82-83), merkez sağ ve merkez sol partilerin hantallaştığı, çözüm üretme noktasında pek fazla ivme gösteremedikleri söylenebilir. Özellikle demokratikleşme konusunda gerçekçi ve köklü çözümler oluşturulmamasının, seçmen üzerinde de etkisinin oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Hem 1991 hem de 1995 seçimlerinde merkez sağ ve merkez sol partiler arasındaki oy dağılımlarının hemen hemen yakın olmasının ardında yatan sebebin, partiler arasındaki bölünmüşlük ve hizipleşme olduğu ileri sürülebilir. Partilerin de bu noktada mevcut durumu korumaya çalıştığı ve buna bağlı olarak da halktan kopukluğu dikkat çekmektedir. Ekonomik ve siyasal krizlerin toplumsal bunalım yarattığı ve bu durumun oluşmasında koalisyon ortaklarının uzlaşmazlıkları görülebilir. Bu durum da toplumda istikrarsızlığı körüklemektedir.

Böyle durumlarda kararların hızlı alınmasının gerekliliği de önem arz etmektedir. Bu hızı yaratacak olan etkililik ve verimlilik ilkelerinin gerçekleşmesi için de demokratikleşmenin sağlanması gerekmektedir (Çelebi ve diğerleri, 1996, s. 93). Yönetimde etkinliğin zayıf kalmasının arkasında demokratik tutumların yerleşmemesi ifade edilebilir. Bu açıdan DYP ve SHP arasındaki anlaşmazlıklar bu durumun gerçekleşmemesini körükleyerek hükümetin istikrarsızlığına yol açmaktadır. Aynı zamanda iki partinin ideolojik açıdan farklı konumlarda bulunması uzlaşmayı zorlaştırmaktadır.

2. 1995-1996 DYP-CHP KOALİSYONU

CHP'nin siyasi yasağı son bulduktan sonra SHP'nin CHP çatısı altına girmesiyle 1995'te kurultaya gidilmiştir. Bu kurultayda Murat Karayalçın ve Deniz Baykal arasında yapılan oylamada Baykal'ın seçilmesiyle genel başkanlık makamı belirlenmiştir. 1995'te yapılacak olan erken seçim ile Tansu Çiler, Demirel'den hükümeti kurma görevini almış, Deniz Baykal ile görüşmelere başlamıştır (Akşin, 2014, s. 168). Tansu Çiller başbakanlığında kurulan hükümette DYP'den 18, CHP'den 8 ve bağımsız 3 bakan görev almış, 1995-1996 arası dönemde 54 gün görevde kalmışlardır (Kara, 2015a).

1995 seçimlerinde %21 ile RP birinci, ardından ANAP %19,7 ile ikinci parti olarak çıkmıştır. 1995 öncesinde yapılan yerel seçimlerde de RP'nin çok güçlü propagandalar yapması, aynı zamanda diğer büyük partilerin halka yarar sağlayacak toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin de eksik kalması, RP'nin 1995 seçimlerinde birinci parti olarak seçimi kazanmasına yol açtığı söylenebilir.

Aynı zamanda SHP'nin CHP ile birleşmesiyle bu seçimde güçlü çıkacaklarını düşünürken, %10,7 ile barajı kıl payı geçmişlerdir. DSP'nin, %19 oy almasıyla CHP'nin de önüne geçmesi ise parti içerisinde çok etkisi yaratmıştır. Seçim öncesi koalisyon hükümeti kuran DYP ve CHP, Baykal'ın da erken seçimi istemesi sonucunda RP'nin birinci parti olması ve kendi partisinin de barajı kıl payı geçmesiyle ağır yenilgiye uğramıştır.

5 ay süren DYP-CHP koalisyon hükümeti döneminde meydana gelen gelişmelerden birisi AB ile gümrük birliği anlaşmasının imzalanmasıdır. Çiller ve Baykal, bunu Avrupa Birliği (AB) ile tam üyelik görüşmelerinin başlangıcı olarak görmeleri, aynı zamanda seçimlerde de avantaj sağlayacağını düşündükleri söylenebilir (Akşin, 2014, s. 168).

DYP-SHP ve DYP-CHP koalisyonlarıyla Çiller'in, demokrasi ve ekonomi alanlarında başarılı olamadığı söylenebilir. 1991 seçimlerinde DYP'nin aldığı oy oranı ile 1995 seçimlerinde aldığı oy oranı arasında %30'luk bir azalma vardır. Bu dönem içerisinde halkın ekonomik sıkıntısı devam etmiştir. Oy oranının %30 azalmasında bu durumların etkisinin olduğu söylenebilir (Çavuşoğlu, 2014, s. 32).

Bu düşüşe yol açan etkenlerin başında ekonomi gelmektedir. 1994'te patlak veren ekonomik krizin çözümü için Çiller, özelleştirme politikalarını devreye soksa da Anayasa Mahkemesi tarafından bazı uygulamalar iptal edilmiştir. Böylece sermayenin ülkeden çıkışı söz konusu olmuş ve doların değeri artmıştır. Çiller bu konuda ekonomik bir dizi önlemler alarak IMF (Uluslararası Para Fonu) ile anlaşmıştır (BBC, 2018). "Acı Reçete" olarak adlandırdığı ekonomik önlemlerle enflasyonu düşürmeyi ve Türk lirasına değer kazandırmayı hedeflemektedir. Fakat önlemler, ekonomik krizin etkilerini biraz dindirirse de yaklaşık 500 bin kişi işsiz kalmış ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı sonraki seçimlerde hükümet düşürülmüştür. Önlemlerin köklü olmamasından ve hazırlanan planın hükümet tarafından uygulanamamasından ötürü krizin ağır sonuçları toplumu etkilemiştir (Yıldırım, 2015).

Bu dönemde önemli bir diğer unsur ise siyasal İslam'ın yükselişidir. Merkez sağ ve merkez solun giderek parçalanması seçmenleri farklı siyasal oluşumlarda toplamaktadır. Bu durumun 28 Şubat sürecinin önünü açtığı söylenebilir. Merkez sağ ve merkez solun güçlü bir birliktelikle seçimlere gidememesi, RP'nin yükselişine ivme kazandırmıştır. Mevcut ekonomik kriz ve siyasal bunalımda merkez sağ ve merkez solun koalisyon kurması için güçlü bir birlikteliğe ihtiyaç duydukları söylenebilir. Böyle bir birliktelik yerine kişisel çıkarların ön planda olması, yönetimin istikrarsızlığını devam ettirdiği ifade edilebilir. Mevcut tabloda seçmenlerin RP'ye kaymasının arkasında yatan bir sebebin de bu olduğu söylenebilir (Bölügiray, 1999, s. 38).

1995 seçimlerinden sonra ortaya çıkan manzara, tekrardan koalisyon hükümeti kurulmasına yol açmıştır. Seçimlerden birinci çıkan RP koalisyon için ortak bulamamıştır. Seçim öncesinde ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz ve DYP genel başkanı Tansu Çiller, RP ile koalisyon yapmak istemediklerini açıklamışlardır. ANAP ve DYP'nin kendi aralarında anlaşacağı beklenirken Mesut Yılmaz, Tansu Çiller için birtakım eleştirilerde bulunmaya başlamıştır. RP ile ANAP arasında yakınlaşma ihtimali gündeme gelirken, ordunun baskısı ve Türkiye'nin en büyük ve en önemli sermaye sahiplerinin olduğu Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)'nin başkanı Cem Boyner'in gazetelerdeki RP karşıtı demeçleriyle ANAP, tekrardan DYP ile koalisyon görüşmelerine başlamıştır (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 424).

Merkez sağ ve merkez sol partiler hem 1995 seçimi öncesinde hem de sonrasında koalisyon hükümeti yönetimlerinde uyumsuzluk yarattıkları ileri sürülebilir. Fakat her iki partinin de özelleştirme konusunda hemfikir oldukları söylenebilir (Özbudun, 2003, s. 127). Bu noktada merkez solun tutumunda kendini dönüştürme ihtiyacının etkili olduğu ifade edilebilir. Onun dışında mevcut siyasal kültürün bu dönemde kişisel hırs ve liderlik yaratma stratejisinin ortaya çıkması, diğer politika alanlarında da tezatlık yaratarak istikrarı gölgelemektedir.

3. 1996 ANAP-DYP KOALİSYONU

1996 yılı içerisinde 4 ay varlık gösteren ANAP ile DYP arasındaki koalisyon Mesut Yılmaz başkanlığında kurulmuştur. Kurulan kabinede ANAP'tan 17, DYP'den 16 bakan görev almış ve hükümet 3 ay süreyle ayakta kalabilmiştir (Kara, 2015b; Çelik ve Çetiner, 2015).

Kurulan bu koalisyonda çatışmanın azaltılması ve uyumun gerçekleştirilmesi beklenirken, Mesut Yılmaz ile Tansu Çiller arasındaki çekişmelerin artmasıyla gerginlik tırmanmaya başlamıştır. Bu gerginliğin sebeplerinden biri, Çiller'in örtülü ödenekten 500 milyar harcaması ve TEDAŞ ihalesi kapsamında yolsuzluğun, RP tarafından gündeme getirilmesidir. Mecliste RP ve DSP bu skandalların üstüne giderken, Başbakan Mesut Yılmaz'ın Çiller'i korumamasının dikkat çekici olduğu söylenebilir (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 424). Hatta ANAP milletvekilleri de bu yolsuzluk soruşturmalarının açılması için mecliste oy kullanmışlardır. Daha sonra RP, ANAP ve DYP'nin kurduğu koalisyonun güvenoyunda salt çoğunluğu sağlamadıkları için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

RP, kendi önünün kesilerek DYP ve ANAP'ın koalisyon kurmasına karşılık, yolsuzluk iddialarını ve güvenoyu krizini gündeme getirdiği söylenebilir. Daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından güvenoyunun iptal edilmesi ANAP-DYP arasındaki koalisyonu sonlandırmıştır. Daha sonra Çiller, Erbakan ile yakınlaşma göstermiş, Erbakan da koalisyon ortağı olmak için Çiller'in yolsuzluk davasının üstünü kapatmıştır. Daha sonra Çiller ise Erbakan'ın malvarlığı ile ilgili iddialarının üstünü kamuoyunda kapatmıştır (Uyar, 2015).

Merkez sağ olan iki parti arasındaki uyumsuzluğun gözle görülür olduğu söylenebilir. Refah Partisi'ne karşı uzak duran DYP genel başkanı Tansu Çiller'in Türkiye'de laik kadın imajı vermesi, kendini aklamak için RP ile bir "zaruri evlilik" yapacağını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında bir sonraki kurulacak olan RP-DYP (REFAHYOL) hükümeti ile memlekette ortaya çıkan gerilimlerin Çiller tarafından pek umursanmayacağına işaretlerinin verildiği söylenebilir (Kara, 2004, s. 280).

Merkez sol partilerde ise seçim sonucu hezimet yaratmış ve parti içinde ayrılıklar gerçekleşmiştir. SHP ve CHP'nin birleşimi merkez sol için beklenen kazanımı gerçekleştirilmemiştir. Bu durumda SHP ve CHP kökenliler arasında tartışmalar yaşanmıştır. DSP'de ise seçimlerden sonra ANAP-DYP koalisyonunun uyguladığı "özelleştirme politikaları" ve "laikliğe saygı" tutumları üzerine dışarıdan verdikleri destek konusunda ikilikler çıkmıştır. Kısacası 1995 seçim sonuçlarının ve merkez sağın kendi içerisinde koalisyon hükümeti kurmasının, merkez sol partiler içerisinde krize neden olduğu söylenebilir (Bila, 1999, s. 408).

4 ay süren bu koalisyon döneminde koalisyon içindeki partilerin sürekli birbirlerini suçlamalarına karşılık, koalisyon dışındaki RP'nin genel başkanı Erbakan'ın bir yandan Çiller'i bir yandan da Mesut Yılmaz'ı akladığı söylenebilir. Daha sonra kurulacak DYP- RP koalisyonunda Çiller için suç duyurusunda bulunan RP milletvekili, koalisyon ortağı olduktan sonra Çiller başbakanlığında başbakan yardımcılığı yapmıştır. Böylece karşılıklı aklamaların olduğu 53. hükümetin temiz bir siyaset yürütmesinin de pek fazla mümkün olmadığı çıkarımında bulunulabilir (Akın, 2012).

Genel olarak ortaya çıkan bölünmüşlük ve parçalanmaların yarattığı sonuçlardan biri de tek başına iktidarın çıkamamasıdır. Aynı durum merkez sağ için de geçerlidir. Bu durumun ilginç örneğini ise ANAP-DYP koalisyonunun oluşturduğu söylenebilir. İki merkez sağ partinin ideolojik olarak aynı tarafta bulunsalar bile çok ufak farklılıklardan ötürü bölündüğü, koalisyon hükümeti kurmaları durumunda dahi anlaşılmadıkları söylenebilir. Aynı şekilde 1996 yılının ortalarında kurulan RP-DYP koalisyonu da örnek olarak ifade edilebilir. Siyaseti taşra temelinde yürüten DYP ile İslami temelde hareket eden RP arasında da koalisyon hükümeti kurularak bölünmüşlük ve parçalanmışlığın merkezde birleşmesi beklenmektedir (Kahraman, 2008, s.229). Buradan yola çıkarak koalisyon ortaklarının aynı ideolojik tarafta bulunsalar bile güvensizlik ve kişisel çıkarların ön planda olmasıyla beklenen uyumu gerçekleştiremedikleri ileri sürülebilir. Böylece hem yönetimde etkinlik hem de ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünde yol kat etmekte zorlandıkları ifade edilebilir.

Aynı zamanda koalisyonların kısa dönemli olması ve yönetimin belirsizliği, ekonomiyi de etkilemektedir. Özellikle 1994 sonrasında patlak veren ekonomik kriz, 1996'da siyasi belirsizlikten ötürü reel faizin yükselmesine yol açmıştır. Aynı zamanda faizlerle getiri sağlanan dış kaynakların ödemesi de iç borçlanmayı ortaya çıkarmıştır. Böylece faiz oranları artarak enflasyonun da üzerinde bir değere çıkmıştır. Böylece daha fazla paranın dışarı çıkması gerçekleşmektedir. Bu durumun, koalisyon hükümetinin ekonomik istikrarı sağlamada halk nezdinde güvensizliğe sebep olduğu ifade edilebilir (Süslü, 2001).

4. 1996-1997 RP – DYP KOALİSYONU

Anayasa Mahkemesi tarafından güvenoyunun iptaliyle Haziran 1996’da ANAP-DYP koalisyonu son bulmuştur. Böylece 54. hükümetin kurulması için Çiller ve Erbakan aralarında anlaşmış ve dönüşümlü başbakanlık konusunda hemfikir olmuşlardır. Kurulan koalisyon hükümetinde DYP ve RP’den de eşit sayıda toplam 36 bakan güven oylamasından sonra göreve gelmiştir (Kara, 2015b). RP-DYP koalisyon hükümeti ve kabine üyeleri 1 yıl görevde kalabilmiştir (Çelik ve Çetiner, 2015). Necmettin Erbakan başbakanlığında hükümet kurulmuş, daha sonra siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla birlikte 1997’de son bulmuştur.

Bu koalisyon döneminde yapılan ilk Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısıyla terör olayları yüzünden boşaltılan köylere geri dönüş projesi Erbakan tarafından önerilmiştir. Daha sonra Kürt meselesi ile ilgili RP Van milletvekilinin Türk askerlerinin kaçırılması olayı ile ilgili konuşması gerçekleşmiş, ardından GAP TV kanalı üzerinden de günde bir-iki saat Kürtçe yayın yapılması kararlaştırılmıştır. Hükümet, ilk yıllarında Kürt meselesi konusunda PKK ile masaya oturup çözüm için çare aramaya yeltense de cumhurbaşkanı Demirel tarafından uyarılmış, ardından Erbakan da bu durumdan geri adım atmış ve Demirel’in uyarısını onaylamıştır (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 425).

Erbakan başbakanlığında gerçekleşen önemli bir hareket de dış politikada kendini göstermiştir. Müslüman devletlerle yapılan ittifak ve ortak pazar kurulması çabası 1996’da sonuçlanmıştır. İran, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Nijerya ile birlikte Türkiye’nin de içinde bulunduğu M-8 grubu daha sonra Mısır’ın itirazı üzerine adı “*developing*” (gelişme) anlamına gelen *Developing 8* (Gelişen Ülke 8) olarak değiştirilmiştir. İlk zirvesini 1997’de İstanbul’da yapmıştır (Akşin, 2014, s. 171).

RP-DYP koalisyonu dönemi içerisinde Türkiye’de iki önemli olay meydana gelmiştir. Bu olaylardan birisi 3 Kasım 1996’da yaşanan Susurluk kazası, diğeri ise 1997’de meydana gelen 28 Şubat sürecidir.

Balıkesir’in Susurluk ilçesinde 3 Kasım günü Mercedes markalı otomobilin bir kamyonu çarpması sonucu meydana gelen kazada üç kişi ölmüş, bir kişi yaralı olarak çıkmıştır. Otomobilin içerisinde Türkiye İşçi Partisi’ne mensup yedi öğrencinin öldürülmesinden, Milliyet yazarı Abdi İpeççi’nin öldürülmesinden, Papa’yı yaralayan Mehmet Ali Ağca’nın hapisshaneden kaçırılmasından sorumlu ve uyuşturucu kaçakçılığında aranan Abdullah Çatlı bulunmaktadır. Aynı zamanda Urfa’daki Bucak aşiretinin reisi ve milletvekili Sedat Edip Bucak, emniyet müdürü Hüseyin Kocadağ ve Gonca Us adında bir manken de otomobilin içindeydi. Bucak aşiret reisinin yaralı olarak kurtulduğu ve diğerlerinin öldüğü bu kazanın ortaya çıkmasıyla birlikte birtakım gizli işlerin de olduğu anlaşılmıştır. Hükümetin de bu işin içinde olduğu daha sonra ortaya çıkmış, ardından İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra açılan davalarla bazı kişiler mahkum olsa da işin aslının tam manasıyla aydınlanamadığı söylenebilir. Susurluk’ta yaşanan kaza sonrasında hükümet-mafya ilişkisi ortaya çıkmış fakat hükümet bu olayı küçümsemiştir. Ortaya çıkan bu kirli ilişkinin de Erbakan-Çiller hükümetinin düşmesine etken olduğu söylenebilir.

Hükümet – mafya ilişkilerinin bu şekilde ortaya çıkması, toplum nezdinde de tepki oluşturmuştur. Bu tip karanlık işlerin meydana gelmesi, bu tip olayların da bir türlü aydınlanamaması, yolsuzluklar gibi etkenler sayesinde toplumsal kampanya başlatılmıştır. “Sürekli ışık için bir dakika karanlık” kampanyası ile akşamın belli saatlerinde insanların bir dakikalığına ışıklarını kapattığı bu kampanya etkili olmuş ve bir ay sürmüştür (Akşin, 2014, s. 172). Bu tip bir kampanyanın RP’yi etkileyebileceğini düşünen Erbakan da bu kampanyaya destek vermemiş, bazı açıklamaları ile bu kampanyayı hafife almıştır. Aynı şekilde Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın da kampanyayı önemsiz görmesi ile toplumun belli bir kesiminde rahatsızlık uyandırdığı söylenebilir.

Daha sonra Ocak 1997’de Erbakan’ın tarikat ve cemaat liderlerine yemek vermesi de birçok eleştiri toplamıştır. Bu durum eleştirilmekle birlikte medyanın da gerginliği tırmandıracak şekilde haber yaptığı ve olayları yorumladığı söylenebilir. Ardından gerçekleşen Ankara’nın Sincan ilçesindeki “Kudüs Gecesi” etkinliğinde belediye başkanının “Laiklere zorla şeriatı enjekte edeceğiz” sözleri de çok fazla tepki toplamış, buna karşılık 3 Şubat gününde tankların Sincan caddelerinden geçmesiyle ordu, RP’ye darbe mesajını vermiştir (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 428-430).

Koalisyon döneminde gerçekleşen diğer önemli olaylardan biri ise 28 Şubat 1997’de MGK kurulunda gerçekleşen toplantıdaki 18 maddelik karardır. Bu kararın, ordu ile Refah Partisi arasındaki gerginliğin hat safhada olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ordunun hükümeti uarması anlamında yapılan darbe niteliğinde bir hareket olduğu ifade edilebilir. Bu kararlar üzerinde laiklik vurgusu yapılmıştır. Tarikatlara bağlı okulların denetlenmesi, Tevhid-i Tedrisat’ın uygulanması, orduyu din düşmanı olarak gösteren medyanın kontrol altına alınması gibi kararlar hükümetin önüne sunulmuştur. Ordunun fiili olarak silahlı müdahale ihtimalini göz önünde bulundurarak imzalamak zorunda kalan hükümet, bu kararlara karşı çıkamamıştır. Böylece ordunun denetimi altında hükümetin faaliyet gösterebildiği bir ortamın oluştuğu söylenebilir.

28 Şubat süreciyle birlikte ordu tarafından milli güvenlik vurgusu yapılmış, kamusal alanda İslami değerlerin tasfiye edilmesi çabaları hız kazanmıştır. Bu durumdan toplumsal alanda daha çok dindar/muhafazakar kesimler etkilenmiş, dindar olarak nitelendirilen dernek ve vakıflar baskı altına alınmış, başörtü yasağıyla birlikte işten atılmalar da gerçekleşmiştir (Tunahan, 2015, s. 29-34).

Bu süreç içerisinde ordunun faaliyetleri hız kazanmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı İç Güvenlik Daire Başkanlığı tarafından medyada brifing verilmiş, sivil toplum kuruluşlarına ve bürokrasiye bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Çaba harcadıkları bu durumun maksadının, toplumsal anlamda bir destek ile bu sürecin yürütüldüğü hissini verilmesi ve hükümetin köşeye sıkıştırılması olduğu söylenebilir.

28 Şubat sürecini hazırlayan en önemli etkenin, Türkiye’de siyasal İslam’ın zamanla yükselişi ve ordunun “irtica” olarak adlandırdığı bu durumu laikliğe ve diğer Kemalist değerlere tehdit olarak görmesi olduğu ileri sürülebilir. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren görünürlük kazanmaya başlayan “yeni Müslüman aydınlar” ve muhafazakar çevreler, önemli değişimlere sebep olmuştur. Bazı cemaatlerin kültürel anlamda da faaliyet göstermeleri, özellikle batılı-laik kentli kesimi tedirgin ettikleri, modern yaşam tarzları üzerinde de bu durumu risk olarak algıladıkları söylenebilir. Bu tip çevreler de siyasal İslam’a karşı tepkilerini dile getirmiş, ordu ise 28 Şubat’ta kendi tabiri ile “demokrasiye balans ayarı” yaptığını ifade etmiştir. Daha ileriki zamanlarda siyasal İslam, Türkiye’de son bulmayarak kendi içerisinde daha yeni siyasetçi zümresi çıkaracağı ve radikallikten sıyrılacağı ifade edilebilir (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 431-433).

28 Şubat kararlarının ardından RP-DYP hükümetinin sıkıntılı bir yola girdiği söylenebilir. İrtica tehditlerinin ardından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından RP’ye kapatma davası açılmıştır. Böyle bir durumdan sonra da koalisyondaki dönüşümlü başbakanlık anlaşması gereği Erbakan görevi Tansu Çiller’e vermek için cumhurbaşkanı Demirel’e istifasını sunmuştur. Fakat Demirel hükümeti kurma görevini Tansu Çiller’e değil, Mesut Yılmaz’a vermiştir. Haziran 1997’de ise RP-DYP koalisyonu son bulmuştur (Dünya Bülteni, 2012).

28 Şubat döneminin ekonomik açıdan maliyeti de çok fazla olmuştur. 1994 kriziyle birlikte çoğu bankanın iflas ederek tasfiye sürecinin başlamasıyla birçok banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’na devredilmiştir. Fona devredilen bankaların sayısı 28 Şubat’tan sonra hızlanmış ve bu süreçte 20’yi aşkın bankanın TMSF’ye devri gerçekleşmiştir. Bu durumda 17,3 milyar dolar zarar edinilmiştir (Kızıltaş, 2015, s. 88-90). Aynı zamanda doların ciddi anlamda değer kazanması ile ithalatın maliyeti artmış, özel sektörün dış borçlanması ciddi yük altına girmiştir. 1994 krizinden sonra alınan birtakım önlemlerle enflasyon yavaşça düşmeye başlarken 28 Şubat döneminden sonra tekrar yükselmiş, buna bağlı olarak işsizlik de yaklaşık 1 milyon 550 bin kişiye ulaşmıştır (Çelikel, 2018).

1994 krizinden bu yana 28 Şubat 1997 tarihine kadar ekonominin koalisyon hükümetleri arasında diğerlerine nazaran daha iyi olduğu fakat 28 Şubat’tan sonra daha da dibe battığı söylenebilir. Bu durumun sorumlusu olarak RP-DYP koalisyon hükümeti görülse de siyasilerin dışında ordu etkeninin de bunda payı olduğu söylenebilir. Ordunun dolaylı yoldan sorumluluğunda aracı olan unsurun muhalefet partileri olduğu ifade edilebilir. Muhalefet partilerinin bu durumda sessiz kalması ve ordunun sürece dahil olmasını beklemesi, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı arttırmaktadır (Özsağır, 2013, s. 766). Kısacası sadece koalisyon hükümetlerinin yanlış tutumlarından dolayı değil, Türkiye’de 1990’lı yıllarda hakim olan siyasi kültürün; saygının ve demokrasinin kurumsallaşamamasından kaynaklı bir algının yer etmesi olarak ifade edilebilir. Muhalefet partileri de dahil, tüm siyasilerin yönetimde etkinliğin ve istikrarın sağlanması için birlikte hareket etme gibi bir kaygıyı taşımamaları, ordunun vesayetini

hızlandırarak siyaseti işlevsiz hale getirmelerine yol açmaktadır. Bu durumda mevcut ekonomik sorunların arkasındaki sorumluların sadece koalisyon hükümetleri değil, istikrarı sağlama noktasında sessiz kalan veya anti-demokratik tutumlara başvuran diğer erklerin de olduğu söylenebilir.

RP-DYP koalisyonunun siyasi itibarının sarsılmasındaki etkenlerden biri de toplumun iki parti liderlerinin tutumları olarak ifade edilebilir. Hükümetin kurulmasından önce Erbakan ve Çiller'in birbirlerine sert ithamda bulunmaları, kişisel çıkarları için birbirlerine olan güvenlerini yok saydıkları ifade edilebilir. Fakat koalisyon hükümeti kurmaları halinde birbirleriyle anlaşmak zorunda kalan iki liderin geçmişteki sert gerilimlerinin aksine uyum göstermeye çalıştıkları söylenebilir. Fakat toplumda bu gerilimlerin ve sonrasında koalisyon partilerinin gösterdikleri uyum çabalarının güven tazelemek için yeterli olmadığı ifade edilebilir. Liderlerin kişisel çıkarları ve buna bağlı husumetlerinin toplumda siyasete olan güveni sarsacağından dolayı ortaya çıkan yönetimlerin meşruiyeti de pek bir anlam ifade etmeyecektir. Böyle bir durumda siyasetin toplumdan kopukluğu gözle görüldüğü gibi koalisyon hükümetinin de bu durumu hızlandırdığı ileri sürülebilir (Yavaşca, 2018, s. 71).

Hem 28 Şubat'ın yaşanmasıyla demokrasinin zedelenmesi hem de ekonomik açıdan maliyetlerin artması, toplumun siyasi ve ekonomik istikrarsızlığını tırmamış; sadece koalisyon hükümetleri değil, mevcut kurumlara olan güvenin sarsılmasına da yol açmıştır. Yönetimde etkinliğin RP-DYP koalisyon hükümeti döneminde önceki koalisyon hükümetlerine nazaran daha çok gerilediği ve bu gerilemede ordunun tutumunun da sebep olduğu ifade edilebilir. Mevcut siyasi olumsuzlukların ekonomiye de yansarak toplumsal bunalıma sebep olduğu söylenebilir.

5. 1997-1999 ANAP-DSP-DTP KOALİSYONU

Demirel, hükümeti kurma görevini ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'a vermesiyle Yılmaz, partiler arası görüşmelere başlamış, DSP ve DTP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Bunun sonucunda güvenoyu alarak ANAP-DSP-DTP koalisyonu göreve başlamıştır. DSP'li Bülent Ecevit ve DTP'li İsmet Sezgin başbakan yardımcısı, Mesut Yılmaz ise başbakan olmuştur (Yılmaz, 2018, s. 101). Yılmaz'ın kabinesinde ANAP'tan 20, DSP'den 11 DTP'den ise 5 bakan görev alırken, bağımsız Yalım Erez de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda görev almıştır. DTP genel başkanı Hüsmattin Cindoruk ise kendi isteğiyle görev almamıştır (Gzt, t.y.). 1997 yılında kurulan bu koalisyon hükümeti ise 18 ay görevde kalabilmiştir (Çelik ve Çetiner, 2015).

ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) koalisyonu kurulduktan sonra meclis içerisinde muhalefet olan CHP, hükümete dışardan destek vermiştir. Bu destekte yapıcı olmaya çalışmış, araştırılması gereken bazı konular hakkında hükümete baskı yapmıştır. CHP'li Deniz Baykal, RP-DYP hükümeti zamanında çıkarılan 'sekiz yıllık eğitim projesi'ni uygulamaya koymak ve Susurluk kazasını aydınlatmak için Yılmaz'a baskı yapmıştır. CHP, Yılmaz hükümetine bazı konularda destek verirken bazı konularda da çok keskin muhalefet ettiği söylenebilir.

1997 yılında MGK, siyasal İslamcı hareketleri tehdit kapsamına alacak birtakım çalışmalar hazırlamış, bu hareketlerin varlığının tehdidi ise ülke politikası haline gelmiştir. Aynı zamanda ordu, 28 Şubat kararlarının gerekirse tekrar uygulanabileceğini ifade ederek, hükümeti bu adımları atması adına uyardığı söylenebilir. Daha sonra 1998'de Refah Partisi'nin kapatılmasının ve sekiz yıllık eğitimin yasalaşmasının 28 Şubat kararları için önem ifade ettiği söylenebilir. O dönem içerisinde MGK aylık toplantılarında irtica ile mücadele için çalışmalarına kesintisiz devam etmiştir. Hatta bu çalışmalar için Batı Çalışma Kurulu adlı komite kurulmuş, kamu kesimindeki irticai hareketlerle mücadele edilmiş, türban yasağı da uygulanmıştır (Kara, 2004, s. 351-356; Akşin, 2014, s.175). Bu kurulun yasa dışı olarak kurulduğu söylenebilir. 28 Şubat'ta Erbakan tarafından imzalanan kararların uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi adına kurulmuş, ardından Başbakanlık Tabip Kurulu'na dönüştürülmüştür (T24, 2012).

Bu dönemdeki koalisyon hükümetinin görevlerinin, 28 Şubat kararlarının uygulanması ve rejimi kurtarmak için hızlı önlemlerin alınması ile geçtiği söylenebilir. Zaman içinde Mesut Yılmaz, dışardan destek veren Deniz Baykal ile bir zirve yapmış, erken seçim tarihini 1999 Nisan'ı olarak belirlemişlerdir. Daha sonra bu konuyu Demirel'e danışmışlardır. Koalisyon ortakları ise yapılan koalisyon protokolü üzerine bir başka protokolün olamayacağını ifade ederek tepki göstermişlerdir. Hatta DSP, ANAP'ın CHP etkisinde olduğunu düşünmektedir (Kara, 2004, s. 356-361). Yapılan bu protokollerden somut bir

sonucun çıkmadığı söylenebilir. Yılmaz, protokollerle Baykal'ın hükümete destek vermesini beklerken Baykal'ın isteğine göre hükümeti kendi tarafına çektiğine yönelik bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Baykal ise Yılmaz'ın oy kaybetmek istemediği için kendisini yanına çekerek iktidarından yararlanmayı öne sürdüğünü ifade etmektedir (Hürriyet, 1998). Protokollerin daha çok oy hesaplaşmasına döndüğü, yapıcı bir siyasi nitelik sağlanmasından çok siyasilerin aralarındaki çıkarların uzlaşmazlığını ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu durumda liderlerin, siyasetin sorunlara olan çözümlerinde işlevini tekrar kazandırması yerine siyaseti kişisel isteklerin ve kazançların hesaplamalarını yaptıkları bir duruma dönüştürdükleri ileri sürülebilir.

1998 yılında bu hükümet döneminde meydana gelen olaylardan biri Alaaddin Çakıcı'nın Fransa'da yakalanmasıdır. Çakıcı'nın yakalanmasının ardından ANAP'lı devlet bakanı ile telefon görüşmelerinin ortaya çıkması, Türkbank ihalesi konusundaki konuşmalarda Çakıcı'nın, iş adamı Korkmaz Yiğit ile ANAP'ı itham etmesi gibi nedenler ANAP'ı zor durumda bırakmıştır (Yılmaz, 2018, s. 102).

Türkbank adlı bankanın açık arttırma ile ihaleye çıkarılması sonucunda iş adamı Korkmaz Yiğit, ihaleyi almak için, Alaaddin Çakıcı'yla temas kurmuştur. Çakıcı ile ortaklık yapan Yiğit, Çakıcı'nın ihaleye katılanların ismini öğrenerek onları tehdit etmesi sonucu ihaleyi kazanmıştır. İhaleden 6 saat sonra emniyet tarafından ses kaydının bulunduğu kaset CHP milletvekiline gönderilmiş ve bu skandal gündeme oturmuş, 5 ay sonra ise kasetteki ses kaydı kamuoyuna ulaşmıştır (Günday, 2016). Kaset ortaya çıktıktan sonra Mesut Yılmaz'ın da bu işte bağlantısının olduğu ortaya çıkmış ve bu durum, hükümetin düşürülmesine sebep olmuştur. Türkbank ihalesi sonucunda hükümet hakkında meclise verilen gensoru ile Mesut Yılmaz hükümeti düşürülmüştür. Bunun sonucunda Demirel, hükümeti kurma görevini bağımsız milletvekili Yalım Erez'e vererek sürpriz yapsa da, uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine DYP ve ANAP'ın dışardan destek vermesi sayesinde 1999'un Ocak ayında Ecevit başkanlığında azınlık hükümeti göreve gelmiştir. 1999 Nisan seçimlerine kadar 3 ay görevde bulunmuştur.

Azınlık hükümeti döneminde yaşanan en önemli gelişmenin PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması olduğu söylenebilir. ANASOL – D koalisyonu zamanında Suriye ve Türkiye arasındaki gerginliğin hat safhaya çıkması sonucunda PKK lideri Abdullah Öcalan, Suriye'den Kenya'ya kaçmıştır. 1999 Şubat'ında Ecevit hükümeti zamanında Öcalan, CIA yardımı ile Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmiştir. Bu başarı, Ecevit'in imajının kamuoyunda sağlamlaştırıldığı şeklinde ifade edilebilir. İki ay sonra yapılan seçimlerde de bu durumun meyvesi toplanmış, siyasi zafer elde edilmiştir.

Yaşanan bu durumdan sonra medyada ortaya çıkmaya başlayan popüler milliyetçilik ile birlikte aynı zamanda MHP'nin de istifade ettiği söylenebilir. Fakat medyada MHP'yi yok sayan yayın politikaları izlemelerine rağmen, 1999 genel seçimlerinde %22 oranla DSP başarı kazanırken, ardından gelen %17 oy oranı ile MHP ikinci parti olarak seçilmiştir. Mesut Yılmaz'ın Türkbank skandalından sonra bu davanın üstüne giderek temiz siyaset izlemeye çalışan Baykal'ın CHP'si ise cumhuriyet tarihinde ilk defa baraj altında kalarak meclise girememiştir (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 440-446). Mevcut sorunlar çerçevesinde ortaya konulan çözüm önerileri etrafında gelişmesi beklenen siyasetin bu koalisyon döneminde oluşmadığı, özellikle merkez sağ açısından krize neden olabilecek kirli siyasetin meydana geldiği söylenebilir. Bu durum 1999 seçimlerine yansarak ANAP'ı dördüncü parti haline getirse de bir sonraki koalisyon hükümetinde koalisyon ortağı olarak hükümete dahil olabilmektedir.

Medya ve ordu ikilisi, MHP'nin yeni kurulacak hükümet için koalisyonda yer almasını istemezken koalisyon için anlaşan partiler arasında yine de yerini almıştır. Aynı zamanda bu süreç içerisinde MHP oldukça törpülenmiş, Atatürk milliyetçiliği etrafında birleşmiş ve sert görünümünden uzaklaşmıştır.

Diğer bir değerlendirme de merkez sağ oylarının azalması yönündedir. Özellikle ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'ın skandallara karışması ve DYP'nin de pasif kalması ile merkez sağ oylarının aşırı sağa doğru kaydığı ifade edilebilir. Ülkenin kaynaklarını dağıttıkları eleştirileri ve yolsuzluk ilişkileri ile anılan merkez sağ politikacılarının, halkın içinden geldiklerini iddia eden söylemlerini kaybederek burjuva partileri olarak kaldıkları ifade edilebilir (Kara, 2004, s. 380). 1999 seçimlerinde merkez sağ olan ANAP'ın %13,22 ve DYP'nin %12,01 oy oranlarına sahip olmasına karşılık aşırı sağ olarak nitelendirilen Fazilet Partisi (FP)'nin ise %15,41 oy oranına sahip olması bu durumun bir göstergesidir (Habertürk, t.y.).

Bu koalisyon hükümeti döneminde yaşanan gelişmelerin 1999 seçimlerinde etkisini gösterdiği söylenebilir. Yaşanan olayların ANAP'ın oylarını düşürmesine, milliyetçiliğin giderek yükselmesiyle MHP ve DSP'nin oylarının artmasına yol açmıştır (Alpkaya, 1999). Bu dönemde mevcut siyasi ve ekonomik sorunların konuşulmadığı daha çok milliyetçi tavrın etkili olduğu söylenebilir. Vaat ve çözüm önerisi sunan partilerin aksine bu tip konularda sessiz kalan partilerin yükseldiği söylenebilir. Bu noktada siyasetin işlevinin gerilediği ifade edilebilir.

6. 1999-2002 DSP-ANAP-MHP KOALİSYONU

Seçimi kazanan DSP, koalisyon görüşmeleri için MHP ile toplantı gerçekleştirmiştir. Birinin sol diğerinin ise milliyetçi bir parti olmasıyla kamuoyunda uzlaşamayacakları yönünde bir algıyı oluşturdukları söylenebilir. MHP'nin bu noktada ideolojik bir dava partisi olan konumundan biraz daha sıyrıldığı ve ılımlı görünüm vermeye çalıştığı ifade edilebilir. Ecevit ise ikili koalisyon seçeneği yerine üçlü koalisyonla daha sıcak bakmaktadır. Daha sonra ANAP ile anlaşarak DSP-ANAP-MHP tarafından Mayıs 1999'da koalisyon hükümeti kurulmuştur (Aydın ve Taşkın,2004:447). ANAP lideri Mesut Yılmaz ise Türkbank ihalesindeki skandalı dolaylı Yüce Divan'da yargılanmıştır. Bu yüzden de başbakan yardımcılığı veya bakanlık alamamıştır (Kara, 2004, s. 406). 1999'da kurulan DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti 3,5 yıl görev süresiyle kabinenin en uzun görev aldığı koalisyon hükümetidir (Çelik ve Çetiner, 2015). Kabinede DSP'den 17, ANAP'tan 12, MHP'den 8 ve dışarıdan farklı zamanlarda atanan 4 bakan görev almıştır. Siyasi istikrarsızlıktan dolayı kabine, yapılan atamalarla yaklaşık 58 bakan görmüştür. Bu bakanların çoğu parti değişikliği, istifa ve azledilmelerle görevden gitmişlerdir (Hürriyet, 2002).

MHP'nin merkez sağ partisi olmasına rağmen parlamentoda FP ve DYP'nin koalisyon ortağı olmasını istemediği söylenebilir. FP'nin 111 ve DYP'nin 85 milletvekilinin seçildiği, buna rağmen MHP genel başkanı Bahçeli'nin sağ partilerle koalisyon kurmak istemeyip DSP'nin yanında koalisyon ortağı olması bazı çevreler tarafından eleştirilmiştir. Aynı şekilde DSP'nin de MHP'nin geçmişteki bazı tutumlarını faşizan olarak nitelendirmesine rağmen koalisyon kurlmaları eleştirilmiştir. Ayrıca FP'nin seçimlerde 111 milletvekili çıkarmasına karşılık üçüncü koalisyon ortağı olarak 86 milletvekili ile ANAP olmuştur (Haber7, 2015). Buna bağlı olarak liderlerin ideolojik kaygıları yerine kişisel tercihlerine göre kurdukları ilişkinin bir örneği, bu koalisyon hükümeti yönetiminde de görülmektedir. Demokrasinin sandıktan çıkmasına karşılık siyasilerin kurdukları koalisyonun toplumsal dağılıma denk düşmediği söylenebilir. FP'nin istenmemesinin arkasında yatan sebebin 28 Şubat'tan sonra ortaya çıkan genel tablo ve bu durumdan duyulan çekincenin yarattığı etki olarak ifade edilebilir. Böyle bir durumda kurulan hükümette ordunun vesayetinin uzaktan da olsa etkisinin hissedildiği ileri sürülebilir.

O dönemde yaşanan en önemli ve acı olay 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan deprem olmuştur. Kocaeli merkezli oluşan depremin Marmara'da hissedilmesi ve büyük kayıpların yaşanması, deprem sonrasında sürecin iyi yönetilemediğini ve yapıların ne denli sağlam olmadığını ortaya çıkarmıştır (Habertürk, 2014). Böyle bir deprem karşısında ise devlet hazırlıksız yakalanmış; bakanlıklar, ilgili birimlere ulaşmakta zorluk çekmiştir. Sivil inisiyatiflerin olaya hızlıca el atması, ülke dışından da yardımların gelmesi ile ortaya çıkan vaziyet düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu durumun hükümetin hanesine olumsuz yazıldığı söylenebilir.

Depremin ekonomik açıdan bilançosunun da ağır olduğu söylenebilir. Depremin, sanayinin en yoğun olduğu Marmara bölgesini vurması da üretimi durdurma noktasına getirmiştir. Deprem sebebiyle özel sektörün kamu bankalarından alınan kredileri ödeyememesi ve devletin bu işin içine girmesi, vergilerin toplanamaması, depremin zararlarının telafisi adına kaynakların harcanması mali açıdan çok büyük zarar getirmiştir. 2000 yılında ise kamu harcamaları artarak devam etmiştir (Kızıltaş, 2015, s. 69).

Bu koalisyon döneminde meydana gelen önemli olaylardan bir tanesi de idam cezasının kaldırılmasıdır. AB ile kurulan ilişkiler sonucunda Türkiye'nin idam cezasının kaldırılmasının gerekli olduğu görülmüştür. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın idam edileceği gündemdeyken bu durumun kriz yarattığı söylenebilir. MHP içerisinde iki farklı görüş ayrılığı çıkmıştır. Partide, Öcalan'ın asılmasını isteyenler dışında koz olarak kullanılmasını isteyenler de vardır (Aydın ve Taşkın, 2004, s. 453-454). 12 Ocak 2000 tarihinde yapılan bir mutabakatla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin idam cezasının ertelenmesine ilişkin karar DSP, ANAP ve MHP tarafından kabul edilmiş, Türkiye'nin menfaatine

kullanılacağı mesajı verilmiştir. Bu kararda MHP'nin de desteğinin olması ile bazı milliyetçi çevreler tarafından eleştirildiği söylenebilir (Haber7, 2007; Tayyar, 2010). Bu kararda İki farklı ideolojik çizgide olan partilerin, bu konu üzerinde kendine has noktalarla yaklaştığı söylenebilir. Burada ortaya çıkan farklılıklar, uzlaşmada sorunlar meydana getirmektedir. Kurulan koalisyon hükümetinin ideolojik açıdan iki farklı siyasi parti tarafından oluşması durumunda sistemde kitlenmeler yaratabileceği aşikardır.

Diğer bir önemli olay ise Aralık 1999'da AB'nin Helsinki Zirvesi'nden Türkiye'nin adaylık için kabul edilmesi kararının açıklanmasıdır. 1983'te yapılan tam üyelik başvurusu, 1999'da kabul edilerek Helsinki Zirvesi'ne katılım sağlanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi de 2001'de onaylanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Önemli diğer gelişmelerden biri ise cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı için Anayasa'da yer alan 7 yıllık sürenin dolmasıdır. Mecliste partilerin uzlaşması ile hükümetin aday olarak ortaya çıkardığı Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer, 2000'de cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Şubat 2001'de meydana gelen önemli olaylardan biri de ekonomik kriz ve öncesinde Ecevit ile Sezer arasında yaşanan "Anayasa krizi"dir. Şubat ayında yapılan MGK toplantısında yaşanan gerginlik sebebiyle Ahmet Necdet Sezer'in sinirlenerek Ecevit'in önüne anayasa kitapçığını fırlatması krize sebep olmuştur. Bu olayın ardından cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizi yaşanmıştır. Borsanın düşmesi, repo faizlerinin artması, doların iki katına çıkması bu olaydan sonra gerçekleşmiştir. İşsizlik artmaya başlamış, çoğu banka da iflas etmiştir. Daha sonra Dünya Bankası'nda görev yapan Kemal Derviş, hazinenin başına getirilmiş ve yeni bir ekonomi programı hazırlanmış, IMF ile anlaşma sağlanmıştır (NTV, 2011).

Siyasilerin daha çok seçim odaklı hareket etmeleri ile ekonomik istikrarın sağlanmasında geri plana düştükleri söylenebilir. 2001 yılında patlak veren krizde, siyasi belirsizliğin ortaya çıkardığı durumun da etkisi olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda 1994'teki krizin etkileri hafifletilse de köklü ekonomik tedbirlerin alınmadığı, koalisyon hükümetlerinin devamlı olarak iktidara gelmesiyle oluşan siyasi belirsizlik, 1999 depreminden sonra ortaya çıkan zararlar ve bardağı taşıran son damla olarak görülen Ecevit ve Sezer arasındaki anayasa krizi, ekonomiyi giderek daha kötü hale getirmiştir. Kamu harcamalarının hızlanarak artması ve cari açığın oluşması, krize yol açarak siyasilerin bu noktada çözüm üretmelerini de zorlaştırmıştır. IMF'nin desteği ve kamu harcamalarının disipline edilmesi beraberinde birçok yeniliğin gerçekleştiği söylenebilir. 2001 yılında hayata geçirilen Kamu İhale Kanunu, AB kapsamında şeffaflık ilkesi, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı önem arz etmektedir. Bu durumda bağımsız denetim ve düzenleme kurumları ile teknik faaliyetlerin önemi ortaya çıkmaktadır (Akyol, 2018).

Derviş'in ekonomik programları ile piyasanın normal hale geldiği, faizlerin makul seviyelere düştüğü ifade edilebilir. Krizle birlikte birçok banka iflas ederek çalışan vatandaşların da mağdur olmasına yol açmıştır. Fakat ekonomik iyileşmeden ziyade zararların faturasının mevcut koalisyon hükümetine yazıldığı söylenebilir (Soydan, 2018).

Haziran 2001'de ise diğer önemli bir gelişme FP'de yaşanmıştır. RP'nin kapatılmasıyla daha sonra kurulan FP de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, daha sonra Recai Kutan önderliğinde Saadet Partisi (SP)'ni kurmuşlardır. Fakat Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve bir kısım Erbakan yanlıları da SP çatısı altına girmemiş, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) adında yeni bir parti kurmuşlardır. Bu partinin, kendi tabiriyle "milli görüş gömleğini" çıkardığını ifade eden, batı karşıtı söylemini de terk eden, ABD ve AB ile olan ilişkilere son derece ılımlı bakan muhafazakar bir parti olduğu söylenebilir (Akşin, 2014, s. 180).

2002 yılında hükümetin hedefi, ekonomik kriz sonrası normalleşmenin sağlanması ve AB süreci için gerekli olan uyum yasalarının çıkarılması olmuştur. AB uyum süreci için gerekli olan uyum paketlerinin kabul edilmesi konusunda koalisyon ortakları arasından MHP itiraz etmiştir. Daha sonraki süreçte AB ile entegrasyon sürecinden rahatsız olanları kendine çekeceğini düşünerek hükümet partisi konumundan muhalefet partisi konumuna geçme çabaları görülmüş, bu yüzden de erken seçim istemiştir.

DSP’de ise Başbakan Ecevit ve başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan arasında gerilimler yaşanmış, en sonunda Özkan’ın partiden ayrılması ve onunla birlikte 63 milletvekilinin de istifa etmesiyle partide çatlaklar meydana gelmiştir. Daha sonra ayrılanlar Yeni Türkiye Partisi’ni (YTP) kurmuşlar ve yeni ekonomik programla başarı sağlayan Kemal Derviş ile temasa geçmişlerdir. Fakat bu oluşumun başarılı olmadığını söyleyebilir (Aydın ve Taşkın, 2015, s. 460). Ağustos 2002’de Kemal Derviş, YTP yerine CHP ile anlaşmış Baykal ile temasa geçmiştir. Daha sonra CHP’ye giren Kemal Derviş, parti içerisinde de damgasını vurmuştur.

DSP’de yaşanan Özkan krizi ve MHP’nin AB ile uyum paketleri karşısındaki çıkışları hükümet içerisinde çatlaklar meydana getirmiştir. Bahçeli’nin erken seçim için tabanını harekete geçirdiği söyleyebilir. Hükümet partilerindeki istifalar, özellikle de DSP’de yaşanan istifalar sonucunda meclisteki salt çoğunluk sayısının altına inilmiştir. Daha sonra YTP’nin de baskısıyla hükümet düşürülmüş, 3 Kasım 2002’de erken seçime gidilmiştir (Kara, 2004, s. 463-477). Buradan yola çıkarak parti içinde çatlakların oluşmasının ve koalisyon ortaklarında da bölünmelerin yaşanmasının, mevcut siyasi yapıdan kaynaklı rahatsızlıkların etkisi olduğu söyleyebilir. Bu noktada ortaya çıkan yeni oluşumlar ve değişen tavırların sebebinin, ekonomik krizle birlikte hükümetin hem siyasi hem de ekonomik istikrarı sağlama noktasındaki yetersizliği olarak ifade edilebilir. Yönetimde etkinliğin sağlanamaması, koalisyon ortağı olan bir partinin bile yeri geldiğinde muhalif bir tavır sergilediğinin örneğini teşkil etmektedir. Hükümetin kendi içerisinde bile birliğin olmadığını, buna karşılık yönetimin etkili ve verimli bir şekilde sağlanmasına yönelik inancı da giderek zayıflatarak koalisyon hükümetinin başarısızlığını ortaya çıkardığı söyleyebilir. Aynı zamanda koalisyonu oluşturan partilerin hem sayıca fazla olması hem de ideolojik kutuplaşmanın oluşabileceği iki partinin (DSP-MHP) ortak olması, uyumu ve politikalar üzerinde de uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. DSP’nin ideolojik olarak milliyetçiliği benimsemediği fakat terör örgütü liderinin yakalanmasından dolayı MHP ile bir araya gelebilmesi sağlanarak 1999 seçimlerinde de milliyetçi havanın oluşmasına yol açmışlardır. Gelişen bu siyasi olayın koalisyon hükümetinin oluşumunu etkilediği fakat ilerleyen süreç içerisinde ideolojik tutumlarının ortaya çıkmasıyla birlikte birbirlerinden uzaklaştıkları söyleyebilir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde ise sadece iki parti barajı açabilmiş, gerisi baraj altında kalarak hiç milletvekili çıkaramamıştır. %34,42 oy oranı ile AKP 365 milletvekili çıkarabilmiş, CHP ise %19,42 ile 177 milletvekili çıkarabilmiştir. DSP %1,22, MHP %8,35, ANAP %6,13, YTP ise %1,15 oy oranlarıyla baraj altında kalmışlardır (Habertürk, 2002).

Ortaya çıkan iktisadi bunalım ve krizlerin, büyük partilerin bir sorunu olarak görüldüğü ve bu krizlerde IMF ile olan ilişkilerin sorumlu tutulduğu söyleyebilir. AKP’nin, IMF karşıtı yapmış olduğu propaganda ile oluşturduğu tavrın kamuoyunda etkisini gösterdiği ifade edilebilir (Akşin, 2014, s. 183).

Derin devletin, yolsuzlukların, ekonomik krizin ve koalisyon ortakları arasındaki uyumsuzlukların, seçmeni büyük partilerden uzaklaştırdığı ve yeni partilere yönlendirdiği söyleyebilir. Diğer taraftan meclis içerisinde iki partinin olması da uygulanan %10’luk barajın bu seçimde temsil krizine yol açtığı da ileri sürülebilir (İba, 2003, s. 101).

Bu seçimin önemi, uzun yıllar devam eden koalisyon hükümetlerine karşı seçmen tepkisinin ortaya çıkması olarak ifade edilebilir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından yasaklı olan Erdoğan ve partisi, vatandaş için yeni bir umut olarak görülmüş ve 2002 yılında tek başına iktidar olarak koalisyonlar dönemine son vermiştir (İpekşen ve Duman, 2015).

SONUÇ

1991 ve 2002 yılları arasında yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidara gelebilecek oy oranına sahip olamamış ve beş koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetleri oluşturan partilerin koalisyon ortaklıkları da ya aynı siyasi skalaya sahip olmuşlar ya da farklı siyasi fikirlere sahip bir birliklilik kurmuşlardır. İki defa hükümet kurabilen DYP-SHP koalisyonu, koalisyon çeşitleri açısından değerlendirildiğinde iki farklı siyasi görüşe sahip bir koalisyon kurmuşlardır. Aynı zamanda iki partili koalisyon tercih etmeleri de asgari büyüklükte koalisyon çeşidi olarak nitelendirilebilir. DYP-CHP, ANAP- DYP, RP-DYP koalisyonları da asgari büyüklükte koalisyonlardır. Fakat RP-DYP koalisyonu aynı zamanda aynı sağ/muhafazakar partilerin ortaklığı olarak aynı siyasi çizgide yer almalarından ötürü asgari uzaklıkta koalisyon oldukları ifade edilebilir. ANAP-DSP-DTP ve DSP-ANAP-MHP

koalisyonları da üç partili koalisyonlar olmalarından ötürü asgari çoğunluklu koalisyonlar kategorisinde değerlendirilebilir.

Türkiye'deki mevcut siyasi kültür içerisinde uyum, uzlaşma ve dengeli bir siyaset yürütülmesinin pek fazla görülmediği söylenebilir. Özellikle muhalefete tahammül ve farklı seslere açık olma durumu ile pek fazla karşılanmamaktadır. 1991'den sonra ortaya çıkan yönetimler, koalisyon olmaları açısından ve farklı siyasi görüşlere sahip partilerin birlik olmasından dengeli bir siyaset tarzı yürütüldüğü fikri ileri sürülememektedir. Koalisyon partileri arasındaki uyumsuzluk, politikaların iyi bir şekilde yürütülememesine yol açmıştır.

Aynı zamanda dönemin sorunlarından PKK terör örgütü, ekonomik kriz gibi durumlar toplumsal anlamda bunalım ve siyasilere karşı güvensizlik yaratmıştır. Özellikle siyasiler ile mafyaların ilişkisi, liderlerin adının yolsuzluklara karışması gibi durumlar, toplumun, koalisyon hükümetlerinden beklentilerinin olmamasına yol açmıştır. Mevcut ekonomik ve toplumsal bunalımlar, koalisyonun bir getirisi olmak yerine, temiz bir siyaset gütmek için çaba gösteremeyen siyasi liderlerden kaynaklandığı söylenebilir. Özellikle sağ/muhafazakar partilerin admin yolsuzluklara karışması da toplumun sağ kesimini sarsmış, oy oranlarında da hemen hemen dağınkılığa sebep olmuştur. Böyle bir durum içerisinde koalisyon partileri askeri ve bürokratik vesayetın kontrolünü üzerlerinde hissetmiş, söylemlerinde ve politikalarında belirli bir alan içinde faaliyet göstermişlerdir. Özellikle RP'nin aşırı sağ uçta gözükmeye askeri ve bürokratik kadronun bir kısmını rahatsız ettiği, belirli hareketlerle de RP'nin alanını daralttığı söylenebilir.

Ekonomik krizler, PKK sorunu, askeri ve bürokratik vesayet endişesi, koalisyon hükümetlerinden verim almayı baskılayan etkenler olarak söylenebilir. Ortaya çıkan bu sorunlar koalisyon hükümetlerini de zayıf bırakmıştır. Güçlü bir yönetim, denge ve uyum olmadığından ötürü ortaya çıkan tüm siyasal ve toplumsal sorunlara karşı mücadele etmede her birinin güçsüz kaldığı söylenebilir. Fakat AB politikaları ve reform süreçlerinin etkisiyle yeni bir siyaset anlayışı ve kurumsal gelişmeler sağlanmaya başlanmış, demokrasi adına gelişmeler ortaya konulmuş aynı zamanda toplum da yeni siyaset anlayışına sahip partilere doğru tercihlerini değiştirmiştir. Bu durumda mevcut siyasi olayların yarattığı olumsuz etkiler koalisyon hükümetlerini de etkilemiştir.

Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin yönetimde istikrar ve etkinlik açısından zayıf kaldığı söylenebilir. Fakat bu durum koalisyonun yönetim açısından kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Partiler arasındaki uyum, kriz karşısında gösterdikleri tutum, aynı görüşte olmasalar bile muhalefetin de bazı durumlarda hükümeti desteklemesi ve yapıcı eleştirilerde bulunması koalisyon hükümetleri yönetimini verimli kılabilir. Fakat Türkiye siyasetinde partilerin böyle bir tavır sergileyemediği, kriz durumlarında partilerin birlik olmak yerine iktidarın karşı cephesinde yer alarak yıkıcı eleştirilerle hükümeti düşürmeyi amaçladıkları, mevcut siyasi ve ekonomik sorunlara karşı çözüm önerisi getirmek yerine siyaseti daha da kilit noktasına getirerek koalisyon hükümetinin etkisiz hale gelmesini daha da körüklemektedir. Özellikle 1990'lardan sonra Türkiye'deki her koalisyon hükümetinde hemen hemen muhalefette kalan partilerin bu yaklaşımla davranarak hükümeti düşürmeye çalıştıkları söylenebilir. Hatta Çiller'in Erbakan ile girdiği sert polemik ve yıkıcı eleştirilerin ardından koalisyon kurması ve birbirlerini eleştirdikleri söylemleri karşılıklı olarak bir anda bırakmaları gibi gerilimler ve beklenmedik yakınlaşmalar, toplumda da güvensizliğe sebep olan bir örnek olarak gösterilebilir. Buna bağlı olarak muhalefetin tutumundan sonra önem arz eden ikinci konu ise kişisel çıkarların siyasetin önüne geçerek liderlerin kendi tutumlarına bağlı olarak kurdukları ilişkiler ve gerilimlerdir. Aynı safta yer alan partilerin kendi aralarında bile girdikleri polemikler, liderlerin kişisel istekleri doğrultusunda hareket ettiklerini göstererek siyaseti işlevsizleştirdikleri, yönetimde de istikrarsızlığı oluşturabilecek şekilde koalisyon hükümetlerinin oluşmasına yol açmaktadır. Siyasi kültür içerisinde demokrasinin ve saygının kurumsallaşabilmesi dahilinde koalisyonun Türkiye'de etkili olabileceği söylenebilir.

Buradan yola çıkarak Türkiye'de parlamenter sistemin içerisinde gerçekleşebilen koalisyonun günümüz Türkiye'sinde başkanlık sistemine geçişle birlikte artık yaşanmayacağı söylenebilir. Kararların hızlı alınmadığı ve sistemi kilitleyen bir unsur olarak görülen koalisyonların yaşanmaması adına güçlü bir hükümetin ve tek başına iktidarın kurulmasını zorunlu kılan sistemin Türkiye'de olması gerektiğine yönelik bir anlayış oluşmuştur. Koalisyon hükümetlerinin yönetim açısından istikrarlı olduğu fakat Türkiye'de bu istikrarın yakalanması adına çözümün başkanlık sistemi ile gerçekleşebileceğine yönelik

inanç yerine, siyaset anlayışında değişikliğe gidilerek demokrasinin ve saygının önce zihinlerde sonra uygulamalarda yerleşerek kurumsallaşmasının gerekli olduğu söylenebilir. Hem iktidar hem de muhalefet olmak üzere tüm siyasiler için şeffaflık ve hesap verebilirlik bu açıdan gereklidir. Böyle bir kültürün oluşması halinde Türkiye’de de koalisyon hükümetlerinden verim alınabilir ve istikrar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, D. (21.03.2012). REFAHYOL bir çürümenin koalisyonu olarak 28 Şubat'a direnemezdi... *T24*. 15 Kasım 2018 tarihinde <http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/refahyol-bir-curumenin-koalisyonu-olarak-28-subata-direnemezdi,4844> adresinden erişildi.
- Akşin, S. (2014). Siyasal tarih (1995-2003). B. Tanör, K. Boratav, A. Ödekan, S. Akşin (Ed.). *Bugünkü Türkiye 1980-2003 içinde*. 5. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi. s.163-184.
- Akyol, T. (24.08.2018). 2001 krizi. *Hürriyet*. 15 Ocak 2020 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/2001-krizi-40935949> adresinden erişildi.
- Alpkaya, F. (1999). Seçim sonuçları üzerine bazı gözlemler ve öngörüler. *Birikim*, 122, 42-46.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2015). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balkan, A. M. (2016). *İkinci DYP-SHP koalisyon hükümeti*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BBC. (17.08.2018). Türkiye'deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007'de neler yaşandı? 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072> adresinden erişildi.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919-1999*. 2. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bölügiray, N. (1999). *28 Şubat süreci 1*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Çavuşoğlu, H. (2014). Doğru Yol Partisi açısından 24 Aralık 1995 seçimlerinin analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(32), 19-36.
- Çelebi, I., Toros, A. ve Aras, N. (1996). *Siyasette kilitlenme ve çözüm*. 2. Baskı. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çelik, K. ve Çetiner, M. (15.06.2015). Türkiye 13 yıl aradan sonra "koalisyonu" tartışıyor. *AA (Anadolu Ajansı)*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-13-yil-aradan-sonra-koalisyonu-tartisiyor/36309> adresinden erişildi.
- Çelikel, E. (28.02.2018). 'Postmodern darbe' ekonomiyi de vurdu. *AA (Anadolu Ajansı)* 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/28-subat/postmodern-darbe-ekonomiyi-de-vurdu/1075880> adresinden erişildi.
- Dursun, D. (2006). *Siyaset bilimi*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Dünya Bülteni* (18.06.2012). Refah-Yol hükümeti Demirel'e istifasını sundu. 16 Kasım 2018 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/tarihte-bugun/refah-yol-hukumeti-demirele-istifasini-sundu-h214454.html> adresinden erişildi.
- Gzt.* (t.y.). 12 Temmuz 1997: 55. Hükümet, Mesut Yılmaz Başbakanlığında göreve başladı. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.gzt.com/lugat/12-temmuz-1997-55-hukumet-mesut-yilmaz-basbakanliginda-goreve-basladi-3422349> adresinden erişildi.
- Günday, S. (21.12.2016). Hükümet deviren kasette Gülen parmağı. *Aljazeera*. 18 Kasım 2018 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/hukumet-deviren-kasette-gulen-parmagi> adresinden erişildi.

- Haber7.* (05.07.2007). İşte Öcalan'ı ipten kurtaran imzalar. 19 Ocak 2019 tarihinde <http://www.haber7.com/siyaset/haber/253657-iste-ocalani-ipten-kurtaran-imzalar> adresinden erişildi.
- Haber7.* (27.08.2015). Devlet Bahçeli 1999'da da FP'yi satmıştı. 15 Ocak 2020 tarihinde <http://www.haber7.com/siyaset/haber/1527171-devlet-bahceli-1999da-da-fpyi-satmisti> adresinden erişildi.
- Habertürk* (17.08.2014). 17 Ağustos 1999 depremi. 20 Kasım 2018 tarihinde <https://www.haberturk.com/haber/980929-17-agustos-1999-depremi> adresinden erişildi.
- Habertürk.* (t.y.). Genel seçim 1999. 16 Ocak 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/secim1999> adresinden erişildi.
- Habertürk* (t.y.). Genel seçim 2002. 21 Aralık 2018 tarihinde <https://www.haberturk.com/secim2002> adresinden erişildi.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. B.B. Özipek, B.Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla (Çev.), B. Kalkan (Ed.), Ankara: Liberte Yayınları.
- Hürriyet.* (24.10.1998). Protokol bozuldu. 15 Ocak 2020 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/protokol-bozuldu-39044319> adresinden erişildi.
- Hürriyet.* (12.08.2002). 57'nci Hükümet 58 bakan gördü. 15 Ocak 2020 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/57nci-hukumet-58-bakan-gordu-90907> adresinden erişildi.
- İba, Ş. (2003). Türkiyede parlamenter rejimin işleyişi açısından 3 Kasım 2002 seçimlerinin sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 97-116.
- İpekşen, S. S. ve Duman, D. (26.05.2015). 2002: Ezber Bozan Seçim, *Bianet*. 21 Kasım 2018 tarihinde <http://bianet.org/bianet/siyaset/164720-2002-ezber-bozan-secim> adresinden erişildi.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi 1: kavramlar, kuramlar, kurumlar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kara, M. A. (2004). *Türk siyasal yaşamında 1961 sonrası bir olgu demokrasi ve uzlaşma kültürü açısından koalisyonlar*. 1. Baskı. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kara, M. A. (30.06.2015a). Türkiye'nin koalisyonlar tarihi-6. *OdaTv*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://odatv.com/erdal-inonu-icin-bardagi-tasiran-damla-sivas-katliami-oldu-3006151200.html> adresinden erişildi.
- Kara, M. A. (03.07.2015b). Türkiye'nin koalisyonlar tarihi-7. *OdaTv*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://odatv.com/bu-donemde-iktidari-tatmayan-parti-kalmadi-0307151200.html> adresinden erişildi.
- Kızıлтаş, S. (2015). *28 Şubat sürecinin ekonomik yansımaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Kontacı, E. A. (2016). Siyasi istikrar temelli koalisyon eleştirileri: Anayasa hukuku açısından ampirik bir analiz. *TBB Dergisi*, 123, 33-58.
- NTV* (19.02.2011). MGK'da Anayasa fırlatma krizinin 10. Yılı. 20 Kasım 2018 tarihinde https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/mgkda-anayasa-firlatma-krizinin-10-yili,1BMjiPUws0S1BrB8UVAp9Q/Jm1oaaUhc0CQI4gi_nZRXw adresinden erişildi.
- Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk politikası: Demokratik pekişmenin önündeki engeller*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özsağır, A. (2013). Askeri darbe ve müdahalelerin ekonomik performans üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 759-773.

- Sobacı, M. Z. (2015). Türkiye'nin koalisyon tecrübesi: modeller ve siyasal gerçeklikler. *SETA Perspektif*, 109, Temmuz.
- Soydan, B. (24.05.2018). 2001 krizi anıları: Ne olmuştu, bugün ne olabilir?. *T24*. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/yazarlar/baris-soydan/2001-krizi-anilari-ne-olmustu-bugun-ne-olabilir,19758> adresinden erişildi.
- Süslü, B. (2001). Türkiye'de 1990 sonrası izlenen faiz politikası. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3.
- T24 (12.04.2012). Batı Çalışma Grubu'nu kurdu Cumhurbaşkanı adayı oldu. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/bati-calisma-grubunu-kurdu-cumhurbaskani-adayi-oldu,201513> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (06.06.2017). Türkiye-AB ilişkilerinin tarihçesi. 20 Kasım 2018 tarihinde https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html adresinden erişildi.
- Tavas B. ve Serdaroglu Y. (2017). Çok partili sistemlerde koalisyon ve tek parti iktidarının etkinliğine ilişkin bir inceleme: Türkiye örneği. *Journal of Human Science*, 14(2), 1509-1516.
- Tayyar, Ş. (30.06.2016). Apo'yu asabilir miyiz? *Timeturk*. 19 Ocak 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/tr/makale/samil-tayyar/apo-yu-asabilir-miyiz.html> adresinden erişildi.
- Tunahan, Ö. (2015). 28 Şubat Süreci: 'Post-Modern Darbe'nin sosyo-politik dinamikleri ve toplum desteği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 23-41.
- Tutar, H. (2006). *Türk siyasetinde sancılı yıllar*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Türe, İ. (2001). Koalisyon hükümetlerinde Başbakanlık. *Mülkiye Dergisi*, 25(227), 71-86.
- Uyar, H. (06.14.2015). 20 yıl önce ANAYOL koalisyon hükümetini yolsuzluk tartışmaları bitirmişti!. *Ege Meclisi*. 15 Kasım 2018 tarihinde <http://www.egemeclisi.com/kose-yazisi/4736/20-yil-once-anayol-koalisyon-hukümetini-yolsuzluk-tartismalari-bitirmisti.html> adresinden erişildi.
- Yavaşca, K. (2018). *Demokratik rejimlerin çöküşünde siyasi aktörlerin rolü: 28 Şubat sürecinde refahiyol koalisyonu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, H. (25.10.2015). On yılın ekonomik krizleri (1991-2001). *Yenisöz*. 13 Ocak 2020 tarihinde <http://www.yenisoz.com.tr/on-yilin-ekonomik-krizleri-1991-2001-makale-6743> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. E. (2018). Koalisyon hükümetlerinde istikrar ve verimlilik: 1991-2002 Türkiye örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye

Ayşegül Zor^{1*}

Geliş tarihi: 26.12.2019
Kabul tarihi: 27.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 38-52
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 16%
Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
aysezor27@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8047-1683

* Sorumlu yazar

ÖZ

Ülkelerin ekonomik seviyelerinin yüksek olması, gelişmiş olarak nitelendirilebilmeleri için yeterli değildir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin belirlenebilmesi için ekonomik unsurlarla birlikte sosyal ve kültürel unsurları da değerlendirmek gerekir. Birleşmiş Milletler, dünya ülkeleri bazında hesaplanan ve insanı, kalkınmanın merkezine koyan İnsani Gelişim Raporlarını yıllık olarak yayınlamaktadır. Bu kapsamda yayınlanan raporlar, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini görmelerine yardımcı olmuş ve ülkelere ileriye dönük olarak yol göstermişlerdir. Bu çalışmanın amacı, İnsani Gelişim Endeksi (İGE) kapsamında ve alt endeksleri bağlamında güncel verilerle Türkiye'nin durum analizini yapmaktır. Ayrıca 2019 İGE'de de vurgulanan insani gelişmede görülen eşitsizlikler de ele alınacaktır. Türkiye, insani gelişme performansı ile hızlı değişim gösteren ülkelerin başında yer almaktadır. Buna karşın ülke içerisinde insani gelişmede eşitsizliklerin olduğu görülmektedir. Erkekler ve kadınlar arasında özellikle eğitim süresi ve işgücüne katılım oranlarında önemli oranda farklar vardır. Çalışmanın bir diğer sonucu ise, insani gelişmede yaşanan bütün ilerlemelere rağmen ülkeler arasında insani gelişme söz konusu olduğunda büyük oranda farklar olmasıdır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl gelişmelerin yanı sıra birçok yeni eşitsizliği de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişme, İnsani Gelişim Endeksi, Türkiye, Eşitsizlikler

Human Development Index and Turkey

Ayşegül Zor^{1*}

First received: 26.12.2019
Accepted: 27.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 38-52
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 16%

¹Sakarya University, Turkey,
aysezor27@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8047-1683

* Corresponding Author

ABSTRACT

High economic levels of the countries are not enough to qualify them as developed. In order to determine the level of development of a country, it is necessary to evaluate the economic and social and cultural factors. The United Nations publishes annual Human Development Reports, which are calculated on a global basis and put people at the center of development. The reports published in this context helped the countries to see their development level and guided the countries forward. The purpose of this study, the Human Development Index (HDI) is to make the scope and sub-indices in the context of Turkey's status with the current data analysis. In addition, the inequalities in human development highlighted in the 2019 HDI will also be addressed. Turkey is located in one of the countries with rapidly changing human development performance. However, there are inequalities in human development within the country. There are significant differences between men and women, particularly in terms of education time and labor force participation rates. Another result of the study is that despite all the advances in human development, there are large differences between countries in terms of human development. The present century brings many new inequalities along with developments.

Keywords: Human Development ,Human Development Index, Turkey, Inequalities

GİRİŞ

Dünya, Endüstri Devrimi ile başlayan, ülkelerin sermaye birikimlerini arttırdıkları dönemde ekonomik büyümeye önem vermiş ve toplumun başarısını bunu dikkate alarak değerlendirmiştir. Endüstri Devrimi ve arkasından yaşanan dünya savaşları toplumların zor süreçlerden geçmesine neden olmuştur. Bu buhran ve karmaşıklık döneminden sonra ülkeler hızlı bir kalkınma dönemine girmişler ve bu süreçte ekonomik büyüme ve insani gelişme arasında bir fark gözetmemişlerdir. Bu sebeple gelişmişlik de ekonomik faktörler üzerinden değerlendirilmeye devam edilmiştir (Coşkun, Özgenç, & Güneş, 2015, s. 122-123). 1970’li yıllara gelindiğinde kalkınma ve gelişme kavramları üzerine yeniden düşünülmüştür. Bu yeni yaklaşımda insani gelişme değerlendirilirken, sosyal ve çevresel faktörler de etkili olmuştur. Ülkedeki gelir artışının yanı sıra yoksulluk, işsizlik ve bölgesel dengesizlikler gibi unsurlar da göz önünde bulundurulmuştur (Demir, 2006, s. 1).

1980’li yıllarda sadece gelir düzeyinin kalkınmayı tek başına sağlayamadığının farkına varılmıştır. Bu süreçten sonra ülkelerin kalkınmaya bakış açısı değişmiş, insani konular üzerine odaklanılmaya başlanmıştır. Gelişmenin sadece ekonomik değil, insani ve sosyal boyutlarının da olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, İnsani temel alan bir ekonomik model olabilir mi? sorusu gündeme gelmiştir. İnsanlar daha iyi koşullarda yaşayabilirler mi? Nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerinden eşit şekilde faydalanabilirler mi? İstedikleri koşullarda yaşayabilmek için kaynaklara erişip, yetkinliklerini kullanabilirler mi? Hayatlarını şekillendiren sosyal ve siyasi süreçlere aktif olarak katılabilirler mi? soruları, insanların imkânlardan faydalanmalarıyla ve potansiyellerini gerçekleştirmeleriyle ilgilidir. Ulusal gelir artışının olduğu ülkelerin çoğunda insani problemlerin çözülemediğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi değerlendirilmesi gerektiği açığa çıkmıştır (Demir, 2006, s. 1). Gelir bir araç olarak görülmeli, insani gelişmede sosyal unsurlarla bir arada değerlendirilmelidir. Bir ülkenin ekonomik açıdan iyi durumda olması o ülkeyi gelişmiş ülkeler kategorisine koymak için yeterli olmamaktadır.

İnsani gelişme, 1990’lı yıllarda literatürde çok fazla kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle ülkelerin gelişmişliklerini ifade eden unsurlar da değişmiştir. İnsani kalkınma kavramı olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP), İnsani Gelişme Raporu yayınlamasıyla tanınmaya başlamıştır (Çağlar, 2018, s. 10). 1990 yılından günümüze kadar sürekli olarak yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi, insani gelişmeyi ölçmede en yaygın ölçüt haline gelmiştir. Gelişme konusunda farklılaşan bakış açısıyla birlikte UNDP’nin, kalkınmaya olan bakış açısı değişmiş, gelişme; ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri de içine alan kapsayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu endeks, hem ülkelerin gelişmişlik seviyelerini görmelerine yardımcı olmuş hem de ülkeler arasında karşılaştırma yapılmasına imkân tanımıştır (Akçiçek, 2015, s. 4).

İnsani gelişmenin temel amacı, bireylere eşit fırsatlar sağlanması ve insanlar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması olmalıdır. Ancak günümüz koşulları değerlendirildiğinde, insani gelişmenin bazı boyutlarında boşluklar doldurulurken diğer yandan yeni eşitsizliklerin yeni boşluklar oluşturduğu görülmektedir. (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu :Türkiye, 2019b). Farklı ideolojik görüşlere sahip insanlar, gittikçe artan şekilde yaşadıkları ülkedeki eşitsizliğin azaltılması gerektiğini düşünmektedir. İnsani gelişmede yaşanan refah standardı, eğitim fırsatları eşitliği, sağlık imkânları, bilgi ve teknolojiye erişim gibi konularda yaşanan eşitsizlikler toplumları olumsuz etkilemekte, insanlar arasındaki uyuma ve insanların devlet yönetimine, kurumlara ve birbirlerine karşı güven duygusuna zarar vermektedir. Bu durum ülkeleri ekonomik yönden olumsuz etkilemekte ve bireylerin yaşamlarında potansiyellerini gerçekleştirmelerinin önünde engel oluşturmaktadır (UNDP, 2019a).

İnsani gelişme alanında sağlanan ilerlemelere rağmen insanların eşitsizliklere karşı duydukları rahatsızlıklar toplumlarda büyük tepkilere yol açmaktadır. İnsanların siyasi özgürlük talepleri, iş istihdamı, cinsiyet eşitsizliği gibi çeşitli durumlardan memnun olmamaları aynı anda birçok kişiyi sokağa dökmektedir. Ayrıca benzer sebepler günümüzde çeşitli sosyal medya platformlarında binlerce insanın bir başlık altında tepki göstermelerine neden olmaktadır. Bu durum bize günümüz dünyasında bir şeylerin yolunda gitmediğini göstermektedir (UNDP, 2019a). Günümüzde artık yaşam zenginliği; insanların nitelikli sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri ve uzun bir ömür geçirebilmeleri, bilgi ve

teknolojik gelişmeler içinde potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri ve ortaya çıkabilecek olası krizlerle karşı dayanıklı olmalarını kapsamaktadır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, birçok çalışmada insani gelişme kavramı temel alınarak, ülke bazında değerlendirme ve ülkeler arasında karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Gürses (2009), insani gelişimi Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde açıklamış, Türkiye'nin insani gelişmesini yıllar içerisinde ve uluslararası boyutta değerlendirmeyi amaçlamıştır. Akçiçek (2015), yayınlanan gelişme raporlarını ve 2014 İnsani Gelişme Endeksi Raporu'nu temel alarak Türkiye'nin durumuna ilişkin değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Ayrıca geliştirilen politikalar açısından önerilerde bulunmuştur. Tıraş ve Ağır (2018), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyelerini ve Türkiye'yi insani gelişme ve alt göstergeleri açısından incelemiştir, Şanlısoy (2019), Türk Cumhuriyetleri'nin insani gelişim düzeylerini değerlendirmiş, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. İnsani gelişmeyi konu edinen çalışmaların çoğunda, bir ülkenin gelişmişliği değerlendirilirken sadece ekonomik zenginliğe değil o ülkede yaşayan kişilerin yaşam zenginliğine de odaklanılması gerektiği ifade edilmiştir.

Türkiye, 1990 yılından beri söz konusu endekste yer almaktadır. Son yıllardaki İnsani Gelişme Raporları'na göre, Türkiye dengeli bir kalkınma süreci göstermiştir. Bu raporlar, Türkiye'nin mevcut durumunu görmesine imkan tanımıştır. Bu çalışmanın öncelikli amacı, 2019 İnsani Gelişme Endeksi kapsamında ve alt endeksleri bağlamında Türkiye'nin durumunu nicel verilerle yansıtmaya çalışmaktır. Bir diğer amacı ise söz konusu raporda bahsedilen ve artarak devam eden eşitsizlikleri ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada, öncelikle insani gelişme kavramı, İnsani Gelişme Endeksi ve endeksin gelir, sağlık ve eğitim olan üç boyutu üzerinde durulmuştur. Sonraki kısımda 2019 İnsani Gelişme Endeksi'nde yer alan, yaygın bir şekilde devam etmekte olan eşitsizlikler ve bunların sebeplerine yer verilmiştir. Bu bölümü takip eden kısımda ise Türkiye'nin insani gelişmesi İGE ve EUİGE, CDGE, ve TCEE alt endeksleri çerçevesinde güncel verilerle ele alınmıştır.

Bu makalede literatür taramasına dayalı bir araştırma yapılmıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2019 İnsani Gelişme Raporu incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler güncel sayısal verilerle desteklenmektedir.

1. İnsani Gelişme Kavramı

İnsani gelişme, insanların kendi yaşamlarına, içerisinde buldukları imkânlarla odaklanan bir yaklaşımdır. Aynı zamanda kişilerin istedikleri alanlarda becerilerini geliştirebilmeleri ve dolayısıyla daha fazla fırsata sahip olmalarıyla ilgilidir (İNGEV, 2016). Bir ülkeyi dayanıklı kılan şey, o ülkenin sahip olduğu insani gelişme düzeyidir. Ülkedeki insanların, ekonomik gelişmelerden adaletli bir biçimde faydalanabilmesi, hayatlarını şekillendiren kararlar üzerinde söz hakkına sahip olması, temel kaynakların ve hizmetlerin herkes için erişilebilir ve sürdürülebilir olması o ülkenin dayanıklılığının göstergesidir (İNGEV, Esas Olan İnsani Gelişme, 2018). Önemli olan ulusların ekonomik zenginliklerinin insanlar için gelişme imkânı oluşturup oluşturmadığıdır (Gürses, 2009, s. 343).

Söz konusu kavram, UNDP tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi Raporları çerçevesinde önem kazansa da (Yıldırım & Arpacıoğlu Özdemir, 2019, s. 1378), Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, insani gelişme kavramının temelini oluşturmuştur. Yapabilirlik, bir şeyi yapabilme imkânına sahip olmaktır. Sen'in bu yaklaşımına göre, insani gelişmenin temelini yapabilirliklerin genişletilmesi oluşturur. Bir toplumun başarısı, o toplumda bulunan insanların özgürlükleri ve yapabilirlikleri üzerinden ölçülmelidir. Sen, gelir seviyesinin düşük olmasıyla, bireylerin yapabilirlikleri arasında ilişki olduğunu kabul etmekte ve gelir, eğitim, sağlık alanlarının birbirleriyle olan ilişkilerinin analiz edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (aktaran Gürses, 2009, s. 341-342). Sen'in yaklaşımına göre, insani gelişme süreci bireylerin sağlıklı ve uzun bir hayat geçirmeleri, okuyup yazabilmeleri gibi bireyin yapabildikleri ve yapamadıklarını da gözetmektedir. Sen, imkânların ve fırsatların bireyler üzerindeki egemenliğinden, bireylerin imkânlar ve fırsatlar üzerindeki egemenliğine çevrilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (aktaran Çağlar, 2018, s. 7). İnsani gelişme, bir ülkedeki insanların temel gereksinimlerini karşılama; daha kaliteli bir yaşam sürebilmeleri için imkân tanıma ve bu imkânları sürdürülebilir kılmak için gerekli yapıyı oluşturma ayrıca toplumdaki tüm bireylere potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için koşulları sağlama kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, Özgenç, & Güneş, 2015, s. 125). İnsani

gelişme kavramı, ekonomik ölçümlerin ötesine giderek, insani değişkenlerin gelişimini, özgürlük, eşitsizlik, yoksulluk gibi faktörleri ve insanın temel ihtiyaçlarına erişimini bir arada değerlendirmektedir. Bu doğrultuda gelişmede insanın rolüne odaklanmaktadır (Çağlar, 2018, s. 15).

İnsani gelişme çok boyutlu bir kavramdır. UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksinde üç temel unsur üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu üç temel değişken; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye ulaşabilme ve nitelikli eğitim hizmetlerinden faydalanabilme ve kişinin dilediği hayat koşulları içerisinde yaşayabilmesi için kaynaklara ulaşabilmesidir (İNGEV, 2016). Gelir seviyesi, doğumda ve belli yaş aralıklarında beklenen yaşam süresi, okullaşma oranları ele alınarak ölçüm yapılan İGE ekonomik faktörlerin yanında eğitim ve sağlık standartlarını da ele alarak gelişmeyi insani açıdan değerlendirmeyi amaçlamaktadır (İNGEV, İnsani Gelişme Endeksi- İlçeler (İGE-2017) Tüketiciden İnsana Geçiş, 2018, s. 8).

İnsani gelişme, eşitsizliklerin önemini, nasıl meydana geldiklerini ve eşitsizliği azaltmak için neler yapılabileceğinin anlaşılması konusunda ve faaliyette bulunmayı destekleme konusunda bize yeni pencereler açmaktadır (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu : 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler, 2019a, s. 18). Eşitsizlik söz konusu olduğunda yapılan çalışmalar genellikle geçmişe veya bugüne odaklanmaktadır. Ancak her geçen gün değişen ve gelişen bir dünyada yaşadığımızı düşünürsek ilerleyen zamanlarda eşitsizliği hangi faktörlerin etkileyeceğini göz önünde bulundurmamız gerekir.

İnsani açıdan kalkınma, insanın yapabilirliklerinin genişletilmesi ve yaygınlaştırılması, seçeneklerinin artırılması, istediği alanlarda yetkinliğini artırmayı sağlayacak imkânları yaratabilmesi ve sonuç olarak insan yaşamının bütünüyle gelişmesini hedefleyen bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Aydınlıgil, 2009). Özgürlükler, bireyin nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşması ve sosyal ve politik alandaki hakları elde etmesiyle ilişkilidir. Söz konusu durum bu alanlarda yapılan düzenlemelere bağlıdır. İnsani gelişme, politika üreticiler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın merkezi olarak kabul edilir (Şahin & Gökdemir, 2016, s. 4). Bu açıdan insani kalkınma yaklaşımı, gelişme hedeflerini yansıtan Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin sistemli olarak temelini sağlamıştır. Ayrıca 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne de bilgi sağlayarak destek olmaktadır (UNDP, 2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme, 2016, s. 3).

2. İnsani Gelişme Endeksi ve Boyutları

İlk kez 1990'da Pakistanlı ekonomist ve politikacı Mahbub ul Haq ve ekibiyle beraber hazırlanan ve o zamandan beri düzenli olarak yayınlanan İnsani gelişme Raporlarının amacı, ulusal ve uluslararası düzeyde gelişme ve ilerleme planlarının merkezinde insanın olması gerektiğinin önemini belirtmektir. Günümüzde insani gelişme raporları, devletler, sivil toplum kuruluşları ve medya tarafından çeşitli amaçlarla geniş çaplı olarak kullanılmaktadır (Gürses, 2009, s. 341). İnsani Gelişme Endeksi, iktisadi ve sosyokültürel iyileşmeyi birlikte değerlendirerek gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeleri bir arada değerlendirme fırsatı sunmaktadır (Tıraş & Ağır, 2018, s. 22). Birçok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından benimsenen, UNDP tarafından sahiplenilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE) uzun ve sağlıklı yaşam, okullaşma oranı, eğitim ve refah düzeyini ele alan bir ölçümdür. Endekste bir ülkenin ekonomik zenginliğinin, o ülkede yaşayan insanların hayat kalitesi üzerindeki etkileri sayısal ve istatistiksel olarak belirtilmektedir (İNGEV, 2016). UNDP, UNESCO, UIS ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan veriler elde edilerek değerlendirme yapılmaktadır (UNDPb, 2019).

Tablo 1. İGE Minimum – Maksimum Gösterge Değerleri

Boyutlar	Göstergeler	Minimum -Maksimum değerler
Sağlık	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	20- 83.4
Eğitim	Beklenen Okullaşma Yılı	0-18
	Ortalama Okullaşma Yılı	0-13.3
Gelir	GSMG (Kişi Başı -Satın alma gücü paritesi \$)	100- 84.478

Kaynak: UNDP,2016

Gelir, sağlık, eğitim göstergelerini geometrik ortalamaya göre hesaplayan İGE, her gösterge için farklı minimum ve maksimum değerleri temel alarak hesaplama yapmaktadır. Tablo 1’de de görüldüğü üzere bir bireyin doğumundan sonra yaşayacağı umulan süre minimum 20 yıl, maksimum 83.4 yıldır. Minimum ve maksimum değerler; gelir için 100- 84,478 \$, beklenen okullaşma için 0-18 yıl, ortalama okullaşma süresi için 0-13.3 yıldır.

Endekste yapılan hesaplamalar 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. 1 değerine yaklaşmak daha yüksek insani gelişimi ifade ederken, 0 değerine yaklaşılması düşük insani gelişmeyi ifade etmektedir. Elde edilen skorlara göre ülkeler dört farklı kategori oluşturmaktadır (Tıraş & Ağır, 2018, s. 26). Ülkeler, çok yüksek insan gelişme (0,800 ve üzeri), yüksek insani gelişme (0,700- 0,799), orta insani gelişme (0,550- 0,699), ve düşük insani gelişme (0,550 ve altı) olarak sınıflandırılmaktadır (Tıraş, Türkiye İçin İnsani Gelişmişlik Göstergeleri, 2019, s. 20). Endekste, 1990 yılında 130 ülke değerlendirilirken en son yayınlanan 2019 yılı İnsani Gelişme Endeksi’nde 189 ülke değerlendirilmeye alınmıştır (Demir, 2006, s. 5). 2019 İnsani gelişme Raporu, 189 ülke ve BM tarafından tanınan toprak içinde İnsani Gelişme Endeksi’ni, 150 ülke içerisinde Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksini, 166 ülke içerisinde Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksini, 162 ülke için Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksini ve 101 ülke içerisinde Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini sunmaktadır (UNDPb, 2019). 1990’dan beri yayınlanan İnsani Gelişme Raporları, bir yandan gelişim sürecinde olan ülkelere mevcut durumunu gösterirken bir yandan da kalkınmaya giden yoldaki eksiklik ve problemlerin çözümüne yönelik yol göstermiştir. İnsani Gelişme Endeksi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’nin dengeli bir kalkınma süreci gösterdiği görülmüştür (Uçan & Koçak, 2018, s. 56).

İGE, hesaplanırken refah standardı, sağlık standardı ve eğitim standardı olmak üzere üç temel değerlendirme ölçütü üzerinde durulmaktadır. Refah standardı insanların istedikleri hayat şartları içerisinde bulunmalarına yönelik kaynaklara erişime, sağlık standardı nitelikli sağlık hizmetlerine ulaşmaya ve eğitim standardı ise bilgiye ulaşmaya tekabül etmektedir (Demir, 2006, s. 4). Sağlıklı yaşam, doğumda beklenen yaşam süresiyle değerlendirilmektedir. Bilgi seviyesi, yetişkin (25yaş ve üstü) bireylerdeki eğitime devam etme süresiyle, eğitim okullaşma oranıyla ölçülmektedir. Refah standardı ise kişi başına düşen gelir miktarıyla ölçülmektedir (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu :Türkiye, 2019b).

Refah Standardı

Gelir, bireylerin içinde buldukları yaşam standartlarını iyileştirmek için gerekli olan kaynaklara erişimlerini ifade etmektedir (Tıraş & Ağır, 2018, s. 24). Satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSMH ile hesaplanmaktadır (Tıraş, Türkiye İçin İnsani Gelişmişlik Göstergeleri, 2019, s. 18).

Eğitim Standardı

Eğitim, insanların bilgi üretme ve bilgiye ulaşma fırsatlarını etkileyen önemli bir faktördür (Tıraş & Ağır, 2018, s. 25). Eğitim alanında gerçekleşen gelişmeler ölçülürken ortalama okullaşma oranı ve beklenen okullaşma yılı verileri kullanılmaya başlanmıştır (Ünal, 2013, s. 278). Beklenen okullaşma yılı, okul çağına gelmiş bir çocuğun toplam eğitim yılını ifade ederken, ortalama okullaşma oranı toplumdaki 25 yaş ve üstü bireylerin yaşamları süresince aldıkları eğitim yıllarının ortalamasıdır (Tıraş & Ağır,

2018, s. 31-33). Bilgiyi önemseyen toplumlarda, eğitim düzeyi yüksek kişilerin etkisi ağırlık kazanmakta ve böylelikle söz konusu toplumlar ekonomik ve insani gelişmeyi bir arada gerçekleştirerek yüksek insani kalkınma düzeyinde yer almaktadır (Arı, 2018, s. 29).

Sağlık Standardı

Toplumun sağlık düzeyini nitelikli sağlık faaliyetlerine ulaşabilme, temiz suya erişim, iklim değişiklikleri gibi unsurlar etkilemektedir. Sağlık giderleri, bireylere düşen doktor sayısı ve yatak sayısı gibi veriler, sağlık hizmetlerinin niteliğini istatistiksel olarak ifade etmektedir. Toplumların tamamı, uzun ve sağlıklı bir hayatı amaçlamaktadır. Fakat sağlık; beslenme, barınma, ekonomi, çevre, eğitim gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir (Çağlar, 2018, s. 12-13). İnsani Gelişim Endeksi'nde sağlık alanında hesaplamalar yapılırken, uzun ve sağlıklı yaşamı kapsayan doğumda beklenen yaşam süresi temel alınmaktadır (Tıraş, Türkiye İçin İnsani Gelişmişlik Göstergeleri, 2019, s. 18). Beklenen yaşam süresi, toplumda sınıflar bazında ölçülmekte ve söz konusu toplumların insani gelişme seviyelerini göstermektedir (Çağlar, 2018, s. 13). Nitelikli sağlık hizmetlerinin herkes için ulaşılabilir olması ülkelerin insani gelişmişliğini etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

İnsani Gelişme Endeksi kendi içerisinde çeşitli kısıtlar da bulundurmaktadır. Eşitsizliğin değerlendirilmesinde çeşitli yolların bulunması sebebiyle var olan standart ve uygulamalar gelişmişliğin değerlendirilmesine destek olma noktasında eksik kalmaktadır. Eşitsizlikleri ölçmek ve var olan eksikliği gidermek için yeni nesil ölçüm araçları gerekmektedir. İnsani gelişmenin, özgürlükler, haklar ve eşitsizlikleri de kapsayacak şekilde tam olarak anlaşılması için nüfusun tümünü değerlendirmek gerekir. Gelişmekte olan ülkelerin veri sistemlerinde boşlukların bulunması, verilerin kısıtlı olması ve yeterince şeffaflık olmayışı toplumların insani gelişmesinin ve insanlar arasındaki eşitsizliklerin tam anlamıyla anlaşılmasının önünde engeldir. Toplum görüşünü yansıtan ve şeffaf olan yeni metodolojik yaklaşımlarla insani gelişmeyi anlama noktasında ilerleme sağlamak mümkündür (UNDP, 2019, s. 14).

3. İnsani Gelişme ve Artan Eşitsizlikler

İnsani Gelişme Endeksi, her yıl dünyada insani gelişmeyi etkileyen bir konuya vurgu yaparak, rapor olarak yayınlanmaktadır (Akçiçek, 2015, s. 5). 2019 İGE Raporu'nun ana teması "Gelirin ötesinde, ortalamaların ötesinde, bugünün ötesinde: 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler"dir. 2019 İnsani Gelişme Raporu'nda da bahsedilen eşitsizlikleri vurgulamak çalışmanın amaçlarından biridir. Bu başlık altında, bu amaç doğrultusunda, insani gelişmede yapılan iyileşmelere rağmen gittikçe artan eşitsizliklere ve nedenlerine değinilecektir.

Ülkelerin gelişmişliğinin göstergesi genellikle GSYİH kabul edilmiştir. Hakikaten de GSYİH gelire etki ederek kişilere sosyal ihtiyaçlarını karşılama imkânı sağlamış ve insani gelişme üzerinde etkili olmuştur. Ancak sosyal gelişmenin göstergesi olarak GSYİH'nin değerlendirilmesi 1960'lı yıllarla beraber çoğunlukla eleştirilen bir konu olmuştur. Gelirin ülkelerin insani refahını belirlemede tek başına bir ölçüt olamayacağının anlaşılması üzerine ülkelerin gelişmişliğinin ekonomik büyümenin ötesinde insani gelişme ölçütleriyle belirlenmesi gerektiği düşünülmüştür (Coşkun, Özgenç, & Güneş, 2015, s. 123). Eşitsizlik söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken unsur gelir olarak düşünülmektedir. Ancak ekonominin ötesine geçerek insani gelişmedeki sağlık, eğitim, insan hakları gibi temel unsurların da hesaba katılması ve anlaşılması gerekir.

1990'lı yıllardan günümüze gelindiğinde, insani gelişme alanında; ortalama yaşam süresinde, bebek ölümlerinde, okullaşma oranlarında göz ardı edilemeyecek bir düzeye ulaşılmıştır (Mıhçı & Mıhçı, 2003, s. 28). Ancak uç noktadaki yoksunlukların giderilmesinde belli bir noktaya gelinmesine rağmen, insani gelişmedeki eşitsizlikler hala yaygındır. 21. yüzyılda gelişen yaşam koşullarıyla beraber birçok insan asgari yaşam şartlarının üstüne çıkmıştır. İnsani gelişim endeksi ortalama olarak dikkate değer bir gelişmeyi gösterse de insanlar arasındaki eşitsizlikler hala varlığını sürdürmekte, birçok insan yaşanan gelişmelerden aynı ölçüde faydalanamamakta ve geride kalmaktadır. Her yıl neredeyse 3 milyon çocuk beş yaşını göremeden ölmektedir. Düşük insani gelişme sahibi ülkeler ve çok yüksek insani gelişme sahibi ülkeler arasında yaşam süreleri, okullaşma oranları, teknolojiye erişim, sabit geniş bant üyeliği gibi konularda ciddi farklar vardır (UNDP, 2019a, s. 7)

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, insanların makul standartlarda yaşayabildikleri, fiziksel, sosyal ve psikolojik ortamların sağlanması gerektiği öne sürmektedir. Bu durum, gelişmenin öncelikli hedefi olmalıdır (Mıhçı & Mıhçı, 2003, s. 30). 21. yüzyılda yeni yetkinliklerin önem kazanmasıyla beraber yeni nesil eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Temel yetkinliklerdeki eşitsizliklerin birçok ülkede daralmasına rağmen üst seviyedeki yetkinliklerin arası açılmaktadır. Daralmanın sebebi düşük insani gelişme gösteren ülkelerdeki insanların üsttekilere göre daha hızlı gelişme göstermesidir. Ayrıca üst seviyedekilerin de daha fazla gidecek yerleri kalmamaktadır. Temel yetkinliklerde görülen daralmaya rağmen içinde bulunduğumuz yüzyıl insanları etkilemekte ve sağlık, yaşam süresi, teknoloji gibi birçok alanda limitleri zorlamaktadır. İmkanlardan faydalanma, bilgi ve teknoloji içerisinde işlevsel olarak var olma ve iklim kriziyle mücadele etme 21. yüzyılda ortaya çıkan olası eşitsizliklerdir (UNDP, 2019a, s. 10).

Tablo 2. Temel ve Gelişmiş Yetkinliklerde Eşitsizlikler

Gelişmişlik düzeyi	Sağlık		Eğitim		Teknolojiye Erişim	
	Doğumda beklenen yaşam süresi,2015 (yıl)	70 yaşında beklenen yaşam süresi,2015 (yıl)	İlköğretim eğitimi almış nüfus, 2017 (%)	Yükseköğretim eğitimi almış nüfus, 2017 (%)	Cep telefonu aboneliği, 2017 (100 kişi başına)	Sabit geniş bant aboneliği, 2017 (100 kişi başına)
Düşük İnsani Gelişme	59,4	9,8	42,3	3,2	67,0	0,8
Orta İnsani Gelişme	66,6	11,1	66,5	13,7	90,6	2,3
Yüksek İnsani gelişme	72,9	12,6	84,9	18,5	116,7	11,3
Çok Yüksek İnsani gelişme	78,4	14,6	93,5	28,6	131,6	28,3

Kaynak: UNDP,2019

Tablo 2’de hem temel yetkinlikler hem de gelişmiş yetkinliklerde farklar sayısal olarak belirtilmiştir. Verilen değerler incelendiğinde, dünyada temel yetkinliklerde yaşanan ilerlemelere rağmen düşük insani gelişme gösteren ülkeler ile çok yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasında sağlık, eğitim ve teknolojiye erişim gibi alanlarda önemli farklar olduğu görülmektedir. 2015 yılı verilerine göre, düşük insani gelişme gösteren ülkelerde doğumda bireyin yaşaması umulan süre 59 yılken, çok yüksek insani gelişme gösteren ülkelerde 78,4 yıldır. Ülkelerin içinde buldukları şartlar bireylerinin yaşam süresini etkilemektedir. 2017 verileriyle eğitim boyutuna bakıldığında, ilköğretimde eğitim almış nüfusta, ülkelerin gelişme düzeylerine göre ciddi bir yüzde farkı olduğu görülmektedir. Özellikle daha gelişmiş yetkinlikler için ortam sağlayan yükseköğretim eğitimi almış nüfus oranına bakıldığında ise düşük insani gelişme gösteren ülkelerde yüzde 3,2’lik bir orana yüksek insani gelişme gösteren ülkelerde 28,6’lık bir oranın karşılık geldiği görülmektedir. Teknolojiye erişimde, cep telefonu aboneliği ve sabit geniş bant aboneliği alanında da ülkeler arasında eşitsizlikler olduğu görülebilmektedir.

Geçmişten günümüze akıl almaz ilerlemelerle insan hayatının birçok alanını iyileştiren teknoloji, bir yandan da toplumlar arasında uzaklaşmaya sebep olmuş, gelişmiş olan ülkeleri geliştirmekte olan ülkelerden ayırmıştır. Teknoloji, toplumdaki her kesim tarafından erişilebilir olsa da ülkelerin teknolojik yetkinliklerini gerçekleştirmeleri arasında hala eşitsizlikler söz konusudur. Bu durum da insani gelişme üzerinde ciddi etkilere sahip olmaktadır (UNDP, 2019a, s. 20).

Hayat boyu çoğalan eşitsizlikler, genellikle derinlerdeki güç dengesizliklerini yansıtmaktadır. Eşitsizliklerin anlaşılması için insanların hayatına etki eden sosyal kurallar, politikalar ve kurumların

dikkate alınması gerekir. Eşitsizlikler, ebeveynlerin içerisinde buldukları sosyoekonomik koşullarla doğumdan önce başlayabilir. Bu eşitsizlikler hayat boyunca birbirleriyle etkileşim kurarak yetişkinliğe kadar büyüebilmekte ve bunun sonucunda ise yaşam boyunca dezavantajlı olma durumu ortaya çıkabilmektedir. Buna karşın kurum ve politikaların gelir fırsatları açısından hareketliliği desteklemesi, insani gelişmeyi artırmada önemli bir etkidir (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu : 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler, 2019a, s. 11).

İmtiyazlı grupların sistemi kendi tercihlerine göre biçimlendirmeleriyle oluşan güç dengesizlikleri kurumların işlevsizliğine ve bireylerin yönetime karşı güvensizlik duymasına yol açabilmektedir. Güç asimetrisinin politikada ve toplumdaki ilişkilerde belirleyici olması kişiler ya da gruplar arasındaki eşitsizlikleri arttırabilmektedir (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu : 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler, 2019a, s. 12).

4. İnsani Gelişmede Önemli Göstergeler ve Türkiye

İnsani kalkınma, insanların yapabilirliklerinin arttırılması, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında yeteneklerinin geliştirilebilmesi için imkânlarla ulaşabildiği, insan yaşamının tümüyle iyileştirilmesini amaçlayan bir süreçtir (Şanlısoy, 2019, s. 1584). Bu doğrultudan hareketle bu başlık altında, 2019 İnsani Gelişme Raporu'na göre sayısal verilerle Türkiye'nin durum analizi yapılacak ve mevcut olan eşitsizlikleri değerlendirebilmek için alt endeksler olan TCEE, CDGE ve EUİGE endeksleri, güncel verilerle incelenecektir.

Temel alınan göstergeler ve hesaplama tekniklerinin değişmesi, Türkiye'nin gelişmişliğiyle ilgili önceki yıllara bakarak kapsamlı yorum yapmayı zorlaştırmıştır (Akççek, 2015, s. 8). Fakat en güncel endeks raporuna bakıldığında Türkiye'nin yıllar içerisinde sürekli olarak gelişme gösterdiği görülmektedir. Türkiye ilk kez 2009 yılında orta insani gelişme düzeyinden yüksek insani gelişme düzeyine çıkmıştır (Akççek, 2015, s. 9). 2019 yılında ise insani gelişmişlik puanı 0,806'ya yükselerek, 1990'dan beri yüzde 39,4'lük artışla ilk defa "çok yüksek insani gelişme" gösteren ülkeler kategorisine girmiştir. Ülkeler arasındaki insani gelişme düzeylerinin ölçülmesi 1990 yılında başlamıştır ve günümüze kadar devam etmiştir. Yapılan bu ölçümlerde, 1990-2018 yılları arasında Türkiye'de doğumda beklenen yaşam süresi 13.2 yıl, ortalama öğrenim süresi 3.1 yıl, beklenen öğrenim süresi 7,5 yıl artmıştır. Ayrıca kişi başına düşen milli gelir oranı da neredeyse yüzde 122,1'lik oranda bir artış göstermiştir (UNDPb, 2019).

Türkiye, 0,806 değeriyle ülkeler arasında 59'uncu olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, çok yüksek insani gelişme göstererek; 0,954 puanla Norveç birinci sırada, 0,946 puanla İsviçre ikinci sırada, 0,942 puanla İrlanda üçüncü sırada yer almaktadır. Nijer (0,377), Çad (0,401), Mali (0,427) gibi ülkeler ise düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. (UNDP, 2019a). Her ne kadar insani gelişme alanında sürekli ilerlemeden ve iyileştirilmeden bahsedilse de, ülkelerin puan değerleri ve gelişmişlik düzeyleri, içerisinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde eşitsizliklerin boyutunu göstermektedir. Ayrıca bilgi ve teknolojik alanda yaşanan ilerlemeler ve iklimde yaşanan değişmelerle ülkeler arasında eşitsizlikler artarak devam etmektedir.

Eşitsizlik söz konusu olduğunda insani gelişme, insanı temel alan bir yaklaşıma sahiptir. Bu durum insanların yaşamları boyunca özgür olma ve istediklerini yapma konusuyla ilgilidir (UNDP, 2019a). İGE'yi oluşturan eğitim, sağlık ve gelir göstergeleri, insani gelişmenin önemli bir boyutunu ölçmekle birlikte, gelişmeyi bütünüyle ölçme konusunda sınırlıdır (Mıhçı & Mıhçı, 2003, s. 32). İnsani Gelişme Endeksi, kalkınmayı bütünüyle hesaplamada yetersiz kalmakta ve gelir eşitsizlikleri, cinsiyet eşitsizlikleri gibi konularda yeterli bilgi sağlayamamaktadır. Var olan eksiklikleri gidermek için UNDP, eşitsizlikleri daha kapsamlı bir şekilde ölçen TCEE, CDGE, EUİGE gibi endeksleri İnsani Gelişme Raporu'na dâhil etmiştir (Şanlısoy, 2019, s. 1583).

4.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi (EUİGE)

Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi, gelir ve tüketim verileri ile uluslararası standartlarda düzenlenmiş ve ulus düzeyinde uygulanan anketleri içeren eğitim süresini temel almaktadır. Söz konusu endeks, ekonomi, eğitim ve sağlık alanındaki başarıların ülkedeki insanlara nasıl dağıtıldığını hesaplamaktadır. EUİGE, insanlar arasındaki eşitsizliklerin ve bunların olumsuz etkilerinin görülmesi açısından devletler için yol gösterici olmaktadır (Ünal, 2013, s. 285-286). İlk defa 2010 yılında

kullanılan EUİGE ‘de eşitsizlikler göz önünde bulundurulmaktadır. 150 ülkenin değerlendirildiği bu endekste hesaplama yapılırken, İnsani Gelişme Endeksinin ortalama değerinden eşitsizlikler çıkarılarak bir hesaplama yapılır. (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu :Türkiye, 2019b).

Tablo 3. Türkiye’nin Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE Değerleri - 2018

EUİGE değeri	Toplam Kayıp (%)	İnsani eşitsizlik katsayısı (%)	Doğuşta beklenen yaşam süresindeki eşitsizlik (%)	Eğitimde eşitsizlik (%)	Gelir eşitsizliği (%)
0,675	16,2	16,1	9,0	16,5	22,6

Kaynak: UNDP,2019

EUİGE, bireylerin kazanımlarının dağılımını ölçmektedir. Eşitsizlik söz konusu değilse EUİGE değeri İGE değerine eşittir. Eşitsizliklerin artmasıyla EUİGE değeri İGE değerinin altına düşmektedir. İki değer arasında fark attıkça insani gelişme alanındaki kayıp o kadar artmaktadır. Tablo 3’te görüldüğü üzere 16,2’lik bir kayıpla Türkiye’nin EUİGE değeri 0,675’e düşmektedir. Tablo verilerine bakıldığında beklenen yaşam süresi ve eğitim alanlarında bireyler arasında eşitsizlikler olduğu görülmektedir.

Gelir söz konusu olduğunda yüzde 22,6’lık bir kayıp görülmektedir. Bu alanda yapılan iyileştirmeler, en hassas olan orta sınıftan başlanarak geliştirilebilir. Burada alan hem yukarıya doğru hem de aşağıya doğru genişletilmelidir. Gelişmiş ülkelerde politikalara orta sınıfları da dâhil ederek geniş bir fayda alanı oluşturulabilir, sağlıklı ve eğitim gibi alanlarda nitelikli hizmete erişim konusunda geride kaldıklarını düşünen orta kesim için sosyal politikalar sağlanabilir (UNDP, 2019a, s. 17).

4.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE)

2014 yılında, İnsani Gelişme Endeksi Raporu’nda kadınların insani gelişim değerlerinin erkeklerin insani gelişim değerlerine oranlanmasıyla hesaplama yapılan CDGE tanıtılmıştır. 166 ülke için ölçüm yapılan bu endekste sağlık, eğitim ve ekonomi alanlarında kadın ve erkeklerin insani gelişim değerleri karşılaştırılmaktadır. Kadın İGE değeri 0,771 iken, erkek İGE değeri 0,834 olarak hesaplanmış ve CDGE değeri 0,924 olarak belirtilmiştir (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye, 2019b). Tablo 4’ te de verilen değerlere bakıldığında, kadın ve erkekler arasında beklenen yaşam süresi ve öğrenim süresi, ortalama öğrenim süreleri, kişi başına düşen gelir miktarlarının aynı oranda olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye’nin CDGE Değerleri -2018

K-E oranı	İGE değerleri		Doğuşta beklenen yaşam süresi		Beklenen öğrenim süresi		Ortalama öğrenim süresi		Kişi başına düşen GSMH	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
CDGE değeri										
0,924	0,771	0,834	80,3	74,4	15,9	16,9	6,9	8,4	15,921	34,137

Kaynak: UNDP,2019

Gelir, eşitsizliğin bir boyutu olarak ele alınabilir. Bir ülkede yaşanan gelir eşitsizlikleri, toplumda huzursuzluğu arttırabilmektedir (Şanlısoy, 2019, s. 1585). Kadın ve erkekler arasında kişi başına düşen gelir miktarı aynı değildir. Kadınların ulusal gelirden edindikleri pay erkeklerle kıyaslandığında çok daha azdır. Bu durum TCEE’de de ölçülen kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarıyla ilişkilendirilebilir. Kadınların çalışma hayatında erkeklerle aynı fırsatlara sahip olmamaları gelir düzeylerine de etki

etmektedir. Sağlık boyutu kapsamında, doğuştan beklenen yaşam süresi kadınlarda 80,3 yıl iken, erkeklerde 74,4 yıldır. Kadınların erkeklere göre daha avantajlı oldukları görülmektedir. Eğitim boyutu ele alındığında, Türkiye’de, beklenen öğrenim süresi, kadınlarda 15,9 yıl iken, erkeklerde 16,9 yıldır. Ortalama öğrenim süresi ise kadınlarda 6,9 yıl, erkeklerde 8,4 yıldır. Bu değerlere göre eğitim sözü konusu olduğunda kadın ve erkekler arasında eşitsizlik olduğu görülmektedir. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi’nin verilerine göre, Türkiye’de erkeklerin insani gelişme düzeyi kadınların insani gelişme düzeyine göre daha yüksektir. Kadın erkek arasında eşitliğin sağlanabilmesi için en önemli politika aracı eğitimidir. Eğitimde cinsiyetlere eşit fırsatların sağlanmasıyla kadınlar nitelikli işlerde çalışabilmekte, sosyal ve siyasi hayatta istedikleri konumlara gelebilmektedirler. Bu da toplumun refahı ve geleceği için oldukça önemlidir.

4.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların ve onların sosyal hayatlarındaki rollerinin toplumsal yapıda ne şekilde inşa edildiğine vurgu yapmaktadır. Kurgulanan roller kadınlar ve erkekler arasında çeşitli eşitsizlikler ortaya çıkarmaktadır (Ridgeway’den aktaran Yıldırım & Arpacioğlu Özdemir, 2019, s. 1385). Eşitsizlikleri cinsiyet temelinde ele alan TCEE, 2010 İnsani Gelişme Endeksi’nde tanıtılmıştır. Bu endekste, üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetler temel alınarak ölçüm yapılmaktadır. TCEE’de kadın ve erkeklerin başarıları arasındaki asimetrikler, insani gelişmenin önünde engel olarak görülmektedir. Türkiye, 0,305’lik TCEE değeri ile 162 ülke arasından 66. Sırada yer almıştır (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye, 2019b).

Tablo 5. Türkiye TCEE Değerleri- 2018

TCEE değeri	TCEE sıralaması	Anne ölüm oranı	Ergen doğurganlık oranı	Kadın parlamenter oranı (%)	En az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı		İşgücü katılım oranı (%)	
					Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
0,305	66	16,0	26,6	17,4	44,3	66,0	33,5	72,6

Kaynak: UNDP,2019, Anne ölüm oranı her 100.000 canlı doğumdaki anne ölüm sayısı ve ergen doğurganlık oranı 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadının yaptığı doğum sayısı ile ifade edilmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi’nde, üreme sağlığı, güçlendirme ve işgücü piyasası boyutlarında, tablo 5’te belirtilen beş farklı gösterge ile hesaplama yapılmaktadır. Endeks 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. 0 değeri kadın-erkek eşitliğini ifade ederken, 1 değerine yaklaştıkça cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin seviyesi artmaktadır (Yıldırım & Arpacioğlu Özdemir, 2019, s. 1385). Sağlık boyutu, anne ölüm oranıyla ve ergenlikte doğum oranıyla ölçülmektedir. Güçlendirme boyutunda, kadın parlamenter oranına ve en az orta öğrenim görmüş nüfusun oranına bakılarak değerlendirme yapılmaktadır. Gelir boyutunda ise, kadın ve erkeklerin işgücü katılım oranlarına bakılarak hesaplama yapılmaktadır. 2018 yılı verilerine göre en az orta öğrenim görmüş nüfus kadınlarda yüzde 44,3’ken erkeklerde bu oran 66,0’dır. Eğitim konusunda kadınlar ve erkekler arasında ciddi boyutta fark bulunmaktadır. Çalışma hayatına katılım oranına bakıldığında ise farkın daha fazla olduğu, erkeklerin yüzde 72,6’sının, kadınların ise yüzde 33,5’inin işgücüne katıldıkları görülmektedir.

Verilen sayısal ifadeler dikkate alındığında, kadınların erkeklere göre eğitim, politika ve çalışma hayatlarının iyileştirilmeye ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında eğitim ve işgücü katılım oranları arasında önemi farklar vardır. Bu durum insani gelişmede kayıp olarak görülmektedir (Yıldırım & Eker, 2018, s. 511).

Sosyal normlar toplum içerisinde ayrıştırmaya yol açabilmekte ve bu durumun sonucunda ise ayrımcılık oluşabilmektedir. Politikalar ve kanunlar kişilere eşit haklar verse bile son sözü söyleyen sosyal-kültürel normlar olabilmektedir. Raporla bahsedilen toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda da kültürel kuralların

etkili olduğu görülebilmektedir (UNDP, 2019 İnsani Gelişme Raporu: 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler, 2019a, s. 17). Yaşamları boyunca sistematik olarak dezavantajlı gruplar içerisinde bulunan en büyük grup kadınlardır. İnsani gelişmede en büyük güçlüklerden biri kadın ve erkeklerin evde ve kamusal alanda güçlerini eşit bir şekilde kullanamamalarıdır. Kadınlar ev sınırları içerisinde erkeklere göre daha fazla iş yükü altındadır. Buna karşın iş yaşamında, sosyal hayatta ve siyasette, haklar ve güçlerin kullanımı söz konusu olduğunda genellikle üst seviyede farklılıklar görülmektedir. Toplum tarafından belirlenen, kural olarak yerleşmiş ve benimsenmiş kültürel normlar çoğunlukla cinsiyetler arasındaki eşitsizliği beslemektedir (UNDP, 2019a, s. 13).

4.4. Ülkelerin Değerlendirmesi

Tablo 6’da ülkelerin İGE, EUİGE, CDGE VE TCEE endeksleri bağlamında aldıkları puanlar verilmiştir. Türkiye’nin insani gelişmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için ülkeler arasında karşılaştırma yapmak yararlı olacaktır. Farklı gelişme düzeylerinde olan ülkelerin gösterge değerleri verilmiştir. Değerlere bakıldığında Norveç, İsviçre, İrlanda ve Almanya’nın çok yüksek insani gelişme göstererek ilk dört sırada yer aldıkları görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye sıralamaya giren 189 ülke arasında 59. sırada yer almaktadır.

Tablo 6. *Türkiye ve Bazı Ülkelerin Endeks Sıralamaları*

Ülkeler	Sıralama	İGE değeri	EUİGE değeri	CDGE değeri	TCEE değeri
Norveç	1	0,954	0,889	0,990	0,044
İsviçre	2	0,946	0,882	0,963	0,037
İrlanda	3	0,942	0,865	0,975	0,093
Almanya	4	0,939	0,861	0,968	0,084
Hollanda	10	0,933	0,870	0,967	0,041
Finlandiya	12	0,925	0,876	0,990	0,050
Kanada	13	0,922	0,841	0,989	0,083
ABD	15	0,920	0,797	0,991	0,182
Fransa	26	0,891	0,809	0,984	0,051
Türkiye	59	0,806	0,675	0,924	0,305
Çin	85	0,758	0,636	0,961	0,163
Tunus	91	0,739	0,585	0,899	0,300
Kırgızistan	122	0,674	0,610	0,959	0,381
Hindistan	129	0,647	0,477	0,829	0,501
Pakistan	152	0,560	0,386	0,747	0,547
Nijerya	158	0,534	0,349	0,868	..
Yemen	177	0,463	0,316	0,458	0,834
Mali	184	0,427	0,294	0,807	0,676

Kaynak: UNDP,2019

Seçilmiş ülkelerin endeks sıralamalarının yer aldığı tabloda gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde; Çin 0,758 değeri, Tunus ise 0,739 değeri ile yüksek insani gelişmişlik seviyesinde yer almaktadırlar. Kırgızistan (0,674), Hindistan (0,647) ve Pakistan (0,560) ise orta insani gelişme düzeyinde yer almaktadır. Nijerya (0,534), Yemen (0,463) ve Mali (0,427) ise düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır. İGE değeriyle EUİGE değeri arasındaki fark açıldıkça insani gelişmede yaşanan kayıp da artmaktadır. Seçilen ülkelerin EUİGE değerlerine bakıldığında, gelişmişlik seviyeleri azaldıkça ülkelerdeki EUİGE değerlerinin de azaldığı görülmektedir. EUİGE değerlerine bakılarak özellikle orta ve ortanın altındaki düzeylerde gelişme gösteren ülkelerin eğitim, ekonomi ve sağlık alanlarındaki kazanımlarının insanlara eşit olarak dağıtılmadığı yorumu yapılabilir. Bu durum bireyler arasında var olan eşitsizlik düzeylerinin daha fazla artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla hem ülke içerisinde gelişme açısından gerileme yaşanmakta hem de ülkeler arasında dengesizlikler oluşmaktadır. Türkiye’yi diğer çok yüksek gelişme gösteren ülkelerle kıyasladığımızda, İGE değeri ile EUİGE değeri arasında

fark dikkat çekmektedir. Bu da ülkedeki insanlar arasında eğitim, sağlık, ekonomi gibi alanlarda eşitsizliklerin düzeyini göstermektedir. Türkiye'nin TCEE değeri de diğer çok yüksek gelişme gösteren ülkelerle kıyaslandığında göze çarpmaktadır. 0,305 değeri, cinsiyetler arasında eşitsizlik oranlarının fazla olduğunu göstermektedir. Ülkelerin CDGE ve TCEE değerlerine bakıldığında çok yüksek düzeyde gelişmişlik gösteren ülkelerle düşük gelişmiş gösteren ülkeler arasında ciddi boyutta farklar görülmektedir. TCEE'de endeks puanı arttıkça, erkekler ve kadınlar arasında eşitsizlikler artmakta, kadınlar fırsatlardan daha az yararlanmaktadır. Dünyada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en çok görüldüğü yerler, kadınların ekonomik, sosyal, politik hayata katılma düzeylerinin az olduğu ülkelerdir (Şanlısoy, 2019, s. 1586).

Tabloya göre, iki uçta yer alan ülkeleri karşılaştırsak, Norveç'in İGE değeri 0,954 iken, 189 ülke içerisinde 184. sırada olan Mali'nin 0,427'dir. İki ülke arasında cinsiyetler temelinde eşitsizlik değerlerine baktığımızda Norveç'in değeri 0,044 iken, Mali'nin değeri 0,676'dır. İki ülke arasındaki sayısal farklar insani gelişmede ülkeler arasındaki uçurumları göstermektedir. Her ne kadar dünyadaki insanların temel yoksunluklarını giderme konusunda ilerleme kaydedilse de tabloya baktığımızda uçlarda yer alan ülkeler arasında insani kalkınma açısından ileri düzeyde eşitsizlikler olduğunu görmekteyiz. İnsani gelişme yaklaşımı, insanların yeteneklerini en iyi şekilde geliştirebilmeleri ve geliştirdikleri bu yetenekleri sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel alanlarda kullanabildikleri bir bakış açısını ifade etmektedir. İnsanlar arasında yaşanan eşitsizlikler, toplumda yaşayan insanların potansiyellerinin önünde engel oluşturmaktadır. Toplumlar ve ülkeler farklı sebeplerle dezavantajlı durumlarda kalabilmektedirler. Ülkeler baz alındığında dünyada, toplumlar baz alındığında ülkelerde; etnik köken, coğrafi konum, iklim şartları, siyasi politikalar gibi faktörler var olan eşitsizlikleri derinleştirmekte ve geleceğimizi şekillendirecek yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

1990 yılından bu yana yayınlanan İnsani Gelişme Raporları sayesinde, ülkelerin insani gelişmişlik düzeylerini değerlendirmek mümkün olmuştur. Bu çalışmada, 2019 yılı İnsani Gelişme Endeksi ve alt endeks verileri incelenerek, Türkiye'deki eğitim, sağlık, gelir alanlarındaki eşitsizlikler güncel verilerle değerlendirilmiştir. Ayrıca insani gelişmede eşitsizlikler konusu, ülke bazında ve ülkeler arasında ele alınmıştır. Bu doğrultuda, insani kalkınma alanında gerçekleşen bütün gelişmelere rağmen var olan eşitsizlikler vurgulanmıştır.

2019 İGE 'nin ana konusu da eşitsizliklerdir. 21. yüzyılda yaşanan gelişmelerle beraber insanlar arasında yeni nesil yetkinlikler ve yeni nesil eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde insanlar arasında temel yetkinliklerde makas kapanmakla birlikte, gelişmiş yetkinliklerde makas açılmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl farklılaşan koşullarıyla birçok eşitsizliği beraberinde getirmiştir. Ulus düzeyinde ülke içerisindeki insanlar eşit fırsatlardan yararlanamamakta, ulusal düzeyde ise ülkeler, dünyadaki gelişmelerden yararlanamamaktadırlar. Gelişme seviyesi düşük ülkelerle çok yüksek ülkeler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, doğuştan beklenen yaşam süreleri arasında 19 yıl, yükseköğretim eğitimi almış nüfus oranları arasında 25,4 yıl fark olduğu görülmektedir. Sabit geniş bant aboneliği düşük gelişme gösteren ülkelerde 100 kişide 0,8 iken, çok yüksek gelişme gösteren ülkelerde 28,3'tür. Bu sayısal ifadeler ülkeler arasında var olan uçurumları göstermektedir. Var olan güç dengesizlikleri dezavantajlı durumda bulunan insanları, grupları, toplumları daha çok alt seviyeye çekmektedir.

Çalışmanın son bölümünde, Türkiye'nin insani gelişmesi güncel verilerle ele alınmıştır. Türkiye, hesaplamaya giren 189 ülke içerisinde 0,806'lık bir puanla yüksek gelişme düzeyinden, çok yüksek gelişme düzeyine yükselmiştir. Türkiye'de doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen öğrenim süresi, ortalama öğrenim süresi ve kişi başına düşen gelir oranlarında artış görülmüştür. Türkiye'nin insani gelişim alanında gösterdiği ilerlemeyi daha iyi anlayabilmek için alt endeksler olan EUİGE, CDGE, TCEE endeksleri incelenmiştir. Buna göre, Türkiye'nin eşitsizliğe uyarlanmış endeks değerine bakıldığında, yüzde 16,2'lik bir kayıpla endeks değerinin 0,675'e düştüğü görülmektedir. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi verilerine göre Türkiye'de kadın gelişmişlik değeri 0,777 iken, erkek gelişme değeri 0,834'tür. Endeksin göstergelerine bakıldığında kadınlarla erkekler arasında beklenen-ortalama öğrenim süreleri ve kişi başına düşen gelir miktarlarının aynı olmadığı görülmektedir. Kişi başına düşen gelir miktarı kadınlarda 15,921 iken, erkeklerde 34,137'dir. Eşitsizlikleri cinsiyet temelinde ele alan TCEE'de ise en az orta öğrenim görmüş nüfus kadınlarda yüzde 44,3 iken, erkeklerde yüzde 66,0'dır.

İşgücüne katılım göstergesine bakıldığında ise erkeklerin yüzde 72,6'sının kadınların yüzde 33,5'inin çalışma hayatında aktif olduğu görülmektedir. Erkekler ve kadınlar arasında özellikle eğitim fırsatlarına ulaşma ve işgücüne katılıma oranlarında ciddi boyutta farklar olduğu açıktır.

Türkiye'nin gelişmesi yıllardan beri sürekli artarak devam etmiştir ancak endeks sonuçlarına göre ülke içerisinde insani gelişmede eşitsizliklerin olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitim, işgücüne katılım, siyasi hayatta aktif olma gibi alanlarda kadın ve erkekler arasında eşitliği sağlama açısından aynı başarı görülememektedir. Sonuç olarak Türkiye, insani gelişme alanında kayda değer bir başarı gösterse de bu başarının yeterli olmadığı açıktır. Türkiye'nin insani gelişmesinin daha iyi seviyelere ulaşabilmesi için sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda fırsatların daha fazla herkes için ulaşılabilir olması, yaşanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması noktasında önemlidir.

Çalışmada, İnsani Gelişme Endeksi kapsamında Türkiye'nin de içinde bulunduğu seçilmiş bazı ülkelerin sıralamalarına ve endeks puanlarına yer verilmiştir. Sıralamada Norveç (1), İsviçre (2), İrlanda (3) ve Almanya'nın (4) çok yüksek insani gelişme göstererek ilk dört sırada yer aldıkları görülmektedir. Hollanda (10), Kanada (13) ve ABD (15) de çok yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasında yer almaktadırlar. Elde edilen verilere göre Çin (85) ve Tunus (91) yüksek insani gelişme gösteren ülkeler grubunda yer almışlardır. Kırgızistan (122), Hindistan (129) ve Pakistan (152) orta düzeyde gelişme gösterirken Nijerya (158), Yemen (177) ve Mali (184) düşük insani gelişme göstermişlerdir. Ülkelerin TCEE, CDGE ve TCEE değerleri incelendiğinde, insani gelişme düzeyleriyle ilişkili olarak alt endeks puanlarındaki farklılıklar ortadadır. Bu değerler, ülkelerin insani gelişme düzeyleri arasındaki farkları gözler önüne sermektedir. Ülkelerin, bazen coğrafi konumları bazen sahip oldukları politikalar bazen de dünyadaki güç dengesizlikleri eşitsiz durumda bulunan toplumları daha da eşitsiz bir duruma çekmektedir. 2019 İGE Raporuna göre, 21. yüzyılın iki önemli meselesi teknolojideki ilerlemeler ve iklim değişikliğidir. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre iklim krizine ve doğal afetlere karşı daha savunmasız durumda olması ve gelişme seviyesi düşük olan ülkelerin hedeflerini gerçekleştirmek için gelişen bilgi ve teknoloji imkânlarından yeterince faydalanamamaları mevcutta olan durumu daha da kötüleştirmektedir.

Bu kötü gidişata rağmen, adalet ve verimliliği artırma yolunda politika ve hizmetler geliştirilerek süreç tersine çevrilebilir. Çocukluk sürecinden başlayarak, sağlık, eğitim gibi alanlardan eşit faydalanmayı sağlayan piyasa öncesi politikalar ve varlık vergileri, sosyal koruma gibi piyasa sonrası politikalar uygulanarak eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca insanlığa fayda sağlamak ve yapabilirliğimizi artırmak için yerel düzeyde mikro politikalara yer verilebilir. İnsani Gelişme Raporu'nda da değinildiği gibi, eşitsizliklerle başa çıkmak kolay değildir. Ancak değişim çoğunlukla mümkündür. Eşitsizliğin azaltılması toplumsal bir tercihtir. Gelişmeyi niteliksel olarak belirlemek ve hedeflemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akçiçek, A. (2015). *2014 İnsani gelişme endeksi ve Türkiye'nin insani gelişme performansı*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://www.sde.org.tr/tum-yayinlar> adresinden erişildi.

Arı, A. (2018). Beşeri sermayenin kalkınma üzerine etkisi. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, 1(1), 28-34. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/451260> adresinden erişildi.

Aydınlıgil, S. (2009). İnsani kalkınma yaklaşımı: İyi yönetim ve sosyal politika için önermeler. 4. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. Ankara.

Coşkun, S., Özgenç, N., & Güneş, S. (2015, Ocak- Haziran). Sosyal performansın ölçümünde yeni yöntem: sosyal gelişme endeksi ve Türkiye'nin görünümü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (34), 121-153.

Çağlar, A. (2018). *İnsani kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.

Demir, S. (2006). *Birleşmiş Milletler kalkınma programı insani gelişme endeksi ve Türkiye açısından değerlendirme*. Ankara. 13 Aralık 2019 tarihinde <http://file.setav.org/Files/Pdf/bm-kalkinma-programi---turkiye-degerlendirmesi.pdf> adresinden erişildi.

Gürses, D. (2009, Haziran). 'İnsani gelişme' ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m21.pdf> adresinden erişildi.

İNGEV. (2016). *İnsani gelişme nedir?* 12 Kasım 2019 tarihinde İnsani Gelişme Vakfı: <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/> adresinden erişildi.

İNGEV. (2018, 01 10). *Esas olan insani gelişme*. 12 Kasım 2019 tarihinde İnsani Gelişme Vakfı: <http://ingev.org/ingev-blog/esas-olan-insani-gelisme/> adresinden erişildi.

İNGEV. (2018). *İnsani gelişme endeksi- ilçeler (İGE-2017) Tüketiciden insana geçiş*. İstanbul: İnsani Gelişme Vakfı. 1 Haziran 2019 tarihinde http://ingev.org/raporlar/IGE_RAPOR_2017.pdf adresinden erişildi.

Mıhçı, H., & Mıhçı, S. (2003). Türkiye'nin yakın dönemdeki insani gelişme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 21-47. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/310443> adresinden erişildi.

Şahin, G., & Gökdemir, L. (2016). İnsani gelişme endeksi bileşenlerinin Türkiye ölçeğinde Ardl sınır testi ile sınanması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 1-24. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/2759> adresinden erişildi.

Şanlısoy, S. (2019). İnsani gelişmişlik endeksinde Türk Cumhuriyetleri örneğinde eleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1581- 1591.

Tıraş, H. H. (2019). Türkiye için insani gelişmişlik göstergeleri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 14(1), 15-31. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745598> adresinden erişildi.

Tıraş, H. H., & Ağır, H. (2018, Nisan). İnsani gelişmişlik göstergeleri açısından İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerinin değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(35), 20-40.

Uçan, O., & Koçak, E. (2018). İnsani gelişme endeksi ile büyüme ilişkisi: pedroni eşbütünlük örneği. *Journal of Politics, Economy and Management*, 1(2), 56-61.

UNDP. (2016). *2016 İnsani gelişme raporu: herkes için insani gelişme*. Ankara: UNDP. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf> adresinden erişildi.

UNDP. (2019a). *2019 İnsani gelişme raporu: 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler*. Ankara: UNDP. 12 Kasım 2019 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home.html> adresinden erişildi.

UNDP. (2019b). *2019 İnsani gelişme raporu'ndaki ülkelerle ilgili açıklama notu: Türkiye*. Ankara: UNDP. 12 Kasım 2019 tarihinde https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html adresinden erişildi.

Ünal, Ç. (2013). Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Türkiye'nin seçilmiş endeks göstergeleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 271-289. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32426> adresinden erişildi.

Yıldırım, F., & Eker, H. (2018). Türkiye'de insani gelişmenin göstergesi olarak toplumsal cinsiyet eşitliği: "toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 508-517.

Yıldırım, M., & Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). İnsani gelişme endeksleri ve ülke karşılaştırmaları. *Social Sciences Studies Journal*, 5(31), 1377-1390.

Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme

Arş. Gör. Tuğba Karaboğa^{1*}
Prof. Dr. Cemal Zehir²

Geliş tarihi: 26.12.2019
Kabul tarihi: 28.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 53-68
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11%

Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
tugba.hidirlar@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-3830-3536

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
cemalzehir@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2584-4480

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada Henri Fayol'un 20. yüzyılın başlarında yayımlanmış olduğu "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabından hareketle Fayol'un hayatı, yönetim bilimine katkıları, ortaya çıkardığı Yönetim Süreci Yaklaşımının özellikleri, Taylor ve Mintzberg ile karşılaştırılması, yönetime deneysel yaklaşımı ve modern yönetim tekniklerinin oluşmasına katkılarına yer verilmiştir. Yönetim Süreci Yaklaşımının fikir babası olarak kabul edilen Fayol'un hayatı, yaşam tarzı, aldığı eğitimlerin ve yaşadığı dönemin kuşkusuz yönetim alanında çığır açan bulguları üzerinde önemli katkıları bulunmaktadır. Bu çalışmada Fayol'un yönetim alanına katkılarının yanı sıra yönetimle ilgili ortaya attığı fikirlerin ve ilkelerin modern yönetime katkıları da farklı bakış açılarından ele alınmıştır. Fayol'u herkes gibi önyargılarla ve genel kanılarla eleştirmek yerine modern teorisyenlerin yaklaşımlarıyla karşılaştırmalar yapılarak bu yaklaşımların ortaya çıkmasına öncülük eden fikirleri ve Fayol'un yaklaşımlarının çağdaş yönetimdeki karşılığı açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla araştırmacılara ve uygulamacılara modern yönetim yaklaşımlarını Fayol'un önderliğinde daha zengin bir bakış açısıyla analiz etme fırsatı sunmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda kapsamlı bir literatür taraması yapılarak çalışma sonucu bulunan bulgular makale içerisinde çeşitli başlıklarda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yönetim süreci yaklaşımı, Fayol ve modern yönetim, Fayol ve Taylor, Fayol ve Mintzberg.

A Review of Henri Fayol and His Contributions to Management

Res. Assist. Tuğba Karaboğa^{1*}
Prof. Dr. Cemal Zehir²

First received: 26.12.2019
Accepted: 28.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 53-68
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 11 %.

¹ Yıldız Technical University, Turkey,
tugba.hidirlar@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-3830-3536

² Yıldız Technical University, Turkey,,
cemalzehir@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2584-4480

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, Henri Fayol's life, contribution to management science, characteristics of Management Process Approach, comparison with Taylor and Mintzberg, experimental approach to management, and contribution to the creation of modern management techniques are studied depending on his book "General and Administrative Management" which was published first at the beginning of the 20th century. Of course as the father of "Management Process Approach", Fayol's life, lifestyle, educational background, and the era in which he lived have effects on his groundbreaking findings in management area. In this study, besides contribution of Fayol to the management field, valuable impacts of his management approaches and principles on the creation of modern management approaches are handled from different perspectives. Instead of criticizing Fayol with biases and stereotypes like everyone else, comparisons are made with the approaches of contemporary organizational theorists and the ideas leading to the emergence of these approaches and the equivalence of Fayol's approaches in contemporary management are tried to be revealed. Therefore, it is aimed to provide researchers and practitioners with the opportunity to analyze contemporary management approaches with a richer perspective under the leadership of Fayol. In this context, a comprehensive literature review is conducted and the findings from this review are presented under different titles in the paper.

Keywords: Management process approach, Fayol and contemporary management, Fayol and Taylor, Fayol and Mintzberg

GİRİŞ

Fayol, 1916 yılında yayınladığı “Genel ve Endüstriyel Yönetim” adlı kitabında 28 yıllık yöneticilik tecrübelerinden ve gözlemlerinden esinlenmiştir. Bu çalışmasıyla ve savunduğu fikirleriyle “Yönetim Süreci Yaklaşımı”nın fikir babası olarak kabul edilmiştir. Kitabın birinci bölümünde yönetimin öğretilmesinin gereği ve imkanı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise yönetimin ilke ve unsurlarından bahsedilmektedir. “Kişisel Tecrübe ve Gözlemler” ve “Savaş Dersleri” başlıklarını taşıyan üçüncü ve dördüncü bölümler kitapta yer almayıp ileride yayınlayacağı ikinci cildin konusu olacağını belirtmiştir. Fayol yaşadığı dönemde kitabın bu bölümlerini yayınlamanın dönemin şartları itibariyle ciddi sorunlar oluşturacağını düşünmüştür ve bu nedenle yayınlamamıştır. Çünkü Fayol o dönemde Birinci Dünya Savaşı sırasında ordudaki yönetim aksaklıklarının da farkındaydı ancak devlet sansürü nedeniyle düşüncelerini açıklamak yasaktı. Savaş bitmeden önce savaşta yaralanan iki kişi tarafından yazılan savaşın yönetim şeklini eleştiren yazılar Fayol tarafından iki bölümü oluşturacak şekilde düzenlenmiştir, yayına hazır hale getirilmiştir ancak tepkilerden çekinildiği için yayınlanamamıştır. Bu bölümlere ilişkin henüz bir net bir çalışma olmamasına rağmen Peaucelle, 2003 yılında yayınlanan “Henri Fayol, Yönetim Araçlarının Mucidi” (Henri Fayol, Inventeur des Outils de Gestion) isimli kitabında üçüncü bölüme ilişkin Fayol’un notlarını yayınlamıştır. (Fayol, 2003, s. 89-149; Peaucelle ve Guthrie; 2013, s. 50).

Kitabından da anlaşılacağı üzere Fayol’un yönetsel teorisi makro nitelik taşımaktadır. Fayol, organizasyonun tamamını ele alarak iyi bir organizasyon tasarımının nasıl olması gerektiğini ve yönetim ilkelerini araştırmıştır. Kitapta yönetim olayı bir süreç olarak kabul edilmiş ve bu süreç çeşitli fonksiyonlara ayrılmıştır. Ayrıca yönetim alanında yönetimle ilgili bazı ilkeler belirlemiş ve yönetim faaliyetlerini de belli gruplar altında toplamıştır. Süreç Yönetimi Yaklaşımının kurucusu ve bazı yazarlara göre de Modern Yönetim Anlayışının fikir babası kabul edilen Fayol bu kitabıyla yönetimi başlı başına bir alan olarak ele almıştır ve yönetimin öğretililebilir bir iş olduğunu savunmuştur. Bu bakımından Fayol tarafından ortaya atılan yönetimin ilke ve unsurları bugünkü yöneticilik eğitimi programlarının da esin kaynağı olmuştur.

Taylor ile aynı dönemde yaşamış olmasına rağmen ikisinin yönetimle ilgili odak noktaları farklı olmuştur. Taylor daha çok işlerin yapılış şekli ve bilimsel olarak nasıl daha verimli şekilde yapılabileceğiyle ilgili çalışmalar yaparken aynı dönemde Fayol yönetime daha çok yönetenler boyutundan yaklaşmış ve işleri sınıflandırarak genel yönetim ilkeleri ve unsurları üzerinde durmuştur. Örgütün bütününe yönetimi üzerine yoğunlaşmış olması ve yöneticiliğin önemi, yöneticilik eğitiminin ülkelerin kalkınmasındaki önemi gibi konularda çalışmalar yapması günümüzde halen Fayol’u konuşmamızı sağlamıştır. Çağdaş yönetim içinde ise Mintzberg ile karşılaştırılmış ve Mintzberg yönetimi çok dinamik, parçalanmış ve sistematik olmayan bir yapı olarak düşündüğü için Fayol’un yönetim fonksiyonlarını çok genel ve yönetim dinamiğini açıklamakta yetersiz bulunmuştur (Mintzberg, 1973). Ancak bazı araştırmacılar da Mintzberg’in bilerek veya bilmeyerek Fayol’un yönetim fonksiyonlarını geliştirerek yönetici rollerini oluşturduğunu savunmuştur (Lamond, 2004; Fells, 2000).

Fayol’un yönetim alanına katkıları incelendiğinde yaptığı çalışmalarıyla ve savunduğu fikirlerle kendinden sonra gelen birçok yönetim düşünürünü etkilediği ve yeni yönetim anlayışlarına öncülük ettiği anlaşılmıştır. Parker ve Ritson (2005), “Genel ve Endüstriyel Yönetim” kitabının dikkatli bir şekilde incelendiğinde Fayol’un Hawthorne çalışmalarından önce insanların sosyal yönüne vurgu yaptığını ve yine benzer şekilde ortaya koyduğu fikirlerle Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Herzberg’in Çift Faktör Kuramının oluşmasına katkı sağlayacak bakış açısını sunduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Başka çalışmalarda Fayol’un sistem düşüncesi ve durumsallık yaklaşımına zemin oluşturacak fikirleri olduğunu ve bunlara kitabında yer verdiğine açık bir şekilde değinmişlerdir (Bartol ve diğ. 2005; Schermerhorn ve diğ. 2004; Baransel, 1979).

Eleştirenler tarafından genellikle "gelenekçi" veya "evrenselci" olarak nitelendirilen Fayol, kendi zamanında yeterince tanınamamıştır. Çünkü çağdaş Frederick Taylor'un ortaya attığı fikirlerin yanında gölgelenmiştir ve kitabının İngilizceye çevirisi 1949 yılına kadar yapılmadığı için geniş çapta yayılma imkanı bulamamıştır. Yapılan eleştirilerin çoğunda Fayol’un yeterince anlaşılmadığı veya Fayol’un genel yönetim yaklaşımının eksik veya önyargılı değerlendirildiği görülmüştür. Bu bağlamda modern

düşünürler aslında Fayol’u tam olarak anlayamamadan veya önyargılı yaklaşımdan kaynaklanan çatışmalar ve çelişkiler yüzünden modern organizasyonları daha zengin bir bakış açısıyla analiz etme fırsatını kaçırmıyorlar (Parker ve Ritson, 2005). Bundan sonra yapılacak en doğru şey Fayol’un yaptığı çalışmaların geçerliliğini ve uygunluğunu tartışmak yerine Fayol’un çalışmalarının günümüz teorisyenlerinin çalışmaları içindeki karşılığını bulmak olacaktır. Bu sayede yönetim bilgimizi geliştirebilir ve yönetimle ilgili farklı bakış açılarındaki ortak noktaları görmeyi öğrenebiliriz.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Henri Fayol’un yaşam tarzı, aldığı eğitimler, iş hayatı ve içinde yaşadığı çağın etkisinden başlayarak klasik yönetim düşünürü olarak anılmasını sağlayan yönetim süreci yaklaşımını ortaya atışı ve günümüze kadar yönetimle ilgili düşünce fikirlerinin zamana meydan okuyarak nasıl etkili kaldığı ele alınmıştır. Bu bağlamda, Taylor ve Mintzberg ile farklılaştığı veya birbirini tamamladığı hususların neler olduğu; yönetime getirdiği yönetim araçları, yönetici özellikleri ve yönetime deneysel yaklaşım düşüncesi ve son olarak da çalışmalarıyla çağdaş yönetim yaklaşımlarının oluşmasında fikirlerinin nasıl ilham kaynağı olduğu ele alınacaktır.

HENRİ FAYOL’UN HAYATI

Henri Fayol’un hayatıyla ilgili bu bölümdeki bilgiler Peaucelle ve Guthrie (2012, 2013), Fells (2000), Wren ve Bedian (2009) ve Peaucelle (2003) çalışmalarından derlenerek verilmiştir. Henri Fayol, kendisi gibi mühendis olan babasının Galata Köprüsünün inşaatında görevli olduğu dönemde 1841 yılında İstanbul’da doğmuştur. Doğumundan sonraki ilk yıllarını Galata (Pera) semtinde geçiren Fayol, 1847 yılında Fransa’ya dönmüştür. Orta sınıf gelir düzeyine sahip bir aileye sahip olan Fayol Fransa’ya döndükten sonra La Voulte şehrinde yaşamaya başlamıştır ve ilköğrenimini burada tamamlamıştır. Daha sonra Valence şehrinde çok programlı bir okula başlayan Fayol, 1858 yılında “Lycée Imperial (Imperial High School)”den mezun olmuştur. Liseden sonra babasının izinden gitmiştir ve 17 yaşında Saint Etienne Maden Yüksek Okuluna kaydolmuştur. Sınıfının en genç öğrencisi olarak 19 yaşında Saint Etienne Maden Yüksek Okulunu 1860 yılında bitirmiş ve aynı yıl “Commentary Fourchambault” kömür işletmesinde işe başlamıştır.

Fayol, tüm iş hayatını bu işletmede geçirmiştir. 1860-1866 yılları arasında mühendis olarak çalışmış ve yeraltı kömür madenleri yangınlarına karşı geliştirilen tekniklere büyük katkılar sağlamıştır. İşteki üstün başarılarından dolayı diğer madencilerin aksine 25 yaşında Commentry kömür havzasının yönetimi Fayol’a verilmiştir. 1888 yılında Comambault büyük mali sıkıntılar içindeydi: 1885’ten beri kar payı ödemeleri yapılmıyordu, Fourchambault ve Montlucon fabrikaları zarar ediyordu ve Commentry ve Montvicq kömür yatakları tükenmek üzereydi. Fayol 1888 yılında Genel Müdür (CEO) olarak Comambault işletmesinin başına geçirilmiş ve buranın faaliyetlerini yeniden canlandırma görevi verilmiştir. Başa geldiğinde Fourchambault madenini kapatarak ölçek ekonomisinden yararlanmak için üretimi Montlucon yatağında toplamıştır. Brassac ve Decazeville’de yeni kömür yatakları ve Joudreville’de demir rezervleri almıştır. Comambault’un ticari departmanından sorumlu Joseph Carliz’un da yardımıyla hem maden kömürü hem de ham çelik satmaya başlamışlardır. Sonrasında Comambault’un teknoloji kapasitesini arttırmak için araştırma merkezleri kurmuş, yeni ortaklıklar kurmuş veya başka firmalar satın alınmış, Comambault’u genişletmek için yeni fabrikalar açmış, alanında uzman araştırmacılar, üreticiler ve satış elemanları işe almış ve rekabet avantajı kazanabilmek için Comambault’u özel çeliklerin tedarikçisi olarak konumlandırmıştır. Fayol, şirkette 1918 yılına kadar yöneticilik görevini başarıyla sürdürmüştür. 1925 yılında vefat edene kadar da şirketin yönetim kurulunda yer almıştır (Wren ve Bedian, 2009; Peaucelle, 2003; Peaucelle ve Guthrie; 2012, 2013).

Mühendislik eğitimi almış olmasına rağmen büyük bir coğrafi alana yayılmış, 10.000 çalışana sahip böylesine devasa bir işletmeyi idare edebilmenin aldığı eğitimden fazlasını gerektirdiğini idrak eden Fayol, yönetim becerisinin de en az teknik bilgi ve beceriler kadar önemli olduğuna karar vermiştir. Çok çeşitli derneklere üye olan Fayol, Madenciler Derneği’nde 1908 yılında yaptığı konuşmasında yönetimle ilgili edindiği tecrübe ve fikirlerine yer vermiştir. Burada Fayol savunduğu fikri şu şekilde ifade etmiştir: “İyi bir yönetici ama teknik anlamda vasat bir lider genellikle mükemmel bir teknisyen ama vasat bir yöneticiye göre işletme için daha faydalı olacaktır” (Wren ve Bedian, 2009). Peaucelle’ye göre bu konuşma metni Fayol’un 1916 yılında yayınladığı tüm dünyada yönetim alanında çığır açmasını sağlayan “Genel ve Endüstriyel Yönetim” adlı kitabının öncüsüdür. Kitabında ortaya koyduğu düşünceler meslek hayatı boyunca edindiği tecrübe ve fikirlerin toplamıdır (Peaucelle, 2003).

Fayol'u kariyerinin son dönemlerinde yönetim teorisini yazmaya iten sebeplerin arkasında finansal bir çıkar sağlama gayesi yoktu. En temel sebebi babasının kariyeri boyunca karşılaştığı kurumsal engeller nedeniyle askeri ve sivil kariyeri boyunca profesyonellikten geri kalması olmuştur. Ayrıca mühendislik fakültelerindeki aşırı matematik eğitimi verilmesine de karşı çıkmıştır ve yönetim alanında ve mühendislikle ilgili birçok işte üst düzey matematik bilgilerinin kullanılmadığını belirtmek amacıyla da bu kitabı yazma gereği duymuştur. Son olarak Fayol'un hayatında ordunun ve ordu hakkındaki düşüncelerinin önemli bir yeri vardır. Babası orduda görev yapmıştır, kız kardeşinin evlendiği adamın kardeşi orduda doktordu ve albay olan uzaktan bir kuzeni vardı. Orduda işleyen anlamsız ve gereksiz olarak gördüğü faaliyetler hakkında bu sayede tecrübe edinmiştir (Peaucelle ve Guthrie; 2012).

Fayol, meraklı, sabırlı, araştırmaya istekli ve sistemli çalışan bir yöneticiydi. Pratik zekası, çabuk kavrayabilmesi, olayların sonrasını kestirebilmesi ve girişken olması sayesinde çok başarılar elde etmiştir. Madenciler Cemiyeti'nde genel toplantılara katılırdı ve burada gerçekleşen tartışmalardan elde ettiği notları daha sonra üç eserde toplamıştır. 1880 yılında "Commentry Kömür Madenlerinde Kendiliğinden Gelişen Yangınlar Çalışması" ile altın madalya almıştır. 1900 yılında Uluslararası Paris Jeoloji Kurultayı'nda düzenleme komitesine başkanlık etmiştir. 1908 yılında kömür ocaklarındaki yangınlarla mücadele etmeyi anlattığı eseriyle yüksek onur madalyonu almıştır. Fayol'un iki tane patentli teknik buluşu da bulunmaktadır. 1874 yılında madenlere girerken zararlı gazlardan korunmak için dört farklı solunum cihazı patenti almışlardır ancak bunlar ticari olarak başarılı olamamıştır. 1879 yılında da Emile Petit ile birlikte "frictome`tre" patentini almışlardır ve bununla Ulusal Sanayi Teşvik Cemiyeti tarafından 1888 yılında gümüş madalya ile ödüllendirilmişlerdir. Ayrıca Fayol, Paris'te düzenlenen "World Fairs" organizasyonlarından çeşitli ödüller almıştır. 1878 yılında solunum cihazları ile altın madalya, 1889 yılında ikinci altın madalya ve 1900 yılında Grand Prix ödülünü almıştır (Peaucelle ve Guthrie; 2012). 1925 yılında ölene kadar Bilimsel Yönetim Araştırmaları Merkezinde (Centre del' Admisitration Scientific) yönetim ile ilgili çalışmalarına devam etmiştir.

Fayol, kömür madenlerindeki bilimsel ve teknik araştırmaları sonucu 12 makale yayınlamıştır ve yöntemleri Fransız madenlerinde ve Avustralya'dan kömür taşıyıcılığı yapan firmalarda kullanılmıştır. 1916 yılında kitabının basılmasının ardından kendi yönetim doktrinin ölümsüzleştirdi. Devlet ve özel sektör alanında yönetim eğitiminin ortaya çıkması için çalışmalar yayınladı ve sayısız konferanslar verdi. Fransız Posta, Telefon ve Telgraf (PTT) ile sonrasında yine devlet tekelindeki sigar ve sigara üretiminin başına geçerek araştırmalar yapmıştır. Bu iki tekel yapının Fayol'un çok önemsemediği finansal sebepler ve özellikle vurguladığı seslerin yönetimi (sound management) nedeniyle özelleştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Fransa'da hiçbir zaman benimsenmemesine rağmen kamu kurumlarının yönetimi üzerinde sayısız çalışmalar yürütmüştür ve önerilerde bulunmuştur (Peaucelle ve Guthrie; 2013, 49-50).

KLASİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİ VE FAYOLİZM

Fayol'un yönetimle ilgili paylaştığı tecrübe ve gözlemleri sonucunda ortaya çıkan yönetim ilke ve unsurları Klasik Yönetim Düşüncesinin egemen olduğu 1880 sonrası dönemdir. Bu dönemde Bilimsel Yönetim Yaklaşımı ile Taylor ve Bürokrasi Yaklaşımı ile de Weber Klasik Yönetim Düşünürleri arasındadır.

Fayol'un savunduğu fikir ve düşünceleri daha iyi anlayabilmek için öncelikle bulunduğu dönemi bilmek faydalı olacaktır.

Klasik Yönetim Anlayışı ve düşünürlerinin savundukları fikirlerin genel özellikleri (Wren ve Bedeian, 2009; Eren, 2001):

- Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır.
- Katma değer artırılması ve performansın yükselmesi üzerine yoğunlaşmıştır.
- Kuralcı, normlara dayalı ve çalışanları zorlayıcı bir dönemdir.
- Merkezîyetçi ve hiyerarşik yönetim anlayışı egemendir.
- İşçiler için iş güvencesi önemlidir.
- İşçilerin rasyonel davrandıkları ve ücretle motive edilebileceği düşünülmüştür.
- İşçiler birer robot veya makine olarak düşünülmüştür, insani duygular ve insan psikolojisi ihmal edilmiştir.
- İşçilerin kişisel sorunlarının iş yerindeki verimliliğini etkilemeyeceği düşünülmüştür.

- Örgüt ve çevresi arasında etkileşim olabileceği düşünülmemiştir, organizasyonlar kapalı sistemler olarak ele alınmıştır.
- İşbölümü ve uzmanlaşma yolu ile verimliliğin artırılabilmesi düşüncesi hakimdir.

Bu dönemde Fayol'un etkisinin olduğu Yönetim Süreci Yaklaşımı ve yönetim bilimin gelişmesine katkıları şu şekildedir (Şengül, 2007; Baransel, 1979; Eren, 1998):

- Yönetimin evrenseldir. Yönetim, insanların grup oluşturdukları tüm faaliyetlerde uygulanmaktadır.
- Yönetimin okullarda ve üniversitelerde öğretilmesi gerekli bir bilimdir.
- İlk defa yönetim genel bir kavram olarak makro düzeyde ele alınmıştır.
- İşletme faaliyetleri kendi içinde alt bölümlere ayrılır (Ticari, Teknik, Finansal, Güvenlik, Muhasebe ve Yönetim).
- Yönetim kendi içinde planlama, örgütlenme, kumanda etme, koordinasyon ve kontrol olarak beş bölüme ayrılır.
- Yönetebilmek ve yönetimi öğretebilmek için ilke ve kurallar olması gerektiği fikri savunulmuştur ve yönetimin 14 ilkesi üzerinde durulmuştur.

Yönetimsel Faaliyetler

Henri Fayol, yönetici olarak edindiği tecrübeler ve gözlemlerinden hareketle kendi yönetim düşüncesini ortaya koyduğu tek eseri olan "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabında her işletmede olması gereken yönetimsel faaliyetlerden bahsetmektedir (Fayol, 2005). Kitabın birinci bölümünde örgüt içindeki iş ve işlemleri altı gruba şu şekilde ayırmıştır (Pryor ve Taneja, 2010):

1. Teknik İşler (üretim, imalat, adaptasyon)
2. Ticari İşler (alış, satış, takas)
3. Mali İşler (sermayenin aranması ve optimum kullanımı)
4. Güvenlik İşleri (mülk ve kişilerin korunması)
5. Muhasebe İşleri (stok sayımı, bilanço, maliyetler ve istatistikler)
6. Yönetim İşler (planlama, organizasyon, komuta, koordinasyon, kontrol)

Fayol'a göre örgüt içindeki işler içerisinde en önemlisi Yönetim İşleri grubudur (Pryor ve Taneja, 2010). Çünkü hepsinin üstünde yönetim; geleceği planlama, örgütlenme, yürütme, işlerin en iyi koordinasyonunu sağlama ve kontrol etme faaliyetlerini bünyesinde barındırır. Örgütlerdeki bu altı temel fonksiyonun birbirinden ayrı ve kopuk olmadığı ve birbirlerine sıkıca bağlı olduğu Fayol'un yaptığı saptamalar arasında yer alır. Fayol'a göre diğer fonksiyonlar maddi araçların yönetimini sağlarken, yönetim fonksiyonu personele ilişkindir. İşletmelerde yöneticilik pozisyonlarında idari yeteneğin önemi artarken teknik yeteneklerin önemi azalır. Alt seviyedeki memur ve işçiler için ise teknik yeteneklerin önemi artarken idari yeteneklerin önemi azalır.

"Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabında bahsedildiği üzere Fayol'a göre teknik konulardan başka bir şey öğretmeyen eğitim sistemi, sanayi de olsa işletmelerin ihtiyacını karşılayamaz (Fayol, 2005). Fayol, özellikle mühendislik okullarında teknik bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra mutlaka yöneticilik eğitimi de verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Fayol, yaptığı bir çıkarımda okullarda yöneticilik eğitimi verilmemesinin sebebini yöneticilik alanında ilkelerin olmamasına bağlamaktadır (Fayol, 2005). İlkeler ve kurallar olmadan da bir şeyin öğretilmesinin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Burada Fayol aslında "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabını yazmasındaki en büyük ihtiyaçlardan birinin de tespitini de yapmaktadır. Bu nedenle Fayol, vakit kaybetmeden bir yönetim metodu oluşturmak gerektiğini ve bunun için de çok büyük işletmelerde uzun yıllar yöneticilik yapmaya ve bu alanda çok sayıda eser vermeye gerek olmadığını belirtmiştir. Bu kitabı yazmaktaki asıl amacının da yönetim metodu alanındaki boşluğu doldurmak olduğunu belirtmiştir.

Günümüz yönetim çerçevesinde Fayol'un çıkarımlarının bugün ne kadar geçerli olduğunu anlayabiliriz. Özellikle mühendislik gibi teknik eğitim veren alanlarda bile temel işletmecilik dersleri verilmektedir. Ayrıca mühendislik alanından birçok öğrenci MBA programlarına başvurarak yönetimsel alandaki zayıflıklarını gidermeye çalışmaktadır. İşletmeler açısından bakıldığında ise bugün birçok işletme yeni

mezun olan başarılı öğrencileri kendi işletmelerine çekebilmek için “Management Trainee” adı verilen yönetici adayı yetiştirme programları oluşturmakta ve genç mezunlara ciddi yatırımlar yaparak şirketleri için genç, dinamik, zeki ve çalışkan yönetici adayları yetiştirmektedir. Bu bağlamda Fayol’un yöneticilik eğitimi verilmesinin bir gereklilik olduğu anlayışı günümüz uygulamalarıyla aslında doğrulanmış olmaktadır. Bu nedenle kitabında yönetimin öğretilmesi için belirli ilkeleri olması gerektiğinden bahsetmektedir ve yaptığı gözlemler ve edindiği tecrübelerle yönetimin 14 temel ilkesini oluşturmuştur.

Yönetimin İlkeleri

Fayol’a göre yönetimin 14 temel ilkesi vardır. Bu ilkelerin ortaya çıkmasında etkili olan Fayol’un savunduğu fikirler şu şekildedir (Fayol, 2005):

- Yönetimde hiçbir şey kesin ve mutlak değildir.
- Yönetim bir ölçü ve kıyas meselesidir.
- Benzer şartlarda bile olsa aynı ilke nadiren aynı şekilde uygulanır.
- Uygulamada farklı ve değişen şartların göz önüne alınması gerekir.
- İlkeler esnek olmalı ve ihtiyaca adapte edilmelidir.
- İlkeleri kullanmasını bilmek gerekir ki bu da güç bir sanattır.
- Tecrübe, zekâ, karar ve kıyaslama gibi önemli niteliklere sahip olmak ilkeleri kullanabilmek için zorunludur.
- Yönetim ilkelerinin sınırı yoktur.
- Tecrübelerin, yönetim fonksiyonlarını kolaylaştırdığını; işletmenin güçlenmesini sağladığını gösterdiği her kaide ve yönetsel usûl, yönetim ilkeleri içinde yer alabilir.

Fayol, 14 ilkeye dayanarak organizasyonları yöneten liderlerin mükemmel performans sergileyeceğini, örgütsel etkinlik ve verimliliğe katkısının kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Çünkü bu ilkeler olmadan organizasyonların bir kaos ortamında ve karanlıkta olacağına inanmıştır (Pryor ve Taneja, 2010). Bu ilkeler Fayol’un “Genel ve Endüstriyel Yönetim” adlı kitabından ve Fayol’u inceleyen çalışmalardan (Fells, 2000; Pryor ve Taneja, 2010; Parker ve Ritson, 2005; Wren, Bedeian ve Breeze, 2002; Godwin ve diğ. 2017) yararlanılarak aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1. **İş Bölümü:** Düzenin bir gereği olarak görülmüştür. İş bölümü sayesinde çalışanlar aynı iş temposuyla tek bir işe odaklanıp o işte uzmanlaştıkları için daha verimli çalışabilirler. Çünkü aksi bir durumda sürekli iş değiştirmek bir adaptasyon ve alışma süreci gerektirir ve bu da şirkete ekstra bir maliyettir.
2. **Otorite:** Yönetme hakkı, güç kullanarak kendine itaat ettirebilme anlamlarına gelir. Otorite sahibi yöneticiler gücünü işletmenin yönetmeliklerinden alır, sorumluluk üstlenir ve çalışanlarını sahip oldukları yetki ve güçle işletmenin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak düzeyde çalışmalarını sağlamak adına kendisine itaat ettirir.
3. **Disiplin:** Fayol disiplini itaat, çalışkanlık, ise devamlılık, davranışlarda düzen ve örgüt ve örgüt mensupları arasındaki anlaşma hükümlerine saygı olarak ele almıştır. Disiplinin belirleyicileri arasında her kademedeki iyi yöneticiye sahip olmak, hem yönetimin hem de çalışanların haklarına riayet eden sözleşmelere sahip olmak ve disiplini bozan davranışlara karşı adil ceza sistemleri geliştirmek yer alır.
4. **Komuta Birliği:** Bir çalışanın yalnızca bir yöneticiden emir almasını ifade eder. Eğer çalışanlar iki ya da daha fazla yöneticiden emir alırsa örgütler zayıflamaya başlar ve yöneticiler etkinliğini zamanla kaybeder.
5. **Yürütme Birliği:** İşletmenin başarıya ulaşabilmesi için aynı amaca hizmet eden işlerin tek bir program ve tek bir yönetici altında toplanmasını ifade eder.
6. **Genel Çıkarların Özel Çıkarlara Tercih:** Çalışanların kendi çıkarlarını çalıştığı kurumun çıkarlarından önde tutmaması gerektiğini ifade eder. Fayol bu ilkeyi gerçekleştirebilmek için Şu tavsiyelerde bulunmuştur: üstlerin örnek davranışları ve ciddiyeti, adil bir biçimde ve eşit şartlarda belirlenmiş anlaşmalar ve düzenli kontrol.
7. **Ücret:** Çalışanların verdikleri emeğin karşılığı olabildiğince adil olmalı, hem işvereni hem de işçiyi memnun edebilmelidir. Bunun için maaş sistemi adil olmalı, ödül sistemi ile

elemanlarını daha iyi çalışmaya teşvik etmeli ve mesai ücretlerinin mantıklı bir limiti geçmesine izin vermemelidir.

8. **Merkeziyet:** Genel olarak bir derece ve ölçü meselesi olup, koordinasyonun getirdiği doğal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Burada amaç herkesten en fazla verimi elde etmeyi sağlayan ölçüyü bulabilmektir. Yerine göre yönetimin bütünlüğünü bozmayacak şekilde bir merkezden uzaklaşmak da yararlı olabilir.
9. **Emir Komuta Zinciri:** Bir işletmede üst yöneticiden alt kademe çalışanlara kadar inen yönetim silsilesidir. Fayol'a göre hiyerarşi kumanda birliğinin sağlanması için zorunludur ancak kestirme bir yol değildir. Çünkü bir işin başarısı çoğu zaman işlerin ne kadar hızlı yapıldığına bağlıdır. Bu nedenle Fayol, hızın önemli olduğu kurumlarda bu kuralın esnetilebileceği ve aynı kademede iki personelin üstlerini bilgilendirmek ve üstlerinden onay almak şartıyla direkt olarak bir araya gelebilmelerinin mümkün olabileceğini belirtmiştir.
10. **Düzen:** İki şekilde ortaya çıkmaktadır: maddi düzen ve manevi düzen. Maddi düzenden kasıt her şey için özel bir yer tahsis etmek ve her şeyin kendine ayrılan yerde olmasıdır. Maddi düzen sağlanırsa çalışanların malzeme ve vakit kaybının önüne geçilmiş olur. Bugünkü stok kontrol sistemleri ve depolama sistemleri maddi düzenin bir gereğidir. Sosyal düzen ise düzenin insani yönüyle ilgilidir. Her çalışana uygun bir pozisyon belirlemek ve her çalışanın kendi yerinde görev yapmasını sağlamak gerekir. "Doğru yerde doğru insanla çalışmak" mantığı da buradan gelir. Eğer sosyal düzen sağlanamazsa genel çıkarlar özel çıkarlara tercih edilir, hırs artar, adam kayırma artar, adama göre kadro çıkarmalar çoğalır, yetenekli çalışanlar yeteneksiz çalışanlar uğruna feda edilir ve çok çeşitli usulsüzlükler ortaya çıkar.
11. **Hakkaniyet:** Fayol bu ilke için özellikle adalet kelimesini kullanmamıştır. Çünkü adalet daha önce verilmiş kararların işleme konulmasıdır, ama bu kararlar verilirken her şeyin düşünülmesi mümkün değildir. Elemanların işyerinde güven içinde çalışabilmesi için onlara iyi ve adil davranılmalıdır ve hakkaniyet ilkesi bunu anlatır.
12. **Çalışanlarda İstikrar:** Çalışanların ve yöneticilerin istikrarı kurum için önemlidir. Çünkü bir çalışanın işe alışması ve işini yapabilmesi için belirli bir zaman gerekir. Eğer çok sık yönetici veya işçi değişimi yapılırsa işletme açısından da çalışan açısından da verimli bir iş yapmak mümkün olmaz. İstikrarsızlık işlerin olumsuz gitmesinin temel sebeplerindendir. Özellikle üst düzey yönetici kadrolarındaki değişikliklerin kuruma maliyeti daha fazladır ve her yeni başlayan yöneticinin işletmenin genelini görerek işlere hakim olması ve çalışanları yönlendirmesi belli bir zaman alacaktır.
13. **Teşebbüs Fikri:** İşletme için faydalı olabilecek yeni fikirler üretmek, teklif etmek ve uygulamaya koymak birer teşebbüs sayılır. Buna göre elemanların ve yöneticilerin girişimci ruhu organizasyon gücünün kaynağıdır.
14. **Çalışanlarda Birlik Ruhu:** Bir işletmedeki çalışanlar arasındaki uyum ve birlik o örgüt için büyük bir güç kaynağıdır. Çünkü birlikten kuvvet doğar. Fayol'a göre bir çalışma ortamında yanlış anlaşılmalara yazılı haberleşme ile daha sık ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle hızlı olmak ve uyum sağlamak adına samimiyet göstergesi olarak mümkün olduğu kadar sözlü iletişim kullanılmalıdır.

Fayol, bu ilkelerin tek başına mükemmel bir yönetim için yeterli olmadığını anlatmak için aşağıdaki ifadesini kullanmıştır:

"Tüm güzel ilkeler, yol gösteren deniz fenerine benzerler ve ancak limanı bilenlerin işine yararlar."

Henri Fayol

Buradan hareketle ancak işi bilenlerin, varmak istediği noktayı görebilenlerin bu ilkelerden hareketle iyi bir yönetici olabileceğini bildirmektedir. Tek başına ilkeler anlamsız kalmaktadır. Önemli olan bu ilkeleri nerede ve nasıl kullanacağını bilebilmektir.

Yönetimin Fonksiyonları

Fayol tarafından geliştirilen yönetimin beş fonksiyonu, kitabın %60'a yakın bir kısmını oluşturmaktadır (Peaucelle ve Guthrie, 2013, s. 54). Planlama, organize etme, yürütme (kumanda etme), koordine etme ve kontrol etme yönetimin 5 temel fonksiyonudur. Bunlardan herhangi birisi ihmal edildiğinde işletme başarılı olamaz. Fayol'un fonksiyonlara ilişkin kullandığı tanımlardan

hareketle her bir yönetim fonksiyonuna ilişkin kısa açıklamalar Fayol'u inceleyen çalışmalardan (Fells, 2000; Pryor ve Taneja, 2010; Wren, Bedeian ve . Breeze, 2002; Godwin ve diğ. 2017) yararlanarak sırasıyla aşağıda verilmiştir.

1. Planlama: Fayol yönetimin asıl olarak ileriye bakmak ve geleceği görmek olduğunu savunmuştur ve bu nedenle planlama (tahmin) fonksiyonunun yönetim için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Birlik, süreklilik, esneklik ve açıklık iyi bir planın genel özellikleridir. Planlar yıllık, on yıllık, aylık, haftalık ve günlük olarak hazırlanır. Planların işletmelere sağladığı faydalar ise şu şekilde açıklanmıştır:

- Hiçbir kaynağın ihmal edilmemesi, geleceğe dönük imkanların cesaret ve dikkatle değerlendirilmesi ve kullanılacak araçların amaca uygun olması sağlanır.
- Yıllık planlar ilk kez hazırlanırken ilk başta zor gelebilir fakat, zorlukları önlemede ve başa çıkmada rehberdir.
- Beklenmeyen durumlara karşı tedbir alınmasını ve ortaya çıkabilecek bir tehlike karşısında fikri ve maddi yetenekleri en iyi şekilde kullanma imkanı sunar.

2. Organize Etme: Bir işletmenin organizasyonunu yapmak, işlemesi için gerekli olan malzeme, tesisat, sermaye, memur ve işçi gibi gerekli tüm donanımlarla donatılmasını sağlamaktır. Fayol'a göre iyi bir örgüt yapısı, görevleri açık ve seçik bir şekilde belirler; inisiyatif ve sorumluluk yüklenmeyi teşvik eder. Fayol bir yöneticiyle çalışan ast sayısının altıdan az olmasını önerir. Ancak ustabaşı seviyesinde ve işlerin de basit olması şartı ile bu sayının 20 ila 30 a kadar çıkabileceğini belirtmiştir. Örgütlerde fonksiyonel büyüme, yatay, kademeleşme yoluyla büyüme ise dikey yöndeki büyümeyi ifade eder. Fayol'a göre her örgütün çalışanlarının yapmakla yükümlü olduğu yönetim görevleri şunlardır (Fayol, 2005):

- İş planını detaylı olarak hazırlamak ve ciddiyetle uygulamak,
- Sosyal ve maddi yapının işletmenin amacı ve kaynakları ve ihtiyaçları ile uyumlu olmasını sağlamak,
- Yetkili ve güçlü tek bir yönetim oluşturmak,
- İşleri ve çabaları koordine etmek,
- Açık, anlaşılır ve kestirme kararlar almak,
- Her işin başına ehliyetli ve aktif bir kişi koymak,
- Yetkileri net olarak belirlemek,
- Teşebbüs fikrini ve sorumluluk duygusunu teşvik etmek,
- Yapılan işlerin ücretini hakkaniyet ve dirayetle ödemek,
- Suçları ve kasti ihmalleri cezalandırmak,
- Denetime uymayı sağlamak,
- Özel çıkarların genel çıkarlara bağlı kalmasına dikkat etmek,
- Kumanda birliğine özen göstermek,
- Maddi düzenle sosyal düzeni gözetmek,
- Her şeyi kontrol ettirmek,
- Kuralcılığın, şekilciliğin ve kırtasiyeciliğin kötüye kullanımına meydan vermemek.

3. Yürütme (Kumanda Etme): Kumandanın maksat her yönetici için kendi kısmını oluşturan çalışanların tümünden örgütün çıkarına olarak azami fayda sağlamaktan ibarettir. Kumanda mevkiinde bulunacak bir yönetici:

- Emri altındaki çalışanlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır.
- Niteliksiz çalışanları işten çıkarmalıdır.
- İşletmeyi personele karşı bağlayan anlaşmaları bilmelidir.
- Personele tutum ve davranışlarıyla iyi örnek olmalıdır.
- Sosyal yapıyı düzenli olarak kontrol edip izlemelidir.
- Yönetim birliğini ve çabaları hep aynı hedefe yönlendirebilmelidir.
- Kendini ayrıntılara kaptırmamalıdır.
- Çalışanlar arasında çalışkanlığın, girişimciliğin ve bağlılık fikrinin hakim olmasını sağlamalıdır.

4. Koordine Etme: Koordinasyon, bir örgütün işlemesini kolaylaştıracak ve başarılı olmasını sağlayacak şekilde tüm çalışanlarını uyumlu hale getirmek demektir. İşletmenin iyi bir koordinasyon sağladığının delilleri olarak şunlar görülür:

- Her bölüm diğer bölümlerle beraber hareket eder.
- Her bölümü meydana getiren kısımlar ve bunlara bağlı görevliler gerek kuruluşun yaptığı işten hisselerine düşen görevin ne olduğunu ve birbirine karşı yapacakları karşılıklı yardımın ne olduğunu açık bir şekilde bilirler.
- Kamu çıkarları, girişim fikri ve bağlılık ön plandadır.

5. Kontrol Etme: İşletmede yapılan her şeyin plana, verilen emirlere ve kabul edilen ilkelere uygun olarak yürüyüp yürümediğini denetlemektir. Kontrol ile amaçlanan yapılan hataları, yanlışları meydana çıkarıp onları düzeltmek ve bir daha tekrarlanmasını engellemektir.

FAYOL, TAYLOR VE MINTZBERG KARŞILAŞTIRMASI

Fayol'un Yönetimsel Kuramı, Taylor'un ortaya attığı Bilimsel Yönetim Yaklaşımı ile neredeyse aynı dönemlerde gelişmiştir. Ancak garip olan şey ise Taylor ve Fayol'un birbirinden habersiz olarak farklı kıtalarda yönetim alanında benzer çalışmalar yürütmüş olmalarıdır. Fayol ve Taylor benzer dönemlerde çalıştığı için araştırma ve inceleme yazılarının çoğunda genel bir karşılaştırmaya yer verilmiştir.

Taylor, Amerika'da verimlilik artışı ve yüksek performans sağlamak için neler yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. 1911 yılında yayınlanan "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı eserinde hareket ve zaman etütleri üzerinde durmuş, işte verimliliği ve etkinliği artırmak için standartlaşmaya gidilmesi gerektiğinden bahsetmiş ve işe en uygun elemanların işe alınması gerektiğine değinmiştir (Taylor, 2005). Fayol ise 1916 yılında "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı eserinde tecrübelerinden ve gözlemlerinden yararlanarak iyi bir organizasyon tasarımında nelerin olması gerektiği ve yönetimi standarda bağlamak için hangi ilkelerin olması gerektiği üzerinde durmuştur (Fayol, 2005). Taylor, işleri küçük parçalara ayırarak detaylı incelemeler yaparken Fayol ise örgütün bütününe yönetimi üzerine yoğunlaşmış ve yöneticiliğin önemi, yöneticilik eğitiminin ülkelerin kalkınmasındaki önemi gibi konularda çalışmalar yapmıştır (Çelik ve Doğan, 2011; Şengül, 2007; Rahman, 2012).

Taylor ile karşılaştırma yapılırsa Fayol bir örgütü yönetmek veya o örgütün birimlerinin birinin başında bulunan bir yöneticinin yapması gereken faaliyetleri, bunlara ilişkin işlev, ilke ve kuralları açıklamaktadır (Eren, 1998). Fayol ve Taylor karşılaştırıldığında Fayol'un organizasyonun geneline hitap ettiği ve yönetime endüstride çalışan bir üst düzey yönetici olması sebebiyle makro düzeyden baktığı anlaşılmaktadır. Taylor ile arasında benzerlikler olsa da Fayol, yönetimi bir süreç olarak ele almış bu süreci çeşitli fonksiyonlara ayırarak yönetimin ilkelerini belirlemiştir. Fayol'un yaptığı çalışmalar günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır ve yöneticiler üzerinde ciddi etkileri vardır. Bu nedenle Fayol "Modern Yönetimin Babası" kabul edilmektedir.

Fayol'un yönetimle ilgili teorileri onun bir uygulamacı olarak yaşam boyu edindiği deneyimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışken Mintzberg'in teorileri ise araştırmacı ve akademisyen kimliğiyle birlikte yürüttüğü çalışmaların sonucunda ortaya çıkan bulguların belli koşullar altındaki kesitleridir (Pryor ve Taneja, 2010). Lamond'a (2004) göre Fayol yönetimi bize olmasını istediğimiz şekilde sunarken Mintzberg ise yönetimi olduğu şekliyle sunmuştur. Bu bağlamda, literatürde Fayol ve Mintzberg arasında karşılaştırmalar yapan, ikisi arasındaki ortak noktaları bulmaya çalışan ve ortaya attıkları fikirlerin doğruluğunu tartışanlar hep olmuştur (Lamond, 2004; Duncan, 1999; Fells, 2000; Wren, 1994; Pryor ve Taneja, 2010).

Wren'e (1994) göre Fayol ve Mintzberg'in teorileri birbirinden farklıydı ve birbirine rakip nitelikte değildi. Her ikisinin de teorileri yönetime önemli katkılar sağlamıştır ve her ikisi de birbirinden üstün nitelikte düşünce ve fikirlerle ortaya çıkmıştır. Tsoukas' (1994) da Mintzberg'in rolleriyle Fayol'un yönetim fonksiyonlarının birer doğal sonuç olduğunu, bir antitez veya ilişki olmadığını savunmuştur. Diğer taraftan Lamond (2004) ve Fells (2000) de Fayol'un yönetim fonksiyonlarıyla Mintzberg'in yönetici rolleri arasında bazı ilişkiler ve bağlantılar olduğunu iddia ederek Mintzberg'in bilerek veya bilmeyerek Fayol'un yönetimle ilgili düşüncelerini doğrularak ayrıntılandırıldığını savunmuşlardır.

Ayrıca, Mintzberg'in kendisi de Fayol ile ilgili bazı eleştirilerde bulunmuştur. Mintzberg eleştirisine başlamadan önce Fayol'un klasik yönetim anlayışının babası olduğunu kabul etmektedir. Ancak ona göre Fayol'un yönetim fonksiyonları gelenekseldi çünkü gerçekte yönetim çok dinamik, parçalanmış ve sistematik olmayan bir yapıya sahiptir. Ona göre Fayol'un yönetimin fonksiyonları olarak belirttiği

planlama, organize etme, koordine etme ve kontrol etme fonksiyonları yönetimin tam olarak yaptığı faaliyetleri açıklamamaktadır. Hangi faaliyetler planlamaya dahil edilmeli, hangileri organize etmeye dahil edilmeli, hangileri koordine etme veya kontrol faaliyeti olarak sayılmalıydı. Dolayısıyla Mintzberg yönetimin sadece bu dört kelimedenden ibaret olmadığını belirtmiştir ve yönetimin yöneticilerin yaptıklarından ibaret olduğunu savunmuştur (Mintzberg, 1973). Mintzberg'in bu görüşlerini destekleyenler arasında Carlson (1951), Sayles (1964) ve Stewart (1983) da yer almaktadır.

FAYOL'UN YÖNETİM ARAÇLARI, YÖNETİCİ ÖZELLİKLERİ VE YÖNETİME DENEYSEL YAKLAŞIMI

Fayol'a göre beş yönetim ögesi aslında soyut kavramlardı ve bunların pratikte uygulaması yönetim araçlarıyla mümkün olabilirdi (Peaucelle ve Guthrie, 2013). Yönetim araçları "Yöneticiye bilgi sağlayan ve her durumda bilgiye dayalı kararlar vermesine yardımcı olan bir belgeler topluluğudur" (Fayol, 1923: 315'den aktaran Peaucelle ve Guthrie, 2013). Fayol'un ölümünden önce ortaya attığı son fikir olan yönetim araçları bugün aslında herkesin çok iyi bildiği bir konudur ve Fayol bu yönetim araçlarını aslında yönetsel becerileri zayıf olan yöneticilerin yükünü hafifletecek ve işini kolaylaştıracak unsurlar olduğunu belirtmiştir (Peaucelle ve Guthrie, 2013).

Bir şirket içindeki departman yöneticilerinin yaptığı düzenli toplantılar etkili bir koordinasyon aracıdır. Bu sayede şirket yöneticisi departman yöneticilerine talimatlar verir, herkes emirlerini alır ve fizibilite hakkında yorumlar yaparken bir yandan da aynı seviyeden çalışan diğer departman yöneticileriyle ilgili emirleri de not alırlar. Bu sayede hem yatay koordinasyon da kolaylaştırarak yöneticinin komuta etme, koordinasyon sağlama ve doğrulama gibi işlerini gerçekleştirmesini sağlar (Peaucelle ve Guthrie, 2013). Dolayısıyla yönetim araçları da Fayol'un yönetim teorisinin temellerinden biridir ve Fayol'a göre iyi bir yönetimin olmazsa olmazları arasında "iyi bir lider, iyi bir kurmay kadro ve iyi yönetim araçları" yer alır (Fayol 1923: 315'den aktaran Peaucelle ve Guthrie, 2013).

Fayol'a göre yöneticiler şirketlerin düzgün işleyişinde hayati öneme sahiptir ve bu sebeple yöneticilerde olması gereken bir takım özellikler vardır (Peaucelle ve Guthrie, 2013):

1. Sağlık ve fiziksel güç
2. Zeka ve entelektüel güç
3. Ahlaki özellikler: irade gücü, sebat, kararlılık, aktif, enerjik ve gerektiğinde gözüpeklik, cesaret, bağlılık, çoğunluğun yararını düşünme
4. Güçlü genel kültür
5. Yüksek yönetsel kabiliyet
6. Diğer fonksiyonlar hakkında temel bilgiler
7. Yönetilen şirketin temel yetkinliğinde mümkün olan en yüksek beceriye sahip olma

Fayol'un bir diğer önemli özelliği ise yönetimi bilimsel bir yaklaşımla ele almasıydı ve bu bilim çoğunluğun kolektif deneyimlerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak bizlere öğretilen genel bilgilerde Fayol'un yönetim ilkelerini oluştururken deneysel yöntemler kullanmadığı, deneysel olarak test edildiğinde Fayol ile çelişen sonuçlar elde edilebileceği yer almaktaydı. Ayrıca çalışmalarında genel olarak bir tutarsızlık olduğu ve bunun da kişisel deneyimler ve kısıtlı sayıdaki gözlemlere bağlı olduğu savunulmuştur (Tripathi, 2008).

Fayol'un çalışmaları derinlemesine incelendiğinde aslında Fayol'un deneysel hareket ettiği ve buna da her zaman önem verdiği anlaşılmaktadır. Fayol mühendis arkadaşlarının yönetimle ilgili gözlemlerine, deneyimlerine ve çalışmalarına da önem vermiştir ve onları dinleyerek bu bilimsel bakış açısını ortaya çıkarmıştır (Peaucelle ve Guthrie, 2013). Fayol'a göre yönetim makinesinin mükemmel bir şekilde organize edilebilmesi ve işleyebilmesi için gözlemlerin, deneyimlerin ve çalışmaların bir araya getirilmesi gerekmektedir (Fayol 1901'den aktaran Peaucelle ve Guthrie, 2013). Dolayısıyla Fayol'un takip ettiği deneysel yaklaşımın özünde sırasıyla gözlemlenme, veri toplama, olayları kaydetme, bunları yorumlama, gerektiğinde deneyler yürütme ve sonrasında işletme uygulamalarında kullanmak üzere kurallar çıkarsama vardır (Fayol, 1916, 1925, 1949, 1999'dan aktaran Peaucelle ve Guthrie, 2013).

Günümüze baktığımızda Fayol'un yönetime deneysel yaklaşımı, yönetim araçları ve yöneticinin özellikleri ile fikirleri halen etkisini sürdürmektedir. Yönetim araştırmalarının birçoğu Fayol'un

metodolojisinden beslenmektedir. Yöneticilerin belirli konular üzerinde verdiği fikirler ve bilgiler yönetim alanındaki bilginin gelişmesine ve yeni ufuklar açılmasına imkan sunmaktadır. Yönetim araçları açısından bakıldığında ise bugün bütün şirketlerin yönetimini kolaylaştıracak ve yönetimi bir sistematığe koyacak, yöneticileri eğitecek ve geliştirecek birçok farklı araç bulunmaktadır. Bu araçlar sayesinde yönetim danışmanlığı fırsatları ortaya çıkmış ve danışmanlar bu araçları şirketler içinde keşfederek karlı bir şekilde uygulamaya koymaya başlamışlardır (Peaucelle ve Guthrie, 2013).

FAYOL VE MODERN YÖNETİME KATKILARI

Fayol'un teorilerinin modern yöneticiler için uygunluğunu tartışan araştırmacılar iki gruba ayrılmışlardır. Bazı araştırmacılar (ör: Fells, 2000; Archer, 1990) Fayol'un yönetim alanına katkılarının nesiller boyu önemini koruyarak bugünkü modern yönetim anlayışının şekillenmesine öncülük ettiğini savunurken bazıları (ör: Mintzberg, 1989; Kotter, 1982; Rolph & Bartram, 1992; Carroll & Gillen, 1987) ise kendi çalışmalarının sonuçlarına dayanarak Fayol'un teorilerinin ve bulgularının geçerliliğini ve önemini reddederler. Bu tartışmalar aslında daha çok Fayol'un teori ve ilkelerinin modern yönetim teorisyenlerinin model ve teorileriyle ne kadar benzeştiği veya ne kadar birbirini desteklediğiyle ilgilidir. Örneğin; Fells'e (2000) göre Fayol ve Mintzberg'i karşılaştırırken Mintzberg'in modelini veya teorisini kabul ettiğimizde Fayol'u reddetmiş olmayız, çünkü biri diğerinin farklı bir bakış açısından veya farklı bir yaklaşımla bize sunulmuş şeklidir. Benzer şekilde Lamond (2004) da Mintzberg ve Fayol'un çalışmalarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve aynı ontolojik gerçekliğin farklı seviyelerini temsil ettiğini savunmuştur.

Fayol'un yönetim teorisi kendinden sonra gelen birçok yönetim düşünürünü etkilemiştir ve yeni kuramların oluşmasında ilham kaynağı olmuştur. (Gutierrez ve Montes, 2003; Sasaki, 2003). Hatta kendi döneminde Fransa'da etkisi sınırlı kalırken aynı dönemde Amerika'da Taylor olmasına rağmen kendisine orada daha fazla taraftar bulmuştur ve ABD'de kamu yönetimi çalışanlarını ve uzmanlarını ciddi anlamda etkilemiştir (Örnek, 1988).

Fayol'un yönetimin beş fonksiyonu "planlama, organize etme, yürütme (kumanda etme), koordine etme ve kontrol etme" yaklaşımı zamana meydana okuyarak bugünkü modern yönetimin de temelini oluşturmaktadır. Archer (1990), Fayol'un 14 yönetim ilkesinin 1930'lardan 1960'lara kadar Amerika'nın üretkenliğine ve yaşam standartlarının artmasına önemli katkıları olduğunu vurgulamıştır ve yine yaşadığı dönemki kalite, üretkenlik, işletme iflasları, şirketlerin zayıf finansal pozisyonları ve bazı endüstrilerin çökmesi gibi sorunların aşılabilmesi için bu ilkelere tekrar odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Japonların bugünkü başarılarının altında Fayol ve ilkelerine olan hayranlıklarının büyük önemi olduğunu savunmuştur. Ona göre Japonların geliştirdiği tekniklerden tam zamanında üretim (düzen ilkesinden), montaj hatlarının oluşturulması, kalite ve üretim kontrolleri (iş bölümü ilkesinden), kalite çemberleri (çalışanların birliği ilkesinden) ve alt kademelerle birlikte karar verme (teşebbüs ilkesinden) Fayol'un ilkelerinden beslenerek ortaya çıkmıştır (Archer, 1990; Fells, 2000).

Fayol'un yönetimle ilgili fikirleri eğitim alanında da karşılığını bulmuştur. Bugün üniversiteler ve işletme okulları yönetimi tüm organizasyonlarda uygulanabilecek şekilde ayrı bir bilim olarak ele almakta ve MBA programları öğrencileri profesyonel kariyerlerinde iyi bir yönetici olarak yetiştirmek için birbirleriyle yarış içindedir (Holmblad Brunsson, 2011). Fayol, "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabında kuralları ve sınırları olan tam bir yönetim teorisi vermenin doğru olmayacağını savunmuş ve bunun yerine genel yönetim fikrini ortaya atmış ve yönetim teorisinin de zamanla şekillenebileceğini düşünmüştür (Fayol, 2005). Baransel'e (1979) göre de Fayol'un yönetim düşüncesi yönetimin tüm fonksiyonlarını incelemesinden dolayı genel bir teori olarak kabul edilmelidir. Genel yönetim fikriyle aslında yönetim eğitimi kolaylaştırmak ve her yöneticinin iyi ve kötü yönetim uygulamaları hakkında fikir sahibi olarak yönetim kabiliyetlerini deneyimleme fırsatı yakalamasını istemiştir (Fayol, 2005; Parker ve Ritson, 2005). Zaten günümüzdeki genel kanı aslında başarılı organizasyonların da birbirinden ciddi anlamda farklı olduklarıdır. Dolayısıyla her şirketin kendi dinamikleri doğrultusunda farklı yönetilmesi gerekmektedir (Holmblad Brunsson, 2011). Peter Drucker 1950'li yıllarda yönetim teorisi konusundaki fikrini ifade ederken bundan yirmi yıl sonra bile çalışanların ve işlerin yönetimiyle ilgili temel prensipleri, kanıtlanmış politikaları ve test edilmiş teknikleri anlatılmaya devam edileceğini söylemiştir (Holmblad Brunsson, 2011). Dolayısıyla genel

yönetim uygulama ve politikalarının dışında herkes için geçerli tek bir doğru yönetim teorisi iddia etmek mümkün değildir.

Parker ve Ritson (2005) Fayol'un modern yönetime katkılarını 3 başlık altında toplamıştır: motivasyon teorilerine katkısı, durumsalci bakış açısı ve katılımcı yönetim yaklaşımı. Fayol ve Taylor klasik yönetimler olarak her zaman rasyonel ve işlevselci olarak nitelendirilmiş ve çalışanları emeklerini yalnızca parasal ücretle takas eden üretken birimler olarak ele aldıkları savunulmuştur (Bartol ve diğ. 2005; Schermerhorn ve diğ. 2004). Halbuki Fayol "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı kitabında çalışanların işyerindeki motivasyonunun yalnızca finansal ücret alma gereğiyle ilişkili olmadığını ve motivasyonun bundan çok daha fazlasını içerdiği ifade etmiştir. Biz ise yönetim kitaplarında çalışanların sosyal yönü ve fiziksel şartlardan başka motive edici şeylere de önem verdiğini ancak 1930'ların başlarında Hawthorne çalışmalarıyla gündeme geldiğini öğrenerek yetiştirildik (Parker ve Ritson, 2005). Benzer şekilde, Fayol aslında kitabında Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Herzberg'in Çift Faktör Kuramını oluşturmasında etkili olan söylemlere de yer vermiştir (Bartol ve diğ. 2005). Kitabında çalışan ücretlerinin sadece paradan mı oluşması veya ısıtma, ışık, barınma, yemek gibi çeşitli ilaveler içerip içermemesi gerektiğini çalışanın tatmin düzeyi açısından sorgulaması buna bir örnektir. Yine benzer şekilde işverenin çalışanın sağlığı, gücü, eğitimi, morali ve istikrarı gibi hususlara saygı göstermesi ve onu önemsemesi gibi hususlara değinmesi de motivasyon teorilerini şekillendiren başka bir yaklaşımdır (Fayol, 1949'dan aktaran Parker ve Ritson, 2005).

Fayol da Taylor ile birlikte klasik örgüt teorisyenleri arasında sınıflandırıldığında evrenselci olarak nitelendirilmektedir ve örgütler için her koşulda geçerli katı ve esnek olmayan ilkeler ortaya attığı iddia edilmiştir (Bartol ve diğ. 2005; Schermerhorn ve diğ. 2004). Dolayısıyla bizler şimdiye dek aslında Fayol'un sistem düşüncesinden ve durumsallık anlayışından tamamen uzakta örgütü dışı kapalı bir yapı olarak ele aldığına inandırıldık (Robbins ve diğ., 2000). Ancak Fayol "Genel ve Endüstriyel Yönetim" kitabında yönetimde katılık ve kesinlik gibi kavramlara yer olmadığını; planlamada değişen koşullara göre modifikasyonlar yapılabileceğini; teknik, ticari, finansal ve diğer koşulların planların oluşmasında etkili olabileceğini; gerekli düzenlemeleri yapabilmek için yeterince esnek olunması gerektiği ve en iyi planlar bile beklenmeyen durumları önceden tahmin edemeyeceği için tahmin edilemeyen olaylar ve sürprizlere karşı her zaman hazırlıklı olunması gerektiğiyle ilgili bilgiler vermektedir (Parker ve Ritson, 2005). Taylor yönetime bilimsel yaklaşım bütün problemleri çözecek genel geçer bilimsel ilkeler ortaya atmaya çalışırken Fayol aynı dönem içinde her zaman yöneticilerin geçmiş olaylardan ve hatalardan ders alarak yönetim uygulamalarını değişen koşullara göre sürekli uyarlamaları gerektiğine vurgu yapmıştır (Parker ve Ritson, 2005). Baransel'e göre de Fayol'un yönetim ilkelerinin değişmez ilkeler olmadığını belirtmesi ve şartlara göre değişebileceğini belirtmesi de onun görüşlerini durumsallık yaklaşımına yaklaştırmaktadır (Baransel, 1979).

Parker ve Ritson (2005) çalışmasında Fayol'un da Taylor gibi otoriter ve merkezîyetçi bir yönetim anlayışına sahip olduğu anlayışının tam olarak doğru olmadığını iddia etmiştir. Fayol'un otorite, merkezîleşme, komuta birliği gibi ilkeleri bu düşünceyi doğrular nitelikte olsa da aslında teşebbüs (initiative) ilkesi de tam tersine iyi bir yöneticinin her zaman için altında çalışanları kendi kapasitelerini açığa çıkarmak için motive etmesi gerektiğini ve onların düşünce ve fikirlerini özgürce ifade edebilmelerini savunmaktadır. Bunun otorite ve disiplin içinde gerçekleşmesi işletme için büyük bir güç kaynağı demektir. Dolayısıyla işletme içinde tüm üyelerin belli kurallar ve sınırlar dahilinde yönetime katılımı Fayol tarafından her zaman teşvik edilmiştir.

SONUÇ

Çok iyi bir gözlemci olan Fayol, deneyimleri sırasında edindiği tüm gözlemlerini eserlerinde sistemleştirerek kullanmış ve yönetim alanında çığır açan bulgular ortaya çıkarmıştır. Yönetimi beş fonksiyona ayırmıştır ve yöneticilik eğitiminin daha kolay verilebilmesi ve ortak bir çerçevede tüm yöneticileri birleştirebilmek adına yönetim ilkelerini oluşturmuştur. Yönetim Süreci Yaklaşımı veya Fayolizm olarak bilinen yeni bir yaklaşımın oluşmasını sağlamıştır. Savunduğu fikirlerle günümüzde modern yönetim anlayışının gelişmesine katkı sağlayan birçok araştırmacı, akademisyen ve yönetim bilimcisi için ilham kaynağı olmuştur.

Fayol'un yönetim alanına katkıları incelendiğinde yaptığı çalışmalarıyla ve savunduğu fikirlerle kendinden sonra gelen birçok yönetim düşünürünü etkilediği ve yeni yönetim anlayışlarına öncülük ettiği anlaşılmasına rağmen bazı örgüt teorisyenlerinin Fayol'u ve çalışmalarını yeterince anlayamamasından kaynaklanan eleştirileri de olmuştur. Bu eleştiriler genellikle Fayol'u evrenselci olmakla, deneysellikten uzak olmakla, örgütleri kapalı sistemler olarak ele almakla, her koşulda geçerli tek bir yönetim anlayışı sunmakla ve insanın sosyal yönüne değer vermemekle ilgili olmuştur (Eren, 1998; Sabuncuoğlu ve Tokol, 2003; Tripathi, 2008). Ancak Parker ve Ritson (2005), "Genel ve Endüstriyel Yönetim" kitabının dikkatli bir şekilde incelendiğinde Fayol'un Hawthorne çalışmalarından önce insanların sosyal yönüne vurgu yaptığını ve yine benzer şekilde ortaya koyduğu fikirlerle Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Herzberg'in Çift Faktör Kuramının oluşmasına katkı sağlayacak bakış açısını sunduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca planların koşullara bağlı olarak değişebileceğini söylemesi ve yönetim teorisi oluşturmak yerine genel yönetim yaklaşımı fikriyle ortaya çıkması evrenselci olmadığını, açık sistemi ve durumsallık yaklaşımını benimseyen bir fikriyata sahip olduğunu göstermektedir (Parker ve Ritson, 2005).

Parker ve Ritson'a (2005) göre Fayol'un genel yönetim kavramına yapılan eleştiriler garip bir şekilde örgütsel ve yönetimsel söylemden uzaktır. Fayol'un fikirleri genellikle yanlış bir şekilde bilimsel yönetimin Avrupa versiyonu olarak ele alınmıştır ve Fayol yönetim tarihinin "çöp kutusu" gibi muamele görmüştür. Yapılan eleştirilerin çoğunda aslında Fayol'un yeterince anlaşılmadığı veya Fayol'un genel yönetim yaklaşımının eksik veya önyargılı değerlendirildiği görülmüştür. Bu bağlamda modern düşünürler aslında Fayol'u tam olarak anlayamamadan veya önyargılı yaklaşımdan kaynaklanan çatışmalar ve çelişkiler yüzünden modern organizasyonları daha zengin bir bakış açısıyla analiz etme fırsatını kaçırmışlardır (Parker ve Ritson, 2005).

Kendi yaşam tarzı ve aldığı eğitimlerle hem mühendislik hem de yöneticilik alanına ciddi katkılar sağlayan Fayol yönetimin bir bilim olarak ele alınıp yükseköğretim kurumlarında mutlaka öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Bir mühendis olmasına rağmen yüksek düzey matematik öğrenmenin gereksiz olduğunu ve okullarda yönetsel eğitimle analitik eğitimlerin bir arada yürütülmesi gerektiğini savunmuştur (Fayol, 2005). Bugün birçok kamu kurumu ve özel sektör işletmesinin Fayol'un yönetsel ilke ve yönetim fonksiyonlarından hareketle çalışmalarını sürdürdüğü düşünüldüğünde ve ayrıca yükseköğretim kurumlarında Fayol'un savunduğu fikirlerin halen öğretiliyor olması Fayol'un tespitlerinin ne kadar yerinde olduğu ve kişilik olarak ise ne kadar öngörülü bir kişiye sahip olduğunu anlamak mümkündür.

Yönetim dünyası Fayol'un çalışmalarını ve önerilerini artık o kadar ezbere biliyor ki çalışmaların aslını, nasıl ortaya çıktığını ve temelinde nasıl bir düşünce ve mantık olduğunu sorgulama gereği hissetmiyor. Özellikle yönetimin planlama, organize etme, yöneltme, koordine etme ve kontrol etme gibi fonksiyonları sanki yönetimin doğal çıkış noktası olarak algılanmaktadır (Latour, 1987; Holmblad Brunsson, 2011). Belki de şu an yapılması gereken en doğru şey aslında Fayol'un yaptığı çalışmaların faydasını veya günümüze uygunluğunu tartışmak yerine Fayol'un genel yönetim yaklaşımının günümüz teorisyenlerinin çalışmaları içindeki karşılığını bulmak olacaktır. Bu sayede yönetim bilgimizi geliştirebilir ve yönetimle ilgili farklı bakış açılarındaki ortak noktaları görmeyi öğrenebiliriz.

KAYNAKÇA

- Archer, E. R. (1990). Toward a revival of the principles of management. *Industrial Management*, 32(1), 19-22.
- Baransel, A. (1979), *Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi*, İstanbul: Fatih Matbaası
- Bartol, K. M., Martin, D. C., Tein, M., & Matthews, G. (2005). *Management: A pacific rim focus*. North Ryde, N.S.W. : McGraw-Hill/Irwin.
- Carlson, S. 1951. *Executive behaviour: A Study of the workload and working methods of managing directors*. Stockholm: Strombergs.

- Carroll, S. J., & Gillen, D. I. (1987). Are the classical management functions useful in describing managerial work? *Academy of management review*, 12(1), 38-51.
- Celik, M., & Dogan, E. (2011). A theoretical approach to the science of management. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(3), 66-69.
- Duncan, W.J. (1999), *Management ideas and action*. New York, NY: Oxford University Press.
- Eren, E. (1998). *Yönetim ve organizasyon*. 4. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eren, E. (2011). *Yönetim ve organizasyon “çağdaş ve küresel yaklaşımlar”*. 10. baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Ertürk, M., (1998), *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. 2. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Fayol, H. (2005). *Genel ve endüstriyel yönetim*. çeviren: Asım Çalikoğlu. Ankara: Adres Yayın.
- Fells, M. J. (2000). Fayol stands the test of time. *Journal of Management History*, 6(8), 345-360.
- Godwin, A., Handsome, O. E., Ayomide, W. A., Enobong, A. E., & Johnson, F. O. (2017). Application of the Henri Fayol principles of management in startup organizations. *IOSR Journal of Business and Management*, 19(10), 78-85.
- Golden Pryor, M., & Taneja, S. (2010). Henri Fayol, practitioner and theoretician—revered and reviled. *Journal of Management History*, 16(4), 489-503.
- Gutierrez, Alfonso Carlos Morales, Montes, José Antonio Ariza (2003). *Les idées de Henri Fayol et leur influence en Espagne, durant le 20e siècle: une analyse institutionnelle*. J.L. Peaucelle (der.), Henri Fayol, Inventeur des Outils de Gestion içinde, Paris: Economica,, 267-290
- Holmblad Brunsson, K. (2011). Henri Fayol: The man who designed modern management. *Le Libello d’Aegis*, 5(4), 13-20.
- Kotter, J.P. (1982), *The general managers*. New York, NY: The Free Press, Macmillan.
- Lamond, D. (2004). A matter of style: reconciling Henri and Henry. *Management Decision*, 42(2), 330-356.
- Latour, B. (1987). *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Harvard: Harvard University press.
- Mintzberg, H. (1973), *The Nature of managerial work*. New York: Harper & Row.
- Mintzberg, H. (1979), *The structuring of organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Mintzberg, H. (1989). *Mintzberg on management: Inside our strange world of organizations*. NY: Simon and Schuster.
- Örnek, A. (1988), *Kamu yönetimi*. İstanbul: Metinler Matbaacılık.
- Parker, L. D., & Ritson, P. A. (2005). Revisiting Fayol: anticipating contemporary management. *British Journal of Management*, 16(3), 175-194.
- Peaucelle, J. L., & Guthrie, C. (2012). The private life of Henri Fayol and his motivation to build a management science. *Journal of Management History*, 18(4), 469-487.
- Peaucelle, J. L., & Guthrie, C. (2013). The life of Henri fayol. *The Oxford Handbook of Management Theorists*, 49.
- Peaucelle, J.L. (2003). Saint Simon, aux origines de la pense’e de Henri Fayol. *Entreprise et Histoire*, 34, 68-83.
- Rahman, M. H. (2012). Henry Fayol and Frederick Winslow Taylor’s contribution to management thought: An overview. *ABC Journal of Advanced Research*, 1(2), 32-41.
- Robbins, S.P., Bergman, R., Stagg, I. and Coulter, M. (2000), *Management*. 2nd ed.. Sydney: Prentice-Hall.

- Rolph, P., & Bartram, P. (1992). *How to Choose and Use an Executive Information System*. London: Mercury.
- Sabuncuoğlu, Z., Tokol, T. (2003). *İşletme*. Bursa:Furkan Ofset.
- Sayles, L.R. (1964). *Managerial behaviour: Administration in complex organisations*. New York: McGraw-Hill.
- Schermerhorn, J. R., Campling, J. T., Poole, D., & Wiesner, R. (2004). *Management: An asia-pacific perspective*. US: Wiley.
- Simon, H. (1976), *Administrative behavior*. 3rd ed. New York: The Free Press.
- Şengül, R. 2007. Henri Fayol'un yönetim düşüncesi üzerine notlar. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 257-273.
- Taylor, F. W. (2005). *Bilimsel yönetimin ilkeleri*. Çev. H. Bahadır Akın. İstanbul: Adres.
- Tripathi, P. C. (2008). *Principles of management*. US: Tata McGraw-Hill Education.
- Tsoukas, H. (1994). What is management? An outline of a metatheory. *British Journal of Management*, 5(4), 289-301.
- Wren D.A., Bedeian, A.G. (2009). *The evolution of management thought*. 6th Ed.US: John Wiley & Sons.
- Wren, D. A., Bedeian, A. G., & Breeze, J. D. (2002). The foundations of Henri Fayol's administrative theory. *Management Decision*, 40(9), 906-918.
- Wren, D.A. (1994). *The evolution of management thought*. 4th ed. NY: Wiley.

Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Matematiksel Kavram ve Becerilerinin Öğretimine Yönelik Öğretmenlerin Sınıf İçi Uygulamalarının Belirlenmesi

Özel Eğitim Bilim Uzmanı Evgin Çay^{1*}
Doç. Dr. Ahmet Yıkılmış²

Geliş tarihi: 24.12.2019
Kabul tarihi: 30.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 69-85
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 21%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ MEB, Türkiye, evgincay35@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1139-3939

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Türkiye, ayikmis@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-1143-1207

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik öğretmenlerin sınıflarında yaptıkları uygulamaları incelemektir. Araştırmanın örneklem grubunu Sakarya'da özel eğitim okulunda çalışan 10 özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılarak veriler toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planı yaptıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik öğrencinin yakın çevresinden örnekler verdiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Yetersizlik, Matematik, Kavram, Beceri.

Determination Made of the Teachers Regarding Teaching Mathematics Concepts and Skills to the Students with Intellectual Disabilities

Specialist Evgin Çay^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Yıkıms²

First received: 24.12.2019
Accepted: 30.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 69-85
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 21%

¹ MEB, Turkey, evgincay35@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1139-3939

² Bolu Abant İzzet Baysal University,
Turkey, ayikmis@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-1143-1207

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study aimed to examine the applications of the teachers regarding the teaching to students with mild intellectual disabilities of mathematical concepts and skills in their classes. Sample group of the study was composed of 10 special education teachers employed in special education schools in Sakarya. Semi-structured interview technique was used in data collection. Data were collected using a semi-structured interview form prepared by the researchers. Descriptive analysis technique was utilized to analyze data. Data were summarized and interpreted with the help of descriptive analysis technique. As a result of research, teachers working in special education schools stated that they made an individualized education and training plan during the teaching of mathematics concepts and skills. Teachers stated that they gave examples from the close environment of the student in order to attract and maintain the students' attention during the teaching of mathematical concepts and skills.

Keywords: Intellectual Disability, Mathematic, Concept, Skill.

GİRİŞ

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamlarını ve iş yaşamlarını kolaylaştıran kavramlar ve beceriler bulunmaktadır. Bireylerin günlük yaşamlarında kullandıkları bu beceriler işlevsel beceriler olarak adlandırılmaktadır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin bağımsız olarak yaşamlarını kolaylaştıran ve günlük hayatta kullanabilecekleri beceriler; sosyal beceriler, iş ve meslek becerileri, günlük yaşam becerileri, işlevsel akademik becerileri gibi becerileri içermektedir (Karabulut ve Yıkıms, 2010).

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin yaşamlarını başkalarının yardımına gereksinim duymadan ya da daha az gereksinim duyarak sürdürebilmeleri, içinde yaşadığı topluma uyum sağlayabilmeleri okullarda aldıkları özel eğitim hizmetlerinin niteliğine bağlı olmaktadır (Akmanoğlu, 2002; Eldeniz Çetin ve Çay, 2016; Yücesoy, 2002). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin gerek eğitim sürecinde gerekse günlük yaşamda işine yarayan ve sorumluluklarını kolaylaştıran becerilerden biri de akademik becerilerdir. Öğrencilerin okul ortamında başarılı olabilmeleri, içinde yaşadığı topluma ayak uydurabilmeleri ve bağımsız olarak yaşayabilmeleri için işlevsel akademik becerileri öğrenmeleri gerekmektedir (Erbaş, 2008). Matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimi bu işlevsel akademik becerilerinin içerisinde yer alan önemli alanlardan biri olarak görülmektedir.

Matematik; bireylerin topluma uyum sağlamada önemli disiplin alanlarından bir tanesi olmakla beraber (Tufan ve Aykut, 2018) bireylerin bir konu üzerinde eleştirel düşünmesi, akıl yürütmesi ve karşılına çıkan problemleri çözebilme becerisi kazandırması bakımından önemli görülmektedir. Matematik, gerek normal gelişim gösteren gerekse yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamıyla iç içe olmakla beraber bu tür bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretilmesi gerekmektedir (Durmuş ve Yıkıms, 2004; Karabulut ve Yıkıms, 2010).

Eğitim öğretim ortamında öğretilen temel matematik becerileri; rakamları tanıma, temel toplama ve çıkarma işlemleri, çarpma, bölme, problem kurma ve çözme, para, zaman birimlerini öğrenmeyi içermektedir (Yıkıms ve Eldeniz Çetin, 2010). Bu tür kavram ve beceriler soyut olmakla birlikte birbirinin ön koşulu olduğu için birini öğrenmede yetersizlik gösteren bir birey bir sonraki kavram ve beceriyi öğrenmede zorluk yaşayacaktır. Dolayısıyla öğretim planı yapılırken birbirinin ön koşulu olma özelliği göz önünde bulundurulmalıdır (Baykul ve Aşkar, 1987; Baykul, 2016; Yıkıms, 2012).

Zihinsel yetersizliği olan bireyler matematik kavram ve becerilerini öğrenmede ve daha sonra bu becerileri genellemede sorun yaşamaktadırlar (Gürsel, 2010; Katlav, 2008). Zihinsel yetersizliği olan her iki öğrenciden biri bu kavram ve becerileri öğrenmede yetersizlik yaşamakla birlikte matematiksel kavram ve becerilerini öğrenmedeki yetersizliğin a) öğrenciden kaynaklanan b) öğretim yönteminden ve c) matematik içeriğinin özelliklerinden kaynaklandığı bilinmektedir (Fuchs ve Fuchs, 2005; Rivera, 1997; Tracy ve Fanelli, 2000). Öğrencinin soyut kavramları algılama ve yorumlamadaki yetersizliği, kendisinde var olan bilişsel yetersizlikleri matematiksel kavram ve becerilerini günlük yaşamda kullanamamalarına neden olan öğrenci kaynaklı sebeplere örnek verilebilir (Calhoon ve Fuchs, 2003; Gürsel, 2010; Krosbergen ve Van-Luit, 2003; Mercer ve Miller, 1992). Hazırlanan eğitim öğretim planlarının öğrenci düzeyinde olmaması (Gürsel, 2010; Şafak, 2007) diğer nedenler arasında sayılabilir. Bu nedenle zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimi yapılmadan önce öğrenci seviyeleri dikkate alınarak planlama yapılmalı, öğretilecek beceriler küçük adımlarla verilmeli, kalıcı olması için yeterli tekrarlara yer verilmeli ve somuttan soyuta bir yol izlenmelidir (Gürsel, 2010; Şafak, 2007, Tuncer, 1994). Yetersizliği olan bireylerin yaşamını kolaylaştırması ve yaşamlarında kullanılabilir özelliği olması nedeniyle matematik çok önemli bir yere sahiptir (Kot, 2014; Sönmez, 2014; Yıkıms, 2005).

Yetersizliği olan bireylere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Eliçin, Dağseven Emecen ve Yıkıms (2013), zihin engelli çocuklara doğrudan öğretim yöntemiyle temel toplama işlemlerinin öğretiminde nokta belirleme tekniği kullanılarak yapılan öğretimin etkililiğini incelemişlerdir. Araştırmaya dört, dokuz ve 20 yaşında üç öğrenci katılmıştır. Denekler arası çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırmada doğrudan öğretim yöntemiyle toplama işlemlerinin öğretiminde nokta belirleme tekniğinin kullanımının etkili olduğu bulunmuştur. Geçal ve

Eldeniz Çetin (2017), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere eldesiz toplama işleminin öğretiminde tablet bilgisayar aracılığı ile sunulan animasyon programının etkililiğini incelemiştir. Çalışma, zihinsel yetersizlik tanısı olan bir kız, iki erkek toplam üç öğrenci ile yürütülmüştür. Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırmada deneklerin tablet bilgisayar aracılığı ile sunulan animasyon programı ile toplama işlemlerini öğrendikleri tespit edilmiştir. Kot, Sönmez, Yıkılmış ve Cora İnce (2016), doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan nokta belirleme tekniğinin işitme yetersizliği olan bireylere eldeli toplama işlemi öğretiminde etkili olup olmadığını belirlemiştir. Genel eğitim sınıflarında okuyan 7-11 yaş arasında olan üç işitme yetersizliği olan denek araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırmada eldeli toplama işlemi becerilerinin öğretiminde doğrudan öğretim yaklaşımına dayalı nokta belirleme tekniğine göre sunulan öğretimin etkili olduğu bulunmuştur. Kot, Sönmez ve Yıkılmış (2017), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere toplama işlemi öğretiminde doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan nokta belirleme tekniği ile sayı doğrusu stratejisini karşılaştırmışlardır. Dönüşümlü uygulamalar modelinin kullanıldığı araştırmaya iki denek katılmıştır. Araştırma sonunda zihinsel yetersizliği olan öğrencilere toplama işlemi öğretiminde nokta belirleme tekniğinin sayı doğrusu stratejisine göre daha etkili ve verimli olduğu tespit edilmiştir. Daugherty Grisham-Brown ve Hemmeter (2001), sabit bekleme süreli öğretim günlük yapılan aktivitelerin içine gömülmüş ve farklı düzeylerde gelişimsel yetersizliği olan öğrencilere sayı sayma becerisinin öğretimini yapmışlardır. Davranışlar arası çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırmada sabit bekleme süreli öğretimin sayı sayma becerisinin öğretiminde etkili olduğu bulunmuştur. Sazak Pınar ve Kocabıyık (2014), orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde doğrudan öğretim yönteminin etkililiğini incelemiştir. Çalışmaya 11-13 yaşlarında üç öğrenci katılmıştır. Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırma sonunda örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde doğrudan öğretimin etkili olduğu görülmüştür. Berry (2007), yaptığı çalışmada toplama ve çıkarma işlemi becerisinin öğretiminde nokta belirleme tekniğinin etkililiğini araştırmıştır. Otizm tanısı almış on öğrenci bu araştırmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Araştırma sonunda otizm tanısı almış öğrencilere toplama ve çıkarma işlemi becerisinin öğretiminde nokta belirleme tekniğinin etkili olduğu görülmüştür.

Yetersizliği olan bireylere günlük hayatlarında kullanabilecekleri matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğretmenlere bazı sınıf içi görev ve sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca yetersizliği olan bireylere öğretilen matematiksel kavram ve becerilerin bu tür bireylerin yaşamını kolaylaştırdığı göz önüne alındığında öğretmenlerin matematik öğretimini yetersizliği olan bireylerin düzeylerini dikkate alarak bireyselleştirerek planlaması ve sunması gerektiği belirtilmektedir (Hudson ve Miller, 2006). Yetersizliği olan bireyler için bu denli önem arz eden matematiksel kavram ve becerilerin öğretimine gereken önemi vererek öğretim sırasında uygun yöntem teknikleri seçmeli ve kullanılmalıdır (Alptekin, 2015). Matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğretmenlere düşen görevlerden biri de konuya ve bireysel farklılıklar göz önüne alınarak yapılan uygun materyal seçimidir. Seçilen materyalin somut ve göze hitap etmesi tek başına bir anlam ifade etmemektedir (Stein ve Bovalino, 2001). Burada önemli olan öğretmenin seçtiği materyalin öğretilen olan matematiksel kavram ve becerilerin özellikleriyle benzerlik göstermesidir (Hiebert ve Carpenter, 1992). Bu yüzden yetersizliği olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin materyal seçimine dikkat etmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Yetersizliği olan bireylerle çalışan öğretmenler, öğrencilerin hedeflenen beceri ve kavramları öğrenip öğrenmediğini değerlendirmede çeşitli değerlendirme tekniklerini kullanması gerektiği; öğrencilerin ihtiyaç duyduğu matematiksel kavram ve becerileri iyi belirlemesi gerektiği belirtilmektedir (NCTM, 2000).

Alan yazın incelendiğinde farklı yetersizliğe sahip öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretildiği çalışmalara ulaşılmıştır. Fakat hafif düzeyde zihinsel yetersizliğine sahip öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarını belirleyen herhangi bir araştırmaya ulaşılamadığından, yapılan ve yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünüldüğünden böyle bir araştırmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Araştırmanın genel amacı; zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik öğretmenlerin sınıflarında yaptıkları uygulamaları belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler;

1. Matematik kavram ve becerilerini öğretirken öğretimin bireyselleştirilmesi bağlamında ne tür uyarlamalar yapmaktadırlar?
2. Öğrencilere öğretecekleri matematiksel kavram ve becerileri belirlerken nelere dikkat etmektedirler?
3. Öğrencilere matematik kavram ve becerilerinin öğretimi sürecinde ne tür zorluklar yaşamaktadırlar?
4. Öğretimi değerlendirme aşamasında neler yapmaktadırlar?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerin öğretilmesine yönelik özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin sınıflarında yaptıkları uygulamaların belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseninde yürütülmüştür. Olgu bilim deseni; kişilerin algılarını, yaşantı ve deneyimlerini derinlemesine bir yaklaşımla betimlemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yapılan çalışmada da özel eğitim öğretmenlerinin matematik kavram ve becerilerin öğretilmesine yönelik sınıflarında yaptıkları ve deneyimlerini ortaya çıkarmak için bu desen kullanılmıştır.

Katılımcılar

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak katılımcılar belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre ölçüt örnekleme yöntemi bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılması olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada da öğretmenlerin en az üç yıl hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilerle çalışma deneyimi olması, özel eğitime ilişkin seminer ya da kurs almış olması ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışan okullarda görev yapıyor olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcılarını özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcıların gerçek isimleri kullanılmayıp katılımcılara kod isim verilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Kod adı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim düzeyi	M. olduğu bölüm	M. olduğu Üniv.	Kıdem	Çalışma süresi	Seminer ve Kurslar
Ekrem	34	E	Lisans	Özel eğitim	Anadolu üniv.	4/1	11	İş sağlığı ve güvenliği
Can	33	E	Lisans	Özel eğitim	Ankara üniv.	4/2	12	İş sağlığı ve güvenliği
Fatoş	34	K	Lisans	Özel eğitim	Anadolu üniv.	5/1	13	İş sağlığı ve güvenliği
Makbule	35	K	Lisans	Özel eğitim	Sakarya üniv.	4/2	12	İş sağlığı ve güvenliği
Seher	29	K	Lisans	Sınıf öğretmenliği	Uşak üniv.	8/1	4	İş sağlığı ve güvenliği
İsmihan	33	K	Lisans	Sınıf öğretmenliği	Atatürk üniv.	8/2	4	İş sağlığı ve güvenliği

Deniz	28	K	Lisans	Sınıf öğretmenliği	Sakarya üniv.	7/1	4	güvenliği İş sağlığı ve güvenliği
Kiraz	29	K	Lisans	Özel eğitim	Anadolu üniv.	6/2	7	İş sağlığı ve güvenliği
Eda	47	K	Lisans	Fransızca öğretmenliği	İstanbul üniv.	1/1	25	İş sağlığı ve güvenliği Özel eğitim kursu
Erol	37	E	Lisans	Özel eğitim	Gazi üniv.	5/2	13	İş sağlığı ve güvenliği

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri incelendiğinde; öğretmenler, Sakarya ilinin bir merkez ilçesinde hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin bulunduğu Özel eğitim okulunda görev yapmaktadırlar. Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin çalışma süreleri 4 ile 25 yıl arasında değişmektedir. 3’ü erkek 7’si bayan olan katılımcıların altısı özel eğitim, üçü sınıf öğretmenliği ve bir öğretmen ise Fransızca öğretmenliği lisans programı mezunudur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri Ekim-Aralık 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma verilerini toplamak için araştırmacılar tarafından alan yazın taranarak hazırlanan görüşme formu, özel eğitim alanında çalışan üç alan uzmanının görüşleri alınarak son hali verilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular alan uzmanları tarafından hazırlanan soruların ele alınan konuyu kapsayıp kapsamadığı, soruların herkes tarafından açık ve net bir şekilde anlaşılır olup olmadığı göz önüne alınarak incelenmiştir. Özel eğitim alanında çalışan alan uzmanları tarafından yapılan incelemeler neticesinde görüşme formunda yer alan sorular yeniden incelenerek son hali verilmiştir. Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almıştır:

1. Sınıfınızda matematiksel kavram ve becerilerini öğretirken öğretimin bireyselleştirilmesi bağlamında ne tür uyarlamalar yapıyorsunuz?
2. Matematik dersinde öğrencilerinizin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik ne tür uygulamalar yapıyorsunuz?
3. Öğrencilerinize öğreteceğiniz matematik kavram ve becerileri belirlerken nelere dikkat ediyorsunuz?
4. Öğrencilere matematik kavram ve becerileri kazandırmada ne tür
a) materyallerden
b) yöntemlerden
c) teknolojilerden
d) etkinliklerden yararlanıyorsunuz?
5. Kullanacağınız öğretim yöntemlerini belirlerken nelere dikkat ediyorsunuz?
6. Öğrencilerinize matematik kavram ve becerilerinin öğretimi sürecinde ne tür zorluklar yaşadınız?
a) bunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?
7. Öğretimi değerlendirme aşamasında neler yapıyorsunuz?

Görüşme formunda yer alan soruların anlaşılır olup olmadığını ve belirlenen amaca hizmet edip etmediğini teyit etmek için özel eğitim okulunda çalışan bir öğretmenle ön görüşme yani pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılmadan önce araştırmanın amacı öğretmene açıklanmış ve görüşmeler

sırasında ses kaydı yapılacağı belirtilmiştir. Yapılan ön görüşme neticesinde sorularda herhangi bir değişiklik yapılmamış ve diğer öğretmenlerle görüşmelere devam edilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce araştırmacı kendini tanıtmış, görüşmenin amacını açıklayarak kaydın nasıl yapılacağını açıklamıştır. Görüşme başladığı andan itibaren ses kaydı açılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler öğretmenlerin görev yaptığı özel eğitim okulunda yapılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 8 ile 15 dakika sürmüştür.

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin, zihin yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik sınıflarında yaptıklarını belirlemek için hazırlanan sorulara vermiş oldukları cevaplar yazılı hale getirilmiştir. Yapılan deşifre işleminin güvenilirliği dokümanların %30 unda yapılmış ve %100 olarak hesaplanmıştır. Bilgisayar ortamına verileri çözümlmek için ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniği ile veriler özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada öğretmenlerin işlevsel matematik kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik sınıflarında yaptıklarını belirlemek için sorulan sorulara göre temalar oluşturulmuştur. Veriler de bu temalara göre oluşturularak analiz edilir. Katılımcılara kod adı verilerek görüşler aktarılmıştır. Araştırmada kullanılan sorular kategori olarak belirlenip söylenme sıklığı (frekans) dikkate alınarak tablolar oluşturulmuştur. Betimsel analizde katılımcının görüşlerini tam anlamıyla ortaya çıkarabilmek için doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yapılan araştırmada da görüşmecilerin beyan ettikleri tırnak içinde söylenildiği gibi aktarılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada iç geçerliğe ilişkin görüşme formunda yer alan sorular, araştırmada elde edilen veriler ve verilerin yorumları uzman görüşüne sunulmuştur. Ayrıca iç geçerliği sağlamak adına araştırma sonunda elde edilen verilere ilişkin bulgular ve yorumlar katılımcıların %25'ine (3 öğretmen) gösterilerek katılımcı onayı alınmıştır. Araştırmanın dış geçerliğine ilişkin ise araştırmaya katılan katılımcıların görüş bildirdiği cümlelerden örnekler verilerek doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmiştir.

İç güvenilirliği sağlamak için alan uzmanından araştırma verileri ve araştırmanın sonuçları arasında tutarlık incelemesi yapması istenmiştir. Alan uzmanı tarafından yapılan tutarlık incelemesi neticesinde analiz yaklaşımları ile araştırma verileri ve araştırma sonuçları arasında tutarlık olduğu saptanmıştır. Dış güvenilirliği sağlamak için ise araştırmada elde edilen ham veriler ile verilere ilişkin sonuçlar ve bu verilere ilişkin yapılan yorumlar için alan uzmanının onayı alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Özel eğitim okulunda görev yapan öğretmenlerin matematik kavram ve becerilerin öğretimine yönelik sınıflarında yaptıklarını belirlemek için yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular sorulara göre sıralanarak verilmiştir.

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında sınıfta yaptıkları uyarlamalara yönelik bulgulara tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo1. Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında sınıfta yaptıkları uyarlamalara yönelik bulgular

Cevaplar	f
Öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini belirlemek.	10
Bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlamak.	6
Bireysel öğretim yapmak.	2
Bireyselleştirilmiş öğretim planı yapmak.	2
Materyal uyarlaması yapmak.	1
Kavram ve beceri uyarlaması yapmak.	1

Tablo1 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyini belirledikleri, bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planı yaptıklarını, öğrencilerle bireysel eğitim yaptıklarını, materyal ve kavram beceri uyarlaması yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında yaptıkları uyarlamalara ilişkin ifadeleri tırnak içerisinde aşağıda aynen aktarılmıştır.

Ö1. 'ilk başlarda en başta yaptığımız şey çocuğun hazır bulunuşluk düzeyini belirlemek yani performansını almak'

Ö4. 'Bu bağlamda öğrencinin var olan performansını belirledikten sonra öğrenmesi gereken öncelikli beceriyi ele alıp uygun olan öğretim yöntemi ile bireysel öğretim gerçekleştirilmektedir'

Ö9: 'uyarlamalar...en başta öğrencilerin neleri bilip bilmediğini ölçmek amacıyla kaba değerlendirmelerini alıp buna göre beplerini hazırlıyorum. Daha sonra kısa dönemli amaçları belirleyip öğrencilerin böplerini hazırlıyorum'

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik yaptıkları uyarlamalara ilişkin bulgulara tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo2. Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik yaptıkları uygulamaya ilişkin bulgular

Cevaplar	f
Dikkati çekmeye yönelik	
Öğrencinin yakın çevresinden örnekler vermek.	4
Konuyla ilgili materyal hazırlamak.	2
Konuyu oyunlaştırmak.	2
Konunun işlevsel olmasına dikkat etmek.	2
Öğrencinin ilgi alanına göre problemler oluşturmak.	1
Renkli kalemler kullanmak.	1
Konuyla ilgili etkinlik hazırlamak.	1
Aniden ses tonunda değişiklik yapmak.	1
Şarkı söylemek.	1
Konuyla ilgili hikaye anlatmak.	1
Güncel konulardan bahsetmek.	1
Dramadan faydalanmak.	1
Sürdürmeye yönelik	f
Dinlenmeleri için fırsat vermek.	1
Şaka yapmak.	1
Fıkra anlatmak.	1

Tablo2 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik öğrencinin yakın çevresinden örnekler verdiğini, konuyla ilgili materyal hazırladığını, konuyu oyunlaştırarak verdiğini, işlevsel konular seçtiğini, öğrencilerin ilgi alanlarına göre problem oluşturduğunu, renkli kalemler kullandıklarını, konuyla ilgili etkinlik hazırladıklarını, güncel konulardan bahsettiklerini, ders arasında dinlenmeleri için fırsat verdiklerini, öğrencilerle şakalaştıklarını ve ders arasında fıkra anlattıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik yaptıkları uygulamaya ilişkin ifadeleri tırnak içerisinde aşağıda aynen aktarılmıştır.

Ö3. 'Matematik dersinde öğrencilerimin dikkatini çekmek için u elimde varsa çeşitli malzemeler işte renkli kalemler, u onları kullanıyorum'

Ö5: 'eee genellikle eee yaparak yaşayarak öğretmeye çalışıyorum. Eee ondan sonra eee başka nasıl yapıim onları daha çok işin içine katmaya çalışıyorum. Materyallerden yararlanıyorum.. ya ilk başladığımızda konumuz neyse onunla alakalı hikaye anlatıyorum. Veya gündelik yaşamdan örnekler veriyorum. Veya televizyonda o gün hani haberlerden veya güncel olaylardan onlarla ilgili bilgiler veriyorum'

Ö8: 'günlük hayatın içinden örnekler veririm. Öğrencilerin kendi günlük hayatlarından örnekler vermesini isterim. Özellikle problem çözerken ve dört işlem yaparken'

Ö9: 'öğrencilerin dikkatini çekmek amacıyla çeşitli dramalardan ve tahmin oyunları oynuyoruz'

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerileri belirlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik bulgulara tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo3. *Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerileri belirlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik bulgular*

Cevaplar	f
Öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyi	6
Kavram ve becerilerin işlevsel olması	3
Öğrencinin bireysel farklılıkları	3
Aile görüşleri	1

Tablo3 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematiksel kavram ve becerileri belirlerken öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini, kavram ve becerilerin işlevsel olmasını, öğrencinin bireysel farklılıklarını ve aile görüşlerini göz önünde bulunduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların, matematiksel kavram ve becerileri belirlerken nelere dikkat ettiklerine ilişkin ifadeleri tırnak içerisinde aşağıda aynen aktarılmıştır.

Ö1: 'yani.. konuları belirlerken işte dediğimiz gibi öğrencilerin bulunduğu düzeye dikkat ediyoruz en fazla çocuğun hazır bulunuşluk düzeyine dikkat ediyoruz'

Ö3: 'çocuğumun performans düzeyine göre belirliyorum. Ki matematikte beceriler zincirleme diye düşünüyorum hepsi birbiriyle bağlantılı biri olmadan biri olmuyo. Toplama olmadan çarpma olmuyo gibi gibi gibi...ee performans düzeyine göre belirleyip devam ediyoruz'

Ö7: 'benim en çok dikkat ettiğim şey ee şu oluyo. Bunları gerçekten hayatlarında kullanabilecekleri kavram ve becerileri seçmeye çalışıyorum'

Ö9: 'öğrencilerin günlük yaşamda kullanım oranlarını ve aile görüşlerini dikkate alıyorum'

Özel eğitim öğretmenlerinin matematiksel kavram ve becerileri kazandırmada kullandıkları materyallere, yöntemlere, teknolojilere ve etkinliklere yönelik bulgulara tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo4. *Özel eğitim öğretmenlerinin matematiksel kavram ve becerileri kazandırmada kullandıkları materyallere, yöntemlere, teknolojilere ve etkinliklere yönelik bulgular*

Cevaplar	f
Materyaller	
Fotoğraf ve resimler	3
Gerçek nesnelere	2
Somut materyaller	2
Ders kitapları	2
Resimli kartlar	1
Soyut materyaller	1
Dokulu materyaller	1
Oyun hamurları	1
Sayı oyunları	1
Yazı tahtası	1
Boş kağıtlar	1
Defter	1
Kalem	1
Kaynak kitaplar +	1
Yöntemler	f
Doğrudan öğretim yöntemi	8
Yaparak yaşayarak öğrenme	3
İpucunun giderek azaltılması	2
Model olma	2
Eşzamanlı ipucuyla öğretim	2
Basamaklandırılmış yöntem	1
Buluş yoluyla öğretim	1
Sabit bekleme süreli öğretim	1
Akran öğretimi	1
Teknolojiler	f
Cep telefonu	5

Laptop	3
Fotokopi makinesi	2
Tabletler	1
Bilgisayar yazılımı	1
Akıllı tahta	1
Etkinlikler	f
Çalışma kağıtları	4
Drama	3
Oyun	3
Hikayeleştirme	2

Tablo 4 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematiksel kavram ve becerileri kazandırmada fotoğraf ve resimler, gerçek nesnelere, somut materyaller, ders kitapları, resimli kartlar, soyut materyaller, dokulu materyaller, oyun hamurları, sayı oyunları, yazı tahtası, boş kağıtlar, defter, kalem, kaynak kitaplar kullandıklarını; yöntemlerden, doğrudan öğretim yöntemi, yaparak yaşayarak öğrenme, ipucunun giderek azaltılması, model olma, eşzamanlı ipucuyla öğretim, basamaklandırılmış yöntem, buluş yoluyla öğretim, sabit bekleme süreli öğretim ve akran öğretimini, teknolojilerden; cep telefonu, laptop, fotokopi makinesi, tabletler, bilgisayar yazılımı ve akıllı tahta, etkinliklerden ise kendi hazırladıkları çalışma kağıtları, drama, oyun ve hikayeleştirmeyi kullandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların, matematiksel kavram ve becerileri kazandırmada kullandıkları materyallere, yöntemlere, teknolojilere ve etkinliklere ilişkin ifadeleri aşağıda tırnak içerisinde aynen aktarılmıştır.

Ö3: *'etkinlik kitaplarından faydalaniyorum eee işte sınıfta olabildiği kadar ya da ulaşabildiğim kadar işte geometrik cisim gibi konular veriyorsam elimde olan materyallerden somut görsel materyallerden faydalanmaya çalışıyorum'*

Ö4: *'Gerçek nesnelere, videolar, fotoğraf ve resimler, öğrenci ile birlikte hazırlayabildiğimiz dokulu materyaller'*

Ö7: *'yani şöyle zaten sınıfta hali hazırda bulunan yazı tahtası başlıca en çok kullandığımız aslında yazı tahtası, çocukların kendi u defterleri kalemleri u bunla beraber bizim o anda hazırladığımız hızlı materyaller olabiliyo kağıt üzerinde boş kağıtları çok sıklıkla kullanıyoruz. Yine bunla beraber önceden hazırladığımız fotokopi materyaller kullanılabiliyo. Yine eee bunlara ek olarak işte alınan ufak tefek oyunlar sayı oyunları veya sayı küpleri'*

Ö3: *'doğrudan öğretim yöntemini çok fazla kullanıyorum. Aynen o yöntemi tercih ediyorum. Yüzde doksanda diyebilirim'*

Ö4: *'Yaparak yaşayarak öğrenme, doğrudan öğretim, ip ucunun azaltılması ve hikayeleştirme'*

Ö8: *'daha çok eee internetten, cep telefonundan ve fotokopi makinasından yararlanıyorum'*

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin kullanacakları öğretim yöntemini belirlemeye yönelik ifadelerini kapsayan bulgulara tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo5. *Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin kullanacakları öğretim yöntemini belirlemeye yönelik ifadelerini kapsayan bulgular*

Cevaplar	f
Öğrencinin performans düzeyi	7
Öğrenci ilgisi	2
Öğrencinin bireysel özellikleri	2
Öğrencinin bireysel yetersizlikleri	1

Tablo5 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler kullanacakları yöntemleri belirlerken öğrencinin performans düzeyini, öğrencilerin ilgilerini, öğrencinin bireysel özelliklerini ve yetersizliklerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların, kullanacakları öğretim yöntemini belirlemeye ilişkin ifadeleri aşağıda tırnak içerisinde aynen aktarılmıştır.

Ö1. *'uu çocuğumuzun dediğimiz gibi durumuna dikkat ediyorum u öğrencimizin durumu bu konuda bize hani yöntem konusunda ee bir fikir veriyö. Performans düzeyi çocuğumuzun performans*

düzeyi seçeceğimiz yöntem konusunda bir fikir veriyö. Hani o çocuğun durumuna göre hangi yöntemleri daha çabuk ilerleriz hangi yöntem daha etkili olur ona göre bir seçim yapılabilir diye düşünüyörüm'

Ö2: *'çocuğu ,çocuğa uygun olması temel kıstasım bu performans düzeyi'*

Ö6: *'burda da yine öğrencilerin ilgilerine göre karar veriyörüm yani ilgisini çeken ee durumlar nasılsa ona göre yöntem belirliörüm. Ee yine ee öğrencilerin işte anlama düzeylerine göre de yöntemleri belirliörüm yani'*

Ö7: *'kullanıcam öğretim yöntemleri ee bikere çocukların bireysel yetersizlikleri öncelikle ee dikkat ediyörüz'*

Özel eğitim öğretmenlerinin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sürecinde yaşadıkları zorluklara ve çözüm önerilerine yönelik bulgulara tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo6. *Özel eğitim öğretmenlerinin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sürecinde yaşadıkları zorluklara ve çözüm önerilerine yönelik bulgular*

Cevaplar	f
Yaşanılan zorluklar	
Materyal eksikliği	4
Bilgiyi somutlaştırma	3
Öğrenci dikkatinin dağılması	3
Öğrenci düzeyinin farklı olması	2
Ön koşul becerilerin unutulması	2
Öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyinin yetersiz olması	1
Bilgiyi genellemede	1
Öğrenilen kavram ve becerinin karıştırılması	1
Öğrencinin bilgiyi hatırlamaması	1
Çözüm önerileri	f
Sık tekrarın yapılması	5
Dikkat arttırıcı materyallerin olması	4
Erken eğitim	1
Okul ve sınıfların donanımlı olması	1
Verilen ödevlerin aile kontrolünde yapılması	1
Aile ile işbirliği	1
Eğitimin bire bir verilmesi	1

Tablo 6 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, materyal eksikliği, bilgiyi somutlaştırmada, öğrenci dikkatinin dağılması, öğrenci düzeyinin farklı olması, ön koşul becerilerin unutulması, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyinin yetersiz olması, bilgiyi genellemede, öğrenilen kavram ve becerinin karıştırılması ve öğrencinin bilgiyi hatırlamamasında zorluk yaşadıklarını; bu zorlukların üstesinden gelmek için ise öğretilen konunun sık tekrarının yapılması gerektiği, dikkat arttırıcı materyallerin kullanılması, öğrencilerin erken eğitime başlaması gerektiği, okul ve sınıfların donanımlı olması, verilen ödevlerin aile kontrolünde yapılması ve eğitimin bire bir verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, özel eğitim öğretmenlerinin matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sürecinde yaşadıkları zorluklara ve çözüm önerilerine yönelik ifadeleri aşağıda tırnak içerisinde aynen aktarılmıştır.

Ö1. *'aooo zorluklar mesela şöyle bir zorluk olabilir. yaşadığımız en belirgin olarak bilgiyi başka bir alana transfer etmede zorluk yaşıyörüz'*

Ö2: *'soyut kavramların somutlaştırılmasında bi güçlük yaşıyörüz'*

Ö7: *'materyallerle ilgili eksikliklerimiz çok oluyo. Her zaman materyal bulamayabiliyörüz. Kırtasiye malzemeleriyle ilgili eksiklikler yaşıyörüz. Ee bunla beraber grup içi çocukların seviyeleri birbirine çok yakın olmadığı için eee aynı konuyu anlatırken çocuk çok ilgisiz kalabiliyo'*

Ö8: 'mateematik soyut bie ders olduğu için onunla ilgili olan soyut kavramları somutlaştırmada zorluk yaşıyoruz. Öğrencinin öğrenmiş olduğu bir bilgiyi hatırlamasında ve materyal bulmada zorluklar yaşanabiliyo'

Çözüm önerilerine yönelik ise;

Ö3: 'okullarımızın sınıflarımızın donanım, teknolojik anlamda materyal anlamında görsel özellikle bizim çocuklarımızın görsel ürünlere çok fazla ihtiyacı var. Eee bence bunlara kesinlikle temin edilmeli fazlasıyla bu kadar'

Ö4: 'Sık sık konu tekrarı, verilen ödevlerin ailenin kontrolünde yapılmış olması yani ev tekrarları çok önemli'

Ö8: 'öğrenciye sık sık tekrar yaptırmak. Özellikle dört işlem ve problem çözmeye somut nesnelere ve materyaller kullanarak sorunları aşabiliriz diye düşünüyorum...'

Ö9: 'Eski ve yeni davranışların bol tekrar ile desteklenmesi'

Ö10: 'öğrenciye sık sık tekrar yaptırmak. Konularla ilgili materyaller bulursak ve temin edilirse öğrenci bire bir gerçek nesnelere konuyu daha rahat öğrenir' İfade etmişlerdir.

Özel eğitim öğretmenlerinin öğretimi değerlendirme aşamasında yaptıklarına yönelik bulgulara tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo7. Özel eğitim öğretmenlerinin öğretimi değerlendirme aşamasında yaptıklarına yönelik bulgular

Cevaplar	f
Değerlendirme testi	3
Yazılı yoklama	3
Yoklama oturumları düzenleme	2
Ölçüt bağımlı ölçü aracı kullanma	1
Kaba değerlendirme formuna göre değerlendirme	1
Sözlü olarak değerlendirme	1
Ölçüt belirleme	1

Tablo7 incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler öğretimi değerlendirme aşamasında, öğretim sonunda öğrencilere değerlendirme testi verdikleri, yazılı yoklama yaptıkları, yoklama oturumları düzenlediklerini, ölçüt bağımlı ölçü aracı kullandıklarını, kaba değerlendirme formuna göre değerlendirme yaptıklarını, sözlü olarak değerlendirme yaptıklarını ve ölçüt belirlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, öğretimi değerlendirme aşamasında yaptıklarına yönelik ifadeleri aşağıda tırnak içerisinde aynen aktarılmıştır.

Ö5: 'şimdi öğretimi değerlendirme aşamasında şöyle yapıyorum kazandırdığım davranışı çocuğun öğrenip öğrenmediğini anlamak için uygulama çalışması yapıyorum'

Ö7: 'eee öğretim değerlendirme aşamasında çocuğun zaten en başta kaba değerlendirmesini aldığımızda ee yine ara değerlendirmeler yapıyoruz koyduğumuz hedeflere yönelik yani aşağı yukarı aylık ara değerlendirmeler ee bu ara değerlendirmeler çocuk artık ee ne kadar bağımsız yerine getirebiliyo benim kavram ve beceri koyduğum kavram ve beceri hedeflerini buna bakıyorum'

Ö8: 'eee konu ile ilgili sorulan soruyu herhangi bir ipucu olamadan ve alamadan öğrencinin bağımsız olarak cevaplandırmasını istiyorum. Bireysel konuyla ilgili etkinlikler ve sorular veriyorum öğrencilere. Bu soruları bağımsız yapmasını istiyorum'

Ö9: 'konuyu öğrettikten sonra kazanıp kazanmadığını ölçmek için değerlendirme testi yapıyorum'

Ö10: 'eee konu ile ilgili sorulan sorulara sözlü olarak cevap vermelerini istiyorum ve tabii ki konuyla ilgili değerlendirme testleri uyguluyorum'

TARTIŞMA ve SONUÇ

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimine yönelik özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin sınıflarında yaptığı uygulamaların belirlendiği araştırmanın ilk bulgusu incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, zihinsel yetersizliği olan öğrencilere matematiksel kavram ve becerilerin öğretiminin bireyselleştirilmesi bağlamında öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini belirledikleri, bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planı yaptıklarını, öğrencilerle bireysel eğitim yaptıklarını, materyal ve kavram beceri uyarlaması yaptıklarını ifade etmişlerdir. Hacısalihoğlu-Karadeniz (2017) yürüttüğü çalışmasında okullarda yapılan kaynaştırma eğitiminde matematik uygulamasına gitmeden önce yapılan hazırlık aşamalarına ilişkin öğretmen adaylarının vermiş olduğu ifadelerle örtüşmektedir. Öğretim yapılmadan önce öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini belirlemeye yönelik yapılan uygulamalar, öğrencilerin öğretilecek konuya dair neleri bilip neleri bilmediğini belirlemek adına önemli görülmektedir. Daha sonra öğrencinin performans düzeyine göre hazırlanacak olan bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planlarıyla öğrencinin küçük ve emin adımlarla ilerlemesine fayda sağlayacağı için her öğrencinin düzeyine uygun hazırlanan bireyselleştirilmiş eğitim planlarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler arasında matematik kavram ve becerilerin öğretimi sırasında özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin, öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik farklı düşünceleri olduğu görülmektedir. Öğretmenler, öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik öğrencinin yakın çevresinden örnekler verdiğini, konuyla ilgili materyal hazırladığını, konuyu oyunlaştırarak verdiğini, işlevsel konular seçtiğini, öğrencilerin ilgi alanlarına göre problem oluşturduğunu, renkli kalemler kullandıklarını, konuyla ilgili etkinlik hazırladıklarını, güncel konulardan bahsettiklerini, ders arasında dinlenmeleri için fırsat verdiklerini, öğrencilerle şakaştıklarını ve ders arasında fıkra anlattıklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmanın bulgularıyla Erbaş'ın (2008) çalışmasının bulguları paralellik göstermektedir. Normal gelişim gösteren öğrencilere kıyasla zihin yetersizliği olan öğrenciler dikkatlerini toplamada ve sürdürmede sıkıntı yaşadıkları bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğretmen derse başlamadan önce ve ders esnasında öğrencilerin dağılan dikkatlerini etkinlik üzerine çekmeleri öğrencilerin verilen konuyu öğrenmeleri ve etkinlik esnasında sıkılmamaları açısından önemli görülmektedir.

Yapılan görüşmeler neticesinde öğretmenler, matematik kavram ve becerileri belirlerken öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini, kavram ve becerilerin işlevsel olmasını, öğrencinin bireysel farklılıklarını ve aile görüşlerini göz önünde bulunduklarını belirtmişlerdir. Öğrenci performanslarının matematik kavram ve becerilerini seçerken dikkate alınması ve bu sürece ailenin de dahil edilmesi bu süreci kolaylaştıracağı söylenebilir. Ailenin görüşlerinin alınması ve seçilecek olan kavram becerileri öğrencinin günlük hayatında kullanabilecek olması bu becerilerin önemli olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, öğretmenlerin matematik kavram ve becerileri öğrencilere kazandırırken sınıflarında kullandıkları materyal, yöntem, teknoloji ve etkinliklere yönelik olmasıdır. Matematik kavram ve beceri öğretiminin kalıcı olabilmesi için bu tür kavram ve becerilerin öğrenci performansına ve hazır bulunuşluk düzeyine göre verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Gürsel ve Yıkılmış, 2001). Araştırmanın bulguları incelendiğinde özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, matematik kavram ve becerileri kazandırmada fotoğraf ve resimler, gerçek nesnelere, somut materyaller, ders kitapları, resimli kartlar, soyut materyaller, dokulu materyaller, oyun hamurları, sayı oyunları, yazı tahtası, boş kağıtlar, defter, kalem, kaynak kitaplar kullandıklarını; yöntemlerden, doğrudan öğretim yöntemi, yaparak yaşayarak öğrenme, ipucunun giderek azaltılması, model olma, eşzamanlı ipucuyla öğretim, basamaklandırılmış yöntem, buluş yoluyla öğretim, sabit bekleme süreli öğretim ve akran öğretimini, teknolojilerden; cep telefonu, laptop, fotokopi makinesi, tabletler, bilgisayar yazılımı ve akıllı tahta, etkinliklerden ise kendi hazırladıkları çalışma kağıtları, drama, oyun ve hikayeleştirme yöntemlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Vural ve Yıkılmış'ın (2008) yapmış oldukları çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yürüttükleri çalışmada kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sınıflarında soru-cevap, dramatizasyon, yaparak yaşayarak öğretim yöntemi ve demonstrasyon yöntemini sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Vural ve Yıkılmış'ın (2008) yapmış olduğu çalışmanın bulguları bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin materyalleri ve etkinlikleri belirlerken öğrencilerin seviyesine uygun olması, materyallerin göze hitap etmesi ve dikkat çekici olması, belirlenen hedef ve amaçlara uygun olması materyallerin öğretim sürecinde etkili olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin, matematiksel kavram ve becerilerinin öğretimi sürecinde materyal eksikliği, bilgiyi somutlaştırmada, öğrenci dikkatinin dağılması, öğrenci düzeyinin farklı olması, ön koşul becerilerin unutulması, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyinin yetersiz olması, bilgiyi genellemede, öğrenilen kavram ve becerinin karıştırılması ve öğrencinin bilgiyi hatırlamamasında zorluk yaşadıklarını ifade etmeleri araştırmanın diğer bulgularından biridir. Bu açıdan incelendiğinde Hacısalihoğlu-Karadeniz'in (2017) yapmış olduğu araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Yukarıda sayılan zorlukların üstesinden gelmek ya da yaşanan bu tür zorlukları en az seviyeye çekmek için öğretilen konuların sık tekrarının yapılması, dikkat artırıcı materyallerin kullanılması, öğrencilerin mümkün olduğunca erken eğitime başlamaları, okul ve sınıfların gerekli araç gereçlerle donatılması önerilebilir.

Araştırmanın son bulgusu ise özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin matematiksel kavram ve becerileri değerlendirme aşamasında neler yaptıklarıdır. Erdal ve Halat'a (2009) göre sınıf öğretmenlerinin en çok tercih ettiği ve öğretimi değerlendirme aşamasında kullandıkları ölçme araçları yazılı sınav, çoktan seçmeli sınav, proje ödevleri, öz değerlendirme, akran değerlendirmesi, öğrenci günlükleri ve kavram haritalarıdır. Bu çalışmada ise öğretmenlerin matematik kavram ve becerilerin öğretimini değerlendirme aşamasında öğrencilere değerlendirme testi verdikleri, yazılı yoklama yaptıkları, yoklama oturumları düzenlediklerini, ölçüt bağımlı ölçü aracı kullandıklarını, kaba değerlendirme formuna göre değerlendirme yaptıklarını, sözlü olarak değerlendirme yaptıklarını ve ölçüt belirlediklerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında özel eğitim okulunda çalışan öğretmenlerin öğretimi değerlendirme aşamasında daha farklı yöntemleri kullanmasının özel eğitimde her öğrencinin bireysel olarak değerlendirilmesine dayandırılabilir. Bu araştırma verilerinin Erdal ve Halat'ın (2009) yapmış olduğu çalışmadan farklılaşması buna bağlanabilir.

Sonuç olarak matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyini belirledikleri, bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planı yaptıklarını, öğrencilerle bireysel eğitim yaptıklarını, materyal ve kavram beceri uyarlaması yaptıklarını ifade etmişlerdir. Matematiksel kavram ve becerilerin öğretimi sırasında öğrencilerin dikkatini çekmeye ve sürdürmeye yönelik öğrencinin yakın çevresinden örnekler verdiğini, konuyla ilgili materyal hazırladığını, konuyu oyunlaştırarak verdiğini, işlevsel konular seçtiğini, öğrencilerin ilgi alanlarına göre problem oluşturduğunu, renkli kalemler kullandıklarını, konuyla ilgili etkinlik hazırladıklarını, güncel konulardan bahsettiklerini, ders arasında dinlenmeleri için fırsat verdiklerini, öğrencilerle şakaştıklarını ve ders arasında fıkra anlattıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, matematiksel kavram ve becerileri belirlerken öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini, kavram ve becerilerin işlevsel olmasını, öğrencinin bireysel farklılıklarını ve aile görüşlerini göz önünde bulunduklarını belirtmişlerdir. Bu tür becerileri kazandırmada fotoğraf ve resimler, gerçek nesnelere, somut materyaller, ders kitapları, resimli kartlar, soyut materyaller, dokulu materyaller, oyun hamurları, sayı oyunları, yazı tahtası, boş kağıtlar, defter, kalem, kaynak kitaplar kullandıklarını; yöntemlerden, doğrudan öğretim yöntemi, yaparak yaşayarak öğrenme, ipucunun giderek azaltılması, model olma, eşzamanlı ipucuyla öğretim, basamaklandırılmış yöntem, buluş yoluyla öğretim, sabit bekleme süreli öğretim ve akran öğretimini, teknolojilerden; cep telefonu, laptop, fotokopi makinesi, tabletler, bilgisayar yazılımı ve akıllı tahta, etkinliklerden ise kendi hazırladıkları çalışma kağıtları, drama, oyun ve hikayeleştirmeyi kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, kullanacakları yöntemleri belirlerken öğrencinin performans düzeyini, öğrencilerin ilgilerini, öğrencinin bireysel özelliklerini ve yetersizliklerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir.

Özel eğitim okulunda çalışan öğretmenler, materyal eksikliği, bilgiyi somutlaştırmada, öğrenci dikkatinin dağılması, öğrenci düzeyinin farklı olması, ön koşul becerilerin unutulması, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyinin yetersiz olması, bilgiyi genellemede, öğrenilen kavram ve becerinin karıştırılması ve öğrencinin bilgiyi hatırlamamasında zorluk yaşadıklarını; bu zorlukların üstesinden gelmek için ise öğretilen konunun sık tekrarının yapılması gerektiği, dikkat artırıcı materyallerin kullanılması,

öğrencilerin erken eğitime başlaması gerektiği, okul ve sınıfların donanımlı olması, verilen ödevlerin aile kontrolünde yapılması ve eğitimin bire bir verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretimi değerlendirme aşamasında ise, öğretim sonunda öğrencilere değerlendirme testi verdikleri, yazılı yoklama yaptıkları, yoklama oturumları düzenlediklerini, ölçüt bağımlı ölçü aracı kullandıklarını, kaba değerlendirme formuna göre değerlendirme yaptıklarını, sözlü olarak değerlendirme yaptıklarını ve ölçüt belirlediklerini ifade etmişlerdir.

ÖNERİLER

Yapılan araştırma, çalışmaya katılan katılımcılarla, zihin yetersizliği olan öğrencilere matematik kavram ve becerilerin öğretilmesine yönelik öğretmenlerin sınıfta yaptıkları uygulama ve uyarlamaları belirlemek için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla sınırlıdır. Bu bulgular ışığında; Daha çok katılımcıyla nicel bir araştırma planlanabileceği, özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında gerekli düzenleme ve uyarlamaları yapabilmeleri için hizmet içi eğitim almaları sağlanabileceği, matematiksel kavram ve becerileri kazandırmada öğretmenlere materyal desteği sağlanabileceği, farklı yetersizlik türüne sahip öğrencilerle çalışan öğretmenlerin araştırılan konuya ilişkin görüşleri alınabileceği önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akmanoğlu, N. (2002). *Otistik bireylere adı söylenen rakamı seçme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucunun etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Alptekin, S. (2015). Sayma becerilerinin öğretimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(1), 63-72.
- Baykul, Y., ve Aşkar, P. (1987). *Özel öğretim yöntemleri-matematik öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Baykul, Y. (2016). *İlkokulda matematik öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Berry, D. (2007). *The effectiveness of the touchmath curriculum to teach addition and subtraction to elementary aged students identified with autism*. 10 Haziran 2019 tarihinde <http://www.touchmath.com/pdf/TouchmathAutism.pdf> adresinden erişildi.
- Cawley, J. F. & Miller, J. H. (1989). Cross-sectional comparisons of the mathematical performance of children. *Journal of Learning Disabilities*, 22(4), 250-254, 259.
- Performance Of Children With Learning Disabilities: Are we on the right track toward comprehensive programming? *Journal of Learning Disabilities*, 22(4), 250-259.
- Calhoon, M. B., & Fuchs, L. S. (2003). The effects of peer-assisted learning strategies and curriculum-based measurement on the mathematics performance of secondary students with disabilities. *Remedial and Special Education*, 24(4), 235-245.
- Daugherty, S., Grisham-Brown, J., & Hemmeter, M. L. (2001). The effects of embedded skill instruction on the acquisition of target and nontarget skills in preschoolers with developmental delays. *Topics in Early Childhood Special Education*, 21(4), 213-221.
- Durmuş, S., ve Yıkılmış, A. (2004). *Matematikte öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencileri tanımaya yönelik bir çalışma*. 14th. National Special Education Congress. Bolu, Turkey.
- Eldeniz-Çetin, M., ve Çay, E. (2016). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere bowling becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 441-455.
- Eliçin, Ö., Dağseven Emecen, D., ve Yıkılmış, A. (2013). Zihin engelli çocuklara doğrudan öğretim yöntemiyle temel toplama işlemlerinin öğretiminde nokta belirleme tekniği kullanılarak yapılan öğretimin etkinliği. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37, 118-136.

- Erbaş, D. (2008). Özel gereksinimli öğrencilere genel para kullanımı öğretme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1) 35-52.
- Eripek, S. (2003). Zeka geriliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.) *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* içinde (153-173). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Erdal, E., ve Halat. H. (2009). *Sınıf öğretmenlerinin matematik dersinde kullandıkları ölçme araçları ve ölçme araçları ile ilgili bilgi düzeyleri*. XVI Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye
- Fuchs, L. S., & Fuchs, D. (2005). Enhancing mathematical problem solving for students with disabilities. *The Journal of Special Education*, 39(1), 45-57.
- Gürsel, O. (2010). Matematik öğretimi. İbrahim H Dikmen (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma* içinde (s. 444). Ankara: Pegem Yayın Evi
- Gürsel, O. ve Yıkılmış A. (2001). Engelli çocuklara matematik becerilerinin kazandırılmasında öğretmen ve öğrenci etkileşiminin basamaklandırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 23-30.
- Hacısalıhoğlu Karadeniz, M.(2017).Öğretmen adaylarının özel eğitim ve kaynaştırma eğitiminde matematik uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(1), 119-158.
- Hiebert, J. & Carpenter, T. P. (1992). Learning and teaching with understanding. In D. A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning*, (pp. 65-97). New York: Macmillan.
- Hudson, P. & Miller, S. P. (2006). *Designing and implementing mathematics instruction for students with diverse learning needs*. Boston: Pearson Education Inc.
- Katlav-Önal, Z. (2008). *Akran öğrenciler desteği ile sunulan sabit bekleme süreli öğretimin genel eğitim sınıflarında eğitim gören özel gereksinimli öğrencilerin çıkarma işlemi kazanmalarındaki etkililiğinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karabulut, A. ve Yıkılmış A. (2010). Zihin engelli bireylere saat söyleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10(2), 103-113.
- Krosbergen, E. H., & Van-Luit, J. E. H. (2003). Mathematics interventions for children with special educational needs: A meta-analysis. *Remedial and Special Education*, 24(2), 97-114.
- Kot, M. (2014). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere problem çözme becerisinin öğretiminde şemaya dayalı öğretim stratejisinin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Kot, M., Sönmez, S., Yıkılmış, A., ve Cora İnce, N. (2016). İşitme yetersizliği olan öğrencilere eldeli toplama işlemi öğretiminde nokta belirleme tekniğinin etkililiği. *Current Research in Education*, 2(1), 17-28.
- Kot, M., Sönmez, S., ve Yıkılmış, A. (2017). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere toplama işlemi öğretiminde doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan nokta belirleme tekniği ile sayı doğrusu stratejisinin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(2), 253-269.
- Mercer, C. D., & Miller, S. P. (1992). Teaching students with learning problems in math to acquire, understand, and apply basic math facts. *Remedial and Special Education*, 13(3), 19-35.
- NCTM. (National Council of Teachers of Mathematics). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. US: Reston. VA.

- Rivera, D. P. (1997). Mathematics education and students with learning disabilities: Introduction to the special series. *Journal of Learning Disabilities*, 30(1), 2–19.
- Sazak Pınar, E., ve Kocabıyık, D. (2014). Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere örüntü oluşturma becerisinin öğretiminde doğrudan öğretim yönteminin etkililiği, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 281-300.
- Sönmez, S. (2014). *Öğretmenlerin zihin engelli öğrencilerin matematik beceri kavram ve işlemlerini değerlendirme sürecinde yaptıklarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Soluaga, D., Leaf J.B, Taubman M., McEachin J., & Leaf, R. (2008). A comparison of flexible prompt fading and constant time delay for five children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 2(4), 753-765.
- Stein, M. K. & Bovalino, J. W. (2001). Manipulatives: One piece of the puzzle. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 6(9), 356-359.
- Şafak, P. (2007). Az gören öğrencilere eldeli toplama öğretiminde uyarlanmış basamaklı öğretim yönteminin etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 27-46.
- Tuncer, T. (1994). *Görme engelli öğrencilere basamak değeri ve eldeli toplama öğretiminde basamaklı öğretim yöntemiyle sunulan bireyselleştirilmiş öğretim materyalinin etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tufan, S., ve Aykut, Ç. (2018). Şemaya dayalı strateji ve kendini izleme stratejisi öğretiminin hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin sözel matematik problemi çözme performanslarına etkisi, *İlköğretim online*, 17(2), 613-641
- Tracy, D. M., & Fanelli, B. H. (2000). Teaching money concepts: Are we shortchanging our kids? *Educational Resources Information Center (ERIC)*. ED 451065.
- Vural, M., ve Yıkılmış, A. (2008). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin öğretimin uyarlanmasına ilişkin yaptıkları çalışmaların belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 141-159.
- Yücesoy, Ş. (2002). *Zihin özürlü öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıkılmış, A., ve Eldeniz Çetin, M.. (2010). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere sabit bekleme süreli öğretimle bölme öğretimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 69-78.
- Yıkılmış, A. (2005). *Etkileşime dayalı matematik öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dünyada ve Türkiye’de Doğa Korumanın Kuramsal Temelleri

Araş. Gör. Dr. Yasin Koç^{1*}
Prof. Dr. Abdullah Soykan²

Geliş tarihi: 30.12.2019
Kabul tarihi: 05.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 86-99
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
kocyasın2009@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2379-8540

²Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
soykana@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4093-9541

* Sorumlu yazar

ÖZ

İnsanın yeryüzünü en başta tarım, sonrasında ise sanayi ve teknolojik gelişmelerle değişime uğratması ve dünya nüfusunun süreklilik arz eden bir şekilde artış göstermesi insan-çevre ilişkilerinde yeni bakış açısının ortaya çıkmasını doğurmuştur. Özellikle 1970’lerden sonra artan çevrecilik faaliyetleriyle birlikte zengin ekosistemlere ve biyoçeşitliliğe sahip doğal alanları ve peyzajları güvence altına alarak gelecek nesillere aktarma düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu durum gerek merkezi hükümetler gerekse uluslararası örgütlerce çeşitli tedbirlerin alınmasıyla bazı önemli yapısal sorunların gündeme gelmesine neden olmuştur. Süregelen tartışmaların temelinde doğanın kimden ve nasıl korunacağı düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusu dünyada ve Türkiye’de doğa korumanın tarihi süreçte geçirdiği kuramsal değişimlerdir. Çalışma böylelikle Türkiye’de doğa koruma faaliyetlerindeki mevcut durumun dünyadaki yaklaşımlarla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 1970’li yıllardan sonra dünyada insansız doğa koruma yaklaşımı büyük ölçüde terk edilmiş, kırsal kalkınma ve diğer yararlanma düşünceleri neredeyse biyoçeşitliliği koruma ilkesinin önüne geçmiştir. Türkiye’de de benzer eğilimlerin ortaya çıktığı ancak kırsal kalkınma, eko turizm gibi pratiklerin gerçekten söz konusu alanlarda amacına ulaşip ulaşmadığı doğa koruma literatüründe önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki koruma-kullanma ve kırsal kalkınma pratiklerinin ilişkisini, ortaya çıkan sorunları belirlemek için korunan alanların özgün kültürel ve doğal özelliklerini göz önüne alan daha fazla sayıda idiyografik (yerel) karakterli nitel çalışmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Koruma, İnsan-Çevre, Dünya, Türkiye, Biyoçeşitlilik

Theoretical Basis of the Nature Conservation in the World and Turkey

Res. Assist. Dr. Yasin Koç^{1*}
Prof. Dr. Abdullah Soykan²

First received: 30.12.2019

Accepted: 05.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 86-99

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%

¹Balıkesir University, Turkey,

kocyasın2009@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-2379-8540

²Balıkesir University, Turkey,

soykana@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4093-9541

* Corresponding Author

ABSTRACT

The transformation of the world with industry and other technologies in the first place after agriculture and the continuous growth of the world's population has led to the emergence of a new perspective in human-environmental relations. Especially after the 1970s, with increasing environmental activities, the idea of transferring natural areas and landscapes with rich ecosystems to future generations has come to the fore. This situation has led to the development of some important structural problems by taking various measures by both central governments and international organizations. The basis of the ongoing debate is who and how to protect nature. In this context, the subject of the study is the theoretical changes that nature conservation has undergone in the historical process in the world and in Turkey. The study aims to demonstrate the similarities and differences of the current situation in nature conservation activities in Turkey with the approaches in the world. After the 1970s, the world's unmanned nature conservation approach was abandoned, and rural development and other exploitation ideas almost outnumbered the principle of biodiversity conservation. It is noted as an important deficiency in the nature conservation literature whether similar trends have emerged in Turkey but whether practices such as rural development and eco tourism have actually achieved their goal in these areas. In this context, it can be said that a more numerous qualitative studies with idiographic character, taking into account the relationship of conservation and rural development practices and the unique cultural and natural characteristics of protected areas to present the emerging problems, can be said to be need.

Keywords: Nature Conservation, Human-Environment, World, Turkey, Biodiversity

GİRİŞ

İnsanın çeşitli yollarla doğal ortamı büyük boyutlarda tahrip ettiğinin anlaşılması 150 yıllık bir tarihe sahiptir. Bu 150 yıl içerisinde insanlar; tarım, sanayi ve teknolojik gelişmelerle doğal alanları yok etmeye başlamış ve böylelikle doğa koruma kavramı ortaya çıkmıştır. Son 150 yıllık süreçte dünyanın % 15’lik (19.8 milyon km²) bir kısmı denizler ve karalar olmak üzere resmi olarak değişik kategorilerle koruma altına alınmış olup bu oranın 2020 yılına kadar % 17’ye çıkması beklenmektedir (Wittemyer, Elsen, Bean, Burton ve Brashares, 2008; Deguignet, Juffe-Bignoli ve diğerleri, 2014; UNEP, 2016).

Doğa koruma, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde her zaman gündemde olmuş ve önemini korumuştur. Modern anlamda doğa korumanın 1872 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Yellowstone Milli Parkı’yla başladığı kabul edilmektedir. “Yellowstone Tipi Koruma” koruma alanlarındaki yerel toplulukların söz konusu alanlardan çıkarılması mantığına dayanmaktadır. Ancak 1970’lerden sonra terk edilmeye başlanmıştır. 2000’li yıllardan günümüze gelinen noktada doğa koruma anlayışında insanları bu alanlardan uzaklaştırmadan, onları da söz konusu alanların bir parçası olarak kabul eden koruma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımın doğa koruma faaliyetlerinde sürdürülebilir bir yaklaşım olduğu yaygınlık kazanmıştır (Ervin ve diğerleri, 2010; Brockington, 2004).

Koruma alanlarıyla ilgili temel tartışma artık insansız koruma politikalarının doğurduğu sorunlar değil, söz konusu alanlara kırsal kalkınma gibi yerel ve bölgesel ekonomilerin gelişmesini içeren çok bileşenli misyonlar yüklenmesidir. Denilebilir ki doğa koruma faaliyetlerinde insan unsuru öylesine ön plana çıkmıştır ki artık bu durum doğa korumanın temel amacı olan biyoçeşitliliği koruma pratiklerinin önüne geçmiştir. Süregiden tartışmaların özünde sürdürülebilir koruma pratiklerinin biyoçeşitliliği nasıl ve hangi araçlarla sağlayacağı, doğa korumanın eko turizmle bir bileşeni haline gelen kırsal kalkınmanın koruma alanlarının içinde veya çevresindeki yerel halkın refah seviyesine gerçekten olumlu bir etkide bulunup bulunmadığı yatmaktadır.

Çalışmada konuyla ilgili bilimsel bildiriler, makaleler ve kitaplar değerlendirilerek literatür analizi yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte korunan alanlarının dünyadaki ve Türkiye’deki mevcut idari ve niceliksel durumu ortaya koymak için gerek Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN) gibi uluslararası örgütlerin gerekse Doğa Koruma ve Milli Parklar gibi ulusal kuruluşların verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı dünyada koruma alanlarının gösterdiği kuramsal değişikliklerle bunların Türkiye’de gösterdiği benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışma, doğa korumanın kuramsal temelleri, doğa koruma pratiklerine bakış açısında zamanla ortaya çıkan değişimler ve bunların gerek idari gerekse bilimsel olarak Türkiye’deki mevcut durumunu ele almaktadır. Doğa koruma; yasal, teknik ve sosyal içerikli ve bu nedenle de çok bileşenli bir disiplindir. Bu açıdan Türkiye’deki mevcut durumun ortaya konulması önem taşımaktadır.

Türkiye’de doğa koruma, kırsal kalkınmanın bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim bu yaklaşım kalkınma planlarına, yasal ve idari içeriklere de yansımıştır. Bu açıdan dünyadaki eğilime paralel olarak doğa koruma yaklaşımının değişimler gösterdiği yani her türlü insan faaliyetinden yalıtılmış, salt amacı biyoçeşitliliği korumak olan bir ada olmaktan öte, ekonomik ve kültürel değerler taşıyan bir kaynak olarak telakki edildiği görülmektedir. Ancak bu yaklaşımın pratikteki başarısını ele alan nitel durum çalışmalarının literatürdeki eksikliği de dikkat çekicidir. Dikkat çekicidir çünkü özellikle milli parklar gibi koruma alanlarının gerek içinde gerekse çevresinde yaşayan yerel halk ve korunan alanlar arasındaki kırsal kalkınma gibi beklenti ve park yönetiminde ortaya çıkan sorunların ele alındığı çalışmalar belirli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda kırsal kalkınma, eko turizm, doğa koruma felsefesi gibi kuramsal tartışmaların, yani eko turizmin kırsal kalkınmaya varsayılan olumlu etkilerinin nitel çalışmalarla sorgulandığı çalışmalar, eko turizmi destekleyen çalışmalara kıyasla sınırlıdır. Bu çalışmalar koruma kullanma ilişkisinin gerek sosyal bilimlerde ve gerekse doğa bilimlerinde doğa koruma faaliyetlerine bakış açısındaki temel dayanakları göstermesi açısından özellikle önem taşımaktadır.

Türkiye’de doğa koruma literatürün genelde iki temel bağlamda geliştiği görülmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi biyolojik ekolojiyi temel almakta, korunan alanlardaki fauna ve flora özelliklerini ve sulak alanlarda limnolojik özelliklerin araştırıldığı nicel çalışmalar olup çoğunlukla fen bilimciler tarafından yapılmıştır (Uysal ve Tunalı, 2012; Satıl ve Dirmenci, 2012; Satıl, 2012; Yağan vd., 2012). Literatürde dikkat çeken diğer yaklaşım ise sosyal bilimcilere aittir. Bu çalışmalarda temel

yaklaşım korunan alanlardaki doğal ve kültürel kaynak değerlerinin eko turizm faaliyetleri açısından kullanılması yaklaşımına dayanmaktadır. 1970’lerden sonra ortaya çıkan doğa koruma yaklaşımında, doğa koruma pratiklerine yerel toplulukların da eklenmesi pek çok soru işaretinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Acaba planlama aşamasında ve sonrasında yerel topluluklar yönetim planlarının neresinde yer almaktadır? Korunan alanlar söz konusu yerel toplulukların geleneksel yaşam biçimlerinde ve arazi kullanım desenlerinde nasıl ve hangi yollarla değişiklikler yaratmaktadır? Özellikle milli parklara, kırsal kalkınma misyonunun dâhil edilmesi ne tür pratikleri zorunlu hale getirmektedir? Kuramsal açıdan olumlu kabul edilen kırsal kalkınma ve eko turizm kavramları yerel topluluklar açısından pratikte anlamlı bir karşılık bulmakta mıdır? Koruma alanlarının gerek yerel, gerekse bölgesel ve bazen de küresel karar alıcılarla bir çatışma alanına dönüşmesi kültürel ve doğal kaynaklar üzerinde nasıl ve ne tür sonuçlar yaratmaktadır? Bununla birlikte eko turizmin gerçekten doğru ve gerçekçi planlamalar yapılmadığı takdirde doğal ortam üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağına ilişkin çalışmalar mevcuttur (İlhan ve diğerleri, 2017). Yine milli park ve yerel halk arasındaki çatışmaların ve park yönetiminden kaynaklı eko turizm faaliyetlerinde yaşanan sorunların ele alındığı nitel durum çalışmaları dikkat çekicidir (Arı, 2003; Arı ve Soykan, 2006; Kervankıran ve Eryılmaz, 2014; Kervankıran ve Eryılmaz, 2015). Bu çalışmaların milli parkların planlama aşamasında veya yönetilmesinde yerel halkın hesaba katılmasının doğa koruma pratiklerinde sahip olduğu öneme vurgu yapması önem taşımaktadır.

DOĞA KORUMA FAALİYETLERİNİN KURAMSAL TEMELLERİ

Doğal ortamın yoğun olarak kullanılmaya başlanması Coğrafi Keşifler’le (15-16. yy) başlamış, Sanayi Devrimi (1760) ile de hız kazanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Endüstri Çağı’nın başlamasıyla ve sanayileşmenin yayılmasıyla beraber hızlı nüfus artışları da olmuş, artan nüfus, göçlerle dünyanın henüz boş ve el değmemiş doğal alanlara dağılmıştır. Teknolojik gelişmeler o zamana kadar yerleşmeye uygun olmayan sahalardan da insan toplulukları tarafından işgaline neden olmuş ve buralarda da nüfus hızla artmıştır (Gülersoy, 2014).

Sanayi devrimiyle birlikte ve bu dönemden sonra tıptaki gelişmelerle birlikte dünya nüfusunda önemli bir artış görülmüştür. Sanayi Devrimi’ne kadar nüfus artışının, doğal ortamda köklü değişimlere sebebiyet verecek bir etkisi olmamıştır (Gülersoy, 2014). Ancak bu dönemden sonra artan hammadde ihtiyacı ve tarımsal alanların genişlemesi, Amerika ve Afrika gibi yeni dünya karalarının doğal kaynaklar açısından aşırı kullanımı beraberinde bir dizi çevresel sorunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle 1850’lerden sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerindeki yerel çaplı çalışmalarla doğa koruma faaliyetleri dünyanın gündemine girmiştir. Böylece ilk modern doğa koruma girişimleri 1850’lerde başlamıştır. İlk milli parkın Amerika Birleşik Devletlerinde kurulmasından ve özellikle 1948 yılında Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature IUCN)’nin kuruluşundan sonra dünyada farklı kategorilerde çok sayıda alan koruma altına alınmıştır. Bu modern koruma faaliyetleri 1864 yılında Kaliforniya’da Yosemite Vadisi’nde sekoya ağaçlarının koruma altına alınması ve 1877’de Yellowstone Milli Parkı’nın kurulması ile başlamıştır. Yellowstone Milli Parkı’nın kurulmasıyla birlikte yerel toplulukları yaşadıkları arazilerden çıkarmayı ve “insansız koruma”yı öngören, daha sonra bütün dünyada Yellowstone Modeli Koruma olarak bilinecek bir model oluşturulmuştur.(Arı, 2003; Arı ve Soykan, 2006).

Tablo 1’de görüldüğü gibi bu model doğal kaynakların yerel insanlar tarafından kullanılmamasını ilke edinen, dolayısıyla orada yaşayan insanları korunan alanın dışında tutan bir model olup dünyadaki koruma politikalarını 1970’lere kadar şekillendirmiştir. 2000’li yıllarla birlikte insansız çevre koruma dünyada büyük ölçüde terk edilmiştir. Doğa korumada insan vurgusu ağırlık kazanmış, eko turizm, kırsal kalkınma, yerel halkın refahının artırılması gibi misyonlar koruma alanlarının ana motivasyonları haline gelmiştir. Nitekim Mace (2014) doğa koruma felsefesindeki insan vurgusunun artık neredeyse doğa koruma faaliyetlerinin ilk çıktığı zamanlardaki temel amacı olan tehlike altındaki türleri ve ekosistemi koruma amacından çok, insana odaklanır hale geldiğini belirtmektedir.

Temel Özellikler	Klasik Model (1800’lerin-1970’ler)	Modern Model (1970’ler-2000’ler arası)	Mevcut Model (2000’lerden sonra)
Koruma alanlarının kurulmasındaki mantık	Her türlü üretim yasaklanır.	Sosyal, ekolojik ve ekonomik uyum.	Kritik öneme sahip yaşam kaynaklarının devam ettirilmesine dayalı bir sistem vardır.
Koruma alanlarının amacı	Özel olarak fonksiyonel değerlerden çok bilimsel değerler için kurulur.	Bilimsel, ekonomik ve kültürel nedenlerden kurulur.	Ekosistem hizmetlerini desteklemek ve iklim değişimine adaptasyon, direnç, etkileri azaltmak için kurulur.
Yönetim aktörleri	Merkezi hükümet tarafından yönetilir.	Merkezi hükümet ve yerel topluluklar tarafından yönetilir.	Çok paydaşlı ve farklı yönetim modelleriyle yönetilir.
İnsan kullanımı ve çevre alanlarla bağlantı	Ada olarak görülür. Kendisini çevreleyen alanlardan ve beşeri faaliyetlerden tamamen izole edilmiştir.	Ekolojik bir ağın bütünselliği içinde görülür.	Milli ekonominin ve sektörel planların bir parçası olarak görülür. Bunlar: Arazi kullanımı, iklim değişimi, enerji, sosyal gelişme, hastalıklarla mücadele, ulaşım ve altyapı planlamalarıdır.

Tablo 1. *Koruma Politikalarında; Klasik, Modern ve Ortaya Çıkan Model (Ervin ve diğerleri’den değiştirilerek, 2010).*

Belirtilmesi gereken bir başka husus ise doğa ve çevre koruma kavramlarının birbirinden farklı şeyler ifade etmesidir. Özçağlar (2004)’a göre çevre; yaşanılan alan birimlerinin dışında veya etrafında kalan alanları ifade etmektedir. Çevre kavramının TDK sözlüğündeki tanımı bir şeyin yakını, etrafı, dolayı olarak belirtilmektedir (TDK, 2016). Keleş ve Hamamcı (1997)’ya göre ise çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen veya uzun bir zaman diliminde dolaylı ya da dolaysız etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal faktörlerin toplamıdır. Doğal ortam ise insan yaratılışından önce oluşmuş, insan dahil canlı ve cansız varlıkları bünyesinde barındıran ortamdır. Doğal ortam hayatın akışını sağlayan insan eliyle oluşturulmamış ortamdır (Özçağlar, 2004). Doğa’nın TDK sözlüğündeki anlamı ise “kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların” hepsidir. TDK sözlükteki bu tanım aslında “doğa”dan çok “coğrafi çevre” kavramına karşılık gelmektedir. Doğa, Özçağlar (2004)’dan hareketle, insan eli değmemiş sahaları ifade etmektedir. Bununla birlikte Çolak (2001)’a göre doğa koruma ile çevre koruma arasındaki temel fark yararlanma düşüncesinde ortaya çıkmaktadır. Denilebilir ki çevre koruma insanın yaşam temellerini korumaya çalışmaktadır. Doğa koruma ise insanı göz önünde bulundurarak doğal kaynakları korumaya hizmet etmektedir.

DÜNYADA KORUMA ALANLARININ DURUMU

Koruma alanlarına ilişkin literatürde çeşitli tanım ve bu tanımlar çevresinde sınıflandırılmalar yapılmışsa da kabul görmüş ve uluslararası geçerliliği olan tanımlar IUCN’a aittir. Bununla birlikte devletler yönetsel açıdan kendi konjonktürel yapılarına göre çeşitli sınıflandırmalara gidebilmektedirler. Söz konusu tanım ve sınıflandırmalar Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından ilk kez 1962’de Seattle’da yapılan kongre ile gündeme gelmiştir. 1978’de ve son olarak 1994 yılında üzerinde fikir birliğine varılan koruma alanı tanımı şu şekildedir:

“Uzun vadede doğanın ve onunla ilişkili olarak ekosistem kaynakları ile kültürel değerlerin, yasal ve etkili bir şekilde korunduğu, açıkça bilinen ve özel olarak yönetilen coğrafi (karasal ve/veya denizel) mekânlardır (IUCN, 2012)”.

IUCN, koruma alanlarını yönetim planları ve amaçlar açısından farklı kategorilere ayırmaktadır. Bu kategoriler ve tanımları Tablo 2’de gösterilmiştir (IUCN, 2012).

KATEGORİ VE TANIM	
1) Mutlak Doğa Koruma Alanları:	Doğalığını yitirmemiş sadece bilimsel amaçlara hizmet eden koruma alanları
2) Yaban Havatı Koruma Alanları:	İnsan eli değmemiş alanları korumak üzere yönetilen sahalalar
3) Milli Parklar:	Temelde ekosistemin ve diğer kaynak değerlerinin korunduğu alanlar.
4) Tabiat Anıtları:	Özel doğal kaynakların korunması için yönetilen alan.
5) Habitat Yönetim Alanları:	Türlerin yaşam alanının korunması ve güvence altına için yönetilen koruma alanları
6) Kara veya Deniz Peyzaj Koruma Alanları:	Deniz veya karasal alanların koruma ve kullanması amacıyla yönetilen sahalalar
7) Diğer Koruma Alanları:	Doğal veya doğala yakın ekosistemlerin daha sürdürülebilir kullanımı için oluşturulan koruma alanları

Tablo 2. IUCN (2013)’e Göre Doğa ve Çevre Koruma Kategorileri ve Tanımları

Koruma alanları, dünyanın ekonomik ve politik yapısıyla iç içe özellikler gösterir. Söz konusu alanlar doğal ve kültürel kaynakların korunması dışında kırsal kalkınma pratiklerini de barındıran mekânlardır. Bu açıdan doğayı korumak hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin vazgeçilmez politikaları arasında yer almaktadır. Bu durum kırsal kalkınmayı doğa korumanın yaklaşımının önemli bir bileşeni haline getirmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’na göre dünyada farklı kategorilerde 102.000’den fazla koruma alanı bulunmaktadır. Bu sayı dünya karalarının % 11,5’ine denk düşmektedir (Deguignet ve diğerleri, 2014).

Yıl	Sayı	Toplam Alan (Km2)
1962	9,214	2,400,000
1972	16,394	4,100,000
1981	27,794	8,800,000
1992	48,388	12,300,000
2003	102,102	18.800.000
2014	20,429	32,868,673
2018	238,563	46,414,431

Tablo 3. Dünyada Koruma Alanlarının Yıllara İtibariyle (Kara ve Deniz) Sayısı ve Kapladıkları Alanlar (Km²) (UNEP, 2016)

Koruma alanları gerek sayı gerekse kapladıkları alan bakımından sürekli artmaktadır. Nitekim Tablo 3 incelendiğinde 1962 yılından 2018 yılına kadar koruma alanlarının sayıca ve kapladıkları alan bakımından artmakta olduğu dikkat çekmektedir. Gözlemlenen bu artışın bazı motivasyonları vardır. Özellikle milli parklara kırsal kalkınma misyonunun eklenmesi koruma alanlarının artışının önemli nedenlerinden biridir. Bununla birlikte doğal ve kültürel kaynak değerlerinin sürdürülebilir korunması ve uluslararası yardımlar, koruma alanlarının sayıca artmasındaki diğer ana etkenlerdir.

2019 yılı itibariyle dünya nüfusu 7,7 milyardır. Bu nüfusun her yıl ortalama 83 milyon kişi artmakta olduğu, nüfus artışındaki bu eğilimin devam etmesi halinde 2030 yılında 8,5 milyara ulaşacağı hesaplanmıştır (UN, 2019). Kuşkusuz dünya nüfusundaki artışın çeşitli sonuçları olmaktadır. Dünya nüfusundaki artışın birbirini izleyen en kritik sonucu kentleşme ve kentleşmeyi izleyen çevresel değişikliklerdir. Örneğin 1950 yılında dünya nüfusunun % 30’u şehirlerde yaşarken bu oran 2014 yılı itibariyle %54’e çıkmıştır. Şehirleşme oranının en yüksek olduğu bölgelere baktığımızda bunların Kuzey Amerika (%82), Latin Amerika ve Karayipler (%80) ve Avrupa (%73) olduğu görülmektedir (UN, 2015). Bu bölgeler bilhassa Kuzey Amerika ve Avrupa günümüz doğa korumacılık faaliyetlerinin kuramsal ve pratik açıdan gelişip yaygınlaşmasında başı çekmektedirler. Bunun nedeni doğal çevrenin şehirleşme ile olumsuz ve dramatik değişimlere uğraması, sürdürülebilir kullanımın, özellikle 1960’lı yıllardan sonra kamuoyunun gündemine gelerek hükümetler üzerinde baskı oluşturmasıdır.

Koruma alanlarını, küresel ısınmayla mücadele bağlamında da ele almak mümkündür. Yapılan araştırmalara göre koruma alanları kendi başlarına küresel ısınmada aktif bir role sahip olup hem toprak

yüzeyinin hem doğal bitki örtüsünün korunması için en iyi mekanizmalardan birini sağlamaktadırlar. Böylelikle söz konusu alanlar karbon salınımını, zengin bitki örtüsü ve turba yataklarıyla belirli düzeyde tutarlar (MacKinnon, Dudley ve Sandwith, 2012; Dudley ve diğerleri, 2009). Nitekim tahminlere göre karbon kaynaklarının % 15’i koruma alanlarının sınırları içinde yer almaktadır (Campbell ve diğerleri, 2008).

Koruma alanlarının başlıca kültürel ve ekonomik faydaları ise şunlardır (Stolton, 2009);

- Rekreasyon
- Sağlık, refah ve yaşam kalitesi
- Çevre eğitimi
- Sürdürülebilir turizm ve ulaşım
- Sürdürülebilir arazi kullanımı (Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Avcılık)
- Kırsal bölgelerin sürdürülebilir kalkınması
- Bölgesel ve ulusal kimlik
- Bölgesel ticaret
- Entegre bölgesel kalkınma (Ekonomik etkiler de dâhil olmak üzere)
- İş imkânları (Ekonomik etkiler de dâhil olmak üzere)

Korunan alanların değerlerini ve faydalarını iletmek için ana hedef gruplar ise şunları içerir: (Stolton, 2009);

- Ziyaretçiler
- Politikacılar
- Yerel insanlar
- İş sektörü
- Bilim insanları

KORUMA ALANLARININ TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

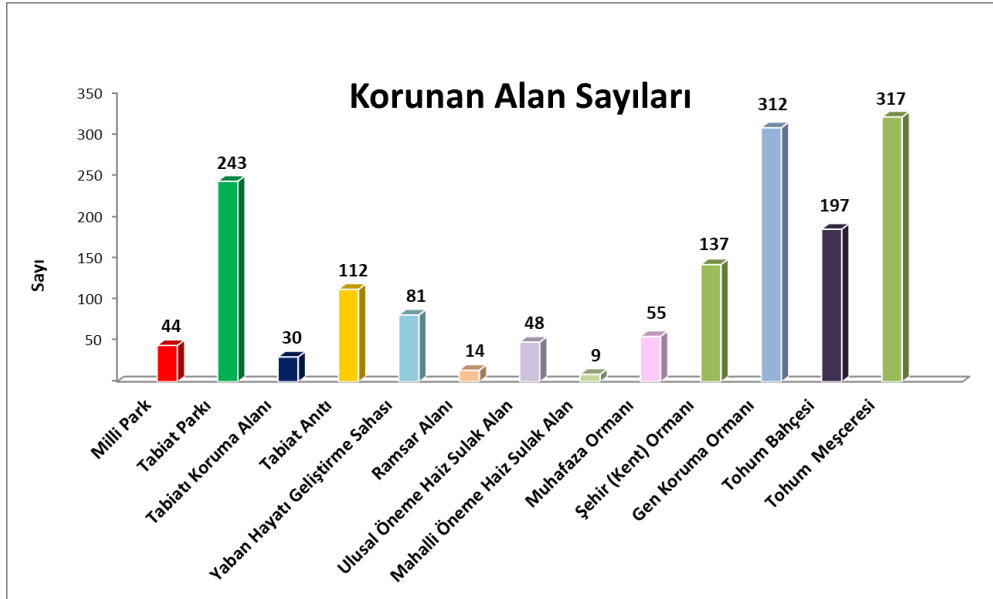
Türkiye eski dünyanın merkezinde, büyük deniz ve kara yollarının kavşağında yer almaktadır. Bu son derece elverişli coğrafi konumunun etkisiyle, Türkiye eski zamanlarından beri, insan topluluklarını kendine çekmiş ve bir iskân sahası olmuş, ticarete ve tarıma dayanan büyük medeniyetlerin ve kuvvetli siyasi organizasyonların kurulması ve gelişmesine vesile olmuştur (Göney, 1987). İnsan-çevre ilişkisi açısından tarihin ilk dönemlerinden bu yana bir mücadele alanı olan Anadolu’da bu ilişki doğal ortamın ciddi boyutlarda bozulmasına sebebiyet vermiştir. Yanlış arazi kullanımlarının da etkisiyle, hızlı şehirleşme, erozyon, ormansızlaşma, tatlı su kaynaklarında şiddetli ötrifikasyon, aşırı otlatma ve avlanmaya bağlı diğer faktörlerin etkisiyle telafisi çok güç çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere diğer yerlerden gelen nüfus doğal ortam üzerindeki baskıyı arttırmış, 1950’li yıllardan itibaren makineli tarıma geçilmesi, sanayi faaliyetlerinin başlaması, bu gelişmeleri izleyen tarımsal üretim alanlarının genişlemesi ve köyden kente göç ile birlikte ülkemizde çevre üzerindeki baskı daha da artmıştır (Efe ve diğerleri, 2008; Doğan, 2006).

Doğa koruma faaliyetlerinin Türkiye’deki tarihine bakıldığında söz konusu faaliyetlerin modern anlamda milli parkların ilanı ile başladığı görülecektir. Her ne kadar Milli Parklar Kanunu 1983 yılında yürürlüğe girmiş olsa da 1956 yılında Orman Kanunu ile ilk defa milli park kavramı kullanılmış ve 1983 yılına kadar milli parklar bu kanun uyarınca ilan edilmiştir. Nitekim Yozgat Çamlığı Milli Parkı, 1958 yılında ilan edilen ilk koruma alanıdır.

Türkiye’deki koruma alanlarının yasal tanımı Resmi Gazetede şu şekildedir (Resmi Gazete, 2012):

“ Korunan alan: Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan, biyolojik çeşitliliğin, doğal ve bununla ilişkili kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla ilgili mevzuata göre tespit edilen ve yönetilen kara ya da deniz alanını...”

1958 yılında Türkiye’deki koruma alanlarının sayısı 2 ve kapladıkları alanlar ise 4.412 hektarken, 2018 yılı itibariyle Ramsar alanları dâhil ülkemizde çeşitli kategorilerde 1599 adet koruma alanı mevcut olup bu alanlar 3.456.406 hektara karşılık gelmektedir. (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2018). Bu oran ülke yüzölçümünün %9’una karşılık gelmekle birlikte meralar, içme suyu havzaları ve korunan alan dışında kalan doğa koruma fonksiyonu olarak ayrılan orman alanları (toplam orman, orman toprağı, mera, taşlık) korunan alan hesaplamasına dâhil değildir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2019).

Şekil 1. 2018 İtibariyle Türkiye’de Korunan Alanların Sayıları (DMPG, 2019)

Konunun Türkiye’deki durumunu iyi anlamak için Kalkınma Planlarına bakmak yerinde olacaktır. 8. Kalkınma Planı’nda Türkiye’deki milli parklar gibi koruma alanlarının artırılması hedef olarak belirlenmiş, 9. Kalkınma Planı’nda ise söz konusu alanların azlığına vurgu yapılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). 10. Kalkınma Planı’nda ise ilk defa biyolojik çeşitliliği korumak, erozyonla mücadele etmek gibi doğa koruma pratiklerinin amaçları dışında kırsal kalkınma olgusu öne plana çıkmıştır. Kırsal kalkınma yaklaşımının araçlarından biri olarak kabul edilen korunan alanlar gerek içindeki ve gerekse çevresindeki kırsal nüfusun refah seviyesinin artırılmasında önemli bir unsur olarak ele alınmıştır. Koruma alanları bu açıdan söz konusu bölgelerdeki yerel toplulukların yaşam standartlarının geliştirilmesi için uygulanacak politikaların önemli bir bileşeni olarak ele alınmıştır. Ancak Temmuz 2019 yılında yayınlanan 11. Kalkınma Planı’nda kırsal kalkınma ve koruma alanları ilişkisine değinilmemiş, yine de korunan alanların 2023 yılına kadar artırılması hedef olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2020).

11. Kalkınma Planı’nda doğa koruma kavramına direkt bir vurgu yapılmadan kısaca değinilmiş, 2023 hedefi şu şekilde açıklanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2020);

“Artan nüfusun ihtiyaçları ve çeşitlenen tercihleri kalkınma sürecini etkilerken, çevre üzerinde yaratılan baskının azaltılması önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, çevre kirliliğinin önlenmesi çalışmalarına, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına öncelik verilmektedir.”

11. Kalkınma Planı’nda dikkat çeken husus, doğa korumada kırsal kalkınma önceliğinin yerini doğal ortamın korunması hedefine bırakmasıdır. Bunun birlikte koruma alanlarının ulusal ekonomilerin ve kırsal kalkınmanın araçları arasında görülmesi literatürde önemli bir tartışma konusudur. Bu noktada

kırsal kalkınma kavramının üzerinde durmakta yarar vardır: Kırsal kalkınma kavramı ana hatlarıyla şunları içermektedir (DPT, 2000’den aktaran Bakırcı, 2007);

- Eşitlik ve denge ilkeleri ile geliştirilmiş yaşam düzeyi,
- Kırsal toplumun yerinde kalkınarak ülke refahından pay alması,
- Kırsal işgücünün üretime katıldığı ve haklarını aldığı istihdam biçimi,
- Kaynakların gelirin dengeli paylaşılarak geliştirilen yaşam düzeyi,
- Kırsal alanda yoksulluğun ve kötü beslenme koşullarının ortadan kaldırılması,

Koruma alanları ve kırsal kalkınma arasında temelde iki görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre koruma alanları kırsal kalkınmayı olumlu yönlerden etkilemektedir. Bununla birlikte artan, nüfus biyoçeşitlilik üzerinde baskı yaratmakta, doğal peyzajda ise değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Wittemyer ve diğerleri, 2008; Radeloff ve diğerleri 2010). Diğer yaklaşım ise geniş ölçekli veri setleriyle yapılan çalışmaların koruma alanlarının çevresinde gerçekleşen nüfus hareketlerinin gerçek nedenini açıklamaktan uzak olduğunu vurgulamaktadırlar. Söz konusu alanlardaki nüfus hareketlerinin ve bu sahalarda yaşayan yerel toplulukların yerel olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu açıdan koruma alanlarının idiyografik bakış açısıyla ve siyasal süreçleri dikkate alarak kendi içinde farklı nedenlerle açıklanması gerektirdiğini savunmakta (Hoffman ve diğerleri, 2011; Joppa, 2012; Luciano, 2011; Joppa ve diğerleri 2009) veya küçük ölçekli etnografik durum çalışmalarıyla koruma alanlarının çevresindeki veya içindeki nüfus hareketlerinin sosyal nedenlerine, kırsal kalkınmayla koruma alanları arasındaki ilişkinin örtük yapısına dikkatleri çekmektedirler (Luciano, 2011; Hoffman ve diğerleri, 2011).

Belirtilmesi gereken başka bir konu da Avrupa Birliği’nin, kırsal bölgelerde refah seviyesinin yükseltilmesi ve istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi ile geniş ölçekli bir kırsal kalkınma yaklaşımını hayata geçirilmesidir (Dıraor, 2008). Bu açıdan koruma alanları yerel, ulusal ve bölgesel olarak kırsal alanlarda özellikle ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının çeşitlilik kazanması için kırsal bölgelerde, eko turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi amaç olarak görülmekte, bu açıdan eko turizm ana sektörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Çeken ve diğerleri, 2007). Avrupa Birliği gibi Türkiye’de de koruma alanlarında özellikle milli parklarda eko turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi kırsal kalkınmanın bir aracı olarak kalkınma planlarında sıklıkla üzerinde durulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğa koruma kullanma ilişkisinde bilhassa ekonomik, teknik ve yönetsel içeriklerin güncellenmesi ve biyolojik çeşitliliğin faydalarının yaygınlaştırılması gerek ulusal gerek uluslararası ölçekte en çok üzerinde durulan konular olarak öne çıkmaktadırlar. (Escobar, 1998). Bu açıdan Andam ve diğerleri (2009) turizm sektörünün sağlayacağı istihdam olanaklarına dikkat çekmektedirler. Onlara göre gerekli sermayenin ulusal ve uluslararası kuruluşlarca temin edilmesi ve eko sistem hizmetlerinin devamlılığı koruma alanlarının çevresindeki kırsal nüfusun refah seviyesine olumlu etkilerde bulunacaktır. Yine uluslararası bir kuruluş olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) eko turizmi yerel halkın geçim kaynaklarından biri olarak ele almıştır. Benzer bir yaklaşımı Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) alt kuruluşu olan Dünya Koruma Gözlemlene Merkezi (WCMC) ve IUCN’da görmek mümkündür. Söz konusu örgütler eko turizmi, yerel halkın refahının gelişmesi için milli parkların amaçları arasında göstermektedirler (UNDP, 2004). Ancak her ne kadar milli parkların eko turizm aracılığı ile kırsal kalkınmaya olumlu etkilerde bulunacağı düşünülse de literatürde bu durumun gerçeği yansıtmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Nitekim Eko turizm, daha önce mevcut olmayan sosyal ilişki ortaya çıkarması bakımından önemli etkilere sahiptir. Genel olarak mülkiyet haklarında köklü değişiklikler yarattığı gibi varsayıldığı gibi ekolojik de değildir. Ancak yoğun bir şekilde koruma pratiklerinin ve kırsal kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak görülür (West ve diğerleri, 2006).

SONUÇ

Yellowstone Tipi koruma modeli olarak bilinen insansız doğa koruma yaklaşımı günümüzde neredeyse tamamen terk edilmiştir. Yellowstone Koruma Modelinde yerel insanlar biyoçeşitlilik üzerinde bir tehdit

olarak kabul edilip söz konusu alanların dışına çıkarılmaktaydı. Bu model uzun yıllar kabul görmüş ve insansız doğa korumanın tipik bir örneği haline gelmiştir. Bu noktada ilginç olan insanın doğa ve çevre karşısında edilgen olduğuna dair inancın tersine doğayı kurtarma fikrinin ağırlık kazanmadır. 1970’li yıllardan sonra artan neoliberal çevre politikalarıyla birlikte yerel insanlar da ekosistemin bir parçası olarak görülmeye başlanmış, 2000’li yıllara gelindiğinde insansız çevre koruma kuramsal eleştiriler ışığında dünyada büyük ölçüde terk edilmiştir.

Doğa ve Çevre koruma faaliyetlerinde ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı söz konusu kuramsal yaklaşımların ve pratiklerin büyük ölçüde Avrupalı bakış açısını yansıtmış olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupalı bakış açısında doğanın sürekli bir kaynak değeri olarak görülmesi geleneksel yaşam biçimlerini ve yerel unsurların doğayla ilişkisini göz ardı eden bakış açısı koruma pratiklerinin uzun süre önemli sorunlar yaratmasına sebebiyet vermiş, bu durum da yerel insanların arazi kullanım haklarında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

1970’li yılları takip eden süreçte insansız doğa ve çevre koruma fikrinden vaz geçilmesi sorunların yeni bir şekil almasına sebebiyet vermiştir. Yerel insanları da koruma faaliyetlerine dahil etmek söz konusu koruma alanlarında kaynak değerleri üzerinde kullanım haklarıyla ilgili tartışmaların devam etmesine, algılanan pozitif kaynak değerleri nedeniyle nüfusun bu sahalarda farklı demografik örüntülerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Koruma politikaları, bir sahadaki ekosistemi koruma çabasından ibaret değildir. Söz konusu alanlardaki nüfus hareketleri anlaşılmadan politika üretmek önemli yerel sorunlar doğurmakta, koruma politikalarını gerek kırsal kalkınma gerekse biyoçeşitliliği koruma gibi nihai amaçlarından uzaklaştırmaktadır. Nitekim Thomas ve Middleton (2003), sınırların belirlenmesinden sektörel planlara kadar pek çok kritik konuyu içinde barındıran, koruma politikalarının en önemli unsuru olan yönetim planlamalarının pratikte başarılı olması için her hangi bir sahaya uygulandığında söz konusu alandan veya o alanı sınırlayan çevresinden kaynaklanan tüm gelişmeleri ve konuları içermesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Ekosistemi ve kültürel değerleri koruma pratikleri, korunan alanların hem içindeki hem de çevresinde yerel alan yerel halk dikkate alınmadan uzun dönemde önemli sorunlar ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum koruma pratiklerinin verimlilik açısından sorgulanması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Yaşanan sorunlar doğal ve kültürel olarak farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte özellikle 2000’li yıllardan sonra kırsal kalkınma ve çevre koruma faaliyetleri birbirlerini kapsayan kavramlar haline gelmiştir. Yani kırsal kalkınma olmaksızın özellikle milli parklar gibi çok bileşenli alanlar ile çevre korumacılık faaliyetleri birbirinden ayrılamayan, aksine yerel halkın refah seviyesini arttırma hedefi dikkate alındığında birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Koruma alanları, içinde veya bu sahaların çevresindeki yerel toplulukların geleneksel yaşam biçimlerinde büyük değişimlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektelerdir. Bu bölgelerdeki yerel topluluklar dışarıdan gelen ekonomik durumu daha iyi bir nüfusla arazi veya mesken satışlarıyla yer değiştirebilmekte, geleneksel arazi kullanım biçimlerinde sorunlar yaşayıp korunan alanların içinde veya çevresinde kalan arazilerinde hak mahrumiyetlerine, kamulaştırma ile arazi ve mülkiyet kayıpları gibi büyük sorunlar yaşayabilmektelerdir. Böylelikle koruma alanlarında ciddi sosyal sonuçları olan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte söz konusu bölgeler yerel istihdam olanakları yaratması, ekosistemin ve biyoçeşitliliğin sürdürülebilirliğini sağlaması gibi çok sayıda olumlu özelliğe de sahiptir. Kısaca belirtmek gerekirse koruma alanlarının kesin bir şekilde olumsuz veya olumlu sosyal etkilere sahip olduğunu belirlemek zorlaşmaktadır (Brockington ve Igoe, 2006).

Doğa koruma çok bileşenli bir faaliyettir ve çok sayıda aktörü planlama aşamasında içinde barındırması gerekir. Kültürel ekoloji ve politik ekonomi dikkate alınmaksızın doğa koruma faaliyetlerinin pratik karşılık bulması oldukça güçtür. Yerel, bölgesel ve küresel karar alıcıların bir mekândaki algı biçimlerinin gösterdiği farklılıklar yerel sorunların yaşanmasına sebebiyet vermekte, dolayısıyla koruma pratiklerinin başarısız olması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye açısından bu konuları ele alan çalışmaların belirli alanlarda yoğunlaştığı, Türkiye’de koruma alanlarının sayıca ve kapladıkları alan bakımından her geçen yıl artmakta olduğu ve kalkınma planlarında bu sayının artırılmasının hedeflendiği göz önüne alındığında daha fazla sayıda nitel çalışmaya ihtiyaç olduğu görülecektir.

Koruma alanlarına yapılan ulusal ve uluslararası yardımlarla birer cazibe merkezi olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak ekonomik durumu iyi olan bir nüfusla birlikte bu alanlarda görülen göç, biyolojik çeşitlilik üzerinde baskıya, doğal peyzajda ise köklü değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Yaşadıkları alanları dışarıdan gelen bir nüfusa satarak başka yerlere göç eden yerel halkın yaşadığı sosyal sorunlar ise ayrıca üzerinde durulması gereken son derece önemli bir konudur.

Koruma alanlarının kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkileyip etkilemediğini ve biyoçeşitliliği korumadaki başarısını saptamak için daha fazla sayıda nitel durum çalışmasına ihtiyaç vardır. Özellikle dünyada *paper parks* olarak adlandırılan yönetim planlarında milli parkların kağıt üzerinde kaldığı ancak koruma ve kullanma pratiklerinin istenilen sonucu vermediği bir gerçektir. Bu açıdan gerek doğa bilimcilerin gerek sosyal bilimcilerin yerel halkı kapsayan, onları park yönetiminin bir parçası olarak görülmesini sağlayan daha fazla sayıda disiplinler arası çalışma yapması gerekmektedir. Ayrıca altı çizilmesi gereken husus her bir korunan alanın özgün kültürel ve doğal değerleri göz önüne alındığında bilimsel çalışmaların çıktıları ile yerel yönetimlerin yönetim planlarında yer alması, sivil toplum örgütlerinin de sürecin birer parçası olması gerektiğidir.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim dalında “Koruma Alanlarının Çevresinde Nüfus Hareketleri: Kazdağı ve Manyas Kuşçenneti Milli Parkı Örneği” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdur, R. (2005). *AB ve Türkiye’de çevre koruma politikaları, Türkiye’nin AB’ye uyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Algan, A. ve Dündar, A. K., (2003). Türkiye’nin çevre konusunda verdiği sözler. *Türkiye antroposen açısından bakış* içinde. Özçağlar, A. (Ed.), TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008. (16-17 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı. Ankara.
- Arat, Z. (2000) *1970’lerden sonra çevrede kurumsal yapının gelişimi*. Türkiye’de çevrenin ve çevre korumanın tarihi sempozyumu. 7-8 Nisan 2000. İTÜ, İstanbul.
- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü’nün kültürel ekolojisi: Tarihi süreçte adaptasyon ve değişim. *Türk Coğrafya Dergisi*, 40(1), 75-97.
- Arı, Y., ve Soykan, A. (2006). Kazdağı Milli Parkı’nda kültürel ekoloji ve doğa koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44, 11-32.
- Ayhan, A. (2011). *Balıkesir’in kimliği 1*. Balıkesir: Balıkesir Kent Arşivi Yayınları.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de kırsal kalkınma kavramlar-politikalar-uygulamalar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Brockington, D. (2004). Community conservation, inequality and injustice: Myths of power in protected area management. *Conservation and Society*, 2(2), 12-15.
- Brockington, D. and Igoe, J. (2006). Eviction for conservation: A global overview. *Conservation and Society*, 4(3). 44-55.
- Campbell, A., Miles, L., Lysenko, I., Hughes, A. and Gibbs, H. (2008). *Carbon storage in protected areas: Technical report*. Cambridge, UK: UNEP World Conservation Monitoring Centre.
- Castillo-Eguskitza, N., Rescia, A. J. and Onaindia, M. (2017). Urdaibai Biosphere Reserve (Biscay, Spain): Conservation against development? *Science of the Total Environment*, 592, 124-133.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). *11. Kalkınma planı*. 20.10.2016 tarihinde <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OBirinci-Kalkinma-Plani.pdf> adresinden erişildi.

- Çavuşoğlu, M. (2012). Zeytin ve zeytin yağı turizmi Edremit yöresinde bir araştırma. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* İçinde (ss. 395-405). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Çeken, H., K. ve Dalgın, L, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve Türkiye’ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1),1-14.
- Çevre ve Orman Bakanlığı, Korunan Alanlar. 28.06.2019 tarihinde <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-alanlar-i-85778> adresinden erişildi.
- Çoban, A., Hamamcı, C. ve Keleş, R. (1993). *Çevre politikası*. İmge Yayınları. Ankara.
- Çolak, A. H. (2001) *Ormanda Doğa Koruma*. Ankara: Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı Koruma Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dıraor, M. B. (2008). *Katılım öncesi AB fonları ve kırsal kalkınma, fırsatlar, sorunlar ve Türkiye için öneriler*. Ankara: DPT.
- Doğan, M. (2006). Türkiye ziraatında makineleşme: traktör ve biçerdöverin etkileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 14, 66-75.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. *Korunan alan istatistikleri*. 22.09.2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri> adresinden erişildi.
- Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T. ve Sekhran, N. (2009). *Natural solutions: Protected areas helping people cope with climate change*. Gland, Switzerland, Washington DC and New York: IUCN-WCPA, TNC, UNDP, WCS, The World Bank and WWF.
- Durmaz, B., (2004). *Avrupa Birliği’nde çevre politikası alanında muhtemel müzakere sürecine yönelik genel hazırlıkların örneklerle çalışılması*. İstanbul: AB Genel Sekreterliği Yayınları.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2008) Kaz dağlarında dağ, ağaç ve ocak kültürü üzerine inanış ve uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 12-33
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ ve Sönmez, S. (2008). *Türkiye’de doğal ortam bozulmasını etkileyen antropojenik faktörler*. İçinde. Tücaum V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 16–17 Ekim 2008. Ankara.
- Ervin, J., N. Sekhran, A. Dinu. S. Gidda, M. Vergeichik and J. Mee (2010). *Protected areas for the 21st century: Lessons from UNDP/GEF’s portfolio*. New York: United Nations Development Programme and Montreal: Convention on Biological Diversity.
- Escobar, A. (1998). Whose knowledge, whose nature? Biodiversity, conservation and the political ecology of social movements. *Journal of Political Ecology*, 5, 53-82.
- Gülersoy, A, E, (2014). Yanlış arazi kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 49-128.
- Göney, S. (1987) *Türkiye ziraatinin coğrafi esasları I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları,
- Hoffman, D., Fay, D., and Joppa, L.N. (2011). Human migration to protected area edges in Afiraca and Latin America: Questioning Large-scale Statistical Analysis. *Conservation and Society*, 9(1), 1-7.
- İlhan, A; Çelik, M, A; Gülersoy, A, E ve Gümüş, A. (2017). Swot analysis of Cehennem Deresi Canyon’s (Ardanuc, Artvin) ecotourism potential. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,10(54), 447-448.

- Joppa, L., Loarie, S.R. and Pimm, P.S. (2009). On population growth near protected areas. *PlosOne*. 4(1), 1-5.
- Juffe-Bignoli, D., Burgess, N.D., Bingham, H., Belle, E.M.S., de Lima, M.G., Deguignet, M., Bertzky, B., Milam, A.N., Martinez-Lopez, J., Lewis, E., Eassom, A., Wicander, S., Geldmann, J., van Soesbergen, A., Arnell, A.P., O’Connor, B., Park, S., Shi, Y.N., Danks, F.S., MacSharry, B., Kingston, N. (2014). *Protected Planet Report 2014*. UNEP-WCMC: Cambridge, UK.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). 10. Kalkınma planı 2014-2018. 20.10.2016 tarihinde [http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1\(2014-2018\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf) adresinden erişildi.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kervankıran, İ ve Eryılmaz, A, G. (2014). Milli parkların sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi: Isparta İli Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 173-190.
- Kervankıran, İ ve Eryılmaz, A, G. (2015). Isparta ili milli parklarının rekreasyon faaliyetlerinde kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 39, 151-182.
- Koruma alanlarında değişiklik yapılmasına dair yönetmelik. *Resmi Gazete*, 23 Mart 2012.
- Kurtaslan, B. Ö. (2005). Türkiye’de tabiat varlıklarının korunması konusunda yaşanan yasal ve yönetsel sorunlar ile çözüm önerileri. *Korumada Elli Yıl Sempozyumu*. 17-18 Kasım 2005, MSGSÜ, İstanbul.
- Luciano, P.A (2011). Where are the edge of a protected areas? Political dispossession. *Machu Picchu Conservation and Society*, 9(1), 35-41.
- Mace, G. M. (2014.) Whose conservation? *Science*, 345, 6204(1) 558–1.
- MacKinnon, K., Dudley, N. and Sandwith, T. (eds.) (2012). *Putting natural solution to work: Mainstreaming protected areas in climate change responses*. BfN Skripten 321. Berlin and Gland, Switzerland: Germany Federal Agency for Nature Conservation and IUCN
- MPGM Mevzuat, yönetmelik ve genelgeler. 1 Haziran 2016 tarihinde <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.5413&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=milli%20parklar> adresinden erişildi.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2016). *2016 Kurumsal mali durum beklentiler raporu*. Stratejik Geliştirme Başkanlığı. Ankara. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://www.ormansu.gov.tr/docs/default-source/duyuru-ekleri/2016/2016-y%C4%B1l%C4%B1-kurumsal-mali-beklentiler-raporu---orman-ve-su-i%C5%9Fleri-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf?sfvrsn=0> adresinden erişildi.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş*. Ankara: Ümit Matbaacılık.
- Özçağlar, A. (2011). *İdari coğrafya*. Ankara: Ümit Matbaacılık.
- Özkan, E. ve Çağrıtekin, D. (2012). *Güre kaplıcalarının termal turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi*, Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu, Balıkesir.
- Protected Planet Report. UNEP, 2012. 1 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/protectedplanetreport.pdf> adresinden erişildi.

- Radeloff, C. V., Stewart, I. S., Hawbaker, J. T., Gimmi, U., Pidgeon, M. A., Flather, H. C., Hammer, B. R. and Helmers, P. D. (2010). Housing growth in and near United States protected areas limits their conservation value. *Pnas*, 107(2), 940-945.
- Saatçi, G. (2012). Turistik çekicilik unsuru olarak milli parklar: Kazdağları üzerine kavramsal bir analiz. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 451-457). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Satıl, F. (2012). Kazdağları ve Çevresinin botanik turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu* (ss. 375-378). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Satıl, F. ve Dirmenci, T. (2012). Kazdağlarının endemik bitkileri ve tehlike kategorileri. *Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu*, Balıkesir
- Resmi Gazete, Sayı 28242. 1 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> adresinden erişildi.
- Task Force on Economic Benefits of Protected Areas of the World Commission on Protected Areas (WCPA) of IUCN, in collaboration with the Economics Service Unit of IUCN (1998). *Economic Values of Protected Areas: Guidelines for Protected Area Managers*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. xii+52pp.7
- TDK Sözlük. 20 Ekim 2016 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts adresinden erişildi.
- Thomas, L. and Middleton, J. (2003). *Guidelines for management planning of protected areas*. Protected Area Guidelines Series No. 10 World Commission on Protected Areas (WCPA), IUCN-The World Conservation Union.
- UNDP (2004). *Ecotourism development, a manual for conservation planners and managers volume II: the business of ecotourism management and development*. Arlington, Virginia, USA: The Nature Conservancy.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, (ST/ESA/SER.A/366)*.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World population prospects: The 2015 revision, key findings and advance tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.241.
- Uysal, İ. ve Tunalı, M. (2012). Kazdağı Psödoalpin bölgesinde yetişen bazı soğanlı bitki taksonlarının morfolojisi, anatomisi, ekolojisi üzerine araştırmalar. *Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu*, Balıkesir.
- Warf, B. (ed.) (2006). *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- West, P., Igoe, j. and Brockington, D. (2006). Parks and peoples: The social impact of protected areas. *The Annual Review of Anthropology*, 35, 251-277.
- Wittemyer, G., Etsen, P., Bean, W.T., Coleman, A., Burton, O., and Brashares, J.S. (2008). Accelerated human population growth at protected area edges. *Science*, 321(5885), 123-126
- Yağan, B.D., Bozyel, M.E., Karakaş, S. ve Gönüz, A. (2012). Kazdağı doğal yayılımı hypericum tetrapterum fr. taksonunun morfolojik, anatomik yapısı ve doğal habitat üzerin gözlemler. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu* (ss 47-51). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

Ahmet Hamdi Başar'ın Demokrat Parti'deki Yılları

Öğr. Gör. Dr. Uğur Serçe^{1*}

Geliş tarihi: 26.12.2019
Kabul tarihi: 05.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 100-116
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Türkiye, ugurserce@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-0915-5661

* Sorumlu yazar

ÖZ

1897 İstanbul doğumlu olan Ahmet Hamdi Başar, henüz Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak Türkiye’de iktidar çevreleri üzerinde etkili olmaya çabalamış, özellikle iktisadi konularda iktidarlara yol göstermeyi kendine bir anlamda görev addetmiştir. Başar, “iktisadi devletçilik” adını verdiği model çerçevesinde Türkiye’nin kalkınmasının gerçekleştirilebileceğini savunmuş, ancak görüş ve önerileri tek partili dönemin yöneticileri tarafından gerçekçi bulunmamıştır. Tek parti iktidarının ekonomi politikalarını umduğu yönde etkilemeyi başaramayan Başar için çok partili hayata geçiş önemli bir fırsat olma anlamı taşımış; Başar, Demokrat Parti’nin kuruluş çalışmaları içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Fikir ayrılıkları nedeniyle bir süre sonra partinin kuruluş sürecinden dışlanan Başar, 1950 yılına gelindiğinde ise Demokrat Parti’den milletvekili olmayı başarmıştır. Çalışmada Başar’ın 1950 ile 1953 yılının sonu arasındaki milletvekilliği döneminde öne çıkan faaliyetlerine odaklanılmaktadır. Çalışmanın ana inceleme konusunu, “iktisadi devletçilik” vasıtasıyla, kontrollü bir biçimde Batılı anlamda bir burjuva sınıfının oluşturulmasını amaçlayan Başar’ın, liberal ekonomi politikalarını benimseyen Demokrat Parti ile ayrıştığı hususlar teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Başar, İktisadi Devletçilik, Demokrat Parti

Ahmet Hamdi Başar's Years at the Democratic Party

Lec. Dr. Uğur Serçe^{1*}

First received: 26.12.2019

Accepted: 05.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 100-116

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%

¹ Çanakkale Onsekiz Mart University,
Turkey, ugurserce@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-0915-5661

* Corresponding Author

ABSTRACT

Born in İstanbul in 1897, Ahmet Hamdi Başar has tried to have influence over the ruling circles starting from the years of Liberation War, and considered it a duty to guide the governments especially on economic issues. Başar argued that Turkey could be developed following his "economic statism" model; however, his opinions and suggestions were not found to be realistic by the executives of the single party period. For Başar, who failed to influence the economy policies of the single party government, the transition to multi-party system meant to be a critical opportunity; and he was actively involved in the establishment of the Democratic Party. Başar, who was excluded from the establishment process of the party after a while due to divergencies, managed to become a deputy of the Democratic Party in 1950. This study focuses on the prominent activities of Başar during his period in the parliament between 1950 and late 1953. The main subject of the study is the divergence of Başar, aiming the establishment of the bourgeoisie in a controlled manner through "economic statism", with Democratic Party which embarked on liberal economic policies at the same period.

Key words: Ahmet Hamdi Başar, Economic Statism, Democratic Party

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Başar, Türkiye'nin yakın tarihindeki özgün düşünce insanlarından biridir. Temel gayesi Türkiye'de Batılı anlamda bir burjuva sınıfı oluşturmak ve kapitalist yoldan kalkınmayı gerçekleştirmek şeklinde özetlenebilecek olan Başar, Batı'nın geçtiği tarihsel aşamaları yaşamamış olan Türkiye'de bunun yolunu "İktisadi Devletçilik" olarak göstermiş, konuya ilişkin olarak ülke yöneticilerine yol göstermeyi amaçlayan pek çok çalışma kaleme almıştır. Tek partili yıllarda takip edilen devletçiliği pek çok bakımından yetersiz bulan ancak bu dönemde fikirleri iktidar çevrelerince dikkate alınmayan Başar için önemli bir fırsat, 1950 yılında Demokrat Parti'den (DP) milletvekili seçilmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da esas olarak Başar'ın DP milletvekilliği dönemindeki faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Başar'ın DP yönetimi ile ayrıştığı noktalar ve söz konusu ayrışmanın nasıl anlamlandırılması gerektiği, çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Konuya ilişkin olarak ortaya konacak olan tespit ve değerlendirmeler ise ağırlıklı olarak Başar'ın kaleme aldığı eserlerden, milletvekilliği döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmalardan ve Murat Koraltürk tarafından derlenmiş olan hatıralarından yola çıkılarak gerçekleştirilecektir.

1. Ahmet Hamdi Başar'ın Hayatı

Ahmet Hamdi Başar 1897'de İstanbul'da doğmuştur. 1908 yılında Mahmudiye Rüştüyesi'ni bitiren Başar, iki yıl Vefa İdadisi, bir yıl da Manastır İdadisi'nde okuduktan sonra, lise eğitimini 1912 yılında Gelenbevi İdadisi'nde tamamlamıştır. Başar, ardından Darülfünun'un riyaziyat (matematik) bölümüne girmiş, bir süre burada okuduktan sonra Edebiyat Fakültesi'nin coğrafya bölümüne geçmiştir (Gül, 2011, s. 4-5). 1919 yılında coğrafya bölümündeki eğitimini tamamladığında Başar aynı zamanda bu bölümün ilk mezunu olmuştur (Koraltürk, 2007a, s. 3). Mezuniyetinin ardından Başar'ın Darülfünun'a coğrafya hocası olarak girme çabaları ise başarısızlıkla sonuçlanmış; ancak Başar, Coğrafya Bölümü'nün başındaki Alman Profesör E. Obst'un olumlu referansının da etkisiyle Maarif Nezareti tarafından Çamlıca Kız Lisesi'ne coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır. Başar, burada bir süre görev yaptıktan sonra ise İstanbul Kız Lisesi'ne nakledilmiştir (Koraltürk, 2007a, s. 6).

Başar, öğrencilik yıllarında aynı zamanda eğitimcilik ve yayıncılık faaliyetleri de yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki arkadaşı ile birlikte Fatih'te Timsali Maarif adını verdikleri bir okul kuran Başar, sonrasında da çeşitli numune mekteplerinde dersler vermiştir. Savaş yıllarında eniştesi Mehmed Nuri Bey ile beraber *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nı çıkartan Ahmet Hamdi Başar, 1921 yılından itibaren ise *Türkiye İktisat Mecmuası*'nı yayınlamaya başlayacak, ayrıca bu mecmuanın öncesinde de çeşitli gazeteler ve dergiler için pek çok yazı kaleme alacaktır (Koçu, 1960, s.2168).

Başar'ın yazılarının yer bulduğu *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nda ve *Türkiye İktisat Mecmuası*'nda savunulan ana tez ise "milli iktisat"tır (Koraltürk, 2007a, s. 10-11). Başar, 1922 yılında Milli Türk Ticaret Birliği'nin (MTTB) kuruluşunda da yer almış, ticaretin Müslüman-Türk tüccarın eline geçmesi yönünde faaliyet yürüten birliğin umumi katipliğini üstlenmiştir. Başar'ın kontrolündeki MTTB'nin, 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nin idaresinde de oldukça etkili bir rol üstlendiği bilinmektedir (Koçu, 1960, 2168). Öte yandan, konuya ilişkin olarak işaret edilmesi gereken bir başka husus da, Başar'ın iktisadi milliyetçilik yönündeki çalışmalarının kongreden çok daha önce başlamış olduğudur. Bu konuda dikkate değer bir örneği, Başar ve arkadaşları tarafından 1919 yılında İstanbul'da kurulan ve ticaretin gayrimüslimlerin elinden alınarak Türklerin eline geçmesini amaçlayan Türk Çalıştırma Derneği teşkil etmektedir. (Gül, 2011, s. 19-20). Başar'ın 1918 yılında, henüz 21 yaşındayken kuruluşunda yer aldığı ve programını bizzat kaleme aldığı (Gül, 2011, s. 12). Ahali İktisat Fırkası deneyimi de dikkat çekicidir. Parti her ne kadar siyasi arenada kayda değer bir etki yaratamamış olsa da, programında sosyo-ekonomik meseleleri ele alması ve mütarake yıllarına farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir (Tunaya, 1986, 161). Ayrıca, parti programında yer alan, devletin iktisadi girişimleri sermaye koyarak desteklemesi, ancak iktisadi hayat içerisinde asla işletmeci olarak yer almaması yönündeki maddeler de (Gül, 2011, s. 16) Başar'ın konuya ilişkin olarak ilerleyen yıllarda da sergileyeceği tutumu ortaya koyması bakımından kayda değerdir.

Ahmet Hamdi Başar'ın henüz 1920'li yıllarda üstlenmiş olduğu bir diğer önemli görev ise *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*'nın müdürlüğü ve başyazarlığıdır. Başar, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası yönetiminde Müslüman-Türk unsurun etkili hale gelmesini takiben 1923 yılında getirildiği bu

görevi iki yılı aşkın bir zaman boyunca yürütmüş, bu süre zarfında ülkedeki ekonomik gelişmelere ilişkin pek çok yazı ve makale kaleme almıştır (Koraltürk, 2007a, s. 24-25). Başar'ın hayat hikayesinde önemli bir yeri olan bir diğer görevi ise 1925 yılından itibaren yürüttüğü İstanbul Liman Şirketi'nin genel müdürlüğüdür. Şirketin, 1930'lı yıllarda takip edilen devletçi politikalar kapsamında 1934 yılında devletleştirilmesi ile birlikte sona eren (Gül, 2011, s. 67-68) bu uzun süreli görevi, Başar'ın bu yıllardan itibaren "Limancı" lakabı ile anılmaya başlamasına da yol açmıştır (Koraltürk, 2007a, s. 27).

Başar, 1930'lu yıllardan itibaren "iktisadi devletçilik" düşüncesi çerçevesindeki kitaplarını da yayımlamaya başlamıştır. Başar'ın konuya ilişkin ilk kitabı *İktisadi Devletçilik* adını taşıyan, 1931 yılına ait çalışmasıdır. Başar, aynı başlıklı kitabın ikinci cildini, 1933'te yayımlamıştır. İktisadi devletçilik serisi içerisindeki diğer kitaplardan *Para ve İnkılap* 1936 yılında, *Değişen Dünya* 1941'de, *Bir Medeniyetin Sonu* 1942'de, *Davalarımız* ise 1943 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca Başar'ın yine bu yıllarda yayımlanmış olan *Türkiye ve Yeni Dünya* (1944) ve *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (1945) adlı kitapları da mevcuttur (Koraltürk, 2007a, s. 36-38).

Ahmet Hamdi Başar, 1945 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmaları içerisinde yer almış, ancak parti programı konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle DP'nin diğer kurucuları tarafından bir süre sonra partinin kuruluş çalışmalarından uzaklaştırılmıştır (Gül, 2011, s. 90-91). 1946 yılının sonlarında İstanbul Tüccar Derneği'ni kuran ve bu derneğin bütün faaliyetlerini idare eden Başar, 1948'de, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Türkiye genelindeki ilk iktisat kongresinin de toplanmasını sağlamıştır (Koçu, 1960, 2169). İstanbul Tüccar Derneği'ndeki çalışmalarının da etkisiyle 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den aday gösterilen (Gürses, 2005, s. 337) ve İstanbul Milletvekili seçilen Başar'ın DP milletvekilliği, çalışmamızda ayrıntılarına girilecek olan fikir ayrılıkları nedeniyle 1953 yılında istifa ile sonlanmıştır.

1959 yılında *Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz*, 1960'ta *Yaşadığımız Devrin İçyüzü* adlı kitapları yayımlanan Başar, 27 Mayıs Darbesi'nin ardından Milli Birlik Komitesi Sosyal İşler Komisyonu'nda görev almıştır (Koraltürk, 2007a, s. 51-53). Komisyondaki görevinin sonlanmasının ardından 1962'de, daha önce 1944 yılında 21 sayı olarak yayımlamış olduğu *Barış Dünyası* dergisini yeniden çıkarmaya başlayan Başar, 1971 yılında vefat etmiştir (Koraltürk, 2007a, s. 56-57).

2. Genel Hatlarıyla Fikirleri

Ahmet Hamdi Başar'ın çeşitli dönemlerde kaleme aldığı eserlerine bakıldığında, temel hedefinin Türkiye'de planlı ve kontrollü bir biçimde Batılılaşmanın gerçekleştirilmesi olduğu görülür. Dönem dönem farklı vurgular çerçevesinde ifade edilmiş olsa Başar'ın düşüncesi içerisinde öne çıkan nokta, Türkiye'de demokratik bir düzenin inşası için devletten bağımsız bir burjuva sınıfının varlığının şart olduğudur. Başar, sermaye sınıfının devletten bağımsızlaşması gerektiğini savunsa da, Batılı anlamda bir burjuvazinin¹ varlığının ön koşulunu, yine devletin bu konudaki öncülüğüne dayandırır. Buna göre, Batı'dakinden farklı bir tarihsel geçmişe sahip olmasından ötürü Türkiye'de sermaye sınıfının gelişimi ancak devletin ön ayak olması ile mümkün olabilecektir. Bu bakımdan Başar açısından devlet mekanizmasının toplumsal ve ekonomik hayat üzerinde oldukça etkin bir pozisyonda olması, hürriyet ve demokrasiye kavuşmanın da olmazsa olmaz şartıdır. Başar'a göre demokratik bir düzen, ancak devletin vasilik rolünü üstlendiği bir sürecin yaratacağı ekonomik şartların neticesinde ortaya çıkacaktır.

Başar'ın düşünsel serüveni yakından incelenecek olduğunda ilk olarak bakılması gereken yıllar, 1920'lerin hemen başlarıdır. Daha önce İttihat ve Terakki iktidarı döneminde yürürlüğe konmuş olan "milli iktisat" politikasının tekrar devreye sokulmasının olanaklı hale gelmiş olduğu Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde Başar, gerek MTTB içerisindeki faaliyetleriyle, gerekse de çeşitli mecmualarda kaleme almış olduğu yazılarıyla Türk-Müslüman kesimin ekonomide daha etkin bir role kavuşturulmasında etkili olmuştur. Başar, 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne MTTB adına katılmış, divan

¹ Başar, Türkiye'de sermaye birikiminin, fırsatçılıkla, devlet himayesi ile değil girişimcilikle gerçekleştirilmesinin peşindedir. Bu hedefe ulaşılabilmesi, Batı'da olduğu gibi, devletten bağımsız bir burjuva sınıfının da ortaya çıkabilmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Başar'ın esas hedefi, devletin denetiminde olmayan, tam aksine, Batı demokrasilerinde görüldüğü üzere bürokratik örgütlenmeyi ve hukuk sistemini şekillendirme gücüne sahip, etkili bir burjuvazinin ortaya çıkmasıdır. Ancak yine Başar'ın bakış açısı çerçevesinde, paradoksal gibi görünse de, burjuvazinin kendisini inşa etmesini sağlayacak ortamı, Türkiye'nin tarihsel koşullarından ötürü ilk etapta devletin yaratması gerekmektedir.

katipliğini yürüttüğü kongrede gümrük himayelerinden yana almış olduğu tavır (Koraltürk, 2007a, s. 142-146) ile ilerleyen yıllarda da sergilemeye devam edeceği, milli bir sanayinin oluşturulması yönündeki duruşunu ortaya koymuştur. Esasen Başar'ın bu tutumu, 1920'li yıllarda takip edilen ekonomi politikalarıyla tezat içerisinde olmamıştır. 1908-1922 arası dönemin “milli iktisat” anlayışının sürdürüldüğü ve devlet desteğiyle yerli bir burjuvazi oluşturma gayretlerinin devam ettiği bu dönemde (Boratav, 2008, s. 39-40) Başar da devletin, özel girişimin önünün açılmasında kritik bir role sahip olacağını savunmuştur. Burjuva sınıfının devletin öncülüğünde oluşturulmaya girildiği bu yıllarda Başar açısından da devletin ekonomiye müdahalesi, serbest bir kapitalizmin koşullarının ortaya çıkabilmesi için zaruri görünmektedir (Belge, 1976, s. 16). Öte yandan, 1920'lerde Başar'ın hakim iktisat politikasından ayrı düştüğü noktayı, yabancı sermayeye olan yaklaşımı teşkil etmektedir. Bu dönemdeki iktisadi milliyetçilik, ülke ekonomisindeki yabancı unsurların tasfiyesinden ziyade gayrimüslimlerin ekonomi alanındaki etkinliklerini kırmayı ve Müslüman-Türk unsuru bu alana hakim kılmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan Müslüman-Türk nüfus içerisindeki girişimci sınıfın yabancı sermaye ile işbirliği içerisinde hareket etmesi, ekonomik bağımsızlık ile çelişen bir durum olarak görülmemiştir (Koraltürk, 2011, s. 106-107). Bu dönemde Başar'ın yabancı sermaye konusunda hükümet çevreleri ile aynı fikirde olduğunu ileri sürmek ise güçtür. Başar, örneğin 1923 yılına ait bir yazısında, yabancı sermayeli işletmelerin eskiye kıyasla imtiyazlarını hükümete çok daha rahat ve yüksek fiyatlar karşılığında kabul ettirdiğini savunmakta, Ankara Hükümeti'nin kandırdığını ileri sürmekte, bu tarz anlaşmalar yapılırken hükümetin MTTB'nin görüşünü alması gerektiğini ifade etmektedir (Gül, 2011, s. 44). Keza Başar'ın bu yıllarda tütün tekelinin yabancı sermayeden geri alınmasını savunduğu; ABD'li Chester grubuna 4400 km uzunluğunda bir demiryolu ve üç liman inşa etmesi karşılığında ülkenin oldukça geniş bir bölümünde doğal kaynakları işletme hakkı getiren Chester Projesi gündeme geldiğinde hükümeti yabancı sermayeyi değil Türk tüccarını desteklemeye davet ettiği de bilinmektedir (Gürses, 2005, s. 334). Dolayısıyla, her ne kadar Boratav'ın da işaret ettiği üzere Başar'ın da kurucuları arasında yer aldığı MTTB bu dönemde bizzat Başar'ın ifadeleriyle “Avrupa ve Amerika'nın büyük ticari müesseseleriyle doğrudan doğruya temaslar kurulmasına [çalışmak], onlara Türk olmayan temsilciler yerine, Türk işadamları” önermek (Boratav, 2006, s. 36-37), dolayısıyla yabancı sermaye ile işbirliğini gayrimüslimlerden devralmak gibi bir vazifeyi üstlenmiş gibi görünse de Başar'ın temsil ettiği çevrenin bu dönemde özellikle yeni projeler konusunda hükümet çevrelerine kıyasla yabancı sermayeye daha mesafeli bir tavır sergilemiş olduğu ileri sürülebilir.²

Başar, 1929 ekonomik krizinin ardından Türkiye'de yeni bir iktisadi politika arayışına girilen '30'lu yıllarda, “İktisadi Devletçilik” görüşünü ortaya koyduğu kitaplarıyla ekonomiye yön vermeye yönelik çabasını sürdürmüştür. Aslında 1930'ların hemen başında, Başar'ın önüne büyük bir fırsat çıkmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunun ardından ülke çapında ortaya çıkan şikayetlerin sebeplerini tespit etmek amacıyla Atatürk'ün 1930 yılının Kasım ayında başlattığı ve 1931 yılının Mart ayında sona erecek olan yurt seyahatlerinde Ahmet Hamdi Başar da “iktisat müşaviri” olarak bulunmuş (Başar, 1945, s. 7), bu seyahat esnasında Başar'dan bir de rapor istemiştir. Başar, hazırlamış olduğu raporu gezi esnasında ve de sonrasında doğrudan Atatürk'e sunma fırsatı bulamamış olsa da raporda ele almış olduğu konuları eksene alan *İktisadi Devletçilik* kitabının birinci cildini 1931 yılında yayımlamış, ayrıca kitabının basılmadan önce makine ile hazırlanmış bir nüshasını da Recep Peker aracılığıyla Atatürk'e sunmuştur (Başar, 1945, s. 137)³. Başar, 1946 yılına kadar çıkacak olan diğer 5 kitapla tamamlanacak olan *İktisadi Devletçilik* serisinde Türkiye'yi demokrasiye ve hürriyete götürecek yöntem olarak da devletçiliğe işaret etmiştir. Türkiye'nin sorunlarının temelinde Osmanlı'dan bu yana gelişimini sürdüren idari devletin yattığını savunan Başar'a göre devlet yapısı “idari” ve “iktisadi” olarak ayrıldığında ekonomi alanına yönelik planlamalar da daha sağlıklı bir biçimde yapılabilecek, iktisadi alanın aşamalı bir biçimde Batı'da olduğu gibi serbest teşebbüslere bırakılması gerçekleştirilebilecektir (Gürses, 2005, s. 334). Burjuvazinin ve işçi sınıfının devletçilik vasıtasıyla oluşturulmasının hedeflendiği bu plan

² Bu yargıyı kuvvetlendiren bir örnek de 1928 yılında Başar tarafından Atatürk'e ulaştırılması için Yozgat Milletvekili Salih Bey'e gönderilen mektupta geçen şu ifadelerdir: “Türkiyenin kalkınma işleri için ecnebi sermayesine ihtiyacımız yoktur. Bu sermaye ile dost geçinmek ve onun yardımına muhtaç olmak başka; onsuz bir iş olamayacağını kabul etmek başkadır” (Başar, 1945, s. 27).

³ Bu çalışma, Başar tarafından aktarıldığı kadarıyla Atatürk tarafından hiçbir zaman detaylı bir biçimde incelenmeyecektir. Atatürk, 1934 yılında Tefrik Rüştü Aras'ın kızının düğünü için verilen baloda Başar'a “hayalperest” diyecek; Başar, bu durumu, kendi fikirlerine karşı olanların Atatürk'ü etkilemeyi başarmalarının bir sonucu olarak görecektir (Başar, 1945, s. 158 ve 168).

çerçevesinde (Eliçin, 1970, s. 90) hürriyet ve demokrasi kalkınmanın araçları olarak değil, belli bir kalkınma aşamasının ardından ulaşılabilecek hedefler olarak kabul edilmiştir (Eliçin, 1970, s. 84). Bu bakımdan Başar'ın örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi hakkında da olumsuz bir kanaate sahip olması ve fırkanın kapatılmasını doğru bulması (Başar, 1945, s. 30-32), kendi görüşü çerçevesinde tutarlılık arz etmiştir. Zira Başar'ın yaklaşımı çerçevesinde böylesi deneyimlere kalkışılabilmesi için toplumsal yapının bu tarz girişimlere uygun hale getirilmesi şarttır. Bunun için de öncelikle belirli bir iktisadi gelişmişlik düzeyine ulaşılması gerekmektedir.

Türkiye'de 1930 yılından itibaren uygulanmaya başlanan devletçilik politikalarını Başar'ın nasıl değerlendirdiği ise yazarın *İktisadi Devletçilik* serisinin altıncı ve son kitabı olan, 1943 yılına ait *Davalarımız*'da karşımıza çıkar. Başar, her ne kadar bu dönemin sanayileşme programını Türk inkılabının başarılı işleri arasında görse de (Başar, 1943, s. 134), “devletçiliğimizin ikinci devresi” olarak adlandırdığı bu yıllarda “idari devlet”in iktisadi devletin yetkilerini yavaş yavaş zayıflattığını belirtir. Bunun neticesi ise idari devletin iktisadi devlet karşısında tam bir zaferidir (Başar, 1943, s. 213-214). Başar'ın, ilerleyen yıllarda da yineleyeceği bu görüşlerinde esasen Batı tipi bir sınıflı toplum yapısına yönelik kuvvetli bir arzu vardır. Başar'a göre Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki “kapıkulu devleti” yapılanmasına son verilememesi ve “kapıkulu”nun hakim sınıf olmaya devam etmesi ülkede demokrasinin yerleşememesine sebep olmuştur (Başar, 1951, s. 11). Bu yıllarda takip edilen devletçi politikaların burjuva sınıfını ezmeyi esas aldığı savunulan Başar (Başar, 1951, s. 17), feodalizmin ve kapitalizmin yaşanmamış olduğu bir tarihsel geçmişe sahip olmasından ötürü Türkiye'nin Batı'ya yaklaşabilmesinin yolunun yine devletçilikle gerçekleşebileceğini savunmakta (Başar, 1951, s. 20), devletten bu görevini yerine getirdikten sonra bir anlamda kenara çekilmesini beklemektedir. Başar ayrıca tek partili dönemde yerli girişimciyi teşvik etme amaçlı bazı tedbirlerin devlet eliyle işlevsiz bir sermayedar sınıfı oluşturmaya hizmet ettiğini de ileri sürmektedir. Gümrük himayelerini önemseyen ancak bunların belli bir program dahilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Başar açısından sırf “gümrük duvarları” sayesinde son derece yüksek karlar elde etme olanağına sahip olan bu sınıfın ülkenin endüstriyel gelişimine hiçbir katkısı bulunmamaktadır (Başar, 1945, s.97).

1947 yılında kurulan ve genel sekreterliğini Ahmet Hamdi Başar'ın yürüttüğü İstanbul Tüccar Derneği de Başar'ın “iktisadi devletçilik” anlayışının yansımalarını teşkil etmesi bakımından önemlidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da güç kazanan devletçilik politikalarından rahatsızlık duyan tüccarların sesini duyurmak amacıyla kurulan (Gül, 2011, s. 172) dernek tarafından 1948 yılında gerçekleştirilen Türkiye İktisat Kongresi'nde de Başar “liberal kapitalizmin kurulması ve hakim olması için” devleti göreve davet etmekte, sonrasında işin geri kalanının ise kapitaliste bırakılması gerektiğini ifade etmektedir (Baş, 2019, s. 354-355). Aynı minvaldeki görüşlerini 1950'lerde de savunmayı sürdüren Başar açısından bu yıllardaki eleştiri konusu ise, 1950-1953 yılları arasında milletvekilliğini de yaptığı Demokrat Parti'nin, devleti iktisadi alandan uzaklaştırarak ticareti ve iş sahasını tamamen serbest bırakması olacaktır (Başar, 1956, s. 13). Başar, esasen devletin ekonomiye müdahalesine değil, ona hakim olmasına karşıdır; bu nedenle de, Batı'daki gibi bir düzenin⁴ kurulabilmesi için “iktisadi devletçilik” adını verdiği planlı bir modelin gereğini savunmaktadır. Bu bakımdan Başar için Demokrat Parti tarafından tatbik edilen “iktisadi hürriyet” de sakıncalı bulunmuştur.

Türkiye'de hürriyet rejiminin kurulabilmesi için ülkeye “inkılabçı bir müdahale”nin şart olduğuna inanan (Başar, 1956, s. 44) Ahmet Hamdi Başar için 27 Mayıs Darbesi büyük bir fırsat olma anlamı taşımıştır. Bu dönemde Milli Birlik Komitesi Sosyal İşler Komisyonu'nda görev alan Başar açısından 1960 yılı itibarıyla da esas mesele, öncelikle iktisadi özgürlüğün, takiben de demokrasinin tesisidir. 27 Mayıs, parti mücadelelerinin ortadan kalkmış olduğu bir ortamda, Batı modelinin takibini sağlayacak politikalarının devreye sokulmasını kolaylaştıracak olması bakımından Başar için son derece önemli bir gelişmedir (Koral Türk, 2007a, s. 53-54). Ancak işler Başar'ın umduğu gibi gitmemiş, Milli Birlik Komitesi'nde 14'ler adı verilen ve iktidarın sivil yönetime bırakılmasından yana olmayan grubun

⁴ Başar'ın düşüncesindeki model, kapitalist ilişkilerin hakim olduğu bir toplumsal yapıdır. Bu yapı, modern devletin ve ona ait kurumların da biçimlendiricisi olacaktır. Bu konuda da endüstriyel Batı toplumları, ana örneği teşkil etmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Latouche'un da işaret ettiği üzere “Batı”, coğrafi olmaktan çok ideolojik bir kavram olma özelliği taşımaktadır. “Batı”nın genişleyen anlamı çerçevesinde, örneğin Japonya da “Batı dünyası” içerisinde kabul edilebilmektedir (Latouche, 1993, s. 41).

tasfiyesinin ardından Başar'ın görevi de sona ermiştir. Başar, 1962 yılından vefat ettiği 1971'e kadar çıkartacağı *Barış Dünyası*'nda ise "iktisadi devletçilik" fikrini işlemeye devam etmiş, devletin, sermayedar/işletmeci olarak değil, özel teşebbüsün önünü açan bir pozisyonda olması gerektiği yönündeki yaklaşımını savunmayı sürdürmüştür (Gül, 2011, s. 178-179).

3. Başar'ın Demokrat Parti'deki Yılları

Ahmet Hamdi Başar'ın DP'ye katılması, parti tarafından milletvekili aday listesine alındığı 1950 yılında gerçekleşmiştir. Başar, öncesinde ise partinin kuruluş çalışmalarında yer almış, 1946 seçimlerinde aday olarak gösterilmek için partiye başvuruda da bulunmuştur. Başar'ın DP'nin kuruluş sürecinde özellikle Menderes-Köprülü kanadı ile içerisine düştüğü fikir ayrılıkları, milletvekilliği yıllarında da etkisini gösterecektir. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak Başar'ın DP'nin kuruluş sürecindeki tutumuna dair bilgi verilecektir.

3.1. DP'nin Kuruluş Sürecinde Başar

Türkiye'de 2. Dünya Savaşı yıllarında takip edilen ekonomi politikaları, hem -sınırlı bir kesimi hariç olmak üzere- burjuvazide, hem de halk kitlelerinde ciddi anlamda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bu süreçte memurların ve aydınların da desteğini yitirmiş, partinin en önemli destekçileri olan bu kesimler, savaş koşullarının beraberinde getirdiği ekonomik güçlüklerin etkisiyle partiden uzaklaşmışlardır. Bu yıllarda dünya genelinde demokrasi düşüncesinin etkisinin artmakta oluşu da sözü edilen kesimlerin CHP'den uzaklaşmalarında etkili olmuştur (Timur, 1991, s. 22-23). Batı demokrasilerinin savaştan zaferle çıkması, sadece halkın bazı kesimlerini değil, yöneticileri de etkilemiş, savaşın ardından ülke siyasi ve ekonomik anlamda liberalleşme eğilimi içerisine girmiştir. Bu süreçte siyasal sistemin geleceği açısından önemli bir gelişmeyi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşması teşkil etmiştir. İnönü, konuşmasında, bir muhalefet partisinin gereğine işaret etmiş, böylece Türkiye'de çok partili bir sistemin önü açılmıştır (Ahmad, 1996, s. 24-25). Ardından, 1 Aralık'taki açıklamasında, CHP içerisindeki muhalefetin lideri olan Celal Bayar yeni bir parti kuracaklarını beyan etmiş, 7 Ocak 1946 tarihine gelindiğinde Demokrat Parti kurulmuştur (Eroğul, 1990, s. 11-12).⁵

Ahmet Hamdi Başar ise CHP içerisinde çıkacak yeni bir partinin gündeme geldiği ilk zamanlardan itibaren sürecin içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Bilindiği gibi DP'nin kuruluşuna giden süreç, 1945 yılının Mayıs ayında başlamıştır. 14 Mayıs 1945'te görüşmelerine başlanan "Toprak Reformu" tasarısına CHP içerisindeki bazı isimlerin tepkisi sert olmuş, bir hafta sonrasında başlayan bütçe görüşmelerinde de hükümet bu kişiler tarafından kuvvetli bir biçimde eleştirilmiştir. Haziran 1945 tarihine gelindiğinde CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü "Dörtlü Takrir" diye bilinen önerleriyle "milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" talep etmişlerdir (Eroğul, 1990, s. 9-11). Önerenin görüşülüp reddedilmesinden bir süre sonra "Dörtlü Takrir" sahiplerinden Adnan Menderes ve Fuad Köprülü *Vatan* gazetesinde liberal ve demokratik temalar etrafında hükümete muhalefet eden yazılar kaleme almaya başlamışlar ve 21 Eylül'de CHP'den ihraç edilmişlerdir (Eroğul, 1990, s. 11). Ahmet Hamdi Başar ise tam da bu tarihlerde, 25 Eylül 1945'te CHP'den istifa ederek⁶ yeni bir parti için Refik Koraltan ile birlikte çalışmalara başlamıştır. Başar, kurulacak yeni parti için hazırladığı program taslağı konusunda Koraltan'dan onay almış, sonrasında bu

⁵ Bilindiği üzere çok partili hayatın ilk muhalefet partisi ise Demokrat Parti değil, Nuri Demirağ'ın liderliğini yaptığı ve 27 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete başlayan Milli Kalkınma Partisi olmuştur.

⁶ Başar'ın, çok partili sisteme geçişi, fikirlerini hayata geçirmek için önemli bir fırsat olarak gördüğü açıktır. Başar, tek partili dönemde de milletvekilliği için pek çok kez girişimde bulunmuş, ancak hiçbir zaman aday olarak gösterilmeyi başaramamıştır. Bu durum, Başar'ın anılarında şu ifadelerle yer bulmuştur: "Şunu gizleyemem: Ben 1930'dan sonra mebus olmak istiyordum. Meclis'te yararlı hizmetler yapabileceğimi sanıyordum. 1931'de yapılan seçim için müracaat etmedim, adaylık istemedim. Beni nasıl olsa seçerler diyordum. Gerçi mebus olmam maddeten benim aleyhimeydi. Ben Liman'da ayda 1000 liraya yakın para alıyordum. İstanbul'daydım ve rahatım yerindeydi. Mebus olursam Ankara'ya gidecek; elime de 3-4 yüz lira geçecekti. Bunu düşündüğüm yoktu. Seçselerdi sevine sevine mebusluk yapardım. Fakat beni seçmediler. Sonra her seçimde resmen Fırka'ya müracaat ederek adaylık istedim; hiçbir defasında listede adımlı göremedim" (Koraltürk, 2007a, s. 580-581).

iki isim, parti başkanlığı için düşündükleri Celal Bayar ile görüşmelere başlamışlardır. Koraltan ve Başar'ın, Bayar'ı, yeni bir parti konusunda ikna etmek için yoğun çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Bu görüşmelerde Bayar ise genel olarak ihtiyatlı bir tutum içerisinde olmuştur (Koraltürk, 2007b, s. 65-67).

Bayar'ın bu tutumunu, İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı, yeni bir parti kurulmasını teşvik eden konuşmasının ardından terk etmesi ile birlikte ise Aralık ayında Dörtlü Takrir sahipleri, kurulacak olan partinin programını hazırlamak üzere bir araya gelmeye başlamışlardır. Bu görüşmelerde takrir sahiplerinin dışında yer alan tek isim, Ahmet Hamdi Başar'dır. Başar, Koraltan'ın Ankara'daki evinde yapılan ve ilki 3 Aralık 1945 tarihinde gerçekleştirilen toplantılarda, "Dörtler" tarafından hazırlanan ancak esasen Menderes ve Köprülü tarafından şekillendirilen, "hürriyet" vurgulu program taslağına karşı çıkmış, Menderes-Köprülü ikilisiyle sürekli tartışma içerisinde olmuştur (Koraltürk, 2007b, s. 87-108). Ancak görüşmelerde Menderes-Köprülü kanadı Celal Bayar üzerinde daha büyük bir etki yaratmış, neticede Başar İstanbul'a dönerek partinin kuruluş sürecinin dışında kalmıştır.

Ahmet Hamdi Başar, İstanbul'a dönmesinin ardından, *Hürriyet Buhranı* adlı kitabını yayımlamış, kitabında DP'nin programında merkezi konumda yer alan hürriyet fikrini eleştirmiştir. Başar'ın bu konudaki eleştirel yaklaşımının esas sebebi, kendisinin, Türk toplumunun hürriyet düşüncesine inkılaplar yoluyla hazırlanması gerektiği yönündeki yaklaşımından kaynaklanmaktadır (Gül, 2011, s. 92). Öte yandan Başar, programını benimsemiş olmasa da, 1946 seçimlerinde milletvekili adayı olmak için DP'ye başvuruda bulunmuştur. Parti ile ilişkilerini Koraltan vasıtasıyla sürdüren Başar'ın adaylığı, Bayar ve Koraltan dışında tüm üyelerin onayladığı bir Parti Genel Kurulu kararı ile reddedilmiş, bu kararın alınmasında Başar'ın *Hürriyet Buhranı* kitabı da epeyce etkili olmuştur (Gül, 2011, s. 93-94). Böylece Başar, DP'nin kuruluş sürecinden dışlandığı gibi sonrasında partinin milletvekilleri adayları arasında da yer bulamamıştır. Ahmet Hamdi Başar'ın DP ile yeniden ilişkiye geçmesi ise 1950 seçimleri ile gerçekleşecektir.

3.2. 1950 Seçimleri ve Başar'ın Milletvekilliği

Ahmet Hamdi Başar, 1950 seçimlerinde DP tarafından İstanbul adayı olarak gösterilmiş ve milletvekili seçilmiştir. Henüz birkaç yıl öncesine kadar parti nezdindeki imajı hayli olumsuz olan Başar'ın aday gösterilmesinde Refik Koraltan'ın çabaları ve Başar'a kefil olması etkili olmuştur (Gül, 2011, s. 97). Ancak Koraltan'ın gayretlerinin Başar'ın adaylığında tek başına belirleyici olduğunu ifade etmek de doğru değildir. Başar tarafından 1946 yılının sonlarında kurulmuş olan İstanbul Tüccar Derneği'nin yürütmüş olduğu faaliyetler de DP ileri gelenlerinin Başar'a olan bakış açısının değişmesine katkı sunmuştur. Dernekteki çalışmalarının partiye kabul edilmesine sunduğu katkı Başar tarafından da "Menderes ve arkadaşlarının bana karşı besledikleri iyi olmayan duyguların değişmesi, İstanbul Tüccar Derneği'ndeki tarafsız, fakat kendi davalarını dolayısıyla destekleyen çalışmalarım ve tutumu sayesinde oldu" sözleriyle ifade edilmiştir (Koraltürk, 2007b, s. 177).

Başar, milletvekili seçilmesinin ardından ise farklı bir profile sahip bir siyasetçi olacağını çok geçmeden ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanlığı tartışmaları esnasında sergilediği tutum, henüz yeni Meclis toplanmadan Başar'ın Adnan Menderes ile arasının yeniden açılmasını yol açmıştır. Menderes ile DP'nin kuruluş sürecinden itibaren gerilimli bir ilişki içerisinde olan Başar'ın yeni kurulacak kabinenin liderliği için önerisi Celal Bayar olmuştur. Başar, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna ise tarafsız bir ismin oturması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sırada partideki genel eğilim ise başbakanlık makamına Menderes'in, cumhurbaşkanlığına ise Bayar'ın gelmesi yönündedir (Koraltürk, 2007b, s. 185-186). Neticede görev paylaşımı da bu şekilde olmuş ve Başar henüz milletvekilliğinin ilk günlerinde kritik bir konuda partideki genel eğilimin dışında hareket etmiştir.

Başar'ın Meclis kürsüsündeki ilk konuşmasında, CHP iktidarında takip edilen ekonomi politikalarının hedef alındığı görülür. Başar, Meclis konuşmalarında, önceki yıllarda kitaplarında ve makalelerinde öne sürdüğü tezleri, içinde bulunulan dönemin elverişli atmosferinin de etkisiyle çok daha açık ve keskin ifadelerle dile getirecektir. 31 Mayıs 1950 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşma, Başar'ın bu dönemdeki yeni yönelimi bakımından ilk örneği teşkil etmiştir. Daha önce ifade edilmiş olduğu üzere, devletin işletmeciliğe soyunmasını doğru bulmayan ve "idari devlet" adını verdiği bürokrasinin ekonomi üzerinde belirleyici bir konumda yer almasına karşı duran Başar, konuşmasında, tek parti döneminde "memleketin bütün tabii kaynakları, madenleri, ormanları başlıca sanayii, bütün kara ve deniz nakliye

şebekesi, kredi müesseseleri elinde olan” devletin, vatandaşa iş sahasında rahat vermediğini ifade etmiş, böylesi bir devlet tipinin başka bir ülkede örneği olmadığını ileri sürmüştür. Başar’a göre tek parti dönemi boyunca ülke toprakları verimsiz kalmış, memlekete akan iş fırsatları değerlendirilememiştir. Yine bu yıllarda vatandaşlar fırsat bulduklarında iş sahalarını terk ederek paralarını ülke dışına çıkarmak durumunda kalmış, aydınlar susturulmuş, liyakat sahibi insanlar devlet yönetiminden uzak tutulmuştur. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74). Başar’ın ülkede her alanda korkunç boşluklar bıraktığını ve derin yaralar açtığını ifade ettiği tek parti iktidarına ilişkin şu ifadeleri de çarpıcıdır:

“(…) Fakat bizim millet iradesiyle devirdiğimiz devlet tipi ortaçağda ve bu çağla modern çağ arasında ve Avrupa’da sadece siyasi ve askeri sahada yaşamış olan kapı kulu devletçiliğinin iktisadi hayata da hakim olmuş, mütekamil bir numunesi idi. Gösterişi modern, teşkilatı, vasıtaları modern, fakat ruhu ve esası tamamen ortaçağ idaresi bize Osmanlı İmparatorluğunun enkazı arasından geçti, bütün ruhu ile, zihniyetiyle dalkavukluğu ile, tahakkümü ile, ve hayatın ve milletin dışında kalan zorbalığı ve cehaleti ile aramızda uzun yıllar yaşadı” (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74-75).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altındaki ilk konuşmasında DP öncesinde takip edilen politikalara yönelik eleştirisini bu şekilde ortaya koyan Başar’ın Menderes Hükümeti’nden beklentisi ise, “bütün iktisadi ve sosyal hayatı” tahakkümü altına almış olan “kapıkulu devleti”nin tasfiyesidir. Bu, aslında Başar’ın öteden beri üzerinde durduğu bir meseledir. Başar, *İktisadi Devletçilik* serisinden itibaren, “modern devlet”i kurmanın peşindedir. Bu hedefe, devlet dairelerinde liyakat esas alınarak gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir değişim ile varılacaktır. Başar’ın planları içerisinde yalnızca kamu kurumları da yoktur; “kapıkulu” nun⁷ yerleşmiş vaziyette olduğu “belediyeler, ticaret odaları, borsalar, birlikler, dernekler, anonim şirketler, sigorta şirketleri” gibi devletle ilişkili bütün kurumlarda da Başar’a göre kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirilmesi gerekmektedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 75-76).

Başar’ın TBMM’de yaptığı ilk konuşma, kendisinin, partisi tarafından gündeme getirilen önerileri sorgusuz sualsiz kabul etmeyecek, bunlara eleştiriler getirecek bir milletvekili olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Başar, söz konusu konuşmasında, hükümet programında tespit etmiş olduğu eksiklikleri de ifade etmiş, bu noktaların açığa kavuşturulmasının önemine işaret etmiştir. Başar’a göre hükümet programındaki önemli bir eksiklik, önceki hükümetten devralınan durumun tam manasıyla ortaya konmamış olmasıdır; program içerisinde, devlete ait masraflarda ve vatandaşların vergi mükellefiyeti konularında önceki iktidar döneminde meydana gelen artış yer bulmuş olsa da, devir bilançosu eksik rakamlara dayanmaktadır. Başar, bu nedenle, Menderes’in önceki hükümetin üzerine yeterince gitmediğini de düşünmektedir. Başbakan tarafından programda tasvir edilen memleket manzarasını “bütün karanlığına ve acıklılığına rağmen” yetersiz bulan Başar’a göre, içinde bulunulan durum “müsamahalı” bir dille kaleme alınmıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74).

Ahmet Hamdi Başar’ın DP’deki yılları süresince, beraber görev yaptığı milletvekili arkadaşlarının tutumlarından da rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Başar’a göre birçok DP’li milletvekili, hükümetin kurulması ve başına Adnan Menderes’in getirilmesiyle görevlerini tamamlamış oldukları düşüncesindedir; bundan sonra yapmaları gereken, Başbakanın taleplerini yerine getirmek ve muhalefetle mücadele etmekten ibarettir (Koraltürk, 2007b, s. 189). Başar, milletvekillerinin ülkenin sorunlarına ilgisiz olduğu düşüncesindedir. Bu fikrini pekiştiren bir gelişme, Meclis tatili öncesinde gerçekleşir. Başar, Meclis’in tatile girdiği dönemde, ülkeyi dolaşacak ve halkın sorunlarını tespit edecek “ihtisas komisyonları”nın oluşturulması gündeme getirir. Bu planını DP’li milletvekillerine açtığında ise umduğu karşılığı bulamaz. Başar, bu planını ve karşılaştığı tepkiyi anlarında şu ifadelerle aktarmaktadır:

⁷ Başar, aynı konuşmasında “kapıkulu”nu şu şekilde tarif etmektedir: “Bir kapıkulu, ancak Devlet kapısında çalışmaya layık ve bunun haricinde kalırsa denizden çıkmış balık gibi yaşıyamayan gençler yetiştirir. (Alkışlar) Bu gençler iktisadi hayatta (Hadım) olmuş insanlara benziyor, hemen hiçbir işe yaramıyor, o derecede ki, serbest hayatta memurluk için tavsiye verdiğimiz gençleri ‘Üniversite mezunu’ diye takdim ettiğimiz müesseseler sırf bu vasıflarından dolayı almıyorlar. Ve bizden tahsilsiz genç istiyorlar” (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 76).

“Meclis’in, 22 Mayıs’ta başlayan olağanüstü toplantısı Temmuz ortalarına doğru bitecek ve Kasım’a kadar tatil başlayacaktı. Bu tatil sırasında Demokrat mebuslar, aramızda ekipler kurarak bütün yurdu karış karış gezebilirdik. Memleketi tanır; halkın dertlerini ve dileklerini öğrenir; sonra Ankara’da buluşarak topladığımız malzemeleri ortaya koyarak; kurduğumuz ihtisas komisyonlarında neler yapacağımızı kararlaştırırdık. Parti Meclis Grubu durmadan çalışacak, hükümete ışık tutacak ve onu aynı zamanda kontrol edecekti.

Gülünç denecek derecede hayalperest bir insan olduğumun o zamanlar pek farkında değildim.

İhtisas komisyonları kurulması ve bu yaz tatili devresinde yurdu, belirli bir program altında, dolaşacak ekipler hakkında bir proje hazırlayarak bunu teksir ettirdim. Bütün Demokrat mebus arkadaşlarıma dağıtarak bu konularda bir prensip kararına varmak üzere kendilerini 15 Haziran günü Meclis kitaplığında toplantıya çağırdım. O gün, eksik olmasınlar, on-on beş arkadaş geldi. Dertleştik. Parti Meclis Grubu’nda ihtisas komisyonları kurularak kesif çalışmaya başlamak, ancak normal Meclis toplantısı zamanından, yani Kasım’dan sonra olabilirdi. Şimdi belki bir ay sonra Meclis kapanacaktı. Yurdu ekipler halinde gezme işine gelince, bu pek pratik değildi. Zaten bütün arkadaşlar, tatil dolayısıyla kendi seçim bölgelerinde dolaşacaklardı. Hepsinin oralarda yapacak birçok işleri vardı. Gidip gezsinler, seçmenleriyle tema etsinler; Kasım’da toplanır, bir arada bütün halkın dertlerini, dileklerini görüşürdük” (Koral Türk, 2007b, s. 190-191).

3.3. Dış Ticarete Liberasyon Karşısında Başar

Başar’ın milletvekilliğinin henüz başlarından itibaren DP’nin dış ticaretteki uygulamalarına da mesafeli yaklaştığı bilinmektedir. Bilindiği üzere Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, 7 Eylül 1946 tarihinde alınan kararlarla devalüasyona ve dış ticarete liberasyona gidilmiş; bu gelişme, ihracata yönelik büyük çiftliklerin ve ticaret sermayesinin karlarını artırmalarını beraberinde getirirken, sınai gelişmeyi ise olumsuz yönde etkilemiştir (Gülalp, 1983, s.44-45). Bu politikalar, DP’nin ilk yıllarında da sürdürülmüş, DP iktidara gelmesinin hemen akabinde, Haziran 1950’de 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ithalattaki liberasyonu bir üst aşamaya getirmiştir. Sonrasında, 1953 yılına gelinceye kadar dış ticarete koruma önlemleri sınırlı tutulmaya devam edilmiştir (Boratav, 2008, s. 100). DP’nin bu yöndeki politikalarının ülke ekonomisi için sakınca arz ettiğini savunan Başar, liberasyonun meydana getirebileceği zararları önleyeceğini ileri sürdüğü birtakım tedbirleri gündeme getirmiştir. Ancak Başar, partisinin bu konudaki yaklaşımını değiştirememiştir. Bunda belirleyici etken olarak, Başar’ın endüstri kapitalizminin gelişimini hedeflemesine karşılık, DP’nin esasen tarım ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden bir parti olması gösterilebilir. Ekonomide 1946 sonrasındaki yönelim, en fazla bu kesimlerin gelişimine katkı sağlamış, DP iktidarının özellikle ilk yıllarında da söz konusu çevrelerin beklentilerini karşılayacak politikaların uygulanmasına devam edilmiştir. Başar’ın konuya ilişkin önerileri ise şu üç madde etrafında toplanmıştır: Gümrük tarifelerinin derhal %95 oranına kadar yükseltilmesi; gümrüklerle himaye edilmesi mümkün olmayan ve liberasyonla birlikte ülkeye girişi artan otomobil, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi eşyalara lüks vergisi konulması; piyasa için mal üretmekte olan tarımsal işletmelerin Gelir Vergisi kapsamına alınması. Bu üç tedbirin ithalatı frenlemek, Hazine’nin gelirlerini artırmak ve enflasyonun önüne geçmek için şart olduğunu düşünen Başar, liberasyon konusunda çok daha farklı bir bakış açısına sahip olan Menderes ile bu konuda da karşı cephelerde yer almıştır (Koral Türk, 2007b, s. 193-194). Burada işaret edilmesi gereken önemli bir nokta, Başar’ın Tüccar Derneği’ndeki faaliyetleri sayesinde kabul gördüğü DP içerisinde artık sanayi burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden bir figür haline gelmiş olmasıdır. Belge’nin de işaret etmiş olduğu üzere Başar, Türkiye’de sermaye birikiminin nasıl gerçekleşeceği konusunda ne CHP politikalarını doğru bulmakta ne de DP’nin tarım kapitalistlerini ve tüccarları önceleyen tutumunu desteklemektedir. Devletçi bir anlayış içerisinde sanayi burjuvazinin güçlendirilmesinden yana duran Başar’ın ithalata yönelik vergilendirme talepleri, partiye yakın olan çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim, Başar’ın kurucusu olduğu İstanbul Tüccar Derneği’nden ihraç edilmesi de yine endüstri kapitalizmini önceleyen tutumu ve Menderes’in politikalarına karşı duruşundan kaynaklanmıştır. (Belge, 1976, s. 17-19).⁸

Başar’ın partinin genel politikası ile ayrı düştüğünün görüldüğü bir gelişme de 9 Şubat 1951 tarihinde TBMM’de görüşülen ve “Memurlara ait geçici tazminatların, yabancı dil ikramiyelerinin ve başka bazı ikramiyelerin kaldırılmasına ilişkin kanun” olmuştur. Bu görüşmelerde, 1930 yılındaki vergilendirmeleri

⁸ Başar’ın dernekten ihracı 1954 yılında gerçekleşecektir.

de örnek göstererek, mali güçlüklerle karşılaşıldığında ilk iş olarak işçi ve memurlardan kesintiler yapma yoluna gitmenin doğru olmadığını savunan Başar, tasarının reddi için muhalefet şerhi vermiş olan milletvekilleri arasında yer almıştır. Başar, bütçeye ciddi anlamda bir tasarruf sağlamayacağını belirttiği bu tedbirin tamamen karşısında görüş bildirmiş, özellikle Devlet İşletme Çiftlikleri'nde oldukça ağır koşullarda çalışan memurların durumuna dikkat çekerek, tasarıdan hiç değilse üretme çiftliklerinin kaldırılmasının gerektiğini ifade etmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 89-90). Konuya ilişkin olarak Meclis'e bir önerge de sunan Başar'ın itirazları ise dikkate alınmamış, kanun olduğu gibi kabul edilmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 100).

Başar'ın yine 1951'in başlarındaki bir başka icraati, partisiyle arasındaki mesafenin daha da açılmasına yol açacaktır. Orman Genel Müdürlüğü'ne ait bütçe üzerinde çalışmak üzere raportör olarak görevlendirilen Başar, bütçe incelemesi esnasında tespit ettiği usulsüzlüklere⁹ ilişkin olarak 60 sayfalık bir rapor hazırlayacak, bütçenin reddedilmesi yönünde görüş bildirme kararı alacaktır. Başar'a göre bu kararı almasındaki gerekçe, mensubu olduğu DP'nin, CHP döneminde başlamış olan usulsüzlüklere dahil olmasının önünü almaktır (Koraltürk, 2007b, s. 244). Konuya ilişkin TBMM'de yaptığı konuşmada "belki parlamento hayatımızda ilk defa, her halde bizde ilk defa olacaktır ki, Bütçe Komisyonunununun raportörü, bir bütçeye muhaliftir" ifadelerini kullanan Başar (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1027), "orman faciası" adını verdiği ve 14 yıllık bir geçmişi olduğunu belirttiği (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1035) sorunun çözüme kavuşturulması için öneriler de sunacak, ancak dikkate alınmayacaktır. Başar'ın bütçe konusundaki görüşlerini komisyon toplantılarında ortaya koymanın yanı sıra gazeteler aracılığıyla kamuoyu ile de paylaşması (Gül, 2011, s. 101-102) ise parti içerisinde kendisine yönelik olumsuz bakış açısını daha da kuvvetlendirecektir. Başar, anılarında "parti içinde ikinci çatlak sesim" diye anlattığı (Koraltürk, 2007b, s. 245) bu gelişmenin üzerinden çok zaman geçmeden, aynı yılın Mayıs ayında, bu kez de oldukça kapsamlı bir kanun teklifiyle dikkatleri çekecektir.

3.4. Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi

Başar'ın DP'de geçirdiği yıllardaki en önemli girişiminin Meclis'e 16 Mayıs 1951 tarihinde sunduğu Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi olduğu söylenebilir. Başar, Milletçe Kalkınma Kanunu için hazırlıklara henüz 1950'de, Meclis'in tatile girdiği dönemde başlamıştır. Kanun teklifini hazırlamadan önce İskenderun, Ceylanpınar, Viranşehir, Nusaybin, Mardin, Diyarbakır, Batman, Malatya, Kırıkkale, Eskişehir, Bolu ve Kastamonu gibi pek çok ilde ve ilçede gözlemlerde bulunan Başar, bir ay civarında süren seyahatinin ardından tespit ettiği eksiklikleri ve bunlara yönelik önerilerini yazmaya girişmiş (Koraltürk, 2007b, s. 196-206), neticesinde ortaya 273 maddelik bir teklif çıkmıştır. Hazırlamış olduğu kapsamlı teklifini *Milletçe Kalkınma Davamız* başlıklı bir kitap olarak da yayımlayan Başar'ın bu girişimi de esasen kendisinde öteden beri mevcut olan, devlet eliyle Batılı anlamda bir burjuvazi oluşturma yönündeki çabalarının tezahürlerinden biri olma anlamı taşımaktadır. Kanun'un gerekçesinde, Başar'ın, DP'nin genel yönelimi ile olan uyumsuzluğu da şu ifadeleriyle yeniden açığa çıkaracaktır:

"Yeni iktidarın memleket idaresindeki programı devleti iktisadi hayata müdahaleden uzak tutan ve bu hayatı halkın serbestçe kendi iradeleriyle yürütmelerini isteyen, yani iktisadi hürriyeti esas alan bir politikaya dayanmış olduğuna göre, bu yola devletçiliği reddetmekle değil, bilakis devletçilik sayesinde

⁹ Başar anılarında bunları şu şekilde anlatmaktadır: "Ormanda devletçiliğe 1938 sonlarında yürürlüğe giren 3116 sayılı kanunla girişilmiş, ama, o zaman özel ormanlara el konmamış. 1945'te çıkarılan 4785 sayılı kanunla bütün ormanlar devletleştirilmiş, tüzel ve özel kişilere, vakıflara, köylere, belediye ve özel idarelere, kamu özel kişilere ait ne kadar orman varsa hepsi devlete geçmiş. Bu geçiş sırasında ne büyük haksızlıklar, ne büyük suistimaller olmuş! Nasıl 750 liraya müsadere edilen bir orman için sonra mahkeme 7 buçuk milyon lira kıymet biçmiş; nasıl köylü zulüm görmüş ve şu 14 sene içinde ormanlar nasıl canavarca tahrip edilmiş, bunlara ait örnekleri vesikalarıyla birlikte topladım. Ormanlar devletleştirildikten sonra kaçakçılık iki misline çıkmış. Kaçakçıların kestiği ağaçlar, devlet işletmesinin kestiğinden çok fazla. Yangınlar son derece çoğalmış. Orman köylüleri sefalet içinde kaldıklarından, ormana düşman olmuşlar: Yakıp tarla yapıyorlar. Devlet, ormanlarda en ufak ölçüde olsun bir yenilik getirmemiş; hiçbir yatırım yapmamış; ama dağ başlarında saraylar, lüks binalar yapmış ve büyüklere dağ dinlenme yeri olan bu binaların şahane döşentileri için on milyonlarca lira harcanmış. Bir har vurup harman savurmak ki, dünyada eşine emsaline rastlanması imkansız. Bütün bu harcamalar, israflar da halkın sırtına hiçbir kanun olmadan zoraki vergi şeklinde yüklenmiş. Kısası Anayasa'ya, kanunlara, bütçe usullerine, devlet idare sistemine tamamen aykırı bir tatbikat on dört seneden beri sürüp gitmiş" (Koraltürk, 2007b, s. 243-244).

gitmek mümkün olduğuna inanmış bulunuyoruz. İşte teklif ettiğimiz kanun projesinin temel fikri budur” (Başar, 1951, s. 19).

Yine gerekçede Başar tarafından vurgulanan temel noktalar da anılan yıllarda DP’de hakim olan¹⁰ iktisadi anlayıştan farklı bir bakış açısının birer neticesi olarak karşımıza çıkar. Örneğin Başar’a göre “iktisadi hayata devlet müdahalesini ve devletçiliği reddeden fikirler, bugünkü dünya realitesine uymamakta ve hakim dünya fikriyle tezat teşkil etmektedir” (Başar, 1951, s. 19). Bu nedenle Başar için ekonomiye devlet müdahalesi, içinde bulunulan koşullarda elzemdir. Türkiye’nin yalnızca devletçilik yoluyla Batılılaşabileceğini savunan Başar, kanunun gerekçesini kaleme alırken bir kez daha Türkiye’de bürokrasi hakimiyetinin beraberinde getirdiği neticelere dikkat çekmiştir. Buna göre, devletin, iktisadi hayatın dışında olan bir sınıfın kontrolünde olması, Avrupa’da birkaç yüzyıl önce görülen “geri tipte” bir devlet kapitalizminin Türkiye’de 20. yüzyılda hakimiyet kurabilmesine yol açmıştır (Başar, 1951, s. 20-21). Belge’nin de ifade etmiş olduğu üzere “temiz bir kapitalizmden” yana olan Başar (Belge, 1976, s. 17), Batı’dakine benzer bir sınıflı toplum yapısının Türkiye’de de oluşturulması gayreti içerisinde olmuş, Türkiye’nin özel koşullarında bunun devletçilikle sağlanabileceğini savunmuştur. Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi’nin gerekçesinde bir kez daha karşımıza çıkan, demokrasinin devletçilikle tezat teşkil etmediği yönündeki vurgu da, Başar’ın arzu edilen koşullar ortaya çıkarılana dek hürriyeti erteleme yönündeki eğilimin bir neticesidir. Başar, söz konusu eğilimini, bu kez şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

“Onsekiz ve Ondokuzuncu Asırlarda hakim dünya fikri olan demokrasi, devletçilikle tezat halinde idi ve yalnız hürriyet fikriyle birlikte yaşardı. Yirminci Asrın ilk yarısı bir taraftan demokrasiye, öbür taraftan da devletçiliğe tezat olan iki büyük fikir cereyanı ve bunların neticesinde doğan harblerle geçti ve bu suretle Ondokuzuncu Asır son medeniyet nizamının tez, Yirminci Asrın ilk yarısı ise antitez devri olarak yaşandı. İçinde bulunduğumuz asrın ikinci yarısının bir senteze doğru gittiği açıkça görülmektedir. Bu sentez *hürriyetle devletçiliğin demokrasi hamuru içinde birleşmesi* suretiyle doğmaktadır. Medeniyetin yeni dünya fikrinin buna dayanacağı anlaşılmaktadır” (Başar, 1951, s. 19-20)

Başar’ın büyük beklentilerle kaleme aldığı ve üzerinde çokça çalıştığı teklifi, Anayasa’ya aykırılık taşıyıp taşımadığının belirlenmesi amacıyla yaklaşık iki yıllık bir süre boyunca Anayasa Komisyonu’nda bekletilmiştir (Koraltürk, 2007b, s. 256-257). Başar, bu sırada, kanun teklifini içeren kitabını milletvekili arkadaşlarına da dağıtmış, ancak umduğu ilgiyi göremediği gibi, tepkilerle de karşılaşmıştır. Başar’ın parti içerisinde en yakın olduğu kişilerden biri olan Refik Koraltan dahi kanun teklifini gereksiz bulmuş ve Başar’ı eleştirmiştir. 1953 yılının Mart ayına gelindiğinde ise teklif en sonunda Anayasa Komisyonu’nun gündemine girmiş; Başar’ın teklifini incelemek üzere raportör olarak seçilen Zühtü Hilmi Velibeşe tarafından hazırlanan 30 sayfalık raporda, kanunun amacının Marksist bir rejim kurmak olduğu iddia edilmiştir. Rapora göre teklif, iktisadi bir kanun görünümü altında mevcut düzenin kökten değişimini hedef almaktadır (Koraltürk, 2007b, s. 257). Başar, bu ve benzeri iddiaların yer aldığı raporu 25 sayfalık başka bir raporla cevaplasa da (Koraltürk, 2007b, s. 263), neticede iki yıl civarında bir süre boyunca sonucunu beklediği bir girişiminden daha umduğu sonucu alamamıştır.

Öte yandan Başar, 1951 yılının Mayıs ayında meclise sunduğu Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi’nin sonrasında da parti politikalarıyla ilgili hatalı gördüğü noktalara ilişkin görüş bildirmeye devam etmiştir. Başar’ın değerlendirmelerinde dikkat çeken nokta, itirazlarını sunduğu konuların kendisinde tek partili yıllarda öne çıkmış olan vurgularla büyük oranda paralellik içerisinde olmasıdır. Örneğin Başar, Türkiye’de yabancı yatırımların teşviki ile ilgili kanun Meclis gündemine geldiğinde, yabancı sermayeye tanınacak imtiyazların milli para üzerinde yapabileceği olumsuz etkilere dikkat çekecek, ülkenin bu girişimden zararla çıkmaması için sermayenin Türkiye’ye hangi şartlarda gelmesi gerektiğine ilişkin önerilerini sunacaktır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 9, Birleşim: 106, Tarih: 30.07.1951, s. 429-431). Daha önce ifade edilmiş olduğu gibi Başar, belli çevrelerin devletin

¹⁰ Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında “liberal” olarak nitelenebilecek bir iktisadi politika takip etmişse de, Boratav’ın göstermiş olduğu üzere 2. Dünya Savaşı sonrasındaki genişleme konjonktürünün sona ermesi ile birlikte 1954 yılından itibaren kontrollü bir dış ticaret rejimine yönelmek durumunda kalmıştır. Bunun neticesinde parti, iktidarının geri kalan döneminde devletçiliğe yakın bir çizgide hareket etmiştir (Boratav, 2008, s. 107-110).

sunduğu imkanlarla büyük karlar elde etmesini eleştirmiştir. Tek parti döneminde gümrük tarifesiyle yararlanarak sanayi ürünlerini yüksek fiyatlardan satma imkanı bulan ve bu şekilde servet sahibi olan sanayiciler, Başar tarafından sıklıkla eleştiri konusu edilmiştir.¹¹ Başar'a göre sanayicilere tanınan bu tip kolaylıklar, burjuva sınıfı oluşturmanın ve ülkeyi kalkındırmanın doğru yöntemi olma anlamını taşımamaktadır. Başar, çok partili hayata geçişin ardından uygulamaya konulan ve DP tarafından da benimsenen, ekonomide liberasyonu artırma yönündeki politikaları da doğru bulmamıştır. Dış ticaretteki kontrolsüzlüğün ülkeyi kısa bir zaman zarfında ağır ekonomik şartlara sürükleyeceği düşüncesinde olan Başar, liberasyon politikalarını da salt belli çevrelerin zenginleşmesine yarayan, ülke kalkınmasına faydası olmayacak uygulamalar olarak kabul etmiştir. Başar'ın sanayileşme esaslı kalkınmacılık anlayışı,¹² ticaret burjuvazisinin önünü açma yönündeki girişimlere olumsuz yaklaşımının temel sebebinin teşkil etmiştir. Yine bu bakımdan DP'nin spekülasyon kazançlarına imkan hazırlayan politikaları da Başar tarafından eleştirilmiştir. Bunun dikkat çekici bir örneği, Başar'ın tapu ve kadastro harçlarındaki suiistimalleri önlemeye yönelik önerilerinde karşımıza çıkar. Başar'a göre haksız kazanç yaratan bu tür suiistimallerin önüne geçmek için bu konudaki cezalar artırılmalıdır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 747-748). Keza Başar, devlet yatırımlarının arttığı yerlerde fiyatların yükseldiğini, bu nedenle buralarda satışların vergilendirilmesi gerektiğini savunmuş, ancak bu önerisi de parti içerisinde hoş karşılanmamıştır (Belge, 1976, s. 18-19).¹³

3.5. 1953 Bütçe Görüşmeleri ve Başar'ın İstifası

Ahmet Hamdi Başar'ın, milletvekilliğinin henüz ilk aylarından itibaren DP tarafından takip edilen ekonomi politikalarını çeşitli yönlerden eleştirdiğine daha önce yer verilmişti. Başar, 1953 yılına gelindiğinde ise bu konudaki eleştirilerini daha da keskinleştirecektir. 1953 bütçe görüşmelerinde dış ticarete gitgide artış gösteren açığın "arızı" değil "bünyevi" olduğunu savunan Başar, söz konusu açığın giderilmesi için kapsamlı tedbirler alınması gerektiğini vurgulayacaktır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 403-404). Başar, bütçe görüşmelerinde ayrıca, Türkiye ile ticari ilişki içerisinde olan ülkelerde toptan eşya fiyatlarında yaşanan düşüşe karşılık olarak Türkiye'de fiyatların yükseldiğini, hayat pahalılığının özellikle gıda maddelerinde artış gösterdiğini ifade etmiş, Bütçe Komisyonu ve hükümet raporlarında bu noktaların gözden kaçırılmaya çalışıldığını ileri sürmüştür (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 400-401). "İktisadi devletçilik"ten yana duran Başar açısından DP'nin iktisadi hürriyet yanlısı politikaları, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların gereğini yansıtmamaktadır. Başar açısından hem siyasi hem de ekonomi alanında gerçek anlamda hürriyete ulaşmak, öncelikle etraflıca tasarlanmış devletçi bir politikanın takip edilmesi ile gerçekleşecektir. Başar, DP'de hakim olan ekonomi anlayışını ve bu anlayışın yarattığı tikanıklığı, 1954 yılında kaleme aldığı yazılarından oluşan *Demokrasi Buhranları*'nda da şu şekilde ifade edecektir:

¹¹ Başar'ın Atatürk'le *Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* adlı kitabındaki şu ifadeleri, bu tür yollarla zenginleşen sanayicilere ve himaye yoluyla sanayileşmeye yönelik eleştirilerinin bir örneğini teşkil etmektedir: "Gümrük duvarları arkasında son senelerde yer yer türeyen iptidai bir sanayi var: işte demir telleri keserek çivi yapan, çiviye dış piyasa fiyatının on misline satan, milli sanayi olduğu için demir telleri de ham madde diye gümrüksüz sokan şu çivi fabrikası, eski bir medresenin yıkık duvarları arkasına kurulmuştur. İşte şu, yine dışardan ham madde diye gümrüksüz getirdiği, telleri sadece galvanize edip mamul halde yine on misline satan meşhur fabrika (!) Galatada bir arsa aralığındaki salaşın altındadır. İşte şu bakır mamulâtı fabrikası mahallemizin köşesinde, eski bir taş evde kurulmuştur. Fabrikanın saçtan yapılmış bacasından her gün bütün mahalleye yayılan kurum, halka pencereleri açmağa bile müsaade etmez. Mahallenin şikayete hakkı yok! Bunlar vatanın selameti için çalışıyorlar" (Başar, 1945, s. 97).

¹² Tekrar vurgulamak gerekirse Başar, ülkenin endüstriyel gelişimini esas alsada da, tek parti döneminin bu yöndeki hamlelerini de başarısız bulmaktadır. Başar'a göre burjuva sınıfının oluşumunu sağlayacak koşulların yaratılmaması, Türkiye'de burjuvazinin tamamen devlet desteklerine ve himayeciliğe bağımlı kalmasına yol açmakta, bu durumda gerçek anlamda bir sanayileşme de gerçekleştirilememektedir.

¹³ Başar'ın 1952 yılında TBMM'de yaptığı bir konuşmada işaret ettiği bir husus da kendisindeki Batı tipi bir ekonomi modeli yaratma arzusunun ortaya koyması bakımından önemlidir. Sözü edilen konuşmasında Türkiye'de bir vergi reformunun şart olduğunu savunan Başar, "modern karakterde" bir vergi sisteminin uygulandığı ülkelerde doğrudan vergilerin dolaylı vergilerin toplamından fazla olduğunu ifade eder (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 796). Başar'ın bu tip önerilerinin DP milletvekilleri arasında ilgili görmediği, hatta bunların zaman zaman eleştiri konusu edildiği bilinmektedir.

“D. Parti, siyasi hürriyete inandığı kadar iktisadi hürriyete de inanmış gözüküyordu. İş başına geçtikten sonra ticaret ve iş sahasını tamamen serbest bırakmak, devlet işletmeciliğini tasfiye ederek bunları da fertlere devretmek ve elden geldiği kadar devleti ticaret ve iktisat sahasından çekmek azmiyle işe başladı. Bu davranışın icabı olarak Hükümet, dış ticaret işinde Avrupa Tediye Birliği anlaşmasına kayıtsız şartsız girerek ithalatın yüzde altmışına tekabül eden kısmını, diğer akit devletler gibi, serbest bıraktı. Diğer sahalarda da bu prensibe uygun tuttuğu politikalarından dolayı büyük sermaye ve servet toplayanlar çoğaldı; sanayi ve diğer sahalarda olmasa bile ziraat sahasında servet terakümüleri oldu; memleketin toprakları işgüzarların eline geçti ve liberal bir politika hüküm sürmeye başladı. Fakat iktisadi sahadaki hürriyetçiliğin de, siyasi sahadaki gibi realitelerimize uymadığı kısa bir zaman sonra anlaşıldı. Liberasyon sistemine girmemizden sonra ithalatın duraklaması, bedellerinin ödenememesi için bir sene gibi kısa bir zamanın geçmesi kafi gelmişti” (Başar, 1956, s. 13-14).

Bütçe görüşmelerindeki eleştirileri, Başar'ın parti içerisinde daha önce olmadığı kadar sert tepkilerle karşılaşmasını beraberinde getirmiştir. Başar'a tepki gösterenler arasında yer alan Menderes, Başar'ın milletvekilliğinin başından beri partisinin politikalarını eleştirdiğini belirterek, eleştirilerinin yerinin Meclis değil parti grup toplantıları olması gerektiğini ifade etmiştir (Gül, 2011, s.117-118). Başar'a tepki gösteren bir diğer isim olan İktisat Vekili Zühtü Hilmi Velibeşe ise Başar'ın ekonomiyi bilmediğini, kendisine ihracatı yasaklamak gibi önerilerde bulunduğunu ifade etmiştir. Milletçe Kalkınma Kanunu teklifinin ise hiçbir parti tarafından kabul görmeyecek bir içeriğe sahip olduğunu savunmuştur (Gül, 2011, s.117).

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, Başar'ın 1953 yılı bütçe görüşmelerinde ortaya koyduğu değerlendirmelerinin, Milletçe Kalkınma Kanun teklifi ile ilgili rapor üzerinde etki yaratmış olması kuvvetle muhtemeldir. Önceki paragraflarda belirtilmiş olduğu üzere teklif, uzunca bir süre bekletildikten sonra ancak 1953 yılının Mart ayında Anayasa Komisyonu'na incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda Nisan ayı içerisinde çıkan raporun içeriği, Başar'ın üzerindeki baskıyı artırmıştır. Aynı yılın sonlarına gelindiğinde ise Başar parti içerisindeki anti-demokratik eğilimlerin giderek kuvvet kazanmasından da hayli rahatsız vaziyettedir. DP'de umduğunu bulamayan Başar, 16 Aralık 1953 tarihli bir dilekçeyle partiden istifa edecektir (Başar, 1956, s. 16). CHP'nin devletçiliğine “kapıkulu devleti”nin devamını sağladığı gerekçesiyle karşı duran, DP'yi arzu ettiği yönde bir ekonomik dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için fırsat olarak gören ancak kısa zamanda hayal kırıklığı yaşayan Başar, istifa dilekçesinde partiden ayrılmasının gerekçelerini de uzun uzadıya izah edecektir. Buna göre Başar, ilk günlerden itibaren partisinin takip ettiği ekonomi politikalarını hatalı bulmuş, ülkede çok esaslı reformlara girişilmesi gerektiğini savunmuş, bu konulardaki görüşlerini ve önerilerini açıklıkla ortaya koyduğunda ise çoğu zaman kayıtsızlıkla karşılanmıştır. Dilekçesinde, milletvekilliği yaptığı üç buçuk yıllık süre zarfında hükümet ve parti tarafından meclis grubuna hiçbir önemli konunun danışılmadığını ve rejimin gitgide diktatörlüğe doğru ilerlediğini de ifade eden Başar, buna paralel olarak partinin de tamamen liderin kontrolü altına girdiğini belirtmiştir. Başar'a göre bu şartlarda yapacağı çalışmalarından fayda gelmesine olanak kalmadığından, istifa kaçınılmaz hale gelmiştir; kendisinin, inandığı yolda serbestçe hareket edebilmesi, ancak partiden ayrılmasıyla mümkün olacaktır (Başar, 1956, s.96-100).

Ahmet Hamdi Başar, DP'den istifa ederken, partinin gidişatından hoşnutsuzluk duyan milletvekili arkadaşlarının bir bölümünün de kendisini takip edeceği inancındadır. Başar, hiç değilse on beş-yirmi kişilik bir grubun da kendisinin ardından partiden ayrılacağını düşünmektedir. Ancak bu gerçekleşmez. Başar, halihazırdaki bağımsız milletvekilleriyle Meclis'te bağımsız bir blok kurmak için görüşmeler yaptığında da umduğu ilgiyi göremez. Bir kez daha tek başına kalan Başar, 1954 yılının Mayıs ayındaki seçimlerde bağımsız olarak CHP listelerinde yer almak isteyecek, bu talebi parti tarafından kabul görmeyecektir. Başar, sonrasında aynı şartını kabul eden Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden aday olarak gösterilse de bu kez milletvekili seçilmeyi başaramayacak (Koraltürk, 2007b, s. 278-279), ancak ilerleyen yıllarda da siyasi alandaki faaliyetlerini devam ettirecektir.

SONUÇ

Ahmet Hamdi Başar, öncülüğünü de kendisinin üstlendiği çeşitli kuruluşlar aracılığıyla ve yoğun yayın faaliyetleriyle, Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin bakış açısını ve önerilerini yaşamı boyunca sürekli bir biçimde ortaya koymuş bir isimdir. Başar henüz tek parti döneminde şekillendirmiş olduğu “iktisadi

devletçilik” anlayışını ilerleyen yıllarda da büyük ölçüde devam ettirmiş, dönem dönem eline önemli fırsatlar geçmiş olsa da hayalindeki kalkınma planının uygulamaya geçirilmesini hiçbir dönemde sağlayamamıştır. Başar, bürokrasinin ekonomi üzerindeki denetiminin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuş, “iktisadi devletçilik” anlayışı çerçevesinde ekonomi alanının planlı bir biçimde girişimcilere bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Başar'ın düşüncesindeki bu plan çerçevesinde devlet aşamalı bir biçimde iktisat sahasından çekilecek, bu alan nihayetinde tamamen sermaye sahiplerinin kontrolü altına girecektir. Devletin işletmecilikle değil, girişimciliğin şartlarını oluşturmakla meşgul olması gerektiği düşüncesinde olan Başar, bu bakımdan tek partili dönemde takip edilen ekonomi politikalarını hatalı bulmuştur. Bu çalışmada üzerinde yoğunlaşmış olan DP milletvekilliği yılları da Başar için hüsrarla sonuçlanmıştır. Erken Cumhuriyet'in devletçiliğini “kapıkulu hakimiyeti”ni artırdığı gerekçesiyle eleştiren Başar'ın, DP'nin ekonomi politikalarına yönelik tenkitlerinde ise bu kez partinin devletçilikten uzak durma yönündeki eğilimi etkili olmuştur. DP'nin, kapitalizmi aşamalı bir biçimde yerleştirmekten ziyade ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin hızlı bir şekilde zenginleşmesini önceleyen politikalarını hatalı bulan Başar, Meclis kürsüsünden dillendirdiği itirazlarında esasen DP'nin kalkınmacılığının belirtilen yöndeki yönelimini eleştiri konusu etmiştir. Türkiye’de Batı’dakine benzer bir toplumsal yapının ortaya çıkarılmasının endüstriyel kapitalizmin gelişimi ile mümkün olduğu düşüncesinde olan Başar için DP'nin tarım kapitalistlerini ve ticaret burjuvazisini önceleyen politikaları, Batılı anlamda bir burjuva sınıfının gelişiminin önünde de engel olarak görülmüştür. Bu bakımdan, DP’li yılların fırsatçılığa ve spekülatif kazançlara olanak sağlayan birtakım uygulamaları da Başar açısından eleştiri konusu olmuştur.

Başar, serbest girişimciliğin önünün açılmasını kuvvetli bir biçimde savunsa da, bunun, devlet mekanizmasının tamamen devre dışı bırakılarak gerçekleştirilmesini de doğru bulmamıştır. Bu konu etrafında Başar'ın üzerinde hassasiyetle durduğu bir hususu, Türkiye’nin Batı’dakinden oldukça farklı bir tarihsel geçmişe sahip olduğu yönündeki değerlendirmesi teşkil etmiştir. Başar’a göre Batı’nın geçtiği tarihi aşamaları yaşamamış olan Türkiye’de burjuva sınıfının salt kendi çabalarıyla teşekkül etmesi, imkan dahilinde değildir. Bu yaklaşımı çerçevesinde Başar, bir yandan devlet kapitalizmine karşı dururken, bir yandan da Batılı anlamda bir kapitalist sınıfın ortaya çıkabilmesi için devlet mekanizmasının aktif bir rol içerisinde olmasının zaruri olduğunu savunmuştur. Bu bakımdan Başar açısından, DP’nin ilk yıllarında takip ettiği liberal politikalar da, uzun vadeli bir kalkınma için uygun bir metot olarak görülmemiştir. İlerleyen zamanlarda, parti içerisindeki anti-demokratik uygulamalar ve yakın bulduğu milletvekili arkadaşları tarafından dahi dışlanması gibi gelişmeler de Başar'ın DP ile arasındaki mesafenin giderek açılmasına yol açmıştır. Netice itibarıyla fikri ayrılıklar, Başar'ın DP’deki ömrünün uzun olmasına olanak tanımamış, Başar üç buçuk yıllık görevinin ardından, büyük umutlarla dahil olduğu DP’den istifa etmek durumunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)* (çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Baş, A. (2019). 1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde liberalizm hakkında görüşler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 347-365.
- Başar, A.H. (1945). *Atatürk’le üç ay ve 1930’dan sonra Türkiye*. İstanbul: Tan Matbaası
- Başar, A.H. (1943). *Davalarımız*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Başar, A.H. (1946). *Hürriyet buhranı*. İstanbul: İstanbul Yayın İstihlak Kooperatifi.
- Başar, A.H. (1951). *Milletçe kalkınma davamız*. İstanbul: Tan Matbaası
- Başar, A.H. (1956). *Demokrasi buhranları*. İstanbul: Türkiye Basımevi.

- Belge, M. (1976). Ahmet Hamdi Başar'ın kitabı dolayısıyla 27 Mayıs üstüne düşünceler. *Birikim*, 11, 14-23.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eliçin, E.T. (1970). *Kemalist devrim ideolojisi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gül, O.K. (2011). *Ahmet Hamdi Başar ve iktisadi devletçilik*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme stratejileri ve gelişme ideolojileri*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Gürses, D. (2005). Ahmet Hamdi Başar. M. Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 7* içinde (s. 332-338). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçu, R.E. (1960). *İstanbul ansiklopedisi Cilt 4*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koraltürk, M. (Yay. haz.). (2007a, 2007b). *Ahmet Hamdi Başar'ın hatıraları 1-2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koraltürk, M. (2011). *Ekonominin Türkleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Latouche, S. (1993). *Dünyanın Batılılaşması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1986). *Türkiye'de siyasal partiler 2*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Meclis Tutanakları

- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=73&sayfa_no_son=77&sayfa_no=74&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=004 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 75-76. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=73&sayfa_no_son=77&sayfa_no=74&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=004 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 89-90. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=89:90&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=041 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 100. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=100&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=041 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1027. 12 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=1027:1028&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=053 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1035. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=1035&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=053 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 9, Birleşim: 106, Tarih: 30.07.1951, s. 429-431. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=428&sayfa_no_son=431&sayfa_no=430&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=106 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 747-748. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=747&sayfa_no_son=749&sayfa_no=748&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=047 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 796. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=796:797&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=047 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 400-401. 16 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=399&sayfa_no_son=404&sayfa_no=400&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=045 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 403-404. 16 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=399&sayfa_no_son=404&sayfa_no=403&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=045 adresinden erişilmiştir.

Ankara-Malazgirt Bulvarı ve Eskişehir Yolu'nun Çukurambar Semtine Çevresel Etkileri

Ebru Gölle^{1*}
Prof. Dr. Özge Yalçın Ercoşkun²

Geliş tarihi: 26.12.2019
Kabul tarihi: 05.02.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 117-135
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 07%

¹ Gazi Üniversitesi, Türkiye,
ebrugolle@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-9861-6748

² Gazi Üniversitesi, Türkiye,
ozgeyal@gazi.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-2734-0374

* Sorumlu yazar

ÖZ

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi, nüfus artışı, kentlerin yayılması sonucunda ulaşım kavramı önemli olgulardan biri haline gelmiştir. Ulaşım sistemleri hakkında yapılan çalışmalar ivme kazanmakta, kentler ulaşım ile şekillenmektedir. Kentleşmenin önemli noktalarından biri olan ulaşım sistemlerinin planlanması ve uygulanması sürecinde doğal çevrenin göz ardı edilmesi ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu çalışmada amaç, Ankara kenti Çukurambar Semti ve çevresindeki ulaşım akslarının çevresel etkilerini araştırmaktır. Araştırma, Eskişehir Yolu'nun kentin en önemli aksı haline gelme sürecinde dönüşümleri, alandaki ulaşım akslarının çevresel etkilerini ele almaktadır. 1990 yılı sonrası Ankara'da kentsel dönüşümün hızlanmasıyla kent merkezine yakın olan Çukurambar'ın rant alanı olması nedeniyle seçilmiştir. Bu çalışmada, geçmişten günümüze Ankara kenti için yapılan planlar incelenmiştir. Çukurambar'da kentsel dönüşümün planlanma süreci ve ODTÜ arazisinden geçen yol imar planlarında da etüt edilmiştir. Geçmişten günümüze Çukurambar Semti'nin dönüşümü ele alınmıştır. Alanın geçmişi ve geleceği hakkında kestirimler yapmak için sorunlar araştırılmıştır. Eskişehir Yolu'nun doruk saatlerde trafik sıkışıklığı ile yarattığı çevresel etkilere bakılmıştır. Alanda Eskişehir Yolu'nun Çukurambar Semti'ne erişilebilirliği ölçülmüştür. ODTÜ arazisinin dönüşümü ile Anadolu Bulvarı'na bağlanan Malazgirt Bulvarı'nın yarattığı çevresel etkiler ortaya konulmuştur. Yapılan dönüşümün üstyapı konusunda olması, alana yüklenen nüfusun fazla gelmesiyle altyapı sıkıntısı baş göstermiş, trafik sıkışıklığı yaşanmaya başlamış, bir yaşam alanı olan Çukurambar Semti'nin altyapısı gözardı edilmiştir. Gökdelenlerden oluşan kimliksiz bir alana dönüşen semtte, 2013 sonrası ODTÜ'nün bölünerek açılmasıyla oluşturulan Malazgirt Bulvarı ve Eskişehir Yolu'nun Çukurambar'ı ikiye böldüğü, yapılan yol bağlantılarının trafik sıkışıklığını azaltmadığı görülmüştür. Sonuçta kentin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, fakat yapılan imar planları ve düzenlemelere bakıldığında ise tarım topraklarının yok edildiği, kısa vadeli çözümlerle kentin geliştiğini ve ulaşım ayrılan alanın artırıldığını söylemek mümkündür. Ulaşım bir amaç değil bir araç olarak görülmeli, sürdürülebilir ulaşım politikaları ile alandaki olumsuz çevresel etkileri en aza indirmeyi hedefleyen entegre, kapsamlı, bütünlük planları ile kent planlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir ulaşım, kentsel dönüşüm, Çukurambar, Malazgirt Bulvarı, Eskişehir Yolu

Ankara-Malazgirt Boulevard and Eskişehir Highway Environmental Impacts On Çukurambar

Ebru Golle^{1*}
Prof. Dr. Ozge Yalciner Ercoskun²

First received: 26.12.2019

Accepted: 05.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 117-135

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 07%

¹ Gazi University, Turkey,
ebrugolle@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9861-6748

² Gazi University, Turkey,
ozgeyal@gazi.edu.tr.

ORCID ID 0000-0003-2734-0374

* Corresponding Author

ABSTRACT

Nowadays, the rapid advance of technology becomes one of the important events for transportation in the population with the spread of cities.. Unplanned construction becomes the biggest problem of the cities; the neglect of the natural environment in the planning and implementation of transportation systems, one of the important points of urbanization. The aim of this study is to find the environmental effects of transportation axes in and around Çukurambar, Ankara. The research focuses on the transformation of Eskişehir Road in the process of becoming the most important axle of the city and the environmental effects of transportation axes in the area. In the introduction, the plans made for the city of Ankara from the past to the present are examined.. The transformation of Çukurambar district from the past to the present has been discussed. Problems were investigated to make predictions about the past and future of the area. The environmental impacts of Eskişehir Road and traffic congestion during peak hours were investigated. The accessibility of Eskişehir Road to Çukurambar District was measured in the area. The environmental impacts of Malazgirt Boulevard, which is connected to the Anatolian Boulevard with the transformation of the Metu land, were revealed.As a result, it is possible to say that the city should be considered as a whole, but when the zoning plans and regulations are examined, it is generally spread and the agricultural lands are destroyed, short-term solutions are developed and the area allocated to transportation is increased. Transport should be seen as a tool rather than a goal, and the city should be planned with integrated, comprehensive, integrated plans aiming to minimize the negative environmental impacts in the field through sustainable transport policies.

Keywords: Sustainable transport, urban transformation, Çukurambar, Malazgirt Boulevard, Eskişehir Road

GİRİŞ

Geçmişten günümüze, doğal alanlar ve insan kullanımları arasındaki denge, teknik buluşlar, makineleşme ve sanayi devrimi sonrasında hızla yok olma sürecine girmiştir. Makineleşme, kırdan kente göçlerin artışı, teknolojinin sürekli değişimi, hızlı nüfus artışları, ve otomobil kullanımının yaygınlaşması ile kent merkezine olan bağlılık önemini yitirmiştir. Bunun sonucunda mesafeler önemini yitirmeye başlamıştır. Bu durum doğal kaynakların yok olma sürecine girmesinde etkin rol oynamıştır. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, doğal kaynakların canlılar için temel gereksinimleri ve yenilenemez kaynaklar olmasıdır.

Ayrıca bilinçli yok etme süreci, doğal yaşam alanlarının kentsel işlevler adına parçalanması, mekânsal kullanım kararlarının doğal kaynakların kullanım biçimini belirlemesi ve hatta bazen doğrudan yok etmesi şeklinde ilerlemektedir. Bir süreç olarak ele alındığında bu durum, doğrudan ya da dolaylı olarak doğal alanların yok olmasına, yaşam alanlarının kimliksizleşmesine, artan otomobil bağımlılığı sonucunda trafik sıkışıklığına neden olmaktadır. Nüfus artışının sürekli devam etmesi, kent merkezinden uzaklaşmaya neden olmaktadır ve bu durumda kentlerin saçaklanma sürecini hızlandırmaktadır. Bununla birlikte gelecekte çığ gibi artacak doğal kaynak sorunu ile karşı karşıya gelmemiz kaçınılmaz bir gerçektir ve iklim değişikliği etkileri gün geçtikçe hızla artmaya devam edecektir. Dolayısıyla, kentleşme süreci ve toprak arasında, geçmişten günümüze bir ilişki vardır. Konunun önemini anlamak için sanayi devriminin etkileri ele alınarak genel bir durumun özel sonuçları tartışılmalıdır.

Günümüzde kentlerin nüfus artışının sürekli devam etmesi, kentlerin alan ihtiyacını arttırmaya ve ortaya çıkan büyüme süreci sonucunda kentler hızla yayılmaya devam etmektedir. 1960'lar sonrasında kentsel büyüme ve saçaklanarak yayılma, dünyanın pek çok kentinin özellikle de metropoliten alanların önemli bir sorun alanını oluşturmuştur. Kentsel büyüme sürecinde kentten uzaklaşma ve bunun beraberinde saçaklanma, tarım alanlarının yok olmasına neden olmaktadır. Bu durum doğal ve hassas bölgelerin yok olmasına, kentsel hava koridorlarının, yaşam alanlarının yok olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada ulaşım akslarının Çukurambar Semti'ne olan etkilerini ele alırken alanın genel perspektifinden bahsetmek amacıyla, Ankara kenti özelinde gecekondulaşma sürecini ele alacaktır. Ankara kenti 1960'lardan sonra yaşadığı dönüşümlerle birlikte ele alınmalıdır. Ankara kenti, Cumhuriyet sonrasında yaşanan hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak işçi sınıfının barınma ihtiyacının karşılamak için gecekondulaşma sürecine girmiştir. Kent merkezindeki boş alanlar kısa bir süre içinde gecekondu bölgeleriyle dolmuştur. Kentte yaşayan üst gelir grubu otomobil sahipliğinin yüksek olması nedeniyle kent merkezinden kaçmıştır, bu durumda kentte saçaklanmaya neden olmuştur. Bu nedenle kentte yeni yaşam alanları (Bilkent, Çayyolu, Ümitköy vb.) oluşmuştur. Daha sonrasında ise çıkarılan kısmi af yasaları ile gecekondulaşma sürecinin önüne geçilmek istenmiş ve ıslah imar planları ile gecekondulaşma süreci yok edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı; Ankara'da kentsel dönüşüm kapsamında yapılan alanların sadece üstyapı konusunda yenilenmesini araldır. Yapılan planların çevre ve insan odaklı olmaması sebebiyle yaşam alanlarını kimliksiz bir alan haline gelmesi sürecinde çevreye olan etkilerini ortaya koymaktır. Çalışma, Malzgirt Bulvarı ve Eskişehir Yolu bağlamında, Çukurambar Semti'nin yaşadığı dönüşümü ve ulaşım akslarının çevresel etkilerini ele almıştır ve alandaki olumsuz etkileri en aza indirmeyi hedeflemektedir. Alanın erişilebilirliğini ve yaşam kalitesini artırma konusunda izlenebilecek politikaları, sürdürülebilir ulaşım kapsamında ele almaktadır.

Alanın seçiminde rol oynayan faktörler: 90'lı yıllar sonrası alanda yaşanan hızlı dönüşüm (gecekonduların yıkılarak hızlıca gökdelenlerin yapılması), Bilkent Çayyolu gibi yerleşim alanlarının gelişmesiyle batı aksının kentteki öneminin artmasına neden olmuştur. Kent merkezinin Kızılay'dan batı aksına kayması (Bakanlıklar ve önemli kent öğelerinin bu alanda yer seçimi), Anadolu Bulvarı'nın planlanmasıyla tüm itirazlara rağmen Malzgirt Bulvarı'nın ODTÜ Ormanı içinden geçirilerek kullanıma açılması (parçalanmış ODTÜ arazisinin 1. Derece Doğal Sit Alanı olması), alanda gözlenen trafik sıkışıklığı (trafikten kaynaklı gürültü, görüntü ve hava kirliliği) ve son olarak dönüşüm konusunda alanın özel bir yer tutması alanın tercih edilme nedenlerindedir. Bu bağlamda Türkiye'de 2002 yılından bu yana inşaat faaliyetleri artmakta ve çeşitli inşaat faaliyetleri aracılığıyla kentsel çevre değişmektedir. Hem kamu sektörü hem de özel sektör doğrudan bunlara katkıda bulunmuştur. Ancak bu kentsel dönüşüm gelişmelerinin olumsuz etkileri vardır. Kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerine veya yenilenmenin sürdürülebilir yollarla yönetilmesine çok az dikkat edilmiştir. Bu açıdan Çukurambar Mahallesi, ilginç

bir durum ve arazinin olduğu, özgün bir gecekondu bölgesidir. Alan büyük oranda özel sektöre ait olup alanın gelişimi organize bir kentsel dönüşüm planı olmadan piyasa mekanizmalarına bırakılmıştır (Afacan, 2013, s.1-16). Çukurambar Semti'nin kimliksiz bir alan haline dönüşmesi, yaşanan erişilebilirlik problemi ve sürdürülebilirlik kavramının gün geçtikçe artan değerinin planlama açısından önemi, bu çalışmada ele alınacak araştırma konularıdır.

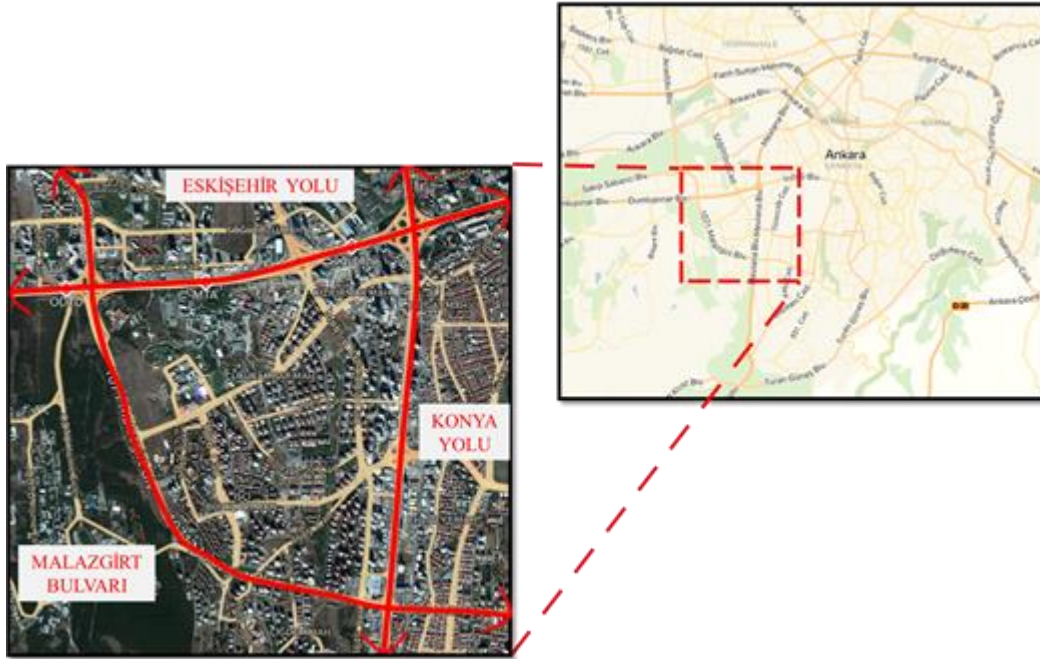
Çalışmanın bölümlerinde sürdürülebilir kent kapsamında, Çukurambar Semti özelinde “Hangi politikalar ile sürdürülebilir kentler oluşturulabilir?” sorusunun cevabı aranacaktır. Bu kapsamda sürdürülebilir gelişme ve sürdürülebilir kentsel planlama, bir kaynak olarak çevrenin tüketilmesi ve yitirilmesine önem vermeden kullanımına karşı geliştirilen bir planlama anlayışıdır. Böylece çevrenin sadece o dönem kullanıcılarına hitap etmesi ve yarar sağlaması değil, aynı zamanda çevresel kaynakların gelecek nesiller tarafından da kullanım hakkını gözeterek çağdaş bir değerlendirmedir. Sürdürülebilirlik, ekolojik boyutunun yanı sıra ekonomik ve toplumsal boyutlara sahip bir olgudur (Yalçın Ercoşkun, 2005, s.530).

Bir başka ele alınması gereken konu ise doğal çevreye etkiler başlığı altında; iklim değişikliği etkileri, kentlerde kentsel nüfus artışı, buna bağlı olarak kirleticilerin karbon salımını arttırması ve kentlinin sürekli maruz kaldığı hava kirliliği konuları tartışılmaktadır. İklim değişikliği çok yönlü bir olgudur ve iklim değişikliği ile mücadelede sürdürülebilir kalkınma, gündemin öne çıkan konularının başında yer almaktadır. Ulaştırma sektörü, iklim değişikliğine neden olan ana faktörlerden biridir sürekli artan fosil yakıt kullanımı, seyahat talebi nedeniyle mesafelerin artışı karbon ayak izini arttırmaktadır. Ayrıca, kaynakların hızla tükenmesi konusunda taşımacılık sektörünü sürdürülebilirliğini arttırmak, kalkınma konusunda önemli bir husustur. Ulaştırma sektörü, enerji tüketiminde toplamın % 20'sini oluşturmaktadır (Assmann and Sieber, 2005, s.719-738). Bu nedenle ulaştırma sektörü iklim değişikliği ve kentsel kirlilikle doğrudan ilişkili olmakla birlikte bu çalışmada önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye'nin kentsel hava kirliliği hem trafikten hem de ısıtma emisyonlarından kaynaklanmaktadır. Hava kirliliğinin periyodik olarak izlenmesi ve yönetimi önemlidir. Etkin sağlık ve çevre yönetimi için sürekli olarak maruziyet değerlendirmesi güncellenmelidir. Türkiye'de hava kirliliği yönetimi çabalarına karşın, kirleticilerin yüksek değerlerde olması nedeniyle Ankara'da, Türkiye'nin en yüksek kirlilik seviyelerinden birine sahiptir (Raja, Aydın, Türkoğlu ve İhsan, 2018, s.349-362). Kentsel hava kirliliği günümüzde kentlerin en önemli sorunlarından biri haline gelmekle birlikte gelecekte önlem alınmazsa hızla artan felaketlerin temelini oluşturacaktır. Kentel hava kirliliğinin ekonomik, sosyal ve fiziksel boyutları da mevcuttur. Kentsel hava kirliliği en önemli çevre ve halk sorunlarından birini temsil etmektedir. Kentleşme ve kentsel nüfus artışı, enerji tüketimi, ulaşım büyükşehirlerde ve özellikle şehir merkezlerinde hava kirleticilerinin artışına neden olmaktadır (Cofala , Amann, Klimont, Kupiainen and Höglund Isaksson, 2013, s. 8486–8499). Alan özelinde duruma bakıldığında ise yeşil alanların bu bağlamda incelenmesi gerekmektedir ve alanda yeşil alanların oldukça az olduğu görülmektedir. Geçmişte her gecekondu kendine ait bir bahçesi vardır, dönüşümden sonra ise bazı alanlar yeşil alan ihtiyacını karşılayabilmek adına KOP (kamu ortaklık payı) olarak özel mülklerden alınmıştır. Fakat daha sonrasında pratikte bu durum gerçekleştirilememiştir. Yapılan plan değişiklikleri doğrultusunda mülkiyeti değiştirilen alanlar imara açılmıştır (Durmaz, 2014, s. 139-167). Alana sürekli eklenen nüfusla birlikte alanın yeşil alan ihtiyacı gün geçtikçe katlanarak artmaktadır. Bu nedenle kentsel hava kirliliğinin önlenmesi veya azaltılması, alanda yeşil alan eksikliği nedeniyle etkin olamamaktadır. Alanın isminden de anlaşılacağı üzere çukur bir alanda bulunan Çukurambar Semti kirlilikten doğrudan etkilenmektedir. Bu kapsamda yeşil alan eksikliği sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Sürdürülebilirlik kapsamında ele alınması gereken bir başka konu “dayanıklılık (resilience)” kavramıdır. Kentsel afet riskini en aza indirmek ve kendi kendine yeterli sürdürülebilir kentler oluşturmak adına en önemli kavramlardan biridir. Afet riski kentlerde her geçen gün artış göstermekte ve bu durum kentlerde tehlikeli alanların oluşmasına sebep olmaktadır. Kentlerin konumu ve nüfus yoğunluğu afete maruz kalmayı arttırmaktadır. İnsan kaynaklı süreçler, çevresel tahribatı ve felaketleri beraberinde getirmektedir (Yalçın Ercoşkun, 2019, s. 1-20). Bu bağlamda, kentsel gelişme yeni gelişme alanlarında değil de mevcut dokunun üzerinde dönüşümle yapılaşması nedeniyle ve Ankara'da birçok alanda yapıldığı gibi akarsu yataklarının ulaşım aksına dönüştürülmesi nedeniyle kentte sel riskini arttırmaktadır. Altyapı ve hizmetlerin çökmesi, kentsel risk oranını arttırmaktadır. Bu

nedenle alana ilişkin alınması gereken önlemlerin başında ulaşım ağları ve altyapının sürdürülebilirliğini sağlamak, dayanıklılığını arttırmaktır. Bu nedenle alana ilişkin yapılacak çalışmaların sürdürülebilirlik kapsamında, afet ve risk azaltıcı temelli çözüm önlemlerinin alınması, alanın herhangi bir afet durumunda dayanıklılığını arttıracaktır.

Alan çalışması yapılan Çukurambar Senti Ankara'nın güneybatısında yer almakla birlikte kentin ana batı eksenini Eskişehir Yolu ile doğusunda Konya Yolu'nun kesişiminde yer almaktadır. Kent merkezine yakın olması nedeniyle Çukurambar Ankara'daki diğer gecekondu bölgelerine göre önemli ve özel bir konuma sahiptir, şehrin genişlemesi ve saçaklanmasıyla alan kent merkezine yakınlaşmış ve kentteki önemi artmıştır. Semt bölgesi yaklaşık 250 hektar büyüklüğündedir (Armatlı Köroğlu ve Yalçın Ercoşkun, 2006, s. 177). Bu çalışma, Eskişehir Yolu'nun kentin en önemli aksı haline gelme sürecinde dönüşümlerini araştırmaktadır. Alanda bulunan Anadolu Bulvarı'nın bir devamı olarak inşa edilen ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi kampüsünden geçen 1071 Malazgirt Bulvarı, Eskişehir Yolu ve Konya Yolu (Mevlana Bulvarı) arasında bağlantı kurmaktadır (Şekil 1). 1071 Malazgirt Bulvarı, 4 kilometre uzunluğunda ve 40 metre genişliğindedir. Toplamda 8 şerit olan, 4 gidiş, 4 geliş olarak inşa edilmiş olan bulvarda 5 köprü, 3 üst ve alt geçit ve 1 yaya üst geçidi bulunmaktadır (Şekil 2). Eskişehir Yolu ise Çukurambar Senti'nden geçen kısmı 8 şerit olan yol toplamda 250 km civarında olmakla birlikte Çukurambar Senti'ndeki parçası 2,5 km civarındadır (Şekil 3).

Şekil 1: Çukurambar Senti'nin Konumu ve Ulaşım Aksları.

Şekil 2: Malazgirt Bulvarı Genel Görünüşü. Kaynak: (Karaca ve Öztürk Kurtaslan, 2017, s. 277)

Şekil 3: Eskişehir Yolu Genel Görünüş. Kaynak: (URL - 1)

YÖNTEM

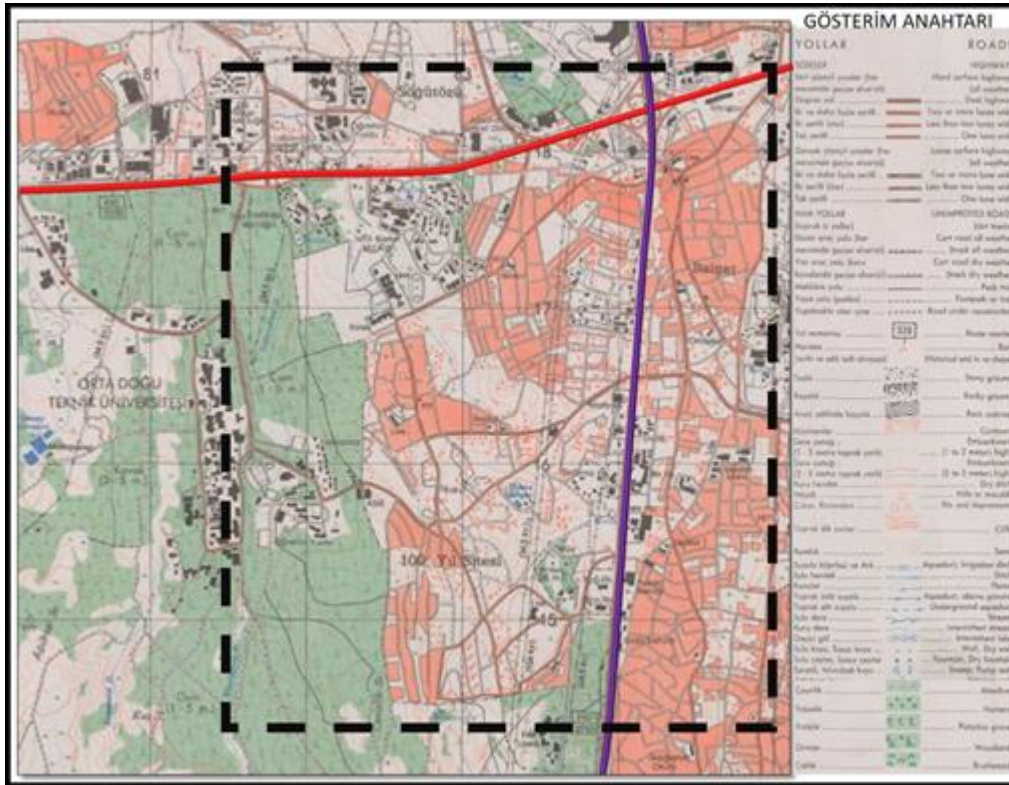
Çalışmada öncelikle alanın geçmişten günümüze değerlendirmesini yapabilmek amacıyla Ankara kenti için yapılmış planlar incelenmiştir. Öncelikle gecekonduların kapsamlı bir şekilde yasallaştırılmasını sağlayan 2981 no'lu af yasasını ele almak istenmiş “İmar ve Gecekondular Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” incelenmiştir. Kısaca gecekondular bölgesi olan Çukurambar’ın hızlı dönüşümü ve geleceğe olan etkilerine bakmak amacıyla ve planlanan geleceğin geçmişten günümüze incelenmesi adına 1900-2015-2023 ve 2038 planları incelenmiştir. Daha sonrasında yıllara göre alanın değişimini daha açık bir şekilde gözlemlemek amacıyla Google Earth uydu fotoğrafları 2004 yılından 2019 yılına kadar incelenmiş ve alanın değişimi ortaya konulmuştur. Alandaki ulaşım akslarının doğal ve yapılı çevreye olan etkisi ayrı ayrı araştırılmış, öncelikle doğal alanlar üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Malazgirt Bulvarı’nın doğal çevreye etkisini ölçmek amacıyla Google Earth üzerinden yolun alanı hesaplanmış, doğal alana etkisi doğrudan ölçülmüştür. Gazi Üniversitesi’nin 2013 yılında yapmış olduğu Ankara Metropolen Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı, Trafik Sayımı ve Taşıt Doluluk Etüdü’nden alınan iç kordon noktalarında ulaşım akslarının teorik kapasitesine ilişkin tablodan yararlanılmıştır. Eskişehir Yolu’ndan gidiş ve geliş olarak 3 saatlik dilimde geçen taşıt sayısına ilişkin tablo karşılaştırılarak alandan geçen otomobil ve toplu taşıma araçlarının karbon salımı hesaplanmıştır. Yapılı çevreye olan etkileri ölçmek amacıyla, alandaki trafik sıkışıklığını önlemek için açılan Malazgirt Bulvarı’nın trafik sıkışıklığındaki etkisi araştırılmıştır. Google Yandex Haritalar kullanılarak trafik sıkışıklığı haritalarında haftanın her günü ve her yarım saatteki trafik sıkışıklığı göstergeleri incelenmiştir. Gazi Üniversitesi’nin 2013 yılında oluşturduğu “Ankara Metropolen Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı, Trafik Sayımı ve Taşıt Doluluk Etüdü” çalışmasından alınan trafik sıkışıklığı analizi ile Yandex Haritalar trafik sıkışıklığı göstergesi karşılaştırılmıştır. Trafik sıkışıklığını arttıran bir başka husus olan birleşme-ayrılma noktalarını tespit edebilmek için Google Earth üzerinden alandaki sirtünme noktaları işaretlenerek trafik tıkanıklığına neden olan bir başka etmen incelenmiştir.

Alandaki erişilebilirlik problemi hakkında saptama yapabilmek için alandaki yüksek katlı binaların konumları Google Earth üzerinde işaretlenmiş, bir örnek üzerinden yüksek katlı bir ofis binasının günlük çektiği yolculuk miktarı hesaplanarak alanda yaratması muhtemel trafik sorunu ortaya konulmuştur. Çalışma alanına ilişkin yapılan literatür taramasında Eskişehir Yolu’nun erişilebilirliğe olan etkisini incelemek için bir makalenin verileri incelenmiştir. 214 kentli ile anket yapılarak oluşturulmuş, 2015 tarihli çalışmadan alınan verilerle Çukurambar Semti’nde kullanıcıların alan hakkındaki görüşleri öğrenilmiştir ve kentlinin alan hakkındaki algısı hakkında bilgi sahibi olunmuştur (Alanyalı Aral ve Demirbaş, 2015, s.45-64). Ayrıca Ankara Metropolen Alanı Ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı’nda mevcut durumu ortaya koyan ve 2013-2018-2023-2028 ve 2038 yıllarını ele alan özel araç ataması ve toplu taşıma atamasına bakılmıştır. Gelecekte Eskişehir Yolu’nun toplu taşıma ağırlıklı bir senaryoda

nasıl bir rol izleyeceğini ya da doğal gelişme senaryosu ile nasıl bir gelişim izleyeceği kıyaslanmıştır. Tüm bu çalışmalar yapılarak alanda bulunan ulaşım akslarının doğal ve yapılı çevreye olan etkileri ve sorunlar ortaya konulmuştur.

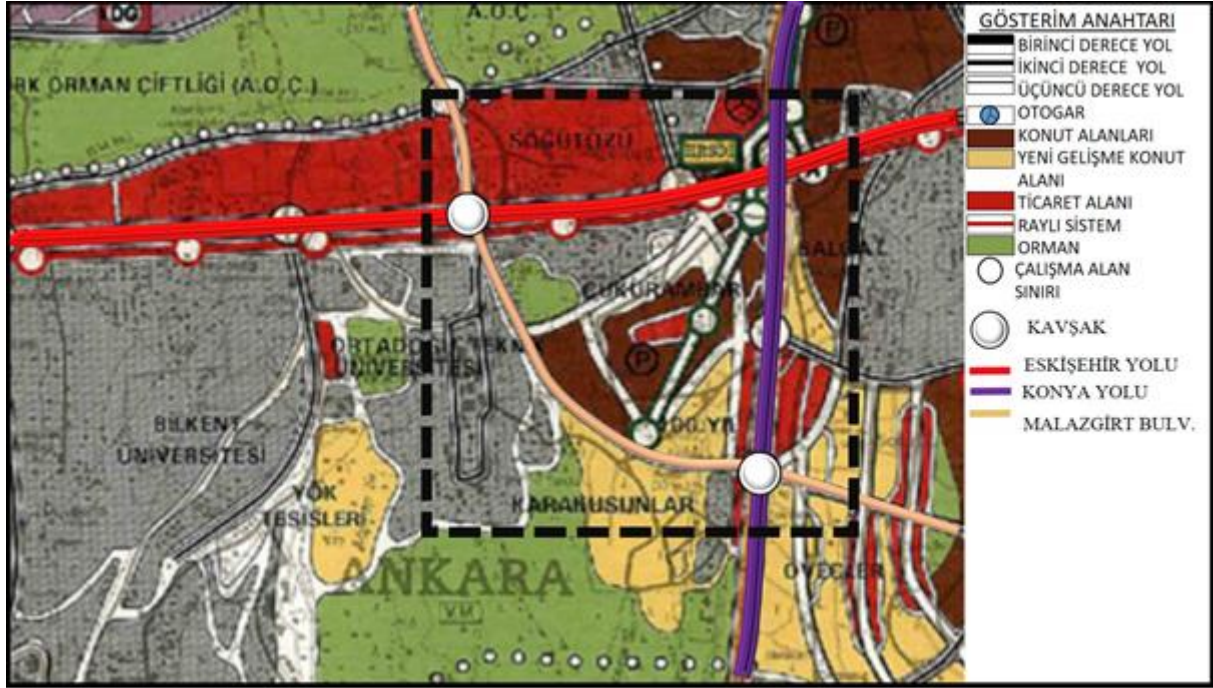
ÇUKURAMBAR SEMTİNİN GEÇMİŞİ

Çukurambar Semti'nin geçmişi 35 yıllık bir süreçtir. Çukurambar Semti 1960'larda bir gecekondu bölgesi olmakla birlikte 80'ler sonrasında çıkan kısmi af yasaları ile alanın gelişimi önlenememiş, 1984'te ise ıslah imar planı çalışması ile alan yapsatçıların eline düşmüştür. Bu süreçte yeni yerleşim alanlarının oluşması, kentin saçaklanması, Bilkent, Çayyolu gibi üst gelir grubuna hitap eden yeni yerleşim alanları, nüfusun kent merkezinden uzaklaşması, kent merkezinde gecekondu alanlarının alt gelirli nüfusu daha da çekmesine neden olmuştur. Öncelikle alan için hazırlanan bir ıslah İmar Planı olmakla birlikte, daha sonrasında uygun bulunmayan planın yerine Revizyon İmar Planı hazırlanmıştır. 1993 yılına gelindiğinde plan onaylanmış ve alanın dönüşümü bu plan çerçevesinde geliştirilmiştir. Daha sonrasında alanla ilgili yapılan ilk kapsamlı plan olan 1990 Ankara Nazım İmar Planı incelendiğinde elde edilen sonuç Ankara için yapılan ilk kapsamlı plan olması nedeniyle önemli olmakla birlikte bir doğal gelişim senaryosundan farksız olduğudur. 1990 planına bakıldığında kent sınırları boyunca her yöne uzandığı ve aynı zamanda kente giden ana yollar boyunca doğrusal büyüme gösterdiğini söylemek mümkündür. En yoğun şekilde görülen büyüme ise batı eksenini boyunca Eskişehir Yolu boyunca kentin genişlemesidir. (Yalçiner Ercoşkun, 2013, s.141). 1990 planında Anadolu Bulvarı'nın ilk kez burada planlandığı, Atatürk Orman Çiftliği'ni (AOÇ) ikiye bölen bu ulaşım aksının Eskişehir Yolu'nda ODTÜ arazisini ikiye bölerek Konya Yolu'na ulaştığını, Dikmen, Mamak ve oradan da Samsun Yolu'na ulaştığı görülmektedir. Planda Malazgirt Bulvarı bir iç çevre yolunun parçası niteliğindedir (Şekil 4).

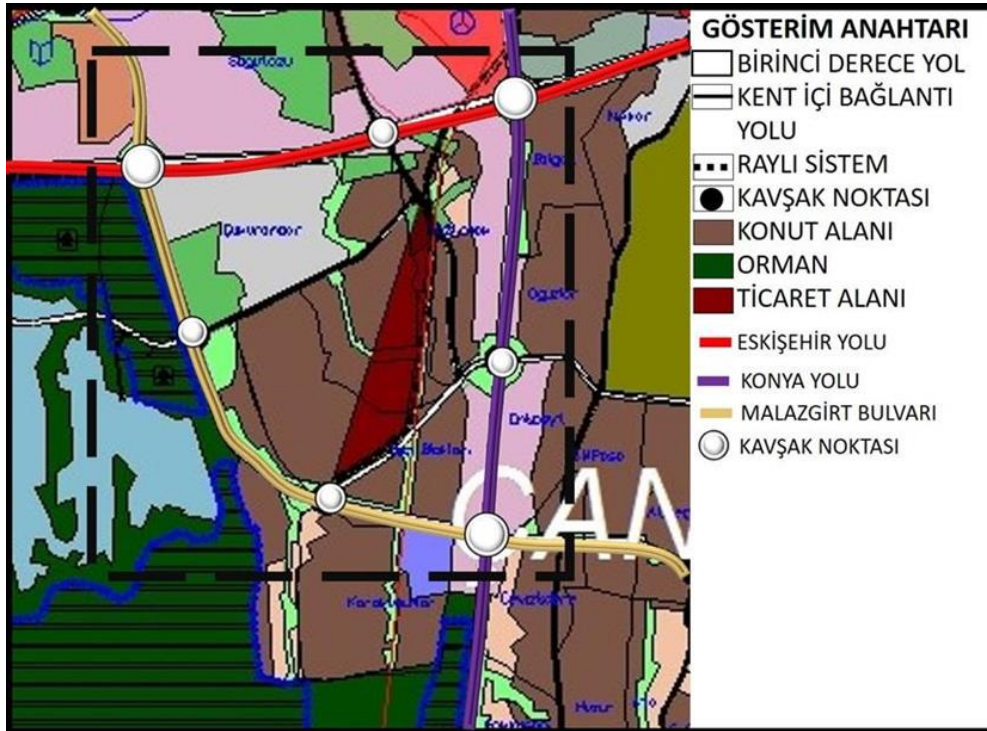
Şekil 4: 1990 Ankara Nazım İmar Planı'nda Çukurambar Semti

Yolun ikinci kez meşruiyetinin görüldüğü kaynak ise 2015 Ankara Ana Ulaşım Planı'dır (Şekil 5). Plan incelendiğinde, Malazgirt Bulvarı'nın ikinci kademe bir yol olarak hizmet etmesi planlanmıştır. Kent içi bağlantı yolu olarak planlanmıştır. Konya Yolu ve Eskişehir Yolu ile kesiştiği noktalarda ise kavşak önerisi getirilmiştir.

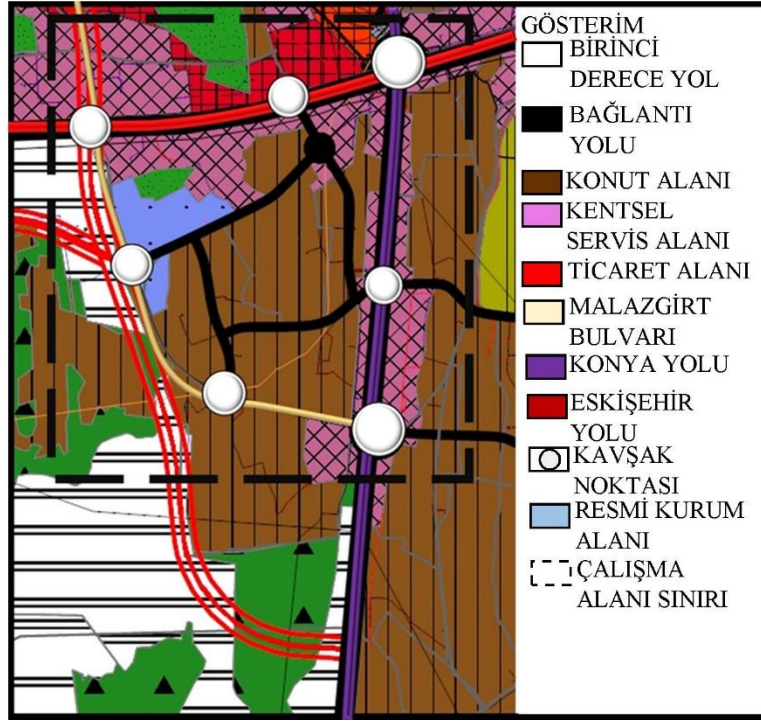
Şekil 5: 2015 Ankara Ulaşım Ana Planı'nda Çukurambar Semti

2007 yılında onaylanmış hali hazırda kullanılmakta olan 1/25.000 ölçekli 2023 Ankara Nazım İmar Planı'nda ise (Şekil 6), ODTÜ arazisinin 1995 yılında 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiş olmasına karşın alandaki yol kararı yani Malazgirt Bulvarı'nın yapıma karar devam ettirilmiştir. 2015 Ankara Ana Ulaşım Planı'nda bağlantı yolu olarak hizmet verecek olan Malazgirt Bulvarı Konya Yolu (Mevlana Bulvarı) ve Eskişehir Yolu ile aynı kademeye getirilmiş ve iki ara kavşak önerisi yapılmış toplamda yoldaki kavşak sayısı dörde ulaşmıştır.

Şekil 6: 2023 Ankara Nazım İmar Planı'nda Çukurambar Semti

Son olarak Ankara adına yapılan güncel 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı incelenmiştir (Şekil 7). Bu planda da alanda raylı sistem ile bütünleşik bir yapının olmadığı, alanın kendi iç dinamikleri el verdiği sürece gelişiminin doğal gelişme senaryosu şeklinde planlandığı görülmektedir.

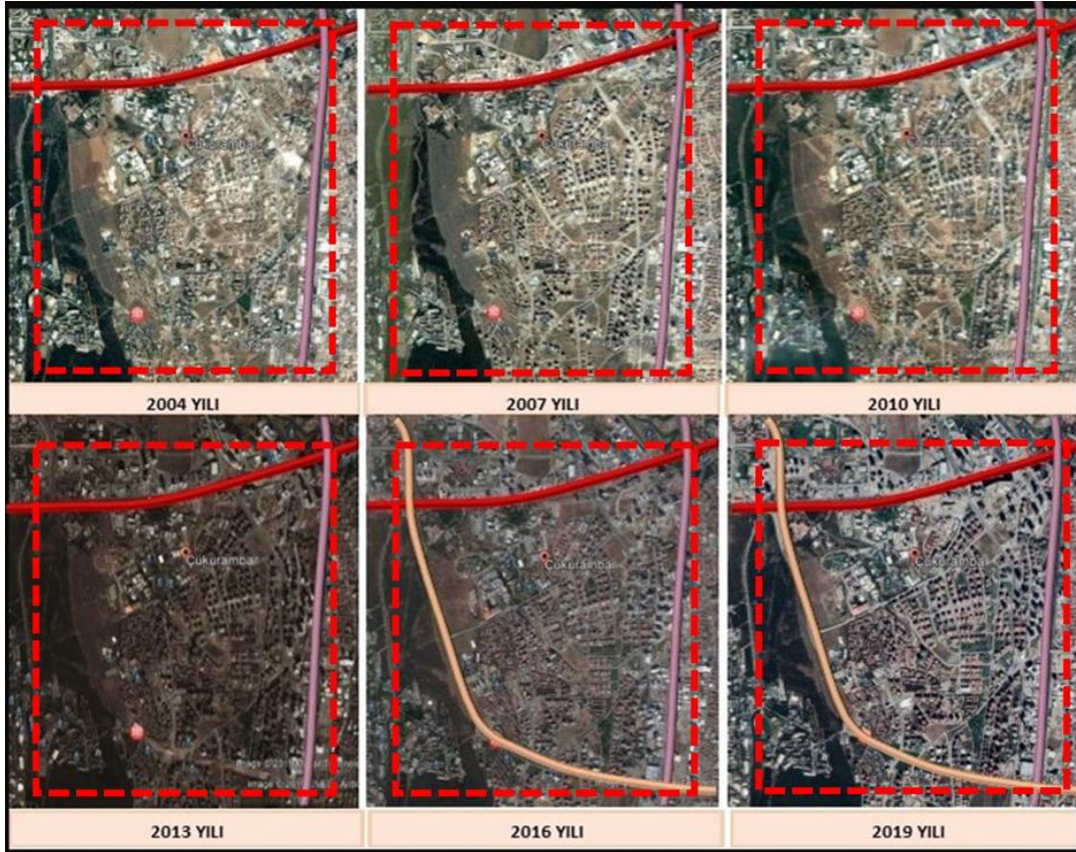

Şekil 7: 2038 Ankara Kenti Çevre Düzeni Planı'nda Çukurambar Senti

Çukurambar Senti'nin bugünkü durumunda yaşadığı sorunların temelinde plansız yerleşme bulunmaktadır. Daha sonrasında bu plansız yerleşmenin ıslah imar planları ve çıkarılan af yasalarıyla bütüncül bir plandan bağımsız, günü kurtaran çözümlerle üstyapı dönüşümü görülmektedir. Bu durumun temelinde metropoliten alanlar içinde kalan alanların zamanla değişim ve dönüşüm sürecine girmesi vardır. Bu nedenle değişim sürecinde metropoliten alanlar ve arazi kullanımında ciddi dönüşümlerin gözlemlendiği ve ranta dayalı yapılaşmanın olduğu bilinmektedir. Çukurambar Senti ise bu örneklerden sadece biridir. Plan değişiklikleri ve mevzi imar planları gibi parçacıl uygulamalar ve hatta özel sektör ve kamu tarafından oluşturulan spekülasyonlar sonucunda kentsel rant kavramı ortaya çıkmaktadır (Dinç, 2011, s.1-269). Sorunların tamamının temel kaynağı bu olmakla birlikte Eskişehir Yolu ve Malazgirt Bulvarı'nın yarattığı trafik sıkışıklığının nedeni Ankara kentinin toplu taşıma ve raylı sisteme yönelik bir ulaşım politikasının olmaması, kent yayıldıkça yeni yollarla özel otomobil kullanımı özendirilen bir ulaşım politikasına sahip olmasıdır. Ele alınması gereken bir konu ise Çukurambar Senti'nin dönüşümünde ilk olarak, dönüşüm sonrası bazı gecekondu sahipleri topraklarını yüksek bir fiyata satmış çevre semtlere taşınmıştır. Daha sonrasında alan mahalle ruhunu kaybetme sürecine girmiş, ve ilk başta kalmayı seçenler mahallenin yeni karakterine adapte olamamışlardır. Şimdi ise Çukurambar'ın mekânsal karakteri alanın üç farklı özelliği yansıtmaktadır: Birincisi lüks çok katlı daireler, ikinci olarak bu çok katlı dairelerin bir kısmından oluşan bir ticaret alanı (kafe, restoran ve süpermarketlerin) ve son olarak devam etmekte olan inşaat sahasıdır (Afacan, 2013, s.1-16). Alanın parçalanması ve atıl hale gelmesi sürecinde yapsatçıların payı çok büyüktür ve semtin kimliksizleşmesi aşamasında en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle alandaki yapısal değişimler ve çevresel etkiler başlığında bu konu daha ayrıntılı tartışılmalıdır.

Çukurambar Senti'nde araştırılması gereken sorunlar makro-mikro ölçekte araştırılmalı ve doğal çevre ve yapı çevre adına farklı bölümlerde incelenmelidir. Bu bağlamda üst ölçekten başlayarak alt ölçüğe doğru sorunlar açıklanarak anlatılmıştır. Öncelikle üst ölçekten başlayarak Çukurambar Senti'nin yıllara göre dönüşümünü üçer yıl arayla Google Earth görüntüleri alınmış, alandaki tarım arazilerinin ve çevrenin nasıl değiştiğini görülmüştür (Şekil 8). Bir başka dikkat edilmesi gereken husus ise Ankara

kentinin ulaşım ve nazım planlarının birbiriyle entegre olmamasıdır. Nazım İmar Planı ile Ulaşım Ana Planları aynı plan kademesi hiyerarşisinde olmamakla birlikte birbirini tamamlaması gereken eşgüdümlü parçalardır ve ancak birlikte çalışarak bir bütün halinde olabilirler. Ankara için yapılan planlara bakıldığında ise ulaşım akslarının raylı sistem güzergahları ile yarıştığını, her alana raylı sistem yapılamadığından Ankara'da ulaşım yol altyapısına ayrılan arazi kullanımı hızla artmaktadır. Bir başka konu ise sürdürülebilirlik bağlamında son günlerde sıkça duyulan yerleşimde enerji etkinliği, verimli enerji yönetimi buna bağlı olarak karbon salımını azaltmayı hedefleyen stratejik planlar ve bu planların nazım imar planları ve ulaşım ana planları ile eş zamanlı birbirini tamamlayan parçalar olarak bir bütün oluşturması gerekliliğidir. İklimle duyarlı kent planlaması mevcut düşünce tarzımızda bir değişim gerektirecek, taşıt odaklı ve tek bölgeci planlama gibi birçok uygulama artık geçerli olmayacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma ideallerinin gerçekleştirilmesi için yoksulluk, kentleşme ve kentsel dönüşümün analiz edilmesi ve yerel politikalara stratejik olarak dahil edilmesi gerekmektedir (Yalçın Ercoskun, 2018, s.6). Bu nedenle kenti bir bütün olarak ele almak, her parçasının ise sürdürülebilirlik kavramında incelenmesi gerekmektedir. Çözüm için yapılan tüm çalışmaların doğa ve insan odaklı olması amacıyla planlanması gerekmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir ulaşım ve sürdürülebilir gelişme kentin doğru gelişmesi adına en doğru çözüm olacaktır. Şekil 8'de Çukurambar Senti'nin değişimi görülmektedir. Kırmızı hat Eskişehir Yolu'nu, mor hat Konya Yolu'nu ve krem rengi hat ise Malazgirt Bulvarı'nı göstermektedir. ODTÜ arazisinin parçalandığı, semtin üç hızlı ulaşım aksının içinde kaldığı, yapılaşmanın son 10 yılda alanda hızlı bir şekilde arttığı çıkarımları yapılabilir.

Şekil 8: 2004-2007-2010-2013-2016-2019 Yıllarına Ait Çukurambar Senti'nin Google Earth Fotoğrafları

ÇEVRESEL SORUNLAR

Doğal Çevreye Olan Etkiler

Çevresel etkiler doğal ve yapılmış çevre olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiş olmakla birlikte öncelikle doğal çevre bakımından etkileri irdelenecektir. Alandaki ulaşım akslarının çevresel etkileri aşağıda sıralanmıştır. Öncelikle kentin saçaklanması ve buna bağlı olarak yeni yolların yapılması nedeniyle tarım toprakları ve ağaçlık alanların geçmişten günümüze azaldığı ortadadır. Üstelik alanda bulunan ODTÜ arazisinin 1.derece doğal sit alanı ilan edilmesine karşın yol yapılması ile doğrudan ve dolaylı olarak yaşam alanları yok edilmiş ya da etkilenmiştir. ODTÜ Rektörü'nün yaptığı bir açıklamaya göre 3000'den fazla ağacın kesildiği bilinmektedir (Şekil 9). Google Earth üzerinden yapılan bir hesaplama (4.5 kilometrelik yol için 50 metre genişlikte yol açılmış) ile doğrudan etkilenen alan 225.000 metrekare olarak bulunmuştur.

Şekil 9: ODTÜ Arazisinin Dönüşümü. Kaynak:URL- 2)

Bununla birlikte kent merkezinin kayması ve alanın değerinin artması sonucunda yeşil alan kaybı gözetilmeden yapılan planlar nedeniyle semt içinde açık yeşil alan neredeyse kalmamıştır. Bununla birlikte Atatürk Orman Çiftliği'ne (AOÇ) ait arazilerin açık arttırma usulü ihale ile satılması ve bu alanların büyük alanlar olması sebebiyle yüksek katlı binalar yapılması ve alanın sürekli inşaat halinde olması bir başka çevre sorunudur. Üstelik bu konuyla doğrudan ilgili olarak dönüşüm sonrası alandaki altyapının düşünülmemesi ve az katlı yerleşime yönelik yapılan altyapının parçacıl bir dönüşüm nedeniyle düzeltilmemesi ve buna bağlı olarak alt geçit ve yolların sürekli olarak yağışlarda akarsu haline gelmesi de bir başka çevresel sorundur. En büyük çevre sorununu doğuran spekülasyon gelişmelerle kentin gelişmesi ve amaç dışı kullanımlara göz yumulmasıdır.

Bir başka çevresel etki ise alandaki trafik sıkışıklığı nedeniyle ortaya çıkan karbon salımıdır. Alandan geçen hızlı yollar ve trafik sıkışıklığının görüntü, ses ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Semt sakinleri ve kentliler kirliliğe sürekli olarak maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle Gazi Üniversitesi'nin 2013 yılında yapmış olduğu Ankara Metropolitan Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı, Trafik Sayımı ve Taşıt Doluluk Etüdü'nden alınan iç kordon noktalarında ulaşım akslarının teorik kapasitesine ilişkin tablo oluşturulmuştur (Tablo 1). Eskişehir Yolu'ndan gidiş ve geliş olarak 3 saatlik dilimde geçen taşıt sayısına ilişkin tablo karşılaştırılmıştır (Tablo 2). Alandan geçen otomobil ve toplu taşıma araçlarının karbon salımı bir günde Eskişehir Yolu'ndan 3 saatlik dilimde geçen araç sayısı üzerinden hesaplanarak araç ve toplu taşıma üzerinden kıyaslama yapılmıştır. Tablo 1 ve 2'ye bakıldığında toplamda 24 093 araç Eskişehir Yolu'nu kullanmıştır. Basit bir hesaplama yöntemi ile alandaki karbon salımı hesaplanmıştır. Bir otobüste ortalama 100 kişi seyahat edebilir, 240 otobüs ile 24 000 kişi taşınabilir. Bir araç 0,004 ton, bir otobüs 0.002 ton CO₂ salımına neden olmaktadır. Otomobil ile toplamda 96 372 ton CO₂ salımı olurken 0,48 ton CO₂ salımı ile azaltım yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Toplu taşıma politikaları ve sürdürülebilir ulaşım ile trafik sıkışıklığı önlenebileceği gibi çevreye verilen zarar azaltılabilir. Özetle, Ankara kenti adına yapılan planların 30 yılı aşkın bir süredir doğal çevreyi göz ardı ederek sadece taşıt ve rant odaklı bir yapılaşma görülmektedir. Ekolojik yaşam alanlarına bu denli zarar verilmesi ve geleceğe bırakılacak miras olarak görülmemesi geri dönülemez boyutta sorunlara yol açılmaktadır.

Yollar (İç Kordon)	Şerit Sayısı	Şerit Genişliği (m)	Yol Genişliği (m)	Refüj Durumu	Kapasite(taşıt/şerit/saat)	Hız(km/saat)
Eskişehir Yolu	8	3.5	40	Var	1500 - 2200	60 - 90
Mevlana Bulvarı	8	3.5	40	Var	1500 - 2200	60 - 90
Ziya Bey Caddesi	4	3	22	Yok	1000 - 1300	50 - 70
Türk Ocağı Caddesi	6	3	32	Var	1000 - 1300	50 - 70
Dikmen Caddesi	6	3	22	Var	1300 - 1700	60 - 90
Atatürk Bulvarı	6	3	21	Var	1300 - 1700	50 - 70
Esat 1	2	3	10	Yok	700 ve altı	30 - 40
Esat 2	4	3	15	Var	700 - 1000	40 - 50
Esat 3	2	3	10	Yok	700 ve altı	30 - 40
Libya Caddesi	4	3	17	Var	1000 - 1300	40 - 50
Kıbrıs Caddesi	3	3	15	Yok	1000 - 1300	40 - 50
Tıp Fakültesi Caddesi	4	3	17	Var	1000 - 1300	40 - 50
Mamak Caddesi	4	3	22	Yok	1000 - 1300	40 - 50
Plevne Caddesi	6	3	29	Var	1300 - 1700	50 - 70
Samsun Yolu	8	3.5	50	Var	1500 - 2200	60 - 90
İrfan Baştuğ Caddesi	6	3.5	35	Var	1300 - 1700	50 - 70
Fatih Caddesi	6	3	24	Var	1000 - 1300	50 - 70
Etlik Caddesi	6	3	30	Var	1000 - 1300	50 - 70
Eşref Bitlis Caddesi	6	3.5	30	Var	1300 - 1700	50 - 70
İvedik Caddesi	6	3	25	Var	1000 - 1300	40 - 50
Cem Ersever Caddesi	4	3	19	Var	1000 - 1300	40 - 50
İstanbul Yolu	6	3.5	39	Var	1000 - 1300	40 - 50
Gazi Caddesi	8	3.5	39	Var	1000 - 1300	50 - 70
Döğol Caddesi	4	3	27	Var	1000 - 1300	40 - 50
Alparslan Türkeş Bulvarı	4	3.5	30	Var	1000 - 1300	40 - 50

Tablo 1: Eskişehir Yolunun Teorik Kapasitesine İlişkin Veriler. Kaynak: Ankara Metropoliten Alan Ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı – Trafik Sayım Ve Taşıt Doluluk Etüdü 2013

YÖN	SAYIM İSTASYONU	OTOMOBİL	TOPLU TAşIMA	SERVİS TAşITLARI	TİCARİ YÜK TAşITI	ŞEHİRLERARASI YOLCU TAşITI	MOTOSİKLET	BİSİKLET	DİĞER	TOPLAM
M-Ç	ESKİŞEHİR YOLU	7443	1321	697	458	81	35	3	34	10072
Ç-M	ESKİŞEHİR YOLU	16650	828	1162	686	744	66	12	166	20314

Tablo 2: Eskişehir Yolundan Gidiş Ve Geliş Olarak Ortalama 3 Saatlik Dilimde Geçen Taşıt Sayısına İlişkin Veriler. Kaynak: Ankara Metropoliten Alan Ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı – Trafik Sayım Ve Taşıt Doluluk Etüdü 2013

Yapılı Çevreye Olan Etkileri

Çalışma alanında ulaşım akslarının yapılı çevre ve kentlilere olan etkileri, trafik sıklıkı ve hızlı yollar olması nedeniyle ortaya çıkardığı görüntü, ses, gürültü kirliliğine sebep olmaktadır. Konut alanlarının içinden geçmesi nedeniyle ise erişilebilirlik sorununa neden olmaktadır. Bulgular konulara göre ayrı ayrı incelenmiş olmakla birlikte daha iyi anlatılabilmesi amacıyla şekillerden ve gösterimlerden yararlanılmıştır. Tablo 1 ve Tablo 2 kıyaslandığında bir şeritte bir saatte gidebilecek maksimum araç sayısı 1500-2200 olmakla birlikte 8 şeritli yolun merkezden çevreye gidişte mevcut kapasitesinin tamamının kullanılmadığı görülmektedir. Fakat çevreden merkeze giden taşıt sayısına bakıldığında yaklaşık olarak mevcut yol kapasitesinin %90'ının kullanıldığı görülmektedir. Alandaki trafik sıklıkına etki eden bir başka durum ise sürekli inşaat halinde olan Çukurambar Senti'nde yüksek katlı iş merkezlerinin yolculuk çekmesidir.

Bir örnek üzerinden sadece YDA Center'in günlük çektiği yolculuk miktarı hesaplanmıştır: 1500 ofisli bir iş yeri olarak planlanan projede her ofis için iki araçtan toplamda 3000 araç ve günlük ziyaretçileri ile birlikte yaklaşık 5000 araç çekmesi beklenmektedir. YDA Center'in tek başına bile bir trafik sıkışıklığı yaratma durumu söz konusudur ve alanda 10 dan fazla gökdelen bulunmaktadır (Paragon Kulesi, YDA Center, Farilya AVM, Next Level AVM, Besa Kule, 1071 Usta, Arma Kule vb.) (Şekil 10). Bu durum alandaki gökdelenlerin trafik sıkışıklığına etki edecek olmasının bir kanıtıdır.

Şekil 10: Çukurambar Semti'nde Bulunan Yüksek Katlı İş Merkezleri'nin Konumları

Bir başka trafik sıkışıklığına yol açan etmen ise alanda bulunan sürtünme noktalarının bir hayli fazla olmasıdır. Google Earth üzerinden işaretlenerek elde edilen sonuçlara göre birleşme-ayırılma noktalarının 50 metre ile 250 metre değişkenlik gösterdiği ölçülmüştür. Alanda toplamda 3 büyük kavşak olmakla birlikte 7 adet kavşak bulunmaktadır. Alanda toplamda 58 birleşme-ayırılma noktası vardır. Bu noktaların 18'si Eskişehir Yolu'nda 14'ü Malazgirt Bulvarı'nda 26'sı ise Konya Yolu'nda bulunmaktadır (Şekil 11-12-13).

Şekil 11: Çukurambar Semti'nde Bulunan Eskişehir, Konya Yolu ve Malazgirt Bulvarı'nda Bulunan Birleşme Ayrılma Noktaları

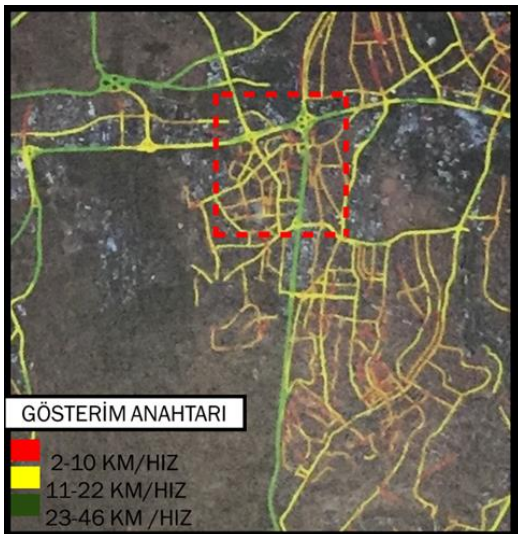

Şekil 12: A KESİTİ-Eskişehir Yolu Birleşme-Ayrılma Yolu (Mevlana Bulvarı) Birleşme-Ayrılma Noktaları

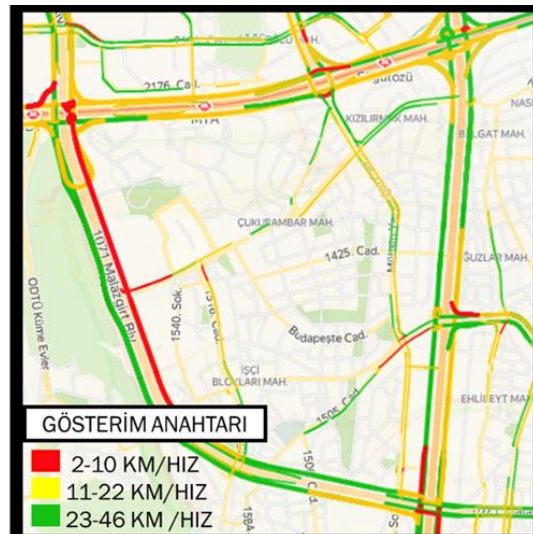

Şekil 13: B KESİTİ- Konya Yolu Birleşme- Ayrılma Birleşme- Ayrılma Noktaları

Malazgirt Bulvarı'nın alandaki trafik sıkışıklığını önlemek amacıyla yapıldığı bilinmekle birlikte 2013 sonrasında alanda trafik sıkışıklığında bir rahatlama olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle bir kıyaslama yapabilmek adına Gazi Üniversitesi'nin yapmış olduğu Ankara Metropoliten Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı 2013-2038, Ankara Kenti Trafik Sıkışıklığı Analizi ile Google Yandex Haritalar'da mevcut durumdaki trafik sıkışıklığını gösteren iki harita karşılaştırılmıştır (Şekil 14 ve Şekil 15). Elde edilen sonuçlarda, Malazgirt Bulvarı'nın trafiği rahatlatmadığı, özellikle hafta içi saat 08.00-08.30 saatlerinde trafik hızının saatte 2 kilometreye kadar düştüğü gözlenmiştir. Eskişehir Yolu'nda 2013 yılında gözlenen trafik sıkışıklığında ise bir değişimin olmadığı görülmektedir.

Şekil 14: Ankara Kenti Trafik Sıkışıklığı Analizi
Kaynak: (Ankara Metropoliten Alanı Ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı 2013-2038)

Şekil 15: Ankara Kenti Trafik Sıkışıklığı Analizi
Kaynak: (Google Yandex Haritalar)

Alandaki bir başka problem ise erişilebilirlik problemidir. Çukurambar Senti'nin devam eden inşaatlar ve rant bölgesi olması nedeniyle bir yaşam alanından iş merkezine dönüştüğü bilinmektedir. Bu durum gelecekte alanın kimliksizleşmesine ve alanda yaşayanların kentsel dışlanmaya maruz kalabileceklerinin bir göstergesidir. Eskişehir Yolu'nun Çukurambar'ı ikiye bölmesi 8 şeritli bir otoyolun geçilememesi ve sürekli trafikten kaynaklanan kirlilik nedeniyle bir erişilebilirlik problemi alanda mevcuttur. Bu problemi daha iyi anlayabilmek adına Çukurambar Senti'nde yapılan Eskişehir Yolu'nun kentlinin üzerindeki algısını ölçen 214 kişiyle yapılmış bir anket çalışmasını içeren makalede şu sonuçlar elde edilmiştir (Alanyalı Aral ve Demirbaş, 2015, s.45-64).

Çalışmanın sonuçlarına baktığımızda alanı ziyaret eden kentlilerin %53,8'ünün tek araçla alana geldiğini, %14'ünün yürüyerek, %17,6'sının birden çok vasıta kullanarak, %14'ünün ise kent dışından geldiği görülmektedir. Kullanıcı algısına bakıldığında ise alana ilişkin 6 algıya katılımcıların "Evet" ve "Hayır" şeklinde cevap verilerek alana ilişkin algı veri haline getirilmiştir. Çıkan sonuçlarda "Dinamik/Canlı" algısına katılımcıların %26,2'si evet yanıtı verirken, %73,8'i hayır yanıtı vermiştir. "Yeşil" algısına bakıldığında ise katılımcıların %2,8'i evet yanıtı verirken %97,2'si hayır yanıtı vermiştir. "Eğlenceli" algısına bakıldığında %9,8'inin alanı eğlenceli bulduğu görülürken, %90,2'sinin bulmadığı görülmüştür. Alana ilişkin "Kirli/Sağlıksız" algısı incelendiğinde, katılımcıların %39,3'ü evet yanıtı verirken, %60,7'si hayır yanıtı vermiştir. "Hızlı/Güvensiz" algısında ise katılımcıların %41,6'sı evet yanıtı verirken, %58,4'ü alanı hızlı ve güvensiz bulmadığını söylemiştir. Son olarak "Gürültülü/Yorucu" algısına bakıldığında ise katılımcıların %39,3'ü alanı gürültülü ve yorucu bulmazken, %60,7'si ise gürültülü ve yorucu bulunduğunu söylemiştir. Bu durumda alanın çoğu kişi tarafından gürültülü ve hızlı-güvensiz bir alan olduğu kentli algısı ile elde edilmiş bir sonuçtur. Olumlu algılara bakıldığında çoğunlukla "Hayır" cevabı alınırken kullanıcıların alana ilişkin olumsuz algılarının yüzdelerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Geçtiğimiz yıllar boyunca konut sakinlerinin memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak ve bir kentsel çevrenin olumsuz etkilerini en aza indirmek çevresel ve sosyal boyutlarda, büyük çabalarla olmuştur. Sürdürülebilir kentsel planlamanın ortak anlayışı simbiyotik yaşamın önemini vurgulamaktır yani birbirinden karşılıklı fayda sağlanması sürecinde değerlerin döngüsel faydasının önemini bulduğu ve doğal dünyaya zarar vermeden kentsel alanlardaki tüm vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak, refahı arttırmaktır (Carmagni, Capello and Nijkamp, 2001, s. 124-139). Bu bağlamda fiziksel çevre düzenlemeleri yapılırken sadece engelli bireyler değil aynı zamanda hareket kısıtlılığına sahip olan ve hatta tüm bireylerin ulaşılabilirliği ve toplumsal yaşama katılımını sağlamalıdır. Genellikle yoğun taşıt kullanımının fazla olması sebebiyle ve yüksek hızlı ulaşım akslarının arasında kalması sebebiyle yayanın alandaki erişimini kısıtlamaktadır. Dik ve yüksek kaldırımlar, katlı kavşakların neden olduğu erişim kısıtlılığı, rampaların alanda eksik ve erişilemez olması, yol boyunca yol kenarı parkeden araçlar, otopark problemi ve sürekli devam halinde olan inşaat sorunu alanda erişilemezliğe neden olmaktadır.

Çalışma alanına ulaşım akslarının etkileri doğal ve yapılı çevre olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Genel bir yorum yapmak gerekirse doğal çevre ve yapılı çevre birbirinden etkilenmektedir. Bu durum sonucunda son zamanlarda sıkça duyulan iklim değişikliği ile mücadele konusu irdelenmelidir. Bu nedenle iklim değişikliğinin birçok nedeni ve sonucu olmasına karşın kentlerde en çok ulaşım akslarını etkilemektedir. Kentsel risk kavramıyla ilişkili olarak afet anında ve sonrasında en çok ulaşım akslarından etkilenmektedir. Bu bağlamda kentsel risk ve afet yönetiminin olmayışı hem doğal çevreye olan etkiler hemde doğrudan etkilemesi nedeniyle yapılı çevreye olan etkiler başlığında tartışılmalıdır. Doğal çevreye olan etkiler bakımından, aşırı yağışlar sonucunda ulaşım akslarının, kavşakların ve köprü altlarının kentsel sele maruz kaldığı bilinmektedir. Yapılı çevreye olan etkileri kapsamında incelendiğinde ise alanın sürekli olarak inşaat halinde olması durumu büyük yatırım ve proje alanlarını barındırması nedeniyle önemlidir. Yüksek katlı yapıların bulunduğu alanda yer yer yapıların yola 10 metreye kadar yaklaşması nedeniyle olası bir deprem durumunda ulaşım akslarının kullanılamaz hale gelecektir. Kentsel seller ve depremler doğal afet olmakla birlikte yapılı çevreyi etkilemektedir. Fakat bunun ana sebebi yapılı çevrenin sürekli olarak doğal çevreyi tahrip etmesidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmada tüm sorunlar ele alındığında makro ölçekten mikro ölçeğe doğru, sorunlar incelenmeli ve buna yönelik çözüm önerileri elde edilmelidir. Alanın yaşam alanı olduğu unutulmamalı ve parçalı planlar nedeniyle inşaat sahası haline getirilen alan hakkında yapılacak bütüncül bir plan ile alanın kaybettiği değerleri tekrar kazanması amaçlanmalıdır. Bu nedenle öncelikli olarak Ankara kent bütünü için yapılan planların ulaşım kararları ve arazi kullanım kararları arasında döngüsel ve eşgüdümlü bir çalışmanın olmaması kentin spekülasyon kararlar doğrultusunda yapılaşması başlıca sorunlardır. Bu nedenle yapılacak planlarda nihai amacın sürdürülebilir bir kent planlamak ve tasarlamak olması gerekmektedir. Alan ile ilgili yapılacak çalışmaların ayrıntılı saha çalışması içermesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kapsamında çözüm önerilerinde değişen dünyada iklim değişikliği ve buna bağlı olarak kentsel sel gibi kavramlar adına alınması gereken önlemlerin başında alanın dayanıklılığını artırma kavramı bulunmaktadır. Doğal ve insan kaynaklı sistemlerin zararlarını azaltacak programlar ortaya konulmalıdır. Alanın iyi tanınması ve analiz aşamasının kapsamlı olması adına alanın topografik, jeolojik vb. özelliklerinin iyi bilinmesi önemlidir. Bu nedenle öncelikle kent için yapılan planlar ile bütünlük, entegre çalışan eylem planları hazırlanmalıdır. Kentsel risk analizlerinin yapılması ve hasargörebilirliğin tespit edilmesi ve haritalar oluşturulması gerekmektedir. Bu haritalar kenti, altyapısını ve ekonomisini bekleyen tehlikelerin göstergesidir. Ayrıcalıklı önlem alınması gereken hassas alanların belirlenmesinin yapılması önemlidir (sele açık alanlar gibi bu nedenle özellikle ulaşım aksları). Bu kapsamda önceliklerin ve alternatiflerin belirlenmesi, önemli proje alanlarının, yatırımların incelenmesi gerekmektedir (Yalçiner Ercoşkun, 2019, s. 1-20).

Ulaşım aksları felaket durumlarında afetten en çok etkilenen alanlardır. Bu nedenle kentte ulaşımın alternatif ulaşım modları ile entegre bir biçimde tekrar planlanması gerekmektedir. Bu bağlamda alınacak önlemler bütüncül olmalı ve tüm kent adına alınan kararlar ile birlikte olmalıdır. Bu nedenle alanın çok iyi bilinmesi gerekmekte ve makro ölçekten mikro ölçeğe ele alınmalıdır. Afet eylem planları, sakınım planları, kentsel risk analizleri ve yerel tehlike haritaları yapılmalıdır. Alana ilişkin özel mikro bölge çalışmaları yapılarak sürdürülebilir bir kent planlamak mümkün olacaktır. Kısacası kentsel dayanıklılıkta hedeflenen: kentsel sistemlerin afet öncesinde ani şokları emmesi, afet esnasında temel işlevlerini devam ettirmesi, ve afet sonrasında hızlı toparlanabilmesidir. Kentin en kırılgan alanları olan ulaşım akslarının dayanıklılığının artırılması, kentsel afet riskinin azaltılmasında büyük rol oynayacaktır.

Planların konusunda ise ulaşım ana planları nazım imar planlarıyla birlikte çıkarılmalı, aynı anda yürürlüğe girmeli ve birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olmalıdırlar. Kentin ulaşım modellemesinde taşıt odaklı bir yaklaşımdan toplu taşıma odaklı bir yaklaşıma geçilmesi gerekmekte, kentin gelişiminin doğal gelişim senaryoları ile değil toplu taşıma ve raylı sistem senaryoları ile planlanmalıdır. Bir başka çözüm önerisi ise Malazgirt Bulvarı'nın kademesi düşürülerek toplu taşıma, yaya ve bisikletli ulaşımın alandaki kullanımını arttıran tasarımların yapılmasıdır. Alternatif olarak Eskişehir Yolu ve Konya Yolu'nda özel otobüs yolları ile alan çekiciliği artırılmalı, trafik sıkışıklığı probleminin çözümlenmelidir. Alanda bulunan birleşme ayrılma noktaları arasındaki mesafelerin arttırılması böylece trafikteki sürtünmenin azaltılması önemlidir. Alandaki yeşil alan sorunu ise yol boyu ağaçlandırmalar, mahalle parkları ve bir yeşil alan sistemi ile çözümlenmelidir.

Bu çalışma konut sakinlerinin alanla ilgili memnuniyetinin önemine de işaret etmektedir. Bulgular sonucunda güçlü, sağlıklı, kimliği olan bir alan planlamak ve yüksek çevre kalitesine erişmek amacıyla alana ilişkin alınacak kararlarda bölge sakinleri, plancılar ve tüm ilgili organların alana ilişkin alınacak kararlarda söz sahibi olması kullanıcı ihtiyaçlarını ve beklentilerini göz önünde bulunduracak kararlar ile alanın tekrar yüksek çevre kaliteli bir alan haline getirilmesi gerekmektedir. Bu çok yönlü ve zorlu bir görev olan sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmeli ve ekonomik, sosyal ve fiziksel sürdürülebilirliğin tüm boyutlarını tartışarak katılımcı planlama anlayışı ile alanda faaliyete geçirilmelidir.

Yapılacak planların öncelikle Ankara kent bütünü için olması daha sonrasında alt ölçekte alana ilişkin noktasal çözümler ile alandaki doğal ve yapısal çevreye ilişkin problem ve sorunların çözülmesi gerekmektedir. Bu nedenle geçmişten ödünç aldığımız geleceğe miras bırakacağımız çevrenin sürdürülebilir olması için uyum politikaları oluşturulmalıdır. Nazım imar planları ile ana ulaşım planları uyumlu yapılmalıdır. AOÇ gibi halka miras bırakılmış alanların kamusal olması önemlidir. Tüm çözüm önerileri alanda bulunan trafik sıkışıklığını azaltmayı hedef almakla birlikte doğal ve yapısal çevreye olan

etkileri en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Yapılacak tüm bu çalışmalar ile ancak sürdürülebilir bir çevre planlanmış olabilir, bu nedenle çalışmada dikkat edilen hususlar önemlidir ve sürdürülebilirliğin fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutlarını tartışarak yüksek çevre kalitesi oluşturan bir çevrenin oluşturulabilmesi adına tüm boyutların ayrıntılı ele alınması gerekmektedir.

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda sanayi devrimi sonrası dünyada önce banliyöleşme ile daha sonrasında üst gelir gruplarının kentin çeperlerinde yaşamaya başlaması ile kentler yayılmaya ve saçaklanmaya başlamıştır. Sanayi devrimi sonrası özel otomobil kullanımının sürekli olarak artışı kent merkezine yakın olma isteğini azaltmaktadır. Bu durum, otoyolların sürekli olarak yapılmasına, yapılan otoyolların tarım toprakları ya da değerli doğal yaşam alanlarını yok etmesine yol açmaktadır. Sadece doğal yaşam alanlarının yok edilmesiyle de kalmamakta, sürekli olarak artan oto sahipliği ve kendi kendine gelişen kentlerde ulaşım planları entegre ve çok modlu olmadığı için trafik sıkışıklığı problemleri baş göstermektedir. 80'ler sonrasında Türkiye'nin gündeminde de yer edinen dönüşüm kavramı alan için önemli bir yer edinmiş ve kentte önemli bir dönüşüm alanı olmuştur. Sürekli olarak alanla ilgili alınan parçacık kararlar alanın geleceğini oluşturulmuş kimliksiz bir alan haline gelmesi sürecini oluşturmuştur. Alanda alınan kararlar doğrultusunda alanın hızlı yollar arasında kalan sıkışmış bir iş alanına dönüşmesi süreci çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışma Ankara kentinde Eskişehir Yolu ve Malazgirt Bulvarı'nın Çukurambar Semti'ne olan etkisini makro ölçekten mikro ölçeğe yapılan planlar ekseninde geçmişten günümüze ele almıştır. Daha sonrasında ise etkiler incelenerek doğal ve yapılı çevre olarak iki ayrı başlıkta etkileri araştırılmıştır. Geleceğe yönelik üretilip uygulanabilecek politikalar da makro ölçekten mikro ölçeğe sunulmuştur. Bugün Ankara'nın yoğun taşıt trafiği bir yerden bir yere daha hızlı aktarılamamaktadır. Planlama ve araçları yolun varlığını dinamik potansiyel olarak ele almalı, olumsuzlukları yok etmek amacıyla geliştirilmeli ve kentlinin algısı değiştirilmelidir. Böylece alanın ve ulaşım akslarının kullanımı daha anlamlı hale gelecektir. Bunun için yapılması gereken en önemli konu ise Ankara kenti için yapılacak ulaşım ana planı ve nazım imar planlarının bütüncül olarak planlanması ve birbirini döngüsel olarak izleyen bir bütünün parçaları olmasıdır. Bu aşamada en önemli konu ise sürdürülebilirlik kapsamında alanın tekrar değerlendirilmesi ve alanın kirlilikten arındırılmasıdır. Bu nedenle yapılacak çalışmaların öncelikle kent bütününde olması gerekmektedir. Kentin toplu taşıma ve raylı sistem ile geliştirileceği uzun erimli bir senaryo ile sürdürülebilir ulaşım kentte daha kolay sağlanacaktır. Tahrip edilen doğal alanların restorasyonu, yapılacak ağaçlandırma ve yeşil alan dönüşümleri ile kısaca ekolojik bir çaba ile olabilir. Bu aşamada güneş enerjisi, enerji etkin binalar, doğaya minimum müdahale kentsel risk yönetimi, kentsel dayanıklılık ve uyum gibi konular ile alanın kirlilikten uzaklaştırılması gerekir. Alan için, ulaşım da arazinin daha etkin ve verimli kullanılması, alternatiflerin çoğaltılması, daha az doğaya zarar veren, daha uyumlu, temiz, güvenilir, daha yeşil ve konforlu bir yaşam alanı olması hedeflenmelidir. Kısaca küresel boyuttan yerel ölçeğe kadar, insanlığın geleceği sürdürülebilir bir çevreye bağlı olmakla birlikte çevrenin geleceği ise doğru arazi kullanımı kararları ve ulaşım da yapılacak değişimlere bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Afacan, Y. (2015). Resident satisfaction for sustainable urban regeneration. *Municipal Engineer Journal*, 168 (4), 1-15.
- Afacan, Y. (2015). Yaşanabilir kentsel mekanlar için erişilebilirliğin önemi: Çukurambar kentsel dönüşüm örneği. *Dosya Dergisi*, 36, 23-24.
- Alanyalı Aral, E. ve Demirbaş, O. (2015). Pedestrians' perception of sub-spaces along. *Metu JFA*, 32 (1), 45-64.
- Altaban, Ö. (2002). Ankara Metropolitan Alan planlama deneyimi: 1970-1984 Nazım Plan Bürosu'nun kuruluşu, örgüt yapısı, planlama yaklaşımı ve sorunlar. *Planlama Dergisi*, 4, 32-45.
- Armatlı Köroğlu, B. ve Yalçın Ercoskun, Ö. (2006). Urban transformation: A case study on Çukurambar, Ankara. *G.U. Journal Of Science Journal*, 19 (3), 173-183.
- Assmann, D. and Sieber, N. (2005). Transport in developing countries: Renewable energy versus energy reduction? *Transport Reviews Journal*, 25 (6), 719-738.

- Babalık Sutcliffe, E. (2013). Yol üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 374. 11 Kasım 2019 tarihinde <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3315> adresinden erişildi.
- Carmagni , R., Capello , R., and Nijkamp, P. (2001). Managing sustainable urban environments. R. Paddison (Ed.), s. 124-139. *Handbook of Urban Studies* içinde London: Sage.
- Cihanger, D. (2014). *Bir yol hikâyesi: Kamusal alan planlamasında kentsel tasarım ve yerel yönetimin araç ve amaçlarını tartışmak*. 1. Uluslararası Kentsel Planlama-Mimarlık-Tasarım Kongresinde yayımlanan bildiri. Ankara. 21 Ekim 2019 tarihinde <https://biblio.ugent.be/publication/8562660/file/8563287.pdf> adresinden erişildi.
- Cofala , J., Amann , M., Klimont , Z., Kupiainen , K. and Höglund Isaksson , L. (2007). Scenarios of global anthropogenic emissions of air pollutants and methane until 2030. *Atmos Environ Journal*, 41(38), 846–849.
- Dinç, A. (2011). *Özelleştirme kapsam ve programındaki taşınmazlara ilişkin planlama faaliyetinin taşınmazın değeri üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Durmaz, B. (2014). *Evaluating success criteria of urban regeneration in terms of gentrification and sustainability: cases of Çukurambar and Kızılırmak Neighborhoods*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Eceral, T., Varol, Ç. ve Alkan, L. (2009). *Kentsel arazi değer artış süreci*. Toprak Mülkiyeti Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Memleket Yayınları, 307-325.
- Gazi Üniversitesi (2013). *Ankara metropoliten alanı ve yakın çevresi ulaşım ana planı*. Yayımlanmamış metin, Ankara.
- Gazi Üniversitesi (2013). *Trafik sayımı ve taşıt doluluk etüdü*. Ankara Metropoliten Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı. Yayımlanmamış metin, Ankara.
- Karaca, F. Y. ve Öztürk Kurtaslan, B. (2017). Kentsel yol ağaçlandırmalarının Ankara “1071 Malazgirt Bulvarı” örneğinde irdelenmesi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 58, 276-284.
- Karakoç, N. (2017, Eylül 10). *ODTÜ’de gece yarısı ağaç kesimi*. 25 Ekim 2019 tarihinde <https://www.Arkitera.Com/Haber/Odtude-Gece-Yarisi-Agac-Kesimi/> adresinden erişildi.
- Ökmen ve Yurtsever, M. (2010). Kentsel planlama sürecinde oluşan kamusal rantın değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 158, 58-74.
- Raja, N. B., Aydın, O., Türkoğlu, N. ve İhsan, Ç. (2018). Characterising the seasonal variations and spatial distribution of ambient pm10 in urban Ankara, Turkey. *Springer International Publishing AG Journal*, 5(2), 349-362.
- Sezgin, D. ve Varol, Ç. (2012). Ankara’daki kentsel büyüme ve saçaklanmanın verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanımına etkisi. *METU JFA Journal*, 29(1), 273-288.
- Söğüt, Z. (2005). Kentiçi yeşil yollar ve Adana örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 113-124.
- Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2013, Eylül). *ODTÜ’den Geçirilen Yollar-1Anadolu Bulvarı’nı Konya Yoluna Bağlayan Yol*. 01 Kasım 2019 tarihinde <https://Docplayer.Biz.Tr/6571560-Odtu-Den-Gecirilen-Yollar-1.html> adresinden erişildi.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi (2019). *Ankara yerel yönetimler raporu*. 15 Kasım 2019 tarihinde http://spoankara.org/wp-content/uploads/2019/03/2019.03.22_RAPOR.pdf adresinden erişildi.
- Yatin, M., Tuncel, S., Aras, N., Olmez, I., Aygun, S., ve Tuncel, G. (2000). Atmospheric trace elements in Ankara, Turkey: 1. factors affecting chemical composition of fine particles. *Atmos Environ Magazine*, 34(8), 1305–1318.
- Yalçın Ercoşkun, Ö. (2005). Sustainable city plans against development plans. *G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 18(3), 529-543.
- Yalçın Ercoşkun, Ö. (2013). Successes and failures in urban development of Ankara. *ICONARP Int. Journal of Arch. and Planning*, 1(2), 132-151.
- Yalçın Ercoşkun, Ö. (2018). Sustainable development as a pathway for building ecological cities. *Journal Of Multidisciplinary Research In Sustainability*, 1(1), 1-8.
- Yalçın Ercoşkun, Ö. (2019). *Dayanıklılık ve uyum kapasitesi*. Özge Yalçın Ercoşkun’a ait 2018-19 Bahar Yarıyılı ders notları (20 sayfa, teksir). Gazi Üniversitesi Şehir Ve Bölge Planlama

Bölümü, Ankara.

URL Kaynakları

- URL-1 :Ankara Eskişehir Yolundaki Kupon Arazi Satışa Çıkarıldı. (2018, 02 Haziran). 10 Aralık 2019 tarihinde <https://www.uretenankara.com/ankara-eskisehir-yolu-ndaki-kupon-arazi-satisa-cikarildi/2365/> adresinden erişildi.
- URL-2 :Melih Gökçek'ten ODTÜ Yolu Açıklaması: “Bir Gecede Rekor”. (2017, 11 Eylül). 05 Aralık 2019 tarihinde <https://www.haberankara.com/melih-gokcek-ten-odtu-yolu-aciklamasi-bir-gecede-rekor/61869/> adresinden erişilmiştir.

Lise Öğrencilerinin Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Er¹
Arş. Gör. Abdullah Çuhadar^{2*}
Doç. Dr. Mehmet Demirel³

Geliş tarihi: 04.12.2019
Kabul tarihi: 11.02.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 136-143
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 24%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye, err_yusuf@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8441-4283

²Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye, abdullahcuhadar42@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6942-4475

³Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Türkiye, mehmetdemirel78@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1454-022X

* Sorumlu Yazar

ÖZ

Çalışmanın amacı lise öğrencilerinin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelemektir. Çalışmanın Örnekleme grubu uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiş ve gönüllülük esasına dayanan Ağrı ilindeki lise öğrencilerinden belirlenmiştir. Çalışmada 200 kadın (%50.0) ve 200 erkek (%50.0) olmak üzere toplam 400 lise öğrencisi katılımcı olarak yer almıştır. Çalışmaya ilişkin verilerin istatistiksel analizinde demografik verilerin yüzde ve frekanslarına bakılmış, verilerin dağılımını belirlemek için basıklık ile çarpıklık değerleri kontrol edilmiş; bunun sonucunda da parametrik testlerden t testi ve anova analiz yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak lise öğrencilerinin cinsiyet, baba mesleği, aile gelir durumu ve spor yapma sıklığı değişkenlerine göre kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kış Sporları, Farkındalık, Lise Öğrencileri

Investigation of Awareness Levels of High School Students for Winter Sports

Assist. Prof. Dr. Yusuf Er¹
Res. Assist. Abdullah Çuhadar^{2*}
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Demirel³

First received: 04.12.2019

Accepted: 11.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 136-143

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 24%

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the level of awareness of high school learning for winter sports according to different variables. Sample group; The appropriate sampling method was designed on a voluntary basis from high school students in Ağrı. A total of 400 high school students, 200 females (50.0%) and 200 males (50.0%), participated in the study. In the statistical analysis of the data related to the study, the percentages and frequencies of the demographic data were examined and the kurtosis and skewness values were checked to determine the distribution of the data; consequently the parametric t test and ANOVA test methods were used. As a result, significant differences were found in all sub-dimensions of high-school students' awareness of winter sports according to the variables of gender, father's profession, family income and frequency of sports.

Keywords: Winter Sports, Awareness, High School Students

¹Karamanoğlu Mehmetbey Universtiy,
Turkey, err_yusuff@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8441-4283

²Karamanoğlu Mehmetbey Universtiy,
Turkey, abdullahcuhadar42@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6942-4475

³Necmettin Erbakan Universtiy, Turkey,
mehmetdemirel78@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1454-022X

* Corresponding Author

1. GİRİŞ

Spor; “bireyin toplumsal uyumu, ruh ve beden sağlığı, yarışma kazanma öğelerini içermekte, kişiliğin oluşumu ve gelişimi yönünden eğitimcilerin önerdikleri bir disiplin, kitlelerin çok beğendiği bir seyir, enerjiyi biçimlendirmek ve dengeli, mücadelecı bir anlayış uyandırmak için yöneticilerin kullandıkları bir yöntem, insana haz ve doyum veren bir oyun güdüsünün gelişkin kurallara bağlanmış anlatım şeklidir” (Kat, 2009). Spor, insanların yalnızca fiziksel gelişimini sağlamak amacıyla değildir. Aynı zamanda insanların hayatları boyunca öğrenmelerine ve katılımcı olmaya dair çeşitli bilgiler edinmelerine katkıda bulunur. Bu bağlamda spor, yalnızca sağlıklı ve mutlu olmanın, doyuma ulaşmanın bir yolu değil, aynı zamanda da bir eğitim aracıdır (Ergül ve ark., 2016). Bu özelliklerinden dolayı çağımızda spor çok yönlü, çok faydalı, çok amaçlı ve çok çeşitli boyutlar kazanmış ve evrenselleşmiştir (Yetim, 2005; Aydın, 2007, s.203-210). Sportif faaliyetlerin tarihin çok eski zamanlarından beri bireye ve topluma birçok alanda önemli katkılarına olduğu bilinmektedir (Gratton ve Henry, 2001; Orçanlı ve ark., s.2). Bireylerin mutlu olmak, tatmin olmak, doyuma ulaşmak adına yaptıkları sportif etkinlikler kapsamındaki rekreatif etkinlikler bireylerin yaşantılarının her döneminde önem arz etmektedir (Soyer ve ark., 2017). İçinde barındırdığı bu nitelikleriyle uluslar üstü bir konuma gelen sportif faaliyetlerin, sadece insanların dış dünyaya karşı kendilerini ifade ediş biçimi olmaktan çıktığını, ülkelerin kültürlerarası ilişkilerinde stratejik önem taşıyan etkili taktik araçlar haline geldiğini söylemek mümkündür (Yıldız ve Bitirim, 2005; Boyacı, 2013, s.1).

Bireyin kendisine, çevresine ve evrene ilişkin bilinçlilik düzeyinin ve bilinç alanının genişlemesi, farkına varma yoluyla gerçekleşir. Herhangi bir uyarıcının fark edilebilmesi için öncelikle o uyarıcının, belirli bir eşiği aşabilecek güçte olması ve duyu organlarına ulaşması gereklidir. Ancak duyu organlarına ulaşan herşeyin farkına varılamaz. Yeni bir uyarıcının fark edilebilmesi için; yeni uyarıcıyı mevcut zihinsel şemalarla bağdaştırmaya, tanımlamaya; yeni uyarıcı karşısında heyecan duymaya (duygusal yaşantı geçirmeye); yeni uyarıcı ile iletişime girme isteği duymaya ihtiyaç vardır (Dökmen, 2002; Eski, 2010, s.3).

Farkındalık, bireylerin bilişsel duyuşsal ve psikomotor olarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yapmak istedikleri etkinliklere yönelmeleri ve başarılı olmaları yolunda gereksinim duyulan önemli bir başlangıç noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin herhangi bir konuyla ilgili farkındalık düzeyi düşük ise o durumla ilgili bir yaşantı içine girmesi beklenilemez (Eski, 2010; Ünal, 2017, s.1).

Spor aktivitelerinin gelişmesi ve toplumda yaygınlaşması, spor tesislerin varlığıyla mümkündür (Atasoy ve Kurter, 2005; Orçanlı ve ark., 2018, s.2). Kış sporları yaygınlığı her geçen gün artan spor faaliyetlerindedir. Bu sporları içeren turnuva ve olimpiyatlar yaygın olarak yapılmakta ve televizyonlarda canlı yayımlanarak tüm dünyaya ulaşmaktadır. Bu durum yaygınlığının daha da artacağı anlamına gelmektedir. Bu spor branşlarını sadece profesyonel sporcular değil, amatörler de yapmaktadır (Tetik ve ark., 2002, s.42-55). Sporun etkinliklerinin bütünleştirici ve sosyalleştirici unsurlarından hareketle; bireyin sportif ve rekreatif etkinliklere katılımının ve farkındalığının sosyal toplumun bir gerekliliği olduğunu göz önüne sermektedir (Ekinci ve ark., 2015, s.71-78).

Kış sporlarındaki sporcu ve izleyici katılımındaki artış, kış turizm merkezlerine olan talep ve basın yayın organlarında yer alan haberler kış sporlarına ve kış sporları merkezlerine duyulan ilgiyi göstermektedir. Uluslararası alanda olimpik kış sporları ile ilgili yedi farklı federasyonun faaliyet göstermesi kış sporlarındaki gelişmeyi ortaya koymaktadır (Eski, 2010, s.4). Bu doğrultuda yapılan bu çalışma da lise öğrencilerinin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli: Betimsel tarama modeli bir çalışma niteliğinde olan çalışmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi belirlenmiştir. Bu çalışmada çalışma grubunun seçiminde seçkisiz olmayan, uygun örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Büyükoztürk ve ark. (2008), uygun örnekleme yöntemini para ve işgücü kaybını önlemeyi temel amaç edinen bir yöntem olarak tanımlamıştır.

2.2. Evren ve Örneklem: Ağrı ilindeki lise öğrencilerinden gönüllük esasına dayalı olarak, uygun örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş olan ve örneklem grubunu; 200 kadın ve 200 erkek olmak üzere toplam 400 lise öğrencisi oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı: Verilerin toplanmasında Eski (2010) tarafından oluşturulmuş olan “Kış Sporları Farkındalık Ölçeği” kullanılmıştır. 5’li Likert tipi olan bu ölçek, “Kişisel Bilgiler ve Farkındalık” düzeyini ölçen 2 bölümden oluşmaktadır. Eski (2010) tarafından geliştirilen “Kış Sporları Farkındalık Ölçeği” "hiç", "az", "orta", "çok" ve "tam" olmak üzere 5 likert’li, 35 madde ve 3 alt boyuttan oluşan "Kış sporlarına yönelik farkındalık ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekteki ilk alt boyut olan bilişsel boyut, bireyin beden eğitimi ve spor öğrenme alanlarında yer alan kavram, ilke, kural, taktik ve stratejik bilgileri edinme yolları, üzerinde işlemler ve genellemeler yapabilme gibi zihinsel süreçlerinin farkına varması ile ilgilidir ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci alt boyutu olan duyuşsal boyut, bireyin beden eğitimi ve spor alanları ile ilgili geçmiş yaşantılardan elde edilen tecrübeler neticesinde zihinde oluşan ilgi, istek, tutum, kaygı, tepki, endişe, korku gibi düşünce ve hislerinin farkına varması ile ilgilidir ve 13 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü alt boyut olan psikomotor boyut, bilişsel ve duyuşsal farkındalığın bireyi daha somut davranışla, doğal ve sosyal çevrenin etkisi ile katılıma yöneltmesi, eyleme geçirmesi ile ilgilidir ve 9 maddeden oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi: Verilerin istatistiksel analizinde demografik verilerin yüzde ve frekanslarına bakılmış, verilerin dağılımını belirlemek için basıklık ile çarpıklık değerleri kontrol edilmiş; bunun sonucunda da parametrik testlerden t testi ve anova analiz yöntemleri kullanılmıştır ($\alpha = 0.05$). Jondeau ve Rockinger (2003)’ e göre alt boyutların çarpıklık ve basıklık katsayılarının +3 ile -3 arasında değiştiğinde bu alt boyutlarında normal dağılım parametrelerine uygun şartlar taşıdığını belirtmiştir. Ölçek alt boyutlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .67 ile .75 arasında değişmekte olup, toplam Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise .79 olarak bulunmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde lise öğrencilerine uygulanmış olan ölçek ve demografik veriler sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Kişisel Bilgilerinin Yüzdeler Değerleri

	Değişkenler	f	%
Cinsiyet	Kadın	200	50
	Erkek	200	50
	Toplam	400	100
Baba Mesleği	Memur	40	10,0
	Emekli	106	26,5
	Serbest Meslek	145	36,3
	Çalışmıyor	50	12,5
	Diğer	59	14,8
	Toplam	400	100
Aile Gelir Durumu	0-800 TL	71	17,8
	801-1600 TL	73	18,3
	1601-2400 TL	116	29,0
	2401-3200 TL	73	18,3
	3201 TL ve Üzeri	67	16,8
	Toplam	400	100
Spor Yapma Sıklığı	Hiç	105	26,3
	Nadiren	60	15,0
	Bazen	132	33,0
	Genellikle	73	18,3
	Sıklıkla	30	7,5
	Toplam	400	100

Araştırma kapsamındaki katılımcıların demografik bilgilerinin dağılımı incelendiğinde %50'sinin (n=200) erkek, %50'sinin de (n=200) kadın olduğu, baba mesleği değişkenine göre %36.3'ünün serbest meslek olduğu, %29.0'nın aile gelir durumu 1601-2400 tl arasında olduğu, spor yapma sıklığı değişkenine göre ise %33.0'ı bazen olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi Ölçeği Alt Boyutları

Alt Boyutlar	Değişken	Ort.	Ss	t	p
Bilişsel Boyut	Kadın	2,65	,711	-2,67	,008
	Erkek	2,85	,731		
Duyuşsal Boyut	Kadın	2,87	,796	-5,62	,000
	Erkek	3,33	,834		
Psikomotor Boyut	Kadın	2,80	,775	-2,60	,010
	Erkek	3,00	,783		

Cinsiyet değişkenine göre Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi Ölçeği (KSYFD) alt boyutları arasında yapılan T Testi sonuçlarına göre KSYFD alt boyutları arasında cinsiyet faktöründe anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Anlamlı farklılığın ortalamalar dikkate alındığında “Erkek” katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi Ölçeğinin Baba Mesleğine Göre Puan Dağılımları

Alt Boyutlar	Değişken	Ort.	Ss	F	p
Bilişsel Boyut	Memur	3,20	,675	10,96	,000
	Emekli	2,51	,711		
	Serbest M.	2,74	,598		
	Çalışmıyor	2,58	,825		
	Diğer	3,05	,762		
Duyuşsal Boyut	Memur	3,54	,751	9,51	,000
	Emekli	2,73	,864		
	Serbest M.	3,14	,744		
	Çalışmıyor	3,12	,788		
	Diğer	3,33	,928		
Psikomotor Boyut	Memur	3,08	,701	2,68	,031
	Emekli	2,72	,850		
	Serbest M.	2,94	,680		
	Çalışmıyor	2,85	,949		
	Diğer	3,05	,760		

Baba Mesleği değişkenine göre KSYFD alt boyutları arasında yapılan ANOVA Testi sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Anlamlı farklılığın ortalamalara bakıldığında baba meslek durumu “Memur” olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 4. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi Ölçeği Alt Boyutları Ölçek Puanlarının Dağılımı

Alt Boyutlar	Değişken	Ort.	Ss	F	p
Bilişsel Boyut	0-800	2,62	,673	3,06	,017
	801-1600	2,60	,708		
	1601-2400	2,80	,652		
	2401-3200	2,74	,731		
	3201 ve Üst	2,97	,862		
Duyuşsal Boyut	0-800	2,74	,750	8,46	,000
	801-1600	2,85	,760		
	1601-2400	3,34	,783		

	2401-3200	3,24	,881		
	3201 ve Üst	3,19	,919		
Psikomotor Boyut	0-800	2,67	,756		
	801-1600	2,74	,784		
	1601-2400	3,04	,763	4,28	,002
	2401-3200	3,08	,756		
	3201 ve Üst	2,88	,809		

Gelir düzeyi değişkenine göre KSYFD alt boyutlarına göre yapılan ANOVA Testi sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Tablo 5. Spor Yapma Sıklığı Değişkenine Göre Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi Ölçeği Alt Boyutların Puanlarının Dağılımı

Alt Boyutlar	Değişken	Ort.	Ss	F	p
Bilişsel Boyut	Hiç	2,44	,668	14,51	.000
	Nadiren	2,68	,741		
	Bazen	2,75	,586		
	Genellikle	3,00	,687		
	Sıklıkla	3,38	,943		
Duyuşsal Boyut	Hiç	2,65	,792	15,28	.000
	Nadiren	3,22	,784		
	Bazen	3,09	,719		
	Genellikle	3,45	,852		
	Sıklıkla	3,60	,943		
Psikomotor Boyut	Hiç	2,53	,722	10,13	.000
	Nadiren	3,02	,863		
	Bazen	2,94	,760		
	Genellikle	3,13	,743		
	Sıklıkla	3,24	,571		

Spor sapma sıklığı değişkenine göre KSYFD alt boyutları arasında yapılan ANOVA Testi sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeylerinin; cinsiyet, baba mesleği, aile gelir durumu ve spor yapma sıklığı değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir.

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda cinsiyet değişkenine göre incelendiği zaman ; öğrencilerin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri alt boyutlarında erkek katılımcılar lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiği zaman sonuçların araştırmamızla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ünal (2017), ortaöğretim öğrencileri yaptıkları çalışma da cinsiyet

değişkenine göre kış sporları farkındalık düzeyi ölçeği alt boyutlarında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık olduğunu rapor etmiştir. Bir başka araştırmada Eski (2010) tarafından ortaöğretim öğrencilerine yapılan çalışmada kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyi alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre erkekler lehine anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Bu sonuçlardan hareketle cinsiyet farklılığına göre farkındalık oranının değiştiğini, erkek öğrencilerin farkındalık düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların baba meslekleri ve kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki ele alındığı zaman tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Oluşan bu anlamlı farklılığın memur katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Eski (2010) tarafından yapılan araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin baba mesleği değişkenine göre kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri alt boyutları

arasında anlamlı farklılık olduğunu ve babaları memur olan öğrencilerin farkındalık düzeylerinin anlamlı şekilde yüksek olduğunu rapor etmiştir.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin aile gelir düzeyi değişkenine göre incelendiği zaman kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Eski (2010) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin aile gelir düzeyi değişkeni ve kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyi alt boyutları arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit ederken öğrencilerin farkındalık ortalamalarının ailenin ortalama aylık geliriyle birlikte anlamlı şekilde yükseldiğini belirtmiştir.

Araştırmada spor yapma sıklığı değişkenine göre ortaya çıkan farklılıklar değerlendirildiği zaman kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyleri alt boyutlarında tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Ünal (2017), ortaöğretim öğrencileri yaptıkları çalışmada öğrencilerin spor yapma durumları ile kış sporlarına yönelik farkındalık düzeyi alt boyutları arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit ederken oluşan bu anlamlı farklılığın spor yapan bireylerden kaynaklandığını ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

- Atasoy, B. & Kurter, F.Ö. (2005). Küreselleşme ve spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVIII(1), 11-22.
- Aydın, A. D. (2007). Sarıkamış'ın kış sporları turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 203-210.
- Boyacı, M. (2013). 2011 *Erzurum üniversiteler arası kış oyunlarının toplumsal algısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K., E., Akgün, E., Ö., Karadeniz, Ş., & Demirci, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dökmen, Ü. (2002). *Yarına kim kalacak? Evrenle uyumlaşma sürecinde varolmak gelişmek uzlaşmak*. İstanbul: Kişisel Gelişim Dizisi Sistem Yayıncılık.
- Ekinci, N. E., Demirel, M., Demirel, D. H., & Işık, U. (2015). Lise öğrencilerinin yalnızlık algılarının rekreasyonel etkinliklere katılımları ve bireysel değişkenlere göre incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 71-78.
- Ergül, M., A., Tınaz, C., Ertaç, M. (2016). Lise Öğrencilerinin spora yönelik farkındalık düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi: Tenis branşı örneği. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 27(2), 69-83.
- Eski, T. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi (Kastamonu İli örneği)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Gratton, C. & Henry, I.P. (2001). Sport in the city, the role of sport in economic and social regeneration. London: Routledge.
- Jondeau, E., & Rockinger, M. (2003). Conditional volatility, skewness, and kurtosis: Existence, persistence, and comovements. *Journal of Economic dynamics and Control*, 27(10), 1699-1737.
- Kat, H. (2009). *Bireysel sporcularla takım sporcularının stres düzeyleri ve problem çözme becerilerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Orçanlı, K. (2018). Kış sporları merkezlerine farkındalık algısının oluşmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi (Erzurum ili örneği). *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 1-19.

- Soyer, F., Yıldız, N. O., Demirel, D. H., Serdar, E., Demirel, M., Ayhan, C., & Demirhan, O. (2017). Üniversite öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel teşkil eden faktörler ile katılımcıların yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2035-2046.
- Tetik, O., Aydog., T. Demirel, AH., Atay, ÖA., & Doral MN. (2002). Kış sporlarında spor yaralanmaları. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 13(4), 42-55.
- Ünal, E. (2017). *Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin kış sporlarına yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi (Erzurum ili örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yetim, A. Azmi. (2005). *Sosyoloji ve spor*. İstanbul: Morpa Kültür yayınları.
- Yıldız, E., & Bitirim, S. (2005). Kültürlerarası iletişim açısından UNIVERSIADE (Dünya üniversite oyunları) İzmir 2005. *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 165-186.

Dünyayı Tehdit Eden Kuraklık Tehlikesi ve Su Krizinin Sağlık Üzerine Etkisi: Cape Town Örneği

Öğr.Gör. Samet Dinçer^{1*}
Öğr.Gör. Yasemin Özzyer²

Geliş tarihi: 26.12.2019

Kabul tarihi: 11.02.2020

Atıf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: 7 Sayfa: 144-153

Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 20%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Sinop Üniversitesi, Türkiye,
sdincer@sinop.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-8498-2408

²Sinop Üniversitesi, Türkiye,
yozyer@sinop.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-2706-8107

* Sorumlu yazar

ÖZ

İklim değişikliği nedeniyle gelecekte su kıtlığı dünya genelinde daha yaygın hale gelecektir. Bu değişikliklerin, sağlıklı olma halini sürdürebilmek için gerekli olan çevre koşullarına olumsuz yönde ve dünyanın ekolojik dengesine farklı etkileri olmaktadır. İklim değişikliği sonucu kasırga, sel, hortum, kar, fırtına, kuraklık gibi aşırı hava olaylarının sıklığı ve yoğunluğu artmaktadır. Küresel ısınmaya bağlı olarak şiddetli kuraklıklar meydana gelmekte ve bazı bölgelerde su krizleri yaşanmaktadır. Su krizleri meydana geldiği bölgede geniş etkileri olup, ekonomik ve sosyal kayıplar doğurmaktadır. Kuraklık ise yağışların bir bölgede beklenenden daha az olması sonucu ortaya çıkan bir afet türüdür. Dünyanın ikliminde meydana gelen bu değişiklikler insan sağlığını doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedir. Uzun yıllardır su krizi yaşama riski olan Cape Town'da, 2015-2018 yılları boyunca beklenen normal yağış miktarından az olması sonucu şiddetli bir kuraklık felaketi yaşanmıştır. Yaşanan kuraklıkla baş edebilmek için farklı yöntemler uygulanmış ve buna ek olarak kişi başı su tüketimi günlük 25 litre ile sınırlandırılmıştır. Bu derleme, dünyayı tehdit eden kuraklık tehlikesi ile su krizinin sağlık üzerine etkisini belirtmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, Kuraklık, Su Krizi, Cape Town, Sağlık, İnsan Sağlığı

The Impact of the World-Treatheing Water Crisis and Drought Hazard on Health: Example of Cape Town

Lec. Samet Dinçer^{1*}
Lec. Yasemin Özyer²

First received: 26.12.2019
Accepted: 11.02.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 144-153
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 20%

¹Sinop University, Turkey,
sdincer@sinop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-8498-2408

²Sinop University, Turkey,
yozyer@sinop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-2706-8107

* Corresponding Author

ABSTRACT

Water scarcity will become more common worldwide in the future due to climate change. These changes affects the environmental conditions necessary to maintain a healthy state negatively and has various impacts on the ecological balance of the world. As a result of climate change, the frequency and intensity of extreme weather events such as hurricanes, floods, tornadoes, storms, snow and drought increase. Due to global warming, severe droughts occur and some areas experience water crises. Water crises have wide effects in the region where they occur and cause economic and social losses. Droughts are a type of natural disaster that occurs as a result of less precipitation than expected in a region. These changes in the climate of the world affect human health directly and indirectly. Who have been at risk of water crisis for many years the city of Cape Town Between 2015 and 2018, experienced severe drought disaster as a result of less precipitation than expected normal amounts. Various methods were applied to manage the drought and water consumption per capita was limited to 25 liters per day. This review paper was prepared to indicate the impact of the water crisis and the drought hazard threatening the world on health.

Keywords: Climate Change, Drought, Water Crisis, Cape Town, Health, Human Health

GİRİŞ

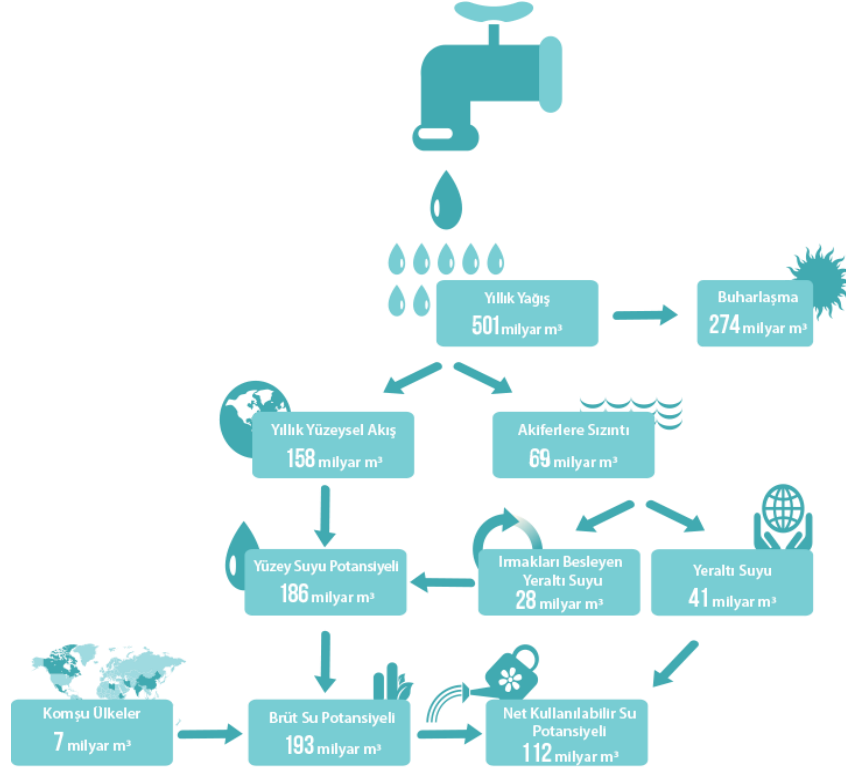
Birey ve toplumlar tarih boyunca çevresi ile etkileşim içinde olmuştur. Çevre, erken dönemde bu etkileşimi insan nüfusunun azlığı sebebiyle kendi doğal döngüsü içerisinde tolere edebilmiştir. Günümüzde hızlı bir şekilde artan insan popülasyonunun, davranışlarının çevreye olan olumsuz etkisi açık olarak gözlenmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni sorunlar, çevreyi oldukça olumsuz etkilemekte ve çevrenin doğal olarak kendini koruma kapasitesini bozmaktadır. (Keçe, 2016, s. 78) Sanayi devriminin başlamasıyla birlikte atmosferdeki sera gazlarını oluşturan bileşenler artış göstermekte ve önümüzdeki yıllarda dünyamızın ortalama sıcaklığı bu açıdan artmaya devam edecektir. (Çelik vd., 2008, s.2)

İklim, “yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama özelliklerinin yanı sıra, onların oluşma sıklıklarının zamansal dağılımlarının, gözlenen ekstrem (aşırı, uç) değerlerin, şiddetli olayların ve tüm değişkenlik tiplerinin bileşimi” biçiminde tanımlanmaktadır (Türkeş, 2008, s. 27). İklim ve hava, insan faaliyetlerini, yaşama biçimlerini ve sağlık durumlarını farklı biçimlerde etkilemektedir. İnsanoğlu, asırlar boyunca, yaşadıkları mekânları, tarım faaliyetlerini genel olarak iklim ve çevre koşullarıyla uyumlu bir yaşam oluşturmak ve kendisini bu kaynaklara uyarlama çabası içinde olmuştur. İklim değişikliği ise, “iklimin ortalama durumunda ya da onun değişkenliğinde uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler” olarak tanımlanmaktadır. (Türkeş, 2008, s. 27).

İklim sistemi, atmosfer, kara yüzeyleri, kar, buz, okyanuslar ve diğer su kütleleri ile canlıları kapsayan karmaşık ve etkileşimli bir sistemdir. Bu sistem, zaman geçtikçe, kendi iç ve dış döngüsündeki değişimler sebebiyle yavaş bir şekilde farklılık göstermektedir. Değişimlerin gözlenebilmesi için uzun bir süreç gereklidir. Dışsal değişimler, volkanik püskürmeler ve güneşle ilgili faktörler gibi doğal olaylar ile atmosferin yapısındaki insan kökenli değişiklikleri içermektedir. Bununla birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliği kavramları birbirinin yerine sıklıkla kullanılsalar bile, kelime anlamı olarak aynı anlamda değildir. Küresel ısınma, yeryüzünün yıllık ortalama ısısının sera gazları sebebiyle artmasıdır. Sera gazı, yapısındaki maddeler itibarıyla atmosferde ısıyı tutmaktadır, dolayısıyla tutulan ısı miktarı sera gazı salınımına bağlı olarak arttığı için yeryüzünün de ısınmasına neden olmaktadır. İklim değişikliği ise daha kapsamlı bir anlama sahip olmakla birlikte küresel ölçekte yerel ölçekte yağış ve sıcaklık gibi klimatolojik faktörleri ifade eden bir kavramdır. Küresel ısınma, iklim değişikliğinin nedenleri arasındadır ve insanlar için hayati fonksiyonu olan su kaynakları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Keçe, 2016, s. 78).

Vücudumuzun çok büyük bir kısmını oluşturan ve bu sayede yaşamımızın temel kaynağı olan su, yeryüzünde maddenin üç hali olarak; su buharı formunda atmosferde, sıvı formunda denizlerde, okyanuslarda, tatlı su kaynaklarında, buz olarak yüksek bulutlarda, kar örtülerinde ve buzullarda bulunmaktadır. Okyanuslardan ve karalardan çeşitli etmenlerle buharlaşarak atmosfere karışan su molekülleri, atmosferin soğuk katmanlarında birleşip yoğunlaşarak sıvı ya da buz formunda bulutları oluşturur, kar, dolu, yağış şeklinde yeryüzüne geri döner, okyanuslara, toprağa, yüzey veya yeraltı sularına karışır ve sonra yeniden buharlaşıp atmosfere yükselir. Yeryüzündeki bu devrim sayesinde toplam su miktarı çok uzun yıllardır değişmeden kalabilmiştir. Total su miktarı çok büyük bir hacimde olmakla birlikte, bunun çok büyük bir kısmı (%97,4) deniz ve okyanuslardaki diğer tuzlu sulardır. Kullanmakta olduğumuz tatlı suyun önemli bir kısmı ise buzullarda (%68,7) ve yeraltında (%30,1) bulunur. Yeryüzünde kalan bu az miktardaki serbest haldeki tatlı suyun da ancak %5'i kullanılabilir durumdadır. Buzulların büyüklüğünden yağışların miktarına ve yerine kadar su döngüsünde meydana gelen değişkenler canlılar için jeolojik zaman ölçeğinde olduğu sürece nispeten uyum sağlanabilir niteliktedir. Ancak bunlar fazlasıyla kalabalık bir yeryüzünde, doğal hızından çok daha kısa sürede geniş alanlarda gerçekleştiği zaman bütün canlılar ve insan uygarlıkları için felaket halini almaktadır (Şahin & Kurnaz, 2014, s. 8-9). Üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkemizde de kişi başı su tüketimi 190 litre ile dünya ortalaması olan 80 litre'nin üzerindedir. Ülkemiz su stresi olan ülkeler sınıfına dahil edilmektedir. Türkiye'ye düşen yıllık ortalama yağış miktarı 643 mm ile 501 milyar m³ e karşılık gelmektedir. Bu miktarın yaklaşık 274 milyar m³ ü atmosferde buharlaşmakta, 69 milyar m³ ü toprağa sızmaktadır. Çeşitli su kaynakları ile 158 milyar m³ su deniz, göl gibi su havzalarına, 28 milyar m³ su

kaynak suları ile yüzey suyuna taşınmaktadır. 7 milyar m³ komşu ülkelerden gelen su, 193 milyar m³ brüt su miktarını, 112 milyar m³ ise net su potansiyelini oluşturmaktadır. Görsel 1'de Türkiye'nin su durumu gösterilmektedir (www.yarininsuyu.com). Erişim Tarihi: 24.12.2019.

Görsel 1. Devlet Su İşleri (DSİ), TSKB Ekonomik Araştırmalar

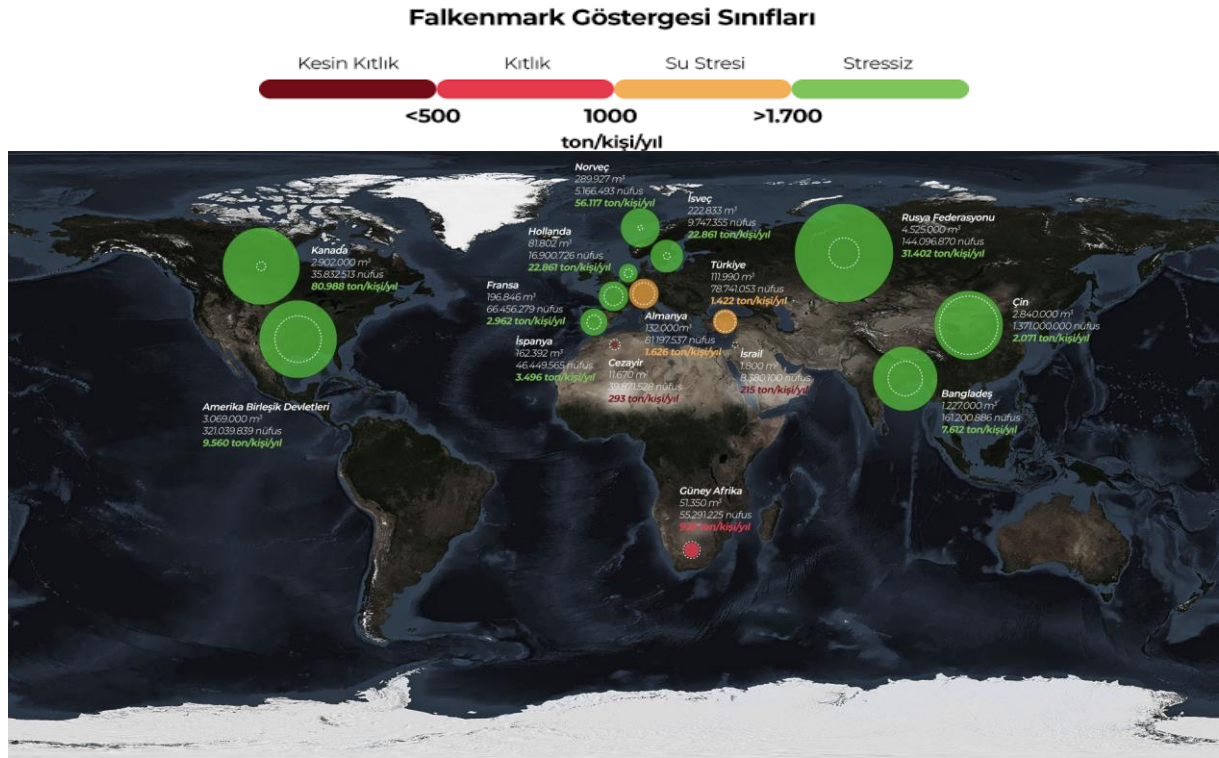
1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KURAKLIK

Kuraklık, yağışların bir bölgede beklenenden daha az olması durumudur. Bu nedenle yalnızca devamlı olarak az yağış alan bölgelerde değil, bol yağış alan bölgelerde de kurak dönemler olabilmektedir. Bir bölgede kuraklıktan bahsedilebilmesi için yağışların normal ya da beklenen seviyenin altında olduğu zamanın, en az bir mevsim ya da bir yıl sürmesi gerekmektedir. Yani kuraklık belli bir bölgede, yağışların belli bir süre boyunca normalden az olmasıyla ortaya çıkmaktadır (Mishra & Singh, 2010, s. 202). Kuraklığın meydana gelmesinde yağış miktarı kadar sıcaklıkların, havadaki bağıl nemde azalmanın, yüksek rüzgârların, yağışların zamanlamasının ve niteliğinin, örneğin tarım ürünlerinin ekim zamanı yağıp yağmamasının, yağış hızının ve süresinin de etkisi vardır. Kuraklık, çoraklık gibi kalıcı bir iklim özelliği değil geçici bir durumu ifade etmektedir. Kuraklık sıcak hava dalgalarından farklı olarak uzun yıllar süren, sıcak hava dalgalarıyla birlikte seyrettiğinde etki şiddeti artan bir doğa olayıdır (Mishra & Singh, 2010, s. 202-216).

Kuraklık kavramının; meteorolojik, tarımsal, hidrolojik ve sosyo ekonomik olmak üzere dört çeşidi vardır. Kuraklık meteorolojik kuraklık olarak başlar, tarımsal ve hidrolojik kuraklık olarak gelişir, sosyo ekonomik kuraklık olarak devam etmektedir (Pamuk Mengü, Anaç, & Özçakal, 2011, s.77). “Meteorolojik kuraklık” bir bölgenin normal dönemden farklı olarak uzun bir süre ortalamaların altında yağış almasıdır. Normalin altındaki ortalama yağış miktarı akarsu akışlarının ve yeraltı sularının seviyesinin azalmasına yol açtığı gibi, toprağın tuttuğu nem miktarında düşüşe sebep olmaktadır. Bir yandan yağış miktarının azalması, diğer yandan artan sıcaklık ve azalan nemden dolayı zaten azalmış olan suyun da kaybedilmesi meteorolojik kuraklığın ana sebepleridir. “Tarımsal kuraklık” toprak nemliliğindeki azalmadan dolayı, tarımsal ürün hasat miktarının azaldığı bir dönemdir. Toprağın tuttuğu nem ve havada mevcut olan nem azalsa bile, toprağın içindeki su miktarı hemen azalmaz. Bu nedenle tarımsal kuraklık genelde uzun süre devam eden meteorolojik kuraklığın ardından meydana gelen bir

durumdur. “Hidrolojik kuraklık” bir yerdeki mevcut su yönetim sistemleri içinde, yüzey ve yeraltı sularının yetersiz hale gelmesiyle barajların, göllerin ve yeraltı sularının seviyelerindeki azalmayla ortaya çıkmaktadır. İnsanların, tarım ve enerji üretimi gibi faaliyetleri nedeniyle suya olan ihtiyaçları dönemsel farklılıklar göstermesinden dolayı, meteorolojik kuraklık ile hidrolojik kuraklık eş zamanlı olmayabilir. “Sosyoekonomik Kuraklık” kuraklığın bir yandan tarıma ve canlılara, diğer yandan su kaynaklarına ve dolayısıyla da bu kaynaklardan faydalanması gereken endüstrilere etkisi, suyun bir ekonomik girdi olarak talep edildiği ölçüde temin edilememesi sosyoekonomik kuraklığı oluşturmaktadır (Mishra & Singh, 2010, s. 202-216).

Son on yılda dünyada su kıtlığı önemli bir konu haline gelmiş ve bu alanda yapılan çalışmalar ve göstergeler artmıştır. İsveçli su uzmanı Malin Falkenmark 1989’de su stresini ölçmek için Falkenmark Göstergesini geliştirmiştir. Bu gösterge bir bölge/ülkedeki kişi başı yıllık su ölçümünü yapmakta ve mevcut su kaynaklarının ilgili ülkede/bölgede yaşayan insan sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Falkenmark göstergesinde ülke yüzölçümü geniş, nüfusu nispeten düşük olan ABD, Rusya, Kanada gibi ülkeler su stresi yaşamazken Çin gibi su kaynakları bakımından zengin fakat nüfus yoğunluğu yüksek olan ülkelerin su stresi daha yüksektir. Görsel 2’de dünyadaki bazı ülkelerin su stresi göstergeleri bulunmaktadır. Türkiye bu tabloya göre yakın gelecekte su stresi yaşayabilecek ülkelerden biri haline gelecektir. (www.yarininsuyu.com). Erişim Tarihi: 24.12.2019.

Görsel 2. Dünyadaki bazı ülkelerin su stresi göstergeleri

1.2 KURAKLIĞIN ETKİLERİ

Kuraklık belli bir alanda, belli bir zaman aralığında her ne şekilde olursa olsun suyun ihtiyaçtan daha az olması durumudur. Kuraklığın birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Bunlar; doğal bitki örtüsünün zayıflaması ya da yok olması, biyolojik çeşitliliğin azalması, arazinin ve ekosistemlerin biyolojik üretkenliğinin ve tarımsal üretimin azalması, ev sahipleri açısından “yabancı ve zararlı” bitki türlerinin baskınlarına ve yayılmalarına daha elverişli koşulların ortaya çıkması, rüzgâr erozyonunun ve deflasyonunun kuvvetlenmesi, iklim ya da çölleşmeden kaynaklanan göçmen sayısındaki artış, yeraltı su düzeylerinin azalması, etkilenen alanlardaki toplumlarda fakirlik ve açlık, etkilenen alanlarda yaşamın niteliğinin doğrudan ya da dolaylı olarak bozulmasıdır (Türkeş, 2012, s. 28).

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ve İNSAN SAĞLIĞINA ETKİLERİ

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre sağlık; sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir. Küresel sıcaklığın 1880'den bu yana 10 C⁰ arttığı; 136 yıl boyunca yapılan kayıtlara göre ise, en sıcak yıl olarak belirtilen 18 yıldan 17'sinin 2001 yılından bu yana yaşandığı; kuzey kutbu buzullarının her on yılda bir %13,2 azaldığı; deniz seviyesinin her yıl 3,2 milimetre arttığı ve havada bulunan CO2 düzeyinin, 650 bin yıllık süreç boyunca gözlemlenen en yüksek düzeyine ulaştığı belirtilmektedir (Kiraz, 2019, s.4).

İklim değişikliği, sağlıklı kalabilmemiz için önemli birçok ihtiyacımızın karşılanmasını, olumsuz yönde etkilemektedir. Bunların başında temiz hava, temiz su, yeterli beslenme ve barınma ihtiyaçları gelmektedir. Bu ihtiyaçlara erişim olanaklarının azalması ya da tümden yok olması insan sağlığını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Her yıl ortalama 1,2 milyon insan, şehirlerdeki hava kirliliği, 2,2 milyon insan temiz içme suyu kaynaklarına erişim sağlanamaması ve hijyen yetersizliği nedeni ile ishal, 3,5 milyon insan yetersiz beslenme ve 60.000 insan ise doğa kaynaklı afetler sonucu hayatını kaybetmektedir. İklim değişikliği ve küresel ısınma, ihtiyaçların giderilmesinde olumsuz rol aldığı düşünüldüğünde, hastalık mortalitesinin ilerleyen dönemlerde daha da artacağı öngörülmektedir (Atay vd., 2012, s. 1).

Kolera ve ishale ek olarak vektörlerle taşınan malarya, dang hastalığı vb. birçok ölümcül hastalığın sıcaklığa ve yağışa/neme duyarlı olduğu göz önüne alındığında, iklim değişikliğinden kaynaklı çeşitli bulaşıcı hastalıkların dünya nüfusunun oldukça büyük bir kısmını tehdit ettiği açıkça görülmektedir. İklim değişikliğinin insan sağlığına etkisi yönünden asıl tehlike akut etkiler değil, beklenmekte olan asıl büyük tehlike sağlıklı toplum hayatının sürdürülebilirliği için gerekli olan sosyal, ekonomik ve doğal sistemlerin iklim değişikliği nedeniyle devamlı ve yıllar içinde artan bir baskı altında olmasıdır. Bu baskıları su kaynaklarının doluluk oranlarındaki mevsimsel düşüş ve değişiklikler, gıda üretiminde bölgesel dönemsel düşüşler ile deniz seviyesi yükselmeleri vb. oluşturmaktadır.

İklim değişikliğinin etkileri; yalnızca sağlığı değil, birey ve toplumların yaşayışlarını çok boyutlu etkileyecek etmenlerdir (Atay vd., 2012, s. 2). Sağlığa etkilerinin belirlenmesi ve iklim değişikliği sonuçlarının değerlendirilmesi, konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. İklim değişikliği geniş kapsamlı değerlendirildiğinde, doğrudan ya da dolaylı olarak insan sağlığını etkilediği açık şekilde görülmektedir.

2.1 İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SAĞLIK ÜZERİNE DOĞRUDAN ETKİSİ

İklim değişikliğinin insan sağlığına doğrudan etkileri sıcak ve soğuk hava dalgaları ile aşırı hava olaylarının yol açtığı akut sağlık sorunlarıdır. İklim değişikliği sonucu aşırı hava olaylarının sıklığı ve yoğunluğu artmaktadır. Kasırga, sel, hortum, kar, fırtına, kuraklık gibi aşırı hava olaylarının şiddeti ile orantılı olarak hastalıklar ve ölümler meydana gelmektedir. 2000- 2011 yılları arasında Avrupa'da 3,4 milyon kişi sellerden etkilenirken, 1000 kişi hayatını kaybetmiştir (Ciscar vd, 2011, s, 108). Meydana gelen aşırı hava olayları, travmaya bağlı yaralanmalara, afet sonrası görülen salgın hastalıklara, beslenme yetersizliği gibi sorunlara ve mental sağlık üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Yaşlılarda hipertermi ile birlikte kardiyovasküler hastalıklar, inme, hipertansiyon, böbrek, solunum sistemi rahatsızlıkları ve metabolik bozukluklara bağlı ölüm riski artmaktadır. İklim değişikliğine insanların uyum sağlamaları için farklı yöntemler geliştirilmez ise özellikle Avrupa'nın güney bölgelerinde sıcaklık ile ilişkili ölüm oranlarının artması beklenmektedir (Kiraz, 2019, s.6).

2.2 İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SAĞLIK ÜZERİNE DOLAYLI ETKİSİ

İklim değişikliğinin sağlık üzerine dolaylı etkilerini sıcaklık artışına ilişkin olarak gelişen enfeksiyon hastalıkları ve vektör kaynaklı hastalıklar oluşturmaktadır. Hava sıcaklığının artmasıyla birlikte sıtma, Afrika Uykusu Hastalığı (Chagas), ensefalit gibi vektör kaynaklı hastalıklarla vektör kaynaklı olmayan dizanteri, tifo, paratifo, kolera gibi hastalıkların görülme sıklığında artış görülmektedir. Hava sıcaklığının artması sivrisinek gibi vektörlerin sayısının ve yayılımının artmasına ve hastalık yapıcı mikroorganizmaların virulanslarının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sivrisineklerin sebep olduğu sıtmanın ılıman iklime sahip olan bölgelerde daha yaygın hale geleceği ve şu an görülmediği

tropikal ve subtropikal yüksek bölgelerde artış göstereceği beklenmektedir. Yine küresel kapsamda 2-3 °C'lik sıcaklık artışının sıtma riski altında bulunan insan sayısını %3-5 oranında arttırması ve sıtmanın endemik olarak görüldüğü bölgelerde mevsimsel görülme süresini arttıracakı öngörülmektedir (Erdoğan, Zeydan, & Sert, 2008, s.72)

İklim değişikliğinin diğer dolaylı etkileri arasında yer alan su kaynaklarında azalma ve kıyı ekosistemindeki bozukluklar sonucu ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar ise kontamine olmuş içme sularının içilmesi, kullanımı ve bu sularla temas etmiş yiyeceklerin yenilmesi ile insana bulaşabilir. Sıcaklıktaki değişimler, yağışların artması ve sel gibi doğal olaylar su kaynaklı enfeksiyonların yayılmasını arttırmırlar. Tatlı su kaynaklarının azalması veya deniz seviyesinin yükselmesine bağlı olarak tuzlu suyla karışması, tatlı suya ulaşımı engelleyerek kötü hijyen koşullarına neden olmaktadır. Su kalitesinin de bozulması kolera, tifo, paratifo ve çocukluk çağı diyaresi gibi hastalıkların insidansını ve bunlara bağlı ortaya çıkan ölümlerin görülme oranlarını arttırmaktadır (Erdoğan, Zeydan, & Sert, 2008, s.72)

Son zamanlarda iklim değişikliğinin sonucu olarak 2050 yılına kadar dünya şehirlerinin üçte ikisinde sıcaklık artışı beklenmektedir. Sıcaklık artışı su kaynakları üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Şehirlere su temini, insan sağlığının sürdürülmesi ve korunması için temel bir ihtiyaçtır. Dünyada dönemsel olarak büyük şehirlerde kuraklıklar meydana gelmektedir. Cape Town üç yıl üstüste normal yağış miktarının çok altında yağış almıştır. Bunun sonucu olarak büyük şehirler içinde suyu tamamen bitme tehlikesini ilk defa yaşayan şehir Cape Town olmuştur. Kuraklık süresi boyunca alınan önlemler ki özellikle kişi başı verilen suyun 25 litre ile sınırlandırılması ülkemizde ve dünya kamuoyunda oldukça yankı uyandırmıştır. (Parks, McLaren, Toumi, & Rivett, 2019).

3. CAPE TOWN SU KRİZİ

Cape Town, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 3 başkentinden (Pretoria (İdari), Cape Town (Yasama), Bloemfontein (Yargı)) birisidir. (İnsamer, 2017). Güney Afrika'nın güneybatısında yer alan Cape Town, ülkenin kapladığı alan olarak en büyük, nüfus yoğunluğu olarak ise ikinci büyük şehridir. Afrika kıtasının en çok ziyaret edilen turizm merkezi olan şehir; körfezi, Table Dağı ve Cape Zirvesi'yle ünlüdür. Cape Town şehri 4 milyondan fazla kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Şehirdeki alanların gelişmesinde yaşanan eşitsizlik ve ırk ayrımı, kent ırkçı bir kent planlamasıyla karakterize edilmesine neden olmuştur. Her ne kadar güzel olmasıyla ünlü olsa da şehirde beyaz ve siyah ırk arasında hala ciddi bir ayrımcılık söz konusudur. Kentteki temel sorunlar; sosyo-ekonomik yetersizlikler, barınma, eğitim, ulaştırma alt yapısı, beslenme ve sağlıktır. Aynı zamanda nüfus artışı ve göç de sosyo-ekonomik zorlukların büyümesine neden olmaktadır (DEİK, 2017, s.3)

Hızla büyüyen bir kıyı kenti olan Cape Town, 4 milyonun üzerindeki nüfusuyla, yıllardır su kıtlığı riski altındadır. Kuru iklimi ve kişi başına düşen su tüketimi şehrin su sorunlarının aslında başlangıç noktasıdır. Cape Town'un nüfusu arttıkça (1980'de 1,6 milyondan 2018'de 4 milyon) kişi başına düşen su, her yıl önemli ölçüde azalmaktadır. 2015 yılının yaz aylarının ardından çok düşük yağış gösteren üç kış geçtikten sonra Cape Town çok ciddi boyutta bir kuraklıkla karşılaşmıştır. 2018 yılının başlarında yapılan hesaplamalara göre; 22 Nisan 2018 tarihinde, şehrin suyu tamamen tükenmeyle karşı karşıya gelmiştir. Bu nedenle, 22 Nisan tarihine Sıfır Günü (Day Zero) ismi verildi. Buna göre hiçbir önlem alınmadığı takdirde dünyada suyu tamamen biten ilk metropol Cape Town olacaktı. Cape Town halkının günlük su tüketimi normal zamanda kişi başı 87 litreden fazlaydı. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO), kuraklık durumlarına yönelik kısa süreli önlem olarak kişi başı su tüketimini 25 litre ile sınırlandırma önerileri yerel yönetim tarafından uygulanmaya başlandı. 200 su verme noktasında, polis kontrolünde, halka kişi başı 25 litre olacak şekilde su dağıtılmaya başlanmıştır. Tarımsal su kullanımında ki artış yaşanan su krizinin etkisini arttırmıştır (Parks vd, 2019, s.3).

3.2 CAPE TOWN SU KRİZİNİN ŞEHİR HALKINA ETKİLERİ

Kuraklığın sık görülen sağlık üzerine etkileri: yetersiz beslenme, vektörler, havadan ya da tozla ilgili hastalıklar, su ile ilgili hastalıklar ve ruh sağlığı hastalıklarıdır. Kuraklıkta kırılgan gruplar; çocuklar, yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, genç hamilelerdir. Sıfır Günü nedeniyle, kişi başı 25 litre su verilmesi özellikle evlerin temiz tutulabilmesinde, yiyeceklerin hijyeninin sağlanmasında ve su ihtiyacı diğer

kişilerden fazla olan bakım hastaları ile yaşlılar bu durumdan oldukça fazla etkilenmiştir. Şehrin sağlık sisteminin sürekliliğini etkileyecek kesintiler uygulanmamakla birlikte, kuraklığın uzama ihtimaline karşılık sağlık kuruluşlarına su temin edebilmek adına alternatif kaynaklar bulunmaya çalışılmıştır. Cape Town'un tarım sektörü su kısıtlamalarından oldukça fazla etkilenmiştir. Bölgede yetişen ürünler sulamaya fazlaca ihtiyaç duyan ürünlerdir ve bunların sulaması sağlanamamıştır (Rodina, 2019, s.4). Et ve süt üretiminde bu durumlardan ötürü düşüş görülmüş ve tarımsal üretim %20 kayıp yaşamıştır. 30 bin mevsimlik işçi işlerini kaybetmiştir. Gelecek 10 yıl boyunca beklenen ürün hasadında düşüş olacağı öngörülmektedir. Turizm, şehir için çok önemli bir gelir kaynağı ve bu nedenle kuraklık önlemleri duyurulmasıyla turizmde ciddi boyutlarda azalma görülmüştür (Sorensen, 2017, s.520). Cape Town'da gelir düzeyi yüksek ve gelir düzeyi düşük kesim'in yaşadığı bölgeler arasında yaşam kalitesi açısından çok büyük bir farklılık göze çarpmaktadır. Su tüketiminin %64'ü gelir düzeyi yüksek olan bölgede olmasına rağmen, su tüketimi kısıtlamalarında öncelik gelir düzeyi düşük bölgeler olmuştur (Shepherd, 2019, s.5).

3.3 CAPE TOWN SU KRİZİNİ YÖNETMEK İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

Öncelikle yukarıda bahsedildiği gibi kişi başı su kullanımı 25 litre ile kısıtlanmıştır. Belediye tarafından yüksek su tüketimi yapan ev sahiplerine 70 \$ ile 700 \$ arasında değişen miktarda su kullanımına bağlı olarak para cezaları uygulanmıştır. Şehrin şebeke suyunu kullanarak araba yıkama yapan işletmelerin çalışması engellenmiş, yalnızca kendi özel su depoları olan işletmelerin çalışmasına izin verilmiştir (Enqvist & Ziervogel, 2019, s.3).

Ev sahiplerinin bahçelerindeki havuzlarını doldurmak ve bahçe sulamak yasaklanmıştır. Bu önlemlerin takibi için Su Polisleri görevlendirildi ve bu önlemlerin uygulanabilmesinde ciddi bir şekilde rol aldılar (Enqvist & Ziervogel, 2019, s.3). Suyun tüketim tarifelerinin ücreti yükseltilmiştir. Şehir halkına yalnızca suyu az tüketmeleri konusunda çağrı yapmanın, su tüketimini istenen seviyeye düşürmediği belirtilerek suyu fazlaca tüketen hanelere normal dönemde yazılardan çok daha yüksek faturalar yazılmıştır. Normal zamanda şehrin az gelişmiş bölümlerinde yaşayan kişilere ücretsiz su sağlanmaktayken bu uygulama kuraklık süresince kaldırılmıştır. Şehirdeki evlerin su tesisatlarına, ev sahipleri tarafından gönüllü olarak su yönetim cihazları yerleştirilmesi büyük ölçüde sağlanmış ve bu sistemle evlere günlük sınırlı limitlerde su temini gerçekleştirilmiştir. Şehrin su tesisatının eski olması ve çatlakların varlığından ötürü gözle görülemeyen yerlerde su kaçağı yaşanmasının önüne geçebilmek amacıyla şebeke suyunun basıncı düşürülmüştür. (Robins, 2019, s.6)

Su tüketimini düşürebilmek için, çeşitli iletişim stratejileri ve su tüketimi davranış değişiklikleri sağlanmaya çalışılmış, kamuoyunun dikkatini çekebilmek için radyo reklamları, billboardlarda çeşitli ilanlar verilmesi gibi çalışmalar yapılmıştır. Halka su tüketimlerini nasıl düşürebilecekleri konusunda çeşitli şekillerde bilgilendirmeler yapılmış ve böyle bir kriz durumunda fazla su tüketmenin "utanç verici" olduğu mesajları yayılmış ve belediye başkanının kendisi tarafından yüksek su tüketimi yaptığı belirlenen hanelere uyarıcı mektuplar gönderilmiştir. 350 üniversite ve okula kriz boyunca akıllı su sayaçları yerleştirilerek gençlere ve çocuklara su tüketimini düşürebilmek için neler yapacakları konusunda eğitimler verilmiştir. En fazla tüketim kısıtlaması tarım sektöründe olmuş ve sektör bu nedenden dolayı çok ciddi boyutlarda zarar görmüştür. Şehirde bulunan 28 sağlık kuruluşuna, sağlık sisteminin etkilenmemesi için herhangi bir su kısıtlaması uygulanmamıştır. (Byker vd, 2019, s.47). Cape Town 2018'in ilk aylarında yukarıda bahsettiğimiz tedbirler sayesinde, Sıfır Günü (Zero Day) adı verilen, şehrin su kaynaklarının tamamen kuruması tehlikesini atlatmayı başarabilmiştir. 2018'in Mayıs ayı itibarıyla yağış miktarı yükselmiş ve tehlike atlatılmıştır. Burada asıl önemli olan nokta, bu durum geçtikten sonra, çoğu insan, su tüketiminde eski davranışlarına dönmemiş, su tüketim alışkanlıklarını aynı şekilde devam ettirmiştir.

4. SONUÇ

Cape Town yönetimi, yeniden kuraklık ile karşılaşmamak için çok sayıda önlemler almayı planlamaktadır. Bunlardan bazıları; deniz suyu arıtma tesisleri kurulması, yeraltı sularının çıkarılması, su geri dönüşüm tesisleri inşa edilmesi ve barajlarda erken uyarı sistemleri kurulmasıdır. Bu önlemler, uzun vadeli olarak planlanmakta ve yakın gelecekte hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Cape Town'da

yaşanan su krizini sonuçları bakımından tüm dünya ülkeleri için örnek sunmaktadır. Ülkelerin su krizine yönelik; uzun vadede suyun artışı sağlayıcı, su tüketimi davranışına yönelik toplumların kalıcı davranış değişikliklerini oluşturabilecek, toplumlara yönelik güçlü, pozitif iletişim kurabilen, erken uyarı sistemleri geliştirebilecek, multidisipliner bir yaklaşım sergileyen, kültürlerarası farklara duyarlı, iklim değişikliğinin potansiyel risklerini de içeren planlamalar yapılmalıdır.

Ülkemizde kuraklıkla karşı karşıya kalma ihtimaline karşılık önlemlerin ivedilikle uygulanmaya başlamasının hayati öneme sahip olduğu açıktır. Kuraklık afetinin ülkeler üzerine etkisi çok boyutlu olmaktadır. Bütün sektörlerde kuraklık riskine karşı tedbirler planlanıp uygulanmalı, kamuoyunun dikkati bu yöne çekilerek halkında bu tedbirlere mutlaka dahil edilmesi sonuç alınabilmesi üzerinde etkili olacaktır. Yaşanabilecek uzun süreli su kesintilerine yönelik tedbirler mutlaka önceden planlanıp, ilgili birimlerce hazırlanacak planlarda dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Enqvist, J., & Ziervogel, G. (2019). Water governance and justice in Cape Town: An overview. *Wiley*, 6(4), 1-15
- Atay, H., Tüvan, A., Demir, Ö., & Balta, İ. (2012). *İklim değişikliğinin sağlık üzerine etkileri*. Ankara: Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- Byker, E., Putman, M., Reddy, C., & LeGrange, L. (2019). Global water crisis: Preparing preservice teachers for 'Day Zero'. *Kappa Delta Pi Record*, 55(1), 46-48.
- Ciscar, j.-C., Iglesias, A., Feyen, L., & Amelung, B. (2011). Physical and economic consequences of climate change in Europe. *Proceedings of the National Academy*, 7(6), 108.
- Çelik, S., Bacanlı, H., & Görgeç, H. (2008). *Küresel iklim değişikliği ve insan sağlığına etkileri*. Ankara: Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü .
- DEİK. (2017). *Güney Afrika ülke bülteni*. Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
- Erdoğan, Z., Zeydan, Ö., & Sert, H. (2008). İklim değişikliği ve sağlık üzerine etkileri. *İstanbul Üniversitesi Florance Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 16(61) 71-76.
- Hakyemez, C. (2019). *Su: Yeni Elmas*. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.
- İnsamer. (2019, 12 14). *İnsani ve sosyal araştırmalar merkezi*. 10 Haziran 2019 tarihinde İnsamer: https://insamer.com/tr/guney-afrika_508.htm adresinden erişildi.
- Keçe, M. (2016). İklim değişikliği. (Ed. F. Aydın) *Günümüz dünya sorunları içinde* (s. 78). Ankara: Pegem Akademi.
- Kiraz, E. D. (2019). *İklim değişikliğinin insan sağlığına etkileri*. Ankara: İklimİN.
- Mishra, A. K., & Singh, V. P. (2010). *A review of drought concepts*. New Delhi: Journal of Hydrology.
- Özey, R. (2007). *Afetler coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Pamuk Mengü, G., Anaç, S., & Özçakal, E. (2011). Kuraklık yönetim stratejileri. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48(2), 175-181.
- Parks, R., McLaren, M., Toumı, R., & Rivett, U. (2019). Experiences and lessons in managing water from Cape Town. *Imperial College London*, 29(1), 1-20
- Robins, S. (2019). 'Day Zero', Hydraulic citizenship and the defence of the commons in Cape Town: A case study of the politics of water and its infrastructures. *Journal of Southern African Studies*, 45(1), 5-29.

- Rodina, L. (2019). Water resilience lessons from Cape Town's water crisis. *Wire's Water Wiley*, 6(4), 1-7.
- Shepherd, N. (2019). Making sense of “Day Zero”: Slow catastrophes, anthropocene futures, and the story of Cape Town’s water crisis. *Water — Open Access Journal*, 11(9), 2-19.
- Sorensen, P. (2017). The chronic water shortage in Cape Town and survival strategies. *International Journal of Environmental Studies*, 74(4), 516-523.
- Şahin, Ü., & Kurnaz, L. (2014). *İklim değişikliği ve kuraklık*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi.
- Tekbaş, F. Ö., Vaizoğlu, S. A., Oğur, R., & Güler, Ç. (2005). *Küresel ısınma, iklim değişikliği ve sağlık etkileri*. Ankara: Devlet Su İşleri.
- The International Disaster Database*. (2019). Emdat. 14 Aralık 2019 tarihinde <http://www.emdat.be/> adresinden erişildi.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *Su Vakfı Dergisi*, 1(1), 26-37.
- Türkeş, M. (2012). Kuraklık, çölleşme ve birleşmiş milletler çölleşme ile savaşım sözleşmesi'nin ayrıntılı bir çözümlemesi. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 7-55.
- Yarının Suyu*. (2019). 24 Aralık 2019 tarihinde <https://yarininsuyu.com/> adresinden erişildi.

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Kendini Belirleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi

Dr. Öğretim Üyesi Vezir Aktaş¹
Doç. Dr. Yeliz Kındap Tepe^{2*}

Geliş tarihi: 04.01.2020
Kabul tarihi: 13.02.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 154-166
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 24%
Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

¹Jönköping Üniversitesi, İsveç,
vezir.aktas@ju.se,
ORCID ID 0000-0002-8475-1877

²19 Mayıs Üniversitesi, Türkiye,
yelizkindap@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-0963-810X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Toplumsal yaşamın önemli bir yönünü oluşturan olumlu sosyal davranışlar, toplumun düzgün işleyişi için kritik bir öneme sahiptir. Bu tür davranışlar hemen hemen her toplumda takdir ve teşvik edilmektedir. Olumlu sosyal davranışlar konusunda son yıllarda yapılan çalışmalarda, olumlu sosyal davranışın çok boyutlu ve davranışın altında yatan motivasyona vurgu yapılarak, Kendini Belirleme Kuramı (KBK) çerçevesinde ele alındığında, olumlu sosyal davranışın altında yatan motivasyon içsel veya dışsal olabileceği öne sürülmektedir. Yapılan bu çalışmada Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilen ve altı farklı türde olumlu sosyal davranışları ölçen Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin psikometrik yapısı KBK temelinde incelenmiştir. Ölçek maddelerinin içsel ve dışsal motivasyon olarak ayrışıp ayrışmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda, ölçeğin içsel motivasyon ve dışsal motivasyon ayırımı temelinde iki boyutlu olarak da kullanılabilirliği görülmüştür. Ölçeğin içsel ve dışsal motivasyon alt boyutlarının güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, Carlo ve Randall'ın sınıflaması göz önüne alındığında, ölçeğin özellikle özgeciler alt boyutunun Türk kültürü bağlamında yeniden kavramsallaştırılmasına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiş ve tüm sonuçlar KBK bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçsel Motivasyon, Dışsal Motivasyon, Kendini Belirleme Kuramı, Olumlu Sosyal Davranış

Examination of Psychometric Properties of the Prosocial Tendencies Measure in the Context of Self-Determination Theory

Assist. Prof. Dr. Vezir Aktaş¹
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Kindap Tepe^{2*}

First received: 04.01.2020
Accepted: 13.02.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 154-166
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 24%

¹ Jönköping University, Sweden,
vezir.aktas@ju.se,
ORCID ID 0000-0002-8475-1877

² 19 Mayıs University, Turkey,
yelizkindap@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-0963-810X

* Corresponding Author

ABSTRACT

Prosocial behaviours, which constitute an important aspect of social life, are essential for the proper functioning of society. These kinds of behaviors are appreciated and encouraged in almost every society. Recent research on prosocial behaviour has started to emphasize the multidimensional nature and underlying motivations of prosocial behaviour. Within the framework of Self-Determination Theory (SDT) suggests that the motivation behind engaging in prosocial behaviour is intrinsic or extrinsic. In this study, the psychometric structure of The Prosocial Tendencies Measure, which was developed by Carlo and Randall (2002) and distinguishes between six different types of prosocial behaviours, was examined based on SDT. Analyses to determine whether the items of this scale can be classified as intrinsic and extrinsic motivational factors showed that the scale can be used in two dimensions as intrinsic-extrinsic motivations. We also found that these two factors demonstrated good internal consistency. However, when Carlo and Randall's (2002) classification is taken into consideration, it seems that, especially, the altruism sub-dimension needs to be re-conceptualized in the Turkish cultural context. The obtained results were discussed in the framework of Self-Determination Theory.

Keywords: Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation, Self-Determination Theory, Prosocial Behaviour

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın önemli bir yönü olan Olumlu Sosyal Davranışlar (OSD-prosocial behaviors), toplumun düzgün işleyişi için kritik bir öneme sahiptir. Hemen hemen her toplum bu tür davranışları takdir ve teşvik etmektedir. Diğer bir ifadeyle, sosyalleşme sürecinde bireylerin olumlu sosyal davranışlar geliştirmesi, buna karşın, örneğin, saldırganlık eğilimlerini denetlemeleri beklenmektedir. Genel anlamıyla başkalarına fayda sağlama amacı güden gönüllü davranışlar olarak tanımlanan (Eisenberg, 1986; Eisenberg ve Fabes, 1998; Weinstein ve Ryan, 2010) olumlu sosyal davranışlar, farklı bağlamlarda ortaya çıkabilir ve insanlar çeşitli nedenlerden dolayı başkalarına yardım etme davranışında bulunabilirler. Dolayısıyla, olumlu sosyal davranışların altında yatan motivasyonları anlamının bu davranışı teşvik etmede önemli olduğu düşünülmektedir.

Alan yazınında olumlu sosyal davranışın empati ve başkalarının bakış açısına duyarlılık ile bir arada ortaya çıktığı ifade edilmektedir (bkz., Eisenberg ve Fabes, 1998). Diğer kişinin duygularını hissetme olarak tanımlanan empati farklı duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu duygusal tepkilerden biri olan sempati, bir başkasının yararı amacıyla yardım etme olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer duygusal tepki olan kişisel sıkıntı ise bir başkasının yardım istemesinin yarattığı olumsuz duygulanmaya işaret etmektedir. Empati ve sempati duygusu genellikle diğeri odaklı olumlu sosyal davranışta bulunmayı kolaylaştırırken, kişisel sıkıntı duygusu yardım isteyen karşısında sıkıntıdan kurtulmaya dönük benmerkezci, bencil temelli yardım etmeye yol açmaktadır (bkz., Eisenberg ve Fabes, 1998; Eisenberg, Wentzel ve Harris, 1998). Kişiler arası duyarlılığın bilişsel boyutu olarak ele alınan başkalarının bakış açısına duyarlılık ise, kendini diğer kişinin yerine koyarak onun düşüncelerini anlamaya çalışma şeklinde tanımlanmakta ve olumlu sosyal davranışla pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir (bkz., Eisenberg ve Fabes, 1998; Eisenberg ve ark., 1998).

Olumlu sosyal davranışlar konusunda son yıllarda yapılan çalışmalarda, olumlu sosyal davranışın çok boyutlu yapısına (Carlo ve Randall, 2001; 2002) ve davranışın altında yatan motivasyona vurgu yapıldığı (Roth, 2008; Roth, Kanat-Maymon ve Bibi, 2011) dikkat çekmektedir. Örneğin, Tisak ve arkadaşları (Jackson ve Tisak, 2001; Tisak ve Ford, 1986) yardım etme, paylaşma vb. davranışların çocuklar tarafından farklı şekillerde değerlendirildiğini ve kişilerarası ilişkilerde farklı işlevleri olduğunu ifade ederken, Carlo ve Randall (2002) ise ergenlerin psikososyal davranış eğilimlerini değerlendirmeleri sonucunda farklı türlerde olumlu sosyal davranış çeşitlerini tanımlayarak, Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'ni geliştirmiştir (Carlo ve Randall, 2002). Olumlu sosyal davranışların çok boyutluluğunu değerlendirmede yaygın olarak kullanılan ve 23 maddeden oluşan ölçek altı farklı olumlu sosyal davranış türünü ayırt etmektedir. Bunlar: Özgeci (temelde başkalarına yardım etme güdüsüyle içselleştirilmiş normlardan oluşan yardım etme davranışı), itaatkar (bir istek ya da rica olduğunda yapılan yardım), duygusal (duygusal uyarıcıların olduğu durumlarda yapılan yardım), acil (bir kriz durumunda yapılan yardım), kamusal (diğerlerinin önünde yapılan ve özünde saygı kazanma, onay alma gibi güdülerle yapılan yardım) ve gizli (yardım edenin kimliğinin belli olmadığı durumlarda yapılan yardım) olumlu sosyal davranışlar, şeklindedir. Carlo ve Randall (2001) farklı bağlamlardaki olumlu sosyal davranışları anlayabilmek/ölçebilmek için belirtilen sınıflamanın yararlı olduğunu ve bireylerin farklı motivasyonlarla olumlu sosyal davranışlar sergileyebildiklerini öne sürmektedirler. Örneğin dışsal faktörlerin kamusal olumlu sosyal davranış eğiliminde daha fazla rol oynaması beklenirken, içsel faktörlerin (self-motivated) özgeci ya da gizli olumlu sosyal davranış eğiliminde daha fazla rol oynaması beklenir (Carlo ve Randall, 2002).

Alan yazınında sosyal davranışların altında yatan mekanizmaları açıklamak için pek çok kuramsal yaklaşım öne sürülmektedir. Son yıllarda öne çıkan bu kuramsal yaklaşımlardan biri Deci ve Ryan (1985, 2000) tarafından geliştirilen Kendini Belirleme Kuramıdır (Self Determination Theory). Genel olarak, motivasyon, gelişim ve psikolojik sağlığa odaklanan kuram, sosyal ve kültürel faktörlerin insanların performans ve psikolojik sağlıklarının yanı sıra, irade ve inisiyatif algılarını (ya da davranışı kendisinin belirlemesi) nasıl geliştirdiğini veya zayıflattığını ele almaktadır.

Kendini Belirleme Kuramı (KBK)

Altı alt kuramdan oluşan bir meta-kuram olarak Kendini Belirleme Kuramı (Deci ve Ryan, 1985, 2000; 2008b; Ryan, 2009), özellikle son yıllarda farklı motivasyon türlerinin sonuçları, kişilik gelişimi ve psikolojik sağlık (well-being) konularında yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Kurama göre davranışın altında yatan motivasyon iç ya da dış kaynaklı olabilir (Deci ve Ryan, 1985). İçsel motivasyon (intrinsic motivation), kişinin bir davranışı, sağladığı tatmin duygusundan dolayı gerçekleştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani, bireyin davranışları maddi ödüller ya da dış zorlamalardan bağımsız gönüllü, içten gelen davranışlardır. Anılan bu davranışlar zevk alındığı, değer verildiği, önemli bulunduğu için gerçekleştirilmektedir. İçsel motivasyon oldukça özerktir ve kendini belirlemenin prototipik durumunu temsil etmektedir. Öte yandan, dışsal motivasyon (extrinsic motivation), bir eylem ya da davranışın belirli bir sonucu elde etmek için gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ryan ve Deci, 2000a, 2000b). Birey, ödül almak veya cezadan kaçınmak gibi belirli sonuçlara yol açan davranışlarda bulunur. Kurama göre, dışsal motivasyonlu davranışlar özerklik derecesi açısından büyük farklılıklar gösterebilmektedirler. Buna göre, içselleştirme (internalization) ve bütünleştirme (integration) süreçleri sayesinde, dışsal motivasyonlu davranışlar, tıpkı içsel motivasyonlu davranışlarda olduğu gibi, özerkliğe sahip olabilmektedirler. İçselleştirme bireyin bir değeri kabul etmesi ve içselleştirmesine işaret ederken, bütünleştirme ise söz konusu düzenlemenin bireyin benliğinin bir parçası olarak dönüştürülmesine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, davranış dışsal olarak motive olsa bile (örneğin dışsal zorlamalar), kişi içselleştirme ve bütünleştirme süreçlerinden geçtikten sonra yüksek düzeyde özerklik yaşayabilir ve sözkonusu davranışta bulunmak üzere güdülenebilir. KBK'a göre davranış düzenlemenin ya da içselleştirilmenin ne derece özerk bir şekilde yapıldığına bağlı olarak dışsal bir motivasyonla harekete geçen davranıştaki iradelilik hissi farklılaşabilmektedir (Ryan ve Connell, 1989; Vallerand, 1997). Diğer bir ifadeyle, kendini düzenleme dışsaldan içsele doğru özerklik düzeyine göre bir süreklilik göstermektedir. Buna göre, her biri farklı özerklik derecelerini yansıtan dört tür dışsal motivasyon düzenlemesi bulunmaktadır. Bunlar, dışsal düzenleme (external regulation), içe yansıtılmış düzenleme (introjected regulation), özdeşimle düzenleme (identified regulation) ve bütünleşmiş düzenlemedir (integrated regulation). İlk iki düzenlemede davranışın nedeni kişinin dışından (kontrollü motivasyon), son iki düzenlemede ise kişinin içinden gelmekte (özerk motivasyon) ve buna bağlı olarak kişinin kendini düzenleme biçimleri farklılaşmaktadır. Dolayısıyla ilk iki düzenlemede davranışın nedenleri dışsal kaynaklı algılandığından daha az özerklik hissi yaşanırken; son iki düzenlemede davranışın nedenleri içsel olarak algılandığı için davranışta daha fazla özerklik ya da iradelilik hissi yaşanmaktadır (Ryan ve Deci, 2000a, 2000b). Bu kavramsallaştırmadan dolayı, KBK'da son yıllarda içsel ve dışsal motivasyon kavramları yerine, “özerk motivasyon” (içsel motivasyon ile dışsal motivasyonun özdeşimle düzenleme ve bütünleşmiş düzenleme türlerini içerir) ve “kontrollü motivasyon” (dışsal motivasyonun içe yansıtılmış düzenleme ve dışsal düzenleme türlerini içerir) kavramları kullanılmaya başlanmıştır (Deci ve Ryan, 2008a; 2008b).

Kendini Belirleme Kuramı'nda (KBK), ayrıca, yaşamın ilk yıllarından itibaren birey için üç temel psikolojik ihtiyaçtan söz edilmektedir. Bunlar; özerklik (autonomy), ilişkisellik (relatedness) ve yeterlik (competence) ihtiyaçlarıdır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000a; Ryan, Deci ve Grolnick, 1995). Özerklik ya da kendini belirleme, kişinin benlik tarafından onaylanan ve benlikle bütünlük içinde olan davranışlarını sergileme ihtiyacıdır ve kişinin davranışları başlatma, sürdürme ve son vermayla ilgili tercih, onay ve irade hissini deneyimlemesi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). İlişkisellik ihtiyacı, diğerlerinden algılanan sıcaklık ve bakımın (ilginin) bir sonucu olarak ortaya çıkan genel bir ait olma duygusu olarak tanımlanmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995; Deci ve Ryan, 1991). Yeterlik ise, sosyal ve fiziksel dünyayla etkileşiminde bireyin etkili olduğu duygusunu hissetmesi olarak ele alınmaktadır (Deci ve Ryan, 1991; Deci, Vallerand, Pelletier ve Ryan, 1991). KBK'da temel psikolojik ihtiyaçların doyurulmasının davranışın altında yatan ve davranışı yönlendiren motivasyonu arttırdığı (Deci ve Ryan, 2000), sözkonusu temel psikolojik ihtiyaçların evrensel olduğu (Deci ve Ryan, 1985, 2000; Ryan ve Deci, 2000a, 2008) ve bunların sosyal çevre tarafından desteklenmesinin sosyal gelişim ve bireyin psikolojik iyi olma haline katkıda bulunduğu öne sürülmektedir (Deci ve Ryan, 2014; Ryan, 1995; Ryan, Deci ve Grolnick, 1995). Buna göre, üç temel psikolojik gereksinimin karşılanması içsel güdülenmeyi artırmakta, ancak içsel güdülenmenin sürdürülmesi sosyal çevreye bağlı olmaktadır.

Temel psikolojik ihtiyaçlarının sosyal çevre (ebeveyn, öğretmen, patron vs) tarafından doyurulmasının kişinin kendini özerk olarak düzenlemesini ya da sosyal değerleri içselleştirilmesini kolaylaştırabildiği (Deci ve Ryan, 2008a; Ryan ve Deci, 2000), temel psikolojik ihtiyaçların sosyal çevre tarafından doyurulmasında yaşanan sıkıntıların ise tam tersi bir etkisinin olduğu, çeşitli psikolojik problemlere yol açabildiği (Deci ve Ryan, 2000; 2014) ifade edilmektedir.

Son yıllarda KBK çerçevesinde yapılan bazı çalışmalar bireyin temel psikolojik ihtiyaçlarının yakın çevre tarafından giderilmesi ile olumlu sosyal davranışlar arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu (Gagné, 2003; Weinstein ve Ryan, 2010) göstermiştir. Buna göre, özerkliği destekleyici ebeveynlik ergenin özerk motivasyonla hareket etmesine ve bu yolla, ergenin daha sıklıkla olumlu sosyal davranışlar sergilemesine yol açabilmektedir (Assor, Roth ve Deci; 2004; Roth, 2008). Diğer bir ifadeyle, temel psikolojik ihtiyaçları tatmin edilen bir bireyin daha fazla olumlu sosyal davranış sergileme eğiliminde olacağı ileri sürülmektedir (Ryan ve Connell, 1989; Ryan ve Deci 2000a).

Olumlu sosyal davranışlar bencilden (egoistic) özgeciye (altruistic), dışsaldan içsel farklı süreçler tarafından motive olabilmektedir (Ryan ve Connell, 1989). Kendini Belirleme Kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, olumlu sosyal davranışın altında yatan motivasyonun içsel veya dışsal olabileceği (Ryan ve Deci, 2000a); kendiliğinden özerk bir motivasyonla yapılan davranışların “diğeri” yönelimli OSD, bir yarar elde etme amacına yönelik olarak yapılan davranışların ise “kendi” yönelimli OSD olduğu öne sürülmektedir (Roth, 2008). Nitekim, Ryan ve Connell (1989), olumlu sosyal davranışlar sözkonusu olduğunda, kendi yönelimli (self-focus) OSD’nin ise dışsal motivasyonla, diğeri yönelimli OSD ise daha ziyade özerklik (autonomous) ve içsel motivasyonla ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalarda, olumlu sosyal davranışın bir dereceye kadar içsel motivasyonla yönlendirildiği gösterilmiştir (Hepach, Vaish ve Tomasello, 2013; Warneken ve Tomasello, 2008). Gagné (2003) ise yaptığı çalışmadan hareketle olumlu sosyal davranışlarının altında yatan motivasyonun içsel olma olasılığının daha yüksek olduğu ifade etmiştir. Ayrıca içsel olarak (özerk) motive olan olumlu sosyal davranışın, davranışın kalıcılığını, performansını ve üretkenliğini daha güçlü bir şekilde yordadığı bulunmuştur (Grant, 2008; Grant ve Berg, 2010). Öte yandan, Carlo ve arkadaşlarının (Carlo ve Randall, 2001; 2002; Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003) sınıflamasındaki olumlu sosyal davranışların altında yatan motivasyonlar Kendini Belirleme Kuramı temelinde değerlendirildiğinde, tüm boyutlarda özerklik hissinin bulunduğu ancak davranışların içsel ve dışsal nedenle harekete geçmesi açısından başkalaştıkları söylenebilir. Örneğin, Carlo ve arkadaşlarının (2002; 2003) tanımlamasından hareketle, kamusal olumlu sosyal davranışın dışsal (kontrollü) motivasyonla, gizli olumlu sosyal davranışın ise daha ziyade içsel (özerk) motivasyonla harekete geçen davranışlar olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, yapılan çalışmalarda kamusal olumlu sosyal davranışın sempati ve başkalarının bakış açısına duyarlık ile negatif ilişki gösterdiği; duygusal ve itaatkâr olumlu sosyal davranışların ise olumlu sosyal davranışla ilgili ahlaki muhakeme, sempati ve başkalarının bakış açısına duyarlık ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (bkz., Carlo ve Randall, 2002; Carlo ve ark., 2003).

Buraya kadar özetlenen bilgilerden hareketle yapılan bu çalışmada Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilen ve altı farklı türde olumlu sosyal davranışa vurgu yapan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin psikometrik yapısı KBK temelinde değerlendirmiştir. Alan yazınındaki çeşitli araştırmalara (Gagné, 2003; Grant, 2008) ve KBK’nin temel varsayımlarına dayanılarak (Deci ve Ryan, 2000), olumlu sosyal davranışların ağırlıklı olarak içsel motivasyon tarafından yönlendirildiği düşünülmektedir (Kindap-Tepe ve Aktas, 2019). Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin Türkçe versiyonunu KBK temelinde içsel (özerk) /dışsal (kontrollü) motivasyon bağlamına uyarlamak ve doğrulamaktır. Bilindiği kadarıyla söz konusu ölçeğin faktör yapısının kendini belirleme kuramı çerçevesinde ele alındığı ilk çalışma olması araştırmaya önem kazandırmaktadır. Yapılan çalışmanın hem söz konusu ölçeğin kullanılabilirlik alanının genişlemesine hem de KBK kavramsal çerçevesinin olumlu sosyal davranışlara uyarlanmasına katkı sunması beklenmektedir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma örneklemini farklı bölümlerde okuyan lisans öğrencileri olmaktadır. Katılımcılara amaçlı örneklem seçme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle ulaşılarak, toplam 389 kişiden (200 kadın ve 189 erkek) veri toplanmıştır. Yaşları 19-31 arasında değişen ($Ort. = 21.91$, $S = 1.72$) katılımcıların üniversitede bulunma yılının dağılımı şöyledir: 95 kişi üniversitede birinci yılında, 125 kişi ikinci yılında ve 169 kişi üçüncü yılındadır.

Veri Toplama Araçları

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği (Prosocial Tendencies Measure). Carlo ve Randall (2002) tarafından ilk olarak üniversite öğrencileri için geliştirilen ölçek toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde 5 dereceli ölçek (1- beni hiç tanımlamıyor; 5- beni çok iyi tanımlıyor) üzerinden değerlendirilmektedir. Bu ölçme aracı 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Ergenlik döneminin başlarında ve ortasında olan gençlerle yapılan çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa katsayıları her iki yaş grubunda sırasıyla kamusal alt boyutu için .76-.86, duygusal alt boyutu için .86-.82, özgeci alt boyutu için .59-.80, itaatkâr alt boyutu için .80-.75, gizli alt boyutu için .76-.84 ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranış alt boyutu için .71 ve .75 olarak bulunmuştur. Buna ilaveten alt ölçeklerin 2 haftalık test-tekrar test güvenilirlik katsayıları .54 ile .82 arasında değişmektedir (Carlo ve ark., 2003). Kumru ve ark., (2004) tarafından Türk örnekleminde yapılan çalışmada ölçeğin 23-maddelik formu ve 5 alt boyutu kullanılarak Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının alt ölçekler için .52 ile 68 arasında değiştiği ifade edilmiştir. Bu araştırma kapsamında ölçeğin psikometrik özellikleriyle ilgili bilgilere bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Özerkliği Destekleme Ölçeği (Autonomy Support). Gençlerin anne ve babalarından algıladığı özerklik desteği düzeyini belirlemek amacıyla Soenens ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 7 madde oluşan ve 5'li Likert üzerinden değerlendirilen ölçeğin (1- hiç katılmıyorum, 5- çok katılıyorum) Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak ifade edilmiştir (Soenens ve ark., 2007). Türkçeye uyarlaması Kındap (2011) tarafından yapılan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının anne bildirim için .81, baba bildirim için .82 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı gencin anne bildirim için .80; baba bildirim için .88'dir.

Psikolojik Kontrol Ölçeği (Psychological Control Questionnaire). Ebeveynlerin ergen üzerinde uyguladığı psikolojik kontrolü ölçmek amacıyla Barber (1996) tarafından geliştirilen Psikolojik Kontrol Ölçeği kullanılmıştır. Toplam 8 madde ile ölçülen annenin uyguladığı psikolojik kontrol ("Annem eğer onu utandıracak bir şey yaparsam, beni görmezden gelmeye çalıştığı olur"; 1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) beş dereceli Likert tipi bir ölçektir. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının anne için .72 ile .85; baba için .74 ile .86 arasında değiştiği bulunmuştur (Barber, 1996). Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Sayıl ve Kındap (2010) tarafından yapılmış olup anne için .77 baba için .79 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı anne formu için .74; baba formu için .80 olarak bulunmuştur.

Psikolojik İhtiyaçların Tatmini Ölçeği (Basic Psychological Need Satisfaction Scale). Toplam 21 maddeden oluşan ölçek temel psikolojik ihtiyaçlarının ne derece doyurulduğunu belirlemek amacıyla Deci ve Ryan (2000) ve Gagné (2003) tarafından geliştirilmiştir. Özerklik, yeterlik ve ilişkisellik alt boyutlarından oluşan ölçekte katılımcıların verdikleri tepkiler 5'li Likert üzerinden değerlendirilmektedir (1- hiç katılmıyorum, 5- çok katılıyorum). Türkçeye uyarlaması Şimşek ve Yalınçetin (2010) tarafından yapılan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Bu araştırma örnekleminde ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .71'dir.

İşlem ve Etik

Araştırma için gerekli izinler alınmış, ölçekler katılımcılara toplu uygulama şeklinde sınıf ortamında uygulanmıştır. Katılımcıya uygulamanın başında araştırma ile ilgili hem sözlü hem de yazılı (Onam Formu ile) bilgi verilmiştir. Katılımcılara araştırmanın adı ve amacı, bilgilerin gizliliği, kimlik

bilgilerinin alınmayacağı ve ölçekleri doldurmanın yaklaşık ne kadar süreceği (20 ile 40 dakika) ile ölçeklerin ne şekilde doldurulması gerektiği hakkında bilgiler verilmiş, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir.

BULGULAR

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğinin KBK bağlamındaki yapı geçerliliği belirlemek amacıyla ilk aşamada açıklayıcı faktör analizi (explanatory factor analysis) yapılarak, söz konusu ölçek maddelerinin faktör yapısı temel bileşenler analiziyle değerlendirilmiştir. Verinin analiz için uygunluğunu sınamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmış (KMO = .86) ve verinin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan beş faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerin özdeğerleri 5.34, 3.66, 1.56, 1.10 ve 1.01 şeklinde saptanmıştır. Varimax rotasyonu kullanılarak maddeler iki faktöre zorlandığında ölçekte yer alan maddelerin iki istisna dışında içsel ve dışsal motivasyon olarak temsil edildiği görülmüştür. Ölçeğin madde faktör yükleri Tablo 1'de sunulmaktadır. İki faktörlü yapının toplam varyansın %39.18'ini açıkladığı bulunmuştur. Analiz sonucunda dışsal motivasyon alt boyutunda yer alması beklenen 9. maddenin ("Bağışların artması için bağış yapanlara vergi indirimi uygulanması gerektiğine inanırım") içsel motivasyon alt boyutunda yer aldığı; içsel motivasyon alt boyutunda yer alması beklenen 16. maddenin ("Başkalarına en iyi yardımı oldukça duygusal ortamlarda yaparım.") dışsal motivasyon alt boyutunda yük aldığı belirlenmiş ve her iki maddenin analiz dışı bırakılmasına karar verilmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise içsel motivasyon alt boyutu için .86; dışsal motivasyon alt boyutu için .77 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri

Maddeler	İçsel Motivasyon	Dışsal Motivasyon
Genellikle isimsiz bağışlar yaptığımda kendimi daha iyi hissederim. -Gizli	.75	-.14
İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem. -İtaatkâr	.73	.03
Ağır biçimde zarar görmüş insanlara yardım etme eğilimindeyim. -Acil	.71	.01
Gerçekten zor durumda ya da ihtiyaç içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyim. -Acil	.71	.08
Başkaları benden yardım istediğinde gecikmeden yardım ederim. -İtaatkâr	.69	.02
İhtiyacı olan insanlar kim olduğumu bilmedikleri zaman onlara daha çok yardım etme eğilimindeyim. -Gizli	.69	-.03
Problemi olan birine yardım ettiğimde çok mutlu olurum. -Acil	.68	-.01
İnsanlara gerçekten hassas ve duygulu olduklarında özellikle yardım ederim. -Duygusal	.60	.09
İnsanlara genellikle, kimin yardım ettiğini bilmediklerinde yardım ederim. -Gizli	.58	-.08
Bence en iyi yardım, yapanın kim olduğunun bilinmediği yardımdır. -Gizli	.55	-.13
Başkaları kötü bir durumda olduğu zaman benim için yardım etmek kolaydır. -Duygusal	.45	-.15
Duygusal ortamlar bende muhtaçlara yardım etme isteği uyandırır. -Duygusal	.44	.31
Para bağışı yaptığım zaman ismimin bilinmemesini tercih ederim. -Gizli	.43	.34
Bağışların artması için bağış yapanlara vergi indirimi uygulanması gerektiğine inanırım. -Özgeci - R	.38	.24
Etrafta başkaları olduğu zaman, ihtiyacı olanlara yardım etmek benim için daha kolaydır. -Kamusal	.01	.72
Etraftan birileri göreceksa başkalarına daha çok yardım ederim. -	-.17	.70

Kamusal

En çok etrafta başka birileri varken yardım ederim. - <i>Kamusal</i>	.02	.67
Birileri benim yaptıklarımı izlediğinde, başkalarına en iyi şekilde yardım ederim. - <i>Kamusal</i>	-.14	.67
Hayır işlerine (gönüllü hizmetlere) ayırdığım zaman ve emek için daha fazla ödüllendirilmem gerektiğine inanırım. - <i>Özgeci - R</i>	.00	.63
Başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, sizin iyi biri olarak tanınmanızı sağlamasıdır. - <i>Özgeci - R</i>	-.01	.58
Hayır işlerinde çalışmanın en iyi yanlarından biri özgeçmişime yazdığımda saygınlık kazandırmasıdır. - <i>Özgeci - R</i>	.07	.57
Yardım etmenin en iyi tarafı gelecekte karşılıkten yardım alabilmektir. - <i>Özgeci - R</i>	-.05	.45
Başkalarına en iyi yardımı oldukça duygusal ortamlarda yaparım. - <i>Duygusal</i>	.20	.41
Özdeğer	5.34	3.66
Açıklanan Varyans	23.25	15.93
Alfa Katsayısı	.86	.77

Uyuşma (convergent) ve Ayrılık (discriminant) Geçerlilikleri

Uyuşma geçerliğini sınamak için araştırmada ölçeğin anne babadan algılanan psikolojik kontrol, özerk irade desteği, temel ihtiyaç tatmini arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Tablo 2’den de görülebileceği gibi ölçeğin içsel motivasyon boyutunun beklendik şekilde anne ve babadan algılanan özerk irade desteğiyle pozitif yönde ilişkili olduğu; buna karşı anne babadan algılanan psikolojik kontrolle negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçeğin dışsal motivasyon alt boyutunun beklendik şekilde anne ve babadan algılanan özerk irade desteğiyle negatif yönde ilişkili olduğu; buna karşı anne babadan algılanan psikolojik kontrolle pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Genel temel psikolojik ihtiyaçlarla pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin içsel motivasyon alt boyutunun psikolojik ihtiyaçların tatmini ile pozitif yönde ilişkili olduğu; buna karşı ölçeğin dışsal motivasyon alt boyutuyla negatif yönde ilişkili olduğu ancak ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2. *Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğinin Araştırmada Ele Alınan Diğer Değişkenler ile İlişkisi*

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. İçsel Motivasyonlu OSD	-						
2. Dışsal Motivasyonlu OSD	.01	-					
3. Anne Özerk İradeyi Destekleme	.23***	-.10*	-				
4. Baba Özerk İradeyi Destekleme	.25***	-.01	.41***	-			
5. Anne Psikolojik Kontrol	-.10*	.11*	-.32***	-.20***	-		
6. Baba Psikolojik Kontrol	-.11*	.15***	-.18***	-.39***	.45***	-	
7. Temel İhtiyaç Tatmini	.45***	-.01	.42***	.46***	-.26***	-.24***	-

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

BULGULAR

Yapılan bu çalışmada Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilen ve farklı türlerde olumlu sosyal davranışlara vurgu yapan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin psikometrik yapısı KBK temelinde incelenmiş ve elde edilen bulguların iki farklı sonuca işaret ettiği görülmüştür. Bunlardan birincisine göre, 23 maddeden oluşan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği maddelerinin içsel (özerk) ve dışsal (kontrollü) motivasyon olarak ayrışıp ayrışmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, genel olarak, ölçeğin içsel motivasyon ve dışsal motivasyon ayırımı temelinde iki boyutlu olarak da kullanılabilmesine (olumlu sosyal davranış türleri göz önüne

alınmaksızın) ve açıklanan toplam varyansın yeterli düzeyde olduğuna (%39.18) işaret etmektedir. İç tutarlılık açısından bakıldığında ise boyutların güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen bulgular Carlo ve Randall (2002) tarafından tanımlanan altı değişik olumlu sosyal davranış türü açısından değerlendirildiğinde ise Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin alt boyutlarından olan ve ölçekte ters yönde puanlanması gereken özgeci (altruistic) ile kamusal (public) olumlu sosyal davranışların daha ziyade dışsal motivasyonla, gizli (anonymous), duygusal (emotional), itaatkâr (compliant) ve acil (dire) olumlu sosyal davranışların ise daha ziyade içsel motivasyonla güdülendikleri görülmüştür. Her iki değerlendirmede de olumlu sosyal davranış maddelerinin büyük bir çoğunluğunun içsel motivasyon boyutunda yer alması bu davranışların ağırlıklı olarak içsel motivasyon tarafından yönlendirildiği yönündeki beklentilerle uyusmaktadır (Gagné, 2003; Grant, 2008).

Kavramsal olarak, başkaları önünde yapılan ve özünde diğerlerinden onay ve saygı kazanma isteği tarafından güdülenen yardım etme davranışı olarak tanımlanan kamusal olumlu sosyal davranışların (Carlo ve Randall, 2002) yapılan analizlerde dışsal motivasyon boyutunda yer alması şaşırtıcı gelmemektedir. Beklentilerin aksine, bir istek ya da rica sözkonusu olduğunda yapılan yardım olarak kavramsallaştırılan itaatkâr olumlu sosyal davranışların dışsal motivasyon yerine içsel motivasyon boyutunda yer alması, anılan bu davranışların katılımcılar tarafından içselleştirildiğine işaret etmektedir. KBK'da özerklik derecesi açısından dışsal motivasyonlu davranışlar arasında farklılıklar bulunduğu; kendini düzenlemenin dışsaldan içsele doğru özerklik düzeyine göre bir süreklilik gösterdiği ve dolayısıyla da dışsal motivasyonlu davranışların, tıpkı içsel motivasyonlu davranışlarda olduğu gibi, özerkliğe sahip olabilecekleri ifade edilmiştir (Ryan ve Deci, 2000a, 2000b). Buna göre, dışsal düzenleme ve/veya içe yansıtılmış düzenleme süreçlerinin kamusal olumlu sosyal davranışlarda daha etkili olduğu, katılımcıların davranışın nedenlerine ilişkin daha az özerklik hissi yaşadıkları söylenebilir. Benzer şekilde, katılımcıların özdeşimle düzenleme ve/veya bütünleşmiş düzenleme süreçleri yoluyla itaatkâr olumlu sosyal davranışları içselleştirdikleri dolayısıyla daha fazla özerklik hissi yaşadıkları söylenebilir. Nitekim, yapılan çalışmalarda Türkiye'de ergenlik dönemindeki bireylerin en az kamusal, en fazla itaatkâr olumlu sosyal davranışlar gösterdikleri ifade edilmiştir (Kumru, Carlo ve Edwards, 2004). Analizler kapsamında gizli (yardım edenin kimliğinin belli olmadığı durumlarda yapılan yardım), duygusal (duygusal uyarıcıların olduğu durumlarda yapılan yardım) ve acil (bir kriz durumunda yapılan yardım) olumlu sosyal davranış türlerinin de içsel motivasyonlu davranışlar boyutunda yere alması bu davranışların özdeşimle düzenleme ve bütünleşmiş düzenleme süreçleri yoluyla katılımcılar tarafından içselleştirildiğini düşündürmektedir. Öte yandan, temelde başkalarına yardım etme güdüsüyle içselleştirilmiş normlardan oluşan, sempati duygusundan kaynaklanan ve başkalarının ihtiyaçlarını/iyiliğini önemseyen yardım etme davranışı olarak kavramsallaştırılan özgeci olumlu sosyal davranışların (Eisenberg ve Fabes, 1998), beklentilerin aksine, içsel motivasyon yerine dışsal motivasyon boyutunda yer alması söz konusu ölçek maddelerinin orijinal ölçekte ters puanlanması gereken maddeler olarak formüle edilmesiyle açıklanabilir. Olası bir diğer açıklama ise orijinal özgeci olumlu sosyal davranışları ölçebilmek amacıyla kullanılan maddelerinin Türk kültürel bağlamında özgecilik kavramına karşılık gelmeyebileceğidir. Empati ve sempati duygusunun özgeci olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde ilişkili olduğu ve diğeri odaklı olumlu sosyal davranışta bulunmayı kolaylaştırdığı bilinmektedir (bkz., Eisenberg ve Fabes, 1998). Dolayısıyla, özgeci olumlu sosyal davranışların içsel motivasyonla harekete geçen davranış grubunda yer alması beklenir. Ancak, araştırma kapsamında elde edilen bulgular, mevcut haliyle özgeci olumlu sosyal davranış alt ölçek maddelerinin Türk kültürel bağlamında özgeciliği ölçmediğini düşündürmektedir. Örneğin *“Başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, sizin iyi biri olarak tanınmanızı sağlamasıdır.”* veya *“Bağışların artması için bağış yapanlara vergi indirimi uygulanması gerektiğine inanırım.”* şeklinde formüle edilen özgeci olumlu sosyal davranış maddelerinin, ters puanlanıyor olsalar bile, Türk kültürel bağlamında özgeciliğe karşılık gelmediği söylenebilir.

Ölçüt geçerliği kapsamında elde edilen bulgular, içsel motivasyon boyutunun ebeveynlerden algılanan özerk irade desteğiyle pozitif yönde, anne babadan algılanan psikolojik kontrolle negatif yönde ilişkili olduğunu; dışsal motivasyon boyutunun ise anne ve babadan algılanan özerk irade desteğiyle negatif yönde, anne babadan algılanan psikolojik kontrolle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Temel psikolojik ihtiyaçların tatmini açısından bakıldığında ise içsel motivasyon boyutunun psikolojik

ihtiyaçların tatmini ile pozitif yönde ilişkili olduğu, dışsal motivasyon boyutu ile olan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Alan yazınında, KBK temelinde, ebeveyn uygulamaları genellikle kontrol (davranışsal ve psikolojik kontrol) ve destek olarak iki boyutta ele alınmaktadır (Barber, Stolz ve Olsen, 2005; Bean, Barber ve Crane, 2006). Olumlu sosyal davranışlar alanında yapılan araştırmalar destekleyici ebeveynlik uygulamalarının olumlu sosyal davranışlar alanındaki özerk motivasyonu ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Assor ve ark., 2004; Gagne 2003; Kındap, 2011; Roth, 2008; Ryan ve Connell, 1989). Benzer şekilde temel psikolojik ihtiyaçlarının sosyal çevre tarafından tatmin edilmesinin kişinin kendini özerk olarak düzenlemesine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir (Deci ve Ryan, 2008a; Ryan ve Deci, 2000a).

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular 23 maddeden oluşan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği maddelerinin, olumlu sosyal davranış türleri göz önüne alınmaksızın, KBK çerçevesinde içsel (özerk) ve dışsal (kontrollü) motivasyonlu davranışlar olarak ayrışabileceğine ve ölçeğin bu şekilde iki boyutlu olarak kullanılabilmesine işaret etmektedir. Carlo ve Randall (2002) tarafından yapılan sınıflama dikkate alındığında ise ölçeğin içsel (özerk) ve dışsal (kontrollü) motivasyonlu davranışlar temelinde sınıflandırılmasının kısmen sorunlu olduğu görülmüştür. Buna göre, Carlo ve Randall (2002) tarafından yapılan tanımlama uyarınca içsel motivasyon boyutunda yer alması gereken özgeci olumlu sosyal davranış maddelerinin dışsal motivasyon boyunda yer alması maddelerin katılımcılar tarafından dışsal motivasyonla harekete geçen davranışlar olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Bu durum, bir yandan ölçek maddelerinin ters puanlanacak şekilde formüle edilmelerine bağlı olabileceği gibi, söz konusu ölçeğin Türk kültürel bağlamında özgeciliğe karşılık gelmeyebileceğine de bağlı olabilir. Dolayısıyla ilerideki araştırmalarda özgeci olumlu sosyal davranışların Türk kültürü bağlamında işevuruk olarak yeniden tanımlanıp, ters madde kullanmaksızın ölçülmesinde fayda var olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, araştırmada ölçeğin ölçüt geçerliği için kullanılan diğer değişkenlerle olan ilişkilerin yönü değerlendirilirken ilişkilerin korelasyona dayalı olduğuna dikkat edilmelidir. Katılımcıların sadece üniversite öğrencileri olması ölçeğin daha farklı gruplarda test edilmesini elde edilen bulguların geçerliğine katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Assor, A., Roth, G., & Deci, E. L. (2004). The emotional costs of parents' conditional regard: A self-determination theory analysis. *Journal of Personality*, 72, 47-88.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Barber, B. K., Stolz, H. E., & Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method: V. Assessing relevance across culture: Cross-national replications. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4), 58-72.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.

- Bean, R. A., Barber, B. K., & Crane, D. R. (2006). Parental support, behavioral control, and psychological control among african american youth: The relationships to academic grades, delinquency, and depression. *Journal of Family Issues*, 27(10), 1335–1355.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B.A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23, 107-134.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2001). Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. In F. Columbus (Ed.) *Advances in Psychology Research*, II, 151–170. New York: Nova Science.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31–44.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska symposium on motivation: 38. Perspectives on motivation*, 237–288. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008a). Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life’s domains, *Canadian Psychology*, 49, 14–23.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008b). Self-determination theory: A macro theory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*, 49, 182-185.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. In N. Weinstein (ed.). *Human motivation and interpersonal relationships: Theory, research, and applications*, 53-73. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G. & Ryan, R. M. (1991). Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational Psychologist*, 26(3&4), 325-346.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.). *Handbook of child psychology: 3. Social, emotional, and personality development*, 701-778. New York: Wiley.
- Eisenberg, N., Wentzel, M., & Harris, J. D. (1998). The role of emotionality and regulation in empathy-related responding. *School Psychology Review*, 27(4), 506-521.
- Gagné, M. (2003). The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation and Emotion*, 27, 199-223.
- Grant, A. M. (2008). Does intrinsic motivation fuel the prosocial fire? Motivational synergy in predicting persistence, performance, and productivity. *Journal of Applied Psychology*, 93, 48–58.
- Grant, A. M., & Berg, J. M. (2010). Prosocial motivation at work: How making a difference makes a difference. Forthcoming in K. Cameron and G. Spreitzer (Eds.). *Handbook of Positive Organizational Scholarship*. Oxford: Oxford University Press.
- Hepach, R., Vaish, A., & Tomasello, M. (2013). A new look at children’s prosocial motivation. *Infancy*, 18(1), 67–90.

- Jackson, M., & Tisak, M.S. (2001). Is prosocial behavior a good thing? Developmental changes in children's evaluations of helping, sharing, cooperating and comforting. *Journal of Developmental Psychology, 19*, 349-367.
- Kındap, Y. (2011). *A longitudinal study of the relationship between supportive parenting, social adjustment and self-determination level among adolescents on the basis of Self Determination Theory*. Unpublished doctoral dissertation, Department of Psychology, Hacettepe University, Ankara.
- Kindap-Tepe, Y., & Aktas, V. (2019). The Mediating Role of Needs Satisfaction for Prosocial Behavior and Autonomy Support. *Current Psychology, 10* Haziran 2019 tarihinde <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00466-9> adresinden erişildi.
- Kumru, A., Carlo, G., & Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 19*(54), 109-125.
- Roth, G. (2008). Perceived parental conditional regard and autonomy support as predictors of young adults' self-versus other-oriented prosocial tendencies. *Journal of Personality, 76*(3), 513-534.
- Roth, G., Kanat-Maymon, Y., & Bibi, U. (2011). Prevention of school bullying: The important role of autonomy-supportive teaching and internalization of pro-social values. *British Journal of Educational Psychology, 81*, 654-666.
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality, 63*, 397-427.
- Ryan, R. M. (2009). Self-determination theory and wellbeing. *Wellbeing in Developing Countries (WeD). Research Review 1 – June*.
- Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 749-761.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*, 68-78.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000b). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology 25*, 54-67.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2008). A self-determination approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. *Canadian Psychology, 49*, 186-193.
- Ryan, R. M., Deci, E. L., & Grolnick, W. S. (1995). Autonomy, relatedness, and the self: Their relation to development and psychopathology. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.). *Developmental psychopathology 1*, 618-655. New York: Wiley.
- Sayı, M., & Kındap, Y. (2010). Ergenin anne babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 62-71.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., et al. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology, 43*, 633 – 646.
- Şimşek, Ö. F., & Yalınçetin, B. (2010). I feel unique, therefore I am: The development and preliminary validation of the personal sense of uniqueness (PSU) scale. *Personality and Individual Differences, 49*(6), 576-581.
- Tisak, M. S., & Ford, M. E. (1986). Children's conceptions of interpersonal events. *Merrill-Palmer Quarterly, 32*, 291-306.
- Vallerand, R. J. (1997). Toward a Hierarchical Model of Intrinsic and Extrinsic Motivation. In M. P. Zanna (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology, 271-360*. New York: Academic Press.

- Warneken, F., & Tomasello, M. (2008). Extrinsic rewards undermine altruistic tendencies in 20-month-olds. *Developmental Psychology*, 44(6), 1785-1788.
- Weinstein, N., & Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 222-244.

Reklam, Kültür ve İletişim

Doç. Dr. Pervin Nedim Bal^{1*}
Dr. Öğr. Üyesi Mualla Murat Nuhoglu²
Büşra Erkan³
Şeyma Doğan⁴
Rumman Emine Öner⁵

Geliş tarihi: 21.12.2019
Kabul tarihi: 14.02.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 167-182
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 20%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Beykent Üniversitesi, Türkiye,
pervinbal@beykent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3090-6634

² Türkiye, muallamurat@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-8872-8973

³ Türkiye, erkanbusraa@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8109-7494

⁴ Türkiye, seymadogann@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3456-6489

⁵ Türkiye,
rummanoner1997@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6779-5539

*Sorumlu yazar

Özet

Reklam, kapitalizme hizmet eden en önemli sektörlerden biridir. Tüketicinin ilk etapta bilinçli ya da bilinçsiz kullandığı bir araç olarak reklam, teknolojinin getirdiği imtiyazla ekonominin yönünü tespit eder. İnsanlığın, etkisinden kurtulamadığı reklam sektörü iletişimin de bir aracıdır. Tüketiciyi ihtiyacı olsun olmasın her şartta satın almaya ikna edici gerekçe ve durumları yaratma beceri ve toplamı olarak özetlenebilen reklam olgusu, günün her saniyesinde beş duyumuzla maruz kaldığımız, psikolojik olarak etkilenmenin kaçınılmaz olduğu, yüzyılın en çok gelir sağlayan para kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu kadar önemli bir sektör, kendi alanı içindeki kuram ve ilkeler kadar ürünün sunulduğu hedef kitlenin de kültürünü ve sosyal yaşantısını iyi bilmek ve irdelemek zorundadır. Bütün ülkelere ürün satan bir markanın her ülkeye göre hazırladığı reklam birbirinden farklıdır ve hedef kitlesinin kültürünü taşır. Reklam, aynı zamanda bir iletişim aracıdır. Duygu ve düşüncelerin tezahürünü taşır. Duygu ve düşüncelerin nesiller arasındaki farkı da önemlidir. Nesillerin kültürel değerleri dikkate alınarak hazırlanan reklamların hedef kitlelerinin ürüne yaklaşımı o reklamın başarısını gösterir. Bütün bunlar bilinirken arka planda bilinmeyen daha farklı değerler de vardır. Bir banka reklamında ürün, genç bir kıza bir delikanlı arasındaki sevgili ilişkisi içerisinde Transaksiyonel Analiz kuramı ile işlenerek dikkat çekecek bir şekilde sunulmuş ve böylelikle toplumun değer yargıları kullanılmıştır. Bu çalışmada Erich Berne'nin Transaksiyonel Analiz kuramı kullanılarak bir banka reklam filminin yorumlaması yapılmış ve kültürel değerlerin reklam sektörüne etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Reklam, Kültür, Eğitim, İletişim.

Advertising, Culture and Communication

Assoc. Prof. Dr. Pervin Nedim Bal^{1*}
 Assist. Prof. Dr. Mualla Murat Nuhuđlu²
 Bùfra Erkan³
 Şeyma Dođan⁴
 Rumman Emine Öner⁵

First received: 21.12.2019
Accepted: 14.02.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 167-182
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
 Similarity Index 20%

¹ Beykent Üniversitesi, Türkiye,
 pervinbal@beykent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3090-6634

² Türkiye, muallamurat@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-8872-8973

³ Türkiye, erkanbusraa@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8109-7494

⁴ Türkiye, seymadogann@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3456-6489

⁵ Türkiye,

rummanoner1997@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6779-5539

* Corresponding Author

Abstract

Advertising is one of the most important sector serving capitalism. Advertising as a tool, which is used by the consumer, consciously or unconsciously in the first place determines the direction of the economy with the privilege brought by technology. The advertising sector, which humanity cannot get rid of its influence, is also a means of communication. The advertising phenomenon, which can be summarized as the sum of the skills and ordinances to create convincing reasons and situations to buy in every condition whether the consumer needs it or not, is considered to be one of the most income-generating sources of money in this century that we are exposed to by our five senses every second of the day, and where psychologically influenced is inevitable. Such an important sector has to know and examine the culture and social life of its target audience to which the product will be presented as well as the theories and principles within its field. The advertising prepared by a brand that sells products to all countries is different from each other according to each country and carries the culture of its target audience. Advertising is also a means of communication. It conveys the manifestation of emotions and thoughts. The difference between emotions and thoughts across generations is also important. The approach of the target audience to the product shows the success of that advertising which is prepared by considering the cultural values of the generations. While all this is known, there are also different values that are unknown in the background. In a bank advertisement, the product is presented in a remarkable way by using the theory of transactional analysis within the beloved relationship between a young girl and a young man, and thus the value judgments of the society are used. In this study, a bank advertising film is interpreted by using transactional analysis theory of Eric Berne and it is attempted to determine the effect of cultural values on the advertising sector.

Keywords: Advertising, Culture, Education, Communication.

GİRİŞ

Dil, bütün alan yazınlarının anlama becerilerinin temelidir. İnsan ve insanlığın gelişimi dil sayesinde olur. Dil eğitimi belli bir yaştan sonra sahip olunan mesleklerin başarısını sağlayan en temel özelliktir. İnsan için, dilin seviyesi yaşamının da seviyesini belirler. Dil bilgisi eğitimi MEB’de 1. sınıftan 12. sınıfa kadar yer alırken, YÖK akademide ön lisans ve lisanslarda da 1. sınıflarda bu alan yazımına müfredatta yer vermiştir.

Dil bilgisi üzerine yapılan çalışmalarda dil bilgisinin çok yönlü ele alınabileceği görünmüştür. Çalışma boyutlarından birisi; “Klâsik veya geleneksel dil bilgisi denilen’ Biçimbilimsel Dil Bilgisi, Üretimci ve Dönüşümcü Dil Bilgisi, Kavramsal-İşlevsel Dil Bilgisi, Söyleyiş Dil Bilgisi, Metinsel Dil Bilgisi’ gibi. Okullarda hangi bilgilerin verilmesi gerektiği tartışmaları sonucu’ Eğitim Dil Bilgisi ya da Okul Dil Bilgisi ‘ortaya çıkmış, bunların özellikleri dönüşümcü ve paylaşımcı olarak nitelendirilmiştir. Son yıllarda ‘Metin Dil Bilgisi ve Yararlı Dil Bilgisi’ gündeme gelmiştir” (Güneş, 2013) şeklinde sıralanabilir, ayrıca dil bilgisinde incelenen konular; bir dili oluşturan ses, kelime, cümle ve metin gibi öğeler yapı, tür, görev, işleyiş ve anlam yönüyle incelenmekte ve çeşitli kurallar ortaya konulmaktadır (Güneş, 2013).

Okullarda verilen dil eğitiminin temel amacı, öğrencilerin buldukları sınıf seviyesinin kazanımlarına uygun olarak okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerini kazandırmak ve etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamaktır (Göçer, 2015).

Dil bilgisi eğitimi, davranışçı, yapılandırmacı ve bilişsel olmak üzere en çok kullanılan bu yöntem ve tekniklerle verilmiştir. Dil bilgisi öğretiminde bunların dışında da ortaya konmuş pek çok yöntem ve teknik vardır. 2005’ten sonra MEB’de yapılandırmacı yaklaşım genel olarak kabul gördüğü için dil bilgisi eğitiminde de yapılandırmacı yaklaşıma özen gösterilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımda en önemli nokta bilgiyi ezberletecek şekilde aktarmak yerine sezdirerek öğretmek söz konusudur.

Sezdirmeye Yöntemi: Yapılandırıcı yaklaşım ve yeni dil bilgisiyle birlikte uygulanan sezdirme yöntemi, dilin soyut kurallarını ezberleme değil, öğrencinin dil ve zihinsel becerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır (Güneş, 2013).

Reklam metinleri, Türkçe eğitim programlarında yer alan pek çok konuyu karşılayabilecek işlevdedir. Çift eklemli bir dil olan Türkçe, metin bilgisiyle dil bilgisi işlerliğini de karşılayan reklamlar aynı zamanda Türkçe temalarda yer alan kültürün de aktarıcısıdır. Psikolojik, sosyolojik, ekonomik, felsefi, sağlık gibi pek çok alanların temelinden faydalanan reklam sektörü gibi Türkçe eğitiminde de aynı alanlara yer verilir. Türkçe eğitimi konularından olan mitoloji reklam sektöründe sıklıkla başvurduğu alanlardan biridir. Örnekler bölümünde Türkçe eğitimindeki beklentileri karşılayabilecek reklam ürünleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Reklam

TDK’nın hazırladığı Türkçe Sözlükte; “Reklam” “(Fr. Reclame) bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol” olarak tanımlanmaktadır (TDK sözlüğü, 1998).

Reklamın idealize edilmiş söylem ve hayal evreninde yer alan tüm unsurlar, var olan toplumsal oluşumun kodları kullanılarak tasarlanan üst gerçeklik imgeleridirler (Mengü, 2006).

Reklam, iletişim açısından ele alındığında bir bilgi verme ve ikna etme aracı olarak düşünülmekte, geniş halk kitlelerine bir ürün ya da hizmetin duyurulması anlamında kullanılmaktadır (Aktuğlu, 2006).

Judith Williamson, “Reklamın İşlevi” hakkında şunları söylemektedir: “Reklamın açık işlevi şeyleri bize satmaktır. Reklamlar, sadece satmaya çalıştıkları ürünlerin doğasında var olan nitelik ve özellikleri değil, bu malların bizim için ifade ettikleri değişim değerlerini anlatır. Reklam ‘Şeyler’in bu ifadelerini, insan ifadeleri olarak bize tercüme eder; onlara insani olarak bir simgesel değişim-değeri verilir. Reklamlar, daha çok nesnelere dilini insanların diline dönüştürebilen ve tersini yapabilen bir yapı oluşturur” (Aktaran: Yılmaz, 2004).

Reklamın amacı, ürün satmaktır. Bu amaca ulaşmada kullanılan yol ise iletişimin temelini oluşturan dildir. Dil eğitimi bireyin ve toplumun ekonomik sorunlarını düzenleyici ve çözümleyici olarak önem verilmelidir. Birey, çocukluktan başlayarak doğa, sosyal hayat ve kendi varlığıyla ilgili bilgiler ve düşünce biçimleri edinmeye başlar (Kalan, 2010).

Televizyon reklâmlarında görsel öğeler sunulurken olaylar sıkıştırılır ve son derece ilgi çekici biçimde verilmeye çalışılır. İlgi çekmek, ilgiyi toplamak kişileri ikna edebilmek için önemli bir koşuldur (Kütük, 2012). Kelime haznesi kadar görsel okumadaki sembol, imge ve objelerin anlamları da ifade ve iletişim için önemlidir. Çağımızda insan hayatını etkileyen reklamların, bireyin düşünme becerisi ile hayatını iyi yönetmesi algı ve kültüre bağlıdır.

Reklam Psikolojisi

Reklam psikolojisi; ileri lisans, yüksek lisans öğrencileri, sosyal psikoloji, pazarlama, iletişim alanındaki araştırmacılar ve öğretim üyeleri için eşsiz ve paha biçilmez bir kaynaktır. Aynı zamanda reklam, halk sağlığı, kamu hizmetleri ve siyasi iletişimde çalışan profesyoneller için değerli bir rehberdir (Fennis & Stroebe, 2015). Reklam psikolojisini açıklamak için psikoloji ve reklam tanımlarından yola çıkarak şunlar söylenilebilir: Psikoloji insan doğasını, ruhunu ve insanların neden yaptıkları gibi davrandıklarını araştırır. Reklam ise, belirli satın alma kararlarını vermek için insan davranışını etkileme sanatını araştırır. Öyle ise bu iki alanın birleşmesi sürpriz değildir. İster geleneksel isterse dijital taktikler kullanılmakta olsun, reklamların arkasındaki psikolojiyi anlamak önemlidir. Gazete, dergi, radyo, doğrudan posta ve pano Geleneksel Reklamlar olarak bilinirken; sosyal medya, Google reklamları, arama motoru, görüntüleme, gelen kutusu, sponsorlu listeler ise Dijital Reklamlar olarak adlandırılmaktadır. İster bir Google reklamı yayınlanmak istensin, isterse bir reklam panosu oluşturulmak istensin, her iki reklam türü için de düşünme veya duygu yaklaşımlarından birinin seçilmesi gerekecektir. Reklamların düşünme yaklaşımları, tüketicilerin ürünü özelliklerine veya bir problemi çözmeye dayalı olarak satın almak için mantık ve sebep kullanmalarına izin verir. Apple'ın iPhone XS ve iPhone XR'nin yeni özellik lansmanını tanıtan reklam, düşünce yaklaşımı kullanılan reklamlara bir örnektir. Bu reklamların, ürünlerinin belirli özelliklerini ve faydalarını pürüzsüz olarak vurguladıkları açıktır. Duygu yaklaşımları ise tüketici davranışlarını yakalamak için duygu kullanır. Reklamda, eğlence, fantezi veya korku olsun ya da olmasın duygu yaklaşımı, tüketicileri duygu kullanarak ikna eder. Apple, insanları hediye paylaşmaya ikna etmek için iyi-duygu yaklaşımını kullanmaktadır. Reklam için duygu yaklaşımı kullanılmaya karar verildiyse, ürününüze, hedef kitlenize ve markanıza en iyi hitap eden duyguyu seçmek önemlidir. Reklamcılıkta kullanılan 4 temel duygu vardır; mizah, korku, heyecan, üzüntü. Mizah, hatırlanabilirliği artırır. Bir reklamda korku kullanmak zor olabilir ancak, doğru yapılırsa çok etkili olabilir. Eğer bir özellik lansmanı ya da kitlenizle paylaşmak için heyecan verici bir şey varsa heyecan kullanarak reklam mükemmel olabilir. Heyecan zihninizin ve vücudunuzun tepki göstermesine neden olur. Bu da insanların harekete geçme ve satın alma kararı verme olasılığını daha yüksek hale getirebilir. İnsanları üzme dikkatlerini çekmek için harika bir yoldur. Her duygu tüketicileri farklı bir şekilde ikna eder, bu nedenle seçilen duygunun ürün ve marka için en iyi eşleşme olduğundan emin olunmalıdır. Böylelikle reklam hedefine doğru, yani tüketiciyi satın almaya doğru götürecektir (Oregon, 2019). Watson, Reklamın etkili olabilmesi için, sevgi, korku ve öfke olmak üzere doğuştan gelen üç duyguya hitap etmesi gerektiğine inanıyordu. Watson'ın " ... reklamları çok dış macunu sattırdı. Bunu sebebi, muhtemelen dış hijyeni yararları nedeniyle değil, daha beyaz dişlerin bir bireyin cinsel çekiciliğini artıracığı içindir" (Benjamin & Baker 2004, s. 121). Watson ayrıca pazar araştırması yapmaya inanıyordu, bu da reklamcılığa objektif, bilimsel yaklaşımlar uyguladığı anlamına geliyordu. Örneğin Watson, "belirli tüketicileri hedeflemek için demografik veriler" kullanmıştır (Goodwin, 1999, s. 316). Watson, reklamda ünlü onaylarının kullanımını teşvik etmiştir (Goodwin, 1999, s. 242).

Yurtdışında, reklam ve ikna psikolojisi üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda sıradan (vasıfsız) insanların, reklam ve ikna psikolojisi hakkında neye inandıkları, meslekten olmayan kişilerin inançlarının tüketici araştırmacılarının inançlarına ne kadar benzediği, insanların, televizyon reklamcılığının izleyiciyi nasıl etkilediği hakkındaki kavramların içeriği araştırılmıştır. Bulgular, sıradan insanların ve araştırmacıların ikna psikolojisi hakkındaki birçok temel inancı paylaştığını

göstermekte, ancak bu grupların ikna bilgisinde bazı farklılıklar olduğunu da belirtmektedir. Bulgular, kültürel halk bilgisinin varlığı ve bunun ikna üzerindeki etkisi hakkında ne ifade ettiğini göstermektedir (Friestad & Wright, 1995).

Üç ayrı çalışmada, öz-izleme kişilikleri yüksek veya düşük olan 130 lisans öğrencisinin iki reklam stratejisine yönelik değerlendirme ve davranışsal tepkileri incelenmiştir. Bu stratejilerin birinde ürünün görüntüsüne hitap edilir, diğerinde ise ürünün kalitesiyle ilgili iddialarda bulunulur. Yüksek öz-izleme düzeyine sahip olan öğrenciler, görüntü odaklı reklamlara daha olumlu tepki vermişlerdi, görüntü yönelimli reklamı yapılan ürünler için daha fazla para ödemeye isteklidir ve eğer bir görüntü cazip pazarlandysa, bu ürünü denemeye daha isteklidir. Buna karşılık, düşük öz-izleme düzeyine sahip öğrenciler, ürün kalitesine yönelik reklamlara daha olumlu tepki göstermiş, kaliteli bir oryantasyonla ilan edildiyse, ürünler için daha fazla ödeme yapmaya daha istekli oldukları görülmüştür ve kalite iddiasıyla ile pazarlanan bir ürünü denemek için daha istekli olmuşlardır (Snyder & DeBono 1985).

Reklam, Dil ve Kùltür İlişkisi

Reklam, bireyde uyandıracığı algının en kuvvetli anlamı ile verilecek en kısa ve öz mesaj ile amacına ulaşır. Piktogramlar reklamın amacına ulaşmasında en çok kullanılan tercihlerden biridir. Piktogramın kelime anlamı bir eşyayı, bir objeyi, bir yeri, bir işleyişi, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semboldür. Piktografi ise, dillerin daha üstünde daha evrensel bir anlatım dilidir. 26 Eylül 2018 tarihinde yayınlanan “Migros Sana Geliyor, Migros Sanal Market- MİGROS Reklamı” başlıklı reklam buna örnek gösterilebilir.

14 Ekim 2019 tarihinde yayınlanan “Sende Ne Yetenekler Varmış Sıla- OPPO Reklamı” başlıklı Oppo A9 telefon reklamı, gündelik hayattan edinilen tecrübenin simgesel olarak atasözlerine yansımaları şeklinde reklamlarda karşımıza çıkar. Cihazın marifeti ile ortaya çıkan meziyet insanın bu meziyeti kullanma hünerine bağlıdır. Bireyin evrensel ufka ulaşması için liyakatinin donanım gerektirdiği reklama yansımaları bir atasözünde görülebilir.

Bireyin içinde var olduğu toplum bireyin kimliğini kişiliğini ve düşünme becerilerini geliştirir. Birey bu yolda aileden ve okuldan edindiği bilgi ve beceriler kadar sosyal hayattan da edinimler kazanır. Günümüzde teknolojinin getirdiği imkânlar bireyin kimlik, kişilik ve düşünme becerilerini geliştirme açısından önemli bir etkidir. Teknoloji çağının geniş hedef kitlelere hızla ulaştırdığı reklamlar, bireyin günlük tercihlerinde kolaylıkla yaşama biçimini şekillendiren etkenlere hâkimdir. Birey üzerinde eğitim, bir süreç sonucunda etkili olurken; reklamlar, anlık ve vurgulu etkileriyle bireyi daha kolay yönlendirmektedir.

Mengü (2006), Popüler kültüre uygun olarak anlamlandırılmış meta göstergeleri, reklamlarda değerlerin ve ideolojilerin yeniden üretimini gerçekleştirdiği düşüncesiyle görsellerin kelimelerle kaynaşarak, kelimeleri nasıl yorumlayacağımızı belirlediğimizi söyler.

Reklamın sonunda, reklamı yapılan marka ve ürünün tüketiciye sunduğu değeri anlatan sloganlar, toplumsal bellekte edindikleri yer açısından incelemeye değer sayılabilir (Mengü, 2006).

Reklam metni simgeler, resimler, markalar ve bütün görsel öğelerle birlikte ses ve müzik öğelerini de içerir (Bakır & Çelik, 2013).

Bir marka, tıpkı bir insanın kişiliği gibi soyut ve somut birtakım nitelikleri kapsamaktadır. Reklam, edebi metnin en kısa, destan, efsane gibi türler ise en uzun yapıtlardır.

Yani edebi türlerin en kısa şekilde olanına reklam, en uzun şekilde olanlarına ise efsane, destan veya roman denilebilir.

Reklamlardaki dil kullanımında özellikle popüler kültürün ürettiği sözcükler, kalıplaşmış sözcükler, argo sözcükler reklamın diğer öğelerini arka planda bırakmakta ve dil ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla her 3 kriterde de hızlı tüketim ürünlerine ait reklamlarda tamamen duygusal “eğitim şart, aç kapa aç kapa, alsak alsak bedavaya ne alsak, hizmette sınır yoktur” gibi dilsel kullanımlar bireylerce zaman ve mekan gözetilmeksizin her yerde ve her zaman tüketilmekte, yeniden üretilmekte ve ön plana çıktığı görülmektedir (Mengü, 2006).

20 Eylül 2014 tarihinde yayınlanan “Canga'nın Annesi - Eti Canga Reklamları” başlıklı gençliğin genel problemi olan sorumluluk ve düzen yaşantısını iki nesil arasındaki fark ve anlayışla veren “Canga” reklamı psikolojik olarak da duygular arasındaki ilişkileri düzenleyen bir reklamdır.

Dış dünya ile ilişkiler dil sayesinde kurulmaktadır, bu dış dünyanın insan tarafından anlaşılabilmesi için; nesnelere anlamlandırılabilir kavramlara dönüştürülerek, insan beynine yerleştirilmesi ve bunların dilsel sembollerle ifade edilebilecek düzeye gelmesi daha sonra da, dilde yeniden kurulup yaşam alanlarına aktarılması gerekmektedir.

18 Şubat 2019 tarihinde yayınlanan “Kirlenmek Güzeldir - OMO Reklamı” başlıklı hijyen takıntılığına karşı, çocuğun hak ve özgürlüğü için “Kirlenmek Güzeldir” sloganı ile çalışma yapan OMO reklamı bireyin ve toplumun yaşantısını yeniden düzenlemektedir.

Dil bir soyutlamadır ve soyutlama yapılırken de asıl varlığa atfedilen kavram ve anlamın getirdiği sınırlılıklardan dolayı bir yabancılaştırıcılık taşımaktadır; çünkü dış dünyayı tanımlamak ve anlamlandırmak için onun dışında olmak veya ona dışarıdan bakabilmek gerekmektedir (Demir, 2005).

2 Mayıs 2019 tarihinde yayınlanan “Elidor Yeni Reklam-Elidor Doğanın Enerjisi “güç doğamızda var” başlıklı Elidor Şampuan reklamı doğayla metafor yapılan Elidor reklamında genellikle hanımların saçları kullanılarak çeşit çeşit doğa unsurlarının güç özellikleri ortaya çıkartılarak ürünün tüketimine özendirilmiştir.

Edebi metinlerle reklamlar arasındaki önemli ilişkilerden birisi de bireyin kimlik meselesidir. Reklamlarda toplumsal ve bireysel kültür ve kimlik ortak paydasında edebi metinlerle aynı yolda yer alır.

23 Mayıs 2018 tarihinde yayınlanan “BY İLKADIM GRUP TEFAL TÜRKİYE” başlıklı “Tefal” reklamında ürünün kendi mezzetlerini kendi ağzından aktarması fabl türünün bir örneği olarak toplumun kendi değerleriyle bağdaşır. “Falım” sakız reklamında da mani türünün kullanılması bu türün canlı kalmasını ve sürekli olmasını sağlamıştır.

Küçükerdoğan’a göre reklamlarla oluşturulan ürünlerin farklılığı çevre, değerler, simgeler, markaya bağlı oluşan imgeler tarafından yaratılmakta ve göstergebilim bu yaratımda ön plandadır demıştır. Göstergebilim en genel tanımıyla, dilbilimsel metotları nesnelere uygulayan, her şeyi (oyunlar, jestler, yüz ifadeleri, dini ayinler, edebiyat eserleri, müzik parçaları...) dille tasvir etmeye ve dilsel olmayan bütün olguları da dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışan bir bilimdir (Aktaran: Becan, 2012).

4 Eylül 2019 tarihinde yayınlanan “Yataş Bedding | Çeyiz Setleri” başlıklı “Yataş” reklamında verilen nevsim takımlarının modelleri geleneksel, modern, dantelli, nakışlı vs. simgeleriyle sınıf oluşturması ve kimlik ortaya çıkarması ürünün satış amacını sağlamaktadır.

Judith Williamson’a göre reklamlar bize sadece satılan ürünün tanıtılan niteliklerini değil, aynı zamanda o ürünün bizde anlam bulduğunu ve ifade ettiği şeyi satmaya çalıştığını söyler. Reklamlar nesnelere dilini insanların diline dönüştürebilen ve tersini yapabilen bir yapı oluşturmaktadır. Reklamcılık belli tip tüketiciler ile belli ürünler arasında bağlantı kurmakta ve bu bağı kurduğu ve değişim simgelerini yarattığı için, bunlar verili gibi kullanılabilir (Bourse, 2012).

1 Mayıs 2019 tarihinde yayınlanan “HAMİDİYE SU” başlıklı su reklamında “Hamidiye deyince herkes susar” sloganı ile mecaz anlamda “su”, “susamak”, “susmak” sözcüklerinden kavramlara ulaşılmış Hamidiye markasının bir otorite olduğu imajı verilmiştir.

Williamson; "Reklamlar, daha çok nesnelere dilini insanların diline dönüştürebilen ve tersini yapabilen bir yapı oluşturur" demıştır (Akt. Yılmaz, 2004).

Reklam ve reklamcılık yeni bir kültürel açılım oluşturmada; milli kültürün ve milli kimliğin en önemli unsurlarından ve belirleyicilerinden birisi olan “Dil”in iletişim işlevlerinden yararlandığı gibi, kültürün yapı taşlarından “Din” müessesesinden ve folklorik göstergelerden (giyim-kuşam, gelenek-görenek vb.) de yararlanmaktadır (Yılmaz, 2004).

5 Haziran 2019 tarihinde yayınlanan “Sana yemedin mi - Sana Reklamı” başlıklı ve 26 Ocak 2014

tarihinde yayınlanan “Büyüdüm Büyüdüm Pınarla Büyüdüm (Pınar Süt reklamı)” başlıklı “Sana ve Pınar” reklamlarının nesiller boyu kullanılmış olması bu iki ürünün gelenekselleştiği algısını verir. Bu reklamların nesiller arasında köprü kurduklarından bahsedilir. Kültürel boyutta önem taşıyan vurgularla çeşitli sloganlar üreterek ürünün satışını sağlamaktadır. Bir başka yağ markası olan Luna, Sana reklamını atfederek aynı yağın kullanılmasını gelişmeyi engellemiş algısı ile 21 Nisan 2015 tarihinde yayınlanan “Luna Reklamı - Siz Hala Annenizin Margarini mi Kullanıyorsunuz? (1992)” başlıklı reklamında “Siz hala annenizin margarini mi kullanıyorsunuz?” slogan ile ürününü tanıtmıştır.

Dil, gündelik hayatta belli bir ideolojiyi destekleyip güçlendiren ve kendiliğinden yeniden üretmeye yardımcı olan unsurlardan biridir. Belli bir amaca uygun anlatım araçlarının oluşturduğu bir imge sistemi olarak dil, öncelikle sözel, daha sonra görsel kodlarla ifade edilmekte ve algılanmaktadır. Diğer görsel kodlar da kültürün oluşturulmasına yardımcı olmaktadır (Mengü, 2006).

10 Eylül 2019 tarihine yayınlanan “Marmarabirlik Reklam Filmi 2019 (HD)” başlıklı zeytin reklamında evli, bekar, yaşlı, genç, çocuk, kadın, erkek tipleri ile hepimizin zeytin vurgusu yapılırken zeytin çeşitlerindeki çeşitlilik ve hedef kitlelerdeki çeşitlilik yansıtılarak verilmiştir.

Kültür ile yakından ilişkili olan bir başka kavram olan tüketim toplumunda kitle iletişim araçlarının mesaj iletecilerinden biri olan reklamlar önemli bir ikna aracı olarak ayrı bir yere sahiptir (Kalan, 2010).

8 Nisan 2014 tarihinde yayınlanan Coca Cola'nın 50. Yıl reklam filminde yerel manzaralar geleneksel yaşamlar üzerinden Türklere has Türkçeye özel sözcüklerle aidiyetlik hissi uyandırarak “Coca Cola” yerine “Koka Kola” yazmanın 50. Yıl hediyesi olarak küçük bir kompozisyon sunulmuştur.

Eğitim, okul, aile ve sosyal çevre olmak üzere üçlü bir saç ayağında gerçekleşir. Günümüzde teknolojinin getirdiği imkanlar aile ve okulun önüne geçmiş, sosyal çevre olarak kabul edeceğimiz medyaya ait herşey, geniş hedef kitleye hitap ederek etkisi altına almıştır. Okul ve ailenin gücü teknolojinin gücünün altında kalmıştır. Sosyal öğrenme kuramı, etkili bir eğitim kuramı olarak okul ve aile eğitiminin gücünü zayıflatmıştır. Geniş hedef kitlelere hitap eden kısa süreli ve sıklığı açısından bilinçli olarak takip edilmese de her zaman etkili bir iletişim aracı olarak reklamlar bireyin yaşamında yer almıştır.

Reklamların kültürel etkisi toplumların ve bireylerin davranış ve tutumlarını etkilemekte, yaşam biçimlerini yeniden şekillendirmektedir.

Bazı reklamlar tamamen tüketim amaçlı olarak sadece duygulara seslenerek kültür ve değerlerin hiçe sayıldığı, ancak cümlenin öğeleri üzerine dikkat edildiğinde ciddi bir sorunun ortaya çıktığı tespit edilebilir. Örneğin; 7 ekim 2016 tarihinde yayınlanan Zen alyans reklamlarında alyans ve alyansı bekleyen genç kız söz konusudur. Alyansı verecek olan asıl özne erkek, sevgili, koca aday söz konusu bile edilmez. Yani özne önemsizleştirilir nesne öznenin yerine geçer. Evlilikte ise önemli olan asıl özne olan koca adaydır. Alyans sadece bir nesnedir.

21 Ekim 2019 tarihinde yayınlanan Altınyıldız Classics reklamında nesne Burak'ın önüne geçmiştir. Herkes kazak, smokin, ceket vs. gibi kıyafetleri başarılı bulurken ve kıyafetleri överken tek bir kişinin Burak'ı övmesi onu etkilememiştir. Aynası iştir kişinin lafına bakılarak Burak'ın söylenenlere hiç aldırnaması nesneyi ön plana çıkarmıştır. “İnanırsan başarısın” sloganı ile verilen üründe özne nesne yer değiştirmesi görülmektedir.

İletişim Sözlüğü'ne göre algı; “duyularla alınılan, beyin tarafından işlenen, bellekte depolanan ve fiziksel veya zihinsel bir tepki biçimini üreten enformasyon” (Mutlu, 2004, 17) olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Karatepe, 2008).

Reklamların, halkın tüketiciye dönüşmesini sağlaması için ürünlerin algıda seçiciliğe sahip olması gerekir. Algıda seçicilik için, halkın aşına olduğu bir yaşamla yani kültürle ilişkili olması gerekir. Özenti yoluyla yabancı öğelere yer verilen reklamlarla da sonuca ulaşılabilir. Özellikle krem ve deterjan gibi ürünlerin içinde bulunan kimyasalların sayılması erişilmesi gereken önemli bir faktör algısı verir.

Sanal gerçeklikle başlayan serüvende, gerçek görüntülerin yerini sanal bir dünya almaktadır. Artırılmış gerçeklik, verilmek istenen mesajın, görsel, işitsel yöntemlerle 3D olarak görselleştirilmesidir. Sanal ve gerçek dünyanın birleşimiyle oluşan yeni bir dünyadır (Uğur & Apaydın, 2014).

Teknolojinin imkanları reklamların toplum üzerine etkisini arttırmıştır. Sanal olarak verilen reklam izleyiciyi içine çeker. Buna artırılmış gerçeklik denir. Uğur ve Apaydın, reklamların sanal olarak etkisini inceledikleri çalışmalarında, sanal bir reklamın ürünü, basılı bir reklamın ürününden daha fazla etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Algılama yönetimi, tüketicinin görüşlerini etkilemek için yapılan faaliyetleri kapsar. Söz konusu tepkilerin arzu edilen yönde gelişmesini sağlama amacını taşır. Esas olan tüketicuyu yönlendirmek, algı aracılığıyla onda tutum ve davranış değişikliği yapmaktır (Aktaran: Demir, 2016).

2 Mayıs 2019 tarihinde yayınlanan “Meryem Uzerli ile 2019 Yaz Reklam Filmi” başlıklı FLO reklamı insan psikolojisinin çeşitli durumlardaki arzu ve heveslerini dile getirerek ürünün tüketilmesini doğal olarak davranışa dönüştüren bir algı yönetimidir.

Eğitim düzeyiyle birlikte, bireyin bilgi ve yeteneği yükselmekte aynı zamanda yeni şeyler öğrenmesi sağlanmaktadır. Öğrenilen yeni şeyler, istek ve gereksinimlerin de değişmesine neden olmaktadır. Bu değişimin istendik davranışa dönüşmesi veya içselleştirilmesi eğitimin görevidir. Eğitim fakülteleri özellikle dil hâkimiyetini kullanabilen Türkçe öğretmenliği bölümü bilinçli tüketiciler yetiştirmekten sorumludur. Tüketicinin ihtiyaç ve gerçekleri ile özendirilen ürünler arasındaki tercihi yapabilecek bilinçli toplum yetiştirmek için eğitimde bununla ilgili konuların müfredata yerleştirilmesi gerekir.

Reklam, çizdiği imajlar yoluyla algıları yönlendirme ve kontrol etme amacıyla kültürel göstergeleri kullanarak tüketicinin duygularını hedef almaktadır (Göksu, 2016).

Türkçe öğretmenliği programında anlama (dinleme ve okuma), anlatma (konuşma ve yazma) yer alan beceriler çalışmalarında teorik bilgilerin yanısıra reklamlarda örnek ve uygulamalar yapılabilir.

Sosyologlar kitlelere bir şeyi yaptırmak için yeryüzünde üç etkili yol bulunduğundan söz ederler: zor kullanma, para ile satın alma, inandırmak. Algılama yönetimi bu “inandırma”yı kişilerin bilinçlerine ve psikolojilerine seslenerek gerçekleştirir (Türk, 2012).

Güneş’e göre, dilin çeşitli işlevleri vardır. Bunlardan bir tanesi de düzeltme işlevidir. Düzeltme İşlevi: Dil, başkalarının alışkanlıklarını kontrol etmek ve onları düzeltmek amacıyla kullanılır. Daha çok denetim amaçlıdır. Reklamlar da dili kullanarak toplumların yaşamlarını etkiler ve yönlendirir. Bireyin dış etkenlerle yaşamını olumsuz etkilerden koruması için eğitimin bu yaklaşıma dikkat etmesi gerekir.

7 Mart 2017 tarihinde yayınlanan “Filiz Makarna Reklam Filmi 2017 (Kıymalı & Sebzeli Makarna)” başlıklı Filiz Makarna reklamı nesillerarası farklı alışkanlıkların ürün ile ortadan kalkacağını ifade eden bu reklamda babanın uzlaştırıcı rolü toplumu tüketime heveslendirmektedir.

Sosyal yapıda var olan yaşam örüntüleri bizlere yol gösterici oldukları gibi, bizleri yönlendirip, diğerleriyle bağlayıp, ilişkimizi kolaylaştırırlar. Birbirimizi anlamamızı kolaylaştıran yaşam örüntüleri ayrıca birbirimizi anlayıp nasıl tepki vereceğimiz konusunda da ipucu sağlarlar. Bu örüntüler ayrıca bizim rollerimizi de belirleyen en önemli öğelerdir (Yavuzer & Şirin, 2013).

Reklamlardaki ürünler toplumdaki sınıf ve normları da oluşturur, rolleri belirler.

Algıda, kişinin algılaması sonucu oluşan gerçeğin, gerçeğin kendisinden daha önemli olduğu ifade edilebilir (Aktaran: Bakan & Kefe, 2012).

Reklamlar da amaç, satılması gereken ürünün, alınması gereken bir ihtiyaç olduğu gerçeği üzerinden hareket eder. Örneğin; 21 Mayıs 2018 tarihinde yayınlanan Blue Diamond reklamında “Blue Diamond her kadının hakkı” Vurgusu okey durumunda kadın artıdır algısı vermektedir.

Ford Focus’un ayrıcalıklı yaşayanlar sloganı ile ürünü tanıttığı reklamda herkesten farklı olmanın üstünlüğü özenmek algısı ile sunulmuştur.

“Eti Karam” reklamında ise haz sözcüğü, üstünde durularak verilmiştir.

Transaksiyonel Analiz, bireyler arasında değişen ilişkiyi ve iletişimi, bireyin diğer bir bireyden

farklılığını ve diğer bireylerle iletişim kurduğunda nasıl davrandığını açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır (Keçeci, 2007). Temel çerçevesi Eric Berne tarafından çizilen Transaksiyonel Analiz, bir kişilik kuramı olarak tanımlanmakta, kişisel değişme ve gelişme için sistematik bir psikoterapi yaklaşımı olduğu ifade edilmektedir (Aktaran: Gültekin & Voltan-Acar, 2004). Transaksiyonel analizde Eric Berne tarafından tespit edilmiş üç asal rol vardır; *Ana-baba rolü (Ebeveyn rolü)*: Koruyucu ana-baba rolü, eleştirel ana-baba rolü, *Çocuk Rolü*: Uyarlanmış çocuk, Doğal çocuk, *Yetişkin Rolü*.

YÖNTEM

Bu çalışmada Döküman Analiz yöntemi ile tarama yordama tekniği kullanılmıştır. Ayrıca Transaksiyonel analiz çalışmasına dayalı reklamlar üzerinde de durulmuştur. Döküman Analizi: Döküman analizinde temel amaç; araştırması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin “incelenme”, “bilgi geliştirme” ve “anlam çıkarma” amacıyla analiz edilmesidir (Bowen, 2009; Corbin ve Strauss, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Transaksiyonel Analiz (TA), bir kişilik kuramı olduğu kadar, bir iletişim kuramı ve bir psikoterapi kuramıdır da. Bu açıdan aslında kişilik oluşumunun ironik bir ifadesi olduğu kadar, çevremizle nasıl iletişim kurduğumuzun ve kişilik ile iletişim sürecinin arızalarını gidermenin yollarını da kendi içinde barındırmaktadır. TA, Ego durumlarından hangisinin olası tepkilerinin uygun olduğunu saptama görevini yüklenir. Bunu yaparken de ebeveyn ve çocuk durumlarından yararlanır (Aktaran: Gültekin & Voltan-Acar, 2004).

Transaksiyonel analizde Eric Berne tarafından tespit edilmiş üç asal rol vardır;

Ana-baba rolü (Ebeveyn rolü): Koruyucu ana-baba rolü, eleştirel ana-baba rolü

Çocuk Rolü: Uyarlanmış çocuk, Doğal Çocuk

Yetişkin Rolü

Pek çok reklamda bu rollerin toplumun kültürü ile birlikte işlendiği görülmektedir.

Örneğin; Karaca porselen reklamında en güzel an yaşadığımız an bölümünde koruyucu ebeveyn rolü, 28 Nisan 2015 tarihinde yayınlanan “Korkmaz Kadının Masası Reklamı” başlıklı Korkmaz tencere reklamında Edip Cansever’in “Masada Masaymış Ha” şiirinden uyarlanan sofraya göstergesi üzerinde anne koruyucu ebeveyn, ailenin tamamı da çocuk rolündedir.

29 Aralık 2018 tarihinde yayınlanan “Coca Cola 55. Yıl Duygusal Reklamı YENİ “İşte öyle bir şey ”” başlıklı Coca Cola reklamında yerel manzaralarla yıllardan beri kullanılan Türk isimlerini ifadesiyle aidiyetlik hissi veren kültürel kimlik işlenmiştir. Reklamda yer alan bütün isimler Yetişkin rolündedir.

Reklamlar, yalnızca ürün satışına yardımcı olan bir faktör olarak algılanamaz. Onu, kimliği biçimlendirici olarak tüketimi sağlamak, cinsel kimliğin ifadesinde ve kimliğin biçimlenmesinde hem kendisinden yararlanan hem de cinsellik açısından toplumsal kabulleri yansıtan bir kaynak olarak görmek olasıdır (Aktaran: Becan, 2012).

Reklamlarda özellikle kadınlığın özelliği ve farklılığı “güzellik” algısıyla öne çıkarılmakta ve bunu vurgulayacak mit ve mitoslardan da yararlanılmaktadır.

Mitoloji, Türkçe alan yazınının önemli bir konusu olduğu kadar reklamlarda da çok tercih edilen alanlardan biridir. Nennlendirici krem reklamlarında mitsel güzellik adlı çalışmada Şeşen ve Doğan ürünün tanıtımında mitolojinin nasıl kullanıldığını açıklarlar (Şeşen ve Doğan, 2019).

Reklamların Mit Analizi

		VAAT	PROBLEM	MİT
ARKO	Ürün	Cildin güzelliğini koruma	Günlük bakımını yapamama	Mücevherden daha değerli
	Kullanıcı	Güzellik	Bakımsızlık	Güzel ve değerli kadın
BEPANTHOL	Ürün	Cildi koruma	Vitaminsiz kalmış, kuru ve hassas cilt	Güzelliğin arkasındaki gizli güç
	Kullanıcı	Güzellik	İş ve ev arasında cilt bakımına zaman ayıramama	Her şeye yetişen bakımlı ve güzel kadın
GARNİER	Ürün	Cildin hak ettiği bakım	Nemlendiricileri kullanmak zorunda kalma	Daha uzun süreli ve etkili canlılık
	Kullanıcı	Güzellik	Kendisine hak ettiği bakımı verememe	Bakımlı, yeniliğe açık kadın
LOREAL	Ürün	Yaşa özel nemlendirme	Gençliği koruyamama	Genç bir görünüm, gençlik
	Kullanıcı	Güzellik	Yaşlanma	Her yaşta güzel kadın
NİVEA	Ürün	Cildi canlandırıp yenileme	Cildin canlılığını kaybetmesi	Derinlemesine gençleştirme
	Kullanıcı	Güzellik	Şehir hayatında doğallığı ve canlılığı kaybetme	Gençlik ve güzellik

Kaynak: Şeşen & Doğan (2019, s. 111).

Bu tabloya bakıldığında sağlık, güzellik gibi alanların ürünü olan yaş ve cinsiyet ayırmaksızın her kitleye hitap eden kremlerin iletideki mesajları görsel ve metin okumayla birlikte mitolojik öğelerden faydalanılarak yapıldığı görülmektedir. Etkili iletişim için de örnek olabilecek bu tarama mitolojinin ifade gücündeki önemini ortaya koymaktadır.

Eğitimde önemli bir konu olan yansıtıcı düşünce ilk defa 1910 yılında Jhon Dewey tarafından How We Think adlı çalışmasında ele alınmıştır. Sorgulamayı amaçlayan bu çalışmanın önemli basamaklarından birisi “yerine koyabilmek” tir. Bunun bir örneği olarak 22 Ekim 2019 tarihinde yayınlanan “Migros İstanbul Kart” başlıklı migros reklamında yapılan alışveriş puanlarının akbil yerine kullanılması örneği verilebilir.

Aşağıda incelemesi yapılacak olan Reklamda toplumun kadın ve erkeğe verdiği yükümlülükler ilişkideki değerleri ortaya koymaktadır.

Avea Reklamlarındaki Fasulye tiplmesiyle, “Hiçbir işe yaramayan fakat kendini beğenmiş” anlamında “Fasulye gibi kendini nimetten sayan” deyiminin örneklemesiyle oynayan karakter, Transaksiyonel Analizin Doğal Çocuk rolünü temsil eder.

Avea bu kategorideki reklamlarla, günlük hayatımızda çok çeşitli olaylar karşısında, problemleri çözemeyen “mağdur” rolünde “fasulye”, problemleri çözen, “akıllı, kararlı, yeniliklerden haberi olan” rolünde zaman zaman kız arkadaşı, zaman zaman da “optik” tiplmesiyle erkek arkadaşı oynatmıştır.

Mecaz sanatının hâkim olduğu reklamlar, “Fasulye” renk değiştiriyor bölümünde “T A çocuk” rolünün sık sık düşebileceği gaflarla üzülme veya utanma gibi duyguları, sahilde bronzlaşmak eylemiyle ifade edilmiştir. Tatilde bronzlaşmayan “Fasulye” yi Optik ürünün yeni bir kampanyasıyla “mosmor” etmiştir. Kampanyayı duyan Fasulye şaşkın ve üzgün mimikleriyle güneşlenmekten daha fazla yannmıştır.

“Fasulye” nin aşk hayatı hiçbir zaman yetişkininki gibi değildir. Sürekli parasızlık çeken Fasulye kız arkadaşına, her delikanlı gibi çiçek almak ister fakat sevgilisi, avealı olmadığı için iki yakası bir araya gelmeyen “fakir ama gururlu “erkeğine fırsat vermeden çiçekçiye parayı öder. Bir yandan şaşkınlık bir yandan itiraz mimikleriyle kekeleyen “Fasulye”yi sevgilisi bir koruyucu anne şefkatiyle teselli eder. Evlilik programı ve Banu Avea bölümlerinde “Fasulye” doğal çocuk ve madur masalı vardır. İndirimleri göremiyorum bölümünde sevgilisinin indirim neşesine anlam veremeyen Fasulye önce avealı olmadığı için acıyarak indirim günlüğünü verirken, bir çocuk gibi konuşmasını taklit eder, daha

sonra durumun vahametini eski Türk filmlerinin klasiği olan kör delikanlı esprisiyle acınaklı mimikleri kullanır.

“Fasulye” nin kafası doldu bölümünde “Fasulye” pek çok bölümde olduğu gibi pür neşe sanal alemde optikle gezinirken crazy-girl 89’ u görür. Liseli bir aşık gibi çarpılır. Fakat hızla kıza doğru koşarken günlük hayatımızdaki “güvenlik”, sanal alemin kota koruyucusu olarak karşımıza dikilir. Eleştirel ama baba rolüyle limitsizlikten kıza kavuşmasını engeller. Fasulye doğal çocuk rolüyle engeli aşmaya çalışır ama dertli dertli oflama çeker. Tabi mimikler de esefle iç geçiren üzgün âşık mimikleridir.

Kismetin Geldi adıyla evlilik programına katılan “Fasulye” her genç kızın rüyası olan sigortalı iş ve tapulu evi olmasına rağmen aday ve annesi tarafından Faturalı Avea hattı olmadığı için reddedilir. Gelin adayı kız Optik’ i tercih edince hem kızgın hem de kaderine küskün mimiklerle program biter.

Halı sahada maç yapan mahalleli, sahanın şerefi için para toplar. Parayı toplayan delikanlı Fasulyeye gelince sırayı atlar. Parayı ödemeye hazırlanan Fasulye kendisi “es” geçilince çok şaşırır ve saf saf hesap sorar. Parayı toplayan delikanlı Fasulyenin omzunu pışpışlar ve ona çok yüklediklerini söyler, Fasulye durumu çaresiz üzgün çocuk mimikleriyle kabul eder, Ramazan’da para toplamaya gelen davulcu da Fasulyeyi hemen tanır ve para almak istemez, davulun gürültüsünden korkuyla kapıyı açan Fasulye hazırladığı bahşışı uzatırken, arkasını dönüp giden davulcunun ardından kalakalır. Yeşilçam klasiklerinde olduğu gibi, kapıda acz içinde gitme diye yalvarsa da nafiendir. Üzgün çocuk mimikleriyle adeta terk edilmiş sevgili perişanlığı içinde “vur davulcu sonda vur” acısını ifade eden son sözler ağızından dökülür.

KPSS üniversiteli olmayla kamulu olma benzetmesi bölümünde Fasulye her bölümde olduğu gibi neşeli, heyecanlı, keyifli sınava başlar. Birinci doru da doğru cevap Avea olması gerekirken Fasulye karar veremez. Doğal çocuk rolüyle iki sıra önde oturan Optik’ ten hapsirarak kopya almak ister. Doğal olarak da yakalanır.

Avea’nın ikinci bölümünde ise TA, bireyin mesleği ve fiziği ön plana çıkarılarak çalışılmıştır. Çaycı, güvenlikçi, temizlikçi gibi vasıfsız meslekte ama oldukça cüsseli, pratik ve girişken elemanlar, toplumun elit tabakasını oluşturan minyon tipli mühendisleri, çocuk rolüne alarak ana baba rolüne çıkmışlardır.

Yorgunluktan bitap düşmüş çelimsiz bir mühendisi koltuğunun altına alan güvenlikçi, ben huzur ortamını sağlamasam bu mühendis hiçbir şey üretemezdi, çay kahve akışını sağlayarak oralet Ahmet lakabıyla mühendisleri canlı tutan çaycı ve saçlarını süpürge ederek hijyen sağlayan temizlikçi Cemile Tezel teknik kadronun başarısını biz olmasaydık başarı olmazdı diyerek üstlenirler.

Sosyal, özel, mesleki hayatlarımızda ki ilişkilerimizde her an geçerli olan TA, avea’nın bu bölümünde “komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözüyle ötekileşmeyi engeller. Bu gruptaki reklamlar, adeta sosyolojik bir ekolojiyi formüle ederek, herkesin herkesi kabul etmesini ve herkesin herkesi saymak erdemini sahneler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe öğretmenliği alan yazınındaki her bilgi, her konu, günlük yaşamında kendini var eden dili sayesinde bireyin ve toplumun en temel gereksinimidir. Reklamlarda gelip geçici bir ürünün tüketilmesi amacına ulaşabilmesi için hitap ettiği toplumun dilinin bütün özelliklerinden faydalanmak zorundadır. Türkçe dil bilgisi dersinin önemli bir konusu olan yansıma seslerinin bir örneği 18 Şubat 2019 tarihinde yayınlanan “Eti Crax Reklamı-Crax’la Sen! Nasıl Eğlenmek İstersen” başlıklı “eti crax” reklamında kullanılmıştır. Krakerin ısırırken çıkardığı ses ürünün adı olmuştur. Reklam sloganı ise “sen” sözcüğü ile varoluşculuğun öne çıkmasını eğlenmek isterken de tercihlerinde özgürlüğü kastederek ürünü özelleştirmişlerdir.

Araştırmacılar, yazarlar arasında televizyonun çocuk bakıcılarının, anne ve babanın yerini aldığı söyleyenler pek çoktur. Hatta bir araştırmacı cesaretle daha ileri giderek, kitle haberleşme araçlarının çocukların yeni aileleri olduğunu söylemektedir. (Aktaran: Tokgöz, 1979). Bu kadar etkili olan teknolojik iletişim araçlarını eğitimde ihmal edilmemesi önemsenmesi gerekir. Reklamların bu etkisi çerçevesinde çocuklara okulda verilen eğitimden önce sezdirilerek Türkçe öğretimindeki pek çok

konunun ön hazırlığı verilmiş olur. Bu da yapılandırmacılık açısından önemlidir.

Eğitimin önemli bir malzemesi olan medya, reklamlar yoluyla geniş hedef kitlelerine ulaşabilmektedir. Reklamlar önemli bir iletişim aracı olarak toplumun sosyal hafızasını etkilemekte kolektif şuurunu oluşturmaktadır. Eğitimde amaçlanan kültürel hedeflere ulaşmada kolektif şuurun ortak paydası reklamlar yoluyla verilebilmektedir.

Reklamların olumlu ve olumsuz taraflarını görebilmek değer yargıları ve kültürel açıdan önemini tespit edebilmek eleştirel düşünmeye bağlıdır. Eleştirel düşünme becerisi kazanmış bireylerin yanlış ve doğruyu ayırt edebilme özelliği reklamlar içinde geçerli olacaktır. Eleştirel düşünme becerisine sahip bireylerin tüketim toplumu olmaktan çok ihtiyaçlarına yönelik ekonomilerini ayarlamaları söz konusu olacaktır. Eğitimcilerin eleştirel bakışı teorik bilgilerle vermek yerine reklam ürünlerini ele alarak etkinlik ve uygulama yapmaları sosyal öğrenme açısından kolaylık sağlar.

Reklamların gösterge, imge, simge ve kodlama gibi unsurlarla ifade edilmesi edebi metin yazarlığıyla yakın ilişkilidir. Bir edebi metni anlamamanın ve algılamamanın okuma becerisiyle bir reklamı okuma becerisi aynıdır. Reklamların somut anlamda kullandıkları ifadelerin mecaz anlam, yan anlam, soyut anlam gibi anlam bilime dayalı ifadeleri bireyin yönlendirilmek istedikleri amacını ortaya koymakta ve bu amaca bilinçli bir şekilde yaklaşılması sağlanmalıdır.

Reklamlar somut anlamın dışında unsurlarla ifade edildiği için bireyin soyut düşünme becerilerine sahip olması gerekir. Kısaca bireylerin kitle iletişim araçlarını, kişisel gereksinimlerini doyuma ulaştırmak için kullandıklarını savunan kurama göre, izleyiciler proaktif olarak kendi gereksinimlerini doyuran iletişim sunularını seçerler (Bölükoğlu, 2003). Bireyin kişisel ihtiyaçlarına göre tercihlerini kullanması eğitimde doğru yönlendirme için dikkat edilmesi gereken en önemli konudur. Proje tabanlı öğrenme, işbirlikçi öğrenme gibi grup halinde yapılacak çalışmalarda aynen reklamlarda dikkat edilen bu ihtiyaçların iyi belirlenmesi ve bunlara göre kurulan ekiplerin önemini öğrenciye aktarmak gerekir.

Konuşmanın gerçekleşebilmesi için beynin iki yarıküresi de eş güdümlü çalışır. Yani sol yarım kürede anlamlı tümceler oluşturulurken, sağ yarım kürede bu tümcelere vurgu, ezgi, ton katar (Aktaran: Mert, 2014). Reklamlar, beynin iki yarımküresine de hitap ettiği için iyi bir metin diliyle yazılmışsa bireyde kalıcı etki gösterir. Aynı tarzda eğitimde de beynin iki yarım küresine hitap ederek reklamdaki gibi etkiyi sağlamak mümkündür. Görsel sunular, eğitimde ağırlıklı biçimde kullanılmalıdır.

Reklamlarda iletilen mesajlar, hedef kitlenin belleğinde ürüne yönelik olumlu düşünceler yaratmak, potansiyel alıcıları ürünün alıcısı haline getirmek, mevcut pazarı sadık alıcı olarak elde tutmak ve nihayet malın benzeri diğer mallardan farklı olduğu imajını tüketici belleğine kazımak amacına yöneliktir (Lembet, 2012). Reklamlardaki hedef kitlelere hitap eden mesajlar sloganlar şeklinde ifade edilirken derslerde öğretmenlerin bilginin önemini vurgulayan ifadelerde de söylemlere dikkat etmelidir. Eğitimde söylem analizinin önemi dikkate alınmaya başlanmış bununla ilgili çalışmalar artmıştır. Söylem analistlerinin bulgularına göre hem diyalojik hem de monolojik hamleler kaliteli bir sınıf söylemi için olmazsa olmazdır (Soysal, 2019).

Geleneksel eğitimdeki sadece bilginin aktarılmasının eğitimdeki sorunların çözülmeye başlanmış yerine daha modern, bilginin kalıcılığını sağlayan yeni metot ve teknikler geliştirilmiştir. Bu metot ve tekniklerin yanısıra Solo ve Bloom'un üzerinde durduğu özellikle analiz, sentez ve kavrama basamaklarında bilginin vurgulanması gereken yerlerin söylem analizleriyle işlenmesi eğitimde başarıyı sağlar.

Feuerstein; özellikle eleştirel düşünmenin ve reflektif düşünmenin geliştirilmesiyle bağlantılı temel alanlardan biri olan medya okuryazarlığı. Medyanın ve medya mesajlarının içeriği üzerine çalışarak ve eleştirel karşılıklar vererek üst-bilişsel, reflektif stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır (Aktaran: Görmez, 2015). Medya'nın okul kadar büyük etkisi olduğu bilinirken media okuryazarlığı sadece iletişim fakültelerinde eğitimi verilmemeli eğitim fakültelerinde de media okuryazarlığı eğitimine yer verilmeli ve öğretmen adayları bu eğitimle yetişmelidir.

Reklamlara genel olarak bakıldığında derin anlamda ortaya çıkan kelimeler şunlardır; güç, haz, mutlu ol ve sen önemlisin. Bu iletiler toplumun günlük yaşama biçimini oluşturduğu gibi ürününde tüketicisini arttırmaktadır. Algı yönetimi ile verilen bu iletiler eğitimin önüne geçmektedir. MEB'in

genel ve özel amaçlarında ele alınan kişilik gelişiminde ve etik değerlerde beklentileri karşılamak ve iyi bireyler yetiştirmek açısından tüketim amaçlı bireyi yanlış yönlendiren kavramlardan uzak tutmak için bu sektörün takip edilmesi gerekir. Okul ve aile kadar önemli olan sosyal ortamdaki yanlış öğretiler eğitimciler tarafından takip edilerek alternatif eğitim geliştirmelidirler.

Popüler kültürün öncülüğünü yapan reklamlar, Maslow hiyerarşisinde bir basamaktan öteye bir anlam vermeyen felsefesi olmayan bilinçsiz tüketicilere yöneliktir. Eğitim bunun önüne geçecek bilinçli tüketiciler yetiştirmek zorundadır.

Türkçe eğitiminin pek çok konusunu işlevsel olarak kullanan reklam sektörü, öğrenciye ön hazırlık olarak sezdirme yöntemi ile dil ve kültürünü öğretmiş olur.

Bilgilendirme / Acknowledgement: 11. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, Bursa, 8-10 Kasım 2019'da sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkoyun, F. (2016). Saygı kavramına transaksyonel analiz (TA) açısından bakış. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(4), 16-22.
- Akkoyun, F. (1995). Transaksyonel analiz ve yetişkin olmak. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28(1), 2-11.
- Aktuğlu, I. K. (2006). Tüketicinin bilgilendirilmesi sürecinde reklam etiği. *Küresel İletişim Dergisi*, (2), 1-20.
- Aktuğlu, I. ve Eğinli, A. (2010). Küresel reklâm stratejilerinin belirlenmesinde kültürel farklılıkların önemi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(3), 167-183.
- Altay, A. A. (2000). Reklam çevirisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 33-41.
- Arslan, E. (2014). Türkiye'de reklam sloganlarının gündelik dil pratikleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi: Ege üniversitesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 57-72.
- Aslan, A. ve Ünlü, D. G. (2016). Instagram fenomenleri ve reklam ilişkisi: Instagram fenomenlerinin gözünden bir değerlendirme. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 41-65.
- Aslan Kütük, S. (2012). *Reklâmlarda beden kullanımının cinsiyet ve kimlik üzerinden araştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarım Ana Sanat Dalı Grafik Tasarım Programı, İstanbul.
- Aslan, V. (2012). Reklam iletilerinde tüketici davranışlarını belirleyen psikolojik etmenler: Üniversitelerin gazete reklamları uygulama örneği. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(3), 9-17.
- Babaoğlu, M. ve Buğday, E. B. (2012). Gösteriş tüketimine karşı gönüllü sadelik. *Tüketici Yazıları (III)*, 76-87.
- Bağcı Ayrancı, B. (2017). Sezdirme yöntemi ile dil bilgisi öğretimi üzerine Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 145-164.
- Bakan, İ. ve Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34.
- Bakir, U. ve Çelik, M. (2013). Tüketim toplumuna eleştirel bir yaklaşım: kültür bozumu ve yıkıcı reklamlar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 46-63.

- Batı, U. (2006). Reklam dilinin biçimbilimsel nitelikleri üzerine bir içerik analizi. *Galatasaray Üniversitesi İletiflim Dergisi*, (4), 149-166.
- Bayu, S. U. ve Uluyağcı, C. (2005). Görsel ve sözel göstergeler açısından bir reklam çözümlenmesi: Beymen örneği. *Gazi Üniversitesi İletiflim Fakùltesi Dergisi*, (21), 77-99.
- Becan, C. (2012). Yeni (duyuşsal) reklam iletileri bağlamında "göstergeleri" okumak: göstergebilimsel yöntemden yararlanarak bir reklam iletileri çözümlenmesi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 36-52.
- Benjamin, L. T. ve Baker, D. B. (2004). Industrial-organizational psychology: the new psychology and the business of advertising. *From séance to science: A history of the profession of psychology in America*, 118-121.
- Bourse, H. Y. (2012). Reklam ve ideoloji: subliminal reklam ve örnek incelemeler. Galatasaray Üniversitesi İletiflim Fakùltesi, Vize Ödevi, 1-20.
- Bölüköđlu, H. İ. (2003). Görsel kirlilik ve sanat eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakùltesi Dergisi*, (8), 101-112.
- Çetin, B. N. (2014). Yeniden anlamlandırma aracı olarak reklam. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 559-573.
- Çınar, B. ve Karahan, L. (2009). Reklam dilinde kullanılan edebî sanatlar. *Electronic Turkish Studies*, 4(8), 891-916.
- Demir, N. K. (2005). Kimliklere ayna tutan reklam fotoğrafları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 237-251.
- Demir, Z. (2016). *Tüketici davranışlarında algı yönetiminin rolü: Ünlü algısının kadın tüketici davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elden, M. (2003). Hedef kitle davranışlarını etkileyen psikolojik bir faktör olarak öğrenme: öğrenme ve reklam ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İletiflim Fakùltesi Dergisi*, 18(1), 1-29.
- Fennis, B. M. ve Stroebe, W. (2015). *The psychology of advertising*. 2nd Edition. London: Psychology Press.
- Friestad, M. ve Wright, P. (1995). Persuasion knowledge: Lay people's and researchers' beliefs about the psychology of advertising. *Journal of consumer research*, 22(1), 62-74.
- Goodwin, C. J. (1999). Applying the new psychology: Applying psychology to business. *A History of Modern Psychology*, New York: John Wiley & Sons, Inc. pp. 242.
- Goodwin, C. J. (1999). The origins of behaviorism: A new life in advertising. *A History of Modern Psychology*, New York: John Wiley & Sons, Inc. pp.315-317.
- Göçer, A. (2015). Temel dil becerilerinin geliştirilmesinde dil bilgisi öğrenme alanının yeri, işlevi ve öğretimi: bütünlük ilkesi ve tümevarım yöntemi ekseninde tematik bir yaklaşım. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 233-242.
- Göksu, O. (2016). *Algı yönetimi ve reklam: Reklamı anlamlandırmak*. İstanbul. Derin Yayınları.
- Görmez, E. (2015). Etkili medya okuryazarlığı eğitimi ve uygulamalarından örnekler. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 93-111.
- Gültekin, F. ve Acar, N. V. (2004). Transaksiyonel analizin Türk kùltürüne uygulanabilirliği: Kùltür açısından eleştirel bakış. *Eğitim ve Bilim*, 29(133), 28-38.
- Güneş, F. (2013). Dil bilgisi öğretiminde yeni yaklaşımlar. *Journal of Language and Literature*, 2(7), 71-92.
- Güneş, F. (2013). Yapılandırıcı yaklaşımla dil bilgisi öğretimi. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, 9(3), 71-187.

- Güz, N. ve Küçükeroğan, R. (2005). Göstergelere, reklam ve "öteki" kavramı. *Journal of Istanbul Kültür University*, (1), 65-73.
- Haşiloğlu, M. F. (2008). *Basın reklamlarında göstergelerin kullanımı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Erzurum.
- İnce, I. (1993). Reklam diline dilbilimsel bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 231-245.
- Kalan, Ö. G. (2010). Reklamda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılması: 'kinder' reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi/ Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(38), 75-89.
- Karatepe, S. (2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde güven yaratma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 77-97.
- Keçeci, A. (2007). Hemşirelik eğitiminde iletişime yeni bir yaklaşım: Transaksiyonel analiz. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-12.
- Kırtay, O. (2012). *Reklam iletilerinde mizah kullanımı: Öğeler, teknikler ve uygulama örnekleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi., İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lembet, Z. (2012). *Kültür, dil, tüketim ve reklam ilişkisi. Tüketici Yazıları III*. TÜPADEM, TÜKÇEV, 44-65.
- Maden, S. (2012). Ekran okuma türleri ve Türkçe öğretmen adaylarının ekran okumaya yönelik görüşleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(3), 1.
- Mengü, M. M. (2006). Reklam sloganları ve tüketici zihni. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (25), 109-121.
- Mert, E. L. (2014). Türkçenin eğitimi ve öğretiminde dört temel dil becerisinin geliştirilmesi sürecinde kullanılabilirlik etkinlik örnekleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(1), 23-48.
- Okan, Z. A. (1998). Dil ve cinsiyet: reklam dili çözümlemesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(5), 187-198.
- Oregan, D. (2019). *How to use psychology in advertising to make people buy*. 1 Aralık 2019 tarihinde <https://coschedule.com/blog/author/denille-oregan/> adresinden erişildi.
- Özarslan, E. (2013). Basın dili üzerine bazı dikkatler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (37), 251-267.
- Özerk, H. Ada, S. ve Özerk, H. (2018) Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin birbirlerinde algıladıkları ve beledikleri ego durumlarının ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17(66), 779-800.
- Özkan, H. H. (2006). Popüler kültür ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 29-38
- Snyder, M., ve DeBono, K. G. (1985). Appeals to image and claims about quality: Understanding the psychology of advertising. *Journal of personality and Social Psychology*, 49(3), 586.
- Soysal, Y. (2019). Fen öğretiminde öğretmenin söylemsel hamlelerinin öğrenenlerin akıl yürütme kalitelerine etkisi: Söylem analizi yaklaşımı. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 994-1032.
- Şen, M. (2008). Modern zamanların reklam dilselliğinde küresel ve yerel özellikler: Eleştirel Dilbilimsel Bir Bakış. *Journal of International Social Research*, 1(4), 523-542.
- Taşkıran, N. O. ve Bolat, N. (2013). Reklam ve algı ilişkisi: reklam metinlerinin alınmasında duyu organlarının işlevleri hakkında bir inceleme. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 49-70.
- Tokgöz, O. (1979). Televizyon reklamları ve çocuklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1), 93-110.

- Turgut, E., Akyol, A. ve Giray, S. (2016). Sosyal medya reklamlarında tüketiciler algılamaları ile satın alma niyeti ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişki. *Journal of Life Economics*, 3(2), 55-74.
- Türk, M. S. (2012). İletiflimde algı yönetiminin önemi. *Gazi Üniversitesi İletiflim Fakültesi*, 1-9.
- Uğur, İ. ve Apaydın, Ş. (2014). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının reklam beğeni düzeyindeki rolü. *Humanities Sciences*, 9(4), 145-156.
- Şeşen E ve Doğan Ş. (2019). Nemlendirici krem reklamlarında mitsel güzellik. s.106-113. *Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sosyal ve Beşeri Bilimler Tam Metin Bildiriler*. 26-29 Ekim 2019, İzmir.
- Yavuz, Ş. (2006). Reklam ve popüler kültür. *İstanbul Üniversitesi İletiflim Fakültesi Dergisi*, (27), 149-161.
- Yavuzer, H. ve Şirin, M. R. (2013). Sosyal kontrol çocuk ve internet (Nurgün Oktik). s.297-309. *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2004). Medyatik dil alanları: Reklamcılık dili üzerine metin dil bilimsel bir inceleme. *Türk Dili*, 634, 383-400.
- Yurdakul, N. B. (2003). İşletme yönetiminde iki stratejik görev: İmaj-marka yönetimi ve müşteri ilişkileri yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 8(1), 205-211.

Temel Ekonomik Faktörlerin Katılım 30 Endeksine Etkisi: Şubat 2011-Mayıs 2018 Örneği

Dr.Öğr.Üyesi Şule Yüksel Yiğiter^{1*}
Öğr. Gör. Halil Tanyıldızı²

Geliş tarihi: 12.12.2019
Kabul tarihi: 14.02.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 183-197
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
Türkiye, syigiter@erzincan.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-3230-5784

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Türkiye, tanyildizih@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-3084-0073

* Sorumlu yazar

ÖZ

Endeksler, sermaye piyasalarında işlem gören hisse senetlerinin performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmaktadır. Katılım endeksleri ise parasını sermaye piyasalarında değerlendirmek isteyen ancak birtakım hassasiyetler nedeniyle sermaye piyasalarından uzak duran yatırımcıların sermaye piyasalarına dahil olmasını amaçlayan endekslerdir. Çalışmanın amacı, Katılım 30 Endeksinin Türkiye'deki temel ekonomik faktörlere karşı olan duyarlılığını ortaya koymaktır. Veriler Granger Nedensellik Testi ile Eviews programı yardımıyla incelenmiştir. Bağımlı değişken olarak Katılım 30 Endeksi değerleri bağımsız değişken olarak ise dolar döviz kuru, mevduat faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre faiz oranlarının, tüketici fiyat endekslerinin ve döviz kurunun Katılım 30 Endeksi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım 30 Endeksi, Sermaye Piyasası, Granger Nedensellik Analizi

Influence of Basic Economic Factors in Turkey on the Preciness of Participation 30 Index: February 2011-May 2018 Example

Assist. Prof. Dr. Şule Yüksel Yiğiter^{1*}
Lec. Halil Tanyıldızı²

First received: 12.12.2019

Accepted: 14.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 183-197

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
Türkiye, syigiter@erzincan.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-3230-5784

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Türkiye, tanyildizih@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-3084-0073

* Corresponding Author

ABSTRACT

Indices are formed to measure the performance of stocks traded in the capital markets. Participation indices are the indices of investors who want to evaluate their money in the capital markets, but who want to stay away from capital markets due to some sensitivities. The aim of this study to test which influence of basic economic factors on the sensitivity of Participation 30 Index. Data was tested with Granger Causality Test by Eviews Program. We used Participation 30 Index as A dependent variable, Independent variables are the exchange rate, interest rate, and consumer price index. At the conclusion of this study; there is no influence of basic economic factors on Participation 30 Index.

Keywords: Participation 30 Index, Capital Markets, Granger Causality Test.

GİRİŞ

Finansal piyasalar ile ekonomi arasında bir etkileşimin olduğu birçok çalışma ile ortaya konmaktadır. Yatırımcılar ekonomide değişmelere göre yatırımlarını ve tasarruflarını yönlendirmektedir. Temel ekonomik değişkenlerden biri olan enflasyon oranı, bireylerin harcamalarını, yatırımlarını ve tasarruflarını etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Ülkelerin enflasyon oranlarına bağlı olarak değişen yatırım oranları da sermaye piyasalarını doğrudan etkilemektedir. Yüksek enflasyon oranlarının neden olduğu belirsizlik yatırımları olumsuz yönde etkilerken, enflasyon oranı düştükçe belirsizliğin azalması ile yatırımlarda olumlu etkilenmektedir. Literatürde hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında bir ilişkinin olduğuna dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Hisse senedi getirilerini etkileyen ve temel ekonomik değişkenlerden sayılan bir diğer değişken ise faiz oranlarıdır. Faiz oranları hem ekonomi hem de yatırım oranları açısından önemli bir faktördür. Sermaye piyasalarında alım satıma konu olan ve faiz getirisi sağlayan menkul kıymetlerin getirileri piyasa faiz oranlarından etkilenmektedir. Tahviller ve bonolar faiz getirisi sağlayan menkul kıymetlerdir. Bu menkul kıymetler ile hisse senetleri birbirine alternatif yatırım araçları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla piyasa faiz oranlarında meydana gelecek yukarı yönlü bir değişim faiz getirili menkul kıymetlere talebi arttırabileceğinden hisse senedi piyasasındaki yatırım oranlarını da değiştirecektir.

Finansal alandaki çalışmaların birçoğu temel ekonomik değişkenler ile sermaye piyasaları arasındaki ilişkinin araştırılmasına yoğunlaşmaktadır. Sermaye piyasalarının etkin bir şekilde çalışmasının başlıca yolu, ekonomide meydana gelen tüm değişimlerin fiyatlara yansımadır. Hisse senedi yatırımcıları yatırım yapacakları hisse senetlerinin fiyatlarını, yatırım sonucunda elde edecekleri nakit akımlarını belirli bir iskonto oranı ile bugüne indirgeyerek tespit etmektedirler. Nakit akımlarının bugünkü değerini tespit etmek için kullanılan iskonto oranı ile ekonomik değişkenler arasında ise bir etkileşim söz konusudur. Dolayısıyla hisse senedi getirileri de iskonto oranını etkileyen piyasa faiz oranı, enflasyon oranı, döviz kurları gibi temel ekonomik değişkenlerden etkilenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde döviz insanlar açısından güvenli bir yatırım aracı olarak kabul edilmektedir. Özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu ekonomilerde döviz yatırımları artmaktadır. İnsanların dövizde yönelmeleri hisse senedi piyasasındaki yatırım oranlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomideki olumsuz değişimler hisse senedi getirilerini olumsuz etkilediğinden insanlar yatırımlarını değiştirmekte ve dövizde yönelmektedir. Dolayısıyla hisse senedi piyasaları ile döviz kuru arasında bir ilişkinin olduğu düşünölmektedir.

Enflasyon oranı, döviz kuru, faiz oranları temel ekonomik değişkenler olarak kabul edilmektedir ve piyasalar üzerinde etkili olduğu yapılan çalışmalar ile ortaya konmaktadır. Çalışmaya konu olan Katılım Endeksi ise sermaye piyasaları için önemli olan ve faizsiz yatırım araçlarını kapsayan bir endekstir. Temel ekonomik faktörlerdeki değişimlerin Katılım Endeksini de etkileyebileceği düşünöldüğünden çalışmada inceleme konusu olmuştur.

1. SERMAYE PİYASALARI

Yatırım harcamalarının artışı ise tasarrufların artışı ile mümkün olabilmektedir. Çin ve Güney Kore gibi gözler önünde gelişen ve büyüyen ekonomilerde bu durum açık bir şekilde görölmektedir. Örneğin 1980’li yıllarda ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile karşılaştırıldığında daha kötü durumda olan Güney Kore 1990’lı yıllarda tasarruflarını %50 oranında arttırmıştır. Aynı dönemlerde Türkiye’nin tasarruflarında %10’luk bir düşüş gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2017). Birçok açıdan benzer şartlara sahip ülkemiz ile Güney Kore’nin göstergelerinin ayrıştığı temel alanlardan biri olan tasarruf oranları Güney Kore’nin bugün ulaştığı ekonomik büyüklüğü izah etmede vazgeçilmez bir enstrüman olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesini mümkün kılacak olan tasarrufların, birikeceği bir havuz olarak sermaye piyasaları ön plana çıkmaktadır. İşte bu noktada bir finansal mühendislik eseri diyebileceğimiz zenginleşmiş enstrüman ağıyla borsalar genel ekonomik sistem içerisinde vazgeçilmez bir unsur olarak kendine yer edinmiştir.

Borsaların içinde bulunduğu sermaye piyasalarının ağırlıklı olduğu finansal sistemler, riskin direkt yatırımcı tarafından üstlenilmesi ve vade-miktar uyumsuzluğunun söz konusu olmaması nedenleriyle iç

ve dış şoklara karşı daha esnek bir yapıya sahip olabilmektedir. Banka ağırlıklı finansal sistemler ise vade-miktar uyuşmazlığı ve riskin dolaylı olarak üstlenilmesinden kaynaklanan bir kırılganlığa sahiptir. Sermaye piyasalarını vazgeçilmez ve üstün kılan bu unsurlara ilaveten reel sektöre olan yansımaları açısından daha kalıcı ve uzun soluklu bir niteliğe sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Örneğin BİST, 2017 yılı içerisinde sadece sermaye piyasası ihracı yolu ile 137.1 milyar TL fon sağlamıştır (borsaistanbul.com, 2017). Ancak toplam finansal sistem verilerine bakıldığında bu rakam düşük olarak değerendirilebilir. Çünkü 2017 yılı III. Çeyrek verileri açısından 10,5 Trilyon liralık toplam finansal varlık içerisinde hisse senetleri ve öz kaynaklar %10'luk bir paya sahiptir (TCMB, 2017). Mevduat ise %60'lık bir orana sahiptir. Bu verilerden hareketle hane halklarının oluşturduğu yatırımcı kitlesinin sermaye piyasalarından çok banka ağırlıklı finansal araçlara yöneldiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu duruma neden olarak da enflasyona nazaran düşük kalan temettü tutarları, ayrıca yatırımcıların yatırım fonları enstrümanına alışmamış olması hususları gösterilebilir (Güngör,2018).

Sermaye piyasalarının yukarıda bahsedilen hususlar açısından taşıdığı güç ve enerjiyi ifade etmek adına üstlendiği işlevlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Borsaların öne çıkan işlevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Likidite sağlama ve tasarruflara hareket kazandırma
- Mülkiyeti tabana yayma işlevi
- Sermayeye hareketlilik kazandırma ve sanayide yapısal değişikliği kolaylaştırma

Borsaların içinde bulunduğu sermaye piyasalarının ağırlıklı olduğu finansal sistemler, riskin direkt yatırımcı tarafından üstlenilmesi ve vade-miktar uyumsuzluğunun söz konusu olmaması nedenleriyle iç ve dış şoklara karşı daha esnek bir yapıya sahip olabilmektedir. Banka ağırlıklı finansal sistemler ise vade-miktar uyuşmazlığı ve riskin dolaylı olarak üstlenilmesinden kaynaklanan bir kırılganlığa sahiptir. Sermaye piyasalarını vazgeçilmez ve üstün kılan bu unsurlara ilaveten reel sektöre olan yansımaları açısından daha kalıcı ve uzun soluklu bir niteliğe sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Örneğin BİST, 2017 yılı içerisinde sadece sermaye piyasası ihracı yolu ile 137.1 milyar TL fon sağlamıştır (borsaistanbul.com, 2017). Ancak toplam finansal sistem verilerine bakıldığında bu rakam düşük olarak değerendirilebilir. Çünkü 2017 yılı III. Çeyrek verileri açısından 10,5 Trilyon liralık toplam finansal varlık içerisinde hisse senetleri ve öz kaynaklar %10'luk bir paya sahiptir (TCMB, 2017). Mevduat ise %60'lık bir orana sahiptir. Bu verilerden hareketle hane halklarının oluşturduğu yatırımcı kitlesinin sermaye piyasalarından çok banka ağırlıklı finansal araçlara yöneldiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu duruma neden olarak da enflasyona nazaran düşük kalan temettü tutarları, ayrıca yatırımcıların yatırım fonları enstrümanına alışmamış olması hususları gösterilebilir (Güngör,2018).

Sermaye piyasalarının olumlu etkileyen en önemli unsurlardan birisi şüphesiz kaynak girişidir. Son yirmi yılda hızla büyüyen İslami sermaye, büyük potansiyeliyle önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya nüfusunun neredeyse çeyreğini oluşturan Müslümanların sayısının 1,57 milyar olduğu tahmin edilmektedir (guides.library.cornell.edu, 2017). Dünyadaki 1,57 milyar Müslümanın kabaca 1,9 trilyon \$ yatırımı olduğu ve bu miktarın her yıl %15 büyüdüğu tahmin edilmektedir (ifs.org, 2017). Bu büyüklükteki bir pazar yatırım şirketlerinin dikkatini çekmiş ve bu pazarı yakalamakla ilgilenmişlerdir. Bu amaçla kurulan ilk endeks 1995 Aralık ayında başlayan Dow Jones İslami Piyasa Endeksidir (Hassan ve Girard, 2010, s. 2). Daha sonraki yıllarda Standard and Poor's Islamic Index, Kuala Lumpur Islamic Index gibi İslami endeksler kurulmuştur. şu an bu endeksler dışında MSCI Barra, BSE TASI, Global GCC gibi kurumların yüzden fazla İslami endeksi bulunduğu bilinmektedir (Ülev ve Özdemir, 2015, s. 48).

2. İSLAMİ FİNANS

İslami finans, kavram olarak İslami prensipler ile uyumlu şekilde yürütölen finansal faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Uyguladığı prensipler dışında tıpkı diğer finans alanlarında olduğu gibi amaç fonun en düşük maliyetle elde edilip en karlı alanlarda değerlendirilmesidir.

İslami finans ve bankacılık çok uzun bir geçmişe sahip olmayan alternatif bir alandır. İlk İslami bankanın kurulması 1963 yılına dayanmaktadır. Mısır'da kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası ilk İslami Banka olma özelliğini taşımaktadır. Günümüzde İslami Bankacılığın faaliyet gösterdiği ölkeler sayısı 50'nin

üzerindedir. İslami Bankacılık sektörünün hızla büyümesi ve yaygınlaşması söz konusu bankaların çıkardığı yatırım araçlarına olan talebinde artmasına neden olmaktadır (Koçak, 2018, s. 68).

İslami finansın ortaya çıkış süreci incelendiğinde, özellikle İslam dinini benimseyen bölgelerin birçoğunda ciddi bir petrol ve doğalgaz gelirinin ortaya çıktığı, biriken bu sermayenin yatırıma dönüştürülmesi beklentisinin oluşmasının önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Terzi, 2015: 1). Bu doğrultuda İslami prensiplere uygun yaşayan insanların hassasiyetlerini dikkate alan iktisadî yapıların geliştirilmesinin konjonktürün bir gereği olduğunu söylemek mümkündür.

1974 yılında yaşanan OPEC krizi ve sermaye birikimi baskısı, İslami Finansın daha da önem kazanmasına, İslami sermayenin artık niche pazar şartlarını aşan bir niteliğe kavuşmasına neden olmuştur. Başlangıçta belirli bir sınıfa hitap eden dar yapı, günümüzde yerini çok geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdüren büyüklükteki bir yapıya bırakmıştır.

İslami finansın reel sektörü fonlama özelliği nedeniyle de önem ve ilgi gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü reel sektör ve finans sektörü bilgisayarlarda bulunan yazılım ve donanım birlikteliğine benzer bir bütünlük içerisindedir. Herhangi birindeki kısır döngü ekonomik büyüme için bir ikilem oluşturabilmektedir (Bacha, 2018, s. 1).

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada oldukça popüler olan İslami Finans ile batıda güncelliğini koruyan etik finans veya sorumlu yatırım kavramları yatırım alanları tercihi konusunda birbirine benzerlik göstermektedir (Seçme vd., 2016, s. 108). Silah şirketleri, klonlama faaliyeti yürüten şirketler tıpkı İslami finans açısından olduğu gibi etik finans açısından da sorumlu yatırım alanlarından sayılmamaktadır. Dolayısıyla bu tür şirketlerin hisseleri hem İslami finans prensipleri hem de etik finans kapsamında portföylerden çıkarılmaktadır.

Katılım Bankaları: Dünyanın faklı bölgelerinde halkın bir bölümü inançları gereği faiz gelirinden uzak durmaktadır. Bu durum hem ekonomi açısından önemli bir kayıp olarak görülmektedir. Söz konusu kesimin tasarruflarının ekonomiye kazandırılması amacıyla katılım bankalarının kurulması önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Katılım Bankaları, geleneksel bankalardan kaçınan tasarruf sahiplerini ekonomik sisteme dahil etmek amacıyla kurulmuştur. Katılım Bankaları Türkiye'deki finansal sisteme 1980'li yıllarda dahil olmuştur (Coşkun, 2010, s. 110-111).

Türkiye'de Katılım Bankaları faizsiz bankacılık prensipleri doğrultusunda hizmet sunmaktadır. Faizsiz bankacılık sistemi 1975 yılında İslâm Kalkınma Bankasının kurulmasıyla başlamıştır. Ülkemizde ise 1983 yılında Özel Finans Kurumu ismiyle ortaya çıkmıştır. Özel Finans Kurumları tanımlaması 2005 yılında kanunla Katılım Bankası olarak değiştirilmiştir (Gül ve diğ. 2017, s. 145). 2019 yılı itibariyle Türkiye'de 6 Katılım Bankası faaliyet göstermektedir.

Katılım Fonları: Yatırımlarını faiz geliri olmayan finansal araçlar ile değerlendirmek isteyen yatırımcılar için, portföyün tamamının, sürekli olarak, faiz getirisi olmayan yatırım araçlarından (kira sertifikaları, katılma hesapları, ortaklık payları, altın ve diğer kıymetli madenler) oluşturulduğu fonlardır (ziraatkatilim.com.tr).

Katılım Endeksleri: Endeks, bir veya daha fazla değişkenin hareketlerinden ibaret olan oransal değişimi ölçmeye yarayan gösterge olarak ifade edilmektedir (Coşkun, 2010, s. 199). Endeksler, piyasada işlem gören hisse senetlerinin fiyat ve getirilerinin bütünsel ve sektörel bazda performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Borsa İstanbul'da pay piyasası için 54'ü anlık, 270'i seans sonlarında olmak üzere toplam 324 endeks hesaplanmaktadır (borsaistanbul.com, 2018). Örnek olarak, pay piyasasında BIST 30, BIST 50, BIST 100 Endeksleri vardır. Ayrıca Borsa İstanbul tarafından, kendi adına endeks hesaplatmak isteyen kuruluşlar için hesaplanan müşteri endeksleri de söz konusudur.

Katılım Bankalarının kurulmasıyla birlikte katılım endekslerinin oluşturulması gündeme gelmiştir. Katılım endeksleri parasını sermaye piyasalarında değerlendirmek isteyen ancak birtakım hassasiyetler nedeniyle sermaye piyasalarından uzak duran yatırımcıların sermaye piyasalarına dahil olmasını amaçlayan endekslerdir.

Araştırmaya konu olan Katılım endeksleri bu kapsamda yer almakta olup, Katılım Bankalarının alışma prensipleri gereğince, müşterilerinin yatırım yapabileceği payların fiyat ve getiri performanslarının ölçülmesi amacıyla Bizim Menkul Değerler A.ř. için oluşturulmuştur. Yine bu alanda İş Bankası İştirakleri ve Ziraat Portföy Katılım endeksleri hesaplanmaktadır (borsaistanbul.com, 2018).

Bu bağlamda finans piyasalarının etkinliğini sağlayan borsalarda, ülkemizdeki isimlendirmesiyle katılım endeksleri adı altında hisse senetleri grupları oluşturulmuştur. Katılım Endeksleri, Katılım Bankalarının alışma prensipleri gereğince, müşterilerinin yatırım yapabileceği payların fiyat ve getiri performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Katılım-30 Endeksinin başlangıç tarihi 31.12.2008 olup, 06.01.2011 tarihinden itibaren, eşanlı verilerden fiyat ve getiri endeksleri olarak hesaplanmaya başlanmıştır. Endekse dahil olacak hisse senetlerinin aşağıda belirtilen şartları sağlanması gerekmektedir:

Finansal oranlar açısından;

- A. Toplam faizli krediler / Piyasa değerı < %30,
- B. Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değerı < %30,
- C. Aşağıda belirtilen faaliyetlerden gelir / Toplam gelir < %5

oranlarını sağlaması gerekmektedir.

Faaliyet alanı açısından ise; alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğence, tütün mamulleri, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketlerden oluşmaktadır (katilimendeksi.org, 2018).

1 Temmuz 2019 tarihi itibariyle endekse dahil hisse senetleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Katılım 30 Endeksinde Yer Alan Hisse Senetleri

1 Temmuz 2019 itibariyle...
KATILIM 30 ENDEKSİ

HİSSE KODU	HİSSE ADI	HİSSE KODU	HİSSE ADI
AKSUE	Aksu Enerđi	HLGYO	Halk GMYO
ALBRK	Albaraka Türk	IHEVA	İhlas Ev Aletleri
ALKIM	Alkim Kimya	ISDMR	İskenderun Demir elik
ASELS	Aselsan	KARTN	Kartonsan
BANVT	Banvit	KERVT	Kerevitaş Gıda
BIMAS	Bim Mağazalar	KFEIN	Kafein Yazılım
BUCIM	Bursa imento	KONYA	Konya imento
CEMTS	emtaş	KRONT	Kron Telekomünikasyon
EGEEN	Ege Endüstri	KRSTL	Kristal Kola
EGGUB	Ege Gübre	LOGO	Logo Yazılım
EGSER	Ege Seramik	MAVI	Mavi Giyim
FLAP	Flap Kong.Topl.Hiz	ORGE	Orge Enerđi Elektrik
FORMT	Formet elik Kapı	PETUN	Pınar Et ve Un
FROTO	Ford Otosan	SELEC	Selçuk Ecza Deposu
GENTS	Gentaş	ULUSE	Ulusoy Elektrik

Kaynak: www.katilimendeksi.org, 2019

Çalışmada, bahsedilen yatırım alanlarını oluşturan endekslerden Katılım 30 endeksi ile ABD Doları, faiz oranları ve TÜFE arasındaki ilişki Şubat 2011-Mart 2018 tarihleri arasında incelenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Katılım-30 endeks değerlerinin diğer üç değerle bir nedensellik bağının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak faiz oranlarından döviz kurlarına doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senetleri üzerinde çeşitli değişkenlerin etkilerinin izlendiği çalışmalar oldukça fazladır. Birkaç örnek aşağıda sonuçları ile verilmiştir.

Ross, 1976 yılında yaptığı çalışmada, sermaye varlıklarının fiyatlamasını arbitraj teorisinde faydalanarak açıklamaya çalışmıştır. ABD için temel makro değişkenler ile hisse senetleri fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonunda incelenen değişkenler arasında bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Hordrick (1990), New York Stock Exchange’i 1926-1985 dönemleri arasında hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişki açısından analize tabi tutmuşlardır. Çalışma sonucunda hisse senedi fiyatları ve döviz kuru arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Chatrath, Ramchander ve Song 1996 yılında Hindistan özelinde yaptıkları çalışmada hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Hindistan piyasası için negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır.

Büberökö (1997), hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye ‘de hisse senedi fiyatlarından döviz kurlarına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Groenewold, Rourke ve Thomas (1997), Avustralya için Mart 1960-Eylül 1991 dönemine ait 3’er aylık verileri kullanarak enflasyon ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda enflasyon oranı ile hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Murphy ve Sahu (2001) yaptıkları çalışmada enflasyon ve faiz oranları ile Standart&Poors 500 arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda uzun vadeli hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki bulunurken, uzun vadeli hisse senedi getirileri ve uzun vadeli faiz oranları arasında negative bir ilişki tespit edilmiştir.

Ahmad ve Haslindar tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen araştırmada, Kuala Lumpur Stock Exchange’nin performansı incelenmiştir. Analizde düzeltilmiş Sharpe oranı ve Jensen Alpha Performans endeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda şeriat onaylı endekslerin diğer endekslerden daha avantajlı olmadığı görülmüştür.

Ayvaz (2006), yaptığı çalışmada zaman serisi analizi ile hisse senetleri ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İMKB’de işlem gören hisse senetleri ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi zaman serileri analizi kullanarak analiz etmeye çalışmışlardır. Çalışmasında verileri aylık periyotlar halinde ele almıştır. Çalışma sonucunda İMKB endeksleri ve döviz kurları arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca döviz kurları ve hisse senedi fiyatları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Karacaer ve Topuz (2007), ABD Dolarının değerindeki değişmenin gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi endekslerine etkisini regresyon yöntemi ile inceledikleri çalışmalarında, ABD dolarındaki değişimin 11 ülkenin hisse senetleri üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yüksel ve Yüksel (2013), yedi ülkedeki bankacılık sektörü endeksi ile TÜFE arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analizlerde Johansen Eşbütünleşim Analizi ve Gecikmesi Dağıtılmış Ardışık Bağımlılık Modeli (ARDL) kullanılmıştır. Analiz sonucunda bankacılık sektörü endeksi ile tüketici fiyatları endeksi arasındaki uzun vadeli ilişki test edilmiş ve sadece bir ülkede (Arjantin) uzun vadeli bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada ayrıca, Granger Nedensellik Analizi yapılmış, Amerika, Avusturya ve Macaristan’da bankacılık sektörü endeksi ile tüketici fiyatları endeksi arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Rithuan ve diğer. (2014), tarafından yapılan çalışmada, Körfez İşbirliği Teşkilatı üyelerinde ham petrol fiyatlarının İslami Endekslere etkisi karşılaştırmalı bir analiz ile incelenmiştir. Kısmi kaplamalı kesikli dalgacık transformasyonu yönteminin kullanıldığı araştırmada, emtia fiyatları ile incelenen endeksler arasında bir ilişkinin var olduğu ortaya konmuştur.

Ülev ve Özdemir 2015 yılında yaptıkları çalışmada katılım endeksleri ile piyasa faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Zivot-Andrews birim kök testi ve Granger nedensellik testine dayalı Toda-Yamamoto testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, Katılım endeksi ile piyasa faiz oranları arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamasına karşın BİST100 endeksi ile faiz oranları arasında, faiz oranlarından BİST100'e doğru bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.

Aydın ve Çavdar (2015), Dolar-TL ve Altın fiyatları ile BIST 100 arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada ANN ve VAR yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, ANN yöntemine göre incelenen değişkenler arasında dalgalanmaların yaşanabileceği, Ekim 2017'den başlayarak finansal kriz olasılığının bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Kendirli ve Çankaya (2016), Türkiye açısından 2009 -2015 dönemine ait döviz kuru, tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) ve Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi (XBANK) değişkenleri kullanılarak, döviz kuru ve TÜFE'nin BIST Banka Endeksi üzerine etkisini incelemiştir. Analizde Johansen eş bütünleşme ve Granger Nedensellik testleri uygulanmıştır. Sonuçlar %10 anlamlılık düzeyinde değerlendirildiğinde Bankacılık Endeksinden Döviz Kuruna doğru tek yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Bahloul ve diğ. (2017), hisse senedi piyasası ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Hisse senedi piyasası gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar olarak sınıflandırılmıştır. Analiz yapılırken Markov, Switchig regresyon analizi ve OLS testi kullanılmıştır. Analizler sonucunda, her iki grup hisse senedi piyasasının da para arzından etkilendiği, diğ er makro ekonomik değişkenler için ise anlamlı sonuçlara ulaşamadığı ifade edilmiştir.

Literatürde yapılan çalışmalar temel ekonomik değişkenlerin hisse senedi piyasası üzerindeki etkili olduğunu göstermektedir. Makro değişkenler ile hisse senedi piyasaları arasında bir ilişkinin varlığı istatistiki yöntemlerle de ortaya konmaktadır.

4. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Ekonomik gelişmelerin birbiriyle olan ilişkilerini araştırmak için bir takım finansal göstergeler istatistiksel yöntemler çerçevesinde ele alınmaktadır. Söz konusu göstergelerin zaman serileri şeklinde ele alınan geçmiş dönem değerleri, istatistiksel analizlerin veri kaynağını oluşturmaktadır. Karmaşık veri setlerini incelemek için kullanılan yöntemlere çok değişkenli istatistiksel teknikler denilmekte olup yapılandırılan formülasyonlarda çok sayıda bağımsız değişken ve bağımlı değişken olacak şekilde veri setleri ayrıştırılmaktadır. Bu değişkenlerin türü belirlenirken hangi parametrenin kontrolü altında, hangi değişkenin hangi değişken üzerindeki etkisinin incelendiğine bakılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016, s.1). Oldukça yaygın bir şekilde kullanılan zaman serileri analizleri, tarihsel verileri bir model içerisinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini analiz etmek için kullanılmaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Bilgiler

	Veri	Bağımlı/Bağımsız	Kaynak
Katılım 30 Endeksi	Endeks Değeri	Bağımlı Değişken	investing.com
Faiz Oranları	Mevduat Faiz Oranları	Bağımsız Değişken	TCMB
Dolar/TL Kuru	Alım-Satım Ortalamaları	Bağımsız Değişken	TCMB
TÜFE	Endeks Değeri	Bağımsız Değişken	TCMB

Bu çalışmada, faiz oranları, Dolar/TL kuru ve TÜFE değişkenlerinin Katılım Endeksi üzerindeki etkilerini tespit etmek için Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Analiz için kullanılan verilerden Katılım 30 Endeks değerleri, aylık bazda investing.com adresinden temin edilmiştir. Faiz oranları, TÜFE

ve Döviz Kuru verileri, Merkez Bankası Veri Merkezi'nden aylık bazda alınarak kullanılmıştır. Döviz kuru olarak Amerikan dolarının aylık bazda alım-satım fiyatlarının ortalaması alınmıştır. Faiz oranı olarak bankaların uyguladığı mevduat faiz oranları ve TÜFE olarak endeks miktarı aylık bazda alınmıştır. Katılım 30 endeksinin 2011 tarihinde hesaplanmaya başlamasından dolayı verilerin başlangıç tarihi Şubat 2011 olarak alınmıştır. Ülkemizdeki dolarizasyon durumu göz önünde bulundurularak döviz kuru olarak dolar kuru modele dahil edilmiştir.

Zaman serileri ile ilgili ekonometrik çalışmaların doğru bir şekilde sonuç vermesini sağlamaya yönelik öncelikle durağanlık analizinin yapılması gerekmektedir.

4.1. Birim Kök Testi

Durağanlık; ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa yahut gecikmeye bağlı olan olasılıklı sürece denilmektedir (Gujarati, 2012, s.740). Bu bağlamda; ortalaması ve varyansı zaman içerisinde değişen olasılıklı sürece ise durağan olmayan olasılıklı süreç denilmektedir.

Durağanlık konusunun bir varsayım olarak önemi, durağan olmayan zaman serilerinin davranışlarının sadece ele alınan dönem için kısıtlı olmasından ileri gelmektedir. Diğer zaman dilimlerine doğru genelleştirme yapılamayacağından durağan olmayan zaman serileri kestirim yapmaya pek elverişli değillerdir (Gujarati, 2012, s.741). Zaman serileri analizlerinde karşılaşılan bir diğer problem ise; sahte korelasyon, yani sahte ilişkidir. Çoklu zaman serileri analizlerinde, her iki seri de zaman içerisinde bir trende sahip ise ilgisiz bir şekilde ilişkili oldukları sonucuna varılabilmektedir. Örneğin; yaz aylarındaki boğulma vakası sayılarındaki artış ile dondurma tüketimi arasında, ilgisiz olmasına rağmen zaman serileri analizi çerçevesinde ilişki çıkabilir. Bu tür korelasyonlara sahte korelasyon denilmektedir. Model sonucu tahmin edilen R^2 değeri Durbin-Watson değeri (d)'den büyükse ise sahte regresyonun var olduğu sonucuna ulaşılır (Gujarati, 2012, s.748). Sahte regresyonun önüne geçebilmek için seriler farkları alınarak durağanlaştırılırlar.

Zaman serilerinin durağanlık durumunu tespit etmek için birtakım testler geliştirilmiştir. Bunlardan en çok bilinen ve uygulanan Dickey Fuller (DF) Birim Kök Testidir. Birim köklü olasılıklı süreçler aşağdaki gibi gösterilebilmektedir:

$$Y_t = pY_{t-1} + u_t \quad -1 \leq p \leq 1 \quad (1)$$

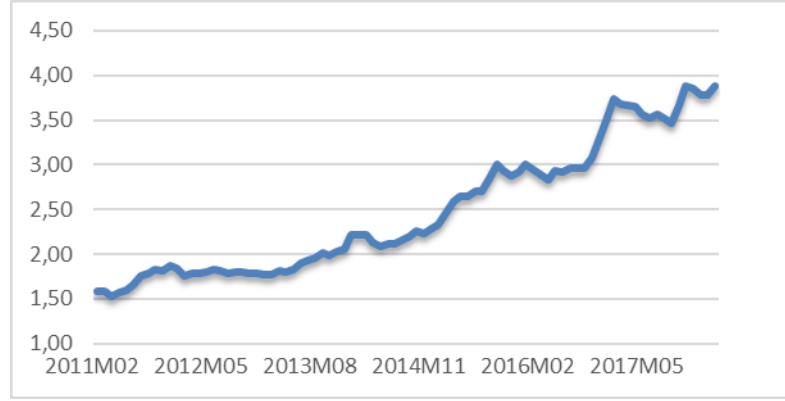
$$Y_t = b_0 + pY_{t-1} + u_t \quad -1 \leq p \leq 1 \quad (2)$$

$$Y_t = b_0 + b_1t + pY_{t-1} + u_t \quad -1 \leq p \leq 1 \quad (3)$$

Eğer Y zaman serisinin t zamandaki değerinin, bir gecikmeli Y değerinden etkilenme katsayısı olan $p=1$ ise seri birim köke sahiptir, yani durağan değildir denilmektedir. Birim kök ifadesi buradan ortaya çıkmaktadır. Eğer p katsayısı mutlak değer anlamında birden küçükse seri durağandır, yani birim köke sahip değildir denilmektedir. Eğer modelde sabit terim ve trend yoksa formül 1'de gösterildiği şekilde bir regresyon yapılır. Sabit terimli ve trendsiz ise formül 2, sabit terimli ve trendli ise formül 3'deki gibi regresyonlar ile kritik değerler bulunur. Eğer regresyonlar sonucu bulunan τ istatistik değerleri çeşitli anlamlılık seviyelerinde (%1, %5 ve %10), McKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Birim köke sahip seriler bir gecikmeli değerleri ile farkları alınarak durağanlaştırılmaktadır.

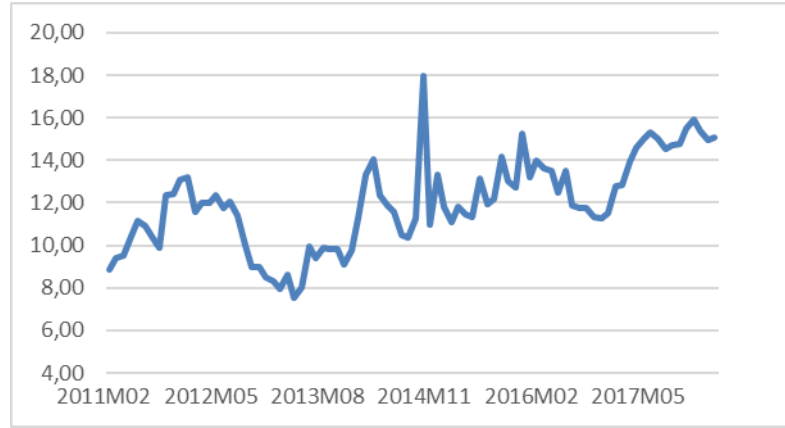
Analizde yer alan parametreler aşağıda bulunan grafik değerlerinde de görüleceği üzere durağan bir değer silsilesi içinde değillerdir (Şekil-1, 2, 3, 4).

Şekil 1. Dolar Döviz Kuru

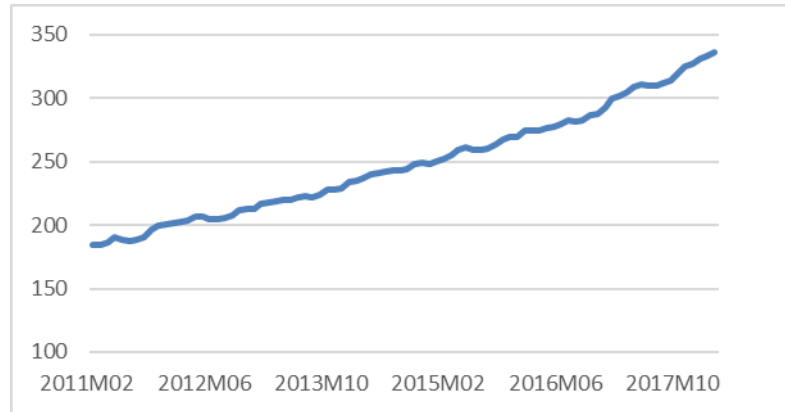
Kaynak: T.C. Merkez Bankası, 2018.

Şekil 2. Faiz Oranları

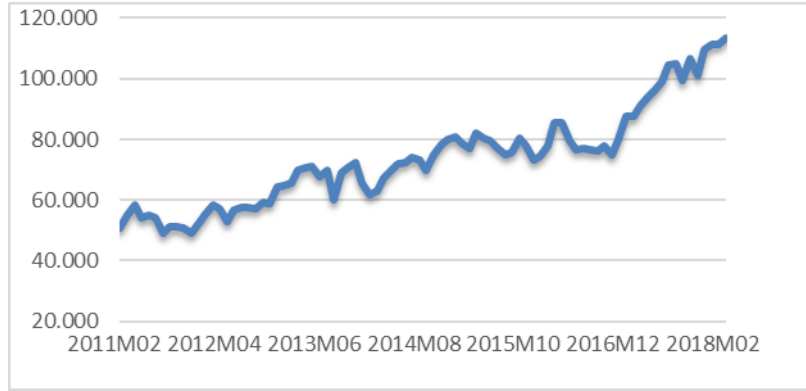
Kaynak: T.C. Merkez Bankası, 2018.

Şekil 3. TÜFE

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, 2018.

Şekil 4. Katılım 30 Endeksi

Kaynak: investing.com,2018.

Değişkenlerin durağan olmaması ekonometrik çalışmaların doğru sonuçlar vermesini engellemektedir. Bu nedenle değişkenler birim kök testlerine tabi tutularak birinci dereceden farkları alınmak suretiyle durağanlaştırılmışlardır.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabitli	Sabitli ve trendli	Sabitsiz ve trendsiz
Katılım 30 Endeksi	0.9553*	0.4404*	0.9846*
Faiz Oranları	0.2496*	0.1569*	0.7791*
Dolar/TL Kuru	0.9831*	0.3722*	0.9990*
TÜFE	1.0000*	0.9999*	1.0000*

(*) işareti %1 anlamlılık seviyesinde, verilerin birinci dereceden farkları alındığında durağan olan değişkeni göstermektedir.

4.2. Granger Nedensellik Analizi

Granger (1969); nedenselliğin belirlenebilmesi için zaman serisi verilerine dayalı bir yaklaşım önermiştir. Örneğin x değişkeni, y'nin yalnızca geçmiş değerleri göz önüne alındığında, y'nin değerlerinin tahmin edilmesine katkı sağlıyorsa, x; y'nin nedenidir denilmektedir. Geçmiş değerlerin göz önüne alınması fikrinin, nedenin, ortaya çıkan etkilerden önce meydana geldiği gerçeğinden hareketle, nedensellik analizinin x ve y'nin eşzamanlı değerlerine uygulanamayacağı fikri ile tutarlı olduğu söylenebilir (Foresti, 2006).

Nedensellik testinin en küçük kareler regresyon modeli şu şekildedir:

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^m \alpha_j y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j x_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Regresyon modelinde yer alan β katsayısının 0'a eşit olup olmadığı Wald testi yardımıyla test edilerek nedenselliğin yönü tespit edilmektedir (Mercan ve Peker,2013). H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \dots = \beta_m = 0$$

$$H_1 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \dots = \beta_m \neq 0$$

Eğer β katsayısı 0'dan farklı bir değer alıyorsa x, y'nin nedenidir denilmektedir. Yapılan testler sonucunda alınan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Döviz kurunun bağımlı değişken olarak alındığı modelde olasılık değerleri bütün bağımsız değişkenler için $p > 0,05$ olarak ölçülmüştür (Tablo-4). Bu bağlamda, bağımsız değişkenlerin (endeks değeri, TÜFE ve Faiz oranları) Dolar kurunun bir nedeni olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 4. Dolar Kuru Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: Dolar Kuru			
Değişkenler	Chi-sq	df	prob.
Katılım 30 Endeks Değeri	0.876944	2	0.6450
Faiz Oranları	5.749888	2	0.0564
Tüfe	1.597912	2	0.4498

Endeks değerinin bağımlı değişken olarak alındığı modelde olasılık değerleri, bütün bağımsız değişkenler için $p > 0,05$ olarak ölçülmüştür (Tablo-5). Elde edilen sonuca göre; bağımsız değişkenlerin (döviz kuru, TÜFE ve faiz oranları), Katılım 30 endeks değerlerinin bir nedeni olmadığı ifade edilebilmektedir.

Tablo 5. Katılım 30 Endeksi Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: Katılım 30 Endeks Değeri			
Değişkenler	Chi-sq	df	prob.
Dolar Kuru	0.038657	2	0.9809
Faiz Oranları	2.269734	2	0.3215
Tüfe	2.264678	2	0.3223

Faiz oranlarının bağımlı değişken olarak alındığı modelde döviz kuru hariç olasılık değerleri bütün bağımsız değişkenler için $p > 0,05$ olarak ölçülmüştür (Tablo-6). Bu bağlamda döviz kurunun faiz oranlarının bir nedeni olduğu söylenebilir. Çünkü olasılık değeri döviz kuru için $p < 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Yani burada döviz kurundan faiz oranlarına tek yönlü bir ilişki söz konusudur.

Tablo 6. Faiz Oranları Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: Faiz Oranları			
Değişkenler	Chi-sq	df	prob.
Dolar Kuru	6.448969	2	0.0398
Katılım 30 Endeks Değeri	0.570841	2	0.7517
Tüfe	2.412049	2	0.2994

TÜFE oranlarının bağımlı değişken olarak alındığı modelde olasılık değerleri, bütün bağımsız değişkenler için $p > 0,05$ olarak ölçülmüştür (Tablo-7). Bu bağlamda bağımsız değişkenlerin (döviz kuru, endeks değeri ve faiz oranları) TÜFE'nin bir nedeni olmadığı söylenebilir.

Tablo 7. Tüfe Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: TÜFE			
Değişkenler	Chi-sq	df	prob.
Dolar Kuru	4.235832	2	0.1203
Katılım 30 Endeks Değeri	1.493565	2	0.4739
Faiz Oranları	2.455228	2	0.2930

SONUÇ

Ekonominin temel göstergeleri olan değişkenler finansal piyasalar üzerinde de etkili olmaktadır. Faiz oranları, altın fiyatları, döviz kurları, enflasyon oranı tüm finansal piyasaları etkileyebilen değişkenlerdendir. Borsa İstanbul Endeksi için de önemli göstergelerden olan bu değişkenlerin bir kısmının Katılım Endeksine etkisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Katılım endeksleri faizin söz konusu olmadığı yatırım araçlarını kapsayan endekslerdir. Ancak piyasa faiz oranlarının etkisinin aynı ekonomik sistem içerisindeki katılım endeksleri açısından analiz edilmesinin önemli olduğu düşüncesi bu çalışmaya dahil edilmesine neden olmuştur. Döviz kurları hem ekonomi hemde finansal piyasalar açısından önemli değişkenlerden biridir. Döviz kurlarındaki değişim insanların yatırım ve tasarruf eğilimleri üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla katılım endekslerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Enflasyon oranların çalışmada analize konu olan bir diğer değişkendir ve yatırım/tasarruf davranışlarında etkilidir. Bu nedenle analize dahil edilerek etkisi incelenmiştir.

Katılım Endeksi, Bizim Menkul Değerler A.Ş. tarafından hazırlanan, hesaplaması ve veri dağıtımını BİST tarafından gerçekleştirilen bir endekstir. Endeks Sponsorları tüm Katılım Bankaları'dır. Çalışmaya konu olan Katılım 30 Endeksi, 30 hisse senedinden oluşmakta ve her mali tablo döneminde güncellenmektedir.

İslami sermayenin gün geçtikçe güç kazanmasının, Müslümanlar için birikim olanağı veren enstrümanların çeşitlendirilmesi sonucunu doğurduğu düşünülmektedir. Sharia ya da ülkemizdeki isimlendirmesiyle katılım endeksleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Çalışmada, İslami sermayenin piyasadaki büyüklüğü ve bu sermayeden pay alma çabasındaki katılım endekslerinin gittikçe önem kazanması nedeniyle Katılım 30 Endeksinin diğer ekonomik göstergeler karşısındaki durumu test edilmiştir.

Katılım 30 Endeksinin Şubat 2011- Şubat 2018 dönemlerinde faiz oranlarının, TÜFE'nin ve döviz kurunun bir nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bu noktada, faiz oranlarının BİST 100 endeksi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşan çalışmalardan ayrıştığı düşünülmektedir. Bu ayrışmanın, Katılım 30 Endeksine dahil firmaların BİST 100 endeksinde yer alan şirketler kadar bilançosunda faiz yükü taşımaması durumu ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca portföy tercihlerinde faiz hassasiyetinin etkili olmadığı gerçeğinden hareketle söz konusu ayrışmanın mümkün olduğu söylenebilir.

Araştırmada öne çıkan diğer bir test sonucu ise, faiz oranlarının döviz kurunun bir nedeni olduğu yönünde tespit edilen istatistiki veridir. Bu durumla ilgili olarak zaman zaman döviz darboğazına sürüklenen Türkiye için faiz oranlarının bir çıpa olarak kullanıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Z. ve Haslindar I. (2002). A study of performance of the klse Syariah Index. *Malaysian Management Journal*, 6(1&2), 25-34.
- Aydın, Alev, D. ve Çalışkan, Çavdar, Ş. (2015). Comparision of prediction Performances of, artifiical neural network (ANN) and vector autoregressive (VAR) models by using the macroeconomic variables of gold prices, Borsa İstanbul (BİST)100 Index and US Dolar-Turkish Lira (USD/TRY) exchange rates. *Procedia Economics and Finance*, 30, 3-14.
- Ayvaz, Ö. (2006). Döviz kuru ve hisse senetleri fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-14.
- Bacha, I. O. (2018). Islamic finance focus on capital market development. *The Malaysian Reserv.* 08 Haziran 2018 tarihinde <https://themalaysianreserve.com/2018/04/09/islamic-finance-focus-on-capital-market-development/> adresinden erişildi.
- Bahloul, S., Mroua, M. ve Naifar, N. (2017). The impact of macroeconomic and conventional stock market variables on Islamic Index returns under regime switching. *Borsa İstanbul Review*, 17(1), 62-74.
- BİST, 2017, Entegre Faaliyet Raporu. s.4. 14 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/kurumsal-yonetim/borsa-istanbul-2017-entegre-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=4> adresinden erişildi.
- Büberkökü, Ö. (1997). Hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İMKB Dergisi*, 13(52), 1-15.
- Chatrath, A., Ramchander, S. ve Song, F. (1996). Stock prices inflation and output: Evidence from India. *Journal of Asian Economics*, 7(2), 237 – 244.
- Coşkun, M. (2010). *Para ve sermaye piyasaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- CUL (Cornell University Library), (2017). Exhibition: Islam in Asia: Diversity in past and present: Muslim populations. 16 Mayıs 2018 tarihinde <http://guides.library.cornell.edu/IslamAsiaExhibit/MuslimPopulations> adresinden erişildi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*, (2). Ankara: Pegem Akademi.
- Foresti, P. (2006). Testing for Granger causality between stock prices and economic growth. *Munich Personal RePEc Archive Paper*, 2962, 1-10.
- Gorenwold, N., O'Rourke, G. ve Thomas, S. (1997). Stock returns and inflation: A macro analysis. *Applied Financial Economics*, 7, 127 – 136.
- Gujarati, D. N., Porter, D. C., Şenesen, Ü. ve Günlük, Şenesen, G. (2012). *Temel ekonometri*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gül, M, E., Torun, T. ve Dumrul, C. (2017). Türk katılım bankalarının fon kaynaklarını etkileyen faktörler ve bu bankaların klasik bankalarla ilişkileri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50, Temmuz-Aralık, 141-166.
- Güngör, T. (2018). Borsa'da yabancı yatırımcı payı yüksek. *Dünya Gazetesi*. 14 Mayıs 2018 tarihinde <https://www.dunya.com/kose-yazisi/borsada-yabanci-yatirimci-payi-yuksek/400711> adresinden erişildi.
- Hassan, M. K. ve Girard. (2010). Faith-based ethical investing: The case of Dow Jones Islamic Indexes. *Islamic Economic Studies*, 17(2).1-31.
- Hodrick, R.J. (1990). Volatility in the foreign exchange and stock markets: Is it excessive? *American Economic Review*, 80, 186-191.

- IFSB (2017). (Islamic Financial Services Board). *Islamic financial services industry stability report*. Level 5, Sasana Kijang, Bank Negara Malaysia, s. 72, Jalan Dato' Onn, 50480 Kuala Lumpur, Malaysia.
- Karacaer, S. ve Topuz, Y, V., (2007). ABD doları değerindeki değişmenin gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi endekslerine etkisi: Ocak 2001-Kasım 2006 Örneği. *İMKB Dergisi*, 11(42), 1-18.
- Kendirli, S. ve Çankaya, M., (2016). Döviz kuru ve enflasyonun BİST Banka Endeksi üzerindeki etkisi. *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, 5(3), 215-227.
- Koçak, E. (2018). İslami finans ve ekonomik büyüme: Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51, Ocak-Haziran, 67-91.
- Mercan, M. ve Peker, O. (2013). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), Mart, 93-120.
- Murphy, A. ve Sahu, A. (2001). Empirical evidence of a positive inflation premium being incorporated into stock prices. *Atlantic Economic Journal*, 29(2), 177 – 185.
- Özdenören, R. (2017). Müslümanca düşünme üzerine denemeler. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Rithuan, S, H, M., Abdullah, A, M. ve Masih, A, M, M. (2014). The impact of crude oil price on Islamic Stock Indices of Gulf Cooperation Council (GCC) Countries: A comparative analysis. *MPRA*, 56989.
- Ross, S, A., (1976) The arbitrage theory of capital asset pricing. *Journal of Economic Theory*, 13, 341-369.
- Seçme, O., Aksoy, M. ve Uysal, Ö. (2016). Katılım endeksi getiri, performans ve oynaklığının karşılaştırmalı analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 107-128.
- TCMB (2017). *Finansal hesaplar raporu 2017-III*. 14 Mayıs 2018 tarihinde http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/03549fe2-fda5-47c5-b4f7-02e6bde83bc1/Finansal%2BHesaplar%2BRaporu_2017_III%C3%87.pdf adresinden erişildi.
- Terzi, A. (2013). Katılım bankacılığı: Kitaba uymak mı, kitabına uydurmak mı? *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9),1-14.
- Ülev, S. ve Özdemir, M. (2015). Katılım endeksi ile piyasa faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *International Congress on Islamic Economics and Finance*, 21-23 October, Sakarya, Turkey.
- Yüksel, A. ve Yüksel, A. (2013). Bankacılık sektörü hisse senedi endeksi ile enflasyon arasındaki ilişki: Yedi ülke örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 37-50.
- <http://www.borsaistanbul.com/endeksler>. 11 Mayıs 2018 tarihinde erişildi.
- <http://www.borsaistanbul.com/endeksler/musteriendeksleri>. 11 Mayıs 2018 tarihinde erişildi.
- http://www.katilimendeksi.org/subpage/17/endeks_kurallari. 11 Mayıs 2018 tarihinde erişildi.
- <https://themalaysianreserve.com/2018/04/09/islamic-finance-focus-on-capital-market-development/> 18 Mayıs 2018 tarihinde erişildi.
- www.ziraatkatilim.com.tr/kurumsal/yatirimurunleri/Sayfalar/katilim-fonlari.aspx/ 3 Temmuz 2019 tarihinde erişildi.

Afetlerde Hemşirelerin Psikolojik İlk Yardım Rollerini

Öğr. Gör. Yasemin Özyer^{1*}
Öğr. Gör. Samet Dinçer²

Geliş tarihi: 25.11.2019
Kabul tarihi: 14.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 198-206
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 9%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Sinop Üniversitesi, Türkiye,
yozyer@sinop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-2706-8107
²Sinop Üniversitesi, Türkiye,
sdincer@sinop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-8498-2408

* Sorumlu yazar

ÖZ

Afetler dünya genelinde artış göstermektedir. Sağlık çalışanları, toplum genelinde bir afet durumunda uygun ve verimli bir şekilde olaylara müdahale edebilmeli ve cevap verebilmelidir. Geleneksel sağlık eğitimi afetler gibi yüksek riskli ya da az karşılaşılan olaylarla ilgili olarak gerçekçi deneyimlerin sağlandığı bir eğitim vermemektedir. Sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunu oluşturan hemşireler afetlere hazırlık ve hasta bakımında kilit rol oynamaktadır. Afetlere müdahale konusunda yeterli bilgiye, beceriye, yeterliliğe ve hazırlığa sahip olmaları gerekmektedir. Bu derleme, afetlerde görev alan hemşirelerin, afet konusunda bilgi, beceri, yeterlik, yetkinlik ve psikolojik ilk yardım rollerinin önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Hemşirelik, Afet hemşireliği, Psikolojik ilk yardım

Psychological First-Aid Roles of Nurses in Disasters

Lec. Yasemin Özyer^{1*}

Lec. Samet Dincer²

First received: 25.11.2019

Accepted: 14.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 198-206

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 9%

¹Sinop Üniversitesi, Türkiye,
yozyer@sinop.edu.tr,

ORCID ID 0000-0002-2706-8107

²Sinop Üniversitesi, Türkiye,
sdincer@sinop.edu.tr,

ORCID ID 0000-0001-8498-2408

* Corresponding Author

ABSTRACT

Disasters are increasing all around the world. Health care professionals should properly and efficiently intervene and respond to the incidents in the case of a disaster. Traditional health training does not provide realistic experiences related to incidents that are risky or less common such as disasters. Nurses who constitute the majority of health care professionals play a key role in preparation for disasters and patient care. It is required for nurses to possess sufficient knowledge, skill, competence, and preparation regarding the disaster response. This review was conducted in order to emphasize the importance of knowledge, skill, competence and psychological first-aid roles for nurses who are assigned to disasters.

Keywords: Disaster, Nursing, Disaster nursing, Psychological first-aid

GİRİŞ

Teknoloji ve sanayideki ilerlemeler doğa kaynaklı ve insanların neden olduğu afetlerin oranını artırmaktadır. Dünya genelinde afetler daha sık gerçekleşmekte, ölüm, yaralanma, ekonomik kayıp ve çevresel hasar ile sonuçlanmaktadır (Seyedin vd., 2015, s. 1). Afetler; toplumun bir grubu ya da tamamı için ekonomik, fiziksel, sosyal kayıplarla sonuçlanan, bireylerin günlük yaşam ve rutin hayatlarını kesintiye uğratan, toplumun baş etme mekanizmalarını zorlayan, insan, doğa veya teknolojik kaynaklardan meydana gelen olaylardır (Yazıcı & Kalın, 2018, s. 25). Doğa kaynaklı afetler; canlıların yaşadığı coğrafyada meydana gelen, engellenemeyen, durdurulamayan, ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen, kültür varlıkları, can ve mal kaybına neden olan olaylardır (Mata-Lima vd., 2013, s. 45). Tsunami, kaya düşmesi, volkanik patlama jeofizik olaylara; kasırga, sel, yıldırım, çığ düşmesi klimatolojik afetlere; böcek istilası ve salgın hastalık doğa kaynaklı afetlere örnek verilebilir (Yazıcı & Kalın, 2018, s. 25; Good, 2016, s. 140). İnsan nüfusu ve popülasyonunun artışı, kentleşme, afetlerin sonucunda yaralanma ve can kaybına neden olmaktadır. Son on yılda afetler artış göstermiş bununla birlikte 574 afet, 771,911 ölümlerle sonuçlanmış ve dünyada 108 milyon insan bu durumdan etkilenmiştir (Taşkıran & Baykal, 2019, s. 166; Murray vd., 2019, s. 67).

Türkiye gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde afetlere karşı hazırlıklı olma durumu yeterli düzeyde değildir. Ülkemizde heyelan, deprem, çığ, su baskını, orman yangını ve yıldırım gibi doğa kaynaklı afetler sıkça görülmektedir. Türkiye’de en sık %45 oranında heyelan, %18 oranında deprem, %14 su baskını ve %10 oranında kaya düşmesi görülmektedir. Fakat en fazla zararı %55 oranla depremler oluşturmaktadır. Afetler, toplumlarda ciddi bir tehdide, yıkım ve kayıplara neden olmaktadır. Bu açıdan afete hazırlık önemli bir konudur. Afete hazırlık; zamanında ve etkin müdahale içinde olmak üzere önceden alınması gereken önlemler bütünüdür (Said vd., 2019, s. 1).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), afetleri insan yaşamını ve doğayı tehdit etmesi nedeni ile acil bir durum olarak nitelendirmektedir. Bir toplumun acil müdahale yeteneğinin en üst düzeyde test edilmesi durumu, birçok kurum ve kuruluşun koordineli bir şekilde çalışmasını gerektirmektedir (March, 2002, s.1; Erkal & Değerliuyurt, 2009, s. 149). Acil müdahale ve yaşanan afet olaylarından sonra hastaların ve yaralanan kişilerin hayatta kalma oranlarını arttırabilmek için sağlık hizmetlerinin koordinasyonu önemli bir konudur (Shahrestakani vd., 2019, s.1). Doğal afetlerin artmasıyla birlikte sağlık hizmetlerine yönelik talep artmaktadır. Sağlık çalışanlarının doğa kaynaklı afetler sırasında gösterdikleri performansları, acil durum beceri, bilgi ve tutumları, klinik karar verme yetenekleri önem göstermektedir (Dinçer, 2019, s. 57).

Afetler, büyük kitleleri etkileyen, yaygın, olağandışı ve akut meydana gelen, travmatik olaylardır (Aker & Karakaya, 2017, s. 2). Bu bağlamda; sosyal etkiler olarak toplumsal ilişkilerin ve maddi durumun, psikolojik olarak davranışsal, bilişsel ve duygusal yetilerin bozulmasına neden olmaktadır. Afet sonrası yaşanan stres yaratan durumlar ve travmatik olaylar kaynakların azalmasına, mevcut baş etme mekanizmalarının çökmesine ve kalıcı bozukluklara yol açmaktadır. Yalnızca afete doğrudan maruz kalanlar değil, afetzedelerin yakınları, yardım ekipleri, ve olaylara şahit olan bireyler de psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle afet olayları olmadan önce psikolojik hazır olmayı sağlayan eğitimler ve sağlık hizmet sunumu önem kazanmaktadır (Dinçer, 2019, s. 55).

Bireyler afet olayları sonrasında fizyolojik, bilişsel, emosyonel, davranışsal belirtiler yaşamakta ve bu oluşan belirtilerin afetlerden sonra izlenmesi gerekmektedir. Günümüzde yaşanan afet olayları psikolojik ve sosyal desteğe ihtiyacı arttırmaktadır. Araştırmalar göstermiştir ki afet olaylarından sonra uygulanması gereken psikososyal müdahale psikolojik ilk yardımdır (piy). IASC (2007) göre, psikolojik ilk yardım; acı çeken ya da desteğe ve yardıma ihtiyaç duyan kişiye yapılan insani ve destekleyici müdahalelerdir. Piy, afet sonrası bireylerin psikososyal ihtiyaçlarına cevap veren kanıta dayalı bir yaklaşım olmakla birlikte yardıma ihtiyaç duyan, acı çeken bireylere verilen destekleyici ve insancıl müdahalelerdir. Piy, afet sonrası erken dönemde tüm yaş gruplarına ve her kültürden insana uygulanabilmektedir. Piy, bireylerin ihtiyaçlarına göre günlerce ya da haftalarca sunulmakla birlikte bireylerin stresini azaltmak olası bir durumla başa çıkma yollarını geliştirmek psikolojik ilk yardımın amaçları arasındadır (Kılıç & Şimşek, 2018, s. 2).

Psikolojik ilk yardım ruhsal tedaviden ve profesyonellerin yaptığı terapiden farklı olarak strese maruz kalan bireylere uygulanan destekleyici ve pratik bir yaklaşımdır. Piy, hastanın mahremiyetine saygı gösterilen, güvenli bir yerde herkes tarafından sunulabilen bir destektir. Amaç bireylerin olaylarla kendi baş etme yeteneklerini geliştirmesini sağlamaktır (Kılıç & Şimşek, 2018, s. 2). Piy, afetden etkilenen bireylerin yaşadıklarını ve duygularını ifade etmesini, psikolojik açıdan rahatlamalarını, deneyimlerini ifade etmesini sağlar. Aynı zamanda piy uygulaması; hizmet alan ve hizmet veren arasında iletişimi olumlu yönde etkileyerek ikinci bir kriz yaşanmasını engellemektedir (Özcan, 2018, s. 10-17). Afeti yaşayan ve etkilenen bireyler yalnızca yaşadıkları olaylara odaklanır ve bununla birlikte ruhsal sağlık sorunlarına ve uzun süreli iyileşmelerine odaklanamamaktadırlar. Türkiye afet olaylarında dünyada risk sıralamasında 12. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de afetlere hazırlıklı durumda olan hemşirelere ihtiyaç duyulmaktadır. Afet sonucunda meydana gelen komplikasyonların önlenmesi, afet yönetim planlarının oluşturulması, hemşirelerin bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Taşkıran & Baykal, 2019, s. 166).

Hemşireler, afetlerde psikolojik ilk yardım konusunda deneyime sahiptir. Etkilenen bireylere ve ailelerine derinlemesine destek sağlamak için piy konusunda gerekli yeterliliğe sahiptirler. Hasta bakımında bütüncül bir yaklaşım kullanarak, hastaların tıbbi ve psikolojik ihtiyaçları için, savunucu bir rol üstlenmektedirler. Hemşireler, daha önceki uzmanlıklarına dayanarak ve çok sayıda çalışma ortamına uyum gösterebildikleri için zorlu çalışma koşullarında yüksek kalitede bakım verebilirler (Harris vd., 2018, s. 146). Bu derleme, hemşirelerin afetlerde ilk yardım rollerinin önemini vurgulamak amacıyla yazılmıştır.

1. AFETLERDE HEMŞİRELERİN ROLÜ

Sağlık hizmeti çalışanlarından, hemşireler afetlere hazırlık ve müdahalede etkin rol oynamaktadır. Hemşirelerin deneyimleri ve eğitimleri afetlere hazırlıklarını etkilemekte, farkındalıklarını, özgüvenlerini ve afet müdahalesindeki becerilerini arttırmakta ve öngörülemez olaylara karşı savunmasızlıklarını azaltmaktadır. Araştırmalar, çoğu hemşirenin kitlesel kayıplarla yüzleşmeye hazır olmadığını, hazırlık, eğitim ve becerilerinin afete hazırlık için yeterli olmadığını göstermektedir (Seyedin vd., 2015, s. 1). Bu tür durumlarda ilk müdahalede bulunan önemli görevleri olan hemşirelerin morbidite ve mortaliteyi azaltmak için, afetlere daha iyi hazırlanabilmeleri, hemşireliğin 21. yüzyılın ahlaki ve insani şartlarından biri haline gelmektedir (Yane vd., 2015, s. 352). Hemşireler afetlerde genellikle ilk müdahalenin uygulanması, bakım rolü, olay yerinde bakım koordinatörü, eğitim rolü, psikolojik danışmanlık rolü ve triyaj görevlisi olarak görev alacak ilk sağlık personelidir. Uluslararası hemşirelik örgütlerinde, tüm hemşirelerin afetle mücadelede karşılaştıkları zorlukları karşılamalarını sağlamak için bir eğitim alması ve asgari becerilerle donatılmasının önemi konusunda giderek artan bir fikir birliği vardır. Hemşireler en büyük sağlık hizmeti çalışanları grubunu oluşturduklarından, afetlere müdahale etmeye, afetlere hazırlık ve afetlerde kurtarma faaliyetlerine katılmaya hazır olmaları, bir toplumu afete karşı daha dirençli hale getirmede önemli bir konudur. Bu amaçla, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Hemşirelik Konseyi (ICN), ICN Afet Hemşireliği Yeterlilikleri Çerçevesini (2009) ortaklaşa oluşturmuştur. Bu yeterlilikler, afetlerde hemşirelerin rolünün açıklığa kavuşturulmasının yanı sıra afet eğitimi ve öğretiminin geliştirilmesine de rehberlik etmektedir. Bu tür eğitim ve öğretimin yerel uygulamalara dikkat çekerken hemşirelerin dünyanın dört bir yanından benzer yetkinliklere sahip olabileceği öngörülmektedir (Pang vd., 2009, s. 367).

Afetler sırasında ve sonrasında hemşireler hasta ve yaralıların triyajında, güvenliğin sağlanmasında, piy, liderlik etme gibi rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Andrew kasırgası sırasında ve sonrasında, 250.000 kişinin evsiz kaldığı, personel kaynaklarını ve afet planını oluşturan en iyi profesyonel grubun, hemşireler olduğu ve bu esnada daha soğukkanlı ve daha sakin kaldıkları belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında hastane afet komitesi ekibinde hemşirelerin olması gerekmektedir. Hemşireler felaket sırasında ve sonrasında psikiyatrik belirtileri tanıyabilmeli ve psikolojik ilk yardım yapabilmelidir. Afetlere önceden hazır olmak, olabilecek güçlükleri bilmek, donanımlı olmak yardım etmeyi kolaylaştıran faktörler arasındadır. Bu açıdan bir afetin psikolojik etkilerini bilmek, hazırlıklı olma ve hizmeti planlama önemlidir (Oflaz, 2008, s. 70-74).

Afetlerden sonra erken değerlendirme ve çabukluk önemlidir. Bu anlamda toplumu güçlendirmek sağlık çalışanlarının özellikle hemşirelerin sağladığı bakım ve destek tıbbi tedavi kadar önem taşımaktadır. Travma yaşayan bireylerin emosyonel belirtilerini anlamak iyileşmeyi hızlandıran faktörler arasındadır. Hemşireler travmaya uğrayan bireylere iletişim bilgi ve becerilerini kullanarak bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlamalıdır. Bireylerin anksiyete ile baş etmelerine yardımcı olmak için bilgilendirme baş etme yöntemlerinin tanımlanması, bireyin bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hemşire bu aşamada güven verici bir ortam oluşturarak bireylerle etkili iletişim kurmalı, sosyal, duygusal destek vermeli ve destekleyici bir çevre oluşturmalıdır (Oflaz, 2008, s. 70-74).

2. TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU

Travma, bireylerin ruhsal ya da fiziksel olarak yaşadıkları deneyimlerin, bireylerin içsel ve dışsal olarak zorlaması, etkisiz baş etme sonucunda ortaya çıkan, depresyon, anksiyete, fiziksel hastalıklar ve ruhsal hastalıklarla karakterize bir durumdur. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), ani ya da dolaylı yolla gelişen olaylara organizmanın psikolojik ve biyolojik olarak verdiği yanıtıdır. Hemşirelerin afetlerde, birey, aile ve toplumun ruh sağlığını koruması, bireylerin tanı, tedavi ve iyileşme süreçlerinde aktif rol almaları beklenmektedir (Çam vd., 2016, s. 210).

Sağlık çalışanları afet durumlarında stresli durumlarla karşı karşıya kaldıklarında yüksek travma riskine maruz kalmaktadır. Afetlerden sağ kurtulan kişilerde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), görülme oranı %7-12' dir. Sağlık çalışanlarında bu oranın %10 olduğu tahmin edilmektedir. Kore'de afete müdahale eden sağlık çalışanlarında zihinsel problemler %39, TSSB %11.4, alkol kullanımı %33.1, %33.6'sının uyku sorunları yaşadıkları bildirilmiştir. Sağlık çalışanlarına yönelik eğitim ve danışmanlık programları yapılmasına rağmen, entegre devlet destek programları yetersiz düzeyde kalmaktadır. Bu programların geliştirilmesi ve sağlanması konusunda artan bir ihtiyaç olmasına rağmen bu konuyla ilgili çok az çalışma bulunmaktadır. Afette görev alan sağlık çalışanlarının iyileşmesini desteklemek, travmaları en aza indirmek, etkili programlar yapmak ve politikalar geliştirmek, afette yer alan sağlık çalışanlarının ruh sağlığını korumak açısından önemlidir (Choi, 2019, s. 1).

Afetler, bireyleri fiziksel ve ruhsal olarak zorlamakta, travmaya neden olmakta, bireylerde zihinsel, duygusal, davranışsal ve sosyal bozuklukla seyreden, travma sonrası stres bozukluğuyla sonuçlanmaktadır (TSSB). Bir bireye TSSB tanısı konulabilmesi için, ölüm tehdidi, yaralanma ya da böyle bir olaya tanıklık etmiş olması ve sonrasında korku, çaresizlik ve dehşet duyguları yaşaması gerekmektedir. TSSB genellikle, doğal ya da insan kaynaklı afetler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Hemşireler bu süreçte zarar gören bireyin fiziksel ve psikolojik açıdan yaşadığı belirtileri tanımlaması ve bilgi sahibi olması beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında hemşireler TSSB'luğu bireyleri tanımak ve yardım etmek gibi rollerini üstlenmektedir. Psikolojik travma ve TSSB kavramı, hemşirelik eğitiminde yeterli düzeyde yer almamaktadır. Günümüzde bireysel ve toplumsal travmatik olayların artmasıyla birlikte bu sorunların ele alınması önem kazanmaktadır. Bununla birlikte bu konuda yapılan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır (Oflaz vd., 2010, s. 1-2).

3. PSİKOLOJİK İLK YARDIM

Afetler bireylerin yaşamları üzerinde iz bırakan, hem fiziksel hemde psikolojik travmaya neden olan durumlardır. Bireylerin afetlerden en az düzeyde etkilenmelerini sağlamak için afetin her aşamasında bireylere uygun psikolojik tedavi yapmak önemlidir. Psikolojik ilk yardım, afetlerden hemen sonra yapılan destekleyici müdahalelerdir. Piy, şiddetli strese maruz kalan bireylere yapılan destekleyici ve acil yaklaşımlardır. Tüm sağlık çalışanları özellikle hemşireler, afetlerde piy yapabilme becerisine sahip olmalıdır. Hemşireler afetin her aşamasında bireyleri fiziksel ve duygusal olarak korumakta, destekleyici ve içten bir yaklaşımla, bireylerin acil ve temel ihtiyaçlarını belirlemekte, psikolojik destek vermekte, olası yan etkileri azaltmakta, bireylerin iyileşme sürecini hızlandırmaktadır. Birey ve toplumları bu yönde destekleyerek bireylerin öz yeterliliklerinin artmasını sağlayarak acılarını ve bağımlılıklarını azaltabilir. Hemşireler hastaya doğrudan müdahale edebilir ve hastaları bütüncül olarak değerlendirebilir (Kılıç & Şimşek, 2019, s. 215-216).

Hemşire bakım planı, afet yönetimi uygulama aşamalarına paraleldir. Bu açıdan bakıldığında, sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunu oluşturan hemşireleri hem teorik hemde pratik olarak, psikolojik ilk

yardım için en uygun meslek haline getirmektedir. Türkiye’de afet hemşireliği konusunda eğitim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Kalanlar & Kubilay, 2015, s. 77). Hemşirelerin afet konusunda nitelikli olmaları için eğitim almaları önerilmektedir. Hemşirelerin afetlerle başa çıkabilmek için öz yeterlilikleri yüksek olmalıdır. Öz yeterlilik bireyin zor yaşam olaylarıyla başa çıkabilme gücü ve inancını kapsamaktadır. Piy eğitimi öz yeterliliği arttırmaktadır. Hemşirelerin afet öncesi, afete müdahale ve afet sonrasında piy yönünden gelişebilecek riskleri tanımları ve müdahale etmeleri önemli bir konudur (Kılıç & Şimşek, 2019, s. 215).

Afet sonrası bireyler anksiyete, depresyon ve uyku bozuklukları yaşamaktadır. Kadın olmak, eğitim seviyesi, sağlık durumu, maddi durum, evsiz kalma afetlerde psikolojik durumu etkileyen faktörler arasındadır. Hemşireler afet yönetiminde kritik bir role sahip ve olay yerinde yaralılara müdahale ederken artçı depremlere maruz kalmakta, aynı zamanda toplu ölümlere şahit olmaktadır. Tayvan’da yaşanan bir depremden sonra, travma sonrası morbidite oranı çalışanlarda %21.4 oranında iken, 11 Eylül 2001’de meydana gelen Newyork terör saldırısı olaylarında görev alan çalışanların, %16.7’sinin TSSB ve %21.7’sinin depresyon şikayeti yaşadığı belirtilmiştir. Hemşirelerin böyle durumlarda psikolojik rahatsızlık yaşama durumları diğer gruplardan daha yüksek olmaktadır (Liao vd., 2019, s. 2302).

3.1. PSİKOLOJİK İLK YARDIM ve HEMŞİRELİK

Sağlık hizmetleri afet durumlarında toplum tarafından tercih edilen hizmet sunulması beklenen yapılardan birisidir. Afet durumlarında sağlık çalışanlarının hazır olması, yeterli bilgiye sahip olması, uygun girişimlerde bulunabilmesi son derece önemlidir. Ancak sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunun ilk yardım müdahalelerinde deneyimi olmasına rağmen psikolojik ilk yardımda yeterli eğitime ve deneyime sahip olmadığı görülmektedir. Yaşanılan bir afet durumunda sağlık çalışanlarının, hayatta kalan bireylerin psikolojik durumunu anlaması olumlu bir etki oluşturmaktadır (Kalanlar & Kubilay, 2015, s. 77; Kalanlar, 2013, s. 4).

Afet ruh sağlığı araştırmaları, yaşanan bir felaketten kaynaklanan psikolojik kayıpların fiziksel kayıplardan çok daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık çalışanları içerisinde ilk ve acil yardım müdahalelerinin vazgeçilmez parçası olan hemşireler her gün travmatik stresli olaylar ile karşılaşmakta ve bu durumlara uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Afetlerden etkilenenlerin psikolojik dayanıklılığını arttırmak ve mevcut insan kaynaklarını genişletmek için farklı çalışmalara ihtiyaç vardır. Psikolojik ilk yardım erken müdahale döneminde, meslekleri ve deneyimleri nedeniyle, hemşirelerin liderlik rolünün önemini ön plana çıkarmaktadır (Everly vd., 2010, s.21).

Etkin iletişim ile bireylerin baş etme davranışları geliştirmesini sağlayarak onların güçlü yönlerini ortaya çıkmasını sağlayabilirler. Hemşireler yaşanan afetlerin tüm aşamalarında etkin olmalı ve uygun müdahalelere karşı hazırlıklı olmalıdır. Hastalarla sürekli doğrudan temas halinde olan ve etik standartlara sahip hemşirelerin uyguladıkları rutin bakım planı afet yönetiminin aşamalarıyla hemen hemen aynıdır. Sağlık hizmetlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan pratik ve teorik bilgileri eleştirel düşünmeye, iletişime, problem çözüme becerisine sahip olan hemşirelerin afet durumlarında psikolojik ilk yardım yapması hemşirelerden beklenen bir durumdur (Oflaz, 2008, s. 70-74).

Psikolojik ilk yardım konusunda deneyimli ve eğitilmiş bir hemşire yaşanan travmatik bir olayın psikolojik etkisini minimum düzeye indirebilir ve iyileşme sürecini hızlandırabilir. Psikolojik ilk yardım uygulaması yalnızca afetlerden etkilenen bireylerin psikolojik bakımını karşılamakla kalmaz aynı zamanda hemşirelerin öz bakımlarını da geliştirmektedir. Yaşanan afetler sağlık çalışanlarında psikolojik ve fiziksel sorunlara neden olmakta, iş verimlerini düşürmekte, psikolojik ve zihinsel stres yaşamalarına neden olmaktadır (Kılıç & Şimşek, 2019, s. 216).

Afet durumlarında görev alan hemşirelerde stres yönetimi, anksiyete ve stresin azaltılmasına yardım etmektedir. Psikolojik ilk yardım hemşirelerin direncini ve dayanıklılığını arttırmakta, stresi azaltmaktadır. Halk sağlığının güvence altına alınması amacıyla, temel yaşam desteği sertifikasının klinisyenlerde zorunlu olduğu gibi psikolojik ilk yardım sertifikası içinde, aynı uygulamanın olması ve bu alanda eğitimler verilmesi önem kazanmaktadır. Hemşireler arasında psikolojik ilk yardım eğitimleri yaygın hale geldiğinde verilen hizmetlerin ve uygulamaların daha iyi olması sağlanacaktır. Son yıllarda yaşanan afet olayları nedeni ile afetlere hazır olmak, olası durumlara yanıt vermek, afet sonrası rehabilitasyonu sağlamak, tüm sağlık çalışanları için önemli bir konudur. Bilgi ve becerileriyle afet

sırasında, aktif görev alan hemşireler vazgeçilmez sağlık çalışanlarıdır (Shinchi vd., 2019, s. 1; Farra vd., 2019, s. 366).

Bu bağlamda hemşirelerden, yaşanan afet olaylarında fiziksel ve psikolojik ilk yardım yapması beklenmekte, bunun sonucunda afet sonrası riskler ve travmatik reaksiyonlar azaltılmakta, birey ve toplumun afetler konusunda bilinç düzeyinin artması sağlanmaktadır. Yaşanan bir felaket sırasında ya da sonrasında sağlık hizmeti sunumunda hemşireler önemli role sahiptir. Hemşireler için afet olaylarına odaklanan eğitim programları, yeterlilikleri ve politikalarının geliştirilmesine yönelik uygulamalar planlanmalıdır. Ayrıca, bu farkındalık eğitimi, hemşireleri afet ortamlarında çalışmanın gerçekleri hakkında bilgilendirmek için kullanılmalıdır. (Ranse & Lenson, 2012, s.156) Sonuç olarak psikolojik ilk yardım eğitimi ve uygulaması almış hemşirelerin afet olaylarında müdahalede bulunması beklenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde afetlerin görülme sıklığının artması nedeni ile afetlere hazır olmak ve afet yönetimi ayrı bir önem kazanmaktadır. Afet olaylarında görev alan hemşirelerden, bireylerin yaşadığı travma ve psikolojik ilk yardım konusunda bilgili ve bu konularda etkin olmaları beklenmektedir. Hemşirelerin afetten etkilenen ve travma yaşayan bireylere en iyi bakımı sağlayabilmeleri afet eğitimi ve psikolojik ilk yardım konusunda bilgi, beceri ve yeterliliklerinin artırılmasıyla mümkün olacaktır. Psikolojik ilk yardım eğitimi afetlerde öz yeterliliğin artmasını sağlayarak, afetlere müdahalelerde olumlu yönde etki sağlayacaktır. Bu aşamada afet konusunda mesleki bilgi ve becerinin artırılması amacıyla hizmet içi eğitimler verilmelidir. AFAD teşkilatı içerisinde çalışan hemşirelerin görev tanımları yapılarak, ilgili yasal mevzuat ve yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır.

Afet ve acil durumda çalışan herkesin psikososyal destek alması ve temel ilkeleri bilmesi esastır. Bu alanda eğitimler verilmesi, bütüncül bir destek modeli geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitimlerin istenilen düzeye gelmesi için ise takip amaçlı kontrol ve izleme yapılmalıdır. Yıllık hedefleri belirleyen göstergeler oluşturulmalıdır. Literatürde afet ve acil durumlarda kaynak eksikliğinin giderilmesi ve psikososyal destek hizmetleri alanında araştırma yapılması için araştırmacıların teşvik edilmesi önemlidir. Afet ve acil durumlarda görev alan personelin psikolojik dayanıklılıklarının artırılması ve ikincil travmatik stres düzeylerinin düşürülmesi amacıyla mesleki doyum ya da mesleki bilgi ve becerileri üzerine odaklanmış ileriye dönük çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Travmatik ve stres verici bir durum sonrasında bireylerin kendilerini ifade etmesi ruh sağlığının korunmasında önemli olmakla birlikte, afet çalışmaları sırasında ve sonrasında psikolojik bilgilendirme görüşmeleri yapılarak, bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri sağlanmalıdır. Afet ve acil durumlarda, psikolojik ilk yardımın herkes tarafından bilinmesi, eğitiminin alınması gerekmekte ve bunun sonucunda psikolojik ilk yardım sertifikası verilmelidir. Afet hemşireliği ve yönetiminin hemşirelik eğitim programlarına entegre edilmesi, hemşirelerin afet iyileştirme çalışmaları döneminde görev alması, hemşirelik rol ve sorumluluklarının (eğitici, yönetici, danışmanlık, bakım verici) yerine getirilmesi, bütüncül hemşirelik bakımı ve girişimlerinin afet öncesi, sırası ve sonrasında uygulanması, Jening'in afet hemşireliği modelinin hemşirelik uygulamalarına uyarlanması ve bu alanda araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Sonuç olarak afet ekibi ve olaylarında yer alan hemşirelerin travmatik olaya maruz kalan bireylerde oluşan psikolojik reaksiyonları tanıması, uygun girişimlerde bulunması, gelişebilecek riskleri tanıyabilmesi, piy yapabilmesi, travmatik reaksiyonların önlenmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır. Hemşire bireylerin bu aşamada yanında olmalı, onları dinlemeli, ilgilenmeli ve ihtiyaç anında hazır olmalıdır. Bu sonuç doğrultusunda lisans hemşireliği eğitim programlarında afet hemşireliği ve psikolojik ilk yardım eğitiminin verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aker, T. Karakaya, I. (2017). *Toplumsal travmalar ve afette psikososyal destek projesi uygulama rehberi*. Ankara: Yorum yayınları.
- Choi, J. (2019). Psychological first-aid experiences of disaster health care workers: A *Qualitative Analysis Yun*, 7, 1-4. 20 Kasım 2019 tarihinde <https://doi.org/10.1017/dmp.2019.87> adresinden erişildi.
- Çam, O. Büyükbayram, A. Turgut, EM. (2016). Travma sonrasında ruh sağlığı ve hastalıkları hemşirelik yaklaşımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(3), 210-216.
- Dinçer, S. (2019). *Olağanüstü durumlarda hastane yönetimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Everly GS. Barnett, DJ. Sperry, NL. Links, JM. (2010). The use of psychological first aid (PFA) training among nurses to enhance population resiliency. *International Journal Emerging Mental Health*, 12(1), 21-31.
- Erkal, T. Değirliuyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, 147-164.
- Farra, SL. Smith, SJ. Dayton, OH. (2019). Anxiety and stress in live disaster exercises. *Journal Emerging Nursing*, 45, 366-373.
- Good, M. (2016). Shaping Japan’s disaster heritage. In Matsuda, A and Mengoni, L. E. (eds.) *Reconsidering cultural heritage in East Asia* s. 139–161. London: Ubiquity Press.
- Harris, D. Wurie, A. Baingana, F. Sevalie, S. Beynon, F. (2018). *The lancet global health*, 6-2, e146–e147.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern bütünlük afet yönetiminin temel ilkeleri. *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri, JİJA*. Ankara: Türkiye Ofisi Yayınları.
- Kalanlar, B. (2013). *Afet hemşireliği ve yönetimi’nin hemşire öğrencilere öğretimi: Jennings’i hemşirelikte afet yönetim modeli’nin kullanılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği, Ankara.
- Kalanlar, B. Kubilay, G. (2015). Afet hemşireliği eğitimi ve afet öncesinde afet hemşiresinin görevleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 8(2), 77-85.
- Kılıç, N. Şimşek, N. (2019). The effects of psychological first aid training on disaster preparedness perception and self-efficacy. *Nurse Education Today*, 83, 1-8.
- Kılıç, N. Şimşek, N. (2018). Psikolojik ilk yardım ve hemşirelik. *Journal Psychiatric Nurs*, 9(3), 212-218.
- Liao, J vd. (2019). Psychological status of nursing survivors in China and its associated factors: 6 years after the 2008 Sichuan earthquake. *Neuro psychiatric Disease and Treatment*, 15, 2301–2311.
- Inter-Agency Standing Committee (IASC) (2007). IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. *Health services, Geneva*, 1-179.
- March, G. (2002). *Natural disasters and the impacts on health*. The University of Western Ontario Faculty of Medicine and Dentistry Summer Student with ICLR, Scientific publication.
- Mata-Lima, H. Alvino-Borba, A. Pinheiro, A. Mata-Lima, A. Almeida, JA. (2013). Impacts of natural disasters on environmental and socio-economic systems: What makes the difference? *Ambient & Sociedade*, 14(3), 45-64.
- Murray, B. Judge, D. Morris, T. Opsah A. (2019). Interprofessional education: A disaster response simulation activity for military medics, nursing, & paramedic science students. *Nurse Education in Practice*, 39, 67–72.
- Oflaz, F. (2008). Felaketlerin psikolojik etkileri ve hemşirelik uygulaması. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3), 70-76.

- Oflaz, F. Özcan, CT. Taştan, S. Çiçek, H. Aslan, Ö. Vural, H. (2010). Hemşirelerin travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini tanıma durumları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 1-6.
- Özcan, GA. (2018). *Afetlerde psikososyal destek hizmetlerinin afet' da çalışan sosyal çalışmacılar tarafından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Pang, SMC.Chan, SSS.Cheng, Y. (2009). Pilot training program for developing disaster nursing competencies among undergraduate students in China. *Nursing and Health Sciences*, 11, 367–373.
- Ranse, J. Lenson, S. (2012). Beyond a clinical role: Nurses were psychosocial supporters coordinators and problem solvers in the Black Saturday and Victorian bushfire. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 15(3), 156-163.
- Said, B. Vico, CLC. (2019). The knowledge, skill competencies, and psychological preparedness of nurses for disasters: A systematic review. *International Emergency Nursing*, 48, 1-9.
- Seyedin, H. Dolatabati, ZA. Rajabbifard, F. (2015). Emergency nurses' requirements for disaster preparedness. *Trauma Mon*, 20(4), 1-4.
- Sheikhbardsiri H, Mousavi SH, Doustmohammadi MM, Karimi M, Salahi S. (2019). The effect of educational workshop on emergency department nurses' self-efficacy in patient training. *Journal of education and health promotion*, 8(136), 1-5.
- Shinchi, K. Matsunaga, H. Fukuyama, Y. (2019). Proposal of a model of disaster medical education for practical risk management and disaster nursing: the SINCHI education model. *Prehosp Disaster Med*, 34(4), 438-441.
- Shahrestanaki, YA. Khankeh, H. Masoumi, G. & Hosseini, M. (2019). What structural factors influencing emergency and disaster medical response teams? A comparative review study. *Journal of education and health promotion*, 8(110), 1-12.
- Taskiran, G. Baykal, U. (2019). Nurses' disaster preparedness and core competencies in Turkey: Descriptive correlational design. *International Nursing Review*, 66, 165–175.
- Yane, YE. Turale, S. Stone, T. & Petrini M. (2015). Disaster nursing skills, knowledge and attitudes required in earthquake relief: Implications for nursing education. *International Nursing Review*, 62, 351–359.
- Yazıcı, Ö. Ulu Kalın, Ö. (2018). “Doğal afet” için kavramsal metaforların karşılaştırmalı analizi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 25-40.

Konaklama İşletmelerinde Rekabet Avantajı Kaynakları: Bodrum Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Yıldırım¹
Bilim Uzmanı Hakan Çakırlı^{2*}

Geliş tarihi: 10.01.2020
Kabul tarihi: 21.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 207-221
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%
Bu makalede araştırma ve yayın
etiğine uyulmuştur.

¹ Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm
İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu,
Türkiye, yildirimyildirim@duzce.du.tr
ORCID ID 0000-0002-5851-7788

² Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm
İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu,
Türkiye, hakancakirdi@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-6484-1181

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada temel olarak konaklama işletmelerinin rekabet avantajı kaynakları ele alınmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacının temel amacı konaklama işletmelerinin rekabet etmede avantaj sağladığı kaynakları belirlemektir. Bu çalışma için örnek olarak Bodrum/Muğla destinasyonu seçilmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında nitel verilerin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplandığı bu çalışmada Bodrum'da faaliyet gösteren 36 adet 5 yıldızlı konaklama işletmelerinden gönüllülük esasına dayalı olarak mülakat yapmayı kabul eden 16 konaklama işletmesi seçilerek, yöneticileri ile yüz yüze görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. Elde edilen verilerin işlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları doğrultusunda konaklama işletmeleri arasında yoğun bir rekabetin yaşandığı, işletmelerin birbirleri ile yarışırken hizmet kalitelerini arttırmaya özen göstererek sadık müşteri kitlelerini oluşturmaya çalıştıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonuçlarında işletmelerin kaliteli hizmet vermek adına işletme bünyesinde çalışan personele, fiyat-kalite dengesini sağlamaya, tedarikçileri ile iyi ikili ilişkiler kurmaya, müşteri geri bildirimlerini dikkatli şekilde takip etmeye özen gösterdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otel işletmeleri, Rekabet avantajı, Rekabet stratejileri, Porter'ın beş güç modeli, Bodrum

Competitive Advantage Sources in Accommodation: Case of Bodrum

Assist. Prof. Dr. Yıldırım Yıldırım¹
Hakan Çakırlı^{2*}

First received: 10.01.2020
Accepted: 21.02.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 207-221
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%

¹ Duzce University, Department of
Tourism and Hospitality Management,
Turkey, yildirimyildirim@duzce.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-5851-7788

² Duzce University, Department of
Tourism and Hospitality Management,
Turkey, hakancakirli@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-6484-1181

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, the sources of competitive advantage of accommodation establishments are mainly discussed. In this respect, the main purpose of the researcher is to determine the sources in which the hospitality businesses provide an advantage in competition. Bodrum / Muğla destination was chosen as the sample for this study. Qualitative data were collected by semi-structured interview technique. 16 accommodation establishments were selected randomly from 5 star accommodation establishments operating in Bodrum. Data were collected by interviewing the managers of these 16 accommodation establishments. Content analysis technique was used to process the obtained data. In line with the findings of the research, it was concluded that there was intense competition among accommodation establishments and that the enterprises tried to create loyal customer masses by taking care to increase the service quality while competing with each other. In addition, in the results of the study, it is seen that the companies take care to provide price-quality balance, establish good bilateral relations with their suppliers and follow customer feedback carefully to provide quality service to the personnel working in the enterprise.

Keywords: Hotel businesses, Competitive advantage, Competitive strategies, Porter's Five Force Model, Bodrum

GİRİŞ

Küreselleşme ile beraber uluslararası ticaret ilişkilerinin hızlanması, ülkeler arasındaki sınırların kalkması, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin tüm dünyanın kullanımına sunulması gibi ekonomik, sosyal, teknolojik alanlarda yaşanan değişimler firmaların sürekli olarak kendilerini değerlendirmeleri gereksinimini ortaya çıkarmıştır.

Firmaların günümüzdeki hedeflerine bakıldığında; sürekli bir biçimde gelişen ve değişen dünyayı takip etmek, devamlı büyüme olan pazarlardan daha fazla pay alabilmek, tehlikeleri fırsata çevirmek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda hareket eden firmalar rekabet açısından önemli avantajlara sahip olabileceklerdir. Fakat bunu devamlı hale getirmek için büyük oranda çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Firmaların rekabetçiliğini sürdürülebilir hale getirmelerinin yolu ise, onların firma ve sektör bazında uygun stratejiler geliştirmelerini ve bu bağlamda yoğun olarak çaba sarf etmelerini gerekli kılmaktadır. Tıpkı savaşlarda olduğu şekliyle bu alanda da kazanım elde etmenin yolu doğru stratejiler geliştirmekten geçmektedir. Gerek yerel ve gerekse de küresel anlamda kalkınmak ve büyümek, firmaların uyguladığı rekabet stratejilerine ve bu stratejilerin etkinliğine bağlı olmaktadır.

Konaklama işletmelerinin yer aldığı piyasalarda rekabetçi olarak kalabilmek, firmalar açısından zordur. Firmalar rekabet açısından avantaj yakalamak için müşterileri iyi analiz etmeli ve onların her geçen gün daha da karmaşıklaşan isteklerine cevap verebilmelidirler. Çünkü günümüzde müşteriler, kendilerini büyük bir gruba ait üyeler şeklinde görmekte ve kendilerine de buna uygun bir biçimde davranılmasını talep etmektedirler. Günümüzde bunun bilincinde olarak müşterilerini tanıyan, onun isteklerine cevap verebilen işletmeler başarılı olmaktadır.

Hızla değişen ve gelişen pazarlarda otel işletmelerinin sundukları hizmetler, yararılandıkları üretim teknolojileri hızla değişmektedir. Endüstri işletmeleri için olduğu gibi hizmet işletmelerinde de rekabet avantajı sağlayan yetenekler, bir zaman sonra yaşanan hızlı değişimler nedeniyle bu özelliklerini kaybetmektedir. Rekabet avantajını korumanın zor olduğu bu tür pazarlarda, pazara ilk giren veya pazara yeni bir hizmet sunan otel işletmesi kısa sürede rekabet üstünlüğünü kaybedebilmektedir. Rekabet avantajının sürekli hale getirilmesi zor olmakta ve bu nedenle kısa dönemli geçici rekabet avantajları için stratejik hamleler yapmak gerekmektedir.

Hizmet sektöründe ayırt edici bir özellik ortaya koymak ve hizmet açısından farklılaşmak oldukça zor olabilmektedir. Çünkü hizmetlerin soyut olma, elle tutulamama, standartlaştırılmama, yasal olarak patent alma ve know-how bilgisini koruma süreçlerinin zor hatta imkansız olması konaklama işletmelerindeki rekabet düzeyinin çoğu zaman endüstriyel ürün ve markalardan daha zor olabildiği görülmektedir (Eser, 2007). Bu yüzden otel işletmelerinin rekabette ayırt edici olabilmeleri için niş alanlar bulması, müşteri merkezli bir yapı sergilemesi ve değişen pazar yapısını yakından takip etmesi gerekmektedir. Kısaca hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler kaynakları ve hedefleri ile tutarlı, sağlam, rekabetçi temellere oturan güvenli yollar bulmaları gerekmektedir (İslamoğlu ve diğ., 2006, s. 95).

Değişimin yavaş olduğu pazarlarda faaliyet gösteren otel işletmelerinin sunduğu ürünler, rekabet avantajı sağlayan temel yetenekleri ve faaliyetleri korunduğu için rekabet üstünlüğünün sürdürülmesi kolaydır. Bu özelliklerdeki pazarlarda güçlü know-how, patent, markaların bulunduğu ve müşteri bağımlılığı çok etkili olduğu için rekabet avantajı devam ettirilir. Standart pazarlarda otel işletmelerinin rekabet avantajı daha çok ölçek ekonomilerinde üretim gerçekleştirmeleri halinde sürdürülür. Ayrıca yeni yatırımlarda ve taklit edilmesi çok pahalı olan yeteneklerin geliştirilmesi ile de rekabet avantajı korunabilir. Otel işletmelerinin kongre merkezleri, golf sahaları vb. alanlara yaptıkları yatırımlar, rekabet avantajının devamı ve gelişen pazarlardan daha fazla pay alabilmek için yapmış oldukları yatırımlardır. Otel işletmeleri arasında yaşanan rekabetin şiddeti, faaliyet gösterdiği pazarda yer alan işletmeler tarafından temel yeteneklerin ve avantajların durumuna bağlı olarak değişir.

Bugün olduğu gibi gelecekte de tüm ülke ekonomileri için yarattığı çıktılar bakımından turizm sektörünün en çok dikkat çeken sektörlerden biri olma konumunu sürdürmesi beklenmektedir. Turizm sektörünün pek çok sektörle olan yakın işbirliği, emek yoğun bir sektör olmasına karşın modern teknolojiye olan bağımlılığı, bire-bir müşteri odaklı olması ve müşteri memnuniyeti ağırlıklı çalışması ve belki de en önemlisi üretilen ürünün müşterinin ayağına götürülme şansının olmaması bu sektörü hem

diğer hizmet sektörlerinden hem de tüm sanayi ve tarım sektörlerinden farklı kılmaktadır. Fakat bu farklılık bu sektörün gözden çıkarılmasını değil, daha çok üzerine gidilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda büyüyen ve değişen turizm pazarından arzulanan payın elde edilmesi, ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliği için, karşılaştırmalı üstünlüklerin rekabetçi üstünlüklere dönüştürülmesi şarttır. Bu nedenledir ki turizm sektörü; doğal çevrenin korunmasının yanı sıra, alanında iyi eğitim almış nitelikli işgücü ile kaliteli hizmet sunarak, piyasadaki gelişmeleri iyi analiz edip yeni ürünler geliştirerek, turistik talebin gereksinimlerini iyi tahlil ederek ve bu doğrultuda AR-GE faaliyetlerini sürdürüp yenilikleri uygulamaya koyarak doğru ve yeniliklere açık bir turizm politikasıyla rekabet gücünü artırmak zorundadır.

Büyük bir turizm pazarına sahip olan Türkiye’de turizm sektöründe birçok işletmenin faaliyet göstermesinin yanında birçok yeni işletme sektöre giriş yapmaktadır. Bunun doğal getirisi olarak işletmeler arasındaki rekabet yarışı gün geçtikçe daha da zorlu hale gelmektedir. Bu rekabet içerisinde birçok işletme pazarda tutunamayarak küçülmekte hatta pazardan çekilmektedir. Diğer yandan bazı işletmeler de rakiplerinden öne çıkarak pazar paylarını arttırarak daha çok kazanç elde etmekte ve büyümektedir.

Bu araştırmanın amacı Bodrum ilçesinde yer alan konaklama işletmelerinin rekabet içerisinde kullandıkları kaynakların belirlenmesi ve bu kaynakların hangilerinin rekabet avantajı elde etmede daha etkili olduğunun tespit edilmesidir. Bodrum ilçesi işletmeler açısından rekabetin en üst seviyede olduğu pazarlardan birisidir. Bu açıdan bu bölgede yer alan konaklama işletmelerinin rekabette öne çıkabilmek adına kullandıkları kaynakların belirlenmesi işletmeler arasındaki rekabet avantajı kaynaklarının tespiti için önem arz etmektedir.

1. KONAKLAMA İŞLETMELERİ

İnsanlar tarihin çok eski dönemlerinden bugüne ticaret yapmak, kutsal yerleri ziyaret etmek, sağlık gibi nedenlerden dolayı çeşitli seyahatler gerçekleştirmişlerdir. İlk zamanlarda, ticaret, dinsel ve sağlık amaçlı gerçekleştirilen seyahat faaliyetlerine, zaman içerisinde merak, yeni yerleri görme arzusu, macera, eğlence ve spor gibi amaçların da girmesi, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sırasında konaklama ihtiyacını doğurmuştur (Özel, 2012). Bununla birlikte, insanların temel ihtiyaçları arasında yer alan konaklama, yiyecek-içecek gibi ihtiyaçların karşılanma gereksinimi, yer değiştirme faaliyetlerinin ilk evrelerinden başlayarak otel işletmelerinin dünyadaki ilk örnekleri olan han ve kervansarayların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Erdem, 2002). Öte yandan, insanların gerek başka yerlere seyahat etme durumlarının gelişerek süreklilik göstermesi, gerekse endüstri devrimi ile birlikte ekonomik ve sosyal statülerindeki gelişmeler, yaşam standartlarına yansımıştır. Bu durum ise insanların satın alma ve tüketim kararlarının tüm sektörlerde radikal bir şekilde farklılaşmasına neden olmuştur (Özel, 2012; Özdemir ve Kervankıran, 2011). İnsan yaşamında meydana gelen bu değişim ve gelişmeler özellikle konaklama işletmesi içerisinde yer alan günümüz modern otel işletmelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Türkiye’de modern anlamda açılan ilk otel 1892 yılında Wagon-Lits tarafından İstanbul’da faaliyete geçirilen Pera Palas Otel’i olmuştur. Bu otel 120 oda ve 200 yatak kapasitesiyle hizmete sunulmuştur. Pera Palas Otel’ini, 1914 yılında Avrupa’nın ve Ortadoğu’nun o dönem için en lüks oteli olarak nitelendirilen Tokatlıyan Otelini takip etmiştir (Akgöz, 2013, s. 10).

1923 yılında Cumhuriyet’in ilanı ile temelleri atılan Türkiye Cumhuriyeti’nde her alanda olduğu gibi otelcilik sektöründe de yeni bir yapılanmaya girilmiştir. 1931 yılında uzun yıllar Türk turizmine hizmet verecek olan Park Otel İstanbul’da insanların hizmetine sunulmuştur. Bu yıllarda sayıları artan otel işletmeleri, Otelciler ve Hancılar Cemiyeti’nin kurulmasına öncülük etmiştir (Çavuş ve Öncüer, 2009). 1950 yılında Türk Hükümeti ile Hilton şirketi arasında yapılan anlaşmaya bağlı olarak 1955 yılında “29. Hilton Otelini” İstanbul’da hizmete açılmıştır. Öte yandan 1956 yılında tamamen yerli sermaye ile kurulan ilk modern işletmelerden biri olan Divan Otelini Türkiye’nin turizm tarihinde önemli yeri olan işletmelerden birisini oluşturmaktadır (Roney, 2011).

Araştırma konusu dâhilinde bahsedilen diğer konaklama tesislerinin tanımları şu şekildedir:

Pansiyon: Turizm Tesisleri Yönetmeliği'ne göre pansiyonlar, konaklama tesisi olarak planlanıp inşa edilen, yönetimi basit, müşterilerin kendi yemeklerini bizzat hazırlayabilme imkânı bulunan, en az 5 odalı tesislerdir (Resmi Gazete, 2000).

Apartment Otel: Mesken olarak kullanılmaya elverişli bağımsız apartman ya da villa tipinde inşa ve tefriş edilen, müşterinin kendi yeme ve içme ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli teçhizat ile donatılan ve otel olarak işletilen konaklama tesisleridir. Apart oteller, belgeli bir otel veya tatil köyü veya turizm kompleksi yatırım ve/veya işletmesi bütünü içinde yer alır (Resmi Gazete, 2000).

Tatil Köyü: Ülkemiz turizm tesisleri yönetmeliğince tatil köyleri, doğal güzellikler içerisinde, rahat bir konaklama yanında çeşitli spor, eğlence ve satış hizmetlerinin de sağlandığı yaygın yerleşim düzenindeki en fazla iki katlı yapılardan oluşan, en az 60 odalı konaklama tesisleri olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2000).

2. REKABET KAVRAMI

Rekabet kavramı birçok disiplin tarafından tanımlanmış ve zaman içerisinde de değişik anlamlarda kullanılmıştır. Genel manada ise rekabet; belli bir çıkar sağlayabilmek amacıyla diğerlerini geçmeye çalışmak ya da aynı pozisyonda olan kişilere karşı birtakım yararlar sağlamaya dönük olarak üstünlük sağlamak amacıyla yarışmak manasına gelmektedir (Topçuoğlu, 2001). Bir diğer tanıma göre ise rekabet; bir yarışta yer alan rakiplerin davranışlarına benzetilmekte, yarışın sebebinin ise mal kaynaklarının sınırlı olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Hatiboğlu, 1995).

Rekabet, doğanın ve yaradılışın bir fitratıdır. Genel itibarıyla rekabet; bir ödülü kazanmak yahut kısıtlı olan bir şeyi paylaşmak amacıyla önceden belirlenmiş belli kurallar ya da sınırlamalar dâhilinde birden fazla aktör arasında yarışma durumudur. Rekabetin sosyal ve siyasal boyutları da bulunmaktadır. Rekabet durumunda temel insan hakları ve özgürlükleri çığnemez, ayrımcılık gibi bir durum söz konusu olamaz (Kavrakoğlu, 2002). Rekabet, yalnızca benzer işi yapan mevcut işletmeler arasında olmamaktadır. Pazarı girebilecek potansiyel rakipleri de hesaba katmak gerekmektedir. Bir pazardaki rekabetin kuvvetini rakiplerin miktarı kadar onların satış düzeyi ve kuvvetinin aynı olma olasılığı etmeni de etkilemektedir (Hatiboğlu, 1995).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya üzerinde etkileri son derece ağır ve yıkıcı olan bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Üretim oldukça düşük, fakat talebin ise çok fazla olmasından dolayı aşırı bir enflasyon durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu gelişmeler yeni bir dünya düzenini de beraberinde getirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ekonomiye yön vermek için Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliği ile Dünya Bankası ile IMF kurulmuştur. Komünizmin Avrupa'da yayılmasını önlemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri tarafından ülkelere Marshall yardımları yapılmıştır (Karluk, 1996). Daha sonra Avrupalı devletlerce kurulan Avrupa Birliği ile sınırlar ortadan kalkarak uluslararası rekabetin yoğunluğu artmıştır.

1960'lı yıllarda bu yoğun rekabet ortamı firmaları ciddi bir stratejik yarış içerisine sokmuştur. Bu manada firmalar çeşitli araştırmalar yapmıştır. Rekabet dönemlerine bakıldığında, 1960'lı yıllarda rekabet üstünlüğü üretime, 1970'li yıllarda maliyete, 1980'li yıllarda ise kalite ve hıza dayalıydı. 1990 ve 2000'li yıllarda ise farklılaşma esasına dayalı olarak rakiplerden daha farklı ve üstün özelliklere sahip, daha kaliteli ürünler üretmeye dayalı olmuştur (Mohelska ve Sokolova, 2018). 2000'li yıllarda rekabette kalıcılık ile devamlılık, sadece rakipten daha iyi yapmaya yetmeyecek hale gelmiştir. Önemli olan, rakipten daha farklı yapabilmektir (Kırım, 1998). Bunun için işletmeler hedef müşterilerine nasıl ulaşabilecekleri ve mal ve hizmetlerini nasıl ulaştırabilecekleriyle ilgili olarak müşterilerini alt bölümlere ayırabilecekleri ve onlarla kalıcı ilişkiler kurabilecekleri Müşteri İlişkileri Yönetimini (*Customer Relationship Management-CRM*) kullanmaya başlamışlardır (Porter, 2000).

İktisadi açıdan baktığımızda ise rekabet, bu bilimin temelini oluşturan unsurlardan biridir. İlk olarak Adam Smith, bu kavramın önemini bilincinde olarak bilimsel bir şekilde iktisadın tanımını yapmıştır. Adam Smith, rekabeti piyasa sisteminin merkezi ögesi olarak değerlendirmenin yanı sıra, bu kavramın en iyi düzenleyici el ve işletmeler arası savaş şeklinde yorumlamıştır. Smith'in yapmış olduğu bu değerlendirme kazan-kaybet anlayışının hâkim olmasına zemin oluşturmuştur. Bu doğrultuda bir mücadelede başarı sağlamak isteniyorsa, bir başkası kaybetmelidir (Aktan ve Vural, 2004). Bu sebepten

ötürü Smith'in belirttiği rekabet, piyasada yer alan değişkenlere uyum gösterirken, firmaların kâr elde etmeleri, rakiplerinin işlerini zora sokma şeklinde kabul görmektedir.

Klasiklere göre rekabet, dinamik değil, aksine piyasa sürecine ilişkin bir kavramdır. Yani rekabet dengeye ulaşabilmek için kullanılan bir araçtır. Neo Klasikler bu çerçevede tam rekabet kavramını geliştirmişlerdir. Tam rekabet; piyasada birçok sayıda alıcı ile satıcının mevcut olduğu, giriş ve çıkışların serbest olduğu, tam anlamıyla bir bilgi akışının olduğu, türdeş ve bölünebilir malların yer aldığı piyasalardır (Özkan, 2007). Bu şekilde de Klasiklerin dinamik bir süreç şeklinde dengeye gelmeyi sağlayan rekabeti, neo-klasikler de dengenin nerede gerçekleşmesi gerektiğini belirten ve dengeden uzaklaşmasını engelleyen statik durumlar şeklinde ele almışlardır (Aktan ve Vural, 2004). Buradan da anlaşılacağı üzere bu kavram her dönemde farklı çevreler tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştır.

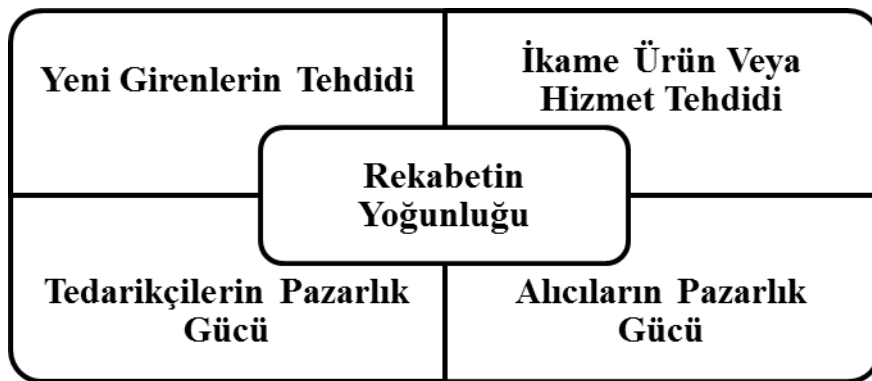
Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un (www.rekabet.gov.tr) 3. maddesinde rekabet; "mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce ekonomik kararlar verilebilmesini sağlayan yarış" şeklindedir. Bu doğrultuda piyasada yer alan dağıtıcılar ve bunların bünyesindeki bayiliklerin iradelerini ortaya koyarak ekonomik kararlar alabilmeleri yarışma şartlarının herkes için aynı olduğu teşvik-motivasyonunun vazgeçilmez olduğunun benimsenmesi gücüdür. Bir şirket için rekabetçi açıdan daha güçlü hale gelebilmenin anahtarı, "ben daha iyiyim" felsefesini tüm çalışanlarına benimsetmesi, bu doğrultuda somut adımlar ve stratejiler oluşturmasından geçmektedir (Hatiboğlu, 1995). Rekabette ana hedef; en iyi ölçütü yakalayabilme veya yerine getirebilmedir.

TDK'ya göre rekabet, "aynı amacı güden kişiler arasındaki çekişme, yarışma, yarış" olarak tanımlanmaktadır. Kuruluşların kapsamındaki ekonomik anlamı ise bir tanıma göre, birden fazla rakibin yer aldığı, ancak ne üreticilerin ne de tüketicilerin birlikte fiyatı saptayamadıkları, giriş ve çıkışın özgür, bilgi erişiminin ve akışının tam, ürünün ise bağdaşık olduğu, kısaca fiyatın veri olarak bulunduğu bir durum olmaktadır (Dinçer, 1998). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi firmalar yaşamlarını sürdürebilmek için rekabet etme durumundadırlar. Kuruluşlar değişen rekabet ortamlarına uyabilmek için bazı rekabet stratejileri oluşturmak zorunda kalmışlardır. Firmaların rekabet stratejileri küreselleşme etkileriyle günümüze kadar değişimlerini ve gelişmelerini sürdürmüşlerdir.

3. PORTER: BEŞ GÜÇ MODELİ

Porter'ın Beş Güç modeli şunları içerir 'yatay' rekabetten üç kuvvet: ikame ürünlerin veya hizmetlerin tehdidi ve yeni girenlerin tehdidi ve 'dikey' rekabetten iki güç: tedarikçilerin pazarlık gücü ve alıcıların pazarlık gücüdür.

Şekil 1. Porter: Beş Güç Modeli

Yeni Girenlerin Tehdidi

Yüksek getiri sağlayan kârlı pazarlar yeni firmaları çekmektedir. Bu durum sektördeki tüm firmalar için kârlılığı azaltacak olan birçok yeni katılımcı ile sonuçlanmaktadır. En çekici bölüm, giriş engellerinin yüksek ve çıkış engellerinin düşük olduğu bölümdür. Birkaç yeni firma girebilir ve performans göstermeyen firmalar kolaylıkla çıkabilir (Porter, 2010).

İkame Ürün veya Hizmet Tehdidi

Bir sektörde faaliyet gösteren bütün işletmeler, ikame ürünler üreten işletmeler ile birbirleriyle rekabet halindedirler (Porter, 2010: 28). Üretilen ikame ürün ya da hizmetler, firmaların belirlemiş oldukları fiyatlara bir sınır çizerek kârı düşürür. Bu durumun oluşmasının önüne geçmek için işletmelerin ya ürün farklılaştırması ya da ürünün niteliğini artırması gerekmektedir. Sanayide üretilen ve fiyat-performans ilişkisinin daha iyi hale getirilmesini sağlayanlar en fazla ilgi çeken ürünlerdir. Birtakım sebeplerden ötürü rekabet yükseldiğinde ve performansın yükseltilmesi ya da fiyatın azaltılması durumunda ikame ürünler hızla rekabetin içerisine girerler (Pearce II ve Robinson, 2015, s. 98). Eğer ikame ürünlerin saptanması isteniyorsa, sektörde yer alan ürünle aynı amaca dönük olan ürünlerin araştırılması gerekmektedir. Bu araştırmalara sektör dışı kalmış işler de ilave edilebilir (Porter, 2010, s. 29).

Tedarikçilerin Pazarlık Gücü

Girdi piyasası, tedarikçilerin pazarlık gücü şeklinde tanımlanmaktadır. Eğer az sayıda ikame mevcutsa hammadde, parça, işçilik gibi tedarikçileri işletme için bir güç kaynağı olabilmektedir. Eğer bir bisküvi üreticisi iseniz ve piyasada tek bir un satıcısı varsa, bu durumda sadece o satıcıdan alışveriş yapmak zorunda olursunuz. Tedarikçiler burada firma ile çalışmak istemeyebilir ya da orijinal kaynaklar için oldukça yüksek fiyatlar isteyebilir (Eren, 2013).

Bir tedarikçinin güçlü olduğu koşullar aşağıdaki gibidir (Porter, 2010, s. 44-45):

- Tedarikçi değişimine göre tedarikçi değişim maliyetleri
- Girdilerin farklılaşma derecesi
- Girdilerin maliyete veya farklılaşmaya etkisi
- İkame girdilerin varlığı
- Dağıtım kanalının gücü
- Tedarikçi yoğunluğunun firma yoğunluğuna oranı
- Çalışan dayanışması (örneğin sendikalar)
- Tedarikçi rekabeti: dikey olarak ilerleyebilme alıcılığı entegre etmek ve kesmek

Alıcıların Pazarlık Gücü

Çıktı piyasası, müşterilerin pazarlık gücü şeklinde tanımlanmaktadır. Müşteriler işletmeyi baskı altına almakta ne kadar etkiliyse, müşterinin fiyat değişikliğine olan duyarlılığı da o derece etkilidir. Firmalar sadakat programı uygulayarak alıcının gücünü düşürmek isteyebilir (Özkan, 2007). Çünkü eğer alıcının çok sayıda alternatifini mevcutsa, alıcının gücü de o denli yüksektir. Örneğin, bağımsız olarak hareket ederlerse, alıcı gücü düşüktür. Eğer çok sayıda müşteri birlikte hareket eder ve fiyatların düşük olmasını isterse, şirketin çok sayıda müşteri baskısı nedeniyle başka seçeneği kalmayacaktır (Porter, 2010, s. 30).

Aşağıdaki şartlar oluşursa alıcılar güçlü olabilirler (Porter, 2010, s. 30-32):

- Alıcı yoğunlaşma firma yoğunlaşma oranı
- Mevcut dağıtım kanallarına bağımlılık derecesi
- Pazarlık kaldıraç, özellikle sektörlerde yüksek sabit maliyetler
- Firma anahtarlama maliyetlerine göre alıcı değiştirme maliyetleri
- Alıcı bilgi kullanılabilirliği
- Fiyatları düşürmek
- Mevcut yedek ürünlerin mevcudiyeti
- Alıcı fiyat duyarlılığı

- Endüstri ürünlerinin farksal avantajı (benzersizliği)
- Müşteri Değeri (RFM) Analizi
- Toplam işlem miktarı

Rekabetin Yoğunluğu

Çoğu sektörde rekabet yoğunluğu endüstrinin rekabet edebilirliğinin temel belirleyicisidir. İşletmelerin birbirleriyle olan rekabeti genel itibariyle fiyat indirimi, yeni ürünlerin pazara çıkarılması ve müşteri hizmetlerinin yükselmesi şeklinde olmaktadır. Birden çok rakibin baskı oluşturması veya yerlerini geliştirme imkânlarını fark etmeleri sonucu rekabet meydana gelmektedir (Porter, 2010, s. 21). Eğer rekabet oldukça yoğun bir şekilde yaşıyorsa, bu durum sektör kârlılığını düşürür. Yoğun rekabet, birbiri üzerinde etkili olan birtakım öğeler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu öğeler aşağıdaki gibidir (Porter, 2010, s. 22-25):

- Sayı bakımından oldukça fazla ve birbirine denk olan rakipler,
- Sektörel gelişimin ağır olması
- Sabit maliyetlerin ve depolama maliyetlerinin fazla olması,
- Geçiş maliyeti ile farklılaştırmanın mevcut olmaması,
- Kapasitenin yüksek oranlarda artması,
- Rakiplerin değişkenlik göstermesi,
- Yüksek çıkış engelleri

4. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde en sık kullanılan teknik olan görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma tümevarım yaklaşımı temel alınarak yürütülmüş ve veriler bu yaklaşıma uygun olarak toplanmıştır.

Nitel bir araştırma, genellikle çeşitli koşullar altında meydana gelen olayları incelemek ve bir şeyin meydana gelmesine neden olan belirli bir olaya dikkat çekmek amacıyla yapılır. Nitel araştırmalarda konuların kapsamı sınırsızdır (Lindof ve Taylor, 2011). Araştırmada niteliksel bir yaklaşımın kullanılması, bir pazarlama araştırmacısının, müşterilerin veya işletmelerin küçük bir görüş örneğini ölçmesine ve motivasyonlarını, duygularını, müşterilerin satın alma davranışlarını iyice incelemesine yardımcı olur (Valenti ve Riviere, 2008). Tüm bu nedenlerden dolayı, nitel bir araştırmanın bu çalışmanın problemine daha uygun olduğuna karar verilmiştir.

Nitel araştırmanın temelleri; doğal çevreye duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütünsel yaklaşım, algıların ortaya çıkarılması, araştırma tasarımında esneklik ve nitel verilerdir (Patton, 1990). Ayrıca, nicel araştırma yüzeysel ama genelleştirilebilir sonuçlar verirken, nitel araştırma daha derin ve açıklayıcı bir anlayış getirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 55). Nitel araştırmada veri toplama, veri analizi ve teori oluşturma süreçleri nicel araştırmalardan daha tutarlı ve birbiriyle ilişkilidir (Glaser ve Strauss, 1967).

Araştırmanın amacı turizm sektöründe hizmet veren konaklama işletmelerinin rekabet içinde kullandıkları avantajların kaynaklarını araştırmaktır. Çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi esnek ve etkileşimlidir, ayrıca tekrar edilmesi mümkün olmayan sosyal bir süreçtir. Katılımcı ve görüşmeci yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin ana unsurlarıdır. Yarı yapılandırılmış araştırmalarda kullanılan veriler, araştırmacı ve araştırılan arasında gelişen sosyal etkileşim sonucu meydana çıkar ve somutlukla ilgisi yoktur. Sonuç olarak da bu etkileşim, araştırmanın sonuçlarını etkiler ve yazım aşamasında dahi etkili olur. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi nitel araştırma yöntemlerine girmektedir. Nitel araştırma yöntemleri, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel araştırma yöntemleri kullanıldığı ve algılar, olaylar doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül olarak konduğu bir araştırma yöntemidir (Aslan, 2008, s. 75-76).

Yapılan literatür incelemesinden sonra konuya uygun sorular hazırlanmış ve turizm alanında uzman üç akademisyenin onayına sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda sorular son şeklini almıştır. Görüşme formu 10 adet açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. Görüşme soruları Porter'ın Beş Güç Modeli doğrultusunda konaklama işletmelerinin rekabet avantajı kaynaklarını belirleyecek şekilde hazırlanmıştır. Muğla İl Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan bilgiye göre 2018 yılında Bodrum'da "Tatil Köyü" kapsamına giren 13 tane, 5 yıldızlı otel olarak hizmet veren 30 tane işletme faaliyet göstermektedir. Tatil köyü kapsamında faaliyet gösteren otellerden 2 tanesi 4 yıldızlı olduğu için evrenden çıkarılmıştır. 5 yıldızlı olan toplam 41 tesisten 5 tanesinin araştırma yapıldığı sırada faaliyette olmadığı öğrenilmiştir. Faaliyette olan 5 yıldızlı 36 otel işletmesi bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu işletmelerden 16 tanesi gönüllülük esasına dayalı olarak mülakat yapmayı kabul etmiş ve araştırmanın örneklemini oluşturulmuştur. Seçilen örneklem büyüklüğü anakütlenin %44'ünü temsil etmektedir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü: araştırmacının ne bilmek istediğine, araştırmanın amacına, neyin gündem olduğuna, neyin kullanışlı olacağına, neyin inanılır olacağına ve eldeki zaman ve kaynaklarla neyin yapılabileceğine bağlıdır. Bu açıdan alan yazındaki nitel çalışmaların tamamının farklı sayıda örnekler üzerinde yürütüldüğü belirlenebilir (Baltacı, 2018, s. 261).

Seçilen 16 konaklama işletmesinin üst düzey yöneticileri ile görüşülmüştür. Veriler 2018 yılının Mayıs ayında yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler 10-40 dakika arası sürmüştür. Analizlere başlayabilmek için ilk önce ses kayıtları yazıya geçirilmiştir. Daha sonra elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan veri analiz yöntemi içerik analizi tekniğidir. İçerik analizinin araştırmacıya birçok avantajı bulunmaktadır. Bu analiz sürecinde elde edilen bulguları düzenlemede ve yorumlamada içerik analizi kolaylık sağlamaktadır. Bununla birlikte ilk olarak yapılması gereken süreçte betimsel analiz için kavramsal çerçeve oluşturulur ve elde edilen veriler mantıklı ve anlaşılır biçimde betimlenir. Sonra yapılan bu betimlemeler analiz edilir ve yorumlanır. En son olarak neden-sonuç ilişkileri belirlenir ve yorumlama ile birlikte bazı sonuçlara ulaşılır (Sığırı, 2018, s. 308).

5. BULGULAR

Görüşmeye katılan üst düzey yöneticilerin araştırma konusuna dair bilgilerini göstermesi açısından tecrübe durumları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların hepsinin hizmet sektörü olan turizmde oldukça uzun yıllar çalıştıkları ve deneyimli oldukları görülmektedir. Ayrıca genel tecrübelerinin yanı sıra Bodrum destinasyonundaki tecrübelerine de bakıldığında en düşük sürenin 5 yıl olduğu, en yüksek ise 20 yıl olduğu görülmektedir. Dolayısıyla görüşme yapılan üst düzey yöneticilerin Bodrum'daki tecrübelerinin 5 ila 20 yıl arasında değiştiği söylenebilir. Tabloda dikkat çeken bir başka nokta ise görüşme yapılan üst düzey yöneticilerin bazılarının genel tecrübeleri ile Bodrum destinasyonundaki tecrübelerinin birbirine eşit olmasıdır. Buradan çıkarılabilecek sonuç, yöneticilerin iş hayatlarına Bodrum'da başladıkları ve Bodrum destinasyonunu, özelliklerini, işleyişi yapısını ve rekabet doğasını iyi bildikleri yönünde olabilir.

Tablo 2. Katılımcıların Tecrübe Durumları

	Turizm Sektöründeki Tecrübesi	Bodrum Destinasyonu Tecrübesi	İşletme İçerisindeki Tecrübesi
1. Katılımcı	16 Yıl	10 Yıl	3 Yıl
2. Katılımcı	10 Yıl	5 Yıl	2 Yıl
3. Katılımcı	14 Yıl	11 Yıl	1 Yıl
4. Katılımcı	30 yıl	10 Yıl	1 Yıl
5. Katılımcı	15 Yıl	5 Yıl	1 Yıl
6. Katılımcı	13 Yıl	13 Yıl	6 Yıl
7. Katılımcı	22 Yıl	8 Yıl	3 Yıl
8. Katılımcı	30 Yıl	19 Yıl	1 Yıl

9. Katılımcı	32 Yıl	17 Yıl	12 Yıl
10. Katılımcı	19 Yıl	6 Yıl	6 Ay
11. Katılımcı	25 Yıl	8 Yıl	3 Yıl
12. Katılımcı	15 Yıl	9 Yıl	8 Yıl
13. Katılımcı	20 Yıl	20 Yıl	5 Yıl
14. Katılımcı	9 Yıl	9 Yıl	2 Yıl
15. Katılımcı	12 Yıl	6 Yıl	5 Yıl
16. Katılımcı	10 Yıl	10 Yıl	1 Yıl

Rekabetin Genel Çerçevesine Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında rekabetin genel çerçevesiyle ilgili soruya 14 katılımcı yoğun rekabet içerisinde oldukları ve rekabetten etkilendikleri yönünde görüş belirtirken, 2 katılımcı ise Bodrum genelinde rekabetin olduğunu ancak yakın çevrelerinde kendilerini etkileyen bir rekabetin olmadığını ifade etmiştir.

İşletmenin Kuruluş Yeri ve Konumunun Rekabet Avantajına Etkisine Yönelik Bulgular

Araştırmada işletmenin kuruluş yeri ve konumunun rekabet avantajına etkisini ölçmeye yönelik soruya 15 katılımcı avantaj sağladığı yönünde görüş bildirmiştir. 9 katılımcı denize sıfır konumda yer aldıklarını ve kendilerine özel sahili olduklarına vurgu yapmıştır. 6 katılımcı ise işletmenin denize sıfır konumda yer almamasının dezavantajları olduğunu ancak beraberinde başka avantajları da getirdiğini belirtmiştir. Bir katılımcı ise kuruluş yeri ve konumun rekabette avantaj sağlamadığı yönünde görüş bildirmiştir.

Rakiplerden Farklı Olduğu Düşünülen Konulara Yönelik Bulgular

Araştırmada rakiplerden farklı olduğu düşünülen konuların rekabet avantajına etkisini ölçmeye yönelik soruya katılımcılar çok farklı görüşler bildirmişlerdir. Alınan cevaplardan benzerlik gösteren bazı konular ise Bodrum merkeze yakınlık, restoran kalitesi, büyük bir firmanın bünyesinde olmak ve ultra her şey dâhil konseptinde faaliyet göstermek şeklinde öne çıkmıştır. Diğer konular ise rakiplerden farklı konsept olarak çalışmak, çocuklara yönelik aktiviteler sunabilmek, çocuk kabul etmemek, Avrupa'da en iyi otel ödülü almış olmak şeklinde sıralanabilir.

Çalışanların Bilgi ve Yeteneklerinin Rekabet Üstünlüğüne Katkısına Yönelik Bulgular

Araştırmada çalışanların bilgi ve yeteneklerinin rekabet avantajına etkisini ölçmeye yönelik soruya katılımcıların tamamı personelin çok önemli olduğu yönünde görüş bildirmiştir. 16 katılımcıdan 15'i işletme bünyesinde uzun yıllardır çalışan personellerin olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı ise tüm çalışanların yeni olduğunu söylemiş, bunun sebebinin de eski çalışanların yeterli hizmet kalitesini verememesi olduğunu belirtmiştir.

Tedarikçilerle Olan İlişkilerin Rekabet Üstünlüğüne Etkisine Yönelik Bulgular

Araştırmada tedarikçilerin rekabet avantajına etkisine yönelik soruya 12 katılımcı tedarikçileriyle ikili ilişkilerinin iyi olduğunu, bunun da rekabette avantaj sağladığını belirtmiştir. Bu katılımcıların çalıştığı işletmelerin her şey dâhil konseptinde çalışan otel işletmeleri olduğu görülmüştür. Tedarikçilerin rekabet avantajına etkisi olduğu yönünde görüş bildiren katılımcılar ikili ilişkilerini iyi tutmak için nakit ve peşin ödeme yaptıklarını, kazan-kazan mantığı ile çalıştıklarını ifade etmişlerdir. 4 katılımcı ise tedarikçilerin rekabette etkili olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Bu katılımcıların çalıştığı otel işletmelerinin oda-kahvaltı şeklinde hizmet verdikleri görülmüştür.

Müşteri İstek ve Beklentilerinin Stratejiler Üzerine Etkisine Yönelik Bulgular

Araştırmada müşteri istek ve beklentilerinin rekabet stratejisine etkisine yönelik soruya 3 katılımcı müşteri istek ve beklentilerinin izledikleri stratejiyi etkilemediği yönünde görüş bildirmiştir. 5 katılımcı müşteri istek ve beklentilerine göre ufak değişiklikler yaptıklarını ancak strateji değişikliğinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. 6 katılımcı müşteri istek ve beklentilerine göre hareket ettiklerini

belirtmiştir. 2 katılımcı müşteri istek ve beklentilerine göre tamamen strateji değişikliğine gittiklerini belirtmiştir.

Müşteriler İçin Değer Oluşturmada Öncelik Verilen Konulara Yönelik Bulgular

Araştırmada müşteriler için değer oluşturmada öncelik verilen konulara yönelik sorulara katılımcılar genel olarak fiyat, kalite ve personel olarak görüş bildirmişlerdir. Fiyat ve kaliteden söz eden katılımcılar fiyat-kalite dengesini göz önünde bulundurduklarını ifade etmişlerdir.

Otellere İkame Olabilecek İşletmelerin Rekabet Duruma Etkisine Yönelik Bulgular

Araştırmada otellere alternatif olabilecek apart, pansiyon vb. işletmelerin kârlılık ve rekabet durumuna etkisine yönelik soruya 15 katılımcı kesinlikle etkilemeyeceği yönünde görüş bildirirken 1 katılımcı ise bu küçük işletmelerin fiyatları aşağı çekmesinden dolayı kârlılığı ve rekabeti etkilediği yönünde görüş bildirmiştir.

Bulunulan Pazarın Genişleme Ve Yeni Rakiplerin Dâhil Olma Durumuna Yönelik Bulgular

Araştırmada pazarın genişleme ve yeni rakiplerin pazara dâhil olmasına yönelik soruya katılımcıların çoğunluğu pazarın genişleme ve yeni rakiplerin girme ihtimalinin olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Görüşmelerde 11 katılımcı pazarın genişleme durumunun olmadığını, yeni ve güçlü rakiplerin girme ihtimalinin olmadığını ifade ederken, 5 katılımcı ise yeni ve güçlü rakiplerin girdiğini, pazarın genişlediğini ifade etmiştir.

Otelcilik Endüstrisinde Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek İçin İzlenen Stratejilere Yönelik Bulgular

Araştırmada otelcilik endüstrisinde sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek için izlenen stratejilere yönelik soruya katılımcıların geneli geri bildirimlere önem vermek, müşteri memnuniyetini en iyi şekilde sağlamak, sürekli müşteri kitlesini oluşturmak şeklinde cevap vermiştir.

SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre otel işletmelerinin büyük bölümü buldukları pazarda yoğun bir rekabet içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Bodrum pazarına büyük otellerin giriş yapması, pazarda çok sayıda otel işletmesinin faaliyet göstermesi, mevcut otellerin sürekli olarak kendini geliştirmeye devam etmesi yoğun rekabeti getiren nedenler olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan Bodrum'u tercih eden turist sayısının beklenen düzeyde yükselmemesi rekabeti daha da güçlendirmektedir. Bu yoğun rekabet içerisinde her bir işletme kendi pazar payını korumaya çalışmaktadır. Rekabet içerisindeki işletmelerin büyük bir kısmı Bodrum'un genel rekabetinden çok yakın çevrelerinde yer alan rakipleri ile daha yoğun bir rekabet içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu rekabette her işletmenin kendi rakiplerini belirlemiş durumda olduğu ve belirledikleri bu rakipleri göz önüne alarak hareket ettiği gözlemlenmiştir. İşletmelerin rakiplerini belirlerken aynı müşteri kitlesine hitap etme, birbirlerine çok yakın konumda yer alma, aynı otel konseptinde çalışma gibi etmenlere dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır.

Bu sonuç, Köroğlu ve diğerleri (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ile zıtlık göstermektedir. Köroğlu ve diğerleri (2011), yaptıkları araştırmada otelcilik sektöründeki rekabetin ana sebebinin otel işletmelerinin içerisinde olduğu piyasa türünün bölgesel, ülkesel veya küresel seviyede tekelleri rekabet ve oligopol piyasa özelliği göstermesi şeklinde açıklamışlardır. Oysa bu araştırmada çok fazla satıcının olduğu, bunun da rekabeti daha da arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Tekelleri ve oligopol piyasa yerine tam rekabet piyasasının olduğu söylenebilir.

Araştırma bulgularından yola çıkılarak otel işletmelerinin bulunduğu pazara yeni ve güçlü rakiplerin girmesinin zor olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yeni ve güçlü rakip işletmelerin girme olasılığının olmadığı yönünde görüş bildiren katılımcıların çoğu bunun nedenini buldukları konumda yeni tesisler için boş yerlerin olmamasına bağlamışlardır. Birkaç katılımcı pazarda iyi bir konumda oldukları için kendilerini etkileyecek rakiplerin girmesinin mümkün olmadığı yönünde görüş bildirirken birkaç katılımcı da altyapı yetersizliklerinden dolayı yeni rakiplerin girme olasılığının olmadığını belirtmişlerdir. Yeni rakiplerin girebildiği yönünde görüş bildiren katılımcılar da buna karşı sürekli olarak kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Porter'ın beş güç modelinde yer alan yeni giren

firmaların tehdidi gücü maddesinin Bodrum ilçesinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin izledikleri stratejiler üzerinde fazla etkisinin olmadığı söylenebilir.

Araştırmada Porter'ın beş güç modelindeki tedarikçilerin pazarlık gücü unsurunun turizm endüstrisindeki işletmelerin rekabet stratejileri üzerinde de etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle her şey dâhil şeklinde çalışan otel işletmeleriyle yapılan görüşmelerde katılımcılar tedarikçilerin kalitesinin otel işletmesinin hizmet kalitesini etkilediğini ifade etmişlerdir. Tedarikçilerin otel işletmelerine sunduğu hizmet ve ürün kalitesinin yüksek olmasının da rekabet avantajı sağladığını belirtmişlerdir. Tedarikçilerin rekabet avantajına etkisi olmadığı yönünde görüş bildiren katılımcıların bağlı oldukları işletmelerin her şey dâhil şeklinde hizmet vermedikleri görülmüştür.

Araştırmada müşteri istek ve beklentilerinin izlenen rekabet stratejisinde değişikliğe neden olabilecek kadar etkili bir unsur olduğu da görülmüştür. Katılımcılardan az bir kesimin müşteri istek ve beklentilerinin izledikleri stratejiyi değiştirecek etkide olmadığını söylemesine karşılık katılımcıların çoğunluğu müşteri istek ve beklentilerine göre hareket ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcıların birkaçı müşteri istek ve beklentileri karşısında büyük bir değişikliğe gittiklerini ifade etmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu kendi işletmelerine ikame olabilecek küçük konaklama işletmelerini potansiyel bir tehdit olarak görmedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Otellerin alternatifi olarak görülebilecek pansiyon, apart otel vb. işletmelerin aynı pazar içerisinde bulunan ve rekabette ön sıralarda yer alan işletmeler tarafından rakip olarak görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların tamamına yakını bu tip küçük işletmelerin kendi işletmelerini olumsuz yönde herhangi bir şekilde etkilemediği ve bu tip işletmelerle aynı kategoride yer almadıkları yönünde ifade belirtmişlerdir. Bu tarz küçük işletmeleri tercih eden turist kitlelerinin kendi hedef kitlelerinden farklı olduklarını belirtmişlerdir. Sadece bir katılımcı bu küçük işletmelerin fiyatları aşağı çekmeleri nedeniyle kârlılıklarını etkilediklerini belirtmiştir. Bu bağlamda küçük konaklama işletmelerinin büyük otel işletmelerinin uyguladığı rekabet stratejilerini etkilemediği görülmektedir. Bu sonuç Porter'ın beş güç modelindeki ikame ürünlerin tehdidi unsurunun turizm endüstrisinde önemli olmadığını göstermektedir.

Bu açıdan, Anolay (2015) tarafından yapılan çalışmada varılan sonuçlardan biri ile bu sonucun benzerlik gösterdiği görülmektedir. Anolay (2015), oteller üzerine yaptığı araştırmada ikame ürünlerin tehdidi ile rekabet stratejileri arasında pozitif bir ilişki bulamamış ve otellere ikame olabilecek apart, pansiyon vb. işletmelerin otellerin rekabet stratejileri üzerinde dikkate alınacak bir etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır. Bu bağlamda iki çalışma da birbirini desteklemektedir.

Görüşmeye dâhil olan katılımcıların tamamı işletme çalışanlarının bilgi ve yeteneklerinin rekabette önemli bir paya sahip olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Rekabette ön planda olduğunu iddia eden işletmelerde çalışanların çoğunluğunun uzun yıllardır işletme bünyesinde oldukları vurgulanmıştır. Görüşme yapılan otel işletmelerinden bir tanesinin tüm personel kadrosunun görüşme yapılan yıl içerisinde yeni baştan oluşturulduğu belirtilmiş ve bunun nedeni olarak da eski personel kadrosunun rekabette işletmeyi zor durumda bıraktıkları ve geri planda tuttukları ifade edilmiştir. Rekabet yarışı içinde belirli bir pazar payına sahip olduğunu belirterek bu yarış içinde önlere yer aldığını söyleyen otel işletmelerinin rekabet avantajları içerisinde kaliteli personelin otel bünyesinde devamlılığının sağlanması önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu da otel çalışanlarının rekabet anlamında en önemli etmenlerden biri olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Bu sonuç Tüfekçiyaşar (2019) ve Akdemir (2018) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarını desteklemektedir. Tüfekçiyaşar (2019), İstanbul'daki 5 yıldızlı oteller üzerine yaptığı araştırmada insan unsurunun konaklama işletmelerinde öneminin yüksek olduğuna vurgu yapmış ve kaliteli personelin misafir memnuniyetini artırarak işletmeye rekabet avantajı sağladığını belirtmiştir. Akdemir (2018) de Muğla ilinde yapmış olduğu araştırmada nitelikli iş gücünün müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesini arttırdığını, dolayısıyla işletmenin rekabet üstünlüğünü etkilediğini belirtmiştir.

Görüşme yapılan katılımcıların büyük bir kesimi müşterileri açısından bir fiyat-kalite dengesi sağlamaya çalıştıkları yönünde görüş belirtmiştir. Müşterilerinden aldıkları fiyatın daha üzerinde bir hizmet vermeye çalıştıklarını belirten katılımcıların çoğunluğu fiyatlandırma konusunda da rakiplerini temel aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar rakiplerine kıyasla daha kaliteli bir hizmet vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeye dâhil olan katılımcılar rekabet içinde buldukları konumları korumak adına yoğun çaba harcadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda üzerinde durulan en önemli husus müşteri geri bildirimleri olarak ön plana çıkmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu müşteri geri bildirim sisteminin sonuçlarına göre hareket ettiğini belirtmiş ve strateji belirlerken ilk olarak bu geri bildirimlerin göz önüne alındığını vurgulamıştır. Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek için kullanılan yöntemlerden bir diğer önemli olanı da her otelin kendi sadık müşteri kitlesi üzerine yaptıkları çalışmalarıdır. Bu doğrultuda katılımcılar ilk olarak kendi müşteri kitlelerini elde tutmaya çalıştıklarını hemen arkasından da yeni kitleler bulmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın bazı sonuçları Samur'un (2009) müşteri ilişkileri yönetiminin rekabet üstünlüğüne etkisini araştıran çalışması ile uyum göstermektedir. Samur (2009), Nevşehir otelleri üzerine yaptığı çalışmada rekabetçi ortamda müşteri isteklerinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Samur (2019), müşteri ilişkilerinin rekabet üstünlüğü açısından önemli olduğunu gözlemlemiş ve müşteri sadakati oluşturmanın rekabet yarışında ayakta kalabilmenin temel şartlarından biri olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da otel işletmelerinin büyük kısmının müşteri istek ve beklentileri doğrultusunda hareket ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmelerin rekabette öne geçmek adına sadık müşteri kitlelerini oluşturmaya çalıştıkları ve bu kitlenin memnuniyetini en üst düzeyde tutmaya çalıştıkları görülmüştür.

Diğer yandan çalışmadaki bulgulardan yola çıkılarak varılan bazı sonuçlar Kılıç ve Uslu (2019) tarafından yapılan çalışmanın bazı sonuçları ile farklılık göstermektedir. Kılıç ve Usta (2019), İstanbul'daki otel işletmelerine yönelik yaptıkları çalışmada işletmelerin farklılaşmaya odaklanmaları gerektiği ve maliyet liderliği elde ederek rekabeti sürdürebilmelerinin mümkün olduğu sonucuna varmışlardır. Oysa bu çalışmada otel işletmelerinin kaliteye önem vererek ve müşteri odaklı faaliyet yürüterek rekabet üstünlüğü elde etmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılığın, iki çalışmanın farklı turizm destinasyonları üzerine yapılmış olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. İstanbul ve Bodrum'un farklı turizm pazarları olması, faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin farklılıklar göstermesi ve bu iki turizm bölgesini tercih eden turistlerin ve isteklerinin farklılıklar göstermesi iki çalışmanın sonuçlarının farklı olmasına yol açmış olabilir.

Bu çalışma konaklama işletmeleri arasındaki rekabetin avantajlarını belirlemeye yönelik olarak Bodrum ilçesinde yapılmıştır. İleride yapılacak rekabet avantajı kaynaklarının belirlenmesine yönelik çalışmalara yol gösterebilir. Bodrum'daki 5 yıldızlı oteller yerine daha küçük otel işletmelerine yönelik araştırmalar yapılabilir. Rekabetin zayıf yönlerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir. Bodrum dışında Türkiye'nin önde gelen diğer turizm bölgeleri seçilerek araştırmanın evren ve örnekleme değiştirilebilir.

Rekabetin gün geçtikçe arttığı turizm sektöründe rekabette önlerde yer almak isteyen konaklama işletmelerinin dikkate alması gereken konuların en başında müşteri memnuniyeti gelmektedir. Rakiplerine kıyasla avantajlı konuma geçmek isteyen işletmeler ilk önce kendi konumlarını korumaya çalışmalı daha sonrasında rakiplerinden sıyrılarak öne geçmeye çalışmalıdır. Bu doğrultuda uygulanması gereken en önemli konulardan biri de müşteri istek ve beklentilerini en iyi şekilde belirleyebilmektir. Bu da müşteri geri bildirimlerini doğru şekilde takip etmekten ve kayıt altına alabilmekten geçmektedir. Bu doğrultuda her konaklama işletmesinin mutlaka kendi geri bildirim sistemini oluşturması gerekmektedir. Bunu doğru biçimde yapan işletmelerin rekabet içerisinde rakiplerine göre avantajlı konumda buldukları gözlemlenmiştir.

İşletmelerin rekabet yarışı içerisinde devam etmeleri için dikkat etmeleri gereken bir diğer nokta da kaliteli personel temini ve bu kaliteli personelin işletme bünyesinde devamının sağlanmasıdır. Hizmet sektöründe ürünü müşteriye çalışanların sunuyor olması, üretim ve tüketimin eş zamanlı olması personel kalitesinin önemini arttırmaktadır. Otel çalışanlarının güler yüzlü hizmet vermesi, otele gelen müşteriye tanıyor olması ve tanınmasının verdiği avantaj ile müşteri isteklerini önceden tahmin edebilmesi, bu isteklere hızlı bir şekilde cevap verebilmesi otel işletmesinin hizmet kalitesini arttıracaktır. Bu bağlamda maliyetleri düşürmek adına ucuz iş gücüne yönelmek yerine turizm alanında eğitim görmüş ve bu sektör içerisinde belirli bir altyapısı olan personeli işletme bünyesine dâhil etmek akıllıca bir seçim olacaktır. Kaliteli personeli işletmeye kazandırmak da yeterli değildir. Bu kaliteli personelin işletme içerisinde devamlılığının sağlanması da hizmet kalitesinin sürekliliği açısından önemlidir.

Araştırma, Bodrum ilçesinde yer alan ve görüşmeyi kabul eden konaklama işletmeleri yöneticileri ile sınırlıdır. Bodrum ilçesinde çok fazla konaklama işletmesinin yer alması ve araştırmanın saha çalışması kısmında tüm konaklama işletmeleri ile görüşme yapmanın neredeyse imkânsız olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan girdiler literatür taraması ve görüşme tekniği ile elde edilen katılımcı görüşleriyle sınırlı kalmaktadır. Araştırma sonuçları Bodrum destinasyonundaki konaklama işletmelerinden toplanan verilerden yola çıkılarak elde edilmiştir. Farklı turizm destinasyonlarında bu araştırma sonuçları ile benzerlik göstermeyen sonuçlar elde edilebilir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale Hakan Çakırlı'nın Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Yıldırım danışmanlığında hazırladığı aynı adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akdemir, R. (2018). *Yeşil pazarlama stratejilerinin rekabet avantajına etkisinin incelenmesi: Muğla ilinde yer alan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerine yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Akgöz, E. (2013). *Düşünmeden uygulamaya otel işletmeciliği*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004). *Rekabet gücü ve rekabet stratejileri*. Ankara: TİSK Yayınları.
- Anolay, R. M. (2015). *Algılanan rekabet güçleri, rekabet stratejisi ve organizasyonel performans ilişkisi: Türkiye otelcilik endüstrisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, A. (2008). Turizm planlamasına yerel toplumun katılımı: Saklı Bahçe Akyaka üzerine bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 71-83.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), ss.231-274
- Çavuş, Ş. ve Öncüer, M. (2009). *Türkiye'de konaklama sektörünün gelişimi*. (Ed. Ş. Çavuş, Z. Ege ve O. E. Çolakoğlu). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdem, B. (2002). *Otel işletmelerinde insan kaynakları yönetimi açısından personel bulma ve seçme süreci: Örnek bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Eren, E. (2013). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eser, Z. (2007). *Hizmetlerde pazarlama iletişimi*. Ankara: Siyasal Kitapevi
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York, NY: Aldine De Gruyter.
- Hatiboğlu, Z. (1995). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Sedok Yayınları.
- İslamoğlu, A. H., Candan, B., Hacıfendioğlu, Ş. ve Aydın, K. (2006). *Hizmet pazarlaması*. İstanbul: Beta Yayınları
- Karluk, R. (1996). *Türkiye ekonomisi: Tarihsel gelişim, yapısal ve sosyal değişim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kavrakoğlu, İ., Gedik, S. ve Balkır, M. (2002). *Yeni rekabet stratejileri ve Türk sanayisi*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Kılıç, B. ve Uslu, T. (2019). Porter'ın rekabet modelinin İstanbul'daki zincir otel işletmelerinde incelenmesi. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 83-98.

- Kırım, A. (1998). *Yeni dünyada strateji ve yönetim*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Köroğlu, Ç., Biçici F. ve Sezer D. (2011). Otel işletmelerinde maliyet kontrolünün rekabet üstünlüğüne etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 33-48.
- Lindof, T. R. ve Taylor, B. C. (2011). *Qualitative communication research methods* (3rd ed.). USA: Sage Pub.
- Mohelska, H. ve Sokolova, M. (2018). Management approaches for industry 4.0: The organizational culture perspective. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(6), 2225–2240.
- Özdemir, M. ve Kervankıran, İ. (2011). Turizm ve turizmin etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 1-25.
- Özel, Ç. H. (2012). *Otel işletmelerinde yiyecek içecek hizmetleri yönetimi*. (Ed. K. M. Akoğlan.) Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özkan, R. B. (2007). *Rekabet stratejileri ve örnek bir sektör analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative research evaluation methods*. Newbury Park: California.
- Pearce II, J. ve Robinson, R. B. (2015). *Stratejik yönetim*. (Çev. M. Barca.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Porter, M. E. (2000). *Rekabet stratejisi: Sektör ve rakip analizi teknikleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Porter, M. E. (2010). *Rekabet üzerine*. (Çev. K. Tanrıyar.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Resmi Gazete, (2000). *Turizm tesisleri yönetmeliği*. VII. Beş yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Raporu, Ankara, Sayı:24101.
- Roney, SA. (2011). *Turizm bir sistemin analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Samur, A. N. (2009). *Müşteri ilişkileri yönetimi uygulamaları rekabet üstünlüğü arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Nevşehir otelleri üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Sığırı, Ü. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Topçuoğlu, M. (2001). *Rekabeti kısıtlayan teşebbüsler arası işbirliği davranışları ve hukuki sonuçları*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayını.
- Tüfekçiyaşar, T. (2019). *Konaklama işletmelerinde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü etkileyen faktörler: İstanbul'daki 5 yıldızlı otellerin nitelikli iş gücü açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Valenti, C. ve Riviere, J. (2008). *The concept of sensory marketing*. Marketing dissertation. 1 Haziran 2019 tarihinde https://stosowana.files.wordpress.com/2010/12/the_concept_of_sensory_marketing.pdf adresinden erişildi.
- 4054 sayılı rekabetin korunması hakkında kanun. R.G. Tarihi: 13.12.1994, R.G. Sayısı: 22140. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/4054-Sayili-Kanun> adresinden erişildi.

Bilimsel Hikâyelerin 6. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Bilimin Doğasını Anlamalarına Etkisinin İncelenmesi

Songül Kardaş¹
Prof. Dr. Fatma Şahin^{2*}

Geliş tarihi: 07.02.2020
Kabul tarihi: 01.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 222-234
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ MEB, Türkiye,
songul.kardas34@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-8248-4878

² Marmara, Türkiye,
fsahin@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6291-0013

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bilimsel hikâyeler fen kavramlarının yaşamla bağdaştırılmasını sağlamaktadır. Bilimsel hikâye yazma hem fen öğrenmeyi hem de yazma becerilerinin gelişimini sağlamaktadır. Bilimsel hikâyeler öğrencilerin fen öğrenmeye motivasyon ve tutumunu da olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmanın amacı; bilimsel hikâyelerin hücre ve organeller konusunda 6.sınıf öğrencilerinin; akademik başarılarına ve bilimin doğasını anlamalarına etkisini incelemektir. Bu çalışmada ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İstanbul İli Beyoğlu ilçesinde bir devlet ortaokulunda okuyan 15'i deney, 15'i kontrol grubu olmak üzere 30 ortaokul 6.sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak Akademik Başarı Testi ve Bilimin Doğası Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada bilimsel hikâyeler 5E ders planının derinleştirme aşamasında uygulanmıştır. Veriler SPSS 25.0 programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda bilimsel hikâyelerin öğrencilerin akademik başarılarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde arttırdığı görülmüştür. Bilimin doğasını anlamada ise istatistiksel olarak anlamlı bir gelişme görülemedi.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel hikâyeler, 5E, akademik başarı, bilimin doğası

Investigation of the Effect of Scientific Stories on 6th Grade Students' Academic Achievements and Understanding the Nature of Science

Songül Kardaş¹
Prof. Dr. Fatma Şahin^{2*}

First received: 07.02.2020

Accepted: 01.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7 **Pages:** 222-234

Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 22%

¹ MEB, Türkiye,
songul.kardas34@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-8248-4878

² Marmara, Türkiye,
fsahin@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6291-0013

* Corresponding Author

ABSTRACT

Scientific stories enable science concepts to be reconciled with life. Scientific story writing provides both the learning of science and the development of writing skills. Scientific stories have positive effects on students' motivation and attitude towards learning science. Purpose of the research is to examine the impact of scientific stories about cells and organelles on the 6th grade students' academic achievement and understanding of the nature of science. In this research, experimental design with pretest-posttest control group was used. The study group of the study consisted of sixth grade students, attending a public secondary school in Beyoğlu district of Istanbul in 2017-2018 academic year that 15 of them were experimental and 15 of them were control group. In the research, Academic Achievement Test and Nature of Science Scale were used as data collection tools. Scientific stories were applied during the deepening phase of the 5E lesson plan. Data were analyzed with SPSS 25.0 program. As a result of the study, it was seen that scientific stories increased students' academic achievement statistically. There was no statistically significant improvement in understanding the nature of science.

Key Words: Scientific stories, 5E, academic achievement

GİRİŞ

Yazma, fikirlerin aktarılması, iletişim kurma ve etkileşimi sağlayan bir süreçtir. Yazma, bilimsel okuryazarlık ve sorgulama için bir araçtır (Hayes ve Flower, 1986; Yore, 2000).

Bilimsel Okuryazarlık ve Bilimin Doğası

Öğrencilerin bilimi ve doğasını öğrenmeleri, gelecekteki bilim adamlarının yaratıcı ve eleştirel bakış kazanması açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Longbotton ve Butler, 1999). Bilimin doğası pek çok ülkenin öğretim programlarında eğitsel bir amaç olarak gösterilmektedir (Lederman, 2007). Bu nedenle bilimin doğasının öğretilmesi için çeşitli araçlara başvurulmaktadır (Hogan, 2000). Fen eğitiminde bir öğrenme aracı olan öğrenme amaçlı yazma, öğrencilerin fen öğrenmelerine yardım eden güçlü bir araç olarak kabul edilmektedir (Lewin ve Wagner, 2006). NRC, (1996) göre yazma fen eğitiminin temel araçlarından ve bilimsel bağlamı anlamak için temel unsur olarak kabul edilmektedir. İlkokuldan üniversiteye kadar çeşitli eğitim düzeyleri üzerine yapılan araştırmalar, bilimsel ve teknik yazmayı öğrenmenin bilim eğitimini artırmadaki önemini vurgulamıştır (Yore, 2000).

Bilimin doğası bilim okuryazarlığını geliştirmenin önemli bir yoludur. Bilimsel okur-yazarlık; bilimin doğası hakkında yeterli bir anlayışa sahip olma, bilimsel süreç becerilerine sahip olma, bilim, teknoloji ve toplum ilişkisinin farkında olunması ve bu bilgi ve anlayışın uygulamaya aktarılmasını içermektedir (NRC 1996; Ryder 2001). Bilimsel okur-yazarlık kavramının, bilimin doğası, bilimsel süreç becerileri ve bilimsel içerik olmak üzere üç bileşenden oluştuğu ifade edilebilir. Bu bileşenlerin en önemlisinin bilimin doğası kavramı olduğu ifade edilmektedir (Bell and Lederman 2003).

Roberts (2007) bilimsel okuryazarlık için 2 vizyon önermiştir. Vizyon I; bilim konusunun önemine (yani, bir bilim adamının bakış açısıyla bilimsel okuryazarlık) odaklanırken, Vizyon II; bilimin toplumdaki günlük yaşamlarındaki rolünü vurgulamaktadır. OECD, (2006) “uluslararası öğrenci değerlendirme programı” olan PISA vizyon II’ye dikkat çekmektedir (Fensham, 2009). Bilim okuryazarlığının tanımlanmasında, “bilimle ilgili konuları ve bilimsel düşünmeyi yansıtmaya istekli olma” konusuna son zamanlarda vurgu yapılması önemli bir gelişmedir (OECD, 2006, s. 23).

Bilimsel Hikâyeler

Bilimsel hikâye; bilimsel bilginin hikâye içine gömüldüğü hikâyelerdir. Bu tür hikâyelere biyohikâye de denilmektedir. Pek çok mevcut bilim programı, öğrencilerin yaşamla bağdaştırılmış kavramsal öğrenmesini önemsemektedir (Goodrum ve Rennie, 2001; Linder, 2007; Tytler, 2007). Aynı zamanda, bilim eğitiminde bilimsel okuryazarlığın geliştirilmesi ana hedef olmaya devam etmektedir (Sadler, 2005). Bu nedende bir çok eğitimci ilk ve orta okulda bilimsel okuryazarlığı teşvik eden öğretim ve öğrenme stratejilerinin geliştirilmesinin önemini belirtmişlerdir (Prain, 2006). Öğrencilerin bilim okuryazarı bir birey olabilmeleri için sosyobilimsel (örneğin, küresel ısınma, temiz yakıtlar, genetiği değiştirilmiş gıdalar, su mevcudiyeti ve kalitesi, biyogüvenlik) konularda bilimsel hikâyeler yazdırmanın faydalı olacağı bildirilmiştir. Bilimsel hikâye yazan öğrenci sadece konuyla ilgili yazmaya olan ilgisini görmekle kalmaz, aynı zamanda yeni bir şey öğrendiğini de görür. Bu da öğrencilerin bilime karşı gittikçe azalan katılımının ve ilgisinin tekrar artırılabilirliğini göstermektedir. Özellikle ortaokul öğrencileri (yani, 6-9. Sınıflar), bilime daha az ilgi duyduklarından, sınıfta bilim etkinliklerine daha az katılmaktadırlar (Goodrum ve Rennie, 2001; Osborne ve Collins, 2010; Woolnough, 1994). Bu, fen eğitimcileri için önemli bir konudur. Çünkü bilime ilgisiz öğrenciler, sürdürülebilir bir gelecek için bilimsel ve teknolojik problem çözme becerileri düşük vatandaşlar olacaklardır (Tytler, 2007).

Bilimsel hikâyeler öğrencilerin fen öğrenmeye olumlu tutum geliştirmelerini ve kavramsal bilgiyi öğrenmede bilim okuryazarlık anlayışı geliştirmelerini sağlanmaktadır (Tytler, 2007). Bilimsel hikâyeler aynı zamanda öğrencilerde bilim öğrenmeye karşı özgüven geliştirmektedir (Hampton & Mason, 2003). Bilim hakkında yazmak, konuşmak ve okumak, bilimsel okuryazarlığın arzulanan amaçlarından (Prain ve Waldrup, 2009). Öğrencinin yazdığı bilimsel hikâyeler öğretmenler tarafından okunup analiz edilerek öğrencilerin zihinlerindeki bilgi ağları tespit edilebilir (Prain, 2006). Bu bakımdan bilimsel hikâye yazma hem öğretim hem de değerlendirme aracı olarak kullanılabilir.

Daha önceleri bilimsel yazma aşına ve sıklıkla kullanılabilirken, günümüzde teknolojinin gelişmesiyle öğrenciler artık yazmak istememekteler (Wellington ve Osborne, 2001).

Bilimsel hikayelerin öğrencilerin bilimsel okuryazarlığını gelişmesi yanında sosyobilimsel konulara karşı bilimsel düşünme kapasitelerini de arttırmaktadır. Sosyobilimsel konular üzerine yazma, öğrencilerin ahlaki, etik ve epistemolojik yönelimlerinin gelişmesine yardım ederken, bilimsel bağlamda gömülü (örtük) etik kararlar alma süreçlerini de geliştirmektedir. Bu tür bilimsel yazma faaliyetleri öğrencilerin verileri yorumlama, kanıtları analiz etme, tartışma becerilerinin gelişimine ve bilimsel bilgi geliştirmelerine fırsatlar sağlamaktadır (Zeidler ve ark. 2009; Sadler ve Zeidler, 2005; Sadler, 2009).

Hikâyelerin, öğrencilerin fen öğrenmeye ilgisini teşvik ederek, onlara anlamlı, tutarlı ve akılda kalıcı bağlamlar sunabilmektedir (Millar ve Osborne, 1998; Boström, 2006). Rowcliffe (2004), hikayelerin eğlenceli ve ilginç olması koşuluyla, bilim öğrenmeye olumlu katkı sağlayabileceğini öne sürmektedir. Hikâye yazma yoluyla, bilim ve bilim teorileri, öğrencilerin anlamalarını kolaylaştıracak ve motivasyonu arttıracak bir bağlamda sunulabilir (Weber, 1990; Klassen, 2006). Koenig ve Zorn (2002), hikâye yazmanın teori ve pratiği birbirine bağlamak için bir yöntem olacağını, Abrahamson (1998), hikâyede somut örnekler kullanıldığından bilimsel kavramlar arasında daha anlamlı ilişkiler kurulabileceğini belirtmişlerdir. Yine bir çok araştırmacı (Tao, 2003; Stinner, McMillan, Metz, Jilek & Klassen, 2003), bilimsel hikâyelerin tüm eğitim seviyelerinde uygun olacağını belirtirken, Rowcliffe (2004) ise ilkökul düzeyinde daha uygun olacağını iddia etmektedir.

Hikâye yazma ve anlatma, diğer öğretim stratejileri gibi bir öğrenme öğretme stratejisidir. Boström (2006) bilimsel hikâyelerin bağlam temelli yaklaşımlar, probleme dayalı öğrenme gibi bir öğrenme strateji olduğunu, bu nedenle uygulamalı etkinlikler (hands-on) ve sorgulama (inquiry) temelli olduğunu belirtmiştir. Rowcliffe (2004), hikâye yazma ve anlatmayı, fen eğitiminde bilimsel bir problem sunmak, karmaşık bir süreci açıklamak ve günlük hayattan gerçek bilimsel sorunları açıklamak için kullanılabilirliğini bildirmiştir. Ayrıca, hikâye yazma ve anlatımı, tarihsel bağlamları birleştirerek, belleği destekleyen bir zihinsel uyarıcı görevi yapmaktadır. Bilimi eğlenceli hale getirerek öğrencileri duygusal olarak motive etmektedir. Hikâye yazma ve anlatma bilimi öğretmenin tek yolu değildir, ancak iyi bir öğretmenin birçok öğretim stratejisi kullandığını ve hikâye anlatımın onlardan biri olduğunu vurgulanmaktadır.

Hikâyelerin eğitime bu olumlu katkıları yanında zorlukları da vardır. Öğretmenlerin hikâyeleri kullanma biçimi, bunun çekici ve anlamlı olup olmayacağını belirlemektedir (Boström, 2006). Hikâyenin yapısı da bilimsel kavramların doğru bir şekilde öğrenilmesinde önemlidir (Hadzigeorgiou, 2006). Hikâyede öğretilecek bilimsel içeriği açık ve sade bir şekilde sunulmalıdır. Diğer bir konu da, hikâyelerin bilimin gerçeklerine uygun kurgulanması gerekir. İyi planlanmamış hikâyeler kavram yanlışlarına sebep olabilir (Boström 2006; Kazemek, Louisell ve Wellike (2004). Kavram yanlışları hem metinden hem de kullanılan görsellerden kaynaklanabilir (Kazemek, Louisell, and Wellike (2004).

Literatürde bilimsel hikâyeler dört başlık altında sınıflandırılmıştır (Milne, 1998): 1. Heroik bilim hikâyeleri (Kahramanlık bilimi hikâyeleri); bilimin gelişimine katkıda bulunan insanların hayatının anlatıldığı hikayelerdir. 2. Keşif ve bilimsel öyküler: Bazı bilimsel bulguların tesadüfen bulunduğunu anlatmaktadır. 3. Açıklayıcı bilim hikâyeleri: Bilim ve bilimsel bilginin herkes için araştırmaya ve soruşturmaya açık bir disiplin olduğunu vurgulamaktadır. 4. Politik bilim hikâyeleri: Farklı kültürlerin ve farklı topluluklarda bilimin gelişimini incelemektedir.

Moitra (2014) bilimsel hikâye yazma için 6 basamak önermiştir. Bunlar; 1. Uygun Bir Hikâye Oluşturma; Bilimsel hikâye yazmak için konu seçmede bilim kitaplarından, videolardan ve belgesellerden faydalanılabilir. 2. Öğrenme Amaç ve Hedeflerini Belirleme; Bu, hikâye anlatımı sürecinin çok önemli bir parçasıdır. Öğrencilerin hangi kavramları öğrenmesi istiyorsa onlar belirlenmelidir. Öğretmen tarafından belirlenen her hikâyenin kendine özgü öğrenme hedefleri vardır. 3. Hikâye Çerçevesini Oluşturma; Öğrenme hedeflerini belirledikten sonra hikâye öğrenme hedefleri etrafında yapılandırılır. 4. Bilimsel/Eğitimsel İçerik Ekleme; Bilimsel / eğitimsel içerik daha sonra öğrenme hedeflerine göre uygun yerlere eklenir. Çeşitli ders kitaplarından, evraklardan ve çevrimiçi

kaynaklardan gelen materyallerden faydalanılabilir. 5. Görsel İçerik, Bağlantılar Ve Sorgulamaya Dayalı Sorular Ekleme; Bir sonraki adım, öğrencilerin ilgisini çekmek için çoklu ortam içeriğinin yanı sıra daha fazla bilgi toplamak için öğrencilerin kullanabileceği kaynaklar eklenir. Öğretmen tarafından oluşturulan sorular da hikâyeye eklenebilir. 6. Sınıfta Hikâyeyi Test Etme; Bu son adım, öğrenciyi tartışma ve katılıma teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bu aşamada öğretmen gerek duyarsa değişiklikler önerebilir.

Bilimsel hikayelerin, bilimsel okuryazarlık, bilimin doğası ve bilimsel bilginin öğrenilmesindeki önemi gözönüne alınarak bu çalışma tasarlanmıştır. Buna göre araştırmanın amacı; bilimsel hikayelerin hücre ve organeller konusunda 6.sınıf öğrencilerinin, akademik başarılarına ve bilimin doğasını anlamalarına etkisini araştırmaktır.

Problem ve Alt Problemler

"Bilimsel hikâyelerin hücre ve organeller konusunda 6.sınıf öğrencilerinin; akademik başarılarına ve bilimin doğasını anlamalarına etkisi var mıdır?"

Bu problem cümlesine bağlı olarak araştırmamızın alt problemleri aşağıda ifade edilmiştir:

1. Bilimsel hikâyelerin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi var mıdır?
2. Bilimsel hikâyelerin, öğrencilerin bilimin doğasını anlamalarına etkisi var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma, bilimsel hikâye yazma destekli eğitimin öğrencilerin akademik başarı ve bilimin doğasını anlamalarına etkisini incelemek için ön test-son testli, deney ve kontrol gruplu deneysel olarak tasarlanmış nicel bir çalışmadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İstanbul İli Beyoğlu ilçesinde bir devlet ortaokulunda okuyan ortaokul 6.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin yönlendirmesiyle benzer özelliğe sahip olan iki sınıf belirlenmiş ve bu sınıflar deney ve kontrol grubu olarak seçilmiştir. Araştırmada 15 öğrenci deney, 15'i kontrol grubu olmak üzere 30 öğrenci ile çalışılmıştır. Deney ve kontrol grupları seçkisiz olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma nicel veri toplama araçları kullanılmıştır. Bu araçlar akademik Başarı Testi ve Bilimin Doğası Ölçekleridir.

Akademik Başarı Testi (A.B.T); Başarı testi geliştirme sürecinde önce kaynak taraması, soruların oluşturulması, kazanımlara uygunluk incelenmiştir. Sonra pilot çalışma yapılmış ve uzman görüşü alındıktan sonra teste son hali verilmiştir. Test bu haliyle 57 7. Sınıf öğrencisine uygulanarak geçerlik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Test Hücre ve Organeller konusu ile ilgili 10 çoktan seçmeli sorudan oluşmuştur. Testin ortalama güçlüğü 0,62; cronbach alpha katsayısı 0.70 olarak hesaplanmıştır. Testin madde güçlük ve madde ayırt edicilik indeksleri Tablo 1 ve 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Akademik Başarı Testinin Pilot Uygulamasının Madde İstatistikleri

Madde Numarası	Madde Güçlüğü	Madde Ayırt Edicilik İndeksi
1	0,93	0,19
2	0,77	0,63
3	0,14	0,06
4	0,61	0,63
5	0,65	0,75
6	0,58	0,31
7	0,75	0,63
8	0,23	0,06
9	0,74	0,63
10	0,77	0,63

Tablo 1'e göre madde güçlük indeksleri incelendiğinde değerlerin 0,93 ile 0,14 arasında değiştiği ve 1.maddenin en kolay, 3.maddenin ise en zor madde olduğu görülmektedir. Testin ortalama güçlüğü 0,62 olarak hesaplanmıştır ve orta güçlükte olduğu söylenebilir. %27'lik alt üst grup yöntemi ile hesaplanan madde ayırt edicilik indekslerine bakıldığında 0,06 ile 0,75 arasında değiştiği görülmektedir. Büyüköztürk'e (2011) göre, madde ayırt edicilik indeksi 0,20' den düşük olan maddeler teste alınmamalı ve 0,20 ile 0,30 arasındaki maddeler gerekli ise tekrar gözden geçirilerek teste alınmalıdır. Ayırt edicilik indeksi 0,30'un üzerinde olan maddeler ise teste alınabilir. Bu sebeple 1.madde gözden geçirilerek teste alınmış ve 3 ve 8 numaralı maddeler testten çıkarılmıştır. Madde sayısı sekize düştüğü için testten atılan maddelerin kapsadığı konulardan iki yeni soru başarı testine eklenmiştir. İki yeni sorunun yer aldığı başarı testi ile yeniden pilot uygulama yapılmıştır. Aynı okulda okuyan 25 öğrenci ile yapılan pilot uygulamadan elde edilen akademik başarı testi ve ölçeklere ait Cronbach's Alpha değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Akademik Başarı Testinin ve Ölçeklerin Güvenirlik Değerleri

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Akademik Başarı Testi	10	0,70
İlköğretim Öğrencilerinin Bilimin Doğasını Anlama Ölçeği	16	0,73

Tablo 2'ye göre akademik başarı testinin güvenilirlik katsayısı 0,70; ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,73 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayısının 0,70 ve daha büyük olması kullanılan ölçme aracının güvenilirliğini sağlandığını ve maddeler arası iç tutarlılığının olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011).

Bilimin Doğası Ölçeği (B.D.Ö); Bilimin Doğası Ölçeği (B.D.Ö); Araştırmada Çoban ve Ergin (2008)'in ölçeği kullanılmıştır. Bilimin Doğası Ölçeği, 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Testin cronbach alpha katsayısı 0.73 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın Uygulanması

Araştırma öncesinde öğrencilere eğitim programının amacı, içeriği ve yapacakları etkinlikler hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında iki gruba da akademik başarı testi ve bilimin doğası ölçeği ön test olarak uygulanmıştır. Ön testlerin uygulanmasının ardından deney ve kontrol grubunda dersler 5E modeline göre planlanmıştır. Deney grubunda 5E ders planının derinleştirme aşamasında bilimsel hikâyeye yazma etkinliği eklenmiştir. Öğrenciler bilimsel hikâyeleri yazarken Moitra, (2014a)'nın belirttiği bilimsel hikaye oluşturma basamaklarından faydalanmışlardır. Bu basamaklar şunlardır;

- 1.Öğrenme amaç ve hedeflerini belirleme
2. Hikaye çerçevesini konun amaçlarına göre oluşturmak
3. Uygun bir hikaye oluşturma
4. Bilimsel/Eğitimsel içerik eklemek
- 5: Görsel içerik, bağlantılar ve sorgulamaya dayalı sorular ekleme
- 6: Sınıfta hikayeyi okuyarak değerlendirme

Uygulamanın sonunda deney grubu ve kontrol grubuna ABT ve BDAÖ son testler uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın hipotezini ve alt problemlerini test etmek için kullanılan analizler SPSS 25.0 ve Microsoft Excel yardımıyla yapılmıştır. Demografik bilgiler için tanımlayıcı istatistik yöntemlerinden frekans ve yüzde hesaplanmıştır. Madde istatistikleri hesaplanırken Microsoft Excel'de madde güçlüğü ve madde ayırt edicilik indeksleri elde edilmiştir. Akademik başarı testinin ve ölçeklerin güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Akademik başarı testinden ve

ölçeklerden elde edilen toplam puanlar için betimsel istatistiklerden yararlanılmış ve hangi hipotez testinin kullanılacağına karar vermek için çarpıklık ve basıklık katsayıları yardımı ile dağılımın normalliği test edilmiştir. Dağılımlar normal olduğu için deney ve kontrol grubu arasındaki farka bakmak için bağımsız örneklem t-testi, uygulamanın etkisini araştırırken ön test ve son test arasındaki farka bakmak için ise bağımlı örneklem t testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada bilimsel hikâye yazmanın öğrencilerin Hücre ve Organeller konusundaki akademik başarılarına ve bilimin doğasını anlamalarına etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Öğrencilerin Akademik Başarı Testi Ve Bilimin Doğasını Anlama Ölçeğine Ait Bulgular

Bu bölümde araştırmanın nicel analiz yöntemlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları +1,5 ve -1,5 arasında olan dağılımlar normal dağılım kabul edilebilir. Kullanılacak hipotez testini belirlemek için elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayıları ve başarı testi ile ölçeklerin toplam puanlarına ait betimsel istatistik sonuçları Tablo 3 ve 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Akademik Başarı Testinin ve Ölçeklerin Toplam Puanların Deney Grubuna Ait Betimsel Analiz Sonuçları

	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss	Çarpıklık		Basıklık	
						İstatistik	SH	İstatistik	SH
ABT-ÖT	15	1	9	6,40	2,23	-1,21	0,58	1,25	1,12
ABT-ST	15	4	10	7,87	2,07	-0,64	0,58	-0,99	1,12
BDAÖ-ÖT	15	33	68	53,6	12,53	-0,59	0,58	-1,25	1,12
BDAÖ- ST	15	42	67	57,73	7,08	-1,10	0,58	0,71	1,12

*ABT: Akademik Başarı Testi; BDAÖ: Bilimi Anlama Ölçeği; ÖT: Ön Test; ST: Son Test; SH: Standart hata

Tablo 3'e göre deney grubu için akademik başarı testinin ön testinden alınan en düşük puan 1; en yüksek puan 9'dur. Testin aritmetik ortalaması 6,40'tır (SS=2,23). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -1,21 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise 1,25'tir (SH=1,12). Deney grubu için akademik başarı testinin son testinden alınan en düşük puan 4; en yüksek puan 10'dur. Testin aritmetik ortalaması 7,87'dir (SS=2,07). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -0,64 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise -0,99'dur (SH=1,12). Deney grubu için ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama yönelik görüşlerini belirleme ölçeğinin ön testinden alınan en düşük puan 33; en yüksek puan 68'dir. Testin aritmetik ortalaması 53,6'dır (SS=12,53). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -0,59 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise -1,25'tir (SH=1,12). Deney grubu için ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeğinin son testinden alınan en düşük puan 42; en yüksek puan 67'dir. Testin aritmetik ortalaması 57,73'tür (SS=7,08). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -1,10 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise 0,71'dir (SH=1,12).

Tablo 4. Akademik Başarı Testinin ve Ölçeklerin Toplam Puanların Kontrol Grubuna Ait Betimsel Analiz Sonuçları

	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss	Çarpıklık		Basıklık	
						İstatistik	SH	İstatistik	SH
ABT-ÖT	15	3	8	5,47	1,85	0,06	0,58	-1,36	1,12
ABT-ST	15	1	8	5,60	2,38	-0,98	0,58	-0,14	1,12
BDAÖ- ST	15	29	105	58,67	18,82	0,72	0,58	1,55	1,12
BDAÖ -ST	15	37	70	56,20	9,41	-0,68	0,58	0,30	1,12

Tablo 4'e göre kontrol grubu için akademik başarı testinin ön testinden alınan en düşük puan 3; en yüksek puan 8'dir. Testin aritmetik ortalaması 5,47'dir (SS=1,85). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı 0,06 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise -1,36'dır (SH=1,12). Kontrol grubu için akademik başarı testinin son testinden alınan en düşük puan 1; en yüksek puan 8'dir. Testin aritmetik ortalaması 5,60'dır (SS=2,38). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -0,98 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise -0,14'tür (SH=1,12). Kontrol grubu için ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeğinin ön testinden alınan en düşük puan 29; en yüksek puan 105'tir. Testin aritmetik ortalaması 58,67'dir (SS=18,82). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı 0,72 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise 1,55'tir (SH=1,12). Kontrol grubu için ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeğinin son testinden alınan en düşük puan 37; en yüksek puan 70'tir. Testin aritmetik ortalaması 56,20'dir (SS=9,41). Testten elde edilen çarpıklık katsayısı -0,68 (SH=0,58) ve basıklık katsayısı ise 0,30'dur (SH=1,12).

Tablo 5. Ön Test Uygulamalarına Ait Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Deney Grubu (n=15)		Kontrol Grubu (n=15)		t	p
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
ABT-ÖT	6,40	2,23	5,47	1,85	1,25	0,22
BDAÖ-ÖT	53,60	12,53	58,67	18,82	-0,87	0,39

Tablo 5'de yer alan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre akademik başarı testi ön test puanları deney ve kontrol grubu için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır ($t(28) = 1,25$; $p > 0,05$). Akademik başarı testi ön test puanlarına göre deney grubunun ($\bar{X} = 6,40$) ve kontrol grubunun ($\bar{X} = 5,47$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeği ön test puanları deney ve kontrol grubu için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır ($t(28) = -0,87$; $p > 0,05$). İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeği ön test puanlarına göre deney grubunun ($\bar{X} = 53,60$) ve kontrol grubunun ($\bar{X} = 58,67$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5'de yer alan sonuçlara göre uygulamaya başlamadan önce oluşturulan deney ve kontrol grupları arasında akademik başarı, bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşleri ve yazma kaygısı becerileri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6. Son Test Uygulamalarına Ait Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Deney Grubu (n=15)		Kontrol Grubu (n=15)		T	P
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
ABT-ST	7,87	2,07	5,60	2,38	2,78	0,01*
İÖBDAÖ-ST	57,73	7,08	56,20	9,41	0,50	0,62

* $p < 0,05$

Tablo 6'da yer alan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre akademik başarı testi son test puanları deney ve kontrol grubu için istatistiksel olarak farklılaşmaktadır ($t(28) = 2,78$; $p < 0,05$). Akademik başarı testi son test puanlarına göre deney grubunun ($\bar{X} = 7,87$) ve kontrol grubunun ($\bar{X} = 5,60$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Başarının deney grubu

yönüne arttığı söylenebilir. İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeğinin son test puanları deney ve kontrol grubu için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır ($t(28)=0,50$; $p>0,05$). İlköğretim öğrencilerin bilimin doğasını anlamaya yönelik görüşlerini belirleme ölçeği son test puanlarına göre deney grubunun ($\bar{X}=57,73$) ve kontrol grubunun ($\bar{X}=56,20$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo7. Akademik Başarı Testi Bağımlı Örneklem t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Ön Test		Son Test		T	P
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
ABT-DG	6,40	2,23	7,87	2,07	-2,30	0,04*
ABT-KG	5,47	1,85	5,60	2,38	-0,20	0,85

* $p<0,05$; DG: Deney Grubu; KG: Kontrol Grubu

Tablo 7’de yer alan bağımlı örneklem t testi sonuçlarına göre akademik başarı testinin deney grubu puanları ön test ve son test için istatistiksel olarak farklılaşmaktadır $t(14)=-2,30$; $p<0,05$). Akademik başarı testi deney grubu puanlarına göre ön testin ($\bar{X}=6,40$) ve son testin ($\bar{X}=7,87$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Başarının son test yönüne arttığı ve bu farkın uygulamadan kaynaklandığı söylenebilir. Akademik başarı testinin kontrol grubu puanları ön test ve son test için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır ($t(14)=-0,20$; $p>0,05$). Akademik başarı testi kontrol grubu puanlarına göre ön testin ($\bar{X}=5,47$)ve son testin ($\bar{X}=5,60$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 8. İlköğretim Öğrencilerinin Bilimin Doğasını Anlama Ölçeği Bağımlı Örneklem t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Ön Test		Son Test		T	P
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
İÖBDAÖ-DG	53,60	12,53	57,73	7,08	-1,19	0,26
İÖBDAÖ-KG	58,67	18,82	56,20	9,41	0,40	0,70

Tablo 8’de yer alan bağımlı örneklem t testi sonuçlarına göre ilköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama ölçeğinin deney grubu puanları ön test ve son test için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır $t(14)=-1,19$; $p>0,05$). İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama ölçeği deney grubu puanlarına göre ön testin ($\bar{X}=53,60$) ve son testin ($\bar{X}=57,73$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama ölçeğinin kontrol grubu puanları ön test ve son test için istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır ($t(14)=0,40$; $p>0,05$). İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğasını anlama ölçeği kontrol grubu puanlarına göre ön testin ($\bar{X}=58,67$) ve son testin ($\bar{X}=56,20$) ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan çalışmada bilimsel hikâyelerle fen eğitiminin öğrencilerin başarısını arttırmada etkili araçlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada başarı ön testinde deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık bulunmazken ($p>0,05$), başarı son test puanları arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Kontrol ve deney grubu öğrencilerine uygulanan Başarı ön test-son test puanları karşılaştırıldığında ise hem deney hem de kontrol grubunun ikisinde de öğretim sonrası uygulanan son test lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Bu sonuç kontrol grubunda uygulanan mevcut fen ve teknoloji programının ve deney grubunda uygulanan bilimsel hikaye yazma destekli fen

eğitiminin her ikisinin de öğrencilerin “Hücre ve Organeller” ünitesindeki başarılarını arttırdığı, fakat deney grubunda uygulanan bilimsel hikaye yazma destekli eğitiminin öğrenci başarılarını arttırmada daha etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Araştırmanın nitel bulguları bilimsel hikâyelerin öğrencilerin akademik başarı üzerindeki olumlu etkisini destekler niteliktedir. Alan yazında akademik başarı değişkeni bakımından bu çalışmadan elde edilen bulgulara benzer sonuçlar ortaya koyan araştırmaların yer aldığı görülmektedir (Akarsu ve ark., 2015). Bilimsel hikâyelerin ve öykü haritalarının kullanılması öğrencilerin daha etkili ve kalıcı öğrendikleri bulmuştur (Gölcük, 2017). Çıralı ve Usluel (2017) yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin yazma becerilerinin gelişiminde dijital hikayelerin olumlu etkisi olduğu bulunmuştur.

Yapılan bu çalışmada bilimsel hikâyelerin öğrencilerin bilimin doğasını anlama ile ilgili gelişimlerinin sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak öğrencilerin ilk defa bilimsel bağlamda böyle bir çalışma ile karşılaşmış olmaları, yaşlarının küçük olması, eğitim sistemimizin gerektirdiği sınav kaygısı ile öğrencilerin ezberci sistemi benimsemeleri, fen kitaplarında bilimin doğasına ilişkin etkinliklerin yer almaması, öğretmenlerin bu konuda yeterli donanıma sahip olmaması gösterilebilir.

Alan yazında hikayelerin ve öykülerin bilimin doğasını anlamalarına etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada sosyobilimsel konularda hikâyelerin etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda hikâyelerin öğrencilerin yaşamda karşılaştıkları problemlere çözüm üretmelerini geliştirdiği bulunmuştur (Gölcük, 2017). Budak ve ark.(2008) da yaptıkları çalışmalarında hikayelerin, öğrencilerin bilimin doğasını almalarını ve derinlemesine düşünmelerini geliştirdiğini bulmuşlardır.

Bilimsel hikayelerin öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilerken bilimin doğasını anlamalarına da destek olduğu bildirilmiştir. Bilimsel hikayelerin öğrencilerin kavramsal anlayışını, bilimin doğasını anlamayı ve bilimsel okuryazarlığı geliştirdiğini bildirmişlerdir (Norris ve Phillips, 2003; Stephen ve ark., 2011). Bilimsel hikâye yazma öğrencilerin yazmadan keyif almalarını ve bilime karşı olumlu tutum geliştirmelerini desteklemektedir (Sadler, 2009); Fensham, 2001; Avraamidou ve Osborne, 2009; Wellington ve Osborne (2001). Sosyobilimsel konularda bilimsel hikaye yazmada argumentasyonun büyük yarar sağlayacağı bildirilmiştir (Zeidler, 2009; Avraamidou ve Osborne, 2009).

Milne (1998) çalışmasında, bilimsel hikayeleri sınıflandırmış ve okulda verilen fen eğitimi için önemini vurgulamıştır. Milne'ye (1998) göre, bilim aktarırken hikayeler çok önemlidir ve öğrencilerin dikkatini çekmek için kullanılabilir. Milne, ders kitaplarını inceleyen bir çalışmada, kahramanlık bilimi öyküleri, keşif bilimi öyküleri, bildirimsel bilim öyküleri ve politik olarak doğru bilim öyküleri olmak üzere dört tür bilimsel öykü tanımlamıştır. Bu türlerin her biri, bilimle ilgili belirli bir varsayım kümesini desteklemektedir. Bu varsayımlar, dolaylı olarak hikayenin içinde bilimin gerçekleri olarak sunulmaktadır. Tao (2002), araştırmasında, 7 yaş grubu öğrencilerinin bilimsel öykülere tepkilerini ve öykülerde belirtilen bilimin doğası ile ilgili çıkarımları nasıl yapabileceklerini araştırmıştır. Çalışmanın sonunda, öğrencilerin çoğunluğunun rastgele keşiflerinden elde ettikleri önceki deneyimlerine dayanarak bir bakış açısı geliştirdiği ve bilimsel teorileri gerçeği temsil eden mutlak gerçekler olarak kabul ettiği bulunmuştur. Ayrıca, bilimsel hikayelerin öğrencileri çok etkilediği ve hikayelerde verilen işbirlikli öğrenmenin düşüncelerini ve bilimin doğasını paylaşma konusundaki görüşlerini değiştirdiği görülmüştür. Bilimsel hikâyelerin akademik başarıya etkisi ile ilgili yapılan bir başka çalışmada Dincel (2005) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sırasında öğrencilerden bitmemiş hikâyeleri tamamlamalarını istenmiş ve tamamlanan bu hikâyeler değerlendirilmiştir. Yeşilyurt (2004) bilimsel hikayelere dayanan fen öğretiminin, eğitimin farklı aşamalarında fen öğrenmesinde önemli bir fark yarattığını belirtmişlerdir.

Lederman, (1998) bilimin doğasını etkili bir şekilde öğretmenin zorluklarının bildirmiştir. Bilim tarihi, sosyobilimsel konular gibi gerçek olayları içeren hikayelerin kullanılmasının bilimin doğasını anlamayı kolaylaştıracağını belirtmiştir. Böylece bilimsel bilginin insan umutlarına, beklentilerine, tutkularına ve emellerine bağlı olduğu gerçeğini fark eder. Dahası, hikayelerin kullanımı öğrencilerin bilimsel bilgileri anlamalarına yardımcı olabilir (Hadzigeorgiou, 2016; Norris ve ark., 2005; Corni ve ark., 2010). Bilimsel hikayeler yaşamla bilim arasındaki köprülerdir (Hadzigeorgiou, 2016). Bilimsel hikayelerle bilimin doğasını öğretmede öğrencilerin kendilerini bilim insanı gibi bilim yapabileceği hayallerini kurmaya ve bilimsel araştırma ile tanışmalarına ve bilimin doğasını anlamalarına yardım

eder (Schiffer ve Gueria, 2015). Heering, (2010) bilimsel hikayelerle bilimsel bilginin geçici doğasını ve en önemlisi hem bilim adamlarının başarılarını hem de başarısızlıklarını görmeleri ve anlamaları için yardım edeceğini bildirmiştir. Bu çalışmada da bilimsel hikaye yazma etkinliklerinin öğrencilerin bilimi doğasını anlamalarını geliştirdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, C. E. (1998). Storytelling as a pedagogical tool in higher education. *Education*, 118(3), 440–452.
- Akarsu, B., Kariper. İ. A. ve Karabulut, H. (2015). The effect of using scientific stories on teaching science and on the academic achievement of the students. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 349-365
- Avraamidou, L. ve Osborne, J. (2009). The role of narrative in communicating science. *International Journal of Science Education*, 31, 1683–1707.
- Bell, R. L. ve Lederman, N. G. (2003). Understandings of the nature of science and decision making on science and technology based issues. *Science Education*, 87, 352– 377.
- Boström, A. (2006). Sharing lived experience: how upper secondary school chemistry teachers and students use narratives to make chemistry more meaningful. Unpublished PhD diss., Stockholm Institute of Education Press. *Education*, 11, 3-13
- Budak, E., Köseoğlu F. ve Tümay, H. (2008). Bilimin doğası hakkında paradigma değişimleri ve öğretimi ile ilgili yeni anlayışlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 221-237
- Büyükoztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- Corni, F., Gilberti, E. ve Mariani, C. (2010). *A story as innovative medium for science education in primary school*. 12 Mart 2015 tarihinde <https://personale.unimore.it/rubrica/pubblicazioni/corni> adresinden erişildi.
- Çıralı, H. ve Usluel, Y.K. (2017). Eğitsel bağlamda atölye temelli dijital hikâye anlatımı süreci: sorunlar, gereksinimler ve öneriler. 5. *Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu*, İzmir.
- Çoban, G. ve Ergin Ö. (2008). İlköğretim öğrencilerinin bilimsel bilgiye yönelik görüşlerini belirleme ölçeği. *İlköğretim Online Dergisi*, 7(3), 706-716.
- Dincel, M. (2005). *Öyküleme ve deney tekniğinin fen bilgisi dersinde öğrencilerin kavramsal anlama ve başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fensham, P. J. (2009). Assessment of context-based science education. *Paper presented at the annual conference of the Australasian Science Education Research Association*, Geelong, Victoria.
- Goodrum, D. ve Rennie, L. (2007). *Australian school science education national action plan 2008–2012*. Canberra: Department of Education Science and Training.
- Gölcük, A. (2017). *Bilimsel hikâyelerle desteklenen fen eğitiminin öğrencilerin yaratıcılıkları ve duyuşsal özellikleri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hampton, N. Z. ve Mason, E. (2003). Learning disabilities, gender, sources of self-efficacy, and academic achievement in high school students. *Journal of School Psychology*, 41, 101–112.
- Hadzigeorgiou, Y. (2016). *Imaginative science education: The central role of imagination in science education*. 83-119. Cham, Switzerland: Springer International.
- Hayes, J. ve Linda, F (1986). Writing research and the writer. *American Psychologist*, 41, 1106-1113.

- Heering, P. (2010). False friends: What makes a story inadequate for science teaching? *Interchange*, 41, 323-333.
- Hogan, K. (2000). Exploring a process view of students' knowledge about the nature of science. *Science Education*, 84(1), 51-70
- Kazemek, F., Louisell, R. ve Wellike, J. (2004). Children's Stories about Their Natural Worlds: An Exploration from Multiple Perspectives (and an Invitation to Participate). *Paper presented at the annual meeting of the national association of research in science teaching*, Vancouver, April.
- Klassen, S. (2006). Does a science story have heuristic power to promote learning? *First International Conference on Story in Science Teaching*, Munich.
- Koenig, J. M. ve Zorn, C. R.(2002). Using storytelling as an approach to teaching and learning with diverse students. *Journal of Nursing Education*, 41(9), 393–399.
- Lederman, N. (1998). The state of science education: Subject matter without context. *Journal of Science Education*, 3(2). 12 Mayıs 2019 tarihinde <http://wolfweb.unr.edu/homepage/jcannon/ejse/lederman.html> adresinden erişildi.
- Lederman, N. G. (2007). Nature of science: Past, present, and future. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education* (pp.831-879). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Linder, D. (2007). Available at SSRN. 20 Mart 2019 tarihinde <https://ssrn.com/abstract=1027995> adresinden erişildi.
- Longbottom, J. ve Butler, P. (1999). Why teach science? Setting rational goals for science education. *Science Education*, 83, 473-492.
- Millar, R., and J. Osborne (1998). *Beyond 2000. Science education for the future*. London: School of Education, King's college.
- Milne, C. (1998). Philosophically correct science stories? Examining the implications of heroic science stories for school science. *Journal of Research In Science Teaching*, 35(2), 175-187.
- Moitra, K. (2014). The call of the story: innovative approaches in STEM classrooms. *Lilly International Conference on College and University Teaching and Learning*, Evidence-Based Teaching and Learning. Bethesda, MD.
- National Research Council. (1996). *National science education standards*. Washington, DC: National Academy Press.
- Norris, S., Guilbert, S., Smith, M., Hakimelahi, S.ve Phillips, L. (2005). A theoretical framework for narrative explanation in science. *Science Education*, 89(4), 535–554.
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2006). *Assessing scientific, reading and mathematical literacy: A framework for PISA 2006*. Paris: OECD.
- Osborne, J. ve Collins, S. (2010). Pupils' views of the role and value of the science curriculum: a focus-group study. *International Journal of Science Education*, 23(5), 441-467.
- Prain, V., & Waldrip, B. (2009). Representation and learning in science in Australasia. The world of science education. Ritchie (Ed.), *The world of science education: Handbook of research in Australasia*. pp. 63–78. Rotterdam: Sense Publishers.
- Prain, V. (2006). Learning from writing in secondary science: Some theoretical and practical implications. *International Journal of Science Education*, 28, 179–201.
- Ritchie, S. M., Rigano, D. L. ve Duane, A. (2008). Writing an ecological mystery in class: Merging genres and learning science. *International Journal of Science Education*, 30, 143–166.

- Roberts, D. A. (2007). Scientific literacy/science literacy. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education*. pp. 729–780. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Rowcliffe, S. (2004). Storytelling in Science. *School Science Review*, 86(314), 121–126.
- Ryder, J. (2001). Identifying science understanding for functional scientific literacy. *Studies in Science Education*, 36(1), 1-44
- Sadler, T. D. (2009). Situated learning in science education: Socio-scientific issues as contexts for practice. *Studies in Science Education*, 45, 1–42.
- Sadler, T. D. ve Zeidler, D. L. (2005). The significance of content knowledge for informal reasoning regarding socioscientific issues: Applying genetics knowledge to genetic engineering issues. *Science Education*, 89, 71–93
- Schiffer, H. ve Gueria, A. (2015). Electricity a vital force: Discussing the nature of science through historical narratives. *Science & Education*, 24, 409-434.
- Stephen M. R., Tomas, L. ve Tones M. (2011). Writing stories to enhance scientific literacy. *International Journal of Science Education*, 33(5), 15 pp. 685–707
- Stinner, A., McMillan, B.A., D., Jilek, D, J, M. ve Klassen, S. (2003). The renewal of case studies in science education. *Science and Education*, 12(7), 617–643.
- Tao, P. (2002). A study of students' focal awareness when studying science stories designed for fostering understanding of the nature of science. *Research in Science Education*, 32(3), 97-120.
- Tao, P-K. (2003). Eliciting and developing junior secondary students' understanding of the nature of science through a peer collaboration instruction in science stories. *International Journal of Science Education*, 25(2), 147–171.
- Tytler, R. (2007). Re-imagining science education: Engaging students in science for Australia's future. *Australian Council for Educational Research*. 20 Temmuz 2007 tarihinde http://www.acer.edu.au/documents/AER51_ReimaginingSciEdu.pdf adresinden erişildi.
- Weber, S. (1990). The teacher educator's experience: cultural generativity and duality of commitment. *Curriculum Inquiry*, 20, 141–159.
- Wellington, J. ve Osborne, J. (2001). *Language and literacy in science education*. pp.63-65. Buckingham: Open University Press.
- Woolnough, B. E. (1994). Why students choose physics, or reject it. *Physics Education*, 29(5), 368-374.
- Yeşilyurt, S. (2004). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin terazi dengesi ve çözünmeyi hatırlayarak analiz ve sentez yapmada deney ve oyunun etkisi. *İlköğretim Online*, 3(1), 11-19.
- Yore, L. D. (2000). Enhancing science literacy for all students with embedded reading instruction and writing-to-learn activities. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5, 105–121.
- Zeidler, D. L., Sadler, T. D., Applebaum, S. ve Callahan, B. E. (2009). Advancing reflective judgment through socioscientific issues. *Journal of Research in Science Teaching*, 46, 74–101.

Gündelik Hayatta Benlik Sunumunun Dijital Oyunlar Üzerinden İncelenmesi “The Sims 4 Oyunu Örneği”

Öğr. Gör. Nurgül Soydaş^{1*}
Doç. Dr. Nilnur Tandıçgüneş Kahraman²

Geliş tarihi: 11.01.2020
Kabul tarihi: 07.03.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 235-252
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Düzce Üniversitesi, Türkiye,
nurgulsoydas@duzce.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1345-8718

²İstanbul Üniversitesi, Türkiye,
nilnur.tandacgunes@istanbul.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5554-3668

* Sorumlu yazar

ÖZ

Toplumsal bir varlık olan insan, biyolojik gelişimini tamamlarken, toplumsal normlarla bütünleşmekte ve kişiliği bu toplumsallaşma sürecinde oluşmaktadır. İletişim, kişinin kendini gerçekleştirebilmesi ve toplumsallaşabilmesi için hayati önem taşımaktadır. Özellikle kişi, iletişim aracılığıyla kendi fikirlerini ifade edebilme, diğerleriyle paylaşabilme ve kıyas yapabilme olanağı bulur. Çünkü iletişimle yalnızca anlamak, anlaşmak ve anlaşılmaktan öte, kendini ifade edebilme ve başkalarını anlayabilme mümkündür. Yeni ilişkilerin kurulması ve olan ilişkilerin devam etmesi iletişimle sağlanır. İletişim sayesinde kurulan ilişkiler bir yaşam pratiği kazandırmakta ve gündelik hayata dair anlayışı da belirginleştirmektedir. Gündelik hayat ve yaşam pratiği yönünden iletişimin kendisi kadar iletişim araçları da etkin bir rol oynamaktadır. Yeni iletişim ortamlarının getirisiyle iletişim ve ilişkilerin doğası da değişmiştir. Web 2.0 ile birlikte yeni kitle iletişim ortamlarında eğlence işlevinin vurgusu artarak, hayatımızla ilgili her alanda etkili uygulamalar günlük hayatın vazgeçilmezi olmuştur. İnsan hayatının önemli bir parçası olan oyunun, günümüz teknolojisine eş olarak dijitalleşmesi, oyun karakterleri ve alanlarının/mekânlarının yeniden sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Dijital oyunların dijital ortamlarda en çok tercih edilen pratiklerden biri haline gelmesi en temel göstergedir. Sosyal yaşamda ve kişisel gelişimde etkili olan dijital oyunlar benlik ve benlik sunumunda da önem arz etmektedir. Bu oyunlarda kimlikler ve hayatlar üretmekte, bireyler bedenlerinden ayrılarak dijital ortamda yeni bir hayat, yeni bir kimlik kurmakta ve sanal bir uzamda dijital bir kültürü üretmektedir. Bu çalışmada, gündelik hayatta benlik sunumu olgusu, Goffman'ın Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu kavramı referans alınarak, dijital oyunlar merkezinde benliğin sanal sunumu incelenmiştir. Çalışmanın araştırma evreni The Sims 4 oyunu olarak belirlenmiştir. Oyun, gündelik yaşam pratiklerinin simüle edildiği bir evrene sahip olması ve benlik sunumu teorisine örnek teşkil etmesi nedeniyle seçilmiştir. Türkiye'de daha önce The Sims 4 ve benlik sunumu üzerine yapılmış akademik bir yayın olmaması araştırmanın önemi vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benlik Sunumu, Dijital Oyunlar, Erving Goffman, The Sims 4.

Investigation of Self Presentation in Digital Games in Everyday Life “The Sims 4 Game Example”

Lec. Nurgül Soydaş^{1*}

Assoc. Prof. Dr. Nilnur Tandıçgüneş Kahraman²

First received: 11.01.2020

Accepted: 07.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7 **Pages:** 235-252

Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%

¹Düzce University, Turkey,
nurgulsoydas@duzce.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1345-8718

²Istanbul University, Turkey,
nilnur.tandacgunes@istanbul.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5554-3668

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

As a social being, human being completes his biological development, integrates with social norms and his personality is formed in this socialization process. Communication is vital for self-realization and socialization. In particular, the person has the opportunity to express his / her own ideas, to share with others and to compare by means of communication. Because communication is more than just understanding, understanding and understanding, it is possible to express oneself and to understand others. The establishment of new relations and the continuation of the relations are ensured through communication. The relations established through communication give a life practice and make the understanding of daily life clearer. In terms of daily life and life practice, communication tools play an active role as well as communication itself. With the return of new communication environments, the nature of communication and relations has also changed. With Web 2.0, the emphasis on entertainment function in new mass media has increased and effective applications in every field of our lives have become indispensable in daily life. The digitalization of the game, which is an important part of human life as the technology of today, has brought about the questioning of the game characters and fields / spaces again. The most important indicator is that digital games become one of the most preferred practices in digital environments. Digital games which are effective in social life and personal development are also important in self and self presentation. In these games, they produce identities and lives, individuals separate from their bodies, establish a new life, a new identity in the digital environment and derive a digital culture in a virtual space. In this study, the concept of self-presentation in daily life, the virtual presentation of self in the digital games center is examined with reference to Goffman's Presentation of Self in Everyday Life. The universe of this research is The Sims 4 game. This game has been chosen because it has a universe in which everyday life practices are simulated and it sets an example to the theory of self-presentation. Turkey before The Sims 4, and a lack of academic publications made on self-report emphasizes the importance of research.

Keywords: Self Presentation, Digital Games, Erving Goffman, The Sims 4.

GİRİŞ

Huizinga'nın esere adını veren “Oynayan insan” ifadesi, oyunun toplumsal işlevini imlemektedir. Öyle ki toplumsal hayat oyunlar tarafından temsil edilen yüksek saygınlık veren biyoloji-üstü biçimler olarak ortaya çıkmaktadır. Topluluk ise bu oyunlarla, hayatı ve dünyayı yorumlama biçimini ifade etmektedir (Huizinga, 2006: s. 70). Bu da bizlere kültürün ilk aşamalarından itibaren oyunun çizgiselliğinde geliştiğini gösterir. Kültür ile oyunun bu ikili birlikteliğinde oyun, nesnel olarak gözlenebilen ve somut biçimde belirlenen ilksel unsuru meydana getiren bir fonksiyona sahiptir.

Oyun, yarışma, temsil, öğrenme ve hoşça vakit geçirme biçimi olarak her koşulda yaşamsal alanda etkindir. Oyunun genel karakteristiklerine bakıldığında gerilim ve belirsizlik başı çekmektedir. Ayrıca başarı olgusunu da beraberinde taşır. Oyunun zorluk oranına göre seyircilerin gerilimi artar. Eğer oyun bir estetik veya güzellik üretirse kültürel açıdan daha büyük değer kazanmaktadır (Wang; Sun, 2011, s. 1-15). Oyun, taşıdığı fiziksel, entelektüel, ahlaki ve ruhani değerler sayesinde kültüre dönüşür. “Kazanacak bir şey var” ifadesi Huizinga'ya göre oyunun özünü ifade eder (Huizinga, 2006, s. 75). Bu bazen golle gelen bir zaferdir, bazen bir kupa ya da ödüdür. Ancak kazanılacak şeyin illaki maddi bir değere sahip olması gerekmez. Önemli olan “idealleşmiş başarı” duygusunun kendisini tatmaktır. Başarı en önemli unsurdur (Henricks, 2011, s. 157-185). Bu nedenledir ki kazanma fikri oyunla çok sıkı ilişki içindedir. Kazanmak, oyunun sınırlarını aşarak beraberinde itibar ve onur duygusu getirir. Oyunsal alana konulan simgesel nesneye Latince vadium (güvence) denmesinin sebebi de budur. Bu nedenle de “kazanç” olgusu semantik olarak ekonomik mübadele alanına ait bir terim iken oyun alanına da dahil olmuş olur. Benlik sunumu inşasına imkan veren oyunlarda ise kazanılan “ideal benlik” tir (Tandaçgüneş, 2015, s. 253-281).

Oyunun; öğrenme, sosyalleşme, eğlence ve dinlenme aracı olarak geçmişten günümüze oldukça önemli kültürel işlevlere sahip oluşu, yaygın tanımıyla sadece çocukluğa özgü bir ifade olmaktan ötesi olduğunun göstergesidir. Bu bakış açısı, yeni bir etkinlik alanı olarak dijital oyunların, günümüzde bireylerin günlük yaşam pratiklerinde ne kadar önemli bir alana sahip olduğunu anlamayı kolaylaştırır. Vaktinin büyük bir bölümünü sanal ortamdaki bu oyunlarda geçiren günümüz modern bireyleri, oyun etkinliği esnasında sadece eğlence ve zevk gibi duygusal unsurları deneyimlemez. Sanal mecrada oyun oynamaya başlayan birey için bu sanallık, kimi zaman gerçek dünyadan bir kaçış iken, kimi zaman hayalindeki kimliğe büründüğü ve yaşamak istediği hayatta ideal benlik sunumunun ifadesi haline gelmektedir (Yurdigül ve Sekmen, 2015, s. 131). Bu anlamda internet ortamında sanal kimliklerin yaratılmasında ve benliğin sunumunda iki ayrı olguyla karşılaşmaktayız. Birincisi, sanal kimliğin gerçek dünyadaki uzantısı ile birlikte incelenmesi; ikincisi yalnızca sanal dünyadaki kimliğin incelenmesi şeklindedir (Binark, 2007, s. 24). Dijital oyunların etkilemek, iletmek boyutu taşıması ve bunu da –işteş’likle yaparak karşılıklı kazandırması (iletişim-etkileşim), kişilerin gerçek dünyada olmak isteyip de olamadıkları her şeye ulaşma imkânı sağlaması, kazanma tutkusunu, başarı ve sahip olma güdüsü oluşturması dijital oyunları daha önemli bir noktaya taşımaktadır (Ögel, 2012). Bu çalışmada Erving Goffman'ın benlik sunumu kavramı, dijital oyunlarda benlik sunumunun değerlendirilmesinde referans alınmıştır. (Mead, 1934; Goffman, 1959). Bu bağlamda ilgili literatür taraması yapıldığında rastlanılan Sait Gülsoy'un dijital oyunlar ve benlik sunumu kullanımını tartıştığı bildirisindeki, video oyunlarının sosyolojisine yönelik kavramsallaştırma önerisi bu çalışmanın ortaya çıkışında etkili olmuştur.

Öyle ki “Goffman'a göre hepimiz bir birey olarak doğarız, kişilik sahibi oluruz ve sonunda kişi olarak yaşamımızı sürdürürüz. Kişi üzerine düşen bu görevde bir oyuncu kişiliği bile sergilese özdeşim kurduğu kadar, kendi sergilediği performansa inanacaktır. Benlik sunumunun ana yapı olarak oyun şeklinde görülme nedeni, oyuncu kişiliği ile bireyin kendi kişiliğinin birbiriyle ne kadar örtüştüğüdür. Çünkü günlük hayatta benlik sunumu olarak sergilenen davranışlar performans olarak görülmekte ve bütün bu performanslar toplumsal rolleri içermektedir. Bu performansların sergilendiği alanlar toplumsal uzamla eş düzeydedir” (Gülsoy, 2015, s. 1074-1075).

Bu bağlamda Goffman, benlik sunumu olarak kavramsallaştırdığı dramaturji ile ‘oyuncu benliğin sunumu’, ‘takım performansları’, ‘oyun takımları’, ‘oyuncu kişiliğinin performansı’, ‘sanal vitrinler’, ‘oyuncunun takıma katılım performansı’ video oyunları üzerinde bu kavramları kullanmanın yolunu açmaktadır. Bu çalışmada, bütün dünyada dijital oyunlar arasında popüler olan ve en çok serisi olan The

Sims 4 dijital oyunu üzerinden inceleme yapılmıştır. Bu oyunun seçilmesinde hayat simülasyon oyunu olması ve bu çalışmanın da gündelik hayatta benlik sunumunu içermesi nedeniyle özellikle etkili olmuştur.

1. BENLİK KAVRAMI

“Bir bilinçlilik hali olarak kişinin kim ve ne olduğu, etrafındakiler tarafından nasıl bilindiği sorusunun yanıtı” olarak tanımlanan (TDK Ruhsal Bilimleri Sözlüğü) benlik, iletişim süreci içinde oluşan bir kavramdır. İnsanın kendine ve diğerlerine, başkalarının gözüyle bakabilmeyi öğrenebilmesi olarak özetlenebilir (Ertürk, 2010, s. 93). Çoğunlukla psikolojik bir terim olarak yorumlanan benlik, yalnızca psikolojinin kavramlarıyla değerlendirilemez; toplumsal, kültürel etkenlerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Benlik sosyal hayatta kazanılan bir edimdir. Öyle ki dünyaya geldiğimiz an itibarıyla dünyayı tanımaya çalışırız. Dünyayı tanımaya çalışırken kendimizi ve etrafımızdakileri de tanımlayıp ona uygun şekilde kendimizi konumlandırmaya çalışırız. Henüz çocukken dünyayı ve etrafımızı tam tanıyamadığımız bir süreç söz konusudur. Yavaş yavaş toplumsal hayata dâhil olmaya başlayıp etrafımızı anlamlandırmaya çalıştığımız dönemler tam olarak ayrımı göremediğimiz dönemler olarak ifade edilmektedir. Toplumsal hayatta bir yer edinmeye başladıkça önce kendimizi, sonra etrafımızı tanımayla toplumsal hayatta var olmaya çalışırız. Bu süreçte de ilk olarak aile kavramını öğrenir, ayrımlar geliştiririz, ardından birlikte yaşadığımız insan topluluklarını, mahalleyi, eğitim gördüğümüz ortamları öğrenir, bu ortamlara dâhil oluruz. Ortamların getirisi olan davranışları da gerçekleştirmeye başlarız (Güney, 2016, s. 223).

Diğer bir tanımla benlik denilen kavram, kişinin kendisini algılama biçimidir. Özellikle psikolojik olarak kendini algıladığı ve sosyal hayatta tecrübe edindiği bir kavram olarak ifade edilir. Çünkü kişi hayatında ben ve ötekiler diye bir kavram oluşturur. Kendi ve ötekiler için hangi davranışları ne şekilde sergileyeceğini öğrenir, buna uygun davranış örüntüleri geliştirir (Mutlu, 2012, s. 45). Bütün bunlara bakılarak benlik kavramını incelerken kişinin davranışlarının tamamının gözlemlenmesi ve yorumlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kişinin kendi fiziksel özellikleri, aile yapısı, kimliği, tutum ve davranışları, becerileri ve ilgileri, ruhsal durumları ve ötekilerle kurduğu iletişimlerini de benlik inşası sürecinde etkilidir. Bahsi geçen bütün evrelerin değişim, dönüşüm ve gelişim geçirebileceği durumları göz önünde bulundurularak tanımın çerçevesi ilişkiler bağlamında yorumlanabilir. Diğerleriyle ve kişinin kendisiyle olan iletişimi benliği de etkilemektedir. Benlik bireyi içeren; ama bireylerin birbiriyle olan iletişimleriyle şekillenen bir süreçtir. Birey bu inşa sürecinde kendisi dışında kalan “ötekiler” ile ilgili fikir, duygu, davranış ve deneyimleri de referans alır. Bu süreçteki ortak nokta iletişim ve etkileşimden beslenerek değişim gösterebilecek olmasıdır. Benlik, kişiyi ötekilerden ayıran bütün her şeydir. Bu bakış açısıyla, sosyal hayatın en ufak birimi olan aileden, toplumu meydana getiren bütün unsurlara kadar her detay benlik oluşumunda ayrı bir role sahiptir denilebilir.

1.1. Benlik, Kimlik İnşası ve Benlik Sunumu

Anthony Giddens, psikolojik süreçlerin ve ihtiyaçların dışında, benliğin oluşumunu desteklediği ya da onu tehdit ettiği hallerde toplumsal olanın da etkili olduğunu söyler. Giddens’e göre modern çağda ilk kez “benlik” ve “toplum” kavramları küresel bir ortamda karşılıklı yoğun bir ilişkiye girmiştir. Yani denilebilir ki çoğunlukla psikolojiye ait bir terim şeklinde kabul edilen benlik, yalnızca psikolojinin kavramlarıyla değerlendirilemez; toplumsal, kültürel etkenlerin ve iletişimin de değerlendirilmesi gerekir. (Giddens, 2004, s. 42). Bu nokta toplumsallaşma sürecinde oluşan kimlik kavramına da değinmek gerekmektedir. Kimlik insanın toplumsal yaşamda var olabilmesi için inşa edilen, benliği içine alan, onu sınırlandıran ve toplumla uyumlu hale getiren bir kavramdır. Benliğimizi günlük yaşamda sunma biçimimiz, kimliğimizle olur. Çünkü insan içinde bulunduğu her sosyal ortama bir anlam yükler ve bu sosyal ortama uygun davranışlar geliştirir. Kişi, yaratacağı izlenimi şekillendirmek için davranışlarını kontrol altında tutmaya çalışır (Giddens, 2010, s. 130).

İnsanlar doğar doğmaz bir benlik kazanmazlar. Doğdukları yapı içerisinde o yapının özelliklerinden etkilenerek benlikleri şekillenmeye başlar. Toplumsal varlık olan insan dahil olduğu sosyal yapının içerdiği sistemin toplumsal, kültürel ve ekonomik süreçlerinin de içinde olduğu bir bütünleşmeyle benliğini inşa eder. İnsanın sosyal varlık olarak sosyalleşme sürecinde toplumda yaşanan birçok değişimden etkilenmesi de olağandır. Bütün bu olağanlığın yanında etkileşime geçerek etkilendiği gibi,

birçok şeyi de etkilemesi insanı diğer canlılardan ayırmaktadır. Öyle ki ötekilerden etkilenme ve ötekileri etkileme sürecinde ötekileri denetim altında tutma, etkileme ve izlenimlerini yönetme istekleri de bu durumu olağanlaştırmaktadır. Benlik sunumu ötekilerine yönelik oluşturulan izlenimi denetleme olarak adlandırılır (Taylor, Peplau ve Sears, 2007, s. 132).

Goffman’ın, bireyin ötekilerle bir arada olduğunda, ötekilerin bireyle ilgili bilgi edinme çabasına giriştikleri ya da var olan edinilmiş bilgilerini kullanarak etkileşime geçtiklerini ifade etmesi (2004), Giddens’in “Kişinin yalnızca kamusal alanda etkileşim kurması ve iletişime geçmesi yeterli olmaz. Aynı yerlerde ayrı anlarda da onaylanan davranışları devam ettirmesi kişiden istenir (2010, s. 133)” sözlerinin tamamlayıcısı gibidir. Çünkü benlik sunumu, bireyin kendisiyle ilgili paylaştığı bilgileri ve sergilediği performansları ötekilere aktarma ve bunu sürdürme eylemi olarak değerlendirilmektedir. Benlik sunumu, nasıl giyildiğinden, araba sürüş tarzına, öteki insanlara yönelik korkuları saklamak için sergilenen davranışlara, yürüyüş tarzına kadar detaylı bir süreci içerir. Değişen ve gelişen olanaklar doğrultusunda yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı yeni iletişim olanakları benlik sunumu için yeni bir ortam olarak hayatlara dâhil olmuştur (Baumeister ve Bushman, 2014, s. 106). Denilebilir ki bireylerin benlik sunumları bir ihtiyaçtır, bu ihtiyaçlarını da gündelik yaşantılarındaki sosyalleşme süreçlerinde karşılaştıkları gerçek veya sanal bütün ortamlarda karşılamaktadırlar. Bir bireyin, kendisi dışında olan çevresi tarafından algılanma şekli benlik sunumu olarak tanımlanmaktadır (Leary, 1996). Bireyin, kendini ifade etmede sergilediği davranışların planlı olması, bireyler arası ve toplumsal ilişkilerin temelidir (Bacanlı, 1990). Bireyler, benlik sunumlarında birçok yöntemi kullanabilmektedir. Öyle ki hiç tanımadığı birine hiç olmadığı biri gibi davranabilir, demografik, sosyal ve bireysel bilgilerini çarpıtabilir, değişikliğe uğratarak sunabilir. İletişimini de bu temel üzerine şekillendirebilir. İletişim süreci senaryolaştırılarak kimlikler ve benlikler inşa edilebilir (Timisi, 2003, s. 172). Kitle iletişim araçları birçok toplumda birçok farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Gelişen teknoloji, değişen çağ ve kitle iletişim araçlarındaki farklılıklar sosyal hayatta yer alan ihtiyaçlar da düşünüldüğünde kitle iletişim araçlarını, araçları kullanma şekillerini, bireylerin huylarını, günlük rutinlerini ve birbiriyle ilişkili birçok şeyi de dönüştürmektedir (Soydaş, 2018, s.203). Bütün bu bilgiler ışığında benlik inşası ve benlik sunumlarının da benzer süreçlerden etkilendiği ifade edilebilir. Son yıllarda dijital sosyal ağ sitelerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla insanlar, kendilerini başkalarına çeşitli yönleriyle sunabilecekleri yeni platformlara kavuşmuştur. Günümüzün insanları Facebook, Instagram gibi sosyal ağ sitelerinde bir yandan başka kişilerin paylaşımlarını takip ederler, bir yandan da kişisel sosyal ağ profillerinde kendileri hakkında paylaşımlarda bulunarak benliklerini başkalarına sunarlar (Young ve Quan-Haase, 2009). Kişilerin sosyal ağlarda kendileriyle ilgili bilgiler paylaşırken benliklerini çeşitli açılardan sundukları bilinmektedir: Sosyal ağlarda isterlerse gerçek benliklerini sunabilirler; isterlerse yüz yüze ortamlarda sergilememiş oldukları yeni yönlerini keşfedip sunabilirler ya da yine eğer isterlerse, aslında hiç sahip olmadıkları özelliklere sahipmiş gibi kendilerini tanıtır sosyal ağları başkalarını kandırmak için kullanabilirler (Michikyan, Subrahmanyam ve Dennis, 2015).

Benlik algısı, bireyin kendini algılamaya başlaması ve ötekilerin de onun hakkındaki görüşleriyle şekillenen bir süreçtir. Bu süreçte, birey diğerlerine yönelik olumlu bir imaj oluşturarak, bu olumlu imajı sürdürmek ve devamlılığını sağlamak adına davranışlarda bulunmaktadır. Gerekirse birey kendini rol yaparken de bulabilmektedir. Diğerleri tarafından onanmak için rol yapmak birey için olağan bir durum olarak karşılanabilmektedir. Birey bunu günlük yaşantısını sürdürmek ve ötekiler arasında yer edinmek için kendini mecbur hissedebilmektedir. Goffman’ın “Gündelik Yaşamda Benlik Sunumu” adlı eseri, bireylerin günlük hayatlarında benliklerini sergileme şekillerini, muhtemel davranışlardan hangisini sergileyeceklerine dair seçimlerini ve benlik sunumuna dair görüşlerini anlamak için bu çalışmanın temel izleği olacaktır.

Oyuncuların kendilerini ifade etmeyi bıraksalar bile ifade yaymayı bırakamayacakları (Goffman, 2004, s. 109) sözü, Goffman’ın çalışmasının önemli vurgularından biridir. Goffman, tiyatro perdesi metaforu ile performans düşüncesini gündelik durumlar içinde “bireyin kendini başkalarına sunuş tarzı, başkalarının onun hakkında (zihinlerinde) biçimlendirdikleri izlenimleri ve onların huzurunda yapabileceği ve yapamayacağı şeyleri düzenleyiş ve kontrol ediş biçimi” olarak tanımlamakta ve hayatla tiyatroyu kıyaslamasını yapmaktadır. Goffman’a göre bireyler, ötekilerine yönelik inşa etmek için izlenimleri denetlemek için sergiledikleri eylemlerde bulunur. Bu eylemlerle kendini ortaya koyma durumuna

“Benlik Sunumu” (self-presentation) denmektedir. Kendini ortaya koyma, kendini gerçekleştirme ve toplumsal hayatta var olmayı sağlar (Tedeschi, Lindskold ve Rosenfeld, 1985).

Bireylerin benliğini sergilediği toplumsal alanları Goffman sekiz sınıfa ayırır. Bu süreçleri anlamak için park, bank ve restaurant gibi bireyle birlikte hareket eden “ben merkezli özel alanlar”ın varlığından bahseder. Bunlar genellikle uzun dönemli alanlardır. Birincisi, kişinin kendisinin bulunduğu ortam olan onu memnuniyetsizlik göstermeye ve hatta bazen geri çekilmeye ittiği bazen de sıkıştırılmış hissettiği alanları ifade eden “kişisel mekan”lardır. Plaj havlusunun üzeri, telefon kulübesi, manzaralı bir masa veya boş bir baraka gibi durduğu alanları ifade eden “park yeri”leri bir diğeridir. Bireyin etrafında/önünde bulunan alan olarak, sergideki bir resmin önünden geçerken ötekilere göstermesi gereken saygıyı sergilediği yerler ise “kullanım mekanı”nı ifade eder. Yaş, cinsiyet veya etnisiteyle kategorize edilen alanları ise “sıra mekanı” olarak tanımlar. Bedeni kaplayan giysiler ve bedenin farklı uzuvlarının taşıdığı sembolik anlam “kılıf ” olarak tanımlarken bunların sergilendiği alanları “özel mekanlar” olarak tanımlar. “Sahip olunan mekan”lar ise, bireyin benliğiyle özdeşleşme kurduğu, kullanımına ait bütün nesnelere kapsayıcı veya bedenini süslemek için kullandığı bütün kişisel eşyalarını ifade eden kapsayıcı bir alandır. “Bilgi özel alanı” bireyin ötekileri etkilemek için sahip olduğu bedenin kılıfı gibi görünür olmayan; cüzdandan, mektup gibi görece daha gizil objeleri ifade eder.” Son olarak “Sohbet özel alanı”, sınıf ve erke göre değişen alanları ifade eder. Bu alanlarda bireyin mevkii yükseldikçe benliğin, mekanların boyutu ve sınırların üzerindeki etkisi artmaktadır (Goffman, 2017, s. 54-66).

Özetle, bireyler toplumsal iletişimde etrafındakileri etkilemek ve izlenim yönetmek için roller edinmektedirler. Bu roller gereği performanslarını sergilemekte ve bu sergileme için “maskeler” kullanılmaktadır. Bu maskeler birey için birer benliğe dönüşmektedir; Çünkü bireyler ayrı ortamlarda ayrı amaçlarla ayrı ayrı roller oynamak durumunda kalmaktadırlar.

2. GÜNDELİK YAŞAMDA BENLİK SUNUMU VE DİJİTAL OYUNLAR

İnsanlık iletişim kurmak, kendini ifade etmek, diğerleri tarafından da anlaşılır olmak için çok farklı yollar denemiştir. Bütün çabaları daha çok bireyler arasında kalmıştır. Değişen teknoloji ve gelişim gösteren hayat koşulları insana farklı kapıları aralamıştır. Özellikle yeni icatlarla ve buluşlarla bilginin kapısı aralanmış, Sanayi Devrimi bu aralanmanın başlangıcı sayılmıştır. Hayatın her alanında görülmeye başlanan değişiklik ve gelişim iletişimde de kendisini göstermiştir. Bilginin iletimi için geleneksel yöntemlerle haber kurmaya çalışan insan tellerle bağlanan yapılarla daha seri bir iletme geçiş yaşamıştır. Coğrafi zorluklar ve zaman kısıtı gelişen teknolojiyle büyük oranda aşılmaya başlanmıştır. Kablolar ve tellerle yer üstünden birbirine bağlanan iletişim ağları ilerleyen teknolojiyle görünmez bağlarla daha seri ve hızlı ulaşım sağlayacak şekilde ayrıca bir ivme kazanmıştır. Görünmeyen bu kablolar yer altından bütün dünyayı birbirine bağlayacak ve her değişikliğin birbirini etkileyeceği gibi birbirinden etkilenebileceği bir gücün de simgesi olarak toplumda yerini almıştır.

Günümüzde yaşanan teknolojik değişimler bütün iletişim terminolojisinde “yeni” ifadesiyle karşılık bulur. Öyle ki yeni iletişim teknolojileri, insanların günlük yaşam pratiklerine de sirayet etmiştir. Bireylerin interneti, bireysel ve kamusal alan şeklinde kullanılması ve oturdukları yerden kıpırdamadan ağ üzerinden kontak kurmaları bu görüşü destekler niteliktedir (Lefebvre, 2007, s. 65). Günlük yaşantının içerisinde kendini konumlandırmada birçok noktaya değinen bu teknolojik yaklaşım sayesinde, bireylerin çok sayıda bilgiyi aynı anda iletebilme ve birçok kitleye ulaşabilme gücünü elinde tutabilmesi, sadece iletmek işlevinin haricinde hiper metinselliğe uzanan bir sürecin ispatı olmuştur (Binark, 2007, s. 21).

Teknolojiyle yaşanan bu gelişim ve değişim, iletişimi, sosyal iletişimi ve kitlelerin iletişimini bile değişime uğratarak dönüşüm yaşamasını sağlamaktadır (Binark, 2007, s. 22). Sadece bilgilenme olarak değil, iletişimsel olarak da sosyal ilişkiler, arkadaşlıklar, dâhil olunan gruplar, evlilikler, ikili özel ilişkiler, benlik, kimlik, aidiyet, izlenim yönetmek (benlik sunumu) şeklinde iletişimin biçimlendiği bir başka yapıya evrilmiştir (Güçdemir, 2010, s. 39). Bu yeni ortam sadece yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı araçlarla kalmamış, toplumsallaşma aracı olan oyun oynama güdümünde de kendisini göstermiştir. Sokak aralarında oynanan aktiviteden teknoloji uzamıyla şekillenen bir biçime bürünmüştür. Her yaşta her kesimden insanın oynadığı oyunlar çağa adını veren kavram olarak “dijital”

ortamlarda, yeni hayatların inşası ve bu hayatların sunumu olarak da ele alınmalıdır. Gündelik hayatların teknoloji sayesinde dijitale taşındığı gündelik olanın dijitalle normalleştiği bu süreçte dijital oyunlar vasıtasıyla bireyler kimlikleri inşa edilmekte, çeşitli toplumsal gruplara üye olabilmekte, aidiyet ve benlik sunumunda bulunabilmektedir.

Günümüzde geleneksel oyun anlayışı yerini yeni iletişim teknolojileriyle birlikte dijital ortamlara bırakmaktadır. Bu yeni ortamların getirdiği oyun kavramı “dijital oyun” olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda dijital oyun kavramının, gündelik yaşamdaki benlik sunuma etkisinin tam olarak anlaşılabilmesi için iletişim alanında yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir (Turkle, 1999).

İletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte bireyler zaman ve mekândan bağımsız olarak internet üzerinden çeşitli dijital oyunları farklı kişilerle oynama imkânı bulmaktadır. Teknolojinin gelişmediği zamanlarda sokakta arkadaşlarla birlikte oynanan oyunlar atık bilgisayar başında veya teknolojik cihazlarla oynanmaktadır. Oyun artık sanal bir aktivite haline gelmiştir (Meredith, 2014; Horzum, 2011). Her yaş grubundan insanın oynadığı dijital oyunlar yalnızca çocuklara özgü olmaktan çıkmıştır. Dijital oyunları oynayan kişilerin kendilerini oyun kahramanları yerine koyduğu hatta onların yaşadığı dijital ortamdaki hayatı gerçek dünyada yaşamaya çalıştıkları veya gerçek dünyada yaşayamadıkları durumları dijital ortamda yaşamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum dijital oyun içeriklerinin günlük yaşantıda da önemini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Genel olarak bilgisayar vasıtası ile (masa üstü veya diz üstü), kollarla oluşan konsol oyunları, cep telefonları vb. elektronik cihazlarla oyun oynamak şeklinde ifade edilen dijital oyunlar (Whitton’dan aktaran Erboy ve Vural, 2014, s. 41) insanların yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Dijital oyunların, farklı demografik özellikteki çok sayıda bireyin gündelik hayatında etkili olduğu yapılan araştırmalarla bilinmektedir. Bu durumda bireyler, dijital oyunlar içerisinde gizlenen ve farkında olmadan aşılmaya çalışan fikirlerin etkisinde kalarak, sosyal yaşamlarının, karakterlerinin şekillenmesinde ve benlik sunumlarında büyük rol oynamaktadır (Binark ve Bayraktutan, 2008).

Dijital oyunlara olan ilgi her geçen gün daha da yoğun olmaktadır. Oyunların ses, görüntü kalitesinin yükselmesi ve oyunculara atfedilen roller bu durumları daha da etkin kılmaktadır (Argan ve Akın, 2007). Diğer bir ifadeyle teknoloji geliştikçe sanal ortamda yaşananlar gerçek yaşam ortamına birebir aktarılmakta veya gerçek yaşamda yaşanmayanlar sanal ortamda yaşanmakta ve insanları oyun oynamaya yönlendirmektedir. Dijital oyunlar özelliklerine göre; Tematik ve teknolojik özelliklerine göre Ağ, Aksiyon, Macera, Motor Sporları ve Yarış, Rol Yapma/ Canlandırma Oyunları, Simülasyon, Spor ve Strateji Oyunları olarak sınıflandırılmaktadır (Gürcan, A. v.d., 2008, s. 4).

Yapılan tanımlamaların ardından genel olarak dijital oyunların özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Solmaz v.d., 2015, s. 80):

- Teknoloji ilerledikçe imkânların sürekli kendini yenilemesi
- Oyuncunun oyun ile kendisini içselleştirmesi ve kişiselleştirmesi
- Ses, görüntü etkilerinin grafik tasarımının gerçeğe yakın olması
- Senaryonun oynanabilirlik düzeyi ve çoğu oyunda gerçeğe yakın olması
- Tekrar tekrar oynanabilme (oyuna kaldığı yerden devam edebilme)
- Çok kullanıcı olması ve başka oyuncularla etkileşimde bulunulması

Teknolojinin uzantısı olan erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik dijital oyun sektöründe de etkili olmaktadır. Özellikle en popüler iletişim teknolojilerinden biri olan dijital oyunlar da çevrimiçi benlik sunumu adına etkili bir iletişim yöntemi sayılabilir. İnsanların zamanlarının çoğunu dijital oyun platformunda geçirdiği düşünüldüğünde ses, söz, görüntü gibi birçok yönüyle iletişim kurulan bireylere, kendiyile ilgili imaj oluşturması, kendi kimliğini yansıtması ve benliğini sunması daha da kolaylaşmaktadır. Bu araştırmada da çevrimiçi benlik sunumunu örneklemek adına yoğun bir ilgiyle oynanan hayat simülasyonunu içeren bir dijital oyun seçilmiştir.

2.1. Erving Goffman’ın Terminolojisinden Dijital Oyunlara: “The Sims 4 Oyununa Genel Bir Bakış

Goffman insanların günlük yaşantılarında ötekilerle olan ilişkilerini sürdürmek ve iletişim kurmak için gündelik hayatı bir tiyatro sahnesine benzetmiştir. Bu davranışlara bulunanları oyuncu, sergiledikleri davranışı rol ve bunların sunumunu bir performans olarak görmüştür. Bu çalışmada, Goffman’ın terminolojisine dayanarak dijital oyunlar özelinde “The Sims 4 Oyunu” üzerinden değerlendirmek amaçlandığı için Goffman’ın teorisine daha yakından bakılacaktır. Buna göre;

- 1- “Performans”, kişinin ötekileri etkilemeye yönelik tüm faaliyetleri;
- 2- “Aktör” davranışı gerçekleştiren ya da kendine biçilen roller için performansta bulunan kişiyi;
- 3- “Sahne”, tüm faaliyetlerin sergilendiği alanı;
- 4- “Seyirciler veya gözlemciler” performansın sunum esnasında o ortamda var olan ötekileri,

5- “Rol veya rutin” davranışı gerçekleştirme sunumunda gerçekleştirilecek davranış ve etkinlikleri (Goffman, 2004, s. 28) ifade eden kavramlardır.

Performans, mesajı ileten bireyin niyetli, niyetsiz bütün eylemlerini ifade etmektedir. Ötekini etkilemek, değiştirmek, bilgilendirmek veya farklı bir niyet için yapılan tüm eylemleri içermektedir. Goffman performans kavramını ve performans sergileyen kişinin karşısındakini etkilemek ve kendisiyle ilgili olumlu imaj inşa etmek, olumsuzsa olumluya döndürmek ya da gerçek niyetinin anlaşılmasını saklamak için bunu yaptığını ifade eder. Diğer bir görüşü ise “iletişimin sürmesi ve etkileşim için kandırmak, savaştırmak, kafa karıştırmak, onanmak, meydan okumak veya alçak görmek gibi durumlar şeklinde eylemde bulunmak gibi eylemleri de dâhil etmektedir” (Goffman, 2004, s. 17). Performansın özünü öteki diye ifadelendirilen başka insanların eylemleri ve kişinin kendisine nasıl davranacaklarına dair kontrolü sağlamak ve bunu sürdürmek oluşturmaktadır. Gündelik hayatta insanlar sosyal hayatın içerisine dâhil oldukları her ortamda benlik sunumu gerçekleştirirler. Aile içindeki eylemlerinden, okuldaki eylemlerine, mahalle arasında kurdukları arkadaşlık ilişkilerinden, profesyonel ilişkiler kurdukları iş hayatlarına kadar iletişimde buldukları her ortamda benliklerini yönetirler. Benliklerinin sunumu olarak eyleme döktükleri performanslar amaç, ortam, zaman, mevkii, kişiler ve gruplar gibi birçok yapıdan da etkilenmektedir (Goffman, 2004, s. 140). Gündelik hayatta benlik sunumuna ilişkin bu perspektif araştırma konumuz olan dijital oyunlar üzerine yerleştirildiğinde, The Sims 4 Oyunu kullanıcılarının hesaplarında oluşturmuş oldukları tüm içerikler, oyundaki karakter hakkında oluşturmuş olduğu bilgiler, sosyalleşmek için dâhil oldukları ortamlar ve diğerlerini etkilemek için sergiledikleri davranışlara karşılık geldiği görülmektedir.

The Sims 4 Oyunu, oynayanların günlük yaşamlarında sergiledikleri bütün eylemler, oyunculara toplumsal bir çevre sunmaktadır. Ve bu sosyal çevre sanal olarak sunulmaktadır. Bu durumu da dijitalin bir izdüşümü olarak görmek yanlış olmayacaktır. Oyuna dâhil olmak için oluşturulan karakterden, karakterin oluşumunda kullanılan/ kullanılmayan bütün detaylara kadar tüm tercihler performans olarak kabul edilmektedir. Bu da benlik sunumu olarak yorumlanmaktadır. Kullanıcı yarattığı oyun karakteriyle, yaptığı her davranışıyla sanal ortamda dahil olduğu toplumsal yapıda bir performans sergiler. Gündelik hayatta karşılaşılabilecek iletişim hataları, etkileşiminin karşılık bulmaması gibi durumlar, The Sims 4 Oyunu üzerinde sunduğu sınırsız zaman, oyunu tekrar baştan oynamak gibi bir özelliğin olması sayesinde performans sergilenmeleri sürekli düzenlenebilir. Oluşturulmak istenilen karakterin bütün detaylarının seçilerek eklenmesiyle, istenmeyenlerin önüne geçilir. Bu sayede istenilen kişilik özelliklerinin ön plana çıkması sağlanır ve kendi sanal karakterinin sanal iletişim sürdürülür.

Performansın zamanı, süresi, içeriği kullanıcının elinde olduğu için oyundaki karakter üzerinde değiştirme yapılabilmesi, performansın sergileneceği grubun kullanıcının elinde olması ve ortamın seçilebilir olması The Sims 4 Oyunu’nun tercih edilme sebeplerinin bazılarıdır. Goffman, performansın üç önemli rol üzerinden işlediğini ifade eder: performans sahneyenler- oyuncular, performans tarafından hedeflenenler seyirciler ve performansta rolü olmayan- gözlemlemeyen dışarıdakiler (Goffman, 2004, s. 140).

Bütün bu kavramları The Sims 4 Oyunu üzerinden yorumladığımızda performansı sergileyen oyuncu; dijital oyunu oynayan hesap sahibi, seyirci; oyunu oynayanın hesap oluşturduğu arkadaş çevresi ve karakterin dâhil olduğu herkes, gözlemlemeyen dışarıdakiler ise erişim hakkı verilmeyen veya The Sims 4 Oyunu oynamayan herkes olarak görülebilir.

The Sims 4 Oyunu’nu oynayan oyuncu, performansı sergileyecek olan oyuncunun, - kullanıcının-seyircisini (izleyicisini) belirlemede günlük yaşantısına oranla daha etkin bir hâkimiyet oluşturur. Goffman’ın belli kişiler topluluğunun daimi bir şekilde kişilerin karşı karşıya olduğu bir olaydaki bütün iletişim ve etkileşim şeklinde ifade ettiği “karşılaşma” kavramı (2004, s. 27) net bir şekilde karşılayamamaktadır. Bu terim oyuncunun etkileşime geçmek adına toplumsal yaşama karıştığı kısmı içerir. Toplumsal yaşama girmeye çalışan oyun karakteri üzerinden ifade edildiğinde oyunu oynayan kişi iki ayrı özneye şahit olmaktadır: ben ve onlar (ötekiler). Özel bir iletişim kurulmadığı, etkileşime geçilmediği sürece dijital oyunda yer alan tüm “arkadaşlar”, “onlar”, “ötekiler” kategorisindedir. Performansın sergilendiği alan olarak sahne oluşturmaya yardımcı mobilyalar, dekor, fiziksel alan ve fiziksel alanın ardında kalan (arka plan) bütün şeyler “set” şeklinde görülmektedir (2004, s. 27).

The Sims 4 Oyunu’nda, karakterin bulunduğu bütün mekânlarda kullanılan bütün mekânlar, mobilyalar ve dekorasyon araçları, oluşturulan içerikler olarak karşılanabilir. Günlük yaşamda oyuncuların arzu ettikleri benlik görüntüsünü oluşturabilmek adına tercih ettikleri ve sergiledikleri performanslar, dijital ortamda fiziksel olarak yer almamaktadır. Bu durumu da oyun karakteri kullandığı eşyalar ve dekore ettiği ortamlarla göstermeye çalışmaktadır. Karakterin, oluşturduğu, kullandığı her şey içerik olarak karşımıza çıkmaktadır. Karakter oyunda her ne paylaşımda bulunuyorsa o şekilde yorumlanmaktadır (Schau ve Gilly, 2003, s. 385). Yaş, cinsiyet, ırk, fiziksel dış görünüş, konuşma biçimleri, vücut şekli, jest ve mimikler kişisel vitrinin unsurları olarak (2004, s. 27) Goffman’ın terminolojisinde detaylandırılmıştır.

The Sims 4 Oyunu’nda bütün unsurların tamamı oyun karakteri oluşturulurken rahatlıkla değiştirilecek performans ve vitrin unsurlarının başında gelmektedir. Oyunu oynayan kişi bu dijital oyunu oynamak adına, performansı sunabilmek için istediği biçimde karakterler oluşturabilir, onu paylaşabilir, farklı bir cinsiyet ile karakter yaratabilir. İçerikle ilgili paylaşım yapılması kişinin kendisinin yerine değiş- tokuşu olarak görülmesi (Gearhart, 2009), arzu edilene yönelik ulaşmayı olanaklı hale getirmektedir. Yüz ifadesi olarak geçen jest ve mimikler oyunu oynayanın istediği doğrultuda ayarlanabilir ve duygu durumlarının sunumu olarak görülebilir. Günlük yaşamda kişiden (Goffman terminolojisiyle “oyuncu”) rolünü gerçekleştirirken oyuncunun toplumsal konumuna göre hareket etmesi performansını konumuna uygun gerçekleştirilmesi beklenir. Mesleki itibarını ve mevkiini toplumdaki konumuna etkisinin farkında olarak performans sergileyen oyuncu, sunumunu, yeterli olduğunu ispat etmelidir. Bu durum The Sims 4 Oyunu için düşünüldüğünde de devam etmektedir. Oyuncunun görünüşü en başta toplumsal konumunu oluşturmak ve bunu sürdürmek üzerinedir. Gerçekleştireceği rolde ve paylaşım yapacağı içerikte mesleki olarak gerçekleştirdiği alışkanlıklarının, mevkiinin ve yeterliliğinin izlerini görmek mümkündür (Goffman, 2004, s. 57).

Seyirci paylaşılan içeriklerde tutarlılık arayacaktır. Kullanıcı, gerçek hayatta sahip olmadığı özelliklerine sahipmiş gibi kendini göstermeye uğraştığında veya oyunu oynarken oyuna dâhil ettiği karakter üzerinde seyircinin onaylamayacağı durumlar oluşturduğunda, kınanır, ayıplanır veya yok sayılır. (Ancak serinin The Sims 4 Oyunu bu anlayışı biraz tersine çevirmiş gibidir. Çünkü yaratılan karakterlerin çocuk sahibi olduğu bölümlerde dünyaya gelen canlı normal bir insan şeklinde karşımıza çıkmamaktadır. Bunun yerine bir yaratık, uzaylı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadaki ayıplama kavramı yerini farklı olanın da arzu edilmesi ve tepkilerin ölçülmesi olarak yorumlanabilir). Günlük yaşamda bireylerin, performanslarını sergilemelerinde arzu edileni gerçekleştirmediklerinde göz ardı edilecek ya da benlik sunumlarını gerçekleştiremeyeceklerini olgularla aktardığı gibi oyun oynayanların oynadıkları dijital oyunlarda da sunmayı arzu ettikleri benlikleri güçlendirecek ve inandırıcı kılacak paylaşımlarda bulunurlar. Bu performanslar gerçek hayatla uyumlu olabileceği gibi, tamamen arzu edilen benlik sunumuna göre uyarlanmış da olabilir.

Giddens, her kültürde, her toplumda, her sosyal yapıda bireysel ve sosyal yapılarda benliklerin sunumunda performansların hepsinin birbirinden farklı olduğunu ifade eder (Giddens, 1956). Bu ifadesi dijital oyunlar üzerinden yorumlandığında The Sims 4 Oyunu bireysel ve sosyal performansın ayrı ayrı

sınırlarının silindiği birbirinin içine geçerek, mahrem ve kamusal arasında bir yapıda kendine yer bulduğu söylenebilir. Günlük yaşamda performansını gerçekleştiren kişi, kendi kendisinin izleyicisi olan veya başka bir izleyicisinin var olduğu arzusunun taşıyan oyuncu açısından dijital oyunlar kişinin kendinin izleyicisi olduğu sanal dünyanın hayallerinin gerçek kanıtı gibidir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, gerçek yaşamda toplumsallaşma sürecinde inşa olan benlik sunumunun dijital oyun evreninde sanal benlik olarak nasıl yeniden sunulduğunu anlamaya yönelik bir araştırma amaçlanmaktadır. 12 bölümden oluşan bir seri olan The Sims 4 Oyunu, bütün dünyada çok yoğun ilgi gören ve gündelik hayatta benlik sunumunu desteklemesi bakımından tek örnek olduğu için, araştırmanın sonuçları iletişim ve sosyal psikoloji alanına katkı açısından ayrıca bir önem taşımaktadır. Bauman ve Raud (2018), benlik sürecini ifade etme süreci her bireyin farklı anlarda farklı şekillerde yer aldığı iki farklı evren olarak görmektedir. Öyle ki bu süreci çevrimiçi ve çevrim dışı evrenler (online ve offline) diye tanımlayarak benlik kavramının sanal ve hakikat arasındaki yapısını vurgulamaktadır. Zhao ve arkadaşlarının (2008), Goffman’ın terminolojisini referans alarak Facebook odaklı gerçekleştirdikleri çalışmalarında, bireylerin gerçek kimliklerini gizlemekten, kendilerini sakınmaktansa başkalarının kendilerini bilmelerini istedikleri hallerini kimlik olarak inşa etmeye uğraştıklarını ifade etmektedirler (Zhao vd., 2008, 1817-1818). Baumeister ve Bushman (2014) üniversite öğrencilerinin sosyal ağ vasıtasıyla benlik sunumunda Facebook’u tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ülkemizde ise, Çalışır (2014), “Construction, Presentation and Consumption of Individualism in Social Media” başlıklı çalışmasında sosyal medyanın benliğin inşası, benlik sunumu ve tüketiminde bireyin toplumsallaşma sürecinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için yaşama anlayışı, bireyin sosyal platformlarda var olmak için yaşama anlayışına doğru evrildiği bir sürece dikkat çekmektedir. Özdemir’in (2015) Goffman’ı referans alarak yaptığı “Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı” başlıklı çalışmasında sosyal ağlarda benlik sunumunu özçekim fotoğrafları üzerinden değerlendirmiştir. Çalışmada, bireylerin özçekimi yaşamın merkezine aldığı, sosyal hayata karışmak, dikkatleri üzerine toplamak ve diğerlerinden farklılaşmak amacı güttükleri sonucuna ulaşmıştır (Özdemir, 2015: 128). Böylelikle benlik ve benlik sunumu hızla üretilen, tüketilen, değişime uğratılan bir meta olarak konumlanmıştır. Algül (2018) “Sosyal Ağ Kullanıcılarının “Abartılı Paylaşım”, “Benlik Sunumu” ve Mahremiyet Tüketimleri” başlıklı çalışmasında gelişen olanaklarla yaşam pratiklerindeki değişimleri gözlemlenmenin mümkün olabileceğini bunun da en büyük göstergelerinden birinin sosyal ağlar olduğunun söylenmesinin yanlış olmayacağını ifade etmiştir. Çakmak (2018) “Online Benlik Sunumu ve Narsizm Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma” başlıklı çalışmasında ise online ortamlarda benlik sunumu davranışının ne olduğu ve üniversite öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda benlik ve sanal ortama benlik kavramına vurgu yaptığı görülmüştür. Özdemir ve Yıldırım (2019) ise “Dijitalleşen İletişim Ortamlarında Kimlik İnşası ve Benlik Sunumu: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmada, benlik oluşumunun durağan bir evre olmadığı ve sosyal medya gibi dijital iletişim platformlarında, sınır kavramı olmadan etkileşim olanağı sağlayan yapılanmalar bireylerin benlik ve kimlik inşasında etkili olurken benlik sunumu için birer ortam haline dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında benlik ve benlik sunumuna yönelik güncel araştırmaların varlığı konunun önemini ortaya koymaktadır. Öyle ki yapılan bütün literatür taramalarında benlik sunumu ve dijital oyunlar üzerinde bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu oyun özelinde benzer bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle iletişim alanında özgün bir çalışma olması amaçlanmaktadır. İncelemeden elde edilen sonuçları yorumlamak amacıyla betimsel bir araştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda The Sims 4 dijital oyunu üzerine, Erving Goffman’ın Benlik Sunumu teorisine dayalı literatürden elde edilen modellemeye dayanarak, nitel içerik analizi yapılmıştır. İçerik Analizi Yöntemi, bilgi değeri taşıyan her türlü verinin araştırma amacı doğrultusunda taranması, sınıflandırılması, özetlenmesi, bulguların araştırmanın amaçları doğrultusunda çözümlenmesi ve yorumlanması işlemlerini kapsayan bir yöntem olarak araştırmanın amacı için uygun görülmüştür (Yurtseven, Erkul ve Morkoç, 2013, s. 73; Neuman, 2008).

The Sims, Will Wright’ın bir yangın sırasında bütün mal varlığını ve evinin kaybını yaşadığı deneyiminden doğmuştur. Yaşadığı zorlu durum sonucunda yaşamın bir tür simülasyonunu oluşturma düşüncesiyle, hayalini oyunlaştırarak gerçekleştirmiştir. Bu dijital oyun, sanal bir şehir yaşamı ve bu şehrin sakinlerinin gündelik yaşam deneyimleri oluşturma teması üzerine kurulmuştur. İlki 2014 yılında,

Sim City adıyla Electronic Arts tarafından kurulmuş olan oyun, 2017 yılında serinin 4. sünü piyasaya sürmüştür.

The Sims Oyun formatında, oyunu oynayan herkesin kendi hayatını kurgulayabileceği bir içerik vardır. Bu durum birçok farklı karakteri birçok farklı şekilde gerçekleştirme ve oyuna dâhil etme şeklinde görülür. Karakterlerin hedef kitleleri farklıdır ve bu karakterlerin belirli kimlikleri ve yaşam biçimlerini temsil ettikleri görülür. Goffman’ın alan tanımlamasındaki gibi, Sim City evrenindeki oyun kurgusu, mahrem alandan kamusal alana kadar benlik sunumun inşa olduğu bütün mekanlarda geçmektedir. Oyun, gerçek insanların sanal benlikleriyle kendilerini var ederek sosyalleştikleri, seçimleri doğrultusunda farklı senaryoların türetildiği ve etkileşimsiz kurgusuyla tekrar tekrar var olabildikleri sanal bir toplumsallaşma mekanı sunmaktadır.

The Sims Oyunu ayrı ayrı parçalar içermektedir. Bu oyunda yer alan parçalar bir sonraki parçayla kurguyla bağlıdır. Açık uçlu anlatımlara sahip olan oyunda, yaşanan çatışmaların yoğun duygulara dayandığı görülür. Olaylardan çok meydana gelen olayların sebep olduğu durumlar üzerine bir anlam yüklemenin önemli olduğu gözlenir. Olaylar karşısında karakterlerin sık sık sorun yaşamaları, maddi-manevi süreçte her insanın hayatında yaşadığı iniş çıkışları görüp, buna karşı direnme ya da vazgeçmeleri, oyunu oynayanlarda oyunun gerçeklik duygusunu ve algısını artırır. Böylece oyunu oynayanlar The Sims Oyunu’ndaki anlatının içine çekilir ve bu sırada oyuncular ile karakterler arasında özdeşleşme sağlanmış olur. Anlatının içinde yer alan oyunu oynayanlar artık Sims’lerin gündelik hayatlarına, aile ortamlarına, çatışmalarına, kültürlerine en önemli tanıklarındır. Bu ortamda hem kendi oluşturdukları karakterlerle bir kimlik inşa etmekte, hem de sosyalleşme sürecinde benliklerinin sunumunu gerçekleştirmektedirler. Ancak oyuncu/katılımcılar farkında olmadan moda tercihleri, yeme içme kültürleri, boş zaman aktivitesi, evcil hayvan bakımı gibi modern şehirli birey aktivitesinin simülasyon senaryoları ile bilinçaltına toplumsal davranış kalıplarıyla ilgili rol modeli olacak mesajlar vermektedir. The Sims bir yaşam simülasyon oyunudur.

4. BULGULAR

Bu kategoriler, daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenerek ve araştırmanın evrenini oluşturan dijital oyunun bölümleri izlenerek yapılan ön araştırma sonucunda oluşturulmuştur. Kategorilerle ilgili ayrıntılar aşağıdaki şekildedir (Goffman, 2004, s. 28).

Tablo 1. *The Sims 4 Künyesi*

THE SIMS 4	Oyunlar	Tanım-Oyun Detayları- Özellikleri
	Yayımcılar	Electronic Arts, Maxis
	Yapımcılar	Electronic Arts, Maxis
	Seri	The Sims
	Tarih	2014
	Tür	Yaşam Simülasyonu
	Cinsiyet	Şehir yaratma söz konusu olduğundan her iki cinsiyete yer verilirken kadın ve erkek belirgin rollerle birbirinden ayrılmaktadır
	Kullanılan araçlar	Yeni yaşam alanı yaratmakta ve insanın ihtiyaç duyabileceği bütün araçlar tuşlarla sunulmaktadır.
	Teknolojik araçlar	Dijital platforma gerçek hayat inşası olması ve insanın gündelik hayatta ihtiyaç duyabileceği, benlik sunumunda kullanabileceği bütün teknolojik araçlar yoğunluktadır.

Oyun; **Şehir Yaşamı, Toplanma, İşe Başlama, Evcil Hayvanlar, Masaj Günü, Vampirler, Akşam Yemekleri Törenleri, Ürperti, Dinlenme, Bowling Buluşmaları, Ebeveynlik, Emekleme Dönemi Geçiren Bebeklik, Çocuk Odası, Mevsimler, Videolu Sohbet Ortamları, Sihirli Şeyler, Arka Bahçe Orman Macerası** isimli bölümlerden oluşmaktadır.

The Sims 4 Oyunu’ndaki içerik, Goffman’ın terminolojisi referans alınarak; **Aktör, Performans, Sahne, Seyirci, Rol ve Vitrin** kategorilerine göre Benlik Sunumu açısından aşağıda değerlendirilmiştir:

Tablo 2. Erving Goffman’ın Benlik Sunumu Kategorileri

Kategorilerin bölümlere göre incelenmesi	THE SIMS 4		
	1. Bölüm 2. Bölüm 3. Bölüm 4. Bölüm	5. Bölüm 6. Bölüm 7. Bölüm 8. Bölüm	9. Bölüm 10. Bölüm 11. Bölüm 12. Bölüm
Performans	Yeni yaşam alanı yaratmak ve sosyal ortama dahil olmak için sergilenen davranışlar	Simlerin bulunduğu, artık sosyal insan olma bölümlerinin eklendiği mekan anlayışı yaratmak için sergiledikleri davranışlar	Simler’in yaşadığı Sim şehrinin dünyaya açılan kapısı ve o kapının moderniteye ayak uydurabilen bir yaşam alanı olması.
Aktör	Sim şehrinde görüntüye dahil olan birçok kostüm ve objeleri kullanan kişiler ve özellikleri (Yaş, cinsiyet, ırksal özellikler, yüz ifadeleri, vücut yapıları	Oyunun yoğunlukla vurgu yaptığı sanal insanın”gerçek hayatlara” özgü değerler ve objelere sahip olma arzusu yaratma eğiliminde bulunan bireyler.	Sim şehrinin dokuların yoğun olduğu yerlerdeki hayat biçimine, şahitlik etme arzusu doğurmaya yönelik mesajları oluşturan bireyler
Sahne	Simler’in performanslarını sergiledikleri sosyalleştikleri bütün alanlar.	Simler’in performans sergiledikleri kamusal ve özel alanları kapsar.	Simler’in benliklerini sergilemek için kullandıkları alanlar (Kafe, kütüphane, bar, v.b. alanlar)
Seyirciler/ Gözlemciler	Performansı sergileyen Simler’ in katılım gösterdiği alanlarda performansın dışında kalanlar.	Simler’in etkileşim kurmak için dahil oldukları alanlarda yer alan ve “ötekiler” olarak ifade edilenler.	Simler’in davranış kalıplarını ve benlik sunumlarını takip edenler.
Rol/ Rutin	Simler’in günlük hayatlarında sergiledikleri bütün eylem ve davranışlar.	Simler’ in kendilerini gerçekleştirirken sahip oldukları konumları ve konumlarına uygun davranma eğilimleri	Simler’in inşa edilen alanda (meslek, eğitim, iş, kariyer ve statü durumlarına) uygun davranma halleridir.

Aktör: Sanal gerçekliğin sonucunda karakterlerin fiziksel görünüşleri tamamen oyunu oynayanın elindedir. Fiziksel özellikler tamamen ayarlanabilir. İsteğe göre genç ve güzel, isteğe göre yaşlı ve şişman bir özellik seçilebilir. Oyunda insan ve insana dair bütün fiziki karakteristik bütün özellikler seçilebilmektedir. İnsan yüzündeki her detay ayarlanabilmektedir. Oyunda oyunu oynayan karakterlerin beden dili, jest ve mimiklerine kadar müdahale hakkı vardır. Örneğin, karakterin yürüyüş ve duruşuna kadar seçim hakkı verilmektedir. Oyunda ten renkleri de *seçime* sunulmaktadır. Bu özellikler doğrultusunda oluşturan **Sanal Karakterin** sanal kimliğine kadar kaydı oluşturuluyor. Oyun başlangıcında 20.000 sims parası verilmektedir. Oyuncu / aktör farklı farklı karakterler yaratabiliyor. Yarattıkları her karakter için 2.000 sims parası veriliyor.

Rol / Rutin ve Statü: Kişisel olarak oluşturulan fiziksel özelliklerin yanında sosyo- ekonomik statüler de oyunu oynayanın istediği yönde değiştirilebilir. Çekici, gizemli, utangaç, etkileyici görünüm seçenekleriyle bedensel görünüşleri ve duruşları belirlenebiliyor. Örneğin Simler’in yürüyüşünden duygu- durumları hakkında yorum yapmaya olanak tanınmaktadır. Öyle ki mutsuz olan Sim kamburu çıkmış, başı yere eğik, eylemlerine daha zor odaklanabilen ve ağır yürüyüş sergileyerek kendisi hakkında bilgi vermektedir. Oyuncunun tasarısına bırakılan karakter oyunun kurgusunda sunulan seçeneklerle

sınırlandırılmış farklı seçenekler için farklı senaryolar geliyor. Çok fazla seçenek olsa da özünde tamamen bir özgürlük söz konusu değildir. Örneğin karakterlerin doğum günlerini kutlamayınca moralleri bozulmaktadır. Ve bu da bir yapay zeka aracılığıyla gerçek yaşamdaki toplumsallaşma süreçlerinin sanal bir ortamda karakterleri *insanlaştırma simüle edildiğinin* göstergesi olarak okunabilir.

Sim’lerin ihtiyaçlarını gidermek için çalışabilecekleri işleri vardır. Sim’lerin kariyerlerinde de olağan hayat akışı vardır. Kariyerde yükselmek ve gelişmek için Simler yeniliklere uyum sağlamaktadır. Teknolojinin getirdiği yeni meslekler ve meslek tanımları Simler’de de görülebilmektedir. Sim sosyal medya uzmanlığı gibi bir alana da yönelebilmektedir. Farklı meslek dallarının seçimini yaptığında farklı senaryolarla karşılaşmaktadır. İşe geç kalmalarda veya okula devamsızlık yaptıklarında moral bilgisinde motivasyondan kaynaklı olumsuzluklar olmaktadır.

İdeal Benlik: Kişi gerçekte olduğu gibi bir oyun karakteri oluşturabileceği gibi, olmayı arzu ettiği karakteri de oyunda oluşturabilir. Bu sayede “umut edilen kimlikler” üreterek, umut edilen benlik sunumunu gerçekleştirebilir. Oyunda bir insanın yaşamında sahip olduğu bütün süreçler vardır. 3 gün süreyle yaşanan bir hamilelik vardır. Karakterlerin doğum, büyüme, ölüm süreçleri canlandırılmaktadır. İdealize bir dünyanın sunumunu görebilmekteyiz.

Sahne: Oyuna başlarken oluşturulan karakterlerde yaşam sosyal ortamda (mahalle, kütüphane, kafe, cadde, toplantı ortamlarında ve davetlerde)devam ettirilir. **Modern ve ideal bir şehir yaşamında, sosyal canlılığın, toplumsallaşmanın, karşılıklı iletişimde bulunmanın ve benlikleri sunmanın alanı olarak parklar, yürüyüş parkurları, bahçeler, kafeler, barlar bu oyunda göze çarpmaktadır. En büyük ödül hayat iksiridir.** Oyundaki bölümün içeriğine göre farklı etaplarda bu ödül veriliyor, böylece karakter ölmeden oyuna devam etme şansı elde ediyor. Diğer yapay zekâların yönettiği Sim’lerin bulunduğu 2 tane mahalleden 1 ev veya arsa satın alıp ev yapılması istenir. Tercihe göre *sosyal ortama katılım* sağlanır. **Mahallede oyun zamanı** akmaya başladıktan sonra evin önünden geçen her Sim’le(yapay zekâ) iletişime geçebilmek mümkündür.

Performans: Oyunda Simler’in komşuluk ve arkadaşlık kurmasına olanak verilir. Karakter oluşturma, ev sahibi olma, kariyer ve aile ilişkileri de oyunda ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Her hamlede karakterlerin duyguları, düşünceleri ve motivasyonları hakkında bilgi içermektedir. Beraberinde karakterlerin burçları, beğendikleri yiyecekleri, beğenecekleri müziği, favori gördükleri renkleri bile oyunu oynayanın kendisi belirleyebilmektedir. Doğum izni, nişanlanma, evlenme gibi **ritüellerle birlikte flört, romantik ilişkiler, aldatma ve boşanma da** var. Simler’ in de özel günleri var ve bu özel günlerine ayrıca dikkat ettikleri görülmektedir. Düğün, toplantı, konser, doğum günü gibi günlere önem vermekteler ve bu özel günlerin hatırlanmaması Simler’ i çok üzmektedir.

Yaşadıkları duygu durumunu ifade edecekleri duygu halleri oyunu ayrıca gerçekçi kılmaktadır. Simler’in de kendilerine göre korkuları, istekleri ve ihtiyaçları vardır. **Onların da onanma, sevgi görme ve aidiyete yönelik istekleri** olduğunu göstermektedir. Oyunda yalan söylemek eklentisiyle, Sim’lerle iletişimden kariyerleri hakkında **yalan söyleyerek kendini övebilmektedir**. Bugün gerçek hayattaki insanların da **iletişim şekline ve kariyer sürecine** bir ayna tutmaktadır. Oyunda emeklilik kavramı da yer almakta ve bir Sim doğal yollardan ölebilmektedir. Örneğin bir aile bireyi öldüğünde Simler depresyona girebilmekte, diğerlerinden kaçmak için yorgan altına girip ağlayabilmekte ve üzüntüden ölebilmektedir.

Simslerin “Sanal Karakter Oluşturma Kategorileri” aşağıdaki tabloda oyundaki sırasında gösterilmektedir.

Tablo 3. Sanal Karakter Oluşturma Kategorileri

THE SIMS 4	Oyundaki Kategoriler	Karakter Özellikleri
	Karakter Yaratma	Karakter isimlendirilir ve soyadı verilir.
	Cinsiyet	Kadın-erkek ve de yaşlılık seçilebiliyor. (çocuk-geç-geni yetişkin-yetişkin-yaşlı). Oyunda geçen her 20 günde evreler ilerler.
	Yürüyüş seçenekleri	Normal, neşeli, kibirli, havalı, kadınsı, sert, aptalca, halsiz, yaşam dolu
	Ses tonu	İnce-kalınlık ayarı yapılabilir. Kadın karakterde: melodik, şarkıcı, tatlı. Erkek karakterde: samimi, temiz, atılgan
	Aile	Seçilebilen bir özellik şeklindedir. Başarılı, soylu, mutlu büyük bir aile
	Bilge	Zeka küpü, bilgisayar dehası, kitap kurdu.
	Doğal	Müze müdürü, bahkçı.
	Aşk	Seri romantik, ruh ikizi.
	Popüler	Parti delisi, şakacı
	Yaratıcı	Ressam, şair ruhlu, müzik dehası
	Yemek	İçki ustası(yaratıcı kokteyller), usta aşçı
Duygusal özellikler	Aktiflik, aptallık, dahi, kendinden emin, yaratıcı, hüzünlü, kızgın, neşeli	
Hobiler	Kitap kurdu, çalışkanlık, sanat aşığı, mükemmelliyetçi, yemek yemek	
Sosyal özellikler	Dost, kötü, yardımsever, huysuz, uyumlu, çekimser, aile odaklı	
Fiziksel özellikler	Zayıf, şişman, kaslı, normal (detaylı olarak bütün fiziksel özellikler verilebilmekte)	
İhtiyaçlar	Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki bütün ihtiyaçlar mevcut.	

İletişim Kurma Şekli: Derin konuşma (muhabbet), gün hakkında konuşma, şakalaşma, dedikodu olarak görülmektedir. Sim'lerle iletişim, bulunulan mekâna, eşya ve nesnelere göre samimiyet yönünden farklı şekillerde oyuncunun karşısına çıkmaktadır. İkili ilişkileri görebilmek, durumun ne düzeyde olduğunu sohbet ederken görüntülenmektedir. Kalabalık sohbet grupları oluşturulup, herkes birbirinin arkadaş çevresiyle kaynaşabilmektedir. Bir kere “selam” denilen Sim diğer Sim'in evine rahatlıkla gelebilmektedir ve bu *komşuluk kültürünü* işaret etmektedir. Sosyalleşmek için gidilen mekanlarda hiçbir şekilde ayakta yemek yenilmemektedir. *Fast food kültürüne* verilen savaş mesajı olarak verilmektedir.

Seri halindeki oyunda her bir bölüm diğerinin devamı ve teknolojinin getirisiyle yeni eklemelerle de dikkat çekmektedir. Öyle ki oyunda aile hayatına ve aile içi iletişime kadar birçok detay göze çarpmaktadır. Simler'in aile hayatında olumsuzluk varsa ve ev hakkında genel bir mutsuzluk varsa onların kalbini kazanmak için bozuk eşyaları tadilatla sokmak, eşyaları tamir ettirerek, evde çeşitli tadilatlar yaparak mutsuzluğu dağıtmak mümkün olmaktadır Bu da aile olabilmek için aile adına bir şeyler yapmanın gerekliliği olarak yorumlanabilir. Gün içinde sınırlanan Simler' in moral bozukluğu dolaylı yoldan davranışlarına da yansımaktadır. Örneğin buzdolabının kapağını açıp kapatırken sertçe vurmaları bu duygu- durumlarını görünür kılmaktadır.

Simler'in bebekleri de ayrı bir değerlendirme noktasıdır. Bir bebek ne kadar yüksek sesle ağlarsa ağlasın anne ya da baba mühim bir işle uğraşıyorsa bebeklerin ağlamalarını umursamazlar. Yalnız bu davranış sıklıkla tekrarlanırsa Sosyal Güvenlik Hizmetleri bebeği ailenin elinden almaktadır. *Burada da subliminal olarak günümüz modern insanına vurgu ve sorumlulukların yerine getirilmediği takdirde otoritenin devreye gireceği mesajı verilmektedir.*

Modern insana vurgunun yoğun bir şekilde verildiği bir diğer detay da Simler umursamaz değil, yoğun çalışmaktalar mesajıdır. *O kadar çok sorumluluk ve görevleri vardır ki bu da onları kısmen medeni ilgisiz hale getirmektedir* diye yorumlanabilir. Yine çağın tartıştığı çoklu yetenekleri Simler'de de görmek mümkündür. Sürekli bir şeylerle uğraşan Simler bu yeteneklerini gündelik hayatlarına da

taşır. Öyle ki televizyon karşısında yemek yerken hem orayı takip etmek hem de beslenme ihtiyacını karşılayabilmektedir. Ya da kitap okurken, müzik dinleyebildikleri, bir yandan telefonla konuşurken, bir başka işlerini halletmeye çalıştıkları görülmektedir.

Telefonla fotoğraf çekilmek ve **öz çekim (selfie)** özellikleri ayrıca dikkat çekmektedir. Daha önceki bölümlerde gazeteci çocuk tarafından gazete getirilirdi. Gazeteden iş ilanına bakıp, iş seçilirdi. Oyunda **konvansiyonel medya yerini yeni medyaya** bırakmakta ve iş başvurusu da bunda doğrudan etkilenmektedir. Gündelik yaşamdaki gelişmelerin yansımaları oyundaki tasarımlarda görülmektedir.

5. SONUÇ

Teknolojide meydana gelen değişimler birçok gelişimi de beraberinde getirmiştir. Hız ve ulaşılabilirlik teknoloji ile birçok şeye etki etmiştir. Öyle ki insanlar günlük yaşamını sürdürmek için de teknolojiyi bir araç olarak kullanmanın ötesine geçmiştir. Teknoloji yaşamlarının her saniyesini ve her yerini etkileyerek bir yaşam pratiği olarak kabul edilmiştir. Teknolojinin çevre ile iletişim sağlamada, yaşamı devam ettirmede, yaşamlarda değişikliğe gitmede ve gerçeği sanalla ikame etmede bir araç olarak görülmektedir. Kişinin, yalnızca gerçeği paylaşmakla kalmamakta, arzu edilen kişi olmak adına da dolaylı yollarla etkileşimini sürdürmek için teknolojiyle içli dışlı olduğu iddiası hâkimdir. Tarım Toplumu’ndan Sanayi Toplumu’na uzanan süreçte teknoloji ile yaşanan ve çağa ismini veren Bilişim Toplumu dijital olarak da bir değişim yaşatmıştır. İletişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler bireyleri, bireyler arasındaki iletişimi ve toplumsal iletişim anlayışını da değişime uğratmıştır. Bireyin var olmak, ihtiyaçlarını karşılamak için kurduğu iletişimden teknolojik uzantıların işaret ettiği bir iletişim anlayışına eğilim olmuştur. Bireyi diğerlerinden ayıran, bireyin kendini ifade etme biçimi ve bütünü toplamı diye ifade ettiğimiz benlik kavramı teknolojik uzamda da yeni bir yöne evrilmiştir. Kendini ifade etmek isteyen, anlaşılır kılmak isteyen birey, diğerleriyle etkileşime geçerek iletişim kurma yoluna gitmiştir. Benlik sürecini oluştururken kendisini “ben” yapan bütün fiziksel ve duygusal özelliklerini geleneksel bir anlayış ile diğerlerinin arasına karışarak “toplumsallaşarak” gerçekleştirmekteydi. Bir davette, bir toplantıda, bir yemekte, kamusal alanda veya bireysel alanlarda davranışlarını görünür kılarak diğerlerini etkileme çabasındaydı. Nasıl algılanmak istiyorsa o şekilde eylemlerde bulunarak benlik sunumunu gerçekleştirmekteydi. Ancak iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve gelişmeler bu süreçlerin boyutunu da etkilemiştir. Eskiden karşılaşma alanı olan “toplumsal hayat ve mekânlar” yerini internet uzantılı alanlara bırakmıştır. Birey; benlik inşası, kimlik ve benlik sunumu için dışarı çıkmadan dışarıda olma imkânı bulmuştur. İnternet uzantılı yeni iletişim teknolojileri ile sanal ortamlarda var olmaya başlamıştır. İnternet uzantılı yeni iletişim teknolojileri ile sanal ortamlarda var olmaya başlamıştır. Gelenekselden yeniye uzanan bir süreç olarak tanımlayacağımız ve dijital evrim olarak göreceğimiz bu yaklaşımla bireyler sanal ortamların gerçek bireyleri, sanal bireylerin gerçek ortamları gibi bir yanılsama evreninden var olma çabası ile benlik oluşturma, benlik sunumu ve kimlik kavramlarını daha da önemli kılmıştır. Öyle ki dijital evrende oluşturulan sanal süreçlerin bireye, bireyin var olmasına, benlik inşasına ve kimlik oluşumunda etkisi göz ardı edilemez boyuttadır. Bütün bu bilgiler ışığında dijital oyunlarda da benlik inşası, benlik sunumu ve kimlik oluşturma gibi süreçleri gözlemlemek mümkün olmaktadır. Bu dönüşümle yeni iletişim teknolojileri sayesinde bireyler de benliklerini ve imajlarını sanal ortamda kurgulayarak arzu ettikleri biçimde sunabilmektedirler. “The Sims 4 Oyunu”, çevre ile iletişimde kanal görevi gören, hatta sanal âlemle gerçek âlemin birbirinin yerine değiş- tokuş edildiği popüler bir dijital oyun olarak ön plana çıkmaktadır. Hem bir oyun alanı hem de bir oyun aracı olarak The Sims 4 Oyunu, yaratılan karakterlerin kurucu/oyuncu sayesinde bir araya gelip etkileşime geçecekleri ve iletişim kurabilecekleri ortamlar sunmaktadır.

Sanal ortamda şimdiki zaman ifadesinin habitusu olarak karşılık bulan ve üçüncü bir ortam şeklinde görülebilecek bu ortam, kullanıcılarına verdiği ortam yaratma, içerik oluşturma ve paylaşma, gerçek yaşamda sahip olduğu veya sahip olmayı arzu ettiği her şeyle ilişkili bağlarını sürdürme imkânıyla birçok dijital oyundan ayrılmaktadır. Oyun karakteri için bir kimlik oluşturarak profil açmayı zorunlu kılan The Sims 4, oyunu oynayanların gerçek yaşamlarındaki sosyal sermayelerini bir platforma taşıdıkları ölçüde yaşamlarının bir parçası, sıcak ve soğuk ilişkilerini kurguladıkları bir yapı, benlik sunumu inşa ettikleri sanal bir ortam haline gelmiştir.

Bu sebeplerle Erving Goffman’ın “Gündelik Hayatta Benlik Sunumu” kavramı dijital oyunlar üzerinde kavramsal çerçeveye oturtularak bir yaşam simülasyon oyunu olan The Sims 4 Oyunu özelinde

incelenmiştir. Bu örnek, internetin bir uzantısı olarak hayatlara dâhil olan dijital oyunların sadece eğlenmek, rahatlamak, boş zaman geçirmek, motive olmak ya da birçok problemden kaçmak için oynanmasının ötesine geçtiğin önemli göstergesidir. Dijital çağın gerçek insanların, dijital dünyalarında alternatif bir yaşam tasarlayarak dijital kültürlerini yaşadıkları veya kurguladıkları kimlikleriyle benliklerini sundukları bir platform haline evrildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu benliklerin sunumu da sonsuz seçeneğe sahip değildir, sadece gerçeğin izdüşümü alternatifler sunmaktadır. Gündelik hayatların izdüşümüne denk gelen dijital oyunlar, ideal benlik sunumu ve performansların sergilendiği bir yapı olarak kişilerarası iletişim ve sosyal psikoloji alanı açısından üzerine düşünmeye değer veriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Algül, A. (2018), Sosyal ağ kullanıcılarının “abartılı paylaşım”, “benlik sunumu” ve mahremiyet tüketimleri. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13(49), 21-44.
- Araz, A. (2005). *Kişilerarası ilişkilerde benlik sunumu*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Alexander, D. M. (2014). *The presentation of self in massively multiplayer online games*. Yayınlanmamış doktora tezi, Nottingham Trent Üniversitesi, UK.
- Bacanlı, H. (1990). *Kendini ayarlama becerisinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Z. ve Raud, R. (2018). *Benlik pratikleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baumeister, R. F. ve Bushman, B. J. (2014). *Social psychology and human nature*. Canada: Wadsworth Cengage Learning.
- Binark, M. ve Bayraktutan-Sütçü, G. (2008). *Kültür endüstrisi ürünü olarak dijital oyun*. İstanbul: Kalkedon.
- Binark, M. (2007). *Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu. Yeni medya çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Binark, M., Sütçü, G. B. ve Fidaner, I. B. (2009). *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu*. İstanbul: Kaledon Yayıncılık.
- Çakmak, V., (2018). Online benlik sunumu ve narsisizm arasındaki ilişki: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 9(30), 137-152.
- Çalışır, G., (2014). *Construction, presentation and consumption of individualism in social media*. Journal of Media Critiques (JMC).
- Erbay, E., ve Vural, A.R. (2010). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığını etkileyen faktörler. *İzmir: Ege Eğitim Dergisi*, 11(1), 39-58
- Gearhart, S. (2009). *You are what you post: using social network profiles to express identity*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, San Antonio, M.A. University of Texas, USA.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik, geç modern çağda benlik ve toplum*. Tatlıcan, Ü. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Goffman, E. (2004). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. Cezar, B. (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.

- Goffman, E. (2017). *Kamusal alanlarda ilişkiler toplu yaşamın mikro incelemeleri*. İstanbul: Heretik yayınları.
- Güçdemir, Y. (2010). *Sanal ortamda iletişim, bir halkla ilişkiler perspektifi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Gülsoy, S. (2015). *Video oyunları sosyolojisi: bir kuramsallaştırma denemesi*. Uluslararası oyun ve Oyuncak Kongresi, Erzurum.
- Horzum, M.B. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36, 57-68.
- Henricks, T. S. (2010). Caillois’s man, play, and games an appreciation and evaluation. *American Journal of Play*, 3(2), 157-185.
- Huizinga, J. (2006). *Homo ludens, oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları
- Karaoğlu, B. (2015). *Gündelik hayatta benlik sunumun sosyal paylaşım ağı facebook üzerinden incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Leary, M. R. (1996). *Self-presentation, impression management and interpersonal behaviour*. Oxford: Weatview Pres.
- Lefebre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. Gürbüz I. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- MEB (1996). *Örnekleriyle Türkçe sözlük*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Mead, G. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Michikyan, M., Dennis, J. ve Subrahmanyam, K. (2015). Can you guess who I am? Real, ideal, and false self-presentation on facebook among emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(1), 55-64.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos.
- Neuman, W. Lawrence (2008). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. Sedef Özge (Çev.), İstanbul: Yayıncısı.
- Özdemir, B., ve Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen iletişim ortamlarında kimlik inşası ve benlik sunumu: iletişim fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *e-Journal of New Media/Yeni Medya Elektronik Dergi-eJNM*, 3(3), 178-191.
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Robins, K. (1999). *İmaj, görmenin kültür ve politikası*. Türkoğlu, N. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Solmaz, A., Okumuş, M. ve Okumuş, K. (2015). Dijital oyunlarda müstehcenlik. *Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi*, Erzurum.
- Soydaş, N. (2018). *#İletişim bence dumandan (#) hashtag’e iletişim*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. Newyork: Norton Company
- Tandaççüneş, N. (2015). Yeni medya ve reklam. (Ed. Abdullah Özkan, Nilnur Tandaççüneş, Betül Doğan). *Yeni medya ve “oyun” olgusunun değişen kültürel işlevi: Advergaming*. 253-281. İstanbul: Derin Yayınları,
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Yay.
- Turkle, S. (1999). Cyberspace and identity. *Contemporary Sociology*, 28(6), 643-648.

- Wang, H. ve Sun, C.T. (2011). Game reward systems: gaming experiences and social meanings. *DiGRA conference, 114*, 1-15.
- Young, A. L. ve Quan-Haase, A. (2009). Information revelation and internet privacy concerns on social network sites: A case study of Facebook. *Proceedings of the Fourth International Conference on Communities and Technologies, 265-274*.
- Zhao, S., Grasmuck, S. ve Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior, 24(5)*, 1816-1836.

Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Akranlarının Problem Çözümlerini Analiz Etme Durumlarının İncelenmesi

Arş. Gör. Saniye Nur Ergan^{1*}
Prof. Dr. Neşe Işık Tertemiz²

Geliş tarihi: 07.02.2020
Kabul tarihi: 09.03.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 253-268
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Ordu Üniversitesi, Türkiye.
snurergan@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4782-7710

²Gazi Üniversitesi, Türkiye.
netertemiz@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2001-2888

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin, yaşları tarafından çözülmüş problemlerle ilgili düşüncelerinin ve matematik dilini kullanma durumlarının incelenmesidir. Araştırma bir durum çalışmasıdır. Çalışma grubunu Ordu il merkezinde yer alan bir ilköğretim okulunda dördüncü sınıfa devam eden 23 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri, çalışma grubu dışındaki dördüncü sınıf öğrencileri tarafından çözülmüş problemleri içeren çözüm kağıtları aracılığıyla toplanmıştır. Veriler örnek çözüm yollarına ilişkin öğrencilerle yapılan görüşme sonucu elde edilmiş ve veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin, kendi fikirlerini matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarına yönelik ulaşılan sonuçlarda matematiksel bir durum hakkında konuşurken problem bağlamını ve çözümü kavrayıp metin ve çözüm arasında ilişki kurabildikleri, bu ilişkiyi cümlelerinde neden-sonuç ifadelerine yer vererek açıklayabildikleri görülmektedir. Az da olsa öğrencilerin bazıları sunulan matematiksel durumu (çözümü) betimlemenin ötesine gidememişlerdir. Öğrencilerin bir başkasının çözümünü değerlendirme durumları incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun verilen problem çözümlerine yönelik gösterim ve işlemleri doğru tespit ettikleri, hatta bazı öğrencilerin eksik gösterim ve çözüm üzerine öneri getirdikleri görülmektedir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak; öğrenme ortamlarında öğrencilerin kavrama düzeylerinin ortaya çıkarılmasında onlara konuşma imkânı sunmanın önemli bir öğrenme ve düzey belirlemede önemli bir aracı olduğunu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik dili, iletişim standardı, strateji değerlendirme, problem çözme.

Fourth-Grade Students' Situation of Analyzing Their Peers Problem-Solving Examples

Res Asst. Saniye Nur Ergan^{1*}
Prof. Dr. Neşe Işık Tertemiz²

First received: 07.02.2020
Accepted: 09.03.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 Pages: 253-268
Year: 2020 Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%

¹Ordu University, Turkey,
snurergan@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4782-7710

²Gazi University, Turkey,
netertemiz@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2001-2888

* Corresponding Author

ABSTRACT

In mathematics, the usage of language seen as an essential component to ensure the attendance of students, and students' need to be able to use the mathematical language efficiently. To acquire mathematical language skills, activities, which students can share their strategies and analyze them, are required. Since not all strategies are of equal value, students need to learn how to analyze others' strategies and intentions to identify their strengths and weaknesses, in other words, to criticize them. From this point, the student should not only express his / her ideas but should be able to talk about the thoughts or strategies of others. It is believed these activities can be useful for improving high-level thinking skills such as critical thinking, reasoning, and association. So it is necessary to investigate whether students are interested in others' ideas and how they express those ideas. From this point, this study aims to examine the fourth-grade students' analysis of the problem solutions of their peers' and express their ideas about these solutions by using mathematical language. This research is a case study. The study group consists of 23 students attending fourth grade in an elementary school in Ordu, Turkey. The data collected through the papers contain the solutions of fourth-grade students outside the study group. A content analysis carried on the data collected from the interviews with the students about sample solutions. According to findings; if the student understands the problem context and solution, he/she can develop a connection between the text and the solution while talking about the situation and can explain this connection by giving cause-effect statements in their talkings. Otherwise, the students could not go beyond describing the given mathematical situation. These results propose it is a critical learning and measurement tool to encourage students to share their thoughts in classrooms. According to the findings, it can be said that strong or weak language usage is also related to the level of comprehension of the problem context. It is believed that the conclusions can contribute to the understanding of the students' strategies and can enhance expressing their ideas through mathematical language. The findings of this study and some questions emerged are valuable for teachers and researchers intending to improve student achievement. As reported in the research results, some of the students described only the situation instead of evaluating the strategy. Mathematical conversations and strategy sharing exercises that teachers can make in their classrooms is an important application for eliminating this situation.

Keywords: Mathematical language, communication standard, strategy sharing, problem-solving..

GİRİŞ

Öğretim yaklaşımlarının değişmesiyle günümüzde öğrenciyi aktif hale getiren, öğrenci katılımını artırmayı amaçlayan bir yol izlenmektedir. Öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif katılımcılar olarak yer alması beceri ve anlayış gelişiminde merkezi bir bileşen olarak görülmektedir (Senemoğlu, 2018). Matematik dersinde öğrencinin sürece aktif katılımında bilgiyi oluşturmak için dilin kullanılması kilit bir öge olarak görülür ve öğrencilerin, dili etkili bir şekilde kullanabilmeleri gerekir. Bu sadece yeni kelimeler öğrenme meselesi değil, aynı zamanda yeni anlam biçimleri ve tartışma biçimleridir (Halliday, 1978). Dil, bireylerin anlaşabilmek için ortaya çıkardığı, sözcük olarak ifade ettiği, anlamlar yüklediği, kurallara bağlı birimlerle anlam kazanan, canlı ve gelişim gösteren bir iletişim sistemidir. Matematik de aynı şekilde sayı, işlem, çember, alan gibi insanların geliştirdikleri kavramlarda anlam bulan, çalışmayan aksiyomlar üzerine kurulu, canlı ve ilerleme gösteren bir iletişim sistemidir (Umay, 2002). Dil ve matematiğin birleştiği noktada karşımıza çıkan kavram ise ileri düzeyde düşünebilme becerisidir. Düşünce kişinin yaşamına anlam katarak yapıcı ilerleme göstermesine neden olduğu için değer taşımaktadır. Bu sayede kişi topluma ayak uydurabilir ve ilerlemesinde aktif görev alır (Alkan ve Güzel, 2005). Düşünme, eğitim ve iş yaşamındaki başarıda gerek duyulan becerilerin yanı sıra yaşamda ihtiyaç duyulan temel becerileri de kapsamaktadır. İnsanlığın varlığından bu yana bilimsel ve sosyal gelişimini temel alan eğitim felsefelerinin özünde de düşünmeyi geliştirme yer almaktadır. Bu eğitim felsefelerine göre matematik de bireylerin düşünme becerilerini geliştirerek, bireylere öğretilmesi gereken temel disiplinlerden biri olarak ele alınmaktadır. Matematiksel düşünmenin ne olduğu sorusuna verilecek ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bu da araştırmacıların bu konuda farklı bakış açılarına sahip olmalarından ve farklı dil ve terminolojiyi kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Genel olarak matematiksel düşünme iki farklı perspektiften ele alınmaktadır (Isoda ve Katagiri, 2012, Akt. Çelik, 2016). Birincisi matematiksel düşünmeyi varsayımda bulunma, genelleme ve kanıtlama gibi matematiksel süreçler bakış açısından ele alırken (Burton, 1984; Polya, 1945; Schoenfeld, 1992; Stacey, 2006, Akt. Çelik, 2016); diğeri matematiksel kavramların gelişimi bakış açısından (Dreyfus, 2002; Freudenthal, 1973; Tall, 1995, Akt. Çelik, 2016) ele almaktadır.

Matematiksel düşünmeyi süreç bakış açısından ele alan yaklaşım “*Matematiksel düşünme nasıl gerçekleşir?*” sorusuna odaklanır. Bir problem durumuna karşı başlatılan ve sürdürülen düşünme eylemleri matematiksel düşünme süreçleri olarak bu kategoride ele alınmaktadır. Matematiksel düşünmeyi matematiksel kavramların gelişimi bakış açısından ele alan yaklaşım ise matematiksel içeriğe odaklanır ve bireyin matematiksel kavramları nasıl yapılandırdığı, yapılandırma sürecinde hangi aşamaların bulunduğunu ele almaktadır. Harel ve Sowder' a (2005) göre öğrencilerin bir terim, ifade veya bir cümleye yükledikleri anlam, bir probleme ürettikleri çözüm, bir iddianın doğrulanabilirliği ya da yanlış olduğunu göstermek için savdukları gerekçeler birer anlama biçimi iken böylesi eylemlerin temelini oluşturan ve öğrencilerin hâlihazırda sahip olduğu genel teoriler ise düşünme biçimidir. Daha açık bir ifade ile bireyin belli bir matematiksel durumda lokal olarak yaptığı akıl yürütmeler anlama biçimini, benzer nitelikte birçok durumda kullanılan akıl yürütmeler ise düşünme biçimini ifade etmektedir. Matematiksel düşünmeye yönelik farkındalık oluşturmak ve bilgi düzeyini artırmak için kullanılan farklı yöntemlerinin bulunduğunu gösteren öğretim uygulamaları vardır. Literatürde bu uygulamalar bilişsel muhakemeye dayalı öğretim, ders araştırması, öğrencilerin matematiksel çalışmalarını inceleme, öğretmenlerin videoya kaydedilmiş derslerini incelemesi, matematik öğretimi ile ilgili örnek olayların incelenmesi ve karma uygulamalar olarak yer almaktadır (Öztürk ve Akyüz, 2013). Öğrencilerin fikirlerinin incelenmesini amaçlayan teorilerden biri olan RBC teorisi öğrenenin ön bilgilerine dayanarak nasıl yeni yapılar oluşturduğuna odaklanmıştır. Dreyfus, Hershkowitz ve Schwarz RBC (Recognizing- Building with- Constructing) olarak adlandırdıkları bir model geliştirmişlerdir. Üç bilişsel eylemin (tanıma, kullanma, oluşturma) baş harfleri modele ismini vermektedir. Dreyfus (2007) tarafından bu soyutlama sürecine pekiştirme (consolidation) bilişsel eyleminin de eklenmesiyle, RBC+C soyutlama modeli şeklindeki son halini almıştır. Bu modelin esası bilginin soyutlanması ve yeni kavramlar oluşturulma sürecinin incelenmesidir. Öğrencinin bilgiyi oluşturma süreci aslında bilginin soyutlanması ile doğrudan ilgilidir. Bilginin soyutlanması özellikle de matematik eğitiminde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Çünkü matematik bir soyutlama bilimidir ve matematiksel kavramlar soyutlama sonucu elde edilmektedir (Altun, 2008). Bireylerin soyutlama yapabilmesi için izlediği yollar ve bilgiyi oluşturma süreçlerinin derinlemesine incelenmesi, öğrencilerin hangi süreçte ya da eylemde

zorlandıklarının anlaşılmasına ve zorlanılan konuya odaklanarak sorunun çözülmesine yardımcı olur. Araştırmacılara göre soyutlamanın gerçekleşmesi için yeni bir matematiksel yapıya ulaşmak için eski yapıların yeniden düzenlenmesi, bunlar arasında bağlantı ve ilişki kurulması, bunların tek bir matematiksel düşünce süreci içinde birleştirilmesi gerekmektedir (Dreyfus, 2007). Bilişsel yapıların oluşumunu gözlemlemek zordur çünkü bu yapıların oluşumu çok sıklıkla gerçekleşmemektedir ve bunların gözlemleneceği deneyleri tasarlamak da oldukça zordur. Ancak bu modelde, soyutlama sürecini öğrencilerin sözlü ifadeleri ya da fiziksel eylemleri vasıtasıyla gözlemlenebilen zihinsel eylemleri olan bilişsel eylemler üzerinden çalışılmaktadır. Bu noktada da yeniden öğrencilerin sözlü ifadelerinin onların matematiksel düşüncelerini incelemede bir temel olarak ele alınmasının anlamlı bir çıkış noktası olduğu görülmektedir. Öyle ki Amerika’da birçok eyaletin takip ettiği Ortak Eyalet Matematik Standartları-Common Core State Standards for Mathematics (CCSSM, 2010) ‘uygun argümanlar oluşturabilir ve başkalarının akıl yürütmelerini eleştirebilir’ standardını tüm sınıf seviyelerinde kabul edilmiştir. Benzer şekilde öğrencilerin matematiksel düşüncelerini iletişim yoluyla organize etmeleri gerektiğini ifade eden bir kavram olan İletişim Standardına, öğretim programları aracılığıyla ulaşılması gerektiği belirtilmiştir (NCTM, 2000). İletişim standardına göre öğrencilerin başkalarının fikirlerini ve stratejilerini anlama ve bunların anlamlı olup olmadığına karar vermesi kısaca değerlendirilmesi gerekir.

Verimli konuşmalar için iletişim standardının her iki boyutu da (başkalarının stratejilerini analiz etme ve matematiksel dili kullanma) gereklidir. Bu boyutlar iletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme, bilgileri organize etme, fikirlerini paylaşırken matematiği kullanabilme, matematiksel düşüncelerini arkadaşlarına, öğretmenlerine ve başkalarına açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme, başkalarının matematiksel düşünme ve stratejilerini analiz etme, değerlendirme ve matematiksel fikirleri açık bir şekilde ifade etmede matematiksel dili kullanma becerilerini kapsar (NCTM, 2000). Bu becerilerin kazanılması için öğrencilerin birbirleriyle stratejilerini paylaşıp bunları analiz edebildikleri etkinlikler gerekir. Bu tür etkinlikler öğrencilerin icat ettiği stratejileri tartıştığı ve stratejileri bir eleştiri nesnesi haline getirebildiği bir zemin sağlar. Tüm stratejiler eşit değerde olmadığından, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, bir başka deyişle eleştirmek için başkalarının yöntem ve fikirlerini incelemeyi öğrenmeleri gerekir. Bu açıdan bakıldığında öğrenci yalnızca kendi fikirlerini açıklamakla kalmamalı başkalarının fikirleri üzerine konuşabilmeli, başkalarının eylemlerini sorgulayabilmelidir (Hintz ve Kazemi, 2014). Bu amaçlara hizmet edecek olan etkinliklerin eleştirel düşünme, akıl yürütme, ilişkilendirme gibi üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesinde etkili olacaktır.

Bu konuda yapılan çalışmaların problem çözme stratejilerini paylaşma seviyeleri ile problem çözme başarısı arasındaki ilişkiye (Webb, Franke, Ing, Wong, Fernandez, Shin ve Turrou, 2014), sınıf ortamındaki paylaşımların öz yeterliliğin geliştirilmesi üzerindeki etkisine (Yetkin Özdemir ve Pape, 2013), öğretmenlerin öğrencilerin sınıf içi üretici konuşmalara yönelmelerindeki rolüne (Webb, Franke, Ing, Turrou, Johnson ve Zimmerman, 2017) ve sınıf içi tartışmaların nasıl güçlendirilebileceğine (Hintz, 2014) yönelik olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarında; öğrencilerin strateji paylaşımı gibi üretken matematiksel tartışmalar yürütmesi öğrencilerin matematiksel kavramlar ve işlemlerle ilgili anlayış ve etkinlik geliştirmelerine yardımcı olduğu (Chapin, O’Connor ve Anderson, 2009; akt. Hintz, 2014), başkaları tarafından yapılan iddiaları dikkatlice incelemenin öğrencilerin matematik hakkında eleştirel düşünürler olmasını sağladığı (NCTM 2000), problem çözme stratejilerini paylaşma seviyeleri ile problem çözme başarısı arasında pozitif bir ilişki olduğu (Webb ve diğerleri 2014), konuşma yoluyla öğrencilerin matematiksel hataları tartışma, kişisel stratejilerin paylaşma ve sınıf arkadaşlarının çözümlerini dinleme imkanı bulduğu (Hintz, 2014) ifade edilmiştir. Ayrıca ilgili araştırmalarda çoğunlukla sınıf içi grup tartışmaları ve bu etkinliklerin sağladıkları üzerinde durulduğu görülmüştür ancak öğrencilerin bir başkasının stratejisini değerlendirme ve bu durum üzerinde matematik dilini kullanarak açıklamalar yaptığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hâlbuki bir başkasının stratejisini değerlendirme Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü, OECD) tarafından duyurulan Eğitim-2030 belgesinde ‘*geleceğe en iyi hazırlanan öğrenciler, başkalarının niyetlerini, eylemlerini ve duygularını anlayabilir*’ ifadesi ile kendine yer bulur (OECD, 2018). Bu ifade matematik disiplini yorumlandığında başkalarının matematiksel düşünme stratejilerini analiz etme ve değerlendirme olarak karşımıza çıkar.

Başkalarının matematiksel düşünme stratejilerini analiz etme ve değerlendirme Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Matematik Dersi Öğretim Programlarında (MEB, 2018, s. 8) özel amaçlar içinde “*problem*

çözme sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütmelerini rahatlıkla ifade edebilecek, başkalarının matematiksel akıl yürütmelerindeki eksiklikleri veya boşlukları görebilecektir” ifadesiyle yer almaktadır. Öyleyse öğrencilerin başkalarının fikirleriyle ilgilenip ilgilenmedikleri ve bu fikirleri nasıl ifade ettikleri ile ilgili araştırmaların yürütülmesi gereklidir. Çünkü konuşmalar matematik derslerinde öğrenmenin yaygın ve önemli bir parçasıdır ve öğrencilerin bir başkasının stratejisini değerlendirme durumlarının yanında fikirlerini matematik dilini kullanarak açıklama durumlarının incelenmesi gerekli görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yaşlıları tarafından çözülmüş problemleri analiz etme ve bu çözümlerle ilgili fikirlerini, matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarının incelenmesi olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yaşlıları tarafından bağımsız olarak çözülmüş problemleri analiz etme ve bu çözümlerle ilgili fikirlerini, matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarının sistematik yaklaşımla incelenmesine yer veren nitel bir çalışmadır.

Araştırmanın Deseni

Araştırma bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışması, bir ortam, tek bir konu, doküman veya belirli bir olayın ayrıntılı bir incelemesidir (Merriam, 1988, Yin, 1989; Stake, 1994 Akt. Bogdan ve Biklen, 2007, s. 59). Durum çalışmasının temel özelliği ‘durum’ un detaylı şekilde araştırılmasıdır. Durum çalışmaları kendisinden sonra yapılacak araştırmalar için oldukça detaylı bir bilgi sağlayacağı ve spesifik bir duruma yoğunlaştığından oldukça önemli bir desendir. Durum çalışmalarında birçok veri toplama yöntemi kullanılabilir; durumlar birbirinden farklı olduğu için genelleme söz konusu değildir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 77). Bu çalışmada “durum” ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çözülmüş problemleri analiz etmeleri ve bu çözümler üzerine konuşarak kendi matematiksel fikirlerini, matematik dilini kullanarak açıklamalarıdır. Durum çalışmasının sahip olduğu en belirgin nitelik güncel bir olgu, olay, durum, birey ve gruplar üzerine odaklaşıp, ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışmasıdır (Basse, 1999; Stake, 1995; Yin, 1994; Akt. Ekiz, 2003, s. 43). Durum çalışması, çalışma yapılan konu hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmayı ve olayı her açıdan anlamayı amaçlayan bir araştırma şeklidir. Yin’e (2003) göre, betimleyici durum çalışmalarında bir durum hakkında yeterli bilgi olmadığında bir veya iki örnek olay kullanılarak o durum hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada konuyla ilgili şimdiye dek ulaşılmamış olan bilgilere yönelik detaylı bilgi edinilmesi amaçlandığından araştırma, durum çalışması modellerinden betimsel durum çalışması olarak tasarlanmıştır.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalar küçük bir örneklemeyle gerçekleştirilir. Nitel araştırmalarda verilerin evrene genellenmesi amaçlanmadığından istatistiksel temsil edilebilirlik yerine, durumun derinlemesine incelemesi söz konusudur. Örneklemin araştırmanın gereksinin duyduğu bilgiyi karşılama önemli biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Karasar, 2016). Araştırmanın çalışma grubunu, Ordu İli Merkez ilçesinde yer alan bir okulda ilkokul dördüncü sınıfa devam eden 23 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Ayrıca çalışma grubu araştırmacının her hafta gözlemci olarak bulunduğu bir sınıftan tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni öğrencilerin görüşme esnasında yabancılaşma duymasının önüne geçmektir.

Veri Toplama Aracı ve Veri Toplama Tekniği

Nitel araştırmayı “gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmanın doğasına uygun olarak araştırma verilerini elde etmek için öğrencilerle birebir görüşme yapılmış ve yazılı dokümanlar olan çalışma kağıtları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Dokümanlar, veri toplama aracı olarak tek başına kullanılabileceği gibi diğer alan gözlemleri ve görüşmelerden derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla da kullanılabilir. Kişisel belgeler, günlükler, mektuplar, otobiyografiler, notlar, politik yazınlar, medyada yazılanlar, film, fotoğraf gibi veri kaynakları nitel araştırma çerçevesinde yardımcı olabilecek kaynaklardır (Maykut ve Morehouse, 1994, s. 106). Araştırma verileri, çalışma grubu dışındaki dördüncü sınıf öğrencileri tarafından çözülmüş problemleri

içeren çözüm kağıtları aracılığıyla toplanmıştır. Yetişkin araştırmacılar ya da öğretmenler tarafından yapılandırılan çözüm örnekleri yerine yaşlıları tarafından bağımsız olarak çözülmüş örnekler üzerinden çalışmak kullanılan çözüm kağıtlarının öğrenci seviyesine uygunluğun sağlanması açısından önemli görülmektedir. Araştırmada kullanılmak üzere seçilen çözüm örnekleri belirlenirken:

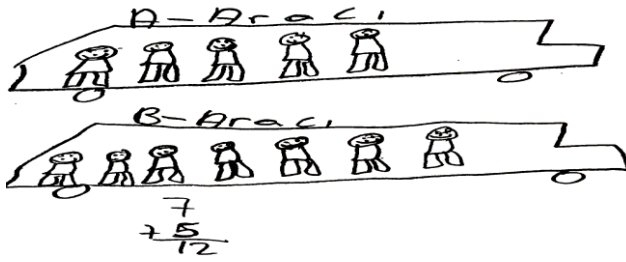
- öğrencilerin üzerine konuşmasına teşvik edecek şekil- resim gibi öğeler içermesi,
- model, sonuç ve gidiş yolu bakımından birbirinden farklı olması,

-açık ve anlaşılır nitelikte çözülmüş olması dikkate alınmıştır. Araştırmada ele alınan problem dört işlem becerisine dayalı ve Matematik Dersi Öğretim Programının dördüncü sınıfında yer alan ‘Doğal sayılarla çarpma işlemi gerektiren problemler çözer, Doğal sayılarla toplama işlemi gerektiren problemler çözer’ (MEB, 2019) kazanımlarına uygun olarak seçilmiştir. Seçilen problem çözümleri alanda uzman bir profesör ve araştırma görevlisinin yukarıda belirlenen kriterlere göre fikir birliği ile seçimleri sonucunda üç farklı çözüm veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca problem çözümleri seçilirken iki doğru çözüm ve bir eksik çözüm tercih edilmiştir. Seçilen doğru çözümlerin görsel temsil türü ve işlemler bakımından farklı olması ve öğrencinin bu çözümler arasındaki strateji farkını görmesi beklenirken eksik çözümün sonucunun ve çözümde kullanılan stratejinin diğer çözümlerden farklı olması tercih edilmiştir. Problem ve seçilen çözüm yolları aşağıdaki gibidir:

Problem: *A model araçlar 5 kişilik, B model araçlar ise 7 kişiliktir. A model araçlardan 3 tane ve B model araçlardan 4 tane yola çıkıyor. Araçlar tamamen dolu olduğuna göre toplam yolcu sayısı kaçtır?*

$$\begin{array}{l}
 \text{A model} \quad \boxed{} \boxed{} \boxed{} \boxed{} \boxed{} \times 3 = 15 \\
 \text{B model} \quad \boxed{} \boxed{} \boxed{} \boxed{} \boxed{} \boxed{} \times 4 = 28 \\
 \hline
 \begin{array}{r}
 28 \\
 +15 \\
 \hline
 43
 \end{array}
 \end{array}$$

Şekil 1: Çözüm-1

Şekil 2: Çözüm-2

$$\begin{array}{l}
 \text{A model):} \quad \begin{array}{cccccc} \square & \square & \square & \square & \square & \square \\ \square & \square & \square & \square & \square & \square \end{array} \\
 \begin{array}{r} 5 \\ \times 3 \\ \hline 15 \end{array} \\
 \text{B Model) :} \quad \begin{array}{cccccc} \square & \square & \square & \square & \square & \square \\ \square & \square & \square & \square & \square & \square \\ \square & \square & \square & \square & \square & \square \\ \square & \square & \square & \square & \square & \square \end{array} \\
 \begin{array}{r} 7 \\ \times 4 \\ \hline 28 \\ +15 \\ \hline 43 \end{array}
 \end{array}$$

Şekil 3: Çözüm-3

Çalışmada veriler araştırmacılar tarafından Şekil 1, 2 ve 3'te sunulan problem çözümleri üzerine öğrencilerle görüşme yoluyla elde edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Görüşmelerin öncesi, gerekli resmi izinlerin alınması ve okul yönetimi, ilgili öğretmen ve çalışmaya katılacak öğrencilerin velilerinden onay alınmasını takiben araştırmaya katılacak öğrencilere araştırmanın amacı ve kapsamının detaylı bir biçimde anlatılmasını içermektedir. Çalışmanın öğrenciyi başarı yönünden ya da görüşmecinin sorularının doğru ya da yanlış cevaplanmasının önemli olmadığı, yalnızca sürecin incelenmesinin amaçlandığı açıklanmıştır. Görüşme okul tarafından tahsis edilen bir odada gerçekleştirilmiş ve ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir. Böylelikle görüşme ortamının kısa süre sonra unutulmasının önüne geçilmiştir. Görüşmeler sırasında, öğrencilerin düşüncelerini açığa çıkarmak için seçilen örnek çözümler öğrencilere çalışma kâğıtları ile yöneltilmiş ve araştırmacıyla olan sözlü ve sözsüz iletişimleri kaydedilmiştir.

Çözüm kâğıtları önce öğrencilere tek tek gösterilmiş ardından üç çözüm birlikte gösterilerek öğrencilerden çözümleri kendi cümleleriyle anlatmaları ve kullanılan stratejileri karşılaştırarak açıklamaları istenmiştir. Araştırmada öğrencilere çözüm hakkında konuşmalarını sağlayacak olan ‘bu çözümü anlatır mısın, sence bu çözümle diğeri arasındaki benzerlikler/farklar nelerdir, bu problemi çözen biri hangi aşamalardan geçer, bu problemi çözerken nerede sorun yaşanmış olabilir, farklı çözümler görmek senin için ne ifade ediyor, kullanılan yöntem etkili olmuş mudur, bu problemi çözen biri hangi bilgilerden faydalanmıştır, eksik olan işlemin nedeni nedir, sen olsan farklı nasıl çözerdin, bu problemi çözen bir kişi ne öğrenmiş olabilir’ soruları yöneltilmiştir. Bireysel olarak yapılan görüşmeler her öğrenci için her bir çözüm yaklaşık 8 dakika sürmüştür.

Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacının rolü oldukça önemlidir. Çünkü nitel araştırmalarda, araştırmacı konuyu ve katılımcıları daha iyi anlayıp analiz edebilmek için çalışmaya bizzat katılan, kavramların ortaya çıkmasını uygun ortamı soruları ile yönlendiren, katılımcılarla birebir görüşen kişi konumundadır, yani sürecin bir parçasıdır. Bu araştırmada araştırmacı öğrencilerle sohbet eden, fikirlerini ifade etmelerini sağlamak için yardımcı sorular kullanan kişidir.

Verilerin Analizi

Öğrencilerle yapılan görüşmelerin ses kaydından yazılı metinlere dönüştürülmesini takiben veri analizi süreci başlamıştır. Bu süreçte araştırma amacına uygun olarak veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinin uygulanması birkaç aşamada gerçekleştirilmektedir. Birinci aşama analitik betimleme ve kodlamadır. Bu kısımda verinin birtakım kategorilere bölünmesi söz konusudur. Kodlama analiz kategorilerinin saptanmasıyla başlar. Analiz kategorileri veri ile ortaya konulması istenen boyutlarla ilgilidir (Bilgin, 2014). Kategorilerin belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Kategorilerin homojen, ayırt edici, objektif, bütünsel, amaca uygun ve anlamlı olmasına dikkat edilmelidir (Bardin, 1977 akt. Bilgin, 2014). Kategorilendirme aşamasında benimsenebilecek iki yaklaşım vardı. Birinci yaklaşımda var olan bir kategori sistemi kullanılır bu kapalı yaklaşım olarak adlandırılır. Açık yaklaşım olarak adlandırılan diğer yolda ise kategoriler önceden saptanmamıştır; veri ele alındıktan sonra bu kategoriler oluşturulur (Bilgin, 2014). Bu araştırmada benimsenen açık yaklaşım ile aşağıdaki kategoriler oluşturulmuştur:

Fikirlerin ifade edilmesinde matematiksel dilin kullanımı

Verilen çözümü probleme dayalı açıklama

Problemden bağımsız yalnızca verilen çözüme odaklanma

Problemi ve verilen çözümü anlayamama

Bir başkasının stratejisini anlama

Bir başkasının stratejisini değerlendirme

Verilen çözümü probleme dayalı değerlendirme

Verilen çözümdeki eksikleri belirleyip öneride bulunma

Kategorilerin belirlenmesinin ardından içerik analizinin çıkarım basamağı başlamıştır. Bu basamakta veriyi kuşatan neden- sonuç ilişkileri veya veri kaynaklarının özellikleri hakkında çeşitli yordamalar yapılır. Yordamalar analizi yapılan konuya özgü nitelik taşır ve genellenemez (Bilgin, 2014). İçerik analizi yönteminin geçerlik ve güvenilirliği temelde kodlayıcı güvenilirliği ve kategorilerin belirli ve tutarlı olma durumuna bağlıdır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği başlığında bu hususlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için nitel araştırmanın doğasına uygun olan inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik terimleri kullanılır (Lincoln ve Guba, 1985 akt. Creswell, 2013). Bu araştırmada inandırıcılık, derinlik odaklı veri toplama ve uzman incelemesi stratejileri ile sağlanmıştır. İnandırıcılık sağlamaya yönelik stratejiler olarak önerilen (Yıldırım ve Şimşek, 2011) bu stratejilerden derinlik odaklı veri toplamada araştırmacıların elde ettiği sonuçları birbiriyle karşılaştırarak bazı örüntülere ulaşacak şekilde incelemesi yoluyla sağlanmıştır. Araştırmanın uzman incelemesi boyutunda araştırma sürecinde uzmanlar arasında düzenli toplantılar yapılmıştır. Bunun amacı araştırma deseni, veri toplama ve analiz, sonuçlara ulaşma ve yorum aşamalarının geçerli ve tutarlı olmasına katkı sağlanmasıdır. Ayrıca tüm sürecin detaylı anlatımı ve ham verinin doğrudan alıntılarla sunulmasının inandırıcılık için önemli görülmektedir (Creswell ve Miller, 2000). Araştırmanın yöntem başlığı altında bu bilgiler ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Güvenirliğin sağlanması için kodlayıcılar arası görüş birliği desteklenmektedir (Silverman, 2005). Araştırmada kodlayıcı güvenilirliği kapsamında üç uzmanla (bir profesör ve iki alan uzmanı) veriler paylaşılarak kodlayıcılar arasında yapılan değerlendirmeler, araştırma verileri ve bulgular arasında uyum olduğunu göstermiştir. Bu adımlar araştırmanın tutarlılık ve teyit edilebilirlik özelliklerinin sağlanması için yeterli görülmüştür.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışmada elde edilen veriler fikirlerin ifade edilmesinde matematiksel dilin kullanımı, bir başkasının stratejisini anlama-değerlendirme ve farklı çözümler görmenin nasıl bir deneyim olduğuna yönelik öğrenci ifadeleri başlıkları altında sunulmuştur.

Fikirlerin İfade Edilmesinde Matematiksel Dilin Kullanımı

Öğrencinin matematiksel dili kullanımı yapılan açıklamanın gerekçesini içerdiğinde, sunulan duruma yönelik neden-sonuç ilişkisi içinde anlama ve açıklamaya dayalı ifadeleri *verilen çözümü probleme dayalı açıklama* kategorisinde, neden-sonuç ifadelerini içermeyen, bir başkasının problem çözme sürecinin değerlendirilemeyip yalnızca betimlendiği ifadeler ise *problemden bağımsız yalnızca verilen çözüme odaklanma* kategorisinde değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bir başkasının çözümü hakkında konuşurken kullandığı dil matematikle ilgili konuşma dilidir. Matematiksel dil genellikle öğrencilerin kavramları kullanarak durumları açıklaması temelinde değerlendirilmektedir (Çalikoğlu-Bali, 2003). Ancak bu çalışmada matematiksel dil gerekçeleri belirterek matematiksel bir durum hakkında konuşmak olarak değerlendirilmiştir. Alanyazında matematik dili farklı ölçme araçlarıyla değerlendirilmektedir. Örneğin Çalikoğlu (2002), matematik öğretiminde dil ölçөгünü geliştirirken matematik dilinin bileşenlerini sözlü anlatım, yazılı anlatım, sembolik anlatım ve problem oluşturma olarak belirtmiştir. Bu araştırmada matematik dili, sözlü anlatımların incelenmesi aracılığıyla değerlendirildiğinden araştırma, dilin konuşmaya dönük boyutuyla sınırlıdır. Çalışmanın fikirlerin ifade edilmesinde matematiksel dilin kullanımının incelenmesi boyutunda öğrencilerden gördükleri çözümü kendi cümleleriyle anlatmaları istendiğinde öğrenciler çeşitli anlatımlar yapmıştır. Bu anlatımlar yapılan analizler sonucu belirlenen kategoriler etrafında sunulmuştur.

Verilen Çözümü Probleme Dayalı Açıklama

Çalışmaya katılan 23 öğrenciden 13' ü Çözüm-1'e yönelik olarak problemi çözen öğrencinin ne düşünmüş olabileceğiyle ilgili görüşlerini verilen çözümü probleme dayalı olarak doğru bir şekilde açıklamıştır. Bu gruptaki öğrenciler önce problemi okumuşlar daha sonra da verilen çözümü değerlendirmişlerdir. Bu gruptaki öğrenciler verilen durumu daha çok neden-sonuç ilişkisi içinde ele almışlar ve akranlarının nasıl akıl yürüttüklerini problemin çözüm sırasına göre açıklamışlardır. Örneğin;

Ö2: Her araçta kaç yolcu olduğunu önce göstermiş. A model 5 kişilikmiş A aracında 3 tane varmış. Önce A aracını göstermiş 3 kişilik olduğuna göre bunları göstermiş. A model araçlar 5 kişilik olduğundan daha kolay bulmamız için 3'le çarpmamız gerekir sonuçta 15 bulmuş. 15 A aracındaki toplam kişi sayısı. B model araçlar 7 kişilikmiş burada da 4 tane araba yola çıkmış. Aynısını yapmış 7'yle 4'ü çarpmış. 28 bulmuş. Bunlar 15 ve 28 A model ve B modelin yolcu sayısı. Bunları toplamış 43'ü bulmuş. Bu doğru yapmış.

Ö10: İlk önce A'yı göstermiş 5 kişilik sonra B'yi 7 kişilik göstermiş. A modeli 3 tane olduğu için 3'le çarpmış 15 çıkmış. B modeli 4 araç olduğu için 28 yapmış. Toplam yolcu sayısını sorunca da 28'le 15'i toplamış.

Ö20: A model araçlar 5 kişilik olduğu için 5 tane kare yapmış. B modeller de 7 kişilik olduğu için 7 tane kare yapmış. 3 tane A aracından olduğundan 3'le çarpmış 15. 3 tane A modeldeki kişilerin sayısını bulmuş. B'de de 7 kişilik 4 tane araç olduğundan 28 kişiymiş. Toplam kaç yolcu sorduğu için 28'le 15'i toplamış 43.

Farklı bir şekilde Çözüm- 2 üzerine yapılan görüşmede bazı öğrenciler (f=4) çözümde verilen eksik çözümü belirtmekle kalmamış, çözüm yapılması gerekenleri de belirtmiştir. Örneğin Ö20, Ö16 ve Ö17 kodlu öğrenciler, gördüğü problem cümlesine dayalı olarak verilen çözümü anlatması istendiğinde, çözümü açıklamakla kalmamış sorulmamasına rağmen problemdeki eksikliği fark ederek hatanın giderilmesi için yapılması gerekeni de belirtmiştir.

Ö20: Bir tane araç çizmiş A aracı 5 kişilik olduğu için içine 5 yolcu çizmiş. B aracı da 7 kişilikmiş. 1 tane araba çizmiş yine içine 7 tane yolcu çizmiş. Sonra 7'yle 5'i toplamış 12 yolcu demiş. Burada bir aracın yolcu sayısı bulunmuş. Ama 3 tane A model aracın ve 4 tane B modelin bulmalıydı.

Ö16: 5 kişilik dediği için 5 tane kişi yapmış. B modelinde de 7 kişiliktir deyince 7 tane kişi yapmış. Doğru gitmiş ama devam etmesi gerekiyordu. Önce 5'le 3'ü çarpacaktı 3 tane A aracı olduğu için sonra B'de de 4'ü 7'yle çarpıp sonra toplayacaktı.

Ö17: Bu da bir araç yapmış içine 5 tane kişi yapmış sonra B aracına 7 kişi yapmış bunları toplamış 12 yapmış. Bu bir tane aracı toplamış 3 ve 4 araç diyordu onları toplamamış. Araç sayısı farklı.

Problemden Bağımsız Yalnızca Verilen Çözüme Odaklanma

Çalışmaya katılan 23 öğrenciden 4'ü her ne kadar kendilerine problem cümlesi gösterilmiş olsa da bu durumu dikkate almayıp yalnızca öğrenci çözümüne odaklanmışlardır. Bu durum öğrencilerin hem problemi dikkate okumadığı hem de okumuş olsa bile dikkate almayıp yalnızca çözümü betimleme yoluna gittiklerini düşündürmüştür. Örneğin:

Ö15: Arabanın içindeki kişileri toplamış.

Ö7: Arabanın içine 5 çocuk çizmiş.

Ö1: Bu araca 5 kişi koymuş, diğerine de 7 kişi koymuş. 7'yle 5'i toplamış 12 bulmuş. Doğru bulmuş.

Öğrenciler ifadelerinde daha çok 'çarpmış, toplamış, bulmuş' gibi ifadeler kullanmışlar, ancak neden böyle yapıldığı konusunda fikir yürütememişlerdir. Başka bir deyişle öğrenciler yalnızca verilen resimdeki sayılara ve bu sayılarla yapılan işlemleri sözel bir şekilde ifade etmişlerdir. Ayrıca bulunan sonucu da doğru kabul etmişlerdir.

Problemi ve Verilen Çözümü Anlayamama

Çözüm-1 üzerine yapılan konuşmalarda 23 öğrenciden 6'sının problemi ya da çözümü anlayamadıkları görülmüştür. Bu gruptaki öğrencilerin verilen modeli anlamadıkları, problemde verilenlerle ilişkilendiremedikleri göze çarpmaktadır. Ayrıca kullanılan matematik dilinde de kavramları hatalı kullandıkları da görülmektedir. Örneğin, Ö12 kodlu öğrencinin verilen örnekte hangi temsilin neyi ifade ettiğini kavrayamamış olmasından doğan bir ifadelendirme problemi göze çarpmaktadır. Bu örnek öğrencinin kavrayışındaki bir güçlüğün ortaya çıkarılması bakımından önemli görülmektedir. Başka bir açıdan ise bu tür görüşmeler çocukların hatalarının da ortaya çıkmasında yardımcı olmaktadır. Örneğin, öğrenci "kare" biçimindeki şekillere "küp" demektedir.

Ö12: Burada olan küp sayısı ile 3'ü çarpınca 15 çıkmış. 3'le 5'i çarpınca 15 çıkmış. Burada da 7 küp var 4'le çarpınca 28 çıkmış. Sonra bunları toplamış. Sonuç da 43 çıkmış.

A: 15 neyi ifade ediyor?

Ö12: A modelini.

A: 28 neyi ifade ediyor?

Ö12: Küp sayısı ile 4'ün çarpımını.

A: Kare sayısı neyi ifade ediyor?

Ö12: (cevap yok)

Bunun gibi örneklerde öğrencilerin matematik dilini kullanarak açıklama yapamadığı görülmektedir. Zayıf anlatım gerçekleştiren öğrencilerin yaşadığı zorluk, çözümlerdeki gösterimlerin problemin hangi özelliğiyle ilişkili olduğunun kavranamaması/açıklanamaması olarak kendini göstermektedir. Örnekler incelendiğinde zayıf matematiksel anlatım ile güçlü anlatımın birbirinden ayrıldığı noktalar kolaylıkla fark edilmektedir. Öğrenciler bir başkasının çözümünü değerlendirirken çözümü gerçekleştiren kişinin kullandığı temsillerle (kutular, insan temsilleri vb.) problem bağlamı arasında ilişki kurarak problemi yorumlayabilmelidir. Örneğin çözümlerde niçin belirli sayıda kutu çizildiği, bu çizimlerin neyi ifade ettiğinin anlaşılması ve '... olduğu için ... yapmış' ifadelerinin kullanılması öğrencilerin güçlü bir matematiksel anlatıma sahip olduğunu gösterir. Burada kullanılan örnek problemde A model araçların 5 kişilik olduğu ve bu araçlardan 3 tane yola çıkacağı için çarpma işlemi yapılarak 15'e ulaşıldığı açıklanabiliyor olmalıdır.

Bir Başkasının Stratejisini Anlama

Bir başkasının stratejisini anlama becerisinin değerlendirilmesi aşamasında öğrencilerden çözümlerde kullanılan stratejileri belirlemeleri istenmiştir. Bu amaçla her iki çözümün sayısal sonucu aynı iken çözümün görsel temsili farklılaşmakta olan Çözüm-1 ve Çözüm-3 kullanılmıştır. Öğrencilerden çözüm stratejilerindeki bu farkın nedenini açıklamaları istenmiştir. Çalışmaya katılan 23 öğrenciden 14'ü kolaylıkla farklı stratejilerin nedenini açıklamıştır. Bu soruya verilen yanıtların bir başkasının stratejisini değerlendirmede önemli bir gösterge olduğu düşünülmektedir.

Ö16: Burada (Çözüm-1) araç 5 kişiliktir demiş 5 kişiliği ve bir aracın kaç kişilik olduğunu göstermiş. Burada (Çözüm-3) A modeli 5 kişilik ama toplam 3 aracı var onları çarpıp A modelinde kaç kişi bindiğini göstermiş, 3 tane araçta kaç kişi olduğunu.

Ö17: Bu (Çözüm-1) bir araçtaki kişileri çizmiş kutu yapmış. Bir araç var 3 tane olduğunu sayıyla belirtmiş. Burada (Çözüm-3) ise toplamı yapmış. Tüm araçları çarpıp kutuyla belirtmiş.

Ö18: Burada (Çözüm-1) 1 aracın 5 kişilik araç olduğunu göstermiş. Bu (Çözüm-3) sadece toplamı yapmış toplam gidenleri kutu yapmış.

Ö19: Aynı şey değil çünkü bu (Çözüm-1) önce 5 tane kutu yapmış 3'le çarpmış. Bu da (Çözüm-3) önce çarpmış sonra kutu yapmış.

Ö20: Burada (Çözüm-1) tek bir A arabanın kaç yolcu aldığını göstermiş. Burada (Çözüm-3) A modelden 3 tane çıkmış yani 3 tane A model araba yola çıkınca kaç yolcu olduğunu göstermiş.

Örnek olarak kullanılan problemde 1 adet A ve 1 adet B araçlarının aldığı kişi sayısını kutuyla gösterilerek çarpmanın yapıldığı ve toplamda 3 adet A aracının ve 5 adet B aracının aldığı kişi sayısının kutularla gösterildiği ve sonunda toplama işlemi yapıldığı iki farklı çözüm öğrencilere sunulmuştur. Örnek cevaplarda görüldüğü üzere öğrenciler çözüm stratejileri arasındaki farkı kolaylıkla açıklamıştır ve gösterimlerdeki farklı kutu sayısının işlemlerin yapılışı ile bağlantısını fark ettiklerini bildiren söylemlerde bulunmuşlardır. Bu durum öğrencilerin farklı stratejileri anlama ve değerlendirmeyi rahatlıkla gerçekleştirebildiğini göstermektedir.

Bir Başkasının Stratejisini Değerlendirme

Takip eden bir etkinlik olarak bir başkasının stratejisini değerlendirme becerisinin belirlenmesi kapsamında öğrencilerden Çözüm-1 ve Çözüm-2'yi karşılaştırmaları istenmiştir. Bu aşama için tercih edilen çözümlerin görsel temsil türü ve işlemler bakımından farklı olması dikkate alınmış ve öğrencilerin bu farkları ayırt edip edemeyecekleri yoklanmıştır.

Verilen Çözüme Dayalı Açıklama

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin 15'i akranlarının hem işlemsel hem de görsel gösterimlerini değerlendirmede sorun yaşamamıştır.

Ö3: Gösterdiği kişi sayısı farklı burada kutuları insan yerine saysak aynı. Burada (Çözüm-1) kutu var. Burada (Çözüm-2) araç ve insan çizmiş. Bir de eksiklik var burada.

Ö13: Burada (Çözüm-1) kutu olarak göstermiş. Gösteriş farklı. Burada (Çözüm-2) 5'i insan olarak göstermiş.

Ö14: İki de toplama var bu (Çözüm-1) kısa yoldan toplama yapmış. Araba ve kişilerle benziyor. Kişi sayısı farklı.

Ö8: Sayı ve işlem yapmış kareler var. Birinde (Çözüm-2) şekil çizerek yapmaya çalışmış.

Ö9: İki de model olarak göstermiş. Bu (Çözüm-1) çarpmış ve araçla çarpmış. Farklı yöntem kullanmış çünkü bu öğrenci blokla göstermiş karelerle göstermiş. Bu (Çözüm-2) direkt kişileri toplamış ama bu resim çizmiş.

Problemden Bağımsız Yalnızca Verilen Çözüme Odaklanma

Çalışmaya katılan 3 öğrenci akranlarının stratejilerini karşılaştırırken sorun yaşamıştır. Bu aşamada kullanılan Çözüm-1 ve Çözüm-2'yi görsel temsil türü ve işlemler bakımından değerlendirmeyip yalnızca öğrenci çözümü betimleme yoluna gitmiştir. Örneğin:

Ö21: Bu direkt 15 kişi bunları toplamış B' de de 28 kişi bunları yapmış toplamış.

Ö11: Önce 5 kişilik var hemen 3'le çarpmış.

Verilen Çözümü Değerlendirirken Eksiklikleri Belirleme ve Öneri Sunma

Çalışmaya katılan 23 öğrenciden 5'i örneklerde görüldüğü gibi iki çözüm arasındaki görsel temsil temelli farkları kavrayıp kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bu etkinlik öğrenciler için hem karşılaştırma hem de kavrama becerileri açısından oldukça önemlidir. Öğrenciler bu yorumları yaparken aslında Çözüm-2'deki stratejinin eksik yönlerini vurgulayan cümleler kurmuştur.

Ö14: Burada çarpma eksik. Çünkü 3 tane A var 4 tane B var.

Ö5: 7'yle 5'i toplamış. Toplama doğru ama burada diyor ki 3 tane A aracı ve 4 tane araç yola çıkmış. Araçları eksik çizmiş.

Ö2: A aracının kişi sayısını göstermiş. B'yi de göstermiş. Zaten A 5 kişilik diyor ama 3 tane var diyor. Bu yanlış yapmış direkt kişi sayısını bulmuş. B araçta da böyle yapmış. Araba sayısı eksik.

Ö4: Eksik olan bunları toplamış. 7'yle 4'ü çarpmalıydı. 5'le de 3'ü çarpmalıydı.

Bir başkasının stratejisini değerlendirirken öğrencilerin problemdeki verilenleri ve istenenleri anlama, kurallar üzerinden başkasının çözüm yöntemini açıklama, temel kavramlara atıf yaparak ve farklı stratejiler üzerinden başkasının çözüm yöntemini açıklama, bir başkasının hata ve eksikliklerini belirleme aşamalarından geçtiği görülmektedir.

Uygulamanın Kazandırdıkları

Araştırma kapsamında öğrencilerle yapılan konuşmalar sonlanırken yapılan bu etkinliğin onlar için nasıl bir deneyim olduğuyla ilgili sorular da sorulmuştur. Bu kategori altında veriler incelendiğinde öğrenciler bu uygulamanın daha çok strateji kazanmalarına katkısı olduğunu, yanlış çözümlerden ders aldıklarını,

çözümün kontrol edilmesi gerekliliğini ve verilen durumun problemin anlaşılmasını kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Örneğin:

Ö3: *Bir soruyu ikiden fazla farklı şekilde yapabileceğimizi gösterdi.*

Ö5: *Bunların sorusu aynı ama işlemleri farklı sonuçları da farklı olabileceğini gördüm.*

Ö7: *Mesela yanlış çözümlerimizde bunlar aklımıza gelir.*

Ö8: *Doğrudan yanlışı ayırıyoruz. Yanlışı bulunca bir dahakine doğruyu yaparız yanlışı yapmayız.*

Ö9: *Mesela herkes doğru sonucu bulamayabilir farklı sonuçlar verebilir farklı sonuçlar bulabilir. Mesela hangisinin doğru olduğunu öğreniriz. Dikkatli olmamızı problemi yapınca kontrol etmemizi. Soruyu okuduk anlamadığımızı düşünürsek bir daha okumamızı.*

Ö13: *Beynimizi geliştirir. Problemin sonucunu görürüz.*

Ö14: *Böyle görmek soruları daha kolay yapıyor.*

Öğrencilerin yapılan karşılaştırma etkinliğine yönelik olarak olumlu ifadeler kullandığı ve farklı çözümleri görmeyi bir öğrenme aracı olarak görüldüğü söylenebilir. Bu etkinliklerin sınıf içinde küçük gruplarla ya da birebir konuşmalarla gerçekleştirilmesinin hem öğrenci hem de öğretmenler için eğlenceli ve verimli, üretken bir öğrenme ortamı yaratacağı düşünülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Matematiksel dilin kullanımı üzerine elde edilen bulgulardan yola çıkarak, ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin kendi fikirlerini matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarına yönelik ulaşılan sonuçlara göre, öğrencilerin matematiksel bir durum hakkında konuşurken problem bağlamını ve çözümü kavrayıp metin ve çözüm arasında ilişki kurabildikleri, bu ilişkiyi cümlelerinde neden-sonuç ifadelerine yer vererek açıklayabildikleri görülmektedir. Öğrencilerin bazıları ise sunulan matematiksel durumu (çözümü) betimlemenin ötesine gidemedikleri görülmüştür. Bu sonuçlar öğrenme ortamlarında öğrencilerin kavrama düzeylerinin ortaya çıkarılmasında onlara konuşma imkânı sunmanın önemli bir öğrenme ve düzey belirleme aracı olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmadan edinilen bulgulara göre, öğrencilerin matematiksel bir durum hakkında konuşurken kullandıkları dilin güçlü veya zayıf olması, aynı zamanda öğrencinin problem bağlamını kavrama düzeyiyle ilgili olduğu söylenebilir. Öğrenci sunulan bir matematik çözümünü değerlendirmek için önce problemi okur ve çözüm ile problemin metni arasında bir ilişki kurar. Problem metninin anlaşılması ve ilişkilendirme becerisi bireyde geliştikçe bu gelişim matematiksel ifadelerde kendini gösterir. Bu fikri destekleyen Schleppegrell'e (2007) göre dil, durum hakkında bağlamsal bilgi sağlar, matematik sembolizmi varlıklar arasındaki ilişkilerin desenini tanımlar ve gerçek hayat ile problemde inşa edilen matematiksel süreçler arasında bir bağlantı kurar. Benzer şekilde Chi'e (2000) göre bir açıklama oluşturma sürecinde öğrenciler durumun belirgin özellikleri hakkında düşünebilir ve problemleri çözmek için belirli çıkarım kuralları oluşturma ve hatalı zihinsel modellerini onarma konusunda kendi içlerinde açıklama yapabilirler. Bu durum öğrencilerin kendi bilgilerini kontrol etmesi yani üstbiliş becerileri ile yakından ilişkilidir.

Öğrencilerin teknik kelimeleri, matematikte anlamlı hale gelecek dil kalıplarında kullanabilmeleri gerekir. Sadece matematiksel kelimeleri bilmek yeterli değildir; öğrencilerin ayrıca bu kelimelerle bağlam içinde açıklayarak kullanılmalıdır. Moschkovich' in (1999) belirttiği gibi, öğrenciler konuşmalara hem sözlü hem de yazılı olarak çözüm süreçlerini ve varsayımları açıklayarak, sonuçları kanıtlayarak ve argümanlar sunarak katılmalıdır. Öğrencilerin genişletilmiş biçimlerinin gelişimini teşvik etmenin bir yolu olan matematik hakkında konuşmak, öğrencilerin birbirleriyle konuşmalarını sağlamaktır. Öğrencileri matematik kavramlarını tartışmak üzere gruplandırmak, sınıfta öğretmen merkezli bir ortamın oluşmasını sınırlandıracağından, matematik dersliklerinde grup çalışması ve tartışma ortamları yaygınlaştırılmalıdır.

Tartışma ve konuşma ortamları öğretmenler için de oldukça önemlidir. Öğrencilerin fikirlerini açıkladıkları ve yöntemlerini tartıştıkları durumlar, öğretmenlere kendi matematik anlayışlarını yeniden düşünme ve derslerini öğrencilerin ihtiyaçlarına göre planlama fırsatı verir (Beaton, 1994; Cobb, Yackel

ve Wood, 1992). Öğrencilerin öğrenmelerini geliştirme ve öğretmenlerin uygulamalarında da değişikliklere zemin hazırlaması bakımından bir başkasının matematiğini tartışma oldukça verimli bir etkinlik olarak görülmektedir. Araştırma sonuçlarını destekler şekilde O'Halloran (2000) matematik sembolizmindeki anlamları açmak ve öğrencilerin matematik için anlam ifade etme biçimlerini çizmelerine yardımcı olmak için matematiğin çok yönlü yapısını kullanmanın bir yolu olarak sözlü dilin tartışma ortamları içinde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yöntem ile öğrencilerin kavrama süreçlerindeki hataların görünür kılındığı söylenebilir.

Başkasının stratejisinin değerlendirilmesi konusunda ise tüm dil gelişiminde olduğu gibi, öğrencilerin anlamlı bir söylem inşa ettikleri etkileşimli etkinliklerde matematiği kullanma fırsatlarına ihtiyacı vardır. Hem bu fırsatın verilmesi hem de öğrencilerin matematiksel bir içerik olarak bir problemi değerlendirilme sürecindeki içsel durumunu görmemizde bir araç olarak örnek çözümler üzerinden strateji değerlendirmesi yapmak oldukça kullanışlıdır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre öğrencilerin bir başkasının stratejisini değerlendirirken problemdeki verilenleri ve istenenleri anlama, kurallar üzerinden başkasının çözüm yöntemini açıklama, temel kavramlara atıf yaparak ve farklı stratejiler üzerinden başkasının çözüm yöntemini açıklama, bir başkasının hata ve eksikliklerini belirleme aşamalarından geçtiği görülmüştür. Tüm bu adımlar öğrencilerin kavram bilgisi, işlem bilgisi, analiz etme becerisi, eleştirel düşünme becerisi gibi kritik bilgi ve becerileri ile ilişkilidir. Sınıf içi uygulamalarda bu tür karşılaştırma, çözümünü anlatma, başkasının çözümü üzerinden kendi fikirlerini matematiksel olarak ifade etme temelli etkinlikler yapılması öğrenciler için eğlenceli ve geliştirici olacaktır. Yapılan araştırmalar bulguları destekler niteliktedir. Örneğin öğrencilerden kullandıkları stratejileri detaylıca anlatmaları istendiğinde öğrencilerin daha yüksek bir matematik performansı sergilediğini görülmüştür (Webb ve diğerleri, 2014). Öyleyse bir başkasının stratejisini değerlendirmek hem eleştirel düşünmeyi hem de kendisinden önceki anlama basamağını içerdiğinden öğrenciler için geliştirici olduğunu söylemek mümkündür.

Öğrenciler başkalarıyla konuşmaları sırasında düşüncelerini detaylandırdıkları zaman bilişsel bir ayrıntılandırma perspektifine göre (O'Donnell, 2006) kendi bilgi ve anlayışlarını yeniden yapılandırmaya katılmaya yönlendirilmiş olurlar. Çalışmada yapılan etkinlikte de öğrenciler bir durumu değerlendirmeyi kendi ifadeleriyle 'doğruyu yanlış ayırmalarını sağlayan, bir sorunun farklı şekillerde çözülebileceği gösteren' bir deneyim olarak belirtmişlerdir. Destekler nitelikte, Bargh ve Schul'a göre (1980) yeni stratejiler ve bilgiler edinerek yeni bakış açıları ve anlayış geliştirmek; materyali başkalarına açıklamaya, açıklanacak bilgiyi prova etmeye, materyali yeniden düzenlemeye ve açıklığa kavuşturmaya, kendi kavram yanlışlarını tanımaya, kendi anlayışlarındaki boşlukları doldurmaya, yeni bilgiler ve önceden öğrenilen bilgiler arasındaki bağlantıları güçlendirmeye, içselleştirmeye teşvik ederek öğrenmeyi güçlendirir.

Öğrencilerin açıklamalarını dinlemek, öğretmenin ve diğer öğrencilerin bir öğrencinin düşüncesi hakkında daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda öğrencinin paylaşmayı iki önemli şekilde yapmasına yardımcı olur. Öncelikle, paylaşım öğrencinin anlayışını geliştirmesine yardımcı olur çünkü sözlü olarak matematiksel fikirler arasında bağlantılar kurabilir ve derinleştirebilir. İkinci olarak, paylaşım öğrencinin matematiksel bir açıklamada neyin önemli olduğunu öğrenmesini sağlar. Bilişsel yaklaşım açısından baktığımızda öğrencilerin birbirinin stratejilerini değerlendirmesi, stratejiler üzerinden eleştirme ve tartışma ortamlarını yaratması yüksek akıl yürütme ve öğrenme düzeylerine temel oluşturmaktadır; çünkü öğrenme, şemalarda yaşanan dengesizlik durumları sonucunda ortaya çıkar. Benzer şekilde sosyal yapılandırıcılıkta belirtildiği gibi birlikte öğrenme ortamları öğrencilerin birbiri ile müzakere ederek öğrendiği bir süreç gerçekleştirilmesine olanak tanır. Yapılan çalışmalar da ayrıntılı tartışma ortamları ve öğrenme çıktıları arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır (Webb ve diğerleri, 2014; Webb ve diğerleri, 2017; Webb, 2009; Webb, Franke, De, Chan, Freund, Shein, ve Melkonian, 2009). Öyleyse öğrencilerin problemleri analiz etme, problem durumları üzerine konuşarak kendi matematiksel fikirlerin matematik dilini kullanarak ifade etme ve başkasının stratejisini anlama ve değerlendirmeye yönlendirilmesi matematiğin temel bileşenlerinden olmalıdır.

SINIRLILIKLAR VE GELECEK ARAŞTIRMALAR

Bu çalışma birtakım sınırlılıklara sahiptir. İlk sınırlılığı çalışma grubuna dâhil olan öğrencilerin sayısı oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dahil edilen 23 öğrenciden elde edilen verilerin gerçeği temsil edışı

sınırlıdır. Araştırmanın ikinci sınırlılığı ise öğrencilerin bir başkasının stratejisini anlama ve buna yönelik fikirlerini, matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarının görüşme aracılığıyla incelenmiş olmasıdır. Öğrenciler sınıflarında veya herhangi bir tartışma ortamında gözlenmemiştir. Araştırmanın üçüncü sınırlılığı verilerin öğrencilere sunulan üç örnek çözüm kağıdı aracılığıyla elde edilmesidir. Her ne kadar veri toplamada kullanılan çözüm örnekleri öğretim programına uygun ve uzman görüşü eşliğinde belirlenmiş olsa da araştırma kapsamında elde edilen veriler bu çözümler üzerine yapılan konuşmalara yönelik olması yönüyle sınırlıdır. Bu araştırmanın sunduğu verilerin öğrenci konuşmalarının hangi durumlarda süreci destekler nitelikte olacağına yönelik öngörülebilir bulunma imkanı sunduğu düşünülmektedir. Ancak bu çalışma öğrencilerin bir başkasının stratejisini değerlendirme durumu veya matematik dilini kullanma durumlarının hangi etmenlerce şekillendirildiğini açıklamamaktadır. Bu sınırlılığın giderilmesi ve araştırma bulgularının desteklenmesi için öğrencilerin tartışma gruplarında yapılacak gözlemlerle zenginleştirilmiş araştırmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca bu çalışmanın; sınıf düzeyi, problem çözme alanı dışında bir konu, farklı akademik başarı düzeylerine sahip öğrenciler vb. değişkenler gibi çeşitlendirmelerle gerçekleştirilmesi ve bulguların karşılaştırılması tavsiye edilebilir. Son olarak öğrencilerin bir başkasının stratejisini anlama ve buna yönelik fikirlerini, matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarının farklılaşmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik keşfedici araştırmaların yapılması önemli bir eksikliği dolduracaktır.

UYGULAMAYA DÖNÜK DOĞURGULAR

Araştırma bulguları üzerinden yapılan çıkarımların öğrencilerin bir başkasının stratejisini anlama ve buna yönelik fikirlerini, matematik dilini kullanarak ifade etme durumlarının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma bulgularının ‘Öğrencilerin bir başkasının stratejisini anlama durumları üzerine yapılan bu betimleme ne tür bir strateji öğretimi programına kaynaklık edebilir? Bu öğretim programları öğrencilerin strateji değerlendirme ve matematik dilini kullanma performansının yükseltilmesinde destekleyici olabilmek için hangi değişkenlerin etkisinde kalmaktadır? Bu değişkenler nasıl kontrol altına alınabilir veya kullanılabilir?’ Sorularına ilişkin çıkarımlarda bulunmayı olanaklı kılan bir zemin olarak ele alınması önem taşımaktadır. Bu sorular ve sunulacak cevaplar, öğrenci performansını bir üst basamağa çıkarmayı amaçlayan öğretmenler ve eğitim araştırmacıları için önem taşımaktadır. Araştırma sonuçlarında bildirildiği üzere öğrencilerin bir bölümü stratejileri değerlendirmesi beklenirken doğrudan betimleme yoluna gitmiştir. Bu durumun çeşitli yönlendirmelerle giderilmesi öğretmenlerin sınıflarında yapabileceği bir uygulamadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu’nda (USOS-2019) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. ve Güzel, E. B. (2005). Öğretmen adaylarında matematiksel düşünmenin gelişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 221-236.
- Bali, G. Ç. (2002). Matematik öğretiminde dil ölçeği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 57-61.
- Bargh, J. A. ve Schul, Y. (1980). On the cognitive benefits of teaching. *Journal of Educational Psychology*, 72(5), 593.
- Beaton, A. E. (1996). *Mathematics Achievement in The Middle School Years*. Boston: TIMSS International Study Center.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: teknikler ve örnekler çalışmaları*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Bogdan, R. C. ve Sari Knopp Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*, (5th Edition). Boston, MA: Pearson.

- Chi, M. T. H. (2000). *Self-explaining expository texts: The dual processes of generating inferences and repairing mental models*. In R. Glaser (Ed.), *Advances in instructional psychology: Educational design and cognitive science* (pp. 161–238). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cobb, Yackel ve Wood. (1992). A Constructivist alternative to the representational view of mind in mathematics education. *Journal for Research in Mathematics Education*, 23, 2-33.
- Common Core State Standards Initiative (CCSSI). (2010). *Common core state standards for mathematics*. Washington, DC: National Governors Association Center for Best Practices and the Council of Chief State School Officers.
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 39(3), 124-130.
- Çalıköğlü-Bali, G. (2003). Matematik öğretmen adaylarının matematik öğretiminde dile ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 19-25.
- de Garcia, L. A. (2013). *How to get students talking! Generating math talk that supports math learning*. 1 Mayıs 2019 tarihinde https://mathsolutions.com/documents/how_to_get_students_talking.pdf adresinden erişildi.
- Dreyfus, T. (2007). Processes of abstraction in context the nested epistemic actions model. *Journal for Research in Mathematics Education*, 32, 195-222.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş: nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic*. London: Edward Arnold.
- Hintz, A. (2014). Strengthening discussions. *Teaching Children Mathematics*, 20(5), 318–324.
- Hintz, A. ve Kazemi, E. (2014). Talking about Math. *Educational Leadership*, 72(3), 36-40.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma ve yöntemi (30. baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mayer, R. E. (1985). Implications of cognitive psychology for instruction in 94 mathematical problem solving. *Teaching and learning mathematical problem solving: Multiple research perspectives*, 123-138.
- Maykut, P. ve Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: A philosophical and practical guide*. London: Falmer.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1 Mayıs 2020 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=222> sayfasından erişilmiştir.
- Moschkovich, J. N. (1999). Supporting the participation of English language learners in mathematical discussions. *For the Learning of Mathematics*, 19(1), 11–19.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Principles and standards for school mathematics*.
- O'Donnell, A. M. (2006). The role of peers and group learning. P. Alexander & P. Winne (Eds.) *Handbook of educational psychology* içinde. (2nd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- O'Halloran, K. L. (2000). Classroom discourse in mathematics: A multisemiotic analysis. *Linguistics and Education*, 10(3), 359–388.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). *The future of education and skills: Education 2030*.
- Polya, G. (2006). *How to Solve It*. Princeton and Oxford: Princeton University.
- Schleppegrell, M. J. (2007). The linguistic challenges of mathematics teaching and learning: A research review. *Reading & Writing Quarterly*, 23(2), 139-159.

- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Silverman, D. (2005). *Doing research: A practical handbook* (2nd ed.). London: Sage
- Umay, A. (2002). Öteki matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 275-281.
- Webb, N. M. (2009). The teacher's role in promoting collaborative dialogue in the classroom. *British Journal of Educational Psychology*, 79(1), 1-28.
- Webb, N. M., Franke, M. L., De, T., Chan, A. G., Freund, D., Shein, P. ve Melkonian, D. K. (2009). 'Explain to your partner': teachers' instructional practices and students' dialogue in small groups. *Cambridge Journal of Education*, 39(1), 49-70.
- Webb, N. M., Franke, M. L., Ing, M., Turrou, A. C., Johnson, N. C. ve Zimmerman, J. (2017). Teacher practices that promote productive dialogue and learning in mathematics classrooms. *International Journal of Educational Research*, 1-11.
- Webb, N. M., Franke, M. L., Ing, M., Wong, J., Fernandez, C. H., Shin, N. ve Turrou, A. C. (2014). Engaging with others' mathematical ideas: Interrelationships among student participation, teachers' instructional practices, and learning. *International Journal of Educational Research*, 63, 79-93.
- Yetkin Özdemir, İ. E. ve Pape, S. J. (2013). The Role of interactions between student and classroom context in developing adaptive self-efficacy in one sixth-grade mathematics classroom. *School Science and Mathematics*, 113(5), 248-258.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research, designs and methods* (3rd Edition). California: Sage Publications.

Antik Yunan'da Mitos-Logos İlişkisi: Thales'in Arkhe Sorununa Bakışının Mitos Açısından Değerlendirilmesi

Musa Yanık^{1*}

Geliş tarihi: 30.12.2019
Kabul tarihi: 14.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 269-281
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 27%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye,
Musayanik52@gmail.com.
ORCID ID 0000-0003-4155-933X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Mitos ve Logos kavramları Antik Yunan uygarlığında söz kavramına karşılık gelen sözcükleri karşılamak için kullanılmıştır. Felsefe tarihinin başlangıcı için yapılan tanımlamalarda ise mitos kavramının yerine logos kavramının tercih edilmesi iki kavram arasında ki farklılığı ortaya koymak için yapılmaktadır. Bu ayrımın nedeni ise mitos'un daha çok dinsel içerikle anılması logos'un ise içerisinde bir tür akılsallık barındırması şeklindeki yorumlarda kendini göstermektedir. Ancak söz konusu ayrımın ilk doğa filozofu/ilk felsefeci olarak nitelendirilen Thales için geçerli olup olmadığı geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen tartışılmaktadır. Felsefe tarihi yazımlarında ilk sıraya konan Thales'in anılan kavramları gerçekten farklı şekilde yorumlayıp yorumlamadığı bizce de tartışmaya açık bir husustur. Bu açıdan bakıldığında adı geçen problemi makalemiz içerisinde tarihsel olarak ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mitos, Logos, Thales.

Mythos-Logos Relationship in Antik Greece: An Evaluation of Thales Perspective ob Arkhe from the Perspective of Mythos

Musa Yanık^{1*}

First received: 30.12.2019

Accepted: 14.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 269-281

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 27%

¹ Ondokuz Mayıs University, Turkey,
Musayanik52@gmail.com.

ORCID ID 0000-0003-4155-933X

* Corresponding Author

ABSTRACT

The concepts of Mythos and Logos were used in Ancient Greek civilization to meet the words corresponding to the word concept. In the definitions made for the beginning of the history of philosophy, the concept of logos instead of the concept of myth is made to reveal the difference between the two concepts. The reason for this distinction is manifested in the comments that the mitos are mentioned with more religious content and the logos contain some kind of rationality in it. However, whether it is valid for Thales, who is considered as the first nature philosopher / philosopher, is still being discussed today. Whether Thales, who was placed in the first place in the history of philosophy writing, interprets the concepts in a different way is a matter of controversy for us. From this point of view, we will try to address the mentioned problem historically in our article.

Keywords: Mythos, Logos, Thales.

GİRİŞ

Felsefe tarihinin başlangıcına yönelik yapılan açıklamalarda, genel olarak *mitos*'dan *logos*'a geçiş ya da *logos*'un *mitos*'dan arındırılması gibi ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Felsefenin ne olduğunu tanımlamaya yönelik filozofların üzerinde uzlaştığı bir durum söz konusu değilse bile, onun ne olmadığını belirtirken kullandıkları kavramlar da *logos* ve *mitos*'a yönelik yaptıkları ayırımı şekillenmektedir. Düşünce tarihinin bu iki çetrefilli kavramları ele alınırken yapılan atıflarda, genellikle iki ayrı problemler dünyasının varlığından söz edenler olduğu gibi aynı problemlerin ve kaygıların felsefenin başlangıcıyla devam ettiğini öne süren düşünceler de mevcuttur. Nitekim F. M. Cornford, *The Origins of Greek Philosophical Thought* (Yunan Felsefi Düşüncesinin Kaynakları) isimli eserinde, ilk doğa filozoflarının Antik Yunan kozmogonilerinin ve teogonilerinin, kısaca önceki mitolojik mirasın devamından başka bir şey olmadığını öne sürmektedir.¹ W. Jaeger'de *The Theology of the Early Greek Philosophers* (İlk Yunan Filozoflarının Teolojisi) adlı eserinde, Cornford'un düşüncelerine benzer olarak, Antik Yunan'da mitolojiden keskin bir kopuşun olmadığını iddia etmektedir.²

M. Gökberk'e göre ise *mitos*dan *logosa* geçiş birdenbire olmamıştır. Yeni bilimsel ve felsefi görüşler, ilk doğa filozofları temel alındığında, Antik Yunan dünyasında bir arabasamak teşkil etmiştir:

Eski dinsel tasarımlarla yeni bilimsel-felsefi görüşler arasında arabasamaklar var: Evrenin doğuşunu, oluşumunu anlatan kosmogonia ve kosmologia ozanlarının mitoloji ve kavram karışımı düşünceleri bu niteliktedir. Bu ozanların en belirgin örneği Hesiodos'tur. Gelenek göreneklere kendi gözlemlerini katarak doğru yaşama, doğru davranma konusunda özdeyişleriyle yol gösterici olmak isteyen "Yedi Bilgeler" de bu arabasamakta yer alırlar (Gökberk, 1979, s. 2).

Ahmet Arslan ise Antik Yunan'da felsefeyi mitolojiden ayıran şeyi, şu üç kavramla ifade etmenin doğru olacağını öne sürmektedir: Akılsallık, Doğallık, Pozitiflik. Arslan'ın burada akılsallıktan kastettiği şey, kuşkusuz birçok metafizik sistemin kendi içerisinde rasyonel olabileceği düşüncesidir. Nitekim o, herhangi bir dinsel, mitolojik sistem veya açıklama da temel aldığı unsurlar, kavramlar arasında düzenli, tutarlı, birliği olan ilişkiler bütünü oluşturması açısından veya bu anlamda akla uygun rasyonel olabileceğini (Arslan, 2016, s. 43) ifade eder. Arslan'ın burada pozitiflik kavramından kastettiği şey ise, var olandan hareketle, dünyayı anlamak ve tasvir etmek, insani ve tanrısal olan da içinde olmak üzere her şeyi doğal olanla açıklamak ve değerlendirmek çabasıdır (Arslan, 2016, s. 43).

Aristoteles'in ilk filozof olarak adlandırdığı Thales, Yunan felsefesinin başlangıcı sayılan Milet Okulu'nun³ ilk temsilcisidir. Kendisine ait günümüze kadar ulaşmış herhangi bir eseri ya da fragmenti mevcut değildir. Yaşamı ve düşünceleri hakkında bir çok spekülasyon bulunmakla beraber, gerek Platon'un *Theaitetos* diyalogunda, gerekse Aristoteles'in *Politika* eserinde, farklı kişilik özellikleri ön plana çıkarılarak tasavvur edilmektedir.⁴ Kendisi hakkında ulaşabileceğimiz bir diğer kaynak ise

¹ Cornford adı geçen eserinde Epicurus ve Anaksimandros gibi isimlerin düşüncelerinden yola çıkarak, ilk doğa filozoflarının öne sürdüğü fikirlerle Antik Yunan mitleri arasında çeşitli bağlantılar kurar ve bu düşünce sistemlerinin önceki kozmogonilerin devamı olduğunu öne sürer. Antik Yunan döneminin önemli şairlerinden Hesiodos'un teogonisi ile Anaksimandros'un *apeiron*'u arasında bir karşılaştırma yapan Cornford, ulaştığı sonuçlardan yola çıkarak, ilk doğa filozoflarını da bu genellemeye katmakta ısrar eder. Açıkçası bu karşılaştırmayı yapmak, Cornford açısından, iki düşünce arasında bir benzerliği değil, bir devamlılığı göstermek açısından son derece önemlidir. (bk.: Cornford, 1952).

² Söz konusu eserinde Jaeger, Herakleitos, Empedokles, Parmenides ve Anaksagoras gibi ilk doğa filozoflarının düşünceleriyle, önceki dönemlerden miras alınan Orpheusçuluk gibi mistik sır dinlerini karşılaştırmalı olarak ele alır. Bugün bizim din, bilim ve felsefe için yaptığımız ayırımı, bu dönem düşünürleri için geçerli olmadığını ortaya koyan Jaeger, Cornford'dan farklı olarak onların, mitolojinin veya geleneksel düşüncenin cevap veremediği bir takım dinsel problemlere, akli kullanarak cevap verdiklerini belirtir. (bk.: Jaeger, 2011).

³ İyonya Okulu olarak da bilinen bu okulun üç önemli temsilcisi vardır. Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes. Okulun kurucusu sayılan Thales, herşeyin ana maddesinin ya da arkhesinin *su* olduğunu öne sürerken, Anaksimandros için ise bu ilke sonsuz ve sınırsız dediği *apeiron*'dur. Anaksimenes ise ilk ilkenin *hava* olduğunu söylerken, bu düşünürlerin yoğunlaştığı temel husus varlık sorunudur (bk.: Arslan, 2009, s. 18).

⁴ Platon'un *Theaitetos* diyalogunda anlatılan Thales, dalgın bir bilim adamı ve etrafından habersiz bir kişi olarak tanıtılır: "Thales'i kastediyorum Theodoros. Thales gökyüzünde olup bitenleri incelemek için havaya bakarken bir kuyuya düşmüş. Ukala ve akıllı bir Trakyalı köle de yukarıdaki şeyleri öğrenmek istiyor ama önündeileri bilmiyor

Diogenes Laertius'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* isimli eseridir. Bu eserde Thales, astronomi, denizcilik ve siyaset gibi çeşitli konulara meraklı bir kişilik olarak gösterilmekle beraber, aynı zamanda D. Laertius'un aktardığına göre O, güneş tutulmalarını ve gün doğumlarını hesaplayan ilk kişidir.⁵ Thales'in en azından yaşadığı dönem için farklı bir kişiliği olduğu aşikardır. Bu farklı kişilikten kastettiğimiz şey astronomi ve matematik gibi bilimlerle uğraşması değildir. Nitekim B. Russel'in da ifade ettiği gibi, bir tutulmayı öngörmüş olmak olağanüstü bir dehanın kanıtı değildir (Russell, 2012, s. 69). Çünkü astronominin birçok konusu hakkında eski Yunan'dan çok daha önce yaşamış Babil medeniyeti de haberdardır.

Düşünce tarihi içerisinde Thales'i çok farklı pozisyonlarda konumlandıranlar olduğu gibi, onu, felsefe tarihi içerisinde ilk sıraya yerleştiren yorumlarda mevcuttur. Bütün bu yorumlar neticesinde Thales'i düşünce tarihinin neresine konumlandıracağız? Acaba O, Wilhelm Capelle'nin ifadesiyle; katıksız bir rasyonel olarak bilimin kurucusu (Capelle, 1994, s. 60) mudur, yoksa Jean Pierre Vernant'ın belirttiği gibi, Bu Yunan aklı, fiziksel ortamın keşfine doğru yönelmiş çağdaş bilimin deneysel aklı değil (Vernant, 2017, s. 121) midir?

Bu açıdan bakıldığında; Antik Yunan'da mitolojiden felsefeye keskin bir geçişin olduğu söylenebilir mi? Thales'in düşünceleri, iddia edildiği gibi bu değişim sürecinde bir arabasamak mı teşkil etmektedir? Thales'in düşüncelerine referansla mitos-logos ayırımından söz edebilir miyiz? Thales söz konusu olduğunda *mitos* ve *logos* için iki farklı problemler alanından söz etmek mümkün müdür? Acaba Thales aynı problemleri farklı şekillerde mi ele almıştır?

Biz bu çalışmamızda, felsefe tarihinin başlangıcına yönelik yapılan tanımlamalardaki, mitos-logos ayırımına ilişkin iki farklı problem dünyasının ilk doğa⁶ filozoflarından Thales için geçerli olup olmadığını değerlendirmeye çalışacağız. Çalışmamız içerisinde ayrıca, mitosun genel bir tanımını vermeye çalışıp, Antik Yunan'da bu kavramın literal ve toplumsal karşılığını göstermeye çalışacağız. Son olarak Thales'in arkhe sorununa dair yaklaşımını mitos üzerinden değerlendirerek, konuya dair yaklaşımları tespit edip, yaptığımız atıflar bağlamında eleştirilerimizi dile getireceğiz.

ANTİK YUNAN'DA MİTOS KAVRAMI

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve farklı toplumlarda farklı anlamlara gelen bir kavramı tanımlamanın ne derece zor olduğu ortadadır. Mircea Eliade'nın da belirttiği gibi, "Tüm arkaik ve geleneksel toplumlardaki mitlerin bütün tür ve işlevlerini içerebilecek bir tek tanım bulmak olanaklı mıdır?" sorusuna bütün düşünürlerin üzerinde uzlaşacağı bir cevap vermeleri mümkün değildir. Bu sebeple Eliade için mit, kutsal bir öyküden (Eliade, 2015, s. 15), Joseph Campbell için ise insan hayatına anlam katan, onu, ruhani potansiyellerine ulaştıran ipuçlarıdır (Campbell, 2013, s. 24). Pierre Grimal'e göre ise mit, kozmik yasalarıdır. Nitekim o, dünyanın mevcut düzeninden önceki bir düzenini konu alan ve yerel ya da sınırlı bir özelliği değil de, eşyanın doğasına ait organik yasayı açıklamayı amaçlayan bir anlatı'ya mitos (Grimal, 1997, s. XIV-XV) demektedir. Konuya antropolojik açıdan yaklaşan Bronislaw Malinowski'ye göre mit, vahşi bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle, yani ilkel biçimiyle yalnızca anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir gerçekliktir (Malinowski, 1998, s. 102). Son olarak mitin tanımını filolojik açıdan vermeye çalışan Levi-Strauss'a göre ise mit, kuşakların birbirleriyle iletişimleri (Levi-Strauss, 2013, s. 26) demektir. İşte bu yüzden ki, insan yaşamının serüveninde özel bir yeri olan mitolojinin ortaya konulması ve anlamlandırılması son derece önemlidir. Peki, içerisinde felsefeden bilime, ahlaktan siyasete, edebiyattan sanata kadar birçok imgeyi barındıran mitosların anlamı nasıl

diye onunla alay etmiş (bk.: Platon, 2014, s. 74).

⁵ Laertius adı geçen eserinde, Thales'in *Gündönümü Üzerine* ve *Gün Tün Eşitliği Üzerine* adında iki eser yazdığını belirtmektedir. Ancak bu eserlerden elimize ulaşan tek bir metin bile yoktur. Yine Laertius Thales'in astronomiye yönelik merakı için Ksenophanes, Herodotos, Herakleitos ve Demokritos gibi isimleri tanık olarak göstermektedir (bk.: Laertius, 2003, s. 20).

⁶ Buradaki "doğa" ifadesinin açıklanmaya ihtiyacı olan bir kavram olduğunu düşünüyoruz. Çünkü doğa bilimleriyle doğaüstü alan arasında bir ayırım olmadığı bir düşünce evresi söz konusu olduğunda bu ifadenin açıklanması önem arz etmektedir. Konu hakkında George Thomson'ın görüşleri oldukça tatmin edici durmaktadır: Onlara bazen ilk bilimciler olarak bakılmaktadır; kuşkusuz, yaptıkları, doğal bilimlerin ilerlemesine doğru bir adımdı; fakat deneye değil basit gözleme dayanmaktadır. Onlara atfedilen deneyler fazla önemli değildir. Bu nedenlerle, onların çalışmalarına bilim değil. Doğal Felsefe adını veriyoruz (bk.: Thomson, 1997, s. 171).

ortaya konabilir? Campbell'e göre bu iki yolla mümkündür: 1- Düşünce yolu, 2- Deneyim yolu. Düşünce olarak mitoloji bilime yaklaşır veya ona doğru atılan ilk adımdır; deneyim olarak ise açıkça sanattır (Campbell, 1992, s. 182). Açıkçası mitolojinin kavramsal ve içeriksel yönü hakkındaki tartışmalar halen devam etmektedir.⁷ Mythos'un gerçekten bir *logic* tarafının olup olmadığı başka bir tartışmanın konusu olacak kadar ayrıntılı bir husustur. Biz de konumuz gereği bu tartışmalara girme gereği duymuyoruz.

Eski Yunan dilinde söz kavramına karşılık gelen *mythosun* karşılığına baktığımızda ise bu kavramın anlamının başka kavramlarla ifade edildiğini de görmekteyiz. Çünkü eski Yunan dilinde söz kavramını vermek için bir değil, üç sözcük vardır: Biri "mythos", öbürü "epos", üçüncüsü "logos" (Erhat, 1996, s. 1). Birden çok sözcükle kendisine anlam bulan mitos kısaca, söylenen veya duyulan söz, masal, öykü, efsane anlamlarına gelmektedir (Erhat, 1996, s. 1). Ancak terimsel anlamını bir tarafa bırakacak olursak, mitin anlaşıldığı dönem içerisinde uydurma, kurmaca ya da masal olarak anlaşılmadığını, onun gerçek bir öyküyü belirttiğini de söyleyebiliriz. Nitekim yakın dönem içerisinde Eliade'nin da belirttiği gibi mit kavramına yönelik düşünürlerin yaklaşımlarında da değişikliklerin olduğu ortadadır.⁸ Açıkçası bizde mitin kullanımının farklı bir yaklaşımla ele alınmasının önemli olacağına inanıyoruz. Daha açık bir şekilde Eliade'ya atıfla söyleyecek olursak, bizi ilgilendiren, mitin uydurma bir öykü olduğu akıl evresi değil, yaşayan bir mit olduğu ve Antik Yunan toplumunda insan davranışlarına anlam kattığı dönemdir (Eliade, 2015, s. 12). Bu husus, çalışmamızın seyrini de belirleyeceğinden son derece önemlidir. Çünkü dönemin felsefe ve yöntem anlayışını bugüne referansla değerlendirmek ne derece yanlışsa, aynı şekilde toplum içinde önemli bir yeri olan mitolojik mirası, bugünün perspektifinden değerlendirmenin de o derece yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Antik Yunan uygarlığı içinde felsefe öncesi döneme ilişkin dilin kullanımına baktığımızda ise, bu dilin, sıradan insanların kullandığı yaygın konuşma tarzınca dinin ve mitologya'nın daha aşkın (transcendent) sezilerince (Peters, 2004, s. 5) şekillendiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönem içerisinde, toplumun önceki gelenek ve bu gelenek içinde kullandığı az çok soyut terimlerin yığılıp birikerek istiflendiği (Peters, 2004, s. 6) bir toplumsal hafızadan söz etmek de mümkündür. Açıkçası ilk doğa filozoflarının da kendilerinden önce gelen bu mitolojik-kavramsal mirastan büyük ölçüde yararlandıkları da bilinen bir olgudur. Nitekim Pre-Sokratik dönem düşünürlerinin, kendilerinden önceki bu soyut kelime haznesinden ve toplumsal hafızadan muntazam bir şekilde yararlandığını, onların bize ulaşan kısıtlı fragmentlerinden de görmekteyiz. Ayrıca bu kelime dağarcığından ne derece etkin yararlandığını sadece doğa filozoflarında değil, Platon ve Aristoteles gibi Felsefe Tarihi'nin iki önemli düşünürünün çalışmalarında da görmemiz mümkündür.⁹

⁷ Konu hakkında Şinasi Gündüz bir makalesinde şunları söylemektedir: Mitos kavramının ne'liği üzerine birçok tartışmanın varlığı bilinmektedir. Bu terim, çeşitli Batılı yazarlarca 19. yy. pozitivizmi doğrultusunda yorumlanarak özellikle Eski Yunan ve Eski Roma gibi antik dönem dini geleneklerinin söylenceleri, bu geleneklerdeki metafizik varlıklara ilişkin yapılan anlatılar için kullanılmıştır (bk. Gündüz, 2009, s. 9-26). Konunun bilim felsefesi açısından tartışılmasını bir tarafa bırakacak olursak, bizce tartışmanın asıl boyutunu, epistemoloji ve daha ayrıntılı olarak dil felsefesi üzerinde dönen tartışmalarda aramak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim dil, anlam ve ne'lik gibi konularda yapılmış bir çalışma için ayrıca bk. Rorty, 2006, s. 272-301. Konuyu "Mitolojiden Arındırma Sorunu" şeklinde ele alan ve Rudolf Bultmann'ın makalelerinden oluşan "Rudolf Bultmann: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu" isimli kitapta dikkate değerdir. Adı geçen çalışmanın mitolojinin nesnellik, bilimsel gerçeklik ve anlam gibi tartışmalarını merkeze alarak farklı bir perspektifle konuya değinmesi açısından vereceğimiz bir diğer örnektir (bk. Bultman, 2013).

⁸ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri* isimleri eserinde konuya dair şunları söylemektedir: "Yarım yüzyıldan daha uzun bir süredir, Batılı bilginler mitlerin incelemesini, sözgelimi XIX. yy'ınkiyle açıkça çelişen bir bakış açısı içine yerleştirmişlerdir. Tıpkı kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi, miti, terimin yaygın anlamıyla yani "fabl", "uydurma", "kurmaca" olarak ele almak yerine, onu arkaik toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle benimsemişlerdir; bu gibi toplumlarda mit, tersine, gerçek bir öyküyü belirtir, üstelik kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için son derece değerlidir." Ancak burada mit terimine yüklenen bu yeni anlam, onun gündelik yaşamda kullanımına ilişkin bir karmaşıklığa da yol açmaktadır. Nitekim bu sözcük günümüzde "kurmaca" ya da "hayal" anlamında olduğu kadar, özellikle etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan "kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model" anlamında da kullanılır (bk. Eliade, 2015, s. 11).

⁹ Ruh (Psukhé), Can (Thumos), Düzensizlik (Khaos) gibi birçok soyut kavramı buna örnek olarak verebiliriz. Nitekim bu kavramları, felsefe öncesi Antik Yunan'ın iki önemli şairi Homeros ve Hesiodos kadar bu iki isimde kullanmıştır.

Bilindiği üzere Antik Yunan toplumunda mit kelimesinden ilk söz eden kişi dönemin önemli şairlerden Homeros'tur. O, mit kavramını, içerisinde bir takım destansı öğeleri barındıran bir kavrama karşılık olarak kullanmıştır. Homeros'un Yunan uygarlığına yaptığı en büyük katkı, *İlyada* ve *Odyseia* – *Odyseia*'nın şairinin kendisi olup olmadığı kuşku ve tartışmalı olsa da– gibi iki büyük yapıtı ortaya koymasında yatmaktadır. Walter Kranz'a göre ise Homeros'un önemi, eserlerinde örtük bir şekilde görebileceğimiz, yeni problemler dünyasına işaret etmesinde yatmaktadır. Sonraları bilimsel felsefenin inceden inceye ele aldığı sorunlar bu destanlarda kapalı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu destanlarda, ilk maddenin ne olduğu hakkında bir soruşturmayı, tektanrıcılığa doğru bir eğilimi, olan-bitenin anlamı üzerine bir araştırmayı buluyoruz (Kranz, 1984, s. 1).

Hesiodos'u Homeros'tan ayıran en önemli nokta ise onun Homeros'a göre daha sistemli bir tarafının olmasıdır. Hesiodos mitleri kaydetmekle yetinmemiş, onları sistemli kılmış ve mitsel düşüncenin içerisine akılcı bir ilkeyi de getirmiştir (Eliade, 2015, s. 191). Açıkça görüldüğü üzere Hesiodos *Theogonia* adlı eserinde Yunan Tanrı soylarını sistemli bir şekilde açıklaması bunun en güzel örneğidir.

Bu dönemde Yunan toplumunda şiir geleneğinin yaygın olduğunu, hatta iki büyük şairin eserlerini düz yazı şeklinde değil de mısralar halinde aktardıklarını da belirtelim. Her ne kadar Homeros ve Hesiodos'un kendi dönemleri ve onların öncesinde bu şiir geleneğinin Yunan toplumuna nasıl ulaştığı konusunda yazılı belge olmasa da, onların bir tür sözlü geleneğin temsilcileri olduğunu da söyleyebiliriz. Nitekim biraz önce bir şekilde ifade ettiğimiz toplumsal hafıza gibi, şiir geleneğinin de bellekten belleğe aktarıldığı, parça parça okunarak ezberlendiği bilinen bir olgudur. Acaba bu şiir geleneğinin toplumun bütün kesimi için söz konusu olduğu söylenebilir mi? Yoksa bu gelenek, sadece bir takım egemen soylu sınıfın, kendi aralarında okudukları kısıtlı bir ortamdan mı ibarettir?

Homeros'un önceli olan Yunan ezbercileri parça parça önce doğaçlama şiirlerini bey evlerinde okuyorlardı. Bu beyler, artık Mykene döneminin yağmacı önderleri değildiler, bunlar özellikle geçmiş zamanın savaş kahramanlıklarının övgüsünü dinlemekten hoşlanan kırsal kesimdeki büyük mülk sahipleriydiler. Yunan dünyasında tüccarların ilk kez ortaya çıktıkları bir zaman gelir. Öncelikle, küçük Asya'da İonia kentlerinde, Eolia'nın tam güneyinde, Miletos, Smyrna ve öteki limanlarda görülür. Homeros, VIII. Yüzyılda, hangisi olduğunu kesin belirleyemeyeceğimiz, İonia kıyısındaki bu kentlerden birinde yaşamaktadır. İşte bu dönemde, belki de tarihin başka hiçbir anında görülmemiş şekilde, apansız bir şiddetle sınıflararası mücadele başlayacaktır. Bu mücadelede, tüccarlar sınıfınca yönlendirilen topraksız ya da yalnızca verimsiz toprakları olan yoksul halk, soylu mülk sahiplerinin toprakta kendilerine mal ettikleri hemen hemen tekeli ayrıcalığı onların elinden almaya çalışacaktır. Onlar da bu arada, egemen sınıfın elinden kültürünü alır, kendilerine mal eder ve bundan Yunan halkının ilk başarılarını biçimlendirirler (Bonnard, 2014, s. 44).

Homeros ve Hesiodos'un eserlerinde de açıkça görüldüğü üzere, Yunan mitlerinde sınıf mücadelesi konusu çokça işlenmiştir. Hatta bu sınıf mücadelesi, Tanrılar arasında yapılan savaşlarda bile kendini göstermektedir. Bu dönemde insanın kökenine ya da insan soyunun başlangıcına ilişkin genel mitlerden çok belli bir ailenin kendi kökenini Tanrılara ya da kahraman kişiliklere dayandırması söz konusudur. Nitekim Eliade da Yunanlıların insan soyunun doğuşu sorunuyla fazla uğraşmadığı düşüncesindedir. Ona göre Yunanlılar daha çok belirli bir etnik grubun, bir sitenin, bir hanedanın kökeniyle ilgilenmişlerdir (Eliade, 2003, s. 313). Bu konuyla ilgili örnek olarak Mirmidonları vermektedir. Belirli bir halk olan Mirmidonlar, karıncaların; bir diğeri dişbudakların soyundan geliyordu. Tufandan sonra Deukalion annesinin kemiklerinden yani taşlardan yeryüzü nüfusunu yeniden yaratmıştı (Eliade, 2003, s. 313).

Her ne kadar mitlerin yerel bir takım ifadeleri söz konusu olsa da, onların diğer bir özelliği ise, toplumu ortak bir paydada bir araya getirmesinde yatmaktadır. Yerel söylenceler ve soy açıklamalarını bir tarafa bırakacak olursak, mitin, toplumsal bir işlevinin olduğu ortadadır. Mitlerin geçmiş bilincine dayanması onun toplumsal işlevini açıklama noktasında son derece önemlidir: İnsanlık geçmişte, tarih bilgisine gereksinim duymadan uzun dönemler yaşadı; ama tarihsel kayıtların ilk biçimlerinin görülmesinden çok önceleri mitosun topluluğun yaşamında yaşamsal bir işlevi vardı; ritüelin asal bir ögesi olarak mitos, topluluğun varlığının bağımlı olduğu koşulların yaratılmasına yardımcı oldu (Hooke, 2002, s. 15).

Toplum içerisinde bu denli işlevi ve karşılığı olan mitosun, Antik Yunan uygarlığı içinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir mi? Mitosun tarihle iç içe geçtiği bir dönem söz konusu ise ve mitleri bugün efsane tanımlamasından değil de, bir dönemim tarih anlayışını yansıtmaları bakımından göreceğsek, bu soruya vereceğimiz cevap bizce evettir. Kahramanlık öyküleriyle, yerel söylencelerle, kozmogonilerle, bir takım ritüel ve tabularla daha doğrusu mitlerin bütün tasavvurlarıyla şekillenen bir toplum için, geçmişte yaşanmış bir takım olayları mitolojik kavramlarla ifade etmek elbette mümkündür. Açıkçası burada şaşılacak bir tarafta bulunmamaktadır. Biraz önce ifade ettiğimiz gibi, konuyu bugünün perspektifinden değil, yaşanan dönemdeki anlam dünyasından yorumlama gayretindeyiz ve bu çağ için böyle bir tasavvur son derece olağandır. Nitekim W. Mc. Neill de Antik Yunan uygarlığı içinde mitosun ne derece etkili olduğunu açıklamak için Yunanlıların geçmişin tarihi olarak gördükleri öyküler (Neill, 2004, s. 216) ifadesini kullanmıştır. Konu hakkında bir diğer görüş belirten P. Veyne'de, toplumların mitosa yaklaşımının şüphe duyulmaz şekilde gerçek olduğunu belirtmiştir: Bu efsane evrenlerinin gerçek olduğuna inanılıyordu; bu anlamda hiç şüphe duyulmuyordu; ancak bu evrenlere bizi çevreleyen gerçekliklere inanıldığı gibi inanılmıyordu (Veyne, 2003, s. 31). Son olarak konu hakkında Malinowski'de mitlerin belli bir toplumsal işlevi yerine getirdiğini, onların toplum için basit birer öyküden daha fazla bir şey olduğunu düşünür ve şöyle der: Mitler bütün olarak göz önüne alındığında, tutkudan yoksun soğuk bir öykü sunmazlar, çünkü belli bir toplumsal işlevi yerine getirmek, belli bir grubu övmek ya da anormal bir durumu haklı çıkarmak için her zaman gönüllü olarak yaratılmıştır (Malinowski, 1998, s. 132).

Sonuç olarak baktığımızda, genel anlamda mitin Antik Yunan uygarlığı içerisinde önemli bir yeri olduğunu, mitin içeriğini belirleyen şeyinde toplumsal ihtiyaçlara göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Açıkça görüldüğü üzere Antik Yunan toplumunun mitosları, dini hayatın belirsizliklerini makul kılmak için kullanabilecekleri incelikli bir yöntem olarak gördükleri bellidir. Onlar inançlarıyla, toplumlarının uyumunu sürdürmüş, bir ahlak sistemini hayata geçirmiş ve bilinmeyenle yüz yüze gelen bütün insanların korkularına hitap edebilmişlerdir (Freeman, 2003, s. 231). Ya da Eliade'nın tespitiyle onlar; yaşama sevincinin dinsel anlamını, erotik deneyimin ve insan bedeninin güzelliğinin kutsal değerini, her türlü örgütlü toplu eğlencenin –ayın alayları, oyunlar, danslar, şarkılar, sportif yarışmalar, temsiller, şölenler vb– dinsel işlevini yeniden keşfetmiş ve son noktasına (Eliade, 2003, s. 320) ulaştırmışlardır. Mitlerin her ilkel ya da Antik toplumda hemen hemen göreceğimiz bir işlevi yerine getirdiği ve söz konusu işlevin Antik Yunan toplumu içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Malinowski'nin de belirttiği gibi:

İlkel uygarlıkta mit kaçınılmaz bir işlevi yerine getiriyor: inançları yükseltiyor, bir düzene koyuyor, dile getiriyor. Ahlakı koruyor ve kayırıyor. Ayinin etkinliğini güvence altına alıyor ve insanın davranışı için pratik kuralları içeriyor. Demek ki mit, insan uygarlığı için yaşamsal bir katkı maddesini oluşturuyor. Bir masal güvercini değil, önemli bir ağırlığı olan etkin bir güç. Usa uygun bir açıklama ya da sanatsal bir düş gücü olmaktan uzak ama inancın ve ilkel ahlaksal bilgeliğin pragmatik bir şartını temsil ediyor (Malinowski, 1998, ss. 103-104).

THALES'İN ARKHE¹⁰ SORUNUNA BAKIŞININ MİTOS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın başında “logos” kavramının eski Yunan dilinde “söz” kelimesini ifade etmek için kullanılan üç kavramdan biri olduğunu ifade etmiştik. Logos kavramını kullanan ilk kişi Antik Yunan'ın önemli doğa filozoflarından Herakleitos'dur. O, logos kavramını, içerisinde tanrısal bir ruhun barındığı, evrenin düzenini sağlayan kozmik bir ilkeye karşılık gelecek şekilde tanımlamıştır: “Gözle görülen dünya, gerçekliği kısmen açığa vurur, kısmen de gizler. Gerçeklik dünyanın, bütün bir yaşamı sonsuz bir doğum ve ölüm, oluş ve yenilenme çarkında sergilenen, tanrısal ruhudur.” Herakleitos, işte bu tanrısal ruha, akla, evrenin temelinde yatan düzenleniş ilkesine logos adını vermiştir (Cevizci, 2005, s. 1087).

¹⁰ Antik Yunan düşüncesinde, genel olarak ilk, temel, başlangıç. Yunan bilim ve felsefesinde, ayrıca bir dizide ilk olan, kaynak, ilk neden ya da ilke (Cevizci, 2005, s. 151), Her şeyin kendisinden meydana geldiği ana “madde” arayışı Yunan felsefesindeki en kadim arayıştır ve bunula bağlantılı olarak, ikincil şeylerin birincil olandan ya da olanlardan hangi süreçle çıktıkları sorusu bu arayışa eşlik eder (bk.: Peters, 2004, s. 50).

Önceki fikirler felsefe tarihi göz önüne alınca sonra gelen filozofları etkilemiş ve onların düşüncelerine de yeni ufuklar kazandırmış olabilir. Belki de Herakleitos'un düşüncelerinin izlerini onun öncülü olan kişi de bulmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Herakleitos'un öncülü olan kişi Thales'dir.

Tarihte kişilere yönelik mal edilen aforizma ya da sözlerin kullanıldığı bağlamın arka planında ne olduğu her zaman tartışılmalıdır. Özellikle kendisinin günümüze kadar ulaşmış mevcut bir eseri bulunmayan düşünürler içinde bu arka plan kendisinden sonra gelen düşünürler için her zaman ilgi çekici olmuştur. Açıkçası bu düşünürlerin kullandıkları kavramların ne'liği ve nasıl'lığı kadar, adı geçen kavramın veya düşüncenin kendisi gibi birbirine benzer bir problemin farklı bir tasavvuru olup olmadığı düşünce tarihinde her zaman tartışmaya açık bir husustur. Bu tartışmalar göz önüne alındığında Thales gibi bir filozof içinde bize aynı durum geçerlidir. Felsefe Tarihi yazımlarında her zaman ilk sıraya konan¹¹ ve bazı eserlerde, kendisinden önceki mitolojik mirastan bütünüyle ayrı bir konuma yerleştirilen Thales'in fikirleri, acaba Antik Yunan'da gerçekten ayrı bir dönemi mi temsil etmektedir? O, fikirleriyle döneminin entelektüel devrimini başlatan kişi midir? Yoksa onun kullandığı kavramların arka planında mitolojik bir tema her zaman olmuş mudur? Ya da o, bu mitolojik mirası devam ettiren ama aynı problemleri farklı yöntemlerle ele alan kişi midir? Şüphesiz bu konu hakkında bir çok spesifik soruyu gündeme getirilebiliriz. Bizde bu sorulardan bazılarını çalışmamız içerisinde ele alacağız.

Aristoteles, ünlü eseri *Metafizik*'de şöyle bir tespitte bulunur: felsefeyle ilk uğraşanların pek çoğu her şeyin ilkelerinin yalnızca madde biçiminde olduğunu düşünmüşlerdir (Aristoteles, 2015, s. 19). Aristoteles, bu çeşit felsefeyi başlatan kişinin de Thales olduğunu belirtir. Ona göre varlığın ilkelerinin çokluğu ve türü üzerine herkes aynı fikirde değildir. Felsefeyi ilk kez mitolojik söylemden arındıran Thales, bu ilkenin 'su' olduğunu söyler (Aristoteles, 2015, s. 20). Thales bu yargıya, her şeyin tohumunun sıvı bir doğaya sahip olması, suyun da sıvı doğaların ilkesi olması sayesinde varmıştır (Aristoteles, 2015, s. 20).

Acaba Thales bu kanıya varmak için bir gözlemde bulunmuş mudur? Aristoteles'e göre Thales belirli bir gözlem neticesinde böyle bir sonuca ulaşmıştır: belki de bu yargıya her şeyin beslenmesinin <kaynağının> sıvı olduğunu, ısının kendisinin bundan meydana geldiğini ve yaşamın da bundan çıktığını görerek başlamıştır (Aristoteles, 2015, s. 20). Ancak Aristoteles ilgili eserinin bir sonraki paragrafında Thales'in bu fikrinin pek de orijinal olmadığını kastetmekle beraber, Thales'in bu fikirleri oluştururken eski mitolojik mirastan etkilendiğini de söylemektedir:

Tanrılardan ilk kez söz eden çok kadim düşünürlerin, şimdiki çağdan çok önce, doğa hakkında böyle bir kavrayışa sahip olduklarını düşünenler vardır; nitekim Okeanos'u ve Tethys'u oluşların ana-babası yapmış ve tanrıların yeminini Styks dedikleri suya etmişlerdir. Nitekim en kadim olan en değerli olandır, en değerli olan ise üzerine yemin ettiğimizdir. İmdi doğa hakkındaki bu kanının eski ve kadim bir şey olup olmadığı belki de açık olmayabilir, ama en azından Thales'in ilk neden konusunda böyle söylediği konuşulagelmıştır (Aristoteles, 2015, s. 20).

Aristoteles'in burada bahsettiği *Okeanos* kavramı çok ilginçtir. Nitekim her şeyin kaynağının su da olması fikri Antik Yunan mitlerinde önemli olduğu kadar, Babil ve Mısır gibi Mezopotamya çıkışlı mitlerde de önemli bir yere sahiptir.¹² Özellikle Mezopotamya uygarlıklarında hasadın nehirlerin bir

¹¹ Bertand Russell konu hakkında Felsefe Tarihi müfredatı açısından ilginç şeyler söylemektedir: Öğrenciler için hazırlanan her felsefe tarihinde, ilk önce felsefenin Thales'le başladığından, Thales'in her şeyin sudan meydana geldiğini söylediğinden bahsedilir. Bu durum, felsefeye müfredatın beklediği saygı-olasılıkla çok zor olmayan-duymaya çalışan öğrenciler için cesaret kırıcıdır. Bununla birlikte, sözcüğün modern anlamında bir filozoftan çok bir bilim insanı olarak da olsa, Thales'e saygı duymak için bol neden vardır (bk.: Russell, 2012, s. 65).

¹² Campbell'in suya mitolojik bir güç atfetme konusundaki fikirleri ise bir hayli çarpıcıdır: Su, tanrıçanın gücünün aracıdır fakat aynı biçimde ister bireyin ister evrenin olsun, doğum ve ölüm sularının gizine vücut veren odur. Çünkü mitos yapısında temsilin temel kipi bu kişiselleştirmeyle değişebilir. Örnek olarak 'Tekvin' kitabının Giriş'inde Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu yazmıyor mu? Su ve rüzgar, madde ve ruh, yaşam ve doğurucusu: bu zıt çiftler yaşam deneyiminde birbirine geçmişler ve dünya-yaratıcısı birleşmeleri, Eski Ahit'te olduğu gibi, öte yandan Tantrik Budizmin sanatındaki gibi cinsel kucaklaşma anındaki ilahi erkek ve dişi imgesiyle temsil edilebilir. 'Büyük evren' veya makrokozmosun meydana getirilmesi olarak anlaşılır ve o zaman cenini çevreleyen sıvı birçok mitolojide bulunan su ögesiyle kesinlikle karşılaştırılabilir demektir (bk.: Campbell, 1992, s. 72).

hediyesh olduğu fikrinin yaygın olduğunu belirten Donald A. Mazkenzie, Fırat nehri aslında kıyılarında yetişen her şeyin yaratıcısı olarak kabul ediliyordu (Mackenzie, 2015, s. 60) demekle beraber, konu hakkında Mezopotamya *Yaratılış* mitlerinden şu alıntıyı da konu içerisinde paylaşmaktadır (Mackenzie, 2015, s. 60):

O nehir, her şeyi yaratan,
 Ulu tanrılar seni ortaya çıkardıklarında,
 Kıyılarına verdiler bereketi,
 Orada yarattı Ea, Derinlerin Tanrısı, yuvasını...
 Sen değer biçtin insanlığa!
 Sen Nehir, güçlüsün! Sen ki Nehir Yücesin!
 Sen ki Nehir, hak tanırırsın!

Ancak suya yaratıcı bir güç atfetme fikri Mezopotamya çıkışlı olmakla beraber, Yunan mitlerinde de önemli bir yeri olan kavramdır. Nitekim Yunan mitlerinde Okeanos, *Gaia*'nın (Toprak Ana) kendi başına yarattığı oğlu *Uranos* (Gök) ile birleşmesinden doğan altı erkek Titan çocuklarından birisidir.¹³ O, "her yeri tutan denizlerin tanrısıdır."¹⁴ (Campbell, 1992, s. 186). Homeros, *İlyada* eserinde ise onu bütün tanrıların atası¹⁵ olarak isimlendirmektedir: Gidiyorum bol ürün veren toprağın bir ucuna, Tanrıların atası Okeanos'la, ana Tethys'i görmeye, onlar almışlardı beni Rhea'nın elinden, saraylarında iyice beslemişler, büyütmişlerdi. İri gözlü Kronos'u Zeus o zamanlar kapatmıştı toprağın, ekin vermeyen denizin altına. Gidiyorum işte görmeye onları (Homeros, 1984, ss. XIV: 200-210).

Öte yandan Okeanos, Antik Yunan'ın eski dünya anlayışında da önemli bir yere sahiptir. O, sıradan bir denizi temsil etmekten çok, dünyanın sonunu ve başlangıcını belirleyen evrensel bir ırmaktır. Yunan erken ilkçağının görüşüne göre, yeryüzü yuvarlak ve yassı bir diske benzer, Okeanos bu diski çepeçevre sarar. Okeanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır. Derin anafırlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır. İnsan dünyanın ucuna doğru hangi yönden giderse; gitsin Okeanos'a batar, ertesı sabah gene Okeanos sularından doğup yükselir (Erhat, 1996, s. 227).

Eski Yunan'da Okeanos'un bu kadar önemli bir yerinin olması acaba Thales'in "her şeyin başlangıcı su'dur" ifadesini etkilemiş midir? Jaeger'e göre Thales'in buradaki yorumunun fiziksel bir tarafı olduğu kadar metafiziksel bir tarafı da söz konusudur. Jaeger'e göre Thales, eski Yunan'ın, evrenin tanrılarla dolu olduğu görüşünü devam ettirmiş ve bu görüş onun argümanının metafiziksel tarafını oluşturmuştur. Evrenin kurucu unsuru olarak seçtiği su ise, onun argümanının fiziksel tarafını oluşturmaktadır. (Jaeger, 1936, s. 21). Jonathan Barnes'a göre ise Pre-Sokratik düşünürlerin argümanlarını ifade ederlerken sıklıkla analogiye ve illüstrasyona başvurdukları bir durum söz konusudur. Ayrıca analogilerin bilim-dışı alanlardan çıkarılması ve Thales'i böyle bir argümanı kurmaya götürmüş olması da muhtemeldir: Thales'in argümanı dışsal bir öneme sahip. İlk olarak, analogisi, Presokratik düşüncenin belirgin bir

¹³ Toprak Ana tek başına Uranos'u (Gök), Pontos'u (Deniz) ve dağları yarattı. Peşinden, oğulları Uranos ve Pontos'la birleşerek, artık yaratılmış olan evreni tanrısal varlıklarla doldurdu. Gaia'nın Uranos'la birleşmesinden, altısı erkek altısı diş olmak üzere on iki tane Titan, üç Kyklop, üç tane de Hekatonkheir (Yüz Kollu) doğdu. Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İlapetos, ve Kronos erkek Titan'lardı (bk.: Cömert, 2014, s. 13).

¹⁴ Donna Rosenberg ise onu "dünyayı saran ırmağın tanrısı" olarak ifade etmekle beraber, Troya'yla yapılan savaşta hayatta kalan kahramanların Zeus tarafından yerleştirildiği bir ülke olarak da tarif etmektedir: "Zeus, Kahramanlar İrki olarak bilinen dördüncü ölümlüler ırkını yarattı. Bu insanlar gümüş ya da Bronz İrk üyelerinden daha soylu, daha erdemliydi. Bazıları Troya'yla yapılan savaşta ve başka savaşlarda öldüler. Ancak Zeus, hayatta kalanları dünyanın kenarındaki kutsanmış adalara yerleştirdi. Kahramanlar hala orada, Okeanos kıyısı boyunca, yılda üç kez bal tatlısı meyve ürünü aldıkları ülkede yaşarlar (bk.: Rosenberg, 2003, ss. 35-44).

¹⁵ Robert Graves'e göre Homeros'un anlattığı efsane, Tethys'in, Eurynome gibi, denizlerde hükümlürlük sürdürdüğü ve Okeanos'un, aynı, Orphion gibi, Evren'i kuşattığı kuramı üzerine kurulduğundan dolayı Pelasgların yaradılış hikayesinin bir başka biçimidir (bk.: Graves, 2010, s. 3), Pelasğ dönemi denilen, hiyeratik tunç çağı Girit ve Truva uygarlıklarının en gelişmiş olduğu ve ataerki Yunanlıların henüz savaş tanrıları Zeus ve Apollo'yla Tanrıçanın gücünü azaltmadığı döneme aittir. Campbell, 1992, s. 187).

karakteristiğinin ilk örneğini sunar: Thales'ten itibaren, analogik illüstrasyon ve tartışmak sıktır: analogiler genellikle mütevazi ve bilim-dışı alanlardan çıkarılır ve bazen ustalıkla bükülürler (Barnes, 1982, s. 7).

Kanaatimizce Barnes'ın burada bilim-dışı analogiler dediği şey açıkça mitoslardır. Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere; birçok filozof, mitolojik kavramı kendi argümanları içerisinde bir şekilde kullanmıştır. Felsefenin en erken evresi diyebileceğimiz bir tarihte Thales'in bu kavramlardan yararlanması, bunları analogiye dönüştürmesi bizce de muhtemeldir. Thales'in özgün yanının bu analogileri ifade ederken işin içerisine fiziksel-maddi olanı da katmasında yatmaktadır. Nitekim Aristoteles'in de ifade ettiği gibi: İlk <filozoflardan> itibaren ilke cismanidir (nitekim su, ateş ve bunlar gibi cisimlerdir), ve bunların bazıları için cismani ilke tektir, bazıları içinse birden fazla, fakat her iki <grup> da bunları madde biçiminde konumlandırır (Aristoteles, 2015, s. 28).

P. Veyne'in yukarıda atıfta bulunduğumuz görüşlere dair düşünceleri ise ilginçtir. Öncelikle O, Aristoteles'in Thales ve diğer düşünürler için yapmış olduğu monist yoruma katılmamaktadır (Veyne, 2003, s. 48):

Her şey sudan oluşmuştu, tıpkı bizim için deniz suyunun klor ve sodyumdan oluşmuş olması gibi...ve her şey sudan oluştuğu için, her şey geçip gider, ilerler, değişir, kaybolurdu. Tuhaf bir kimya: bu kimya farklı bileşiklerin basit bir tek cisimden oluştuğunu nasıl ileri sürer? Bunu ileri sürmüyor; hem bu bir açıklama değil, bir anahtardır ve bir anahtarın da basit olması gerekir. Peki bu bir monizm mi? Değil: Bilmecenin "çözümünden" monizm nedeniyle tekil olarak söz etmiyoruz. Kaldı ki, anahtar bir açıklama değildir.

Ayrıca Veyne'e göre batı düşüncesinin başlangıcı sayılan fizik ve metafiziğe dair görüşte bulunan ilk düşünürler; "sır çözen kişi" konumundadır.¹⁶ Veyne, buna örnek olarak da Thales'in ismini vermektedir. Ancak ona göre Thales'in yorumunun metafizik ve alegorik bir tarafı yoktur, bu tez kimyasal bir tezdır (Veyne, 2003, s. 48). Öte yandan Veyne açısından Thales, bu kimyasal teze, deney ya da gözlem yoluyla değil, sıradan bir tahmin yoluyla ulaşmıştır: O, bu konuda, hemen unutuluveren bilmecemsi bir karışıklığın yerini alan hakiki anlamı, yani 'su'yu gösterir. Çünkü, bilmecenin yalnızca çözüme götürmeye yarayan metni unutulur. Açıklama araştırılır ve kanıtlanır; oysa, bir sırrın anahtarı tahmin edilir ve tahmin edilir edilmez anında etkili olur (Veyne, 2003, s. 48).

Thales'in burada mitos bağlamında değerlendirebileceğimiz bir başka argümanı Aristoteles'in *De Anima* (Ruh Üzerine) eserinde ona atfettiği "her şey tanrılarla doludur" (Aristoteles, 2001, s. 411a7) görüşüdür. Elbette bu düşüncenin yorumunu Thales'in ilk argümanı ile birlikte değerlendirmek mümkündür. Çünkü evrenin tanrılarla dolu olduğu düşüncesi doğada bir madde olarak suyun da içerisinde bir tanrısallık barındıracağı düşüncesine bizi götürmektedir. Öncelikle şunu belirtelim: Thales ve birçok doğa filozofu için bugün bizim anladığımız şekilde maddenin canlı veya cansız şekillerde bir ayrımı söz konusu değildir. Thales'in bu anlamda bir *hilozoist* (canlı maddeci) olduğu, yani maddeyi canlı olarak kabul eden düşünürlerin başında geldiği söylenir (Arslan, 2016, s. 91).

Suyu canlı bir madde olarak tasavvur eden Thales'e göre, "Su canlıdır ve her şey tanrılarla doludur" (Aristoteles, 2001, s. 411a7). Bu düşüncenin mitolojik bir tarafı olduğu aşikardır. Açıkçası buradaki tanrısallık ve maddenin canlı olması tasavvuru bizi Thales'in ruh anlayışına da götürmektedir. Nitekim yine Aristoteles'e atıfla onun ruh hakkındaki görüşlerine de ulaşmaktayız. Ancak Aristoteles, Thales'in ruh hakkındaki görüşlerini onun farklı bir özelliğini açıklarken kullanmaktadır: Hakkında söylenenlere bakılırsa Thales'in ruhu hareketli bir şey sandığı anlaşılıyor; eğer başka türlü ifade etmemişse, demiri hareket ettirdiği için mıknatıs taşının bir ruha sahip olduğunu iddaa ediyor (Aristoteles, 2001, s. 405a19).

Thales'in ruhu hareketli bir şey olarak ifade etmesi, canlı ya da cansız olan her şeyin de için de bir tanrısallık katması Thales'i her şeyin başlangıcının su olduğu fikrine götürmüş olabilir mi? Biraz önce

¹⁶ P. Veyne konu hakkında şunları söylemektedir: Şu ya da bu biçimde belirli bir kesime hitap eden kuramların yanı sıra, inanç konusundaki hakikatin başka bir kahraman tipi daha vardı: sır çözen kişi. Gerçekten de batı düşüncesinin başlangıcı sayılan fizik veya metafizik böyle doğmuştur. Fizikle uğraşmak dünyanın sırrının anahtarını bulmak demekti, çünkü, çözülmesi gereken bir sır vardı ve bu sır bir defa çözüldü mü bütün sırlar birden çözülür, daha doğrusu giz kaybolur gözümüzün önünde perde kalkardı (bk.: Veyne, 2003, ss. 47-48).

ifade ettiğimiz gibi canlı ve cansız doğa arasında ayrımın olmadığı bir dünyada suyu canlı, ruhu olan ve hareket eden bir düşünce olarak ele alacak olsak, ayrıca her şeyin içerisinde tanrısallık olduğu düşüncesini de hesaba katacak olursak Thales'in bu fikre bu yolla ulaşması muhtemel gibi gözükmektedir. Nitekim Kojin Karatani'de mitolojik bir evren tasavvuru söz konusu olduğunda maddenin canlılığının nedeninin Tanrı olduğunu söylemektedir: Buna göre madde ile hareket ayrılmazdır. Mit dünyasında maddenin hareketinin (yani değişiminin) nedeni tanrılardır (Karatani, 2018, s. 82). Öte yandan Karatani'nin bu yorumundan Thales'in fikirlerinin mit dünyasının devamı olduğu fikrini çıkarmak zordur. Çünkü Karatani, Aristoteles'in Thales hakkında öne sürdüğü bu görüşlere deney yoluyla değil de, mitoloji yoluyla da ulaşmış olabileceği fikrinde Aristoteles'in aslında bir ayrımı ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Karatani açısından Aristoteles'in buradaki gayesi, Thales'in iki yöntemden birini kullanmasından çok, iki yöntem arasındaki farkı ortaya koymaktır.

Ancak şu soruyu da haklı olarak sorabiliriz: Thales'in burada ifade ettiği Tanrı fikrinin kendisinden önceki mitolojik mirasla bir ilgisi var mıdır? O, "tanrısallık" ifadesini eski Yunan mitolojisinde anladığımız şekliyle mi kullanmıştır? Açıkça diyebiliriz ki, Thales'in burada ifade etmiş olduğu Tanrıyla eski Yunan mitolojisindeki Tanrı tasavvuru arasında bir farklılık varmış gibi gözükmektedir. Çünkü yazımızın içerisinde ifade ettiğimiz gibi eski Yunan mitolojisinde Tanrılar ulaşılamazdır, onlar, dünyadan farklı bir konumdadır. Ancak Thales için böyle bir ayrım söz konusu değildir. Çünkü "her yer tanrılarla doludur."¹⁷

Son olarak burada Thales'i her hangi bir mitolojik zaman dilimine yerleştirme gibi bir amacımızın olmadığını tekrar belirtmek istiyoruz. Çalışma boyunca yapmaya çalıştığımız şey onun fikirlerine ve kavram dünyasına daha uzak ve daha farklı bir açıdan bakmaktır. Bunu da burada yer vermeye çalıştığımız birçok yorumla gerçekleştirdiğimizi düşünüyoruz. Çünkü Cornford'un da haklı olarak ifade ettiği gibi: Felsefe tarihleri, önceki mitoloji ve batıl inanç çağına bir iki değindikten sonra buradan (Miletos Okulu) başlar. Fakat, Sokrates'in düşünce devrimini anlama amacımız için felsefenin başlangıç noktasına diğer taraftan bakmak faydalı olacaktır (Cornford, 2003, s. 15). Ancak bunu yaparken şunu da gözden kaçırmamalıyız: Thales'i ya da genel anlamda Felsefe tarihini olduğu gibi aktarmak yerine olmasını istediğimiz gibi aktarmak.¹⁸

¹⁷ Jaeger'in Thales'in bu düşüncesine atıfla yaptığı yorumuna burada yer vermenin önemli olacağı kanaatindeyiz: Her şeyin tanrılarla adolu olduğu fikri şöyle bir anlama gelir: Her şey, yaşayan gizemli güçlerle doludur; canlı ve cansız doğa arasındaki ayrımın gerçekte hiçbir dayanağı yoktur, zira her şeyin bir ruhu vardır. Dolayısıyla Thales manyetizmayla ilgili gözlemini, canlı bir şey olarak bütün gerçekliğin Birliği sonucuna varmasına yarayan bir öncül haline getirmiş olmalıdır. Bu yorum kesin olmaktan uzaktır. Ne olursa olsun bu sözcükler, onları sarf eden kişinin, tanrılarla ilgili hakim fikirlere karşı tutumunda bir değişiklik gerçekleştiğinin bilincinde olduğunu göstermektedir: Tanrılardan bahsetmesine karşın, besbelli ki, tanrı sözcüğünün çoğunluğun kullandığı anlamdan farklı bir anlamda kullanmaktadır. Tanrıların doğası hakkındaki alışılmış anlayışın aksine, her şeyin tanrılarla dolu olduğunu ilan eder. Thales bu ifadeyle, Homeros'ta okuduğumuz Gökyüzü'nün veya Olympos'un sakinlerine işaret ediyor olamayacağı gibi, Yunanların yaratıcı inancının dağlarda ve nehirlerde, ağaçlarda ve pınarlarda tasavvur ettiği tanrılara da işaret ediyor olamaz. Thales'in tanrıları, dünyadan ellerini eteklerini çekmiş şekilde تنها ve ulaşılamaz bölgelerde oturamazlar, aksine her şey (yani aklımızın böylesine ciddiye aldığı, aşına olduğumuz bütün bir dünya) tanrılarla ve onların gücünün etkisiyle doludur. Bu anlayış kendi paradoksundan da yoksun değildir, zira açıkça, bu etkilerin deneyimlenebileceğini varsayar. Bu anlayışa göre söz konusu etkiler, gözle görülebilen, elle tutulabilen şeyler olmalıdır. Deneyimlediğimiz haliyle dünyanın başı başına yüce güçlerin hükmettiği bir sahne olduğunu anlamak için, bu geçekliğin içinde veya ötesinde mitsel kişilikler aramamıza gerek yoktur artık. Dolayısıyla idrakimizi doğrudan önümüzde bulduğumuz şeylerle sınırladığımızda, Tanrısız Olan'ı terk etmek zorunda olmayız. Elbette, tek başına kendi kavrayışımız, halk inancının tanrıları konusunda bize yeterince kanıt sunmakta pek yeterli değildir; buna karşılık gerçekliğin tecrübe edilmesi, Tanrısız Olan hakkında bize yeni bir bilgi kaynağı sağlar: Tanrısız Olan, dünyanın her yerinde, adeta kendi ellerimizle onu kavramamızı beklemektedir (bk.: Jaeger, 2011, ss. 41-42).

¹⁸ Etienne Gilson, Thales'in fikirlerinden mutlak bir tanrı ve suyun tanrı olabileceği fikrinin çıkarılmasının doğru olmayacağını söylemektedir. Çünkü ona göre Thales açıkça böyle bir ifade kullanmamıştır. Ona göre bu tarz bir yorumda bulunmak kötü bir felsefe tarihine kapı aralamaktır. Nitekim Thales'i ya da felsefeyi olduğu gibi aktarmak yerine olması gerektiği gibi aktarmak problemlidir (bk. Gilson, 1999, s. 8).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Thales'in görüşlerini bir hipotez olarak değerlendirecek olursak, onun, kendisinden önceki kozmogonilerden yararlandığı; ancak aynı zamanda onları daha farklı bir noktaya ulaştırdığı görülmektedir. Aslında tarihte bizim felsefe olarak adlandırabileceğimiz faaliyet de işte bu noktadan itibaren başlamaktadır. Thales'in belki de buradaki önemi, yaptığı geziler sayesinde bu alandaki çalışmalardan haberdar olup bunları Yunan düşünce dünyasına getirmesinde yatmaktadır. Ancak Thales'in daha özgün diyebileceğimiz düşüncelerini felsefe tarihi açısından yorumlamak daha tutarlı gibi gözükmektedir. En başta "her şeyin başlangıcının su" olduğu düşüncesi, kanaatimizce hipoteze yakın bir fikirdir. Çünkü ne kadar tahmine ya da öngörüye dayansa da, hatta deneyden ve gözlemden uzak bir düşünce olsa da, onun, dünyada karşılığı olan bir maddeyi evrenin başlangıcı olarak kabul etmesiyle bu dünyanın dışında olan bir güce nedensellik atfetmesi arasında hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan farklar vardır. Burada Thales'in problem olarak gördüğü şeyle, önceki mitolojik dünyanın problem olarak gördüğü şey aynıdır. Ancak aradaki fark, bu problemi ele alış tarzında yatmaktadır. Problem için kullanılan kavramların benzerliği söz konusu olsa bile, son tahlilde bu kavramların mahiyetinin değiştiği de açıktır. Bu açıdan baktığımızda Thales'in bu yorumunun felsefi bir tarafı olduğunu da söyleyebiliriz.

Burada gözden kaçırmamız gereken bir diğer husus ise Thales'in, "her şeyin tanrılarla dolu" olduğu fikrine Aristoteles'in tabiriyle mknatıslarla yaptığı bir deney sonucu ulaşmış olmasıdır. Kullandığı yöntemin bugün anladığımız tabirle bilimsel bir yöntemden farkı yokmuş gibi gözükmektedir. Ancak ulaştığı sonuç itibarıyla canlı cansız ayrımı yapmadan her varlığa bir ruh ya da canlılık atfetmesi ve buradan yola çıkarak "her şeyin tanrılarla dolu" olduğu fikrine ulaşması önceki geleneksel düşünceden keskin bir kopuşun olmadığını söylememiz için bize gerekçe sunmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki, Thales'in felsefi düşüncesinde akli ve mantıki unsurlar olduğu kadar metafiziksel bir takım mitolojik düşünceler de vardır. Zira, söz konusu düşüncenin izlerini onun felsefi yorumlarında bulmak mümkündür. Ancak onun düşünceleri için, bütünüyle eski Yunan geleneksel düşüncesinin devamı tarzında yorum yapmanın da doğru bir çıkarım olmayacağı açıktır. Onun düşüncesi mitos'tan logos'a geçişi temsil eden bir noktada olsa da tamamen mitos'tan kopuk değildir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2001). *Ruh üzerine*. (Çev. Z. Özcan) İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Aristoteles. (2015). *Metafizik*. (Çev. Y. G. Sev) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ felsefe tarihi: Sokrates öncesi Yunan felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, J. (1982). *The presocratic philosophers*. London & New York: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Bonnard, A. (2014). *Antik Yunan uygarlığı 1: İlyada'dan Parthenon'a*. (Çev. K. Kurtoğlu) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bultman, R. (2013). *Mitoloji ve hermenötik sorunu*. (Çev. C. Batuk, & E. Kutsi) Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Campbell, J. (1992). *Tanrının maskeleri: İlkel mitoloji*. (Çev. K. Emiroğlu) Ankara: İmge Kitabevi.
- Campbell, J., & Moyers, B. (2013). *Mitolojinin gücü*. İstanbul: Midecat Kitapları.
- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten önce felsefe*. (Çev. O. Özügül) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Conford, F. M. (2003). *Sokrates'ten önce ve sonra*. (Çev. U. C. Akın) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Cornford, F. M. (1952). *The origins of Greek philosophical thought*. London: Cambridge University Press.

- Cömert, B. (2014). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: Taş devrinden Eleusis Mysteria'larına*. (Çev. A. Berktaş) Ankara: Kabalıcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2015). *Mitlerin özellikleri*. (Çev. S. Rıfat) İstanbul: Om Yayınevi.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz uygarlıkları*. (Çev. S. K. Angı) Ankara: Dost Kitabevi.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Yunan felsefesi*. (Çev. M. Aydın) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Gökberk, M. (1979). *Felsefenin evrimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Graves, R. (2010). *Yunan mitleri*. (Çev. U. Akpur) İstanbul: Say Yayınları.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü: Yunan ve Roma*. (Çev. S. Tamgüç) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2009). Kutsal hakkında konuşmak: Dinsel söylemde mitos. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 9-26.
- Homeros. (1984). *İlyada*. (A. Erhat, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan mitosları*. (Çev. A. Şenel) Ankara: İmge Kitabevi.
- Jaeger, W. (1936). *The theology of the early Greek philosophers*. Oxford: Clarendon Press.
- Jaeger, W. (2011). *İlk Yunan filozoflarında tanrı düşüncesi*. (Çev. G. Ayaş) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Karatani, K. (2018). *İkonomi ve felsefesi kökenleri*. (Çev. A. N. Bingöl) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kranz, W. (1984). *Antik felsefe*. (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Laertius, D. (2003). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. (Çev. C. Şentuna) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam*. (Çev. G. Y. Demir) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mackenzie, D. A. (2015). *Babil ve Asur mitleri*. (Çev. N. Benzergil) İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum*. (Çev. H. Portakal) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Neill, W. H. (2004). *Dünya tarihi*. (Çev. A. Şenel) Ankara: İmge Kitabevi.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. (Çev. H. Hünler) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2014). *Theatetos*. (Çev. F. Akderin) Ankara: Say Yayınları.
- Rorty, R. (2006). *Felsefe ve doğanın aynası*. (Çev. F. G. Kaya) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: Büyük destan ve söylenceler antolojisi*. (Çev. K. V. Akten) Ankara: İmge Kitabevi.
- Russell, B. (2012). *Batı felsefesi tarihi: İlkçağ felsefesi*. (Çev. A. Fethi) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Thomson, G. (1997). *İlk filozoflar*. (Çev. A. H. Doğan) İstanbul: Pavel Yayınları.
- Vernant, J. P. (2017). *Yunan düşüncesinin kaynakları*. (Çev. H. Portakal) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Veyne, P. (2003). *Yunanlılar mitlerine inanmışlar mıydı?* (Çev. M. Alkan) Ankara: Dost Kitabevi.

Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Nüfus Gelişimi (1927-2017) ve Gelişimi Etkileyen Faktörler

Mesut Bakan^{1*}
Prof. Dr. Sevil Sargın²

Geliş tarihi: 30.12.2019
Kabul tarihi: 17.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 282-305
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 04%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Marmara Üniversitesi, Türkiye,
bahtiyarmesut@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-4581-2649
²Marmara Üniversitesi, Türkiye,
sevil.sargin@marmara.edu.tr ,
ORCID ID 0000-0003-3402-4660

* Sorumlu yazar

ÖZ

Çalışma alanı olan Erciş ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi Van ilinin kuzeybatısında yer almaktadır. Van gölüne kıyısı bulunan Erciş ilçesinin coğrafi konumu, konumunun sağladığı avantajlar başta Erciş şehri olmak üzere ilçe sınırları içerisinde yer alan kır yerleşmelerinin gelişimini geçmişten günümüze desteklemiştir. Bu çalışmada Erciş ilçesi sınırları içerisinde yer alan kır yerleşmelerinin nüfus değişimleri ve değişime etki eden faktörler irdelenmiştir. Erciş ilçesi, Van İl'inin ilçeleri içinde en fazla kırsal nüfusa sahip ilçesi durumundadır (65.700). Topoğrafi özellikleri bakımından tarım ve hayvancılığa uygun olan Erciş ilçesinde 86 kırsal mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler konumları, ekonomik faaliyetleri ve nüfus özellikleri bakımından çeşitlilik gösterirler. Erciş ilçesinde yer alan kır yerleşmelerinin nüfus değişimlerinin ele alındığı bu çalışmada, nüfus değişimi dört döneme ayrılarak irdelenmiştir. Yani 1927-1960, 1960-1980, 1980-2000, 2000-2017 yılları arasında meydana gelen değişimler incelenmiştir. Nitekim bu dönemlerde Gergili, Doğancı, Ağırkaya vb. bazı kır yerleşmelerinde nüfus azalırken, Çelebibabağı, Kozluca, Kocapınar, Kadirasker, Payköy gibi bazı kır yerleşmelerinde ise nüfus sürekli artış göstermiştir. Bunun yanında Erciş ilçesi kır yerleşmelerinde nüfusun değişimi üzerindeki, yeryüzü şekilleri, ekonomik fonksiyonlar, şehir merkezine yakınlık-uzaklık vb. faktörler etkili olmuştur. Erciş ilçesi kır yerleşmelerinde şehir merkezine yakınlık ve ulaşım imkanları da nüfus miktarı ve yoğunluğu üzerinde etkili olmuştur. Ulaşım, eğitim, sağlık ve altyapı koşullarının iyileştirilmesine bağlı olarak dönem dönem bu kır yerleşmelerinin nüfuslarında artışlar görülmüştür. Ancak günümüzde her geçen gün artan kırdan şehre göçler sebebiyle nüfus miktarları oldukça düşmektedir. Kurulduğu alan bakımından gelişime açık olan Erciş ilçesi kır potansiyelinin doğru kullanılması durumunda bu kır yerleşmelerinde görülen yoğun göç olayı da makul seviyelere inebilir. Dolayısıyla ülke ekonomisi bu yüksek potansiyelden daha ileri seviyede yararlanabilir. Örneğin ilçede de kurulacak olan et, süt ve hayvan ürünleri imalathaneleri kır yerleşmelerinin önemini arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Erciş, Kır Yerleşmeleri, Nüfus

Population Growth in Rural Erciş District (1927-2017) and Factors Affecting Development

Mesut Bakan^{1*}
Prof. Dr. Sevil Sargın²

First received: 30.12.2020
Accepted: 17.03.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 282-305
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 04%

¹Marmara Üniversitesi, Türkiye,
bahtiyar_mesut@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-4581-2649

²Marmara Üniversitesi, Türkiye,
sevil.sargin@marmara.edu.tr,
ORCID ID 0000-0000-3402-4660

* Corresponding Author

ABSTRACT

Study area, Erciş District, is located on northwest part of Van Province in East Anatoian Region in Turkey. Geographical location of Erciş District which is located through coast line of Van lake have supported to development of, basically, Erciş city center and rural settlements in the district so far, thanks to advantages enabled by geographical location. In this study demographical change of rural settlements in Erciş District and it's effective factors is examined. Indeed, Erciş is the district that having the highest amount of rural population (65.700) in Van Province. Erciş district, is topographically suitable for farming and livestock activities, has 86 rural neighbourhoods. These neighbourhoods have a plenty of differentiate to eachother in terms of their locations, economical activity and population dynamics. In this study which evaluates demographical changes of rural settlements in Erciş District, demographic change is examined in 4 periods. These periods are 1927-1960, 1960-1980, 1980-2000, 2000-2017. During these periods while populations of some rural settlements such as Gergili, Doancı and Ağırkaya have decreased, populations of some rural settlements such as Çelebibabağı, Kozluca, Kocapınar, Kadirasker, Payköy have periodically increased so far. Deterministic factors on demographic change in study area are topography, economical activities, distance to Erciş city center and transportation facilities. Thus, as a result of enhancing in transportation, education, health and infrastructure conditions, population in study area periodically has increased so far. However, due to migration from rural areas to city centers nowadays, the amount of population dramatically decreased. Intense rural migration to Erciş city center in rural settlements in Erciş district which is open to development thanks to it's location can be decreased to reasonable level in case potentials in rural areas is properly managed. Eventually, national economy can get more benefit from these potentials. For instance, building new facilities on meat, dairy and animal products puts emphasis on rural settlement in study area.

Keywords: Erciş, Rural Settlements, Population.

1.GİRİŞ

1927 yılında Erciş ilçesinde tam olarak kır yerleşmesi sınıflandırmasının olmaması sebebiyle 169 kırsal alan bulunmaktadır. Ancak bu alanların her biri kır yerleşmesi olmamakla beraber mevki olarak yer almaktadır. Köy sayısı 1935'te 83, 1940'ta 60, 1950 de ve 1960 da ise 80'dir. 1970 yılında köy sayısı 79, 1980 de 80, 2000 yılında 85 olmuştur. 2018 yılı itibari ile kırsal mahalle sayısı 86 olmuştur. Nüfus değişimleri ele alınırken nüfus miktarlarına göre gruplandırma yapılmıştır. Günümüze doğru kır yerleşmelerindeki toplam nüfus miktarlarında artış görülmektedir. Kır yerleşme nüfuslarında ise değişkenlik görülmektedir. 1935 yılında nüfus aralığı 0-250 arasında olan köy sayısı 64 iken bu köylerin toplam nüfusu ise 8.566 olmuştur. 1960 yılında ise 0-250 nüfus aralığında olan köy sayısı 38 iken bu köylerin toplam nüfusu ise 6.404 olmuştur. 1935 yılında nüfus miktarı en fazla olan nüfus aralığı 0-250 iken 1960 yılında ise 251-500 (9.873 kişi) nüfus aralığı olmuştur. 1960 yılında nüfusu 1.000'i geçen köy sayısı 4 olmuştur.

1935-1960 yılları arasında ve daha sonra ki süreçlerde köylerde nüfus miktarı artmıştır. Buna bağlı olarak nüfus aralığı 0-250 arasında olan köy sayısı ve bu nüfus aralığının sahip olduğu toplam nüfus miktarı azalmıştır. 1980 yılında nüfus aralığı 0-250 arasında olan kır yerleşme sayısı 13'e düşmüştür. Bunun yanında toplam nüfus miktarı en fazla olan aralık ise 13.058 kişi ile 251-500 nüfus aralığı olmuştur. 1980 yılında nüfusu 2.500'ü geçen tek kır yerleşmesi Çelebibağı (2.507 kişi) olmuştur. 2000 yılında en fazla kır yerleşmenin olduğu nüfus aralığı 501-750 olmuştur (22). Bu dönemde nüfusu 2001 ve üzeri olan yerleşme sayısı 4 iken bu yerleşmelerin toplam nüfusları ise 22.119 olmuştur. 2000-2017 yılları arasında kır yerleşmelerinde önemli değişimler görülmüştür. Van ilinin büyükşehir statüsüne sahip olması ile beraber köy kavramı tamamen ortadan kalkmıştır. Bununla beraber kırsal mahalle kavramı doğmuştur. 2000 yılından sonra kır yerleşmelerinde nüfusun artması ile beraber nüfus aralıkları da genişlemiştir. Bu dönemler arasında nüfus aralığı 0-250 arasında olan kır yerleşme sayısı azalmış iken nüfus aralığı 501-750 arasında olan kır yerleşme sayısı ise artış göstermiştir. 2017 yılında nüfusu 1.000'i geçen kırsal mahalle sayısı 24 olmuştur. Tüm bu verilerden yola çıkarak Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin günümüze doğru nüfus aralıklarında büyük değişimler görüldüğü tespit edilmiştir. Nüfus miktarı 1001'i geçen kırsal mahalle sayısının yüksek olmasının yanında nüfus aralığı 0-501 olan kırsal mahalle sayısının ise azaldığı görülmektedir. Kırsal mahallelerin şehir merkezine yakınlık ve uzaklık durumu, yeryüzü şekilleri, iklim özellikleri, tarım ve hayvancılık faktörleri kırsal mahallelerden şehirlere yapılan göçler üzerinde önemli rol oynamıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma alanı ile ilgili bilgiler elde edilirken öncelikle çalışma alanıyla ilgili literatür çalışması yapılmıştır. Araştırma alanı ile ilgili yapılmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri YÖK Ulusal Tez Merkezinden temin edilmiştir. Burada yer alan akademik çalışmaların Erciş ilçesi ile ilgili kısımları incelenmiştir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve çevre il yükseköğretim kurumlarının kütüphane ve dergileri incelenerek buralarda çalışma alanıyla ilgili akademik çalışmalar toplanarak bir havuz oluşturulmuştur. Çalışma alanı olan Erciş ilçesi kır yerleşmelerinde nüfus ve nüfus değişimleri farklılık göstermektedir. Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin nüfus özellikleri ile ilgili etraflı bir çalışma olmaması sebebiyle bu konu seçilmiştir. Öncelikle kır yerleşmelerinin nüfus değişimleri, nüfus miktarları ve nüfus yoğunlukları tespit edilmiştir. Kır yerleşmelerinin nüfusları salnameler, köy envanterleri ve TÜİK'ten alınmıştır. Söz konusu veriler ışığında kır yerleşmelerindeki nüfus değişimleri 1927-2017 yılları arasında dönemlere ayrılarak tablo, grafik ve haritalarla gösterilmiştir. Söz konusu veriler ışığında Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin sınıflandırılması, nüfus özellikleri ve nüfus üzerinde etkili olan doğal ve beşeri unsurların daha iyi görülmesi sağlanmıştır. Bu çalışma ile beraber Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin gelişim ve değişimi göz önüne serilmiştir. Burada özellikle kır yerleşmelerinin nüfus özellikleri ve değişimleri göz önünde tutularak bu yerleşmelerin eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı ve ekonomik anlamda yapılacak olan iyileştirmelere kaynak olması amaçlanmıştır.

3.ÇALIŞMA ALANININ KONUMU VE COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Erciş ilçesi 38,9° ve 39,3° Kuzey paralelleri ile 43,6° - 43° Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Erciş, Van Gölü'nün kuzeyinde Erciş Ovası üzerinde bulunmaktadır. Van iline bağlı olan Erciş, 2115

km²'lik bir yönetim alanıyla yüzölçümü olarak Van ilinin Gürpınar ilçesinden sonra en büyük ilçesi durumundadır. Doğuda Van Muradiye, kuzeyde Ağrı Diyardin, kuzeybatıda Hamur, batıda Patnos ve güneybatıda Bitlis'in Adilcevaz ilçeleriyle sınırlıdır, güneyinde ise Van Gölü bulunmaktadır (Harita 1).

Van, büyükşehir statüsünde bulunduğu için Erciş ilçesinde köyler mahalle olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada bunlara kırsal mahalleler denilecektir. 101 mahallesi bulunan Erciş ilçesinin Erciş şehriyle birlikte toplam nüfusu 2018 yılı itibarı ile 173.313'tür. Geniş ovalık bir alana sahip olan Erciş, Van gölü Havzası'nın en önemli düzlüklerinden birini oluşturmaktadır.

Erciş Ovası'nın tabanı Zilan Çayı ve kolları İrşat Suyu'nun getirdiği alüvyonlarla kaplıdır. Alüvyonları oluşturan tabakalar silt, kum ve çakıl olup alüvyal deponun altındaki temel arazi bazalttır. Kum ve çakıl seviyeleri arasında kil mercekleri bulunur. Bu alüvyonların kalınlığı 50-240 metre arasında değişir. Ovadaki eski formasyon, miosen yaşlı kireç taşlarıdır. Kireç taşlarının üzerine miosen yaşlı andezit ve bazalt akıntıları yayılmıştır. Pliokuaterner oluşuklar ise güneyde yer almıştır. Derelerin getirdiği alüvyal malzeme alçak kısımları doldurmuş ve ovayı meydana getirmiştir (Yarıcı, 2005, s. 52). Nemrut, Süphan ve Tendürek volkanları hattı üzerinde bulunan bölgede volkanik kayalar geniş alanlar kaplamaktadır. Arabistan levhasının kuzeye doğru hareketi Bitlis kenet kuşağının kuzeyindeki Van Gölü havzasında gerilmelerin kümülatif olarak artmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi bu gerilme jeolojik birimlerin direnme gücünü aştığında enerji aniden boşalır ve depremler ortaya çıkar. Bu durum Erciş ve yakın çevresinde oldukça yüksek deprem riski potansiyeli oluşturur (Elmastaş, 2013, s. 834).

Yeryüzü şekillerinin çeşitliliği, hidrografiya ve iklim faktörleri toprak özelliklerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Kireçsiz kahverengi topraklar, alüvyal topraklar, kolüvyal topraklar, kahverengi topraklar, regosol topraklar görülen başlıca toprak tipleridir.

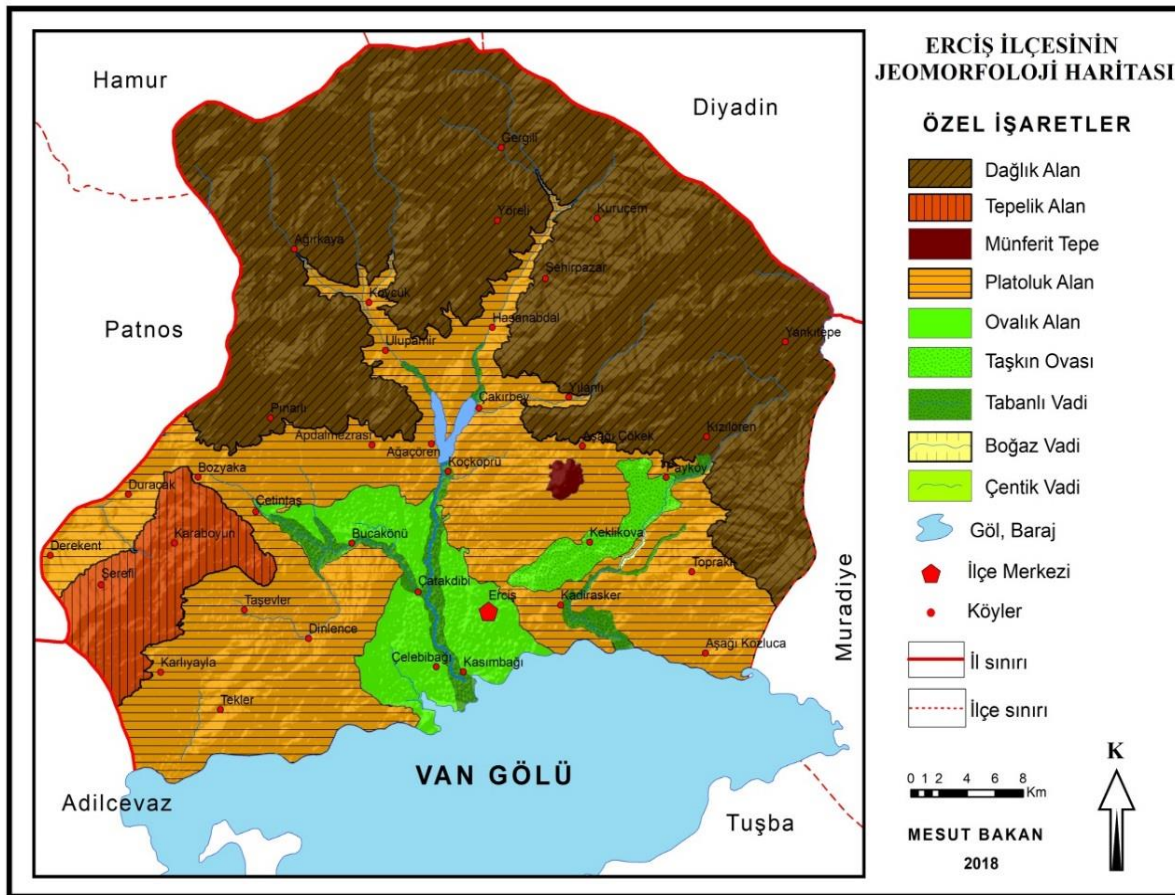
Harita 1. Erciş Yer Bulduru Haritası

Erciş Ovası, batıda Pani Yaylası (1000 m.), Şikeftigan Dağı (2000 m.), Meydan Dağı (2750 m.), Dirik Yaylası (2500 m.) ve Golla Yaylası (3100 m.); kuzeyde Aladağlar(3.510 m); kuzeydoğuda Hüdavendigâr dağı (3.539 m.); doğuda Avgors Dağı (2900 m.), Aksorik Dağı (2814 m.) ve Deliçay Vadisi; güneyde ise Van gölü ile sınırlanmıştır (Yıldız, 2002, s. 23). Ortalama olarak 1234 kilometrekarelik su toplama havzasına sahip olan Erciş Ovası, volkanik kökenli birtakım tepelerle çevrili bir neojen arazisidir. Bu tepelerin en önemlileri, Karakol Tepesi (1885 m.), Tavşan Tepe (1838 m.), Cancakpur Tepe (1877 m.), Kenge Tepe (1880 m.), Mağara Tepe (1922 m.) ve Zernaki Tepe (1889 m.) gibi yükseltilerdir (Yıldız, 2002; 1). Ovanın en önemli akarsuyu, havzanın kuzeybatısındaki Aladağlardan (2900m) doğan ve Çelebibağı kasabası (eski Erciş) sınırları içerisinde bulunan ve Erciş Kalesi'nin içerisinde Van Gölü'ne dökülen Zilan çayıdır (Harita 2).

Erciş ilçesi karasal iklimin etkisi altında yer almaktadır. Kışları soğuk ve kar yağışlı yazları ise serin ve kuraktır. Erciş ilçesinin Van Gölü'nün kıyısında yer alması nedeniyle çevresinde yer alan yerleşimlere oranla iklimi farklılık göstermektedir. Erciş ilçesi yağış ortalaması komşu olduğu birçok yerleşim yerine göre fazladır. Yıllık yağış ortalaması 460 mm'nin üzerinde olmuştur. Yağışın en fazla düştüğü ay yaklaşık olarak 70 mm ile nisan ayı olmuştur. Yaz mevsimine doğru sıcaklıkların artması ile beraber yağış miktarı da düşmüştür. Nitekim en sıcak ay olan ağustos ayında yağış miktarı 10 kat düşerek 7 mm civarında olmuştur.

Harita 2. Erciş İlçesi Jeomorfoloji Haritası (Kaynak: viewfinderpanoramas.org)

Erciş ilçesinde genel olarak hakim olan bitki örtüsü bozkırdır. Bunun yanında yüksek kesimlerde çayır bitki örtüsü de görülmektedir. Zilan deresi ve vadisi alanında yer yer ağaç formasyonu dağılıp göstermişse de günümüzde son derece azalmıştır. Erciş ilçesinde bozkır bitki örtüsüne ait çoban yastığı, yavşan otu, geven, yonca, sığır kuyruğu, deve dikenini vb. bitki türleri yoğunlukta görülmektedir.

Kuzey kesimlerde kaynağını alarak iki kol halinde Koçköprü Barajı'nı oluşturan Zilan ve Zeylan Çayları en büyük akarsulardır. Zilan Çayı'nın kolları olan İncesu Çayı, Kırkpınar Keresi ile Ilıca Çayı bir

diğer akarsu kaynaklarıdır. Bu çaylar Van Gölüne dökülür. Yine bu çaylardan Zilan Çayı üzerinde Koçköprü Barajı, Deliçay üzerinde ise Morgedik Barajı bulunmaktadır. Erciş ilçesinin kuzey kesimlerinde bulunan Aladağlarda kar yağış miktarının fazla olması ve su kaynakları bakımından zengin olması bu bölgenin akarsu ağı bakımından zengin olmasını sağlamıştır. Dağlık olan bu bölgede akarsuların akış hızı fazladır. Akarsu ağı bakımından zengin olan bu bölge baraj yapımı için olumlu şartlar sağlamaktadır. Bu bölgede kurulan Koçköprü barajı birçok su kaynağı tarafından beslenmektedir (Harita 3).

Harita 3. Erciş İlçesi Hidrografya Haritası (Kaynak: Harita Genel Komutanlığı)

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Nüfus Gelişimi Ve Gelişimi Etkileyen Faktörler

4.1.1. Erciş'te Kır Nüfusunun Tespiti

Yerleşme kavramı insanların barınma ihtiyacı ile beraber ortaya çıkmış bir kavramdır. İlk insanlar ağaç kavuklarında daha sonra mağaralarda ve nihayet tarımsal faaliyet ile beraber kendilerinin inşa ettiği meskenlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Nitekim bu meskenlerin bir araya gelmesi sonucunda köyler, kasabalar ve şehirler meydana gelmiştir. Günümüze doğru yerleşme daha modern bir hal alarak devasa binalara dönüşmüştür. Her geçen gün yerleşim alanları büyüyerek gelişmiş ve yoğun nüfuslu mega kentler ortaya çıkmıştır.

Yerleşim alanlarının her geçen gün büyümesi ve nüfus miktarının artması bu alanların genişlemesine sebep olmuştur. Yerleşim alanlarının gelişip büyümesi ile beraber bir sınıflandırmaya ihtiyaç

duyulmuştur. Yerleşim alanlarındaki nüfus, ekonomik faaliyetler, yeni geçim tarzları yerleşmelerin ayırt edilmesinde kullanılmaktadır. En çok tercih edilen sınıflandırma, ekonomik faaliyetlerine göre yapılan sınıflandırmadır. Yerleşme alanları ekonomik faaliyet türlerine göre kırsal ve kent yerleşmeleri olarak 2'ye ayrılmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de şehirler ve şehirsiz yaşam alanları tüm hızıyla büyümektedir. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile beraber nüfus miktarları 750.000 'in üzerinde olan şehirler büyükşehir kapsamına alınmıştır. 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları ile beraber nüfus miktarı 750.000'in üzerinde olan Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Ordu ve Van büyükşehir olmuşlardır.

Bir yerleşmeyi farklı kılan en önemli unsur, sahip olduğu fonksiyondur. Tarım ve hayvancılık gibi kırsal üretimin ve kırsal yaşamın hüküm sürdüğü bir yerleşme, kanun yoluyla dönüşüme uğratarak farklı bir statü kazandırılrsa dahi orada geçmişte olduğu gibi kırsal faaliyetler sürdürülmeye devam edecektir. Diğer bir ifadeyle yerleşmenin değişim ve dönüşümü kanun yoluyla gerçekleşemez. Yalnızca yerleşmenin kendi iç dinamiklerine ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişim-dönüşüm yaşanabilir. Dolayısıyla söz konusu kanun, kesinlikle bilimsel temelden uzaktır. Gerek coğrafi gerek sosyolojik ve gerekse ekonomik olarak böyle bir değişim; zamanla ve yavaş yavaş gerçekleşir. Herhangi bir yerleşmede bu kadar kısa sürede fonksiyonel değişimin yaşanması mümkün değildir (Taş, 2017, s.28).

Yerelde tüzel kişiliği olmayan, yetkisiz konumdaki mahalle muhtarlıkları tarafından yönetilen bu alanlarda yönetimsel olarak birçok sorun ortaya çıkmıştır. Köyler mahalleye dönüştürülerek, ortak malları büyükşehir belediyelerine devredilmiş, nüfusları gerçek dışı bir yaklaşımla şehir nüfusu olarak gösterilmiştir (Özçağlar, 2016, s.274). Bunun yanında büyükşehir yasası ile beraber köylerin mahalleye dönüşmesi beraberinde bazı kavramsal sorunlar doğurmuştur. Nitekim mahallerin ayırt edilmesi ve adlandırılması sorunu doğmuştur. Taş (2017) 'Türkiye'de Yönetim ve Yerleşme Açısından Mahalleler' adlı makalesinde mahalleleri ayırt etmiş ve büyükşehirdeki köyden dönüşen mahalleleri "büyükşehir'e bağlı kırsal mahalle", kentsel alan içerisinde yer alan mahalleleri de "büyükşehir kentsel mahalle" şeklinde adlandırmıştır.

Tablo 1. Erciş İlçesi Köy ve Kasaba Sayısı

Yılı	Yüzölçüm(km ²)	Köy Sayısı	Kasaba Sayısı
1927	2290	169	2
1935	2290	83	2
1940	2070	60	2
1945	1832	61	2
1950	1832	60	2
1955	2179	81	2
1960	2115	80	2
1965	2115	81	2
1970	2115	79	2
1975	2115	79	2
1980	2115	80	2
1985	2115	79	2
1990	2115	81	2
2000	2115	85	2
2010	2115	0	
2017	2115	0	

Kaynak: 1926-1927-1928 T.C Devlet Salnameleri Köy Envanterleri ve TÜİK

Van ilçelerindeki mahalle sayılarına bakıldığında Erciş ilçesi mahalle sayısı en fazla olan ilçe konumundadır. Gürpınar ilçesinde 79, Çaldıran 70, Tuşba 67 ve Başkale ilçesinde ise 66 mahalle bulunmaktadır. Nitekim 86 kırsal mahalle sayısı ile Erciş, Van ilçeleri arasında kırsal mahalle sayısı bakımından ilk sırada yer almaktadır.

4.1.2. Kır Yerleşmelerinin Gelişimi ve Gelişimi Etkileyen Faktörler

Kır yerleşme birimleri ile kent yerleşme birimlerini birbirinden ayıran en önemli etken ekonomik fonksiyonların yanında nüfus miktarlarıdır. Erciş ilçesinde kır yerleşme birimlerinden bazıları nüfusunu zamanla kaybederken bazı mezra ve mahalleler ise genişleyip köy haline dönüşmüştür. Kır yerleşmelerinin nüfus miktarları ve yoğunlukları fiziki ve beşerî bazı faktörlerden etkilenmektedir. Kır yerleşmelerinin nüfus miktarları ve yoğunluklarında etkili olan bu faktörler;

- Yerleşmelerdeki ekonomik fonksiyonlar,
- Yerleşme alanının toprak verimliliği ve sulama,
- Yerleşme bölgesinin kent merkezine yakınlık ve uzaklığı,
- Yeryüzü şekilleri, yükselti kademesi, iklim ve bakı özellikleri,
- Aşiret kavgaları,
- Terör olayları vb.

Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin nüfus miktarları ve yıllar arası meydana gelen değişimler incelendiğinde görülmektedir ki yıllar içinde kır yerleşmelerinden bazıları nüfus kaybederken bazıları ise nüfusunu arttırarak yoğun nüfuslu yerleşmelere dönüşmüştür. Bu çalışmada bu değişimler 1927 yılında yapılan ilk sayımdan günümüze kadar çeşitli yönleri ile ele alınmıştır.

1927-1960 Dönemi

1867 de Vilayet Salnamesi'nin uygulamaya konulmasıyla Vilayet-Sancak-Kaza-Nahiye-Köy şeklindeki idari yapıya geçildikten sonra, önceleri sancak durumunda olan Erciş, daha sonra Van merkez Sancağı'nın bir kazası durumuna getirilmiştir (Baykara, 2000, s.115). Cumhuriyetin kurulması ile beraber Erciş 1924 yılında belediye olmuştur. Cumhuriyet öncesi Erciş ilçesi nüfus verileri hakkında sağlıklı bilgi elde edilememiştir. Bu dönemlerde daha çok vergi ve asker sayısı belirlemek amacıyla nüfus sayımları yapıldığı için toplam nüfuslara ulaşılamamıştır. 1927 yılında Erciş ilçesine bağlı köy sayısı 169 olarak gösterilmiştir. Ancak belirtilen sayı tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Bunun sebebi Cumhuriyetin kurulmasının ilk dönemlerinde yerleşme ile ilgili kavram ve düzenlemelerinin olmaması yanında, yerleşme birimleri yerine mevkilerin de sayılmasıdır (Yıldız, 2004, s.197). Ayrıca Erciş'teki yerleşme sayısının 169 olarak verilmesinde bu dönemde Adilcevas ve Patnos'taki yerleşim alanlarının da Erciş bölgesine dahil edilmesinin etkisi vardır (Yıldız, 2004, s.197). 1935'te 83 olan köy sayısı, 1940'ta 60 olmuştur. Bu dönemde mevcut köylerin nüfusu son derece azdır. 1950 yılında bazı çevre ilçelerdeki yerleşim birimleri Erciş ilçesine dahil edilmiştir. Bunun sonucu 1950 yılında 60 olan köy sayısı 1955 yılında 81 olmuştur. 1960 yılında ise köy sayısı 80'dir. (TÜİK: 1935-1960 Genel Nüfus Sayımı).

Tablo 2. Köy Sayısı ve Nüfus Miktarı Karşılaştırılması (1935)

Nüfus Sayısı	Yerleşme Sayısı	Toplam Nüfus
0-250	64	8.566
251-500	15	5.184
501-750	3	1.648
751+	1	889
Toplam	83	16.287

Kaynak: 1935 Nüfus Sayımları (TÜİK) Not: Erciş Merkez Nüfusu Dahil Edilmemiştir (3.700)

1935 nüfus sayımlarında nüfus miktarı 0-250 arasında olan köy sayısı 64, nüfus miktarı 251-500 arasında olan köy sayısı 15, nüfus miktarı 501-750 arasında olan köy sayısı 3, nüfus miktarı 751 üzeri olan tek yerleşim merkezi Çelebibağı köyü olmuştur. Görüldüğü gibi bu dönemde kır bölgelerindeki yerleşimlerde nüfus miktarları son derece azdır.

1935 nüfus sayımlarında nüfus miktarı 0-100 arasında olan köy sayısı 18 iken, bu dönemde nüfus miktarı en fazla olan köyler Çelebibağı (889 kişi) ile İrşat Yukarı (573 kişi) köyü olmuştur. Nüfus miktarları en az olan köyler ise Őikeft (32 kişi) ile Kelle (22 kişi) köyleridir. Bu köylerden nüfus miktarı 0-100 kişi arasında olanların sayısının 18 olduğu görülmektedir ki bu sayı oldukça yüksektir. 1935 yılında toplam 83 köyün 18'inin nüfus miktarı 100'ün altındadır. Sadece 4 köyün nüfus miktarı 500'ün üzerindedir (Tablo 2).

Bu yerleşim alanlarının nüfus miktarlarındaki bu farklılığın sebepleri, ulaşım, iklim, eğim, yükselti, Şehir merkezine olan yakınlık ve uzaklık faktörleridir. Derekent, Gökoğlan, Hasava, Zekzek, Deredam, Hocaali, Koz, Őikeft ve Kelle bu dönemde Şehir merkezine olan uzaklıkları, içme suyu ihtiyacının karşılanamaması ve coğrafî faktörlerin zorluğu nedeniyle az nüfuslanmış kır yerleşmeleri olmuştur.

Erciş ilçesi 1935 yılı nüfus verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda toplam nüfus miktarı içerisinde nüfus miktarı 0-250 arasında olan köylerin oranı en fazla olup %52,5'e tekabül etmektedir. Bunun yanında nüfus miktarı 0-250 arasında olan köylerin toplam nüfus miktarı 8.566'dır. Bu oranı %31,8 ile nüfus miktarı 251-500 arasında olan köyler takip etmektedir. Bu köylerin nüfus toplamı ise 5.184'dür. Nüfus oranı 501'in üzerinde olan köy oranı %10,1 iken bu köylerin toplam nüfus miktarı 2.537'dir.

Araştırma dönemleri arasında belirlemiş olduğumuz aralıklarda 1935 yılından sonra 1960 yılına kadar meydana gelen nüfus değişimleri ele alınmıştır. 1935 yılında 83 olan köy sayısı 1960 yılında 80'dir. 1935 yılında nüfus miktarı 0-250 arasında olan yerleşme sayısı 64 iken 1960 yılında bu sayı 33 olmuştur. 251-500 arası nüfus miktarına sahip olan yerleşme sayısı 1935 de 14 iken bu rakam 2 kat artışla 1960 yılında 27 olmuştur. Nüfusu miktarı 501-750 arası olan yerleşme sayısı 1935 yılında 3 iken bu sayı 1960'ta 8'e yükselmiştir. Nüfusu 501-750 arasında olan bu yerleşmeler daha öncede belirtildiği gibi Şehir merkezine yakın olan kır yerleşmeleridir. Nüfus miktarı 1935'te 889 olan Çelebibağı yerleşme alanının nüfus miktarı 1960'ta 1.482 olmuştur. Bu dönemde nüfus miktarındaki en büyük artış Şehir merkezinde yaşanmıştır. Erciş Şehrinde 1935 yılında 3.700 olan nüfus 1960'ta 13.893'e ulaşmıştır.

1960 yılında nüfus miktarı 751-1000 arasında olan yerleşme sayısı 2'dir. Bunlardan Aşağıçökek köyü 761, Gölağzı yerleşimi nüfus miktarı 862'dir. 1935 yılında nüfus miktarı 1000'e ulaşan yerleşim bulunmaz iken 1960 yılında nüfus miktarı 1000'i aşan yerleşim sayısı 4 olmuştur. Bu yerleşim yerleri Çelebibağı (1.482 kişi), Yukarı Işıklı (1.101 kişi), Payköy (1.001) ve Kocapınar (1.063)dir.

Tablo 3. Yerleşme Sayısı ve Nüfus Miktarı Karşılaştırılması (1960)

Nüfus Sayısı	Yerleşme Sayısı	Toplam Nüfus
0-250	38	6.404
251-500	28	9.873
501-750	8	5.016
751-1000	2	1.623
1001-1500	4	4.647
Toplam	80	27.563

Kaynak: 1960 Nüfus Sayımları (TÜİK) Not: Erciş Merkez Nüfusu Dahil Edilmemiştir.

1960 yılı kır yerleşmelerinin sayısı ve toplam nüfusları Tablo 3'den yola çıkarak incelendiğinde en fazla nüfusa sahip nüfus aralığının 251-500 nüfusa sahip yerleşmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemde toplam kır nüfusu 27.563'dir. Toplam kır nüfusunun %35,8'i 251-500 nüfus aralığında olan kır yerleşmeleridir. 0-250 nüfus aralığında yer alan yerleşmelerin toplam kır nüfusuna oranı ise %23,2'dir. 501-750 nüfus aralığındaki yerleşmelerin oranı %18,2 1001-1500 nüfus aralığındaki yerleşmelerin oranı ise %18'dir. En az orana sahip yerleşmeler ise 5.8 ile nüfus miktarı 751-1000 arası olan kır yerleşmeleridir (Tablo 3).

1960 yılında nüfus miktarı en fazla olan kır yerleşmesi Çelebibağı (1.482 kişi), en az olan kır yerleşmesi ise Yörelidir (54 kişi). Kır yerleşmeleri arasındaki nüfuslanmanın farklılık göstermesinde Şehir merkezine olan yakınlık ve uzaklık durumudur.

1960-1980 Dönemi

Bu dönemlerde köy sayısı 79-81 arasında olmuştur. 1960 yılında köy sayısı 80, 1965 79, 1970 79, 1975 81, 1980 yılında 80'dir. 1960 yılından 1980 yılına kadar kır nüfus oranı düşmesine rağmen kır nüfus miktarı sürekli olarak artış göstermiştir. Bu dönemler arasında nüfus miktarında ciddi artışlar olduğu görülmektedir. Kır yerleşmelerine yatırımların yapılması, elektrik-su, sağlık ve ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi bu bölgelerin nüfuslanmasını sağlamıştır.

1960 yılı ile 1980 yılı kır yerleşmelerinin nüfus aralıkları büyük değişimler göstermiştir. 1960 yılında nüfus miktarı 0-250 arasında olan kır yerleşme sayısı 38 iken 1980 yılında ciddi bir düşüşle yerleşme sayısı 13'e düşmüştür. Bunun yanında kır yerleşmelerinde yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile beraber nüfus miktarı 251-500 arasında olan yerleşme sayısı artış göstermiştir. 1960 yılında nüfus miktarı 251-500 arasında olan yerleşme sayısı 28 iken, 1980 yılında 35 olmuştur. Özellikle nüfus miktarı 0-250 arasında olan kır yerleşmelerinin nüfus miktarlarının artması ile bu sayı artmıştır. Kır yerleşmelerinde ulaşım, altyapı, sağlık, eğitim ve elektrik-su ihtiyacının karşılanması ile beraber nüfus miktarları artmaya devam etmiştir. 1960 yılında nüfus miktarı 501-750 arasında olan yerleşme sayısı 8 iken bu sayı 1980 yılında 19 olmuştur. Erciş ilçesinde 1960-1980 dönemleri arasında nüfus miktarı az olan yerleşme sayısında düşüş görülürken nüfus miktarları fazla olan kır yerleşmelerinde ise artış görülmüştür. Nüfus miktarı 751-1000 arasında olan yerleşme sayısı 1960 yılında 2 iken bu sayı 1980 yılında 5 olmuştur. Bunun yanında nüfus miktarı 1001-1500 arasında olan kır yerleşme sayısı 1960 yılında 4 iken bu rakam 1980 yılında 6 olmuştur. 1960 yılında nüfus miktarı 1501 ve üzeri olan yerleşme bulunmazken 1980 yılında Çelebibağı (2.507 kişi), Yukarı Işıklı (2.331) ve Kocapınar (2.021) kır yerleşmelerinin nüfusları 2.000 sınırını aşmıştır.

Tablo 4. Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Nüfus Değişimi (1960-1980)

Köyler	1960	1980	Nüfus değişimi (%)
Çelebibağı	1482	2507	69,1
Ağırkaya	139	142	2,1
Doğancı	81	298	267,9
Mağaraköy	341	364	6,7
Sabanbüken	84	91	8,3
Yılanlı	94	206	119,1
Yörelı	54	253	368,5
Aşağtakçagedik	218	224	2,75

Düvenci	417	818	96,1
Taşlıçay	264	621	135,2
Kırkpınar	199	193	-3
Ortayayla	476	467	-1,8
Toplam	3.849	6.194	60,9

Kaynak: 1960-1980 Genel Nüfus Sayımları (TÜİK)

1967 yılında Çelebibağı idari yapı olarak bucak olmuştur. 1970 yılında nüfus miktarı en fazla olan kır yerleşmesi 2.075 nüfus miktarı ile Çelebibağı'dır. Çelebibağı yerleşmesini Kocapınar kasabası (1.390 kişi) takip etmektedir. Bunların dışında bu dönemde 1.000 nüfus miktarını aşan kır yerleşmeleri Yukarı Işıklı ve Karlıyayla olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde Çelebibağı bucağı nüfusu çevredeki kır yerleşmelerinden aldığı nüfusla 2.507'ye ulaşmıştır. 1960 ile 1980 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte Çelebibağı bucağı nüfusu %69,1 oranında bir artış yaşamıştır. Bu dönemler arasında kır yerleşmelerinin bazılarında ciddi nüfus artışı görülürken bazı kır yerleşmeleri büyük oranda nüfus kaybına uğramıştır. Örneğin 1960 yılında Doğancı köyü nüfusu 81 iken 1980 yılında nüfus miktarı 298 olmuştur. Doğancı köyünde 20 yıllık bu aralıkta %267,9'lık bir nüfus artışı olmuştur. Bunun yanında en büyük nüfus artış oranı 1960-1980 yılları arasında nüfus miktarını neredeyse 5 kat arttıran Yörelî köyü olmuştur. Salmanağa köyünde bu oran %90 olarak ölçülmüştür. 1960-1980 yılları arasındaki dönemde kır yerleşmelerinin sadece 2 tanesinde nüfus artışı yaşanmamıştır. Bu dönemler arasında 1960 yılında nüfus miktarı 199 olan Kırkpınar köyü nüfusu, 1980 yılında 193'e düşmüştür. 1960 yılında nüfus miktarı 476 olan Ortayayla köyü nüfusu, 1980 yılında 467'e düşmüştür (Tablo 4).

Tablo 5. Yerleşme Sayısı ve Nüfus Miktarı Karşılaştırılması (1980)

Nüfus Sayısı	Yerleşme Sayısı	Toplam Nüfus
0-250	13	2.362
2518-500	35	13.058
501-750	19	11.802
751-1000	5	4.143
1001-1500	6	7.537
1501+	3	6.859
Toplam	81	45.761

Kaynak: 1980 Nüfus Sayımları (TÜİK) Not: Erciş Merkez Nüfusu Dahil Edilmemiştir.

1980 yılı gerek Türkiye'de gerekse de Erciş ilçesinde kır yerleşmelerinde nüfus miktarlarında önemli artışlar görülmektedir. 1980 yılında sadece 3 kır yerleşmesinde nüfus miktarının azalmış olması bunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında 1960 yılında nüfus miktarı 0-250 arasında olan yerleşmelerin nüfusu 6.404 iken, 1980 yılında nüfus miktarı 0-250 arasında olan yerleşmelerin nüfusu 2.362'dir. 1960 yılında nüfus miktarı 0-250 arasında olan yerleşme sayısının 38 olması bunun temel sebebidir. Kır yerleşmelerinde nüfus miktarının artması ile beraber nüfus aralıklarında da değişimler görülmüştür (Tablo 5).

1960-1980 dönemlerinde en fazla nüfus aralığı 251-500 arasında olan yerleşmelere ait olmuştur. 1960 yılında ikinci en büyük nüfus miktarı 0-250 aralığındaki yerleşmelere ait iken, 1980 yılında en büyük nüfus miktarı 501-750 aralığındaki nüfusta görölmektedir. Diğer nüfus aralıklarında da 1980 yılına ait nüfus miktarları 1960 yılına ait miktarlardan fazla olmuştur. Nitekim buradaki temel sebep kır yerleşmelerinde artan nüfus miktarıdır. 1980 yılında nüfus miktarı 1501 ve üzeri olan yerleşmeler toplam nüfusun %14'lük kısmına tekabül etmektedir (Tablo 5). 1960 yılında nüfus miktarı en fazla olan yerleşme Çelebibağı (1.482 kişi) iken en az nüfus miktarına sahip kır yerleşmesi ise Yörelidir (54). 1980 yılında nüfus miktarı en fazla olan kır yerleşmesi Çelebibağı (2.507) iken en az nüfus miktarına sahip kır yerleşmesi ise Sabanbükten köyüdür (54 kişi).

1980-2000 Dönemi

1980 yılında köy sayısı 78, bucak sayısı ise 2'dir (Kocapınar ve Deliçay). 2000 yılında Oyalı, Çimen, Akçayuva ve Gültepe köylerinin de eklenmesi ile beraber köy sayısı 85 olmuştur. Mezraların büyümesi, köylerin genişlemesi ve nüfus miktarının artması ile beraber köyler zamanla bölünerek köy sayısının artmasına sebep olmuştur. Bunun en güzel örneği Bozyaka köyü olmuştur. Bozyaka köyünün mezrası durumunda olan Gültepe, zamanla Bozyakadan koparak köy idari yapısına dönuşmüştür. Bu dönemde Kocapınar ve Deliçay bucaklarına ek olarak merkez bucağında bulunan Çelebibağı bucağı önemli yerleşmeler arasındadır.

1980-2000 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında nüfus miktarı 0-250 arasında olan yerleşme sayısı sürekli olan düşüşünü devam ettirmiştir. Bu dönemlerde nüfus miktarı az olan yerleşmeler nüfus kaybederken, nüfus miktarı 1000 ve 1000'e yakın olan yerleşmelerin nüfusunda ciddi artışlar görölmüştür. Nüfus miktarı 0-500 olan kır yerleşmeleri, nüfus kaybının en çok yaşandığı yerleşmeler olmuştur. Yalındam, Yörel, Evbeyli, Doğancı vb. köylerde bu durum görölmektedir. Bunun yanında 1980 yılında nüfus miktarı 1000 ve üzeri olan kır yerleşme sayısı 6 iken 1990 da 13 olmuş, 2000 yılında ise 19'a yükselmiştir. Bu dönemde nüfusu 1000 ve üzeri olan ancak nüfus miktarı azalan 3 yerleşme olmuştur. Bunlar Karatavuk, Aşağıçökek ve Karlıyayla'dır. Bu dönemde nüfus miktarı en fazla olan kır yerleşmeleri Çelebibağı bucağı (11.629) ile Kocapınar (4.882) bucağıdır.

Tablo 6. Yerleşme Sayısı ve Nüfus Miktarı Karşılaştırılması (2000)

Nüfus Sayısı	Yerleşme Sayısı	Toplam Nüfus
0-250	15	2.493
251-500	21	8.058
501-750	22	14.090
751-1000	9	7.969
1001-1500	12	15.020
1501-2000	4	6.791
2001+	4	22.119
Toplam	87	76.540

Kaynak: 2000 Nüfus Sayımları (TÜİK) (Not: Erciş Merkez Nüfusu Dahil Edilmemiştir.)

1980 yılında nüfus miktarı 1000'i geçen yerleşme sayısı 6 iken bu sayı 2000 yılında 20 olmuştur. Bu dönem de nüfus miktarı 1000'i geçen yerleşme sayısı her ne kadar artmışsa da birçok kır yerleşmesinin nüfus miktarı önceki döneme göre ciddi düşüşler yaşamıştır. Bu dönemde kır yerleşmelerinden kentlere yapılan göçler hız kazanmıştır. Bunun yanında en büyük kayıplar nüfus miktarları 1000'nin altında olan

yerleşmelerde görülmüştür. Bu yerleşmelerden kentlere doğru yaşanan göçle beraber bu yerleşmelerde nüfus miktarı daha da azalmıştır. Daha önceki dönemlerde nüfus artış oranıeksiye düşen köy sayısı sadece 1 iken bu dönemde bu sayı oldukça yükselmiştir. 1980 yılından sonra kır yerleşmelerinden kentlere yapılan göçlerin yoğunlaşması ile beraber birçok köy nüfusu azalmıştır (Tablo 6).

1980-2000 yılları arasında kır yerleşmelerinde meydana gelen artış ve azalmalar detaylı bir şekilde incelendiğinde görülmektedir ki; şehir merkezine en yakın kır yerleşmelerinden olan Aşağı Işıklı köyü nüfus miktarı 1980 nüfus sayımında 386 iken 1990 yılında 517 ve 2000 yılında bu miktar 1443'e ulaşmıştır. Bu dönemde Aşağı Işıklı köyünün nüfus artış oranı %180'dir. Bu dönemde en büyük artış Çelebibağı bucağında meydana gelmiştir. Çelebibağı nüfusu 1990 yılında 4.356 iken 2000 yılında 11.629'a yükselmiştir. İlk defa bu dönemde nüfus miktarı 10.000'i geçen bir yerleşme olmuştur. Buna karşın Çatakdibi köyü nüfusu 1990-2000 yılları arasında sadece 4 kişi artmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Kır Yerleşmelerinin Nüfus Artış-Azalış Oranları (1980-1990)

Köy	1980	1990	Değişim oranı (%)
Ağırkaya	142	239	68,3
Aksakal	148	180	21,6
Doğancı	298	343	15,1
Doluca	632	735	16,2
Evbeyli	325	422	29,8
Gergili	314	269	-14,3
Görüştü	686	945	37,7
Haydarbey	1.373	789	-42,5
Yalındam	396	451	13,8
Yörelî	253	81	-212
Çelebibağı	2.507	4.356	73
Aşağı Kozluca	833	983	18
Kocapınar	2.021	3.241	60
Aşağıakçagedik	224	245	9,3
Bozyaka	351	510	45,2
Toplam	10.503	13.789	31,2

Kaynak: 1980-1990 Genel Nüfus Sayımları (TÜİK)

1980 yılından sonra Türkiye'de özellikle kır yerleşmelerden şehir yerleşmelerine yoğun göçler yaşanmıştır. Bu dönemde araştırma alanındaki kır yerleşmeleri nüfuslarını korumakla birlikte, nüfus artış oranlarında azalmalar görülmüştür. Seçilmiş olan kır yerleşmelerinden Gergili, Yörelî ve Haydarbey köylerinde nüfus artış oranı eksilere düşmüş ve bu yerleşmelerde toplam nüfus miktarı azalmıştır. Diğer bütün kır yerleşmelerinde nüfus artış oranı artı değerlerde olmuştur.

Tablo 8. Kır Yerleşmelerinin Nüfus Artış-Azalış Oranları (1990-2000)

Köy	1990	2000	Artış Oranı (%)
Ağırkaya	239	174	-27,2
Aksakal	180	150	-166
Doğancı	343	247	-27,9
Doluca	735	591	-19,5
Evbeyli	422	337	-20,1
Gergili	269	207	-23
Görüşlü	945	823	-12,9
Haydarbey	789	1916	142,8
Yalıdam	451	222	-50,7
Yörelı	81	40	-50,6
Çelebibağı	4.356	11.629	166,9
Aşağı Kozluca	983	1.318	34
Kocapınar	3.241	4.882	50,6
Aşağıakçagedik	245	91	-62,8
Bozyaka	510	317	-37,8
Toplam	13.789	22.944	66,3

Kaynak: 1990-2000 Genel Nüfus Sayımları (TÜİK)

Araştırma sahasında 1990 yılında Erciş ilçesi nüfusunun %59 kırlarda yaşarken bu oran 2000 yılında %52'ye düşmüştür. Kır yerleşmelerinden şehirlere doğru yapılan bu göç beraberinde kır yerleşmelerindeki toplam nüfus miktarının azalmasına sebep olmuştur. Seçilmiş olan 15 kır yerleşmesinde 1990-2000 dönemleri arasında Haydarbey, Çelebibağı, Aşağı Kozluca ve Kocapınar yerleşmelerinde nüfus artmıştır. Bunun dışında diğer 11 yerleşmenin nüfus artış oranı eksi değerlerde olmuştur (Tablo 8).

1980-2000 yılları arasında özellikle kırdan kente doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. şehir merkezine yakın yerleşmelerden olan Çelebibağı bu göçün yöneldiği en önemli merkezlerdendir. Çelebibağı nüfusu 1980 yılında 2.507 iken 2000 yılında %363,8 oranında artarak 11.629 olmuştur. Çelebibağı yerleşmesi genel olarak Erciş ilçesinin batısında yer alan köyler ile Adilcevaz'a bağlı kır yerleşmelerinden göç alarak nüfus miktarını önemli oranda arttırmıştır.

2000-2017 Dönemi

Erciş ilçesi kır yerleşmelerinin 2000 yılı ve sonrasında önemli değişiklikler göstermektedir. Bu dönemde kır yerleşmeleri 2000-2010 yılları arasında bulunan bucaklara bağlı köylere göre ele alınmıştır.

Tablo 9. Erciş İlçesi Merkez Bucağı Nüfus Değışimi (2000-2010)

Köy Adı	2000	2010	Değışim (%)
Ağaçören	312	191	-38,7
Ağırkaya	174	259	48,8
Akçayuva	688	619	-10
Aksakal	150	114	-24
Aşağı Işıklı	1.443	1.767	22,4
Bayramlı	1.533	1.462	-4,6
Çakırbey	408	367	-10
Çatakdiibi	711	1.224	72,1
Çelebibağı(B)	11.629		
Dinlence	648	503	-22,3
Doğancı	247	270	9,3
Doluca	591	589	-0,3
Evbeyli	337	254	-24,6
Gergili	207	180	-13
Görüşlü	823	785	-4,6
Hasanabdal	638	725	13,6
Haydarbey	1.916		
İkizçalı	426	323	-24,1
İşbaşı	426	292	-31,4
Karatavuk	1.318	1.324	0,4
Kasımbağı	424	392	-7,5
Kırkdeğirmen	941	1.086	15,4
Kordoğan	596	637	6,8
Köycük	654	879	34,4
Mağaraköy	600	696	16

Nişancı	478	622	30,1
Oyalı	262	298	13,7
Sabanbüken	153	150	-1,6
Söğütlü	694	812	17
Şehirpazar	571	516	-9,6
Taşkapı	424	568	33,9
Tekler	841	983	16,8
Ulupamir	1.680	1.713	1,9
Yalındam	222	178	-19,8
Yılanlı	227	281	23,7
Yörelı	40	76	90
Yukarı Işıklı	3.308	3.978	20,2
Yünören	222	247	11,2
Toplam	23.424	25.360	8,26

Kaynak: 2000-2010 Nüfus Sayımları (TÜİK) (Çelebibağı ve Haydarbey nüfusu dahil edilmemiştir.)

Merkez bucağında bulunan köy sayısı 2000 yılında köy statüsüne kavuşan Oyalı (Aşağı Işıklıdan ayrıldı.) ve Akçayuva ile beraber 38 olmuştur. 2009 yılında Haydarbey merkeze bağı mahalle ve Çelebibağı ise kasaba olmuştur. Böylece köy sayısı tekrar 2010 yılında 36 olmuştur.

2000-2010 yılları arasında 16 kır yerleşmesinin nüfus miktarı azalırken 20 kır yerleşmenin nüfus miktarı ise artmıştır. 2009 yılında kır yerleşme özelliğini kaybeden Çelebibağı ve Haydarbey yerleşmeleri dahil edilmediğinde merkez bucağının kır yerleşme toplam nüfusunun arttığı görülmektedir. 2000-2010 yılları arasında nüfus artış oranı en yüksek olan köyler Yörelı (%90), Çatakdibi (%72,1) ve Ağırkaya (%48,8) olmuştur. Bu köylerde nüfus artış oranının yüksek olmasında doğum oranlarının artması ve kır yerleşmelerinde yaşam koşullarının iyileşmesi olarak gösterilebilir. Bunun yanında ilçe merkezine yakınlık, ulaşım ve verimli topraklara sahip olan yerleşmelerde nüfus artış miktarının fazla olduğu görülmektedir. Aşağı Işıklı ve Yukarı Işıklı bu köylerdendir. Bunun yanında Erciş şehir merkezine uzak, eğımlı ve dağık olan köylerde nüfus artış oranının eksilerde olduğu görülmektedir. Ağıaçören (-38), İşbaşı (-31), Aksakal (-24) ve Yalındam (-19) köylerinde nüfusun azalmasında yeryüzü Şekilleri ve Erciş şehir merkezine olan uzaklık etkili olmuştur. İşbaşı ve Ağıaçören 1800-2000 m, Yalındam ve Aksakal köyleri ise 2000-2500 m yükseltilerinde yer almaktadır (Tablo 9).

2000-2010 yılları arasında Erciş ilçesi merkez bucağında yer alan köylerin toplam nüfusu %0,80 oranında artış göstermiştir. (Çelebibağı ve Haydarbey nüfusları dahil edilmemiştir.) Her iki dönemde de nüfus miktarı en fazla olan kır yerleşmesi Çelebibağı yerleşmesi dahil edilmediğinde Yukarı Işıklı köyü olmuştur. (2000 yılında 3.308, 2010 3.978) 2000 yılında köy statüsüne kavuşan Oyalı köyünde nüfus artarken (31 kişi) Akçayuva köyünde ise nüfus azalmıştır. (44 kişi) Her iki dönemde de nüfus miktarı en az olan köy Yörelı köyü olmuştur.

Tablo 10. Deliçay Bucağı Kır Yerleşmelerinde Nüfus Değışimi (2000-2010)

Köy Adı	2000	2010	Değışim (%)
Aşağıçökek	1.078	1.351	25,3
Aşağıgöze	765	950	24,1
Aşağıkozlucu	1.318	1.610	22,1
Deliçay (BM)	984	1.305	32,6
Derimevi	405	526	29,8
Ergücü	611	757	23,8
Hacıkaş	735	941	28
Hocaali	630	765	21,4
Kadirasker	955	1.141	19,4
Keklikova	2.300	2.924	27,1
Kızılören	404	596	47,5
Koçköprü	631	819	29,7
Payköy	1.354	1.499	10,7
Salmanağa	1.188	1.625	36,7
Topraklı	1.225	1.232	0,57
Yankitepe	658	835	26,9
Toplam	14.257	18.876	32,4

Kaynak: TÜİK 2000-2010 Nüfus Sayımları

Deliçay bucağında toplamda 15 köy bulunmaktadır. Deliçay 2000 yılında bucak merkezi iken 2010 yılında Deliçay bucağına bağılı bir köy olarak ele alınmıştır. 2000-2010 yılları arasında Deliçay bucağında 16 kır yerleşmesinin tamamında nüfus artış oranı sıfırın üstünde olmuştur. Deliçay bucağında nüfus artış oranı en fazla olan köyler Kızılören (%47) ve Salmanağa (36) köyleri olmuştur (Tablo 10). Topraklı nüfusu 2000 yılında 1225 iken 2010 yılında sadece 7 kişi artarak en düşük artış oranının olduğu köydür. 2000 yılında nüfus miktarı 1000 geçen köy sayısı 6 iken 2010 yılında 8 köy olmuştur

Deliçay bucağında yer alan köylerin akarsu ağı bakımından zengin olması, eğimi az olan verimli ovalarda yer almaları nedeniyle bu alanlarda tarımsal faaliyet gelişmiştir. Aşağı Kozluca köyü özellikle sebze ve meyve üretiminde Erciş ilçesinde en çok üretim yapan köylerdendir. Bunun yanında Koçköprü Barajının kenarında yer alan Koçköprü köyünde tarımda sulama gelişmiş ve tarımda verimlilik artmıştır. Salmanağa ve Payköyün nüfus miktarlarının artmasında tarımsal faaliyetin gelişmiş olması ana etmendir.

2000-2010 yıllarında Deliçay bucağında nüfus miktarı en fazla olan köy Keklikova (2.300-2.924) köyüdür. Nüfus miktarı en az olan köy 2000 yılında Kızılören (404), 2010 yılında ise Derimevi (526) köyü olmuştur (Tablo 10).

Tablo 11. Kocapınar Bucağı Kır Yerleşmelerinde Nüfus Değişimi (2000-2010)

Köy	2000	2010	Değişim (%)
Abdalmezrası	914	1.092	19,4
Akbaş	671	868	29,3
Aşağıakçagedik	91	44	-51,6
Bozyaka	317	253	-20,1
Bucakönü	1.076	1.370	27,3
Çataltepe	217	272	25,3
Çetintaş	408	574	40,6
Çimen	706	914	29,4
Çobandüzü	826	1.067	29,1
Çubuklu	1.057	1.259	19,1
Derekent	432	497	15
Duracak	83	110	32,5
Düvenci	1.329	1.543	16,1
Ekiciler	327	372	13,7
Gedikdibi	627	706	12,6
Gökoğlan	358	706	97,2
Gözütok	582	404	-30,5
Gültepe	177	112	-36,7
Gümüşoluk	169	176	4,1
Karlıyayla	1.662	1.582	-4,8
Kayaboyun	509	661	29,8
Kekiksırtı	114	247	116,6
Kırkpınar	304	328	7,8
Ortayayla	709	744	4,9
Pınarlı	1.288	1.329	3,1

Şerefli	434	339	-21,8
Taşevler	346	354	2,3
Taşlıçay	920	1.015	10,3
Uncular	1.346	1.415	5,1
Yetişen	340	318	-6,4
Yoldere	630	763	21,1
Yukarıakçagedik	486	414	-14,8
Toplam	19.455	21.848	12,3

Kaynak: 2000-2010 Nüfus Sayımları (TÜİK)

2000-2010 yılları arasında Kocapınar bucağında toplamda 32 köy bulunmaktadır. 2000-2010 yılları arasında nüfusu artan köy sayısı 24 iken nüfusu azalan köy sayısı ise 8'dir. Bunların arasında 2000 yılında nüfus miktarı 1000'i geçen köy sayısı 6 iken bu sayı 2010 yılında 9'a ulaşmıştır. Nüfusu en fazla olan köy her iki dönemde de Karlıyayla köyü olmuştur. Karlıyayla köyü nüfusu 2000 yılında 1.662 iken 2010 yılında 1.582'dir. Nüfus miktarı en az olan yerleşme ise 2000 yılında 83 kişi ile Duracak köyü iken 2010 yılında ise 44 kişi olan Aşağıakçagedik köyüdür (Tablo 11).

2000-2010 yılları arasında nüfus artış oranı en yüksek olan köyler Kekiksırtı (%116), Gökoğlan (%97) ve Çetintaş (%40) olmuştur. Nüfus miktarları az olan bu köylerde doğum oranlarının yüksek olmasıdır. Bunun yanında Kocapınar bucağında bulunan köylerde baskın ekonomik faaliyet genelde hayvancılık olmuştur. Bu bölgede yer alan köylerde genellikle yeryüzü şekilleri tarım için elverişli olmamıştır. Bunun yanında daha çok Patnos'a yakın olan ve yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu köylerde nüfus artış oranı ciddi düşüşler göstermiştir. Erciş-Patnos sınırında yer alan ve her iki ilçe merkezine uzak olan Akçagedik köyü nüfus artış oranı %-51,6 olmuştur. Bunun yanında aynı güzergahta yer alan Bozyaka (%-20,1), Gözütok (%-30) ve Gültepe (%-36) köylerinde artış oranı eksilerde olmuştur. Kocapınar bucağında köylerin birçoğu nüfus artışı yaşamışken bazı köylerde nüfus artış oranı sıfır değerlerinde olmuştur. Uncular, Taşevler, Pınarlı, Ortayayla, Kırkpınar ve Gümüşoluk köylerinde nüfus artış oranları yaklaşık olarak sıfır değerlerinde olmuştur. Kocapınar bucağında yer alan Gültepe, Pınarlı ve Gümüşoluk köylerinde yükselti 2000-2500 aralığında olup nüfus son derece azdır. Bu köylerde nüfus artış oranı da düşük olmuştur. 2000-2010 yılları arasında Kocapınar bucağı köylerinin toplam nüfusu %12,3 oranında artış göstermiştir.

Erciş ilçesi yerleşim alanlarında yer alan Merkez, Deliçay ve Kocapınar bucaklarında bulunan köy nüfusları karşılaştırıldığında toplam nüfusları en fazla olan yerleşmeler Merkez bucağında yer almaktadır. Buna rağmen toplam nüfus artış oranı en az olan bucak Merkez bucağı olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında kırdan kente yapılan göçler etkili olmuştur. Verimli akarsu bölgelerinde kurulmuş olan Deliçay bucağı köyleri ise en fazla nüfus artış oranı olan yerleşmeler olmuştur (%25). Bunun yanında Deliçay bucağı yerleşmelerinde baskın geçim kaynağı tarım iken Kocapınar bucağında bulunan köylerde baskın ekonomik faaliyet hayvancılık olmuştur.

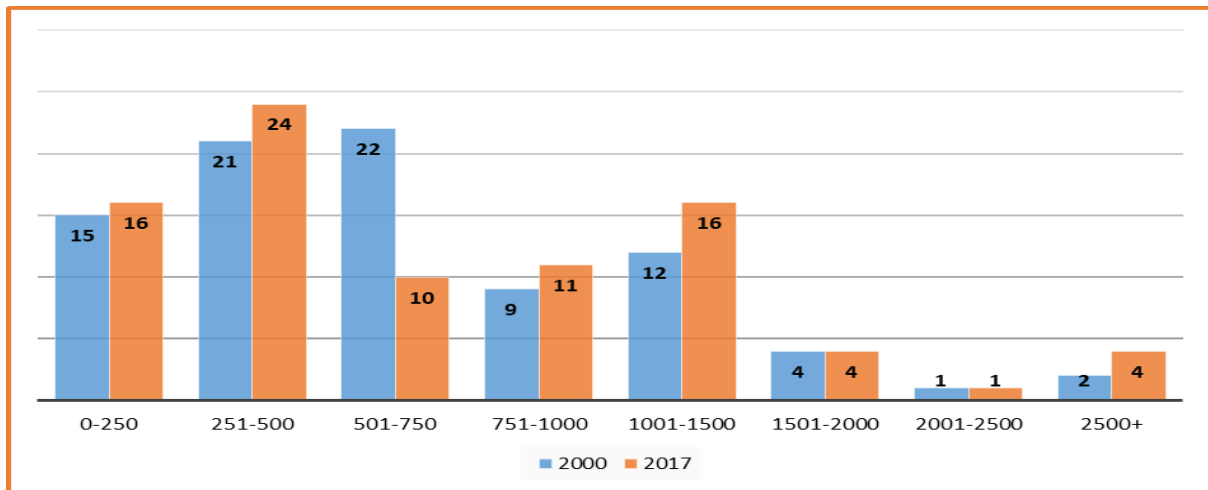
2010-2017 yılları arasında meydana gelen nüfus değişim ve gelişiminde yaşanan en önemli olay büyükşehir yasasıdır. Nüfusu 750.000'i geçen şehirler büyükşehir kapsamına alınmıştır. Bu dönemde Van nüfusu 750.000'i geçtiği için büyükşehir kapsamına dahil olmuştur. Resmî gazetede yayınlanan büyükşehir yasası ile beraber Van ili 06.12.2012 yılında resmi olarak büyükşehir olmuştur. Bununla beraber Van ve ilçelerinde idari bölünme açısından büyük değişimler yaşanmıştır. Büyükşehir yasası ile beraber köy kavramı kalkarak mahalle idari yapısı altında toplanmıştır.

2010 yılında Türkiye kırsal nüfusu 2009 yılına göre 253,461 kişi azalmıştır. 2009 yılında Türkiye kırsal nüfus oranı %24,5 iken 2010 yılında %23,7 olmuştur. Van ilinde 2010 yılında kırsal yerleşmelerinde bir önceki yıla göre nüfus artış hızı %7,2 olarak ölçülmüştür. Van ilçeleri arasında merkeze bağlı kırsal yerleşmelerindeki yıllık nüfus artışı %18,8 ile ilk sırada yer alırken Erciş ilçesi 2. sırada yer almaktadır. Van'a bağlı 12 ilçenin sadece 4 tanesinde kırsal nüfusunda yıllık nüfus artışının sıfırın üzerinde olduğu görülmektedir. Nitekim bu oran Çatak ilçesi kırsal yerleşmelerinde %0-21,4 olarak yaşanmıştır.

Bu dönemler arasında kırsal yerleşmeleri büyük oranda nüfus kaybına uğramıştır. Bunun yanında şehir merkezine yakın olan ya da yol güzergahları üzerinde bulunan kırsal yerleşmelerinde nüfus miktarı artış göstermiştir.

2011 yılında meydana gelen Van- Erciş depreminin kırsal yerleşmeleri üzerindeki etkisini de incelemek gerekmektedir. 2011 yılında meydana gelen depremle beraber kırsal yerleşmelerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Kırsal yerleşmelerinde çok fazla can kaybı yaşanmasa da özellikle eski tip taş ve kerpiçten yapılan meskenlerin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bunun yanında bazı kırsal yerleşmeleri ise depremden sonra devlet desteği ile yapmış oldukları meskenlerini yol güzergahına taşımıştır. 2011 yılında Bayramlı köyünde meydana gelen yıkımlardan sonra devlet desteği ile yapılan meskenler köy halkı tarafından yol güzergahı üzerinde yapılmıştır. Daha önce sel yatağında olduğu için taşınma kararı alınan Tekler köyü ise depremden sonra Erciş-Adilcevaz yol güzergahına yakın kısımda yapılan meskenlere yerleştirilmeye başlanmıştır. Bayramlı köyü halkı devletten aldığı konut yardımıyla kendi belirledikleri alanda konut inşa etmiştir. Tekler köyünde yapılan konut alanı ise toplu olup devlet tarafından belirlenmiştir.

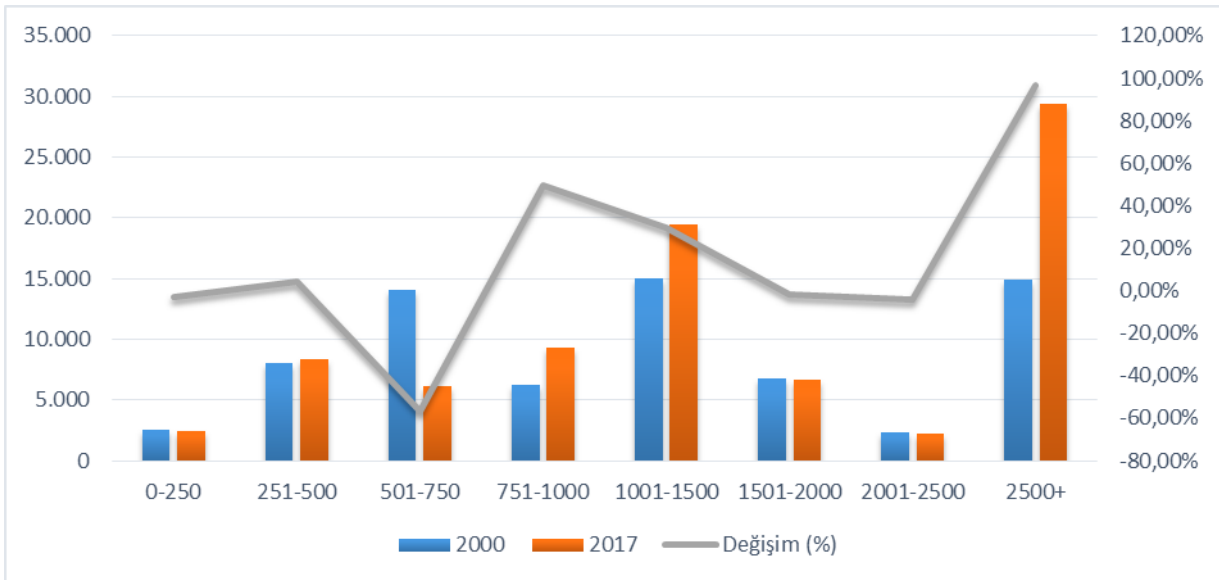
Tarih boyunca Erciş ilçesi nüfus artışının eksi değerinde olduğu dönem 1940 yılından sonra 2011 yılı olmuştur. Yaşanan deprem can kayıpları ile beraber insanların konutlarını kaybetmesi ve afetin yarattığı korku ve şokun etkisiyle başka şehirlere göç etmelerine sebep olmuştur. 2010 ile 2011 yılları arasında azalan nüfus miktarı 2.000'e yakındır. Bilindiği üzere 23 Ekim ve 9 Kasım depremlerinde Van genelinde 644 kişi hayatını kaybetmiştir. Erciş ilçesine bağlı kırsal yerleşmelerinde çok fazla nüfus kayıpları görülmemiştir. Bu dönemde nüfus miktarlarının az da olsa azalmasının sebebi insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve göç etmek zorunda kalmasıdır. 2012 yılı nüfus kayıtlarında nüfus artış oranının eksiye çıkması bunu kanıtlar niteliktedir. 2011 yılında toplam nüfusun artış oranı -1,24 iken 2012 yılında artış oranı 3,81 olmuştur. Depremin şok edici etkisi kalktıktan ve birçok şey normale döndükten sonra giden insanların da geri dönmesi ile nüfus tekrar artmıştır.

Grafik 1. Erciş İlçesi Kırsal Yerleşmelerinin Nüfus Miktarlarına Göre Karşılaştırılması (Kaynak: 2000-2017 ADNKS)

Erciş ilçesi kırsal yerleşmelerinde 2000-2017 yılları arasında nüfus miktar aralıklarında büyük değişimler görülmüştür. 0-250 aralığında olan kırsal yerleşme sayısında 2000-2017 yılları arasında 1 artış olmuştur. 2000-2017 yılları arasında nüfus miktarlarında görülen en büyük değişim 501-750 aralıklarında olmuştur. 2000 yılında nüfus aralığı 501-750 olan kırsal yerleşme sayısı 22 iken 2017 yılında bu sayı 10'a düşmüştür. Akçayuva kırsal yerleşmesinin nüfusu 2000 yılında 688 iken 2017 yılında 466'a düşmüştür. Bununla beraber Çatak köyü kırsal yerleşme nüfusu 2000 yılında 711 kişi iken 2017 yılında 1.334 olmuştur.

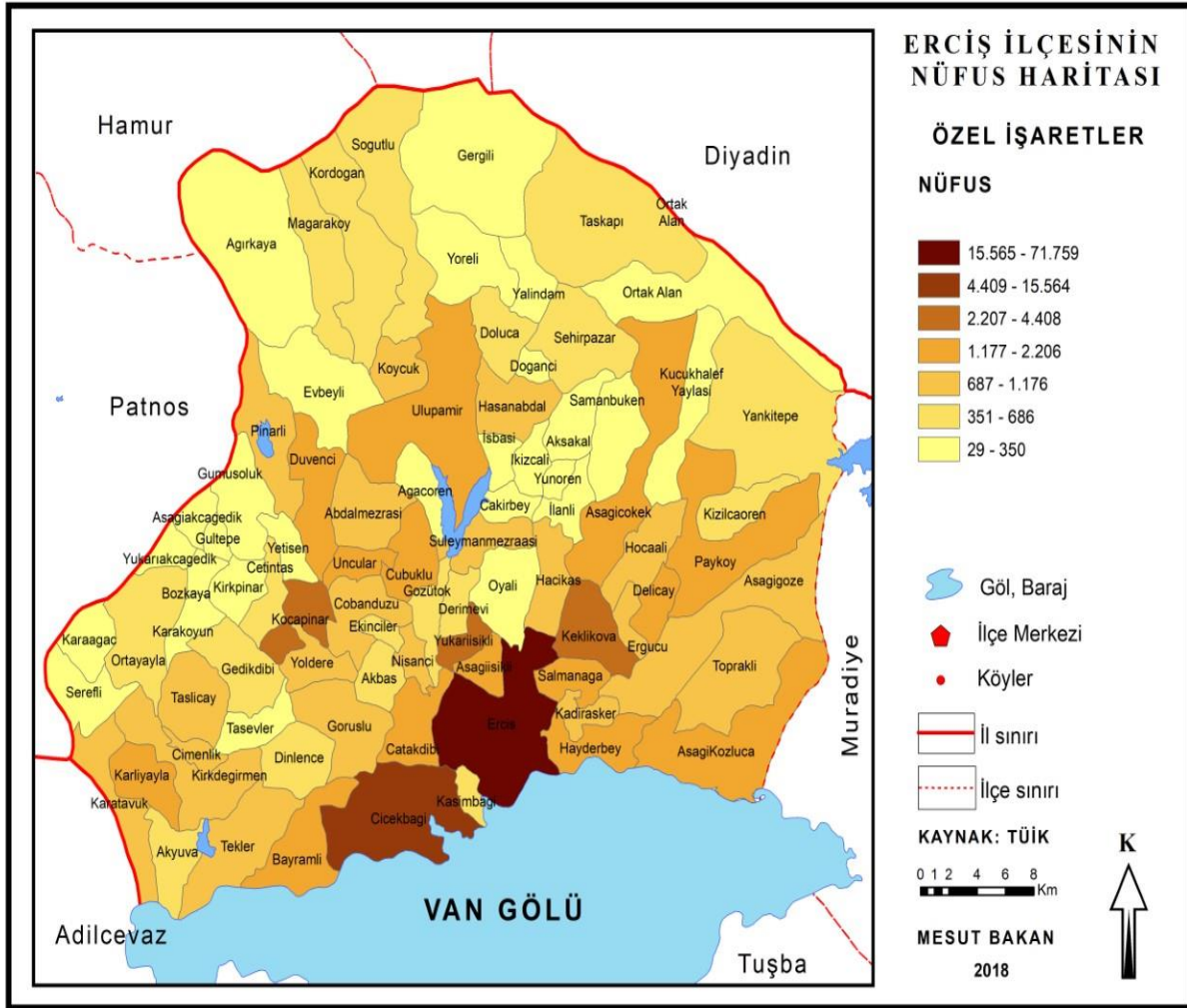
Şehir merkezindeki kır yerleşmelerinin nüfus kaybetmemesi 751-1000 ile 1001-1500 nüfus aralığında yer alan kır yerleşmelerinin sayısının artmasına sebep olmuştur. 2000 ve 2017 yıllarında 1501-2000 nüfus aralığında olan kır yerleşme sayısı aynı kalmıştır. Bunun yanında 2000 yılında 1501-2000 nüfus aralığında olan kır yerleşmelerinden Ulupamir 2017 yılında da bu nüfus aralığında yerini korumuş diğer 3 kır yerleşmesinin ise nüfus miktarları azalmıştır. 2017 yılında 1501-2000 nüfus aralığında olan kır yerleşmeleri Aşağıkozluca, Ulupamir, Payköy ve Salmanağa olmuştur (Grafik1). 2017 yılında şehir merkezine yakın ve verimli tarım alanlarında yer alan Keklikova (3.126), Yukarışıklı (4.081), Kocapınar (4.408) ve Çelebibağı (15.564) Erciş ilçesinde en fazla nüfusa sahip kır yerleşmeleri olmuştur.

Grafik 2. Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Nüfus Aralıklarına Göre Nüfus Miktarı Ve Oran Değişimi (Kaynak: 2000-2017 ADNKS)

Erciş ilçesi kır yerleşmelerinde 2000-2017 yılları arasında meydana gelen nüfus değişimi birçok faktörden etkilenmiştir. Kırdan kente yaşanan göçlerle beraber kır yerleşmeleri her geçen gün nüfus miktarlarını kaybetmektedir. Özellikle 501-750 nüfus aralığında yer alan kır yerleşmelerinde bu durum göze çarpmaktadır. Bu nüfus aralığında yaşanan değişimin en büyük sebebi nüfusu artan ve azalan kır yerleşmelerinin 2000 yılından sonra bu nüfus aralığından diğer nüfus aralıklarına geçmesidir. 2000-2017 yıllarında 501-1000 aralığında yer alan kır yerleşmelerinin nüfus miktarı 2000 yılında 14.090 iken 2017 yılında 6.125'e düşmüştür. Diğer nüfus aralıklarında çok büyük değişimler görülmez iken en büyük artış olduğu nüfus aralığı ise 2.500 ve üzeri olan kır yerleşmeleri olmuştur. 2.500 ve üzeri kır yerleşmelerinin 2000 yılında nüfus miktarları 14.937 iken 2017 yılında 29.385 olmuştur (Grafik 2). Bu durumda kır yerleşmelerinin içinde en fazla nüfusa sahip olan Çelebibağı (15.564) kır yerleşmesinin etkisi vardır.

2017 yılı nüfus verileri incelendiğinde 85 kırsal mahallenin sadece 18 tanesinde nüfus miktarı artmıştır. Nüfusu artan kır yerleşmelerinde artış miktarları son derece düşük olmuştur. Doğum oranlarının yüksek olmasına rağmen aynı zamanda kırdan kente göç oranlarının da yüksek olması kırsal mahallelerin nüfus kaybı yaşamamasına sebep olmuştur. 2013-2017 yılı kır yerleşmelerinde nüfus değişimleri incelendiğinde Çimen mahallesinde 1 kişi, Aksakal mahallesinde 4 kişi, Aşağıçökek mahallesinde 8 kişi, Derimevinde 5 kişi, Ergücü mahallesinde 2 kişi, Kasımbağı mahallesinde ise 8 kişi artmıştır. Bunun yanında nüfus miktarlarındaki azalma ise çok daha fazla olmuştur. Son zamanlarda özellikle ilçe merkezine ve iş imkanları olan şehirlere yönelik yapılan göçlerle kır yerleşmelerinde nüfus sürekli azalmıştır. Kır yerleşmelerinin 2013-2017 yılları arası nüfus azalma oranlarına bakıldığında görülmektedir. Akbaş mahallesi %57, Yankitepe mahallesi %39, Derekent Mahallesi %36, İkizçalı mahallesi %31, Tekler mahallesi %24, Düvenci mahallesi %21 oranında nüfus kaybına uğramış kır yerleşmeleridir.

Harita 4. Erciş İlçesi Mahallelerinde Nüfus Miktar Aralıkları (Kaynak: TÜİK 2017)

2017 yılında nüfus miktarı en fazla olan kırsal yerleşmesi Erciş-Patnos karayolu üzerinde bulunan Kocapınar mahallesi (4.408) olmuştur. Nüfus miktarı en az olan kırsal yerleşmesi ise kuzeybatı da yer alan Aşağıakçagedik mahallesi (29) olmuştur. Bu dönem de nüfus miktarı 1000'i geçen kırsal yerleşme sayısı 2013 de 29 iken 2017 ise 24'e düşmüştür.

SONUÇ

Kurulduğu alanın önemli yol güzergahları üzerinde olması Erciş ilçesinin tarih boyunca önem kazanmasında etkili olmuştur. Tarihte birçok uygarlığın kurulmuş olduğu Erciş'te Urartu, Karakoyunlu etkisi oldukça fazladır. Daha sonraki dönemlerde Selçuklu ve Osmanlı devleti hakimiyetinde bulunan önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Su kaynakları bakımından zengin olan Erciş ilçesinde verimli topraklarda yoğun olarak tarımsal faaliyetler sürdürülmüştür.

1927 yılında bölge ve köy kavramının tam olarak tespit edilememesinden dolayı Erciş'te köy sayısı 169 olarak gösterilmiştir. 1935 yılında köy sayısı 83, 1950 yılında 60, 1975 yılında 79, 2000 yılında 85 olmuştur. Resmî gazetede yayınlanan büyükşehir yasası ile beraber Van ili 06.12.2012 yılında resmi olarak büyükşehir olmuştur. Bu durumdan dolayı köyler mahalle statüsüne kavuşmuştur. Günümüzde 86 kırsal mahalle, 15 kentsel mahalle olmak üzere toplamda 101 mahalle bulunmaktadır. 1927 yılından 2009 yılına kadar Çelebibağı ve Kocapınar kasabaları bulunurken Büyükşehir Yasası ile beraber bu iki yerleşme mahalle statüsüne dönüşmüştür. Erciş ilçesi kırsal yerleşmelerinin yoğun olduğu bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Kırsal nüfus oranı her ne kadar düşmüşse de kırsal nüfus miktarında azalmalar çok az olmuştur. Bu tespit bu kırsal yerleşmelerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. 1935 yılında kırsal nüfus oranı

%81, 1970 yılında %64, 2000 yılında ise %52'ye kadar düşmüştür. Bunun yanında kır nüfus miktarı ise 1935 yılında 16.287, 1970 yılında 33.999, 2000 yılında ise 76.540 olarak tespit edilmiştir (Tablo 4). Kır nüfus miktarının artmasında en büyük sebep ulaşım imkanlarının sağlanması ve yaşam koşullarının iyileşmesidir. Bunun yanında kır yerleşmelerinde nüfusun tutulması ve göçün engellenmesi için ekonomik faaliyetlerin canlandırılması, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Kır yerleşmelerinin turizm, tarım ve hayvancılık potansiyellerinin geliştirilmesi göç durumuna da engel olacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma adlı çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuş olan "Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Coğrafi Analizi" konulu Yüksek Lisans tezine dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atalay, İ. (1989). Türkiye'de kır yerleşmelerinin arazi degradesyonu üzerindeki etkileri. *Atatürk KD. ve Tarif: Y. Kurumu. Cagi". Bll. ve Uyg. Kolu. Cağ: Arş. Derg. 1*, 96-100.
- Başkaya, Z. (2013). Coğrafi faktörlerin köy yerleşmeleri üzerindeki etkilerinin Osmaneli ilçesi (Bilecik) örneğinde incelenmesi. *Asia Minor Studies, 1*(1), 12-41.
- Özoğul, B. (2017). *Karakuyu gölü çevresinin yerleşme coğrafyası (köy – köy altı yerleşmeleri ve meskenler)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Aldırmaz, Y. (2015). *Kültür, mekân ve doğurganlık bağlamında Erciş (Van ve Yalvaç (Isparta) ilçelerinde doğurganlığın coğrafi analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Elmastaş, N. (2002). Hasanabdal kaplıcası (Erciş-Van). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (6),73-80.
- Taşçı, K. (2013). *Selçuklular zamanında Van gölü havzası (1018-1243)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Demir, M. (2006). *Sapanca'da kırsal yerleşme özellikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İzbirak, R. (1986). *Coğrafya terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karabacak, O. (2007). *Zilan vadisi (Erciş-Van) florası*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Kiliç, O. (2004). 1571 tarihli mufassal evkaf tahrir defterine göre Erciş, Bargiri (Muradiye) ve Muş vakıfları. *Osmanlı Araştırmaları, 24*(24), 253-254.
- Özçağlar, A. (2016). *Büyükşehir belediye illerde kır ve kent nüfusunun tespiti mümkün mü?* Ankara: TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 271-291.
- Özçağlar, A. (2017). *Merkez ilçeleri metropol büyükşehir ilçelerine bölünmeyen büyükşehir belediye iller üzerine bir analiz*. Ankara: TCK 75. Kuruluş Yılı Uluslararası Kongresi.
- Sargın, S. (2006). Sütçüler'de kır yerleşmeleri ve yerleşme düzenine etki eden faktörler. *Fırat Üniv. Sosyal Bil. Enst. Dergisi, 16*(1), 63-87.
- Sargın, S., Akengin, H. (2009). Akşehir kırlarında nüfus, yerleşme ve arazi kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 149-168.
- Şahin, G. (2015). 1926-1927 ve 1928 Türkiye Cumhuriyeti devlet salnâmelerinde Van vilayeti. *Electronic Turkish Studies, 10*(9), 431-443.
- Şenol, E. (2019). Büyükşehir statüsündeki illerde kırsal nüfusun tespiti: Ordu ili örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (72), 53-63.

- Taş, B. (2017). *Türkiye’de yönetim ve yerleşme açısından mahalleler*. Ankara: TCK 75. Kuruluş Yılı Uluslararası Kongresi.
- Tuncel, M. (1981). Türkiye’de doğal olaylar sonucunda yer değiştiren kentler. *İstanbul Üniversitesi Yerbilimleri Dergisi*, (1-2), 115-124.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2004). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). *Nüfus, konut ve istihdam verileri*. 6 Eylül 2017 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden erişildi.
- Van İli Tarm Sektörü Yatırım Klavuzu*. 2 Mart 2018 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/31116818-Sunus-van-ili-tarim-sektoru-yatirim-kilavuzu-dogu-anadolu-kalkinma-ajansi-tarafindan-2014-yili-dogrudan-faaliyet-destegi-programi-kapsaminda.html> adresinden erişildi.
- Yarıcı, Ü.(2005). *Erciş Ovası’nın erken ve orta demir çağı iskân dokusu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yıldız, M.Z. (2002). *Erciş’te kentsel fonksiyonlar ve arazi kullanımı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yücel, T., (1995). *Türkiye’nin kır yerleşmeleri ve tipleri üzerine yeni görüşler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- www.tuik.com** 1 Aralık 2019 tarihinde erişildi.
- www.google maps.com** 1 Aralık 2019 tarihinde erişildi.
- www.mta.com** 1 Aralık 2019 tarihinde erişildi.
- www.isam.tr** 1 Aralık 2019 tarihinde erişildi.

Geleneksel Kastamonu Konut Mimarisinin Cumhuriyet Dönemi Sivil Mimarisine Yansımaları

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Oral^{1*}
Cüneyt Özden²

Geliş tarihi: 22.02.2020
Kabul tarihi: 25.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 306-328
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 1%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Karabük Üniversitesi, Türkiye,
bulentoral7@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-1247-4679

² Karabük Üniversitesi, Türkiye,
cuneytozden@outlook.com,
ORCID ID: 0000-0003-0101-6904.

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada Kastamonu'daki geleneksel mimari üslubun günümüzde inşa edilmiş modern yapılara etkisini örnek yapılar üzerinden ortaya koymak amaç edinilmiştir. Böylece günümüz Kastamonu kentinde mimari tarzı şekillendiren unsurlar, bu unsurların nedenleri ve bunların modern mimariye etkileri birlikte açıklanmıştır. Geleneksel dokunun, kent merkezinde Hisarardı, Cebrail, Akmescit, Honsanlar, Atabeygazi, İsmailbey, Topçuoğlu ve İsfendiyar mahalleleri ve bu yerlere yakın bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Kastamonu'da kentsel sit alanlarının bulunması ve Kastamonu Belediyesi'nin 2015-2019 yılları arasındaki sokak iyileştirme çalışmaları ile birlikte modern yapılarda da geleneksel dokuya öykünülerek inşa edilen yapılarda nicel olarak artış göstermiştir. Kentte geleneksel dokuya öykünme çabaları; konaklar, apartmanlar, siteler, villa tipi evler vb. konutların yanı sıra kamu kurumları ile özerk ve yarı özerk kurumlar tarafından inşa ettirilen hizmet binaları, ticaret yapıları, park, bahçe, meydan ve refüjlerdeki simgesel peyzaj düzenlemelerinde inşa edilen işlevsel ve dekoratif yapılarda görülür.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Mimari, Modern, Geleneksel, Sivil, Konut

Reflections of Traditional Kastamonu Architecture on Republican Period Civil Architecture

Assist. Prof. Dr. Bülent Oral^{1*}
Cüneyt Özden²

First received: 22.02.2020
Accepted: 25.03.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 306-328
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 1%

¹ University of Karabük, Turkey,
bulentoral7@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-1247-4679.

² University of Karabük, Turkey,
cuneytozden@outlook.com,
ORCID ID: 0000-0003-0101-6904.

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, it is intended to show how traditional Kastamonu architecture shaped neighbourhood textures by affecting today's civil architecture through sample constructions. Therefore, the aspects, present day Kastamonu city architecture style, reasons of these aspects and how these, affect modern architecture are explained altogether. It is seen that traditional patterns center in Hisarardı, Cebrail, Akmesçit, Honsanlar, Atabeygazi, İsmailbey, Topcuoğlu and İsfendiyar districts and in other districts close to those. Kastamonu Municipality's street reconstruction works between 2015-2019 and presence of city site areas caused diversity in modern architecture of the city. Imitation to traditional pattern in the city, seems in mansions, apartments, sites, villa style houses, public institutions, commercial structures built by self-reliant and semi-self-reliant institutions alongwith park, garden, avenue and in functional decorative structures on figurative landscapes. Aside from residences, in structures built by self-reliant and semi-self-reliant institutions, imitation to historical patterns is pretty strong. In public structures in site areas, characteristics of houses that have city's historical pattern seem only on the frontispieces through their linear features and traditional morphologies whilst this effect is weak in public structures outside of the site area.

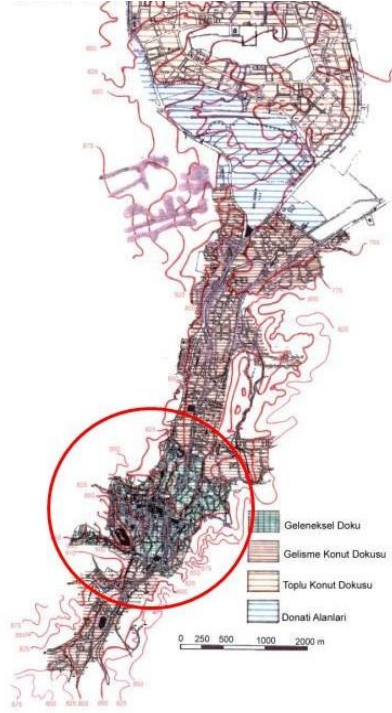
Keywords: Kastamonu, Architecture, Modern, Traditional, Civil, House

I.GİRİŞ

Tarihin farklı dönemlerinde geçmişe öykünülerek inşa edilmiş mimari yapılarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin Roma şehirleri olan Pompei ve Herculaneum'da yapılan arkeolojik kazılar, Roma mimarisine karşı bir ilgi doğurmuştur (Frampton, 2007, s.12-13). Neoklasizm olarak tanımlanan bu dönemde, Antik Çağ ve bununla ilişkili olarak Rönesans'a çizgisel üslup ve anlayışla bağlı yapılar inşa edilmiştir (Oral, 2019, s.597). Siyasi olarak desteklenen bu durum, süreç içinde Osmanlı toprakları içinde de görülen bir mimari anlayış doğurmuştur (Özlü, 2015, s.295-321). Türk sanatında ise I.ve II. Ulusal Mimarlık dönemlerinde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde görülen bazı öğelerin yapıların cephelerinde ve iç mekânlarında uygulandığı bilinmektedir (Aslanoğlu, 1980). Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ülke çapında bu mimarlık anlayışının yansımaları görülmüştür. Bu dönemin mimarlık anlayışını belirleyen unsurların siyasal gelişmeler ile ilişkisini ortaya koyan yapılara Ankara'da inşa edilen 1924-1960 yılları arasında II. TBMM Binası olarak kullanılan yapı iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca I. Ulusal Mimarlık Akımı anlayışının henüz biçimsel olarak kimlik kazanmadığı dönemde yapılmasına karşın; Osmanlı Klasik mimarlık yaklaşımlarının bir kısmının seçmeci anlayışta uygulandığı Vedat Tek tarafından yaptırılan Kastamonu Hükümet Konağı -bu makale konusunun geçtiği kentte olması bakımından- ayrıca dikkat çekicidir.

Günümüz Kastamonu'sunda modern yapı malzemeleri ile inşa edilen yapılarda Kastamonu'nun geleneksel mimarisine öykünüldüğü gözlenmektedir. Avrupa'da kültür varlıklarının korunması bilincinin yaygınlaşması, ülkemizde de bu alanda adımların atılmasına olumlu katkı sağlamıştır. Koruma bilincinin özellikle sivil alandaki mimari eserler üzerinde yaygınlaşması dikkat çekicidir. Kastamonu'daki tarihi dokunun günümüzde güçlü bir şekilde görülmesi 19. yüzyılda çeşitli tarihi kentlerdeki mimari yapılarda gerçekleştirilen onarımlar ve paralelinde inşa edilen tarihi evlerde görülür. (Çolpan ve Biçer, 2002, s.64; Oral, 2019, s.625). Bu bağlamda Kastamonu'da koruma tedbirleri alınmış il geneline yayılan 1177 adet tarihi ev ve konak bulunmaktadır (Yeter, 2002, s.79).

Kastamonu'nun kültür varlığı olarak koruma altına alınan mimari eserlerinin büyük bir kısmı kentsel sit alanı içinde bulunmaktadır. Sit alanı içinde Osmanlı konut mimarisinin özelliklerini bir bütün olarak yansıtan konak ve evler günümüz kentinin konut dokusunu büyük ölçüde etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Kentin yerleşim planı incelendiğinde iki farklı yerleşim türünün ortaya çıktığı gözlenmektedir. Sit alanı içinde ve sit alanı dışında olmak üzere iki başlıkta irdelenebilecek yerleşim planı günümüzde kentin imar planını belirleyen bir durum haline gelirken, sit alanı olarak tescillenen bölgede modern yapı malzemeleri kullanılarak çok katlı apartmanların yoğun bir şekilde inşa edildikleri gözlenmektedir. Tarihi Kastamonu'da, kent dokusunun merkezine inşa edilen çok katlı apartmanların varlığı koruma tedbirlerinin geç başlatılmasının dramatik bir sonucudur. Kentin yeni yerleşim dokusu içinde ise toplu konutların, çok katlı apartmanların ve sitelerin geniş alanlara yayılarak inşa edildikleri görülmektedir (Harita.1).

Harita 1. *Kastamonu kentinin yerleşim planı* (Çolpan ve Biçer, 2002, s.64).

Kent merkezinde tarihi Osmanlı konut mimarisinin bulunduğu Akmescit, Atabeygazi, Cebrail, Hisarardı, Honsanlar ve İsmailbey mahalleleri kentin sit alanı içinde bulunurken; geleneksel mimariye öykünmenin görüldüğü mahalleler ise Kuzeykent ve Olukbaşı çevresi olmuştur. Modern yapı malzemeleri ile inşa edilen sit alanlarındaki yapılarda geleneksel doku, yapıların cephelerinde yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna karşın yapıların iç mekânlarda geleneksel öykünme zayıftır. Cephelerdeki etki, renk dokusu ve bazı geleneksel biçimlerle belirginleşirken iç mekânlarda az sayıda olsa da ahşap tavanların kullanımına devam edildiği görülür. Kentin yeni yerleşim yerlerinde de tarihi Kastamonu evlerine öykünüldüğü görülmektedir. Kastamonu’da geleneksel mimariye öykünme; konaklar, evler, apartmanlar, siteler, villa tipi evler, kamu kurumları ile yarı özerk ve özerk kurumlar tarafından inşa ettirilen yapılar ve ticaret yapılarında görülmektedir. Ayrıca kenti simgeleyen park, bahçe ve meydanlarda da geleneksel dokuya öykünerek oluşturulan dekoratif öğeler bulunmaktadır.

Bu makalede, araştırma sürecinde elde edilen buluntular çerçevesinde Kastamonu’nun geleneksel konut mimarisinin günümüzde inşa edilmiş yapılara etkileri, bu etkinin nasıl geliştiği, hangi nedenlere bağlı olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

II.KASTAMONU’NUN KONUMU VE KISA TARİHÇESİ

Kastamonu, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Ilgaz Dağları ile çevrili Batı Karadeniz bölgesinin yüzölçümü bakımından en büyük ilidir. Tarihte belgelerde Paflagonya olarak tanımlanan bölge içinde yer alan Kastamonu’da birçok medeniyete ait izlere rastlanmaktadır (Gökoğlu, 1952, s.24). En eski bilgilerin Hitit tabletlerinde bulunduğu kent, Paflagonyalılar olarak bilinen kavimden sonra Romalıların eline geçmiştir (İbret, 2004, s.161-162). Roma’nın ikiye ayrılması ile kent Bizans İmparatorluğunun (Doğu Roma) kontrolünde kalmıştır (Eyüpgiller, 1999, s.53). 1084 yılından sonra bölgenin Danişmentlilerin eline geçmesi ile kentte Türk hakimiyeti süreci başlamıştır (Kankal, 2004, s.1). 12. yüzyıl sonlarında Çobanoğullarının eline geçen kentte, imar faaliyetleri de hız kazanmıştır (Şahin, 2001, s.585). 14. yüzyılda ise Candaroğullarının hâkimiyetine geçen kentte bu dönemdeki iskân hareketlerinin Osmanlı Devleti’nden önce en yoğun olduğu dönem olduğu kabul edilmektedir. Kent Osmanlı Devleti’nde sancak olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s.91). Kastamonu Sancağı Bolu, Çankırı, Sinop, Safranbolu gibi yerleşim yerlerini kapsamıştır. Böylece kentin nüfusunda önemli artışlar görülmüştür (İbret, 2004, s.164). Tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan Kastamonu, Cumhuriyet Döneminde de

önemini korumuştur. Kentteki imar faaliyetleri günümüzde kentin dokusunun ve yerleşim planının yeniden şekillenmesine neden olmuştur.

III.GELENEKSEL KASTAMONU EVLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Anadolu'da kimliğini kazanan ve Balkanlar'a kadar yayılan Türk ev geleneğinin biçimi Kastamonu kentinde de görülmektedir (Eldem, 1984, s.24). Günay, Türk ev geleneği adlı çalışmasında Kastamonu evlerini, Safranbolu, Sinop, Mudurnu ve Amasya evleri ile birlikte Kuzey Anadolu evleri olarak gruplandırmıştır (Günay, 1988, s.19-23). Bu bölgelerde bulunan evler 18. yüzyıla kadar açık sofalı olarak görülürken bu devirden sonra sofa iç ve ortaya doğru şekillenmiştir (Eldem, 1984, s.27-28). Evlerde taşıyıcı sistemi ahşap çatki olup içi kerpiç, taş ve tuğlalarla doldurulmuştur. Evler daha çok iki katlı ve üç katlı olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Eyüpgiller, 1999, s.237-245). Kastamonu evlerinin plan şemasını da belirleyen unsur sofa olmuştur. Sofaya bağlı bir şekilde tasarlanan evler iki farklı biçimde görülürler. Birincisi sofa açık havanın koşullarına uyum sağlayabilecek şekilde yapılması (çardaklı konutlar), ikincisi ise kapalı havaların koşulları için yapılan iç sofalı evler görülmektedirler. Kastamonu evlerinin cephe özellikleri içinde ise çatı odaları, pencereler, çıkmalar ve beyaz renk üzerine zıtlık oluşturan koyu kahverengi ahşaplar dikkat çekmektedir. Çatı odaları ise evin bütününden bağımsız olarak yapılan ve kendisine ait başka bir çatısı olan odalar ile evin çatı eğimi içinde yer alan odalar olarak iki farklı şekilde görülmektedirler (Eyüpgiller, 1999, s.240-255).

IV.GELENEKSEL MİMARİNİN YENİ YAPILAN KONUTLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Konut mimarisi insanların, yalnızca gündelik yaşamlarını sürdürdükleri bir yaşam alanı değil; aynı zamanda sosyal, ekonomik durumları ile estetik anlayışlarının bir yansımasıdır. Konutlar toplumun mimaride ulaştığı seviye ve toplumsal yaşam ve anlayışın bir yansıması olmuştur. Kastamonu'da da tüm bu yönleriyle birlikte geleneksel mimariden etkilenen apartmanlar, villa tipi evler, çok katlı siteler, kamu yapıları, yarı özerk ve özerk kurumlar tarafından inşa ettirilen yapılar, ticaret yapıları ve dekoratif öğeler (çöp kutusu, kuş evi, sokak kütüphanesi) bu başlık altında incelenmiştir.

IV.I.Geleneksel Mimariden Etkilenen Apartmanlar

Modernleşme ile betonarme karkas, malzeme ve teknik açıdan ortaya çıkan gelişmeler yüksek katlı evlerin yapılması kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan apartmanlar, birden fazla ailenin barınma ihtiyacını gideren konut türlerinde başı çeker. Kastamonu kentinde tarihi dokudan etkilenerek inşa edilen apartmanların cephelerinde yörenin geleneksel mimarisine uygun özellikler görülmektedir. Kentte geleneksel mimariden öykünülerek yapılan apartmanlar şunlardır; Hatice Topaloğlu Apartmanı (2000), İlhan Sağlar Apartmanı (2005), Ahmet Yahyaoğlu Apartmanı (2018), Keskin Apartmanı (2005), Kırkoğlu Apartmanı (2005), Zincirlioğlu Apartmanı (2017), Alikamanoğlu Apartmanı (2019), Gölpark Kuzeykale Apartmanı (2018), Egemen Apartmanı (2018) ve Safran Apartmanı (2017)'dir.

Hatice Topaloğlu apartmanı kentin birinci derece sit alanı olarak belirlenen bölgesinde Şeyh Şaban-ı Veli caddesinde yer almaktadır. Sit alanı içinde olması nedeniyle tarihi dokuya özellikle yapının cephelerinde bağlı kaldığı görülür. Üç katlı olarak inşa edilen apartmanın zemin katı dükkân olarak kullanılmaktadır. Zemin dışındaki diğer katlarda beyaz kireç üzerine uygulanan yatay ve dikey ahşap şeritler, üçgen alınlığa sahip orta cephe ve üçgen alınlığa sahip pencere biçimleri Kastamonu'daki geleneksel konakların yansımalarıdır. Yapının çatısı ise betonarme olup üzeri ahşap ile kaplanmıştır. Yapının iç mekânında ise geleneksel mimariye öykünme yoktur (Foto.1)

Foto 1. *Hatice Topaloğlu Apartmanı, 2000*

Hatice Topaloğlu apartmanı bitişiğinde bulunan İlhan Sağlar apartmanı da benzer bir düşünce ile ele alınmıştır. Üç katlı olan yapının zemin katı dükkân olarak kullanılırken diğer katlar ailelerin barınma ihtiyacını gideren dairelere bölünmüşlerdir. Betonarme malzemenin kullanıldığı yapının katları arasında görülen yatay şeritlerde ahşap malzeme yerine boya kullanılırken geleneksel mimaride görülen ahşap şeritlerin modern bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Yalın ve sade dikdörtgen pencerelerde modern bir anlayış görülse de yan yana üçlü pencere düzeni Kastamonu konut mimarisinin pencere düzenine öykünme içerir (Foto.2)

Foto 2. *İlhan Sağlar Apartmanı, 2005*

Aynı cadde üzerinde 2018 yılında inşa edilmiş olan Ahmet Yahyaoğlu apartmanında da geleneksel mimariye öykünüldüğü görülmektedir. Üç katlı olarak inşa edilen yapının zemin katının bir bölümü dükkân olarak kullanılmaktadır. İlhan Sağlar apartmanı ile benzer bir renk dokusuna sahip olan Ahmet Yahyaoğlu apartmanında geleneksel izlerin daha yoğun bir şekilde görüldüğü gözlenmektedir. Özellikle ikinci kattan başlayarak üçüncü kat boyunca yükselen ve üçgen alınlıkla son bulan orta çıkma, geleneksel biçimlerin betonarme yapılarda varlığını gösterirken; katlar arasındaki şeritler, pencere biçimleri ve renk uyumu tarihi Kastamonu evlerinin bir yansımasıdır. Geniş saçaklı betonarme çatısında ise malzeme farklılığı olsa da biçimsel olarak geleneksel bir yaklaşıma bağlılık göze çarpar (Foto.3).

Foto 3. Ahmet Yahyaoğlu Apartmanı, 2018

Kentin sit alanı içinde bulunan ve geleneksel mimarinin özelliklerini yoğun bir biçimde yansıtan yapılardan birisi ise Cebrazil mahallesinde görülen Keskin apartmanıdır. Apartman 2005 yılında aynı parselde yıkık bir şekilde bulunan tarihi bir yapının yerine Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu onayıyla inşa edilmiştir.¹ Üç katlı yapının zemin katı dükkân olarak kullanılmaktadır. 'L' planı şeklinde yolun biçimine göre tasarlanan yapının her iki cephesinde de üçüncü katın ortasında ahşap destekler üzerine oturan birer orta çıkma bulunmaktadır. Bu çıkma ve ahşap çerçeveli dikdörtgen pencereler geleneksel konut mimarisinin bir yansımasıdır. Yapının cephelerinde ve cephelerin kesişen noktalarındaki yatay/dikey yönde uzayan ahşap şeritlerle bir bütünlük oluşturan renk dokusu ile kiremit kaplı kırma çatısında güçlü bir geleneksel mimariye öykünme görülür (Foto.4) Yapının iç mekânına hâkim anlayış tamamen modernidir.

Foto 4. Keskin Apartmanı, 2005

Keskin apartmanının ana arterlere bakan cephelerinde vurgulanan geleneksel doku, diğer cephelere taşınmamıştır. Bu cepheler sıvanmayarak yapı malzemeleri açıkta bırakılmıştır. Geleneksel dokuya ekonomik yeterlilik ölçüsünde bağlı kalındığını göstermesi bakımından bu durum önemlidir (Foto.5).

¹ Aynı dönemde ve aynı sebeplerle yeniden inşa edilen Kırıkoğlu Apartmanının sahibi Ahmet Kırık ile yapılan röportaj, 10.03.2019.

Foto 5. Keskin Apartmanı, tuğla ile örülen yan cephe detayı

Keskin apartmanında görülen mimari uygulamalar ve yaklaşım biçimlerinin bir benzeri de Kırıkoğlu apartmanında görülür. Yapı betonarme karkas malzemeden yapılmış olup üç katlıdır. Yapının zemin katı ticaret amaçlı kullanılmaktadır. Yapının ön cephesindeki yatay ve dikey şeritler, ahşap çerçeveli pencereler ve geniş saçaklı çatı geleneksel mimarinin birer yansımalarıdır (Foto.6)

Foto 6. Kırıkoğlu Apartmanı, 2005

Keskin apartmanında yalnızca ön cephelerde yoğunlaşan geleneksel yaklaşım, benzer amaçla inşa edilen Kırıkoğlu apartmanının tüm cephelerinde uygulanmıştır. Özellikle arka cephedeki ikili ve üçlü pencere düzeni ve ahşap çerçeveler geleneksel konut mimarisinin birer yansımasıdır (Foto.7). Apartmanın içinde ise geleneksel mimariye öykünme yoktur.

Foto 7. Kırıkoğlu Apartmanı, arka cephesi

Betonarme karkas malzeme ile inşa edilen Zincirlioğlu apartmanı da Keskin apartmanı ve Kırıkoğlu apartmanının bulunduğu cadde üzerinde yer almaktadır. Ancak bu yapıdaki geleneksel yaklaşım diğer iki yapıya göre daha zayıftır. Dört katlı olarak inşa edilen Zincirlioğlu apartmanının zemin katı dükkanlara

ayrılmıştır. 'L' biçiminde tasarlanan yapının geniş saçaklı çatısı ile ahşap çerçevelere sahip yalın dikdörtgen pencereleri cephelerdeki geleneksel yaklaşımı yansıtmaktadır (Foto.8).

Foto 8. *Zincirlioğlu Apartmanı, 2017*

Bulunduğu arazinin koşullarına göre şekillenen ve kot farkından dolayı kademeli bir şekilde uzanan yapının ikinci kademesindeki dikey ve yatay ahşap şeritler geleneksel dokuya atıf içeren bir diğer unsurlardır (Foto.9). Bunun dışında yapının iç mekânında geleneksel dokuya öykünme görülmez.

Foto 9. *Zincirlioğlu Apartmanı, detayı*

Sit alanı içinde inşa edilen ve Keskin apartmanına benzer bir yaklaşımı gösteren diğer bir yapı ise Hepkebirler Mahallesi'ndeki Akikamanoğlu apartmanıdır. Betonarme karkas malzemeyle yapılan apartman üç katlı olarak inşa edilmiş ve zemin katı çeşitli işlevlerdeki dükkânlar için ayrılmıştır. İkili ve üçlü pencere düzeninin yanı sıra geniş saçaklı betonarme çatısı ve ikinci kattan itibaren yükselen çıkmalar geleneksel yaklaşımlara öykünme içerirken, yatay ve dikey ahşap şeritler geleneksel mimarinin cepheye güçlü bir şekilde taşınmasını sağlamıştır. Zincirlioğlu apartmanında geleneksel mimariye öykünme ön cephe ile sınırlı kalmıştır (Foto.10).

Foto 10. *Alikamanoğlu Apartmanı, 2019*

Sit alanı içinde inşa edilen apartmanların dışında sit alanları dışında inşa edilen apartmanlarda da geleneksel yaklaşımlar söz konusudur. Sit alanının dışında kalan apartmanlarda modern anlayışta kat

sayılarının da arttığı görülmektedir. Geleneksel yaklaşımlar tamamen modern yapı malzemeleri ile ele alınmasına karşın bazı yapılarda geleneksel mimarinin etkileri sınırlı olsa da görülmektedir. Kuzeykent bölgesi civarında geleneksel yaklaşımla inşa edilen apartmanların sayısı diğer modern yerleşim yerlerinde inşa edilen geleneksel etkideki apartmanlara göre fazladır. Ancak çok katlı modern apartmanlarda geleneksel konut mimarisine öykünme yalnızca cephelerindeki renk dokusunda görülür. Bunun dışında bütünüyle modern mimarlık yaklaşımlarına sahip apartmanlardan hiçbir farkları yoktur. Gölpark Kuzey Kale ve Egemen Apartmanlarında çok katlı olarak inşa edilen betonarme karkas cephelerinde, katların arasında bulunan yatay şeritler ve yapının köşelerinde bulunan dikey şeritler geleneksel malzeme yerine boya ile tasarlanarak yapıya uygulanmıştır. Yapının beyaz zemini üzerinde zıtlık oluşturan bu şeritler geleneksel mimariye öykünmeyi son derece sınırlı düzeyde çizgisel bir şekilde yansıtır. İç mekânda ise geleneksel mimariye öykünme her iki yapıda da görülmez (Foto.11, 12).

Foto 11. *Gölpark Kuzey Kale Apartmanı, 2018*

Foto 12. *Egemen Apartmanı, 2018*

Yine Kuzeykent'te bulunan Safran Apartmanında ise geleneksel dokuya atıf oldukça güçlüdür. Dört katlı olarak inşa edilen yapının kahverengi pimapepli pencere çerçevelerinde uygulanan renk, cephenin yatay ve dikey şeritler ile bütünlük oluşturularak geleneksel dokuya atıf yapılmıştır. Yapının ortasında iki kat boyunca yükselen çıkma biçimindeki balkonları ise geleneksel mimarideki biçimleri farklı bir yorumla ele alarak cepheyi yumuşatmıştır (Foto.13)

Foto 13. *Safran Apartmanı, ön cephe, 2017*

Apartmanın ön cephesi dışında yan ve arka cephelerde de geleneksel mimariye öykünme güçlüdür. Geniş saçaklı çatısı ile bir bütünlük oluşturan renk dokusu geleneksel mimariye öykünmeyi belirginleştirmiştir (Foto.14).

Foto 14. *Safran Apartmanı*, yan ve arka cephesi

IV.II.Geleneksel Mimariden Etkilenerek Yapıtılan Villa Tipi Evler

Kastamonu'da geleneksel mimariden etkilenen diğer bir yapı türü ise villa tipi sitelerde görülen yaklaşımlardır. Bu tür konutlar genellikle iki dairenin yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuşlardır. Kentte geleneksel dokudan etkilenen villa tipi evler oldukça azdır. Kuzeykent mahallesindeki Sancak Sitesi evleri (2004-2008) bu tür yapı grubunda yer almaktadır. Site toplam 28 bloktan oluşmaktadır (Foto.15).

Foto 15. *Sancak Sitesi*, genel görünüm, 2004-2008

Sancak sitesinde bulunan villa tipi evlerde Kastamonu'nun tarihi evlerinde görülen renk dokusuna bağlı kalınmamıştır. Ancak bu sitenin her bloğunda bulunan çıkmalar ve çıkmaların altındaki betonarme destekler bazı geleneksel biçimlerin modern yapılarda uygulandığını göstermektedirler (Foto.16). Yapıların iç mekânlarında ise geleneksel mimariye öykünme yoktur.

Foto 16. *Sancak Sitesi*, detay

IV.III.Geleneksel Mimariden Etkilenen Çok Katlı Siteler

Nüfus artışı ile genişleyen yerleşim birimlerinde barınma ihtiyacı doğrultusunda birden fazla konutu içinde toplayan yerleşim alanları ortaya çıkmıştır. Endüstri ile hız kazanan betonarme karkas yapıların

inşası 1950'lerden sonra Kastamonu kentinde de görülmüştür. Bu tarihlerde başta Kuzeykent olmak üzere, hız kazanan imar hareketleri bölgede yapı türlerinin de artmasına neden olmuştur. Hızlı bir şekilde gelişen Kuzeykent bölgesi 2015-2019 yılları arasında belediyenin tarihi kent dokusunu koruma projelerinden de etkilenecek geleneksel etkide yapıların inşasının artmasına neden olmuştur.

Buna karşın geleneksel dokuya öykünme oldukça sınırlı düzeyde karşımıza çıkar. Kentte geleneksel dokuya sınırlı düzeyde atıf yapılarak inşa edilen İhsangazi TOKİ Konutları (2016-2017) dışında bu anlayışa paralel proje halinde olup inşa süreçleri devam eden siteler de bulunmaktadır.

Çeşitli kentlerde yeni yerleşim birimlerinde dar bütçeli aileler için nispeten düşük bütçelerle inşa edilen TOKİ konutlarında da geleneksel mimariye ait izler görülmektedir. Bu durum daha çok yörenin mimarisi ile ilişkilidir. Kastamonu'da bu duruma benzer İhsangazi ilçesindeki TOKİ konutları dikkat çekici örnek oluşturmaktadır (Foto.17).

Foto 17. İhsangazi TOKİ Konut Sitesi, 2016-2017

Foto 18. İhsangazi TOKİ Konutları, detay

İhsangazi TOKİ konutları, her bir katta dört dairenin bulunduğu dörder katlı yedi binadan oluşan bir sitedir. Her blokta Kastamonu mimarisinin özelliklerinin cephelerde sınırlı düzeyde yansımaları gözlenmektedir. Bloklarda son iki katın köşeleri çıkma biçiminde kapalı balkonlar şeklinde uygulanmıştır. Çıkmaların arasındaki yatay şeritler ile yapıyı dikey yönde kesen şeritler ve ikili pencere düzeni yörenin geleneksel mimarisini yansıtmaktadırlar (Foto.18). Buna karşın blokların içinde geleneksel bir yaklaşım yoktur.

V.GELENEKSEL MİMARİDEN ETKİLENEN KAMU YAPILARI İLE YARI ÖZERK VE ÖZERK KURUMLAR TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN YAPILAR

Kastamonu'da kamu kurumları ile yarı özerk ve özerk kurumlar tarafından yaptırılan kamu yapıları da bulunmaktadır. Çeşitli kamusal hizmetler gerçekleştirilmesi için inşa edilen bu yapılarda geleneksel yaklaşımlar oldukça güçlüdür. Kastamonu'nun geleneksel mimarisine öykünerek inşa edilen bazı kamu yapılarına; Ketem Verem Savaş Dispanseri (2019), Atabey İmam Hatip Orta Okulu (1963) ve Adalet Sarayı (2008) örneklerdir. Yarı özerk ve özerk kurumlarca yaptırılan bazı yapılara da Turizm Dayanışma Büroları (2013), Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı binası (1996), Gazeteciler Cemiyeti (2017), El Sanatları Eğitim Merkezi (2000), Hisar Talebe Yurdu (2017), Taksi Durakları, (2019) ve Araç Otoparkı Binası (2017) örnek oluşturmaktadır.

V.I.Geleneksel Mimariden Etkilenen Kamu Yapıları

Kamu binaları inşa edildikleri dönemin siyasi ve sosyal politikalarının göstergesi olabilmektedirler (Oral,2019, s.613). Tanzimat ile birlikte hızlanan Osmanlı Devletindeki modernleşme aynı zamanda kamu yapıları üzerinden halka aktarılmıştır. Çeşitli amaçlara hizmet eden bu yapılar üzerinde gerçekleştirilen dönüşümler Kastamonu'da da görülen bir durum olmuştur (Yazıcı, 2007, s.12).

Geleneksel mimariden etkilenecek inşa edilen yapılardan ilki, sit alanı içinde bulunan Ketem Verem Savaş Dispanseri'dir. 1936 tarihinde tek katlı olarak inşa edilen yapı 1970 yılında yeniden inşa edilmiştir. Bu kez iki katlı olarak inşa edilen yapı, 2000 yılında İl Sağlık Müdürlüğü hizmet binası, günümüzde ise Ketem Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılmaktadır.² Yapı günümüzde zemin üzerine iki katlıdır. İnşasında betonarme karkas malzemenin kullanıldığı binanın cephelerinde tarihi Kastamonu mimarisini andıran yapı malzemesi kullanımı söz konusudur. Koyu kahve ahşap rengi ile düz lentolu sade dikdörtgen pencerelerin yapıdaki kullanımı, zemin ile birinci katı yatay biçimde kesen koyu renkteki ahşap şerit, köşelerdeki dikey şeritler, geniş saçaklı ahşap destekler üzerine oturan ahşap çatısı ile tarihi Kastamonu evlerinin cephe dokusu güçlü bir şekilde vurgulanmıştır (Foto.19).

Foto 19. Ketem Verem Savaş Dispanseri, 2019

Yapının üçgen alınlıklı giriş kapısı üzerindeki kırma çatının önünde yer alan palmet motifleri ve kapının üzerindeki geometrik desenli süslemeler Selçuklu ve devamında Osmanlı sanatlarında da görülmektedir. Böylece yapıda geleneksel mimariye yönelik atıflar birden çok özellikle ele alınmıştır (Foto.20). Binanın iç mimarisinde tamamen modern yaklaşımlar görülmektedir.

Foto 20. Ketem Verem Savaş Dispanseri, giriş kapısı detayı

Geleneksel mimariye yönelik öykünmelerin görüldüğü diğer bir kamu yapısı ise Beyçelebi mahallesindeki Atabey İmam Hatip Orta Okulu'dur. 1963 yılında inşa edilen yapı 2018 yılında büyük oranda yenilenmiştir. Bodrum katı ile birlikte dört katlı olan betonarme karkas yapının 2018 yılındaki onarımları sırasında cephelerinde dikey kahverengi boyalı şeritler içine uygulanan beyaz renk dokusu ile bölgenin mimarisine uygun bir doku elde edilmeye çalışılmıştır. Okul binası sit alanı içindeki başka kamu yapıları ile kıyaslandığında buradaki geleneksel dokunun diğer yapılara göre zayıf kaldığı gözlenmektedir. Okulun iç mekânında geleneksel mimariye öykünme yoktur.

² İl Sağlık Müdürlüğü Arşivi, 25.03.2019

25 Haziran 1992 tarihindeki 204/8 sayılı KHK kararı ile başta Adalet Sarayları olmak üzere inşa edilecek bazı kamu yapılarının çağın gelişmelerine uygun şekilde geleneksel ve modern Türk mimarisine uygun bir şekilde tasarlanacakları belirtilmektedir.³ Yine 2018 yılındaki Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimlerdeki Beyannamelerinde Selçuklu ve Osmanlı mimarisini öne çıkaran yapıların inşasından da söz edilmektedir.⁴ Bu kararların bir sonucu olarak bir çok ilde inşa edilen Adalet Sarayları'nda Selçuklu, Osmanlı ve bazen de yöresel mimariye öykünme bir arada görülmektedir. Kastamonu'da inşa edilen Adalet Sarayı bu bağlamda inşa edilmiştir (Foto.21).

Foto 21. *Kastamonu Adalet Sarayı*⁵, 2008

Yapının cam ile kaplı yüksekçe tutulmuş giriş kapısı, Osmanlı anıtsal mimarisindeki taç kapıları anımsatmaktadır. Yine zemin katındaki cam ile kaplı giriş kapısının çevresindeki iki renkli doku Osmanlı Mimarisindeki iki renkli taş işçiliğine bir atıf içerir. Yapı genel özellikleriyle geleneksel dokuyu sadece cephelere taşırken iç mekânda böyle bir durum görülmemektedir. Cephelerinde görülen simetrik düzen, I. Ulusal Mimarlık dönemindeki seçmeci üslupla yapılan mimari eserleri andırmaktadır.

V.II.Geleneksel Mimariden Etkilenen Yarı Özerk ve Özerk Kurumlarca İnşa Ettirilen Yapılar

Kamu kurumları içinde ülkemizde yarı özerk ve özerk kurumlarca inşa edilen yapılar da bulunmaktadır. Özellikle üniversiteler, belediyeler, vakıf ve dernekler ülkemizde bu anlamda öne çıkan kuruluşlardır (Oral, 2019, s.615). Kastamonu'daki yarı özerk ve özerk kurumlarca inşa edilen yapılarda yoğun bir şekilde geleneksel mimariye öykünme görülmektedir.

Hepkebirler mahallesindeki Turizm Danışma Bürosunda iç mekân ve cephelerde oldukça güçlü bir şekilde geleneksel mimariye öykünme vardır. Nispeten küçük boyutlarda inşa edilen yapı, dışardan iki katlı bir görünüme sahip olsa da tek katlı olarak inşa edilmiştir. Büro, tamamen ahşap malzeme ile inşa edilmişken zeminde tek sıra taş kullanımı görülmektedir. Yapıya iki katlı görünüm kazandıran geleneksel mimarideki yatay şerit düşüncesi bu yapıda da görülmektedir. Dört cephesinde de görülen çıkmalar yapıda geleneksel dokuyu vurgulamak için yapılmışlardır. Pencere, kapı, renk dokusu ve geniş saçaklı çatısı ile geleneksel konut dokusuna yönelik güçlü öykünmeler içerir. Yapının yurt içi ve yurt dışından gelen turistlere danışmanlık verilmesi amacıyla yapılmasından ötürü geleneksel mimariye öykünme diğer yapılara nazaran daha güçlüdür (Foto.22).

³ Oral, 2019, s.613; "Yöresel Mimarisinin Adalet Saraylarındaki İzleri", haz., Gökçe Aras, erişim 12 Ocak, 2019, <http://v3.arkitera.com/h13461-yoresel-mimarinin-adalet-saraylarindaki-izleri.html>Arktekt.

⁴ Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi, Ankara: Ak Parti Genel Merkezi, erişim 10 Ocak, 2018, s.270. http://image.yenisafak.com/resim/Beyanname23May%C4%B1s18_icSayfalar.pdf; Oral, 2019, s.613;

⁵ <http://www.kastamonu.adalet.gov.tr/adliyefotogaleri.html>, 20.10.2019 tarihinde erişildi.

Foto 22. *Turizm Danışma Bürosu, 2013*

Bunun sonucu olarak cepheye hâkim geleneksel doku iç mekâna da yansımıştır. Ahşap tavan üzerindeki ahşap tavan göbeği kare bir çerçeve içine applike edilen bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bu teknikle yapılan tavan göbekleri geleneksel konut mimarisine öykünmenin iç mekândaki güçlü bir uygulamasıdır (Foto.23).

Foto 23. *Turizm Danışma Bürosu, tavan göbeği*

Turizm Danışma Bürosundaki iç ve dış mekâna yansıyan güçlü geleneksel dokunun bir benzeri ise El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlüğü binasında görülmektedir. Bu yapı Kastamonu İl Özel İdaresi ve Valiliğin sağladığı ödenekler ile 2000 yılında inşa edilmeye başlanmıştır. Ana iskeleti betonarme karkas olan yapının duvarlarında ahşap hatıllar arasında tuğla ve harç kullanımı söz konusudur. Üçgen alınlığa sahip pencere biçimleri ve ahşap şeritler ile birleşen renk dokusu ve dört cephedeki çıkmalar geleneksel mimariye öykünme içerir. İkinci katın ortasından itibaren yükselen çıkmanın ikinci bölümü geleneksel Kastamonu evlerindeki çatı odalarını andırır. Bu durum Kastamonu mimarisindeki geleneksel dokuya bağlı kalma yaklaşımlarını güçlendirmiştir (Foto.24).

Foto 24. El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlüğü, 2000

İç mekânda ise geleneksel mimariye güçlü bir öykünme içerir. Ahşap tavan ve tavan göbeği süslemesi, ahşap kirişler ve iç mekândaki geleneksel günlük kullanım eşyaları yapının geleneksel dokunun yalnızca dış cephede değil yapının bütününde uygulandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Foto.25).

Foto 25. El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlüğü, iç mekân

Kastamonu Belediyesine ait diğer bir yapı ise Kastamonu Gazeteciler Cemiyeti'dir. İki katlı betonarme karkas yapının cephelerindeki ahşap silmeler, pencere çerçevelerindeki renk dokusu, geniş saçaklı betonarme çatısı ve dört cephedeki çıkmalar ile tarihi Kastamonu evlerinin biçimsel özelliklerini yansıtmaktadır. Yapının iç mekân tasarımı ise tamamen modern yaklaşımlarla ele alınmıştır (Foto.26).

Foto 26. Gazeteciler Cemiyeti, 2017

Kastamonu Belediyesinin kent dokusunu iyileştirme projeleri içindeki modern taksi durakları gibi yapıların tarihi dokuyu anımsatması düşüncesi ile yeni inşa edilen taksi duraklarında da geleneksel mimariye öykünme görülür. Taksi durakları, cephelerinde tasarım olarak bazı farklılıklara sahip olsalar da genel olarak tarihi kent mimarisini yansıtan minimal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Foto.27).

Foto 27. *Stad Taksi Durağı, 2019*

Hisarardı Mahallesinde bulunan Özel Hisar Talebe Yurdu da benzer bir yaklaşıma sahiptir. Dört katlı betonarme yapının cephelerindeki çıkmalar, dikey, yatay şeritler, çatı ve çıkımların altındaki destek öğeleri ile bütünleşen renk dokusu geleneksel mimariyi andırmaktadır (Foto.28).

Foto 28. *Hisar Talebe Yurdu, 2013-2015*

VI.GELENEKSEL MİMARİDEN ETKİLENEN TİCARET YAPILARI

Türk mimarisinde dini ve sivil yapıların yanında kent planlarında önemli bir konuma sahip ticaret yapıları da inşa edilmiştir. Bu yapılar; hanlar, arastalar ve kapalı çarşılar dışında; modern pasajlar, iş merkezleri ve alışveriş merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Şahin, 2012, s.2879).

Kastamonu Osmanlı Döneminde bakır ve cevher gibi madenleri Sinop Limanı'ndan Cenevizlilere ve Venediklilere ihraç etmiştir. 1862 Yılında kente ziyarete dokumacılık ve bakırcılığın, 1884 yıllarında ise iplikçilerin varlığı belirtilmiştir. 19.yüzyıllarda ise un, arpa ve fırınlardan bahsedilmiştir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru batıdan alınan mimari formlar Kastamonu'da inşa edilen yapılara da yansımıştır. Kentteki ticaret yapılarının bir kısmında batıdan alınan biçimler öne çıkarken özellikle 2000'li tarihlerden itibaren inşa edilen bazı yapılarda geleneksel mimariye dönülmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Çalışma kapsamında ticaret yapıları içinde Urganoğlu İş Merkezi (2015) dışında turistlerin konaklama ihtiyacını gidermek amacıyla inşa edilen Serender Otel (2004) ve Lidya Otel (2018) değerlendirilmiştir.

2015 yılında inşa edilen Urganoğlu İş Merkezi, betonarme ve cam malzemenin yoğun kullanıldığı bir yapıdır. Dört katlı olarak inşa edilen yapının ilk iki katı çeşitli iş yerleri tarafından kullanılmaktadır. Üçüncü ve dördüncü katlarında geleneksel dokuya öykünme dikey ve yatay kahverengi şeritlerde, pencere çerçevelerinde ve geniş saçaklarda görülmektedir. Orta bölüm, yanlardan daha yüksek tutulmuş ve bu bölümün çatısı geleneksel konutlardaki uygulamalara benzer şekilde ahşap desteklere oturtulmuştur. Bu uygulama taşıyıcı nitelikte olmayıp dekoratif bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Yapının iç mekânında ise geleneksel mimariye öykünme görülmemektedir (Foto.29).

Foto 29. Urganoğlu İş Merkezi, 2015

İş merkezleri dışında inşa edilen diğer ticaret yapıları da otellerdir. Kentte çok sayıda otel bulunmaktadır. Otellerin büyük bir bölümü orijinalde tarihi bir konak iken; restore edilerek ticari amaçla kullanılan yapılara dönüştürülmüştür. Bunların dışında tarihi Kastamonu konaklarına öykünülerek otel olarak kullanılmak amacıyla inşa edilen modern yapılar da bulunmaktadır. Bunlardan biri 2004 yılında üç katlı olarak inşa edilen Serender Otel'dir. Otelin zemin kat giriş bölümü ahşap sütunlar üzerine oturmaktadır. Diğer kısımlarda ise taş malzeme kullanımı görülmektedir. Yapının ikinci ve üçüncü katlarında ahşap ve tuğla kullanımı görülmektedir. Bu katlarda geleneksel yapım tekniklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Yapının ön cephesinde bulunan kırma çatılı çıkmalar geleneksel Kastamonu evlerinin bir yansımasıdır. Yapının planlanmasında modern tasarımlara bağlılık görülse de iç mekân dekorasyonunda, özellikle ahşap tavan ve süslemeleri geleneksel mimariye öykünme içerir (Foto.30).

Foto 30. Serender Otel, 2004-2006

Geleneksel etkide inşa edilen diğer bir Otel ise 2018 yılında inşa edilen Lidya Oteli'dir. Betonarme karkas yapı üç katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin kat üzerine yükselen iki kat dışa taşkın inşa edilmiştir. Dışa taşkın bu bölümleri taşıyan destekler yapının ön cephesindeki vurguyu artırmak amacıyla da yorumlanmıştır. Katlar arasındaki şeritler, pencere çevrelerindeki renk ve geniş saçığı ile yapı tarihi Kastamonu evlerinin özelliklerini yansıtır. Otelin içinde ise geleneksel mimariye öykünme yoktur (Foto.31).

Foto 31. Lidya Otel, 2018

VILPARK, BAHÇE VE MEYDANLARDA GELENEKSEL ETKİDE YAPTIRILAN DEKORATİF ÖĞELER

İnsanoğlunun yaşadığı çevreyi ihtiyaçları ve estetik anlayışına göre düzenlemesi çeşitli dekoratif öğelerin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Barok dönemden itibaren yaygınlaşan peyzaj, modern kent yaşamının önemli kıstaslarından biri olmuştur. Böylece günümüz kent yaşamında peyzaj düzenlemeleri nispeten daha görünürdür. Kastamonu kentinde de belediye tarafından yapılan bazı dekoratif öğeler kentin farklı yerlerinde konumlandırılmışlardır.

Bu dekoratif işlevsel belediye çöp konteynırları farklı bir uygulama ile ele almıştır. Yer in belli bir derinliğine kadar kazılmasıyla elde edilen çöp toplama yerlerinin hemen üstü tarihi evlerin birer minyatür biçimindeki uygulaması şeklinde yapılmıştır. Bu örnek, tarihi dokunun etkilerinin çevre düzenlemelerinde çok farklı noktalarda nasıl ortaya çıkabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Foto.32).

Foto 32. Çöp Kutuları

Bir diğer uygulama da sokak kütüphaneleridir. Sokak kütüphaneleri özellikle şehrin açık park ve bahçelerinde belediyenin insanların dinlenmesi için koyduğu bankların yakınına konumlandırılan ahşap görünümündeki metal bir direk üzerine yapılmış kitaplıklardır. Bu kitaplıklar yine tarihi Kastamonu evlerine öykünülerek tasarlanmışlardır (Foto.33)

Foto 33. Sokak Kütüphanesi

Sokak kütüphanesi gibi tasarlanan diğer bir dekoratif öge ise parkların içinde bulunan kuş evleridir. Yüksek tutulan demir direk üzerinde aynı malzemeden dekoratif kuş evleri yapılmıştır. Bu evler üçgen alınlıkları ve renk dokusu ile kentin tarihi mimarisini yansıtmaktadırlar (Foto.34).

Foto 34. Kuş Evi

VIII. SONUÇ

Kastamonu, tarihi ve modern yerleşimin bir arada görüldüğü kentlerden biridir. Kentte geleneksel mimariye öykünülerek inşa edilen yapılar görülmektedir. Kent içindeki tarihi yapıların korunması ile birlikte hem kültürel geçmişe sahip çıkılmaya hem de kentin turizm potansiyeli canlandırılmaya çalışılmıştır. Bunun kentteki ilk yansıması geleneksel dokuya öykünülerek inşa edilen modern sivil yapılarda görülür. Kastamonu Belediyesi'nin ortaya koyduğu projeler, bu durumu destekler nitelikte kentin geleneksel ve modern mimarisi arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Bu koruma uygulamaları neticesinde Kastamonu, Kazakistan'daki 2018 yılın Türk Kültürü Teşkilatı Daimi Konseyi'nde Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir. Böylelikle kentteki tarihi dokunun korunması hususunda hassasiyetler artmıştır.

Geleneksel mimariye öykünülerek inşa edilen yapılarda seçmeci anlayışta uygulamalar görülmektedir. Geleneksel mimariye bağlı gerçekleştirilen yapılar geçmiş ile kurulan bağın geleceğe aktarılması amacıyla doğmuştur. Kastamonu kentindeki geleneksel dokuya öykünme düşüncesi çoğunlukla apartman tarzı yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Sit alanı içinde inşa edilen apartmanlarda geleneksel yaklaşım yeni şehir merkezindeki apartmanlara göre daha yoğundur. İki farklı yerleşim yerindeki apartmanlarda bu tür bir farklılığın ortaya çıkması sit alanları içindeki yapıların buldukları dokuya bağlı kalması ve çoğunlukla kentsel koruma uygulamalarından dolayıdır. Her iki bölgedeki apartmanlarda da tarihi Kastamonu evlerinin çizgisel özellikleri görülürken sit alanı içindeki apartmanlarda bazı geleneksel biçimler de gözlemlenmektedir. Kent merkezinde geleneksel dokuya atıf yapan apartmanların varlığı ilçelere taşınmamıştır. İlçelerde apartmanlar üzerinden geleneksel mimariye öykünme içeren yapılar oldukça sınırlı sayıdadır. Çok katlı siteler üzerinden geleneksel evlere benzer

yaklaşımlar daha çok TOKİ konutlarının oluşturdukları sitelerde görülürken, kişilere ait sitelerde geleneksel mimariye öykünme kaygısı zayıftır. Özel teşebbüslerin yaptırdığı tarihi Kastamonu evlerine bağlı inşa edilen yapılar yalnızca sit alanlarının dışında görülmektedirler. Kentte villa tipi evlerde bu durum oldukça azdır. Ancak Kuzeyskent'te bulunan Sancak sitesi evlerinde geleneksel mimariye öykünme belirgindir. Sit alanı içinde ise modern yapı malzemeleri ile inşa edilen villa tipi evlere rastlanmaz. Bu tür yapılar Cide, Pınarbaşı, İnebolu gibi ilçelerde olmalarına rağmen yapılarda geleneksel yaklaşımlar görülmemektedir.

Konutlar dışında kamu yapıları ve yarı özerk ile özerk kurumlar tarafından inşa edilen yapılarda tarihi dokuya öykünme oldukça güçlüdür. Sit alanı içinde bulunan kamu yapılarında kentin tarihi dokusuna yönelik uygulamalar evlerin özellikleri sadece cephelerde, bazı geleneksel biçimler ve çizgisel özellikler üzerinden görülürken sit alanı dışındaki kamu yapılarında bu etki zayıftır. Sit alanı içinde belediye tarafından inşa edilen yapıların bazılarında cephelerin yanı sıra iç mekânlarda da geleneksel özellikler görülmektedir. Sit alanı dışındaki yapılarda bu etki sadece cephelerde görülmektedir. Ticaret yapılarında geleneksel dokuya öykünme sadece sit alanı içindeki yapılar üzerinden yapılmış olsa da bu öykünme diğer yapı türlerine göre oldukça zayıf kalmıştır.

Kentin peyzaj düzenlemelerinde geleneksel etkide yaptırılan dekoratif öğelerin sayısı ise oldukça azdır. Genel olarak bütün yapı türleri ele alındığında ise geleneksel etkinin sit alanından uzaklaştıkça zayıfladığı gözlenmektedir. Son dönemlerde belediyenin de projeleri içinde yer alan geleneksel etkideki konutlar yapma projesi olsa da bu düşünce sadece yapıların cephe kaplamaları ile sınırlıdır. Aslında sit alanları dışında tarihi dokunun kopya edilmesinin de mimarlık tarihi açısından sorunlu olduğunu söylemek gerekir.

Sit alanı içinde inşa edilen modern yapıların geleneksel konut dokusuna uygun olarak inşa edilmeleri ya da onarımlarının gerçekleştirilmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme⁶ yönetmeliğinin esaslarına göre hukuki bir zorunluluktur. Ancak sit alanı dışındaki geleneksel dokuya uyma çalışmaları kanunen belirli bir zorunluluk içermemektedir. Bu durum sit alanı dışında inşa edilen yapılarda geleneksel dokunun daha zayıf olmasının başlıca nedenidir.

Kastamonu'da ilin geneline yayılan tarihi konak ve evler bulunmasına rağmen geleneksel dokuya öykünme çabaları kent merkezinde yoğunlaşan bir durum olmuştur. Özellikle İnebolu, Azdavay, Araç, Pınarbaşı, Küre, Abana ve Bozkurt gibi ilçelerde tarihi konakların olmasına karşın bu yerlerde geleneksel dokuya atıf birkaç yapı ile sınırlı kalmıştır. Kastamonu dışında Batı Karadeniz Bölgesindeki diğer illerde de benzer adımlar atılmıştır. Bunların başında Karabük iline bağlı Safranbolu ilçesi gelmektedir. UNESCO Dünya Miras Kenti olan Safranbolu'da özellikle son yirmi yıl içinde inşa edilen yapılarda geleneksel dokuya öykünmede nicel olarak artış görülür (Oral, 2019, 597-631). Safranbolu'daki bu yaklaşım Kastamonu'ya da örneklik oluşturmuştur.

Aynı yıl Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi'nin (ICOMOS) kentte gerçekleştirdiği toplantıda; Kastamonu'nun koruma politikalar konusunda son yıllarda önemli gelişmeler gösterdiğine değinilmiştir.⁷ Bu durum, son yıllarda artış gösteren tarihi dokuya bağlılığın bir sonucudur. Bunun sonucunda turizm alanında da kaydedeğer olumlu gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Benzer şekilde kültürel değerlerin korunduğu birçok kent ülkemizde bulunmaktadır. Örneğin Amasya'da geleneksel dokuya öykünme Safranbolu ve Kastamonu illeri kadar yoğun olmasa da benzer yaklaşımlarla ele alınan yapılara, kentin farklı yerlerinde karşılaşmak mümkündür. Bunun dışında Şirince, Uşak, Bergama, Gönyük, Mudurnu gibi yerleşim yerlerinde de tarihi dokuya öykünülerek inşa edilen tekil örnek oluşturabilecek yapılar görülebilmektedir. Ayrıca Bolu kenti özelinde yapılan bir araştırmada, Alpagut "modern konutlarda geleneksel olandan vazgeçilmediğini belirterek bu durumu "Türk'e Özgü" olarak" ifade etmiştir (2018, s.115).

Sonuç olarak Kastamonu kentinin sit alanı içindeki ve sit alanı dışındaki yerleşim yerlerinde geleneksel konut mimarisine öykünülerek inşa edilen yapılarda nicel olarak önemli bir artış olduğu belirlenmiştir. Kısa ve orta vadede bu durumun devam edeceğini de öngörmek mümkündür.

⁶ Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslarına Ait Yönetmelik, 2005.

⁷ Kastamonu Belediyesi Resmi Web Sitesi: Kastamonu.bel.tr/v2/ 08.10.2019 tarihinde erişildi.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma, Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Birimi (BAP) tarafından desteklenen, yürütücülüğünü ve danışmanlığını Dr. Öğr. Üyesi Bülent ORAL'ın yaptığı SYL2019-2023 kodlu proje ve aynı adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir / This study was provided by the Scientific Research and Project Unit (BAP) of Karabük University. It was produced by using the project coded SYL2019-2023 and the same master's thesis, which is carried out under the direction and consultancy of Asst. Prof. Dr. Bülent ORAL.

KAYNAKÇA

- Alpagut, L. (2018). Bolu'da erken Cumhuriyet dönemi sonrası konut: Kopuşlar ve süreklilikler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 109-122.
- Aras, G. (2019). *Yöresel mimarinin adalet saraylarındaki izleri*. 1 Mayıs 2019 tarihinde <http://v3.arkitera.com/h13461-yoresel-mimarinin-adalet-saraylarindaki-izleri.html> Arkitekt adresinden erişildi.
- Aslanoğlu, İ. (1980). *Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Bridge, N. (2018). *Mimarlık 101*. (Çev. Funda Sezer). İstanbul: Say Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve genel seçimler seçim beyannamesi. Ankara: Ak Parti Genel Merkezi, s. 270. 10 Ocak 2018 tarihinde <http://image.yenişafak.com/resim/Beyanname> adresinden erişildi.
- Çolpan, N. ve Biçer, E. (2002). *Kastamonu örneğinde Anadolu kenti imaj örnekleri ve değişim süreci*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk evi*. İstanbul: TAÇ Vakfı Yayınları.
- Eyüpgiller, K.K. (1999). *Bir kent tarihi Kastamonu*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Frampton, K. (2007). *Modern architecture, Critical History*. London: Thames Hudson.
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia/Paflagonya Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bartın, Bolu, gayri menkul eski eserleri ve arkeolojisi*. Kastamonu: Doğrugöz Matbaası.
- Günay, R. (1998). *Türk ev geleneği ve Safranbolu evleri*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kastamonu adalet sarayı. 20 Eylül 2019 tarihinde <http://www.kastamonu.adalet.gov.tr/adliyefotogaleri.html> adresinden erişildi.
- Kankal, A. (2004). *Türkmen kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. yüzyıllar arası şehir hayatı)*. Ankara: Zafer Matbaa.
- Oral, B. (2019). Geleneksel mimariye öykünme bağlamında günümüz Safranbolu sivil mimarisi. *İnsan ve İnsan*, 21, 597-631.
- Özlu, N. (2015). *Türk mimarisinde iz bırakanlar 1, Alexandre Vallauray*. Ankara: Afşar Matbaacılık.
- Şahin, F. (2012). Ticaret yapılarında tarihsel gelişim ve tipolojiler; Trabzon üzerine yansıtış şekilleri. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, 4, 2879-2894.
- Şahin, İ. (2001). Kastamonu. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 24, ss.58). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu beylikleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Yazıcı, N. (2007). *Osmanlılarda mimarlık kurumunun evrimi ve Tanzimat dönemi mimarlık ortamı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeter, E. (2002). Türkiye’de tarihi kent dokularının korunmasında valiliklerin önemi. *Türkiye’de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu*. Ankara: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.

Makyavelizm ve İş Yeri Nezaketsizliği: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Ferda Üstün^{1*}
Şeyma Ersolak²

Geliş tarihi: 24.02.2020
Kabul tarihi: 26.03.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 329-343
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 12%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Türkiye,
ferdakervanci@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7397-8048

²Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Türkiye,
seymaersolak@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-5319-7260

*Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın amacı makyavelist kişilik özelliklerinin iş yeri nezaketsizliği üzerindeki etkisini belirlemektir. Emeğin büyük önem arz ettiği bankacılık sektöründe ortaya koyulan hizmetin kalitesi ve niteliğini belirleme gücü olduğu bilinen kişilik özelliklerinin iş yerinde yaşanan nezaket dışı davranışlar üzerinde etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmada Kayseri ve Eskişehir il merkezinde faaliyet gösteren özel ve kamu banka çalışanlarından toplanan veriler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda makyavelizmin alt boyutları olan ahlaki yoksunluk, diğerlerine güvensizlik ve statü-kontrol arzusu ile iş yeri nezaketsizliği arasında düşük kuvvette pozitif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir. Adımsal seçim yöntemi ile yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre makyavelizmin alt boyutlarından diğerlerine güvensizliğin iş yeri nezaketsizliği üzerinde anlamlı ve negatif etkisi bulunurken, kontrol-statü arzusunun anlamlı ve pozitif etkisi tespit edilmiştir. Buna karşın yine makyavelizmin alt boyutlarından olan ahlaki yoksunluğun iş yeri nezaketsizliği üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Makyavelizm, İş Yeri Nezaketsizliği, Banka Çalışanları

Machiavellianism and Workplace Incivility: A Research on Bank Employees

Assist. Prof. Dr. Ferda Üstün^{1*}
Şeyma Ersolak²

First received: 24.02.2020

Accepted: 26.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 329-343

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 12%

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Turkey,
ferdakervanci@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7397-8048

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli University,
Social Sciences Institute, Turkey,
seymaersolak@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-5319-7260

***Corresponding Author**

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the effect of Machiavellian personality traits on workplace disparity. It is believed that personality traits, which are known to have great influence and power on the quality and quality of the service in the banking sector, where labor is of great importance, have an impact on non-kindness at work. In this research, data collected from private and public bank employees operating in Kayseri and Eskişehir city centers were used. As a result of the research, a positive relationship was found between perception of Machiavelism and workplace disobedience. Among the sub-dimensions of the Machiavellian personality, there is a positive relationship between moral deprivation, desire for control and status, and workplace disobedience, while no relation is found between mistrust of others and workplace disobedience. According to the results of multiple regression analysis performed by the stepwise selection method, a significant and negative effect of the desire for control-status was found, while the distrust of others from the sub-dimensions of distrust has a significant and negative effect on the workplace disobedience. On the other hand, it has been determined that moral deprivation, which is one of the sub-dimensions of Machiavelism, does not have any effect on workplace courtesies.

Keywords: Machiavellianism, Workplace Incivility, Bank Employees

GİRİŞ

Değişim ve gelişmelere paralel olarak yaşanan dönüşümler örgütlerin farklı durum ve koşullarla başa çıkmasını gerektirmektedir. Sermaye, hammadde, teknoloji, bilgi ve en önemlisi insan kaynağı örgütlerin rakipleri ile mücadelesinde önemli bir güç oluşturmaktadır. Özellikle hizmet işletmelerinin temel yapı taşlarından olan doğru ve nitelikli çalışanlar örgütler için artı değer yaratmaktadır. Bu anlamda günümüz bankacılık sektörü de yenedünya koşullarından payını almıştır. Değişen müşteri istek ve beklentilerini hızlı, ucuz ve kaliteli bir şekilde karşılamanın yanı sıra rakiplere nazaran tercih edilebilir olmak insan ilişkilerindeki yeteneklerle ortaya konulmaktadır. Güven ve iletişim temelinde oluşturulacak sağlam ilişkiler ise ancak yetenekli insan kaynağı ile mümkün olacaktır. Bu anlamda bireyin farklı durumlarda ortaya koyduğu davranışları açıklayan, sürekliliği olan, kişilerarası, duygusal, motivasyonel, deneyime dayalı etkileşim tarzı olarak tanımlanan (McCrae ve Costa, 1989) kişiliğin bu ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesinde önemli rol oynayacağı söylenebilir. Örgütsel davranışı etkileyen temel kişilik özellikleri arasında sayılan makyavelizm (Ergeneli, 2006) ise amaç ve hedeflere ulaşmak için bütün yolların denenebileceği inancına sahip şüpheli, alaycı, baskıcı, ahlaki değerlerden yoksun ve anti-sosyal kişilik özelliği olarak tanımlanabilir (Ali, Amorim ve Chamorro-Premuzic, 2009). Yine çalışan profilindeki çeşitlilik ile doğru ve dengeli bir örgütsel yapı oluşturmaya çalışılan bankacılık sektöründe bazen örgütün amaçlarına, normlarına ters düşen davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Bilerek ve kasıtlı bir şekilde ortaya konan bu davranışların üretim ve verimlilik önünde engel teşkil ettiği bilinen bir gerçektir. Çeşitli araştırmalar ile öncülleri belirlenmeye çalışılan iş yeri nezaketsizliğinin kişilik özelliklerinden makyavelizm ile arasındaki ilişkinin belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Bireysel çabaların örgütsel düzeyde sistemli bir seviyeye ulaştırılması ile ortaya çıkacak başarı ve güce ancak doğru çalışanlarla ulaşmak mümkündür. İstihdam edilen çalışanların kişilik özellikleri bireysel ve örgütsel düzeyde çeşitli etkilere sahiptir. Bu anlamda negatif tutum ve davranışları içeren, amaca giden her yolu mübah kılan makyavelist kişilik özelliklerinin örgüt içinde azaltılması ile iş birliği, yardımlaşma ve dayanışmanın hakim olacağı olumlu bir örgüt kültürü yaratılacaktır. İnsan ilişkilerinin yoğun yaşandığı bankacılık sektöründe makyavelist kişilik özelliklerinin iş yerindeki saygı ve sevgi kurallarının yokluğunu ifade eden iş yeri nezaketsizliği üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ile alan yazın ve yöneticilere sunulacak katkılar araştırmayı önemli kılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Makyavelist Kişilik Özelliği

Makyavelizm kavramı ilk kez Niccolo Machiavelli'nin 1513'te yazmış olduğu "The Prince" adlı eseri ile ortaya atılmıştır (Kareshki, 2011, s. 414). Kökleri 1469-1527 yıllarına dayanan kavram Christie ve Geis (1970)'in ölçeğini geliştirmesi ile birlikte alan yazında dikkat çekmeye başlamıştır (Yaşlıoğlu ve Atılgan, 2018). Machiavelli'nin önerileri doğrultusunda geliştirdikleri bu ölçek ile yaşam içinde ve laboratuvarında yaptıkları çalışmada katılımcıların manipüle edici ve soğuk tavırlar içinde oldukları gözlemlenmiştir (Paulhus ve Williams, 2002; Jones ve Paulhus, 2009 akt. Bolelli, 2018). Makyavelizm kavramı kısaca "amaca giden her yol mübah" söylemi ile bilinse de alan yazında çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Bu tanımlamalar arasında makyavelizm, Robbins (1998)'e göre bireyin duygusal mesafe koyabilmesi, pragmatik oluşu ve sonuçların yolları mübah kıldığına inanma derecesi olarak ifade edilmiştir (Demirtaş ve Biçkes, 2014, s. 102). Kavram kişinin kendi çıkarlarına önem vermesi ve manipülatif tutumlar çerçevesinde hareket etmesinden dolayı kişilik özelliği olarak nitelendirilir (Chen, 2010, s. 294). Makyavelist kişiler her zaman paraya, güç ve rekabete öncelik verme eğilimindedirler (Stewart ve Stewart, 2006). Yine bu kişilerin diğerlerinden intikam alma (Nathanson, Paulhus ve Williams, 2006) ve düşmanca duygularla meşgul olma (Locke ve Christensen, 2007) eğilimleri yüksektir. Ali vd. (2009) tarafından makyavelistler şüpheli, alaycı, baskıcı, ahlaki değerlerden yoksun ve anti-sosyal kişiler olarak tanımlanmıştır. Kanten, Yeşiltaş ve Arslan (2015) makyavelizmi kişinin kendi çıkarları doğrultusunda diğerlerini kandırması ve onları kendi isteği yönünde hareket ettirmesi şeklinde tanımlarken Ang (2000) kavramı "bir kişinin kendi başarısı için başkasını kullanması" şeklinde ifade etmiştir (Özsoy, 2017, s. 5). Kötülüğe meyilli olarak bilinen makyavelist bireylerin (Pinto ve Kanekar, 1990, s. 755), geleneksel ahlak anlayışına da uzak oldukları bilinen bir gerçektir (Güney ve Mandacı, 2009, s. 84-85). Yine Jones, Nickel ve Schmidt (1979)'in çalışmaları sonucunda makyavelist özelliğe sahip bireylerde, sürekli olarak

endişe, duygusal kopukluk ve geleneksel ahlak yoksunluğu gibi durumların varlığı tespit edilmiştir (Brown ve Guy, 1983).

Alan yazında karanlık üçlü içerisinde yer alan makyavelizm (Paulhus ve Williams, 2002; Jakobwitz ve Egan, 2006; Jonason, Li, Webster ve Schmitt, 2009; Wai ve Tiliopoulos, 2012; Özsoy ve Ardiç, 2017; Bolelli, 2018; Tozar, 2019) narsizm ve psikopati ile de birlikte çalışılan bir kavramdır (McHoskey, 1995; Uçkun, Üzüm ve Uçkun, 2018; Murat ve Börü, 2019). Ayrıca makyavelizm etik (Singhapakdi, 1993; Güney ve Mandacı, 2009; Bitlisli ve Dinç, 2015), etik olmayan davranışlar (Vezir, 2017), sinizm (Özsoy, 2017), olumsuz durumları ifşa etme (Demirtaş ve Biçkes, 2014), örgütsel vatandaşlık davranışı (Becker ve Dan O’Hair, 2007) ve daha birçok kavram ile birlikte çalışılmıştır.

İş Yeri Nezaketsizliği

Günümüzde örgüt yapılarındaki süreçler, dinamik ve değişken özellikler sergilemektedir. Bilindiği gibi küreselleşmenin giderek arttığı günümüzde örgütleri farklı özellik ve yeteneklere sahip işgücü (Özkalp, 2013) istihdamı ile artı değer yaratmayı amaçlamaktadır. Bu değişim ve farklılıklardan da kaynaklanan sebeplerle örgüt içinde bazen amaçlara, örgütsel normlara ve hedeflere ters düşen davranışlar meydana gelebilmektedir. Çalışanlar tarafından kasıtlı yapıldığı düşünülen bu davranışların örgütsel sonuç ve süreçler üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Üstelik sadece örgütü değil bireyi de birçok açıdan etkilemekte olan bu tip üretkenlik karşıtı iş davranışları sıklıkla araştırmalara konu edilmiştir (Demirel, 2009). Bu olumsuz davranışların içinde diğerlerine görece daha hafif olduğu düşünülen, psikolojik ancak yıkıcı davranışlar olarak bilinen iş yeri nezaketsizliği özellikle Andersson ve Pearson (1999)’ın çalışmalarının odağı olmuştur (Cortina, Magley, Williams, Langhout, 2001) ve yine Andersson ve Pearson (1999)’a göre iş yeri nezaketsizliği “iş yerinde karşılıklı saygı normlarının ihlali ile ortaya çıkan düşük yoğunluklu ve niyeti belirsiz olan ancak hedefe zarar veren sapkın davranış” şeklinde tanımlanmaktadır. Yine nezaketsizlik kavramı sürekli, engellenmesi gerekli ve kaçınılmaz bir problem olarak görülmektedir (Trudel ve Reio, Jr., 2011, s. 396).

Martin (2005)’e göre iş yeri nezaketsizliğini “iş yeri kabalığı” olarak tanımlamak mümkündür. Yine nezaketsizlik ile benzer şekilde örgüt içinde karşılıklı saygı normlarının ihlal edilmesi ile gerçekleşen bu kaba davranışlar sonucunda çalışanlarda öz güven eksikliği (Zauderer, 2002: 38), psikolojik sorunlar ve buna bağlı olarak fiziksel sağlık sorunları (Shim, 2010) ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda iş yeri kabalığının iş doyumunu (Blau ve Andersson, 2005), örgütsel performansı (Caza & Cortina, 2007) ve verimliliği (Van Jaarsveld, Walker ve Skarlicki, 2010; Post, Post, Post ve Senning, 2016) azalttığı görülmüştür. Bireyin çalışma arkadaşlarına önem vermemesi, isteklerini görmezden gelmesi (Pearson, Andersson ve Wegner, 2001) ya da telefonu evet diye cevaplaması, iş yerinde yüksek sesle (telefonda) konuşması ve teşekkür etmeyi ihmal etmesi gibi saygısız davranışlarda bulunması (Martin, 1996) nezaketsiz davranışlara verilen örneklerden sadece birkaçıdır (Andersson ve Pearson, 1999, s. 453).

Nezaketsizlik kavramı süreci başlatan, sürece hedef olan ve şahit olan kişiler arasında gerçekleşmektedir. Bu süreç içinde başlangıç ve taşma noktalarının yanı sıra zorlayıcı eylem unsurlarının da yer aldığı bazı önemli noktalar bulunmaktadır (Andersson ve Pearson, 1999, s. 458). İş yeri nezaketsizliği konusundaki birçok çalışma nezaketsizlik sarmalının etkisi üzerine yapılmıştır (Pearson, Andersson ve Porath, 2000; Fox ve Stallworth, 2003; Blau ve Andersson, 2005; Ghosh, Dierkes ve Faletta, 2011). Kasten ya da farkında olmadan gerçekleştirilen nezaket dışı davranışın algılanması ile başlayan bu sarmal, adaletsizliği algılayan kişinin karşılık verme isteği ile devam eder. Taşma noktası ise nezaket dışı davranışların zorlayıcı eylemler ile birlikte aşamalı olarak arttığı, nadir görülen durumları ifade etmektedir (Andersson ve Pearson, 1999, s. 461-462). Yine bu sarmal örgüt içinde bir grup çalışanın nezaket dışı davranışta bulunması sonucu diğerlerinde de bu davranışın başlaması ve zaman içinde örgütün tümüne yayılması olarak (Andersson ve Pearson, 1999, s. 458) da ifade edilebilir.

Örgüt içerisinde bireyler, birçok farklı kişi ya da gruplar ile etkileşim halindedir. Bu etkileşimler bireysel, çevresel ve sosyal koşullardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Örgüt ortamında çeşitli nedenlerle etkileşimlerin kalitesi ve verimliliğini düşüren davranışların meydana geldiği bilinmektedir. Örgütsel çıktı ve süreçler üzerinde çeşitli etkileri bulunan ve içinde negatif duygular barındıran iş yeri nezaketsizliği örgütler adına önlenmesi gereken olumsuz bir davranıştır. Pearson ve Porath (2005)’a göre

iş yerinde nezaketsizliği önlemek için örgütler sıfır tolerans noktalarını belirlemeli ve çalışanlarına nezaketi öğretmelidir. Yine örgütlerin ve bireylerin stres yönetimi ve çatışma çözüme başarılı olmaları gerekmektedir. Ayrıca yöneticiler ve uygulayıcılar çalışanlarını dinlemeli, onlara koçluk yapmalı ve gerekli hizmet içi eğitimleri almaları için onları desteklenmelidir (Pearson ve Porath, 2005).

Alan yazında iş yeri nezaketsizliği ile bilgi paylaşma tutumu, iş doyumu, işten ayrılma niyeti, işgören performansı (Kızıloğlu, 2019), stres (Akçakavaklı, 2019), tükenmişlik (Polatçı ve Özçalık, 2013; Işıkyay, 2018) örgütsel sessizlik (Kumral, 2017), örgütsel bağlılık (Hossny, Qayed ve Yoysef, 2015; Sarıtaç, 2017), örgütsel sapma (Gültaç, 2019), sosyal kaytarma (Kanten, 2014), örgütsel sinizm (Çoban ve Deniz, 2018), iş tatmini (Blau ve Andersson 2005; Cortina vd., 2001), örgütsel sadakat (Pearson ve Porath, 2005), örgütsel güven (Cingöz ve Kaplan, 2015), gibi birçok örgütsel davranış konusunun birlikte çalışıldığı görülmektedir.

YÖNTEM

Ana Kütle ve Örneklem

Araştırma evreni Kasım-Mart 2018 tarihlerinde Kayseri ve Eskişehir il merkezinde faaliyet gösteren özel ve kamu banka çalışanlarından oluşmaktadır. Belirtilen dönem içinde Kayseri il merkezinde faaliyet gösteren 13 banka şubesinin toplam çalışan sayısı 167; Eskişehir için 10 farklı banka şubesinin toplam çalışan sayısı 208 olarak belirlenmiştir. Araştırma için kolayda örnekleme yöntemi benimsenmiş olup, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 375 anket dağıtılmış, bu anketlerden 203 tanesi geri dönmüş ancak 200 tanesi analizler için uygun bulunmuştur. Araştırma için kullanılacak verilerin toplanması sırasında hazırlanan anket formunun uygulanabilirliği, sorular ve formun anlaşılabilirliğinin test edilmesi amacıyla örneklemden seçilen 65 çalışana pilot bir uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda her bir ifadeye ait cevaplar ile toplam ölçek skorları arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Bu verilerle yapılan analizlerde, geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmış ve ölçeğin anlaşılabilirliği gözden geçirilmiştir.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmanın amaçları doğrultusunda Cortina vd. (2001) tarafından geliştirilen “İş Yeri Nezaketsizliği Ölçeği” ve makyavelist kişilik özelliğini ölçmek üzere Dahling vd. (2009) tarafından geliştirilen “Makyavelizm Ölçeği” kullanılmıştır. İş yeri nezaketsizliği ölçeği 7 ifade ve tek boyuttan ve makyavelizm ölçeği ise 16 ifade ve 4 boyuttan ve 5’li likert tipindedir. Ayrıca anketin son kısmında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmada kullanılan iş yeri nezaketsizliği ve makyavelizm ölçeklerinin yapısal geçerliliğini belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin Testinin (KMO) değeri iş yeri nezaketsizliği ölçeği için ,801 ve makyavelizm için ,803 olarak tespit edilmiştir. Bu değer örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun (Çokluk vd., 2012) olduğunu göstermektedir. Bartlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde ise iş yeri nezaketsizliği ($X^2=843,762$, $p<0,00$) ve makyavelizm ölçeği için ($X^2=1395,433$, $p<0,00$) ki-kare değerinin anlamlı olduğu bulgulanmıştır. İş yeri nezaketsizliği ölçeği için yapılan AFA sonucunda ölçeğin 7 maddelik ve tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Özdeğeri 1’in üzerinde elde edilen tek boyutun toplam varyansın %59,663’lük kısmını açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin Alfa güvenilirlik kat sayısı ,881 olarak belirlenmiştir.

Yine makyavelist kişilik özelliğini ölçmek üzere kullanılan makyavelizm ölçeği için yapılan AFA sonucunda 12 ifadeli 3 boyut saptanmıştır. Bu boyutlardan 5 ifade ahlaki yoksunluk boyutunu, 3 ifade diğerlerine güvensizlik boyutunu, 4 ifade ise kontrol ve statü arzusu boyutunu ölçmektedir. Orijinal ölçekte kontrol arzusu ve statü arzusu boyutları iki farklı boyut iken bu çalışmada bu iki boyut tek bir boyut oluşturmuştur. Ölçekte yer alan 4 ifade birden fazla boyuta dağıldığı için analiz kapsamından çıkarılmıştır. Analiz sonuçlarına göre elde edilen bu boyutlardan ilki toplam varyansın %31,07’sini açıklarken, ikinci boyut %21,896’sını, üçüncü boyut ise %16,879’unu açıklamaktadır. Ölçeğin Alfa güvenilirlik kat sayısı ,919 olarak belirlenmiştir.

Yine araştırmada kullanılan ölçek yapılarının sınanması amacıyla yapısal eşitlik modellemesinden (YEM) yararlanılmıştır. Yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonrası araştırmanın değişkenlerine ilişkin uyum indeksi değerleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo1. Değişkenlere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçek/ İndeksler	χ^2	df	p	χ^2/df	CFI	GFI	IFI	NFI	RMSEA
İşyeri Nezaketsizliği	89,651	35	.00	2,56	0,94	0,94	0,94	0,92	0,7
Makyavelist Kişilik Özelliği	128,341	52	.00	2,46	0,91	0,90	0,92	0,91	0,6

Tablo 1 incelendiğinde iş yeri nezaketsizliğini ölçmeye yönelik 7 ifade tek boyutta modellenmiştir. Buna göre modelin uyum indeksleri incelenmiş ve minimum ki-kare değerinin ($\chi^2= 89,651$, $df=35$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise $RMSR=0.7$, $GFI=0.94$, $CFI=0.94$, $IFI=0.94$, $NFI=0.92$ olarak bulunmuştur. Bu uyum indeksi değerleri tek faktörlü modelin uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Yine makyavelist kişilik ölçeği için yapılan DFA sonuçlarına göre modelin uyum indeksleri değerleri; minimum ki-kare değerinin ($\chi^2= 128,341$, $df=52$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise $RMSR=0.6$, $GFI=0.90$, $CFI=0.91$, $IFI=0.92$, $NFI=0.91$ olarak bulunmuştur. Bu uyum indeksi değerleri üç faktörlü modelin uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

Örgüt içinde çeşitli süreç ve sonuçlar üzerinde olumsuz etki ve güce sahip olan nezaket dışı davranışlar bireysel ve örgütsel birçok faktörden kaynaklanabilmektedir. Üçok (2018)'tan aktarıldığı üzere örgüt içindeki şiddet hareketlerinin artması şiddet sarmalının önünü açmakta, bu durum ise çalışanlar arasında nezaketsizlik kültürünün gelişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle örgütlerin nezaketsiz davranışları önlemek adına bireysel ve örgütsel faktörleri belirlemeleri çok önemlidir. Alan yazında bu kaynaklar arasında yer alan kişilik ve kişilik özelliklerinin örgütlerde istenmeyen davranışlar arasında yer alan saldırganlık, üretkenlik karşıtı iş davranışları, iş yeri nezaketsizliği vb. değişkenler ile ilişkisini belirlemeyi amaçlayan çeşitli araştırmalara rastlamak mümkündür (Cortina vd., 2001; Scheuer, 2010; Shim, 2010; Terlecki, 2011; Meier ve Semmer, 2012). Daha özelden incelendiğinde ise alan yazında karanlık üçlü içerisinde sıklıkla yer alan makyavelist kişilik özelliğinin psikopati ve narsizm ile birlikte incelendiği çalışmalar (Hodson, Hogg ve MacInnis, 2009; O'Boyle, 2012; Rauthman ve Kolar, 2012; DeShong, Helle, Lengel, Meyer ve Sweatt, 2016; Elmas, 2018) dikkat çekmektedir.

Miles, Borman, Spector ve Fox (2002) çalışma ortamındaki olumsuz duyguların sapkın davranışlarla ilişkili olduğunu belirtmiş bu nedenle de makyavelistlerin rekabetçi ve zararlı hırsları nedeniyle meslektaşlarına nezaketsiz davranışlar yoluyla zarar vermesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Lowe ve Grieve (2015) makyavelistlerin örgütsel ve mesleki bağlılıkları ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, makyavelistlerin örgütsel değil de kişisel fayda algıladıklarında daha az üretkenlik karşıtı iş davranışı sergilediklerini tespit etmiştir. Goh, (2006) mesleki stres ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkileri incelediği çalışmada yüksek makyavelist kişilik özelliğine sahip çalışanların nezaketsizlik yaşama olasılığının daha düşük olduğunu belirtmiştir. Üçok (2018) yaptığı çalışmada makyavelizm ile kişi-grup farklılığının iş yeri nezaketsizliği üzerindeki pozitif etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

İnsan ilişkilerinin yoğun şekilde yaşandığı hizmet işletmelerinde bireylerin kişilik özellikleri örgütsel süreç ve sonuçlar üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bireylerin sahip olduğu kişilik özellikleri çerçevesinde şekillenen örgütsel ilişkiler üretim, verimlilik, kalite, müşteri memnuniyeti ve sadakati gibi temel unsurları belirlemektedir. Bu anlamda çalışanların karşılaştıkları nezaket dışı davranışlar onları negatif bir duygulanım içine iterek işlerinden uzaklaştırmakta hatta işten ayrılma niyetine sürüklemektedir.

Tüm bu çalışma ve açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda örgütler üzerinde böyle önemli bir etkiye sahip olan makyavelist kişilik özelliklerinin iş yeri nezaketsizliği üzerindeki etkisinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₁: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından ahlaki yoksunluk iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.

H₂: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından diğerlerine güvensizlik iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.

H₃: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından kontrol ve statü arzusu iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde alan çalışması sonucu elde edilen verilerin analizlerine ve bu analizlere ait yorumlara yer verilmiştir.

Araştırma Bulgular

Araştırmaya katılanların %54,5'inin kadın, %53,5'inin 31-40 yaş aralığında, %73'sinin evli, %67,5'inin lisans düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların %45'inin 10 yıl ve üzeri çalışma deneyimine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın değişkenleri olan makyavelizm ve alt boyutları ahlaki yoksunluk, diğerlerine güvensizlik ile kontrol ve statü arzusunun iş yeri nezaketsizliği ile ilişkileri, bu ilişkilere ait standart sapma ve ortalama değerler ise tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 2. Makyavelist Kişilik Özelliğinin İş Yeri Nezaketsizliği Korelasyon Matrisi

	Ort.	s.s.	1	2	3	4	5
1.Makyavelist Kişilik Özelliği	2,90	,82	1				
2.İş yeri Nezaketsizliği	2,17	,83	,14*	1			
3. Ahlaki Yoksunluk	2,41	1,15	,89**	,14*	1		
4.Diğerlerine Güvensizlik	3,26	1,06	,77**	,16*	,55**		
5. Kontrol ve Statü Arzusu	3,24	,82	,69**	,211**	,41**	,38**	1

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 1'de yer alan korelasyon değerleri incelendiğinde makyavelizm ile iş yeri nezaketsizliği arasında ($r=0,14$; $p< 0,01$) pozitif yönlü bir ilişki görülmüştür. Yine makyavelizmin alt boyutlardan ahlaki yoksunluk ($r=0,14$; $p< 0,05$); kontrol ve statü arzusu ($r=0,21$; $p< 0,01$) ve diğerlerine güvensizlik ($r=0,16$; $p<0,05$) ile iş yeri nezaketsizliği arasında düşük kuvvette pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Değişkenlere ait ortalamalar incelendiğinde toplam makyavelist kişilik özelliği (2.90), ahlaki yoksunluk (2.41), diğerlerine güvensizlik (3.26) ile kontrol ve statü arzusuna (3.24) ilişkin skorların ortalamasının üzerinde, iş yeri nezaketsizliği (2.17) skorunun ise ortalamasının altında değerler aldığı görülmektedir.

Makyavelist Kişilik Özelliği ve Alt Boyutlarının İş Yeri Nezaketsizliği Üzerine Etkisi

Çoklu doğrusal regresyon analizinde, en uygun modeli belirlemek için klasik yöntemler ve adımsal yöntemler kullanılabilir. Adımsal yöntemler; ileriye doğru seçim yöntemi, geriye doğru seçim yöntemi ve adımsal seçim yöntemidir. Klasik yöntemlerde ise değişken seçimi için geliştirilmiş ölçütlerden bazıları; belirtme katsayısı (R^2), düzeltilmiş belirtme katsayısı, hata kareler ortalaması ve Cook istatistiğidir. Kayaalp, Güney ve Cebeci (2015) 'den aktarıldığı üzere adımsal seçim yönteminde hem ileriye doğru seçim yöntemi hem de geriye doğru seçim yöntemi aynı anda kullanılmaktadır (Çakır Zeytinoglu, 2007). Bu araştırmada adımsal seçim yöntemi ile en uygun modelin oluşturulması amaçlanmıştır. Buna göre araştırma kapsamında oluşturulan çoklu doğrusal regresyon modeli tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	Model Özeti		Anova		Katsayılar			
	Model 1	R ²	R	F	p	β	t	P
Kontrol ve statü arzusu	.04	.047	9,566	.002	.216	3,093	.002*	
Model 2	R ²	R	F	p	β	t	P	
Kontrol ve Statü Arzusu	.06	.069	7,267	.002	.189	3,093	.002*	
Diğerlerine Güvensizlik				.020	-.151	-2,348	.020*	
Model 3	R ²	R	F	p	β	t	P	
Kontrol ve Statü Arzusu	.05	.230	3,610	.002	.189	3,093	.002*	
Diğerlerine Güvensizlik				.020	-.151	-2,348	.020*	
Ahlaki Yoksunluk				.014	.039	.335	.738	

*p<0.05

İş Yeri Nezaketsizliği

Tablo 2 incelendiğinde model 1’de yer alan R² determinasyon katsayısına göre iş yeri nezaketsizliğinde meydana gelen değişiklerin %4 ’ü (R²=.04) bağımsız değişken olan makyavelizmin kontrol ve statü arzusu alt boyutu tarafından açıklanmaktadır. Sonraki aşamada kontrol ve statü arzusu değişkeni sabitken iş yeri nezaketsizliği ile en yüksek kısmi korelasyona sahip bağımsız değişkenin belirlenmiştir. Yapılan kısmi korelasyon analizi sonucunda iş yeri nezaketsizliği ile makyavelizmin diğerlerine güvensizlik alt boyutu (r=0.097) ve ahlaki yoksunluk alt boyutu arasında r=0.056’lık ilişki tespit edilmiştir. Buna göre modele dahil edilmesi gereken ikinci bağımsız değişkenin diğerlerine güvensizlik olduğu görülmektedir. Regresyon analizinin ikinci adımında statü ve kontrol arzusu değişkeni ile birlikte diğerlerine güvensizlik bağımsız değişkeni modele dahil edilmiştir. Tablo’2 incelendiğinde modele eklenen diğerlerine güvensizlik bağımsız değişkeninin anlamlı olduğu (β=-.151; t=-2,348; p=.020) ve R² değerini .047’den .069’a çıkararak ilave.02’lik varyans açıklamaya katkı sağladığı görülmektedir. Bu anlamda makyavelizmin alt boyutu olan diğerlerine güvensizlik modelde kalmaya devam edecektir. Kalan son bağımsız değişken olan ahlaki yoksunluğun modele eklenmesi ile analiz tekrar edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde modele dahil edilen bağımsız değişken ahlaki yoksunluğun (β=.039; t=, 335; p=.738; p>.05) anlamlı olmadığı ve modele giremeyeceğini göstermektedir. Buna göre bulunan en iyi model kontrol ve statü arzusu ile diğerlerine güvensizlik değişkenlerinden oluşan ikinci modeldir. Bu anlamda adimsal seçim yöntemi ile oluşturulan modelin R² determinasyon katsayısı değerine göre iş yeri nezaketsizliğinde meydana gelen değişiklerin %6 ’sı (R²=.06) bağımsız değişken makyavelizmin kontrol ve statü arzusu ile diğerlerine güvensizlik alt boyutları tarafından açıklanmaktadır. Buna göre iş yeri nezaketsizliği ile makyavelizmin kontrol ve statü alt boyutu arasında anlamlı ve pozitif yönlü (β=.180; t=3,093; p=.002); diğerlerine güvensizlik alt boyutu ile arasında anlamlı ve negatif yönlü (β=-.151; t=-2,348; p=.020) bir etkileşim tespit edilmiştir

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kişilik özelliklerinden makyavelizmin iş yeri nezaketsizliği üzerine etkisini ortaya koymak amacıyla adimsal seçim yöntemi ile geliştirilen model üzerinde analizler test edilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde makyavelizm ile iş yeri nezaketsizliği arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yine makyavelizmin tüm alt boyutları ile iş yeri nezaketsizliği arasında düşük kuvvette pozitif ilişkiler bulunmuştur. Bu anlamda makyavelist kişilik özellikleri artıkça iş yeri nezaketsizliği de artmaktadır. Çalışanlar arasındaki güvensizlik, ahlaki yoksunluk ile kontrol ve statü arzusunun iş yeri nezaketsizliğinin ortaya çıkma potansiyelini artırmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre örneklem özelinde banka çalışanlarının makyavelist eğilimlerinin (Ort=2.90), yine diğerlerine güvensizlik (Ort=3.26), ile kontrol ve statü arzusu (Ort=3.24), alt boyutlarına ilişkin

skorların ortalamasının üzerinde ve birbirine çok yakın; olduğu görülmüştür. Ahlaki yoksunluk boyutuna ait skorlar incelendiğinde ise boyutun bahsi geçen diğer boyutlardan görece daha düşük bir ortalamaya sahip olduğu söylenebilir (Ort=2.41). Araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturan iş yeri nezaketsizliği skorları ise ortalamasının altında seyretmektedir (Ort=2.17). Bu anlamda banka çalışanlarının makyavelist eğilimlerinin yüksek, iş yeri nezaketsizliklerinin ise daha düşük olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bağımsız değişkeninin ve alt boyutlarının bağımlı değişken üzerindeki etkisini ortaya koyan en iyi modeli belirleyebilmek adına çoklu doğrusal regresyon analizinden adımsal seçim yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda modele ilk dahil edilen alt boyut iş yeri nezaketsizliği ile en yüksek korelasyona sahip olan statü ve kontrol arzudur. Yapılan analiz sonucunda kontrol ve statü arzusunun iş yeri nezaketsizliği üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmuştur. Analizin sonraki aşamasında statü ve kontrol arzusu sabitken iş yeri nezaketsizliği ile en yüksek korelasyon katsayısına sahip alt boyutun diğerlerine güvensizlik olduğu belirlenmiştir. Diğerlerine güvensizlik alt boyutunun analize dahil edilmesi ile birlikte boyutun iş yeri nezaketsizliği üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Analizin son aşamasında ahlaki yoksunluk alt boyutu modele dahil edilmiş ancak iş yeri nezaketsizliği ile ahlaki yoksunluk arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmanın “**H₂**: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından diğerlerine güvensizlik iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.” ve “**H₃**: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından kontrol ve statü arzusu iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.” hipotezleri desteklenirken “**H₁**: Makyavelist kişilik özelliği alt boyutlarından ahlaki yoksunluk iş yeri nezaketsizliğini etkilemektedir.” red edilmiştir.

Araştırmanın bu sonuçları doğrultusunda çalışanlarda artan makyavelist kişilik özellikleri arasında yer alan statü ve kontrol arzusunun nezaketsiz davranışları artacağı söylenebilir. Üçok (2018)'un makyavelizmin işyeri nezaketsizliği üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu bulguladığı çalışması araştırmanın bu sonucunu kısmen desteklemektedir. Yine bireyin diğerlerine duyduğu güvensizlik artıkça iş yeri nezaketsizliğinin artması araştırmanın beklentileri arasında yer almaktadır. Ancak araştırma sonucunda artan güvensizlik algısı ile birlikte iş yeri nezaketsizliğinin azaldığı görülmüştür. Araştırmanın bu sonucu beklenmedik ve farklı bir sonuç olarak dikkat çekmektedir. Güvensizlik algısı güvenin yokluğudur ki bu algının varlığı ile istemeden de olsa sosyal ilişkilerde bozulma ya da uzaklaşmalar görülebilmektedir. Sıcak ve yakın ilişkilerin yokluğu zorunlu ve nadir görülen ilişkileri oluşturmaktadır ki bu da çalışanları karşılaştıklarında birbirleri ile mesafeli ve nazik davranmaya yönlendiriyor olabilir. Güvensizlik algısı ile birlikte çalışanların örgütsel bağlılık ve aidiyet duyguları da azalmaktadır. Bu noktada çalışanlar sadece üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirirken örgüt için gönüllü ve ekstra bir çabaya girmeyecek, çalışma arkadaşları ile örgüt arasındaki ilişkileri sınırlandırarak ilişkilerinde profesyonel bir tavır takınacaktır. Zaten ara sıra ve iş-görev bağlamında oluşan ilişkilerde bireylerin birbirine nezaket çerçevesinde davranmaları muhtemeldir. Bunun tam tersi örgüt içinde oluşacak güven algısı ile samimiyetin varlık gösterdiği, işbirliği, yardımlaşma ve desteğe dayalı bir ortam oluşacaktır. Ancak düşünüldüğünde bahsi geçen kavramlarla birlikte artan kişiler arası ilişkilerin sayısı nezaketsiz davranışların görülme sıklığını da artıracaktır. Lowe ve Grieve (2015)'in makyavelistlerin örgütsel ve mesleki bağlılıkları ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarını inceledikleri araştırmalarında ulaştıkları makyavelistlerin örgütsel değil de kişisel fayda algıladıklarında daha az üretkenlik karşıtı iş davranışı sergilediklerine ilişkin tespitleri araştırmanın bu sonucu ile ilişkilendirilebilir.

Yine bu farklı sonucun ortaya çıkmasına örnekleme ilişkin özelliklerin neden olabileceği düşünülmektedir. Yoğun iş yükü ve temposu ve uzun çalışma saatlerinin yanı sıra bankacılık sektöründe yapılan performansla ilişkin değerlendirmeler ile diğerlerine güvenmeyen bu çalışanlar işlerini hatasız, doğru ve hızlı bir şekilde yapmaya yönelebilmektedir. Bu noktada kişiler arası ilişkilerin sayısı ve buna bağlı olarak da iş yeri nezaketsizliği azalmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu artan statü ve kontrol arzusu ile iş yeri nezaketsizliğinin arttığıdır. Bireylerin güç gösterme ve hükmetmeye ilişkin isteklerinin onları zaman zaman nezaketten uzak davranışlara sürüklemesi muhtemeldir. Bu noktada örgütsel amaç ve hedeflere ulaşma noktasında yerine getirilmesi gereken görev ve yükümlülüklerin kontrolünü sağlama görevinin yüklendiği bireylerin bu işi doğru ilke ve yöntemlerle yerine getirememesi bu sorunu doğuruyor olabilir. Doğru liderlik ve yöneticilik becerilerine sahip bireylerin çalışanlarla ilişkilerinin de nezaket kuralları çerçevesinde

gelişmesi beklenmektedir. Ancak yetersiz ve liyakata uygun olmayan terfiler ile statü ve kontrol gücü kazanan çalışanların yetersizliklerini iş arkadaşlarına kötü muamele yaparak kapatmaya çalışmasına toplumumuzda sıklıkla rastlanmaktadır. Miles vd. (2002) araştırmanın bu sonucunu destekler şekilde makyavelistlerin rekabetçi ve zararlı hırsları nedeniyle meslektaşlarına nezaketsiz davranışlar yoluyla zarar vermesinin mümkün olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın bir diğer beklenmedik sonucu ise ahlaki yoksunluğun iş yeri nezaketsizliği üzerinde herhangi bir anlamlı etkiye sahip olmayışıdır. Bu sonuç yukarıda da bahsedildiği gibi örgüt içindeki sınırlandırılmış ilişkiler ile açıklanabilir. Ahlak yoksunluğu çeken bireylerin duruma ve koşullara uygun hareket etme eğilimleri onları uzun, kalıcı ve güçlü bağlar kurmaktan alıkoymaktadır. Bu anlamda bu çalışanlar örgüt içinde bireysel bir tutum takınarak insanlardan uzaklaşmanın en iyi strateji olduğunu düşünebilmektedir. Yine araştırmanın bu sonucunun ortaya çıkmasına örnekleme ilişkin özelliklerin neden olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Alan yazında araştırma sonuçlarını doğrudan karşılaştıracak bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak O'Boyle (2012) makyavelist, narsist ve psikopat kişilik özellikleri ile üretim karşıtı iş davranışları arasında pozitif yönde ilişkiler tespit etmiştir. Elmas (2018) makyavelist kişilik özelliğinin de içerisinde yer aldığı karanlık üçlü kavramı ile örgütsel dışlanma arasında yapılan çalışmada pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Yine Yıldız vd. (2011)'nin yaptıkları çalışmada karanlık davranışın olumsuz çıktıları arasında depresyon, performans ve motivasyon düşüklüğü, stres ve tükenmişlik gibi iş yeri nezaketsizliği ile benzer kavramlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak direkt olarak makyavelist kişilik özellikleri ile iş yeri nezaketsizliği arasındaki ilişkiyi ya da makyavelist kişilik özelliğinin iş yeri nezaketsizliği üzerine etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması araştırma sonuçlarını karşılaştırmayı imkansız kılmaktadır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda uygulayıcı ve yöneticilere yardımcı olacağı düşünülen öneriler ise aşağıdaki gibidir:

Örgütlerin amaç ve hedeflerine ulaşabilmesinde en kıymetli ve değerli kaynağı oluşturan çalışanların seçiminde uygun bilimsel yol ve yöntemlerin kullanılarak işe uygun bireylerin istihdam edilmesi önemlidir. Her kişilik özelliği gibi makyavelistlerinde özellikle başarılı olacağı bazı meslekler ve iş kolları bulunmaktadır. Gazetecilik, pazarlamacılık yine politika bu meslekler arasında yer almaktadır. Bu anlamda kişi-iş uyumunun sağlanarak çalışanların yapılarına ve doğalarına uygun işlerde istihdamı ile kaynakların etkin ve doğru kullanılması mümkün olacaktır. Kişi ile iş arasındaki uyum verimlilik noktasında fark yaratacağı gibi çalışanların örgütü sahiplenme ve aidiyet duygularında da farklılık oluşturacaktır. Bu noktada insan kaynakları seçme ve sağlama fonksiyonlarının etkin ve doğru şekilde kullanılması doğru işe doğru insanları istihdam edilmesi ile mümkündür. İşini seven bireylerin işlerine ve örgütlerine karşı geliştirecekleri pozitif duygular pozitif davranışlara dönüşecek ve bu sayede örgüt içindeki nezaketsiz tutum ve davranışlarında önüne geçilecektir.

Yine örgüt içinde profesyonel yönetici varlığı ve bu yöneticilerin sergileyecekleri doğru tutum ve davranışlar ile çalışanların makyavelist kişilik özelliklerini baskılamaları mümkün görünmektedir. Makyavelizmin bir kişilik olmaktan çok bir kişilik özelliği ya da eğilimi olması bu davranışın şekillendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu anlamda doğru yönetici ve liderlerin oluşturacakları destekleyici, güvene dayalı ve paylaşılan bir kültür, bu bireylerin makyavelist davranışlarını azaltmaya yardımcı olabilecektir. Yine örgüt içinde benimsenen ilke, kural ve politikaların herkes için geçerli olduğu yapılarda kendisine yer bulacak olan yüksek adalet ve güven algısı bireylerin makyavelist eğilimlerini azaltarak yıkıcı örgütsel davranışlardan biri olan iş yeri nezaketsizliğine de bir çözüm sunacaktır.

Örgütler bireysel çabalar ile varlık gösteren yapıların çok daha ötesinde karmaşık, sosyo-teknik ve ekonomik yapılardır. Bu anlamda amaçlara ulaşmada grup, takım veya ekip çalışmasının önem arz ettiği örgütlerde makyavelist eğilimler içinde yer alan diğerlerine güvensizlik son derece yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir. Ancak başarının bir ya da birden fazla kişinin kolektif çabalarına bağlı olmadığı durumlarda bu algı yıkıcı olma özelliğini yitirebilmektedir.

Yine nezaketsiz davranışların çeşitli yaptırımlar ile önüne geçilmesi adına oluşturulacak ilke, kural ve yaptırımlar örgütün kültürüne yerleştirilmeli. Örgüt içinde bireyin nezaketsiz davranışta bulunduğu

zaman bunun çeşitli sonuçlarına katlanması gerektiğine ilişkin oluşturulacak bilinç bu yıkıcı davranışların önünde engel teşkil edecektir. Yine çeşitli eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile kişilerin daha nazik ve kibar olması mümkün kılınabilir.

Bankacılık sektöründe ve Kayseri ile Eskişehir merkezinde faaliyet gösteren çalışanlar üzerine gerçekleştirilen bu çalışmanın diğer sektörleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesi araştırma önerileri arasında yer alabilir. Benimsenecek farklı araştırma yöntemleri ile de çalışanların maruz kaldıkları nezaketsizliklerin daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Yine kavramlar farklı değişkenler ile birlikte ele alınacak iş yeri nezaketsizliğin öncül ve ardıllarının tespitine katkı sunulabilir.

Zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle anket yöntemi tercih edilmesi bu araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Yine elde edilen sonuçların yalnızca araştırma örneklemini için geçerli olduğu ve genellemeye uygun olmadığı belirtilmesi gerekmektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde (USBIK 2020) özeti sunulan "Makyavelist Kişilik Özelliklerinin İş Yeri Nezaketsizliği Üzerine Etkisi" başlıklı çalışmadan üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akçakavaklı, H. (2019). *İş yeri nezaketsizliği ile stres arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ali, F., Amorim, I. S. ve Chamorro-Premuzic, T. (2009). Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 47(7), 758-762.
- Andersson, L. M. ve Pearson, C. M. (1999). Tit for tat? The spiraling effect of incivility in the workplace. *Academy of Management Review*, 24(3), 452-471.
- Ang, H.S. ve Leong, S.M. (2000). Out of the mouths of babes: Business ethics and youths in Asia. *Journal of Business Ethics*, 28(2), 128-144.
- Becker, J. A. ve Dan O'Hair, H. (2007). Machiavellians'ın örgütsel vatandaşlık davranışındaki güdüsü. *Uygulamalı İletişim Araştırmaları Dergisi*, 35(3), 246-267.
- Bitlisli, F. ve Dinç, M. (2015). Makyavelist kişilik eğilimleri ve etiksel karar verme davranışı ilişkisi: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *World of Accounting Science*, 17(4), 921-942.
- Blau, G. ve Andersson, L. (2005). Testing a measure if instigated workplace incivility. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(4), 595-614.
- Bolelli, M. (2018). *Karanlık üçlünün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) yöneticilerin sosyal güç kullanımına etkilerinin incelenmesi*. 6. Örgütsel Davranış Kongresi, Kasım, Isparta.
- Brown, E. C. ve Guy, R. F. (1983). The effects of sex and machiavellianism on self-disclosure patterns. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 11(1), 93-96.
- Caza, B. B. & Cortina, L. M. (2007). From insult to injury: Explaining the impact of incivility. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(4), 335-350.
- Chen, S.Y. (2010). Relations of machiavellianism with emotional blackmail orientation of salespeople. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5(1), 294-298.
- Christie R. ve Geis, F. (1970). *Studies in machiavelliansim*. New York, NY: Academic Press.
- Cingöz, A. ve Kaplan, A. (2015). *The effect of workplace incivility on job satisfaction and organizational trust: A study of industrial enterprises in Turkey*. In WEI International Academic Conference Proceedings. April, Vienna, Austria.

- Cortina, L. M., Magley, V. J., Williams, J. H. ve Langhout, R. D. (2001). Incivility in the workplace: Incidence and impact. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(1), 64–80.
- Çoban, R. ve Deniz, M. (2018). *Çalışanların iş yeri nezaketsizliği ve örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik imalat sektörü üzerinde bir araştırma*. 6. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, Kasım, Isparta.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. Ve Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel bağlılık ve üretkenlik karşıtı davranışlar arasındaki ilişkiye kavramsal yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 115-132.
- Demirtaş, Ö. ve Biçkes, D. M. (2014). Makyavelizm'in olumsuz durumları ifşa etme niyeti üzerindeki etkisi: Bir alan çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16(2), 96-112.
- DeShong, H. L., Helle, A. C., Lengel, G. J., Meyer, N., & Mullins-Sweatt, S. N. (2017). Facets of the dark triad: Utilizing the five-factor model to describe machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 105(1), 218-223.
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G. ve Levy, P. E. (2009). The development and validation of a new machiavellianism scale. *Journal of Management*, 35(2), 219-257.
- Elmas, T. (2018). *Karanlık üçlü ve örgütsel dışlanma arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ergeneli, A. (2006). *Örgüt ve insan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Fox, S. ve Stallworth, L. E. (2003). Racial/ethnic bullying: Exploring links between bullying and racism in the US workplace. *Journal of Vocational Behavior*, 66(3), 438-456.
- Ghosh, R., Dierkes, S. ve Falletta, S. (2011). Incivility spiral in mentoring relationships: Reconceptualizing negative mentoring as deviant workplace behavior. *Advances in Developing Human Resources*, 13(1), 22-39.
- Goh, A. (2006). *An attributional analysis of counterproductive work behavior (CWB) in response to occupational stress*. Yayınlanmamış doktora tezi, South Florid University, ABD.
- Gültaş, A. S. (2019). *Örgütsel sapma ve nezaketsizlik davranışları ilişkisinde iş yerinde dışlanmanın aracı rolü*. Sağlık kurumlarında bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güney, S. ve Mandacı, G. (2009). Makyavelizm ve etik algısı ilişkileri: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 83-104.
- Güven, İ. F. (2019). *Makyavelizm ve dindarlık ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Hodson, G., Hogg, S. M., & MacInnis, C. C. (2009). The role of “dark personalities”(narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690.
- Hossny, E. K., Qayed, M. H. ve Yoyssef, H. R. (2015). Effect of workplace civility, structural and psychological empowerment on newly graduated nurses organizational commitment at hospitals in assiut city. *IOSR Journal of Nursing and Health Science*, 4(6), 87-95.
- Işıkay, Ç. (2018). *İş yeri nezaketsizliği, tükenmişlik ve iş doyumunu ilişkisinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü: Muğla ili kamu hastaneleri birliğinde görev yapan hemşireler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muğla.

- Jakobwitz, S. ve Egan, V. (2006). The dark triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences*, 40(2), 331-339.
- Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. D. ve Schmitt, D. P. (2009). The dark triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. *European Journal of Personality: Published for The European Association of Personality Psychology*, 23(1), 5-18.
- Jones, D. N. ve Paulhus, D. L. (2009). *Machiavellianism*. In M. R. Leary and R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (93–108). New York: Guilford.
- Jones, W., Nickel, T. ve Schmidt, A. (1979). Machiavellianism and self-disclosure. *Journal of Psychology*, 102(1), 33-41.
- Kanten, P. (2014). İş yeri nezaketsizliğinin sosyal kaytarma davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. ve Arslan, R. (2015). Kişiliğin karanlık yönünün üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 365-391.
- Kareshki, H. (2011). Relation among machiavellianism belief and goal orientations in academic situations. *Procedia-social and Behavioral Sciences*, 12(1), 414-418.
- Kayaalp, G. T., Güney, M. Ç., & Cebeci, Z. (2015). Çoklu doğrusal regresyon modelinde değişken seçiminin zootečniye uygulanişı. *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1-8.
- Kızıloğlu, E. (2019). *İş yeri nezaketsizliğinin bilgi paylaşma tutumu ve iş çıktıları üzerindeki etkisi: Algılanan etik iklimin aracı rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Kumral, T. (2017). *İş yeri nezaketsizliği ve örgütsel sessizlik ilişkisinde örgütsel dışlanmanın aracı rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Locke, K. D. & Christensen, L. (2007). Re-construing the relational self-construal and its relationship with self-consistency. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 389–402.
- Lowe, E., & Grieve, R. M. (2015). The manipulative personality at work: Machiavellianism, affective commitment and counterproductive interpersonal behaviours in the workplace. In *APS 11th Industrial and Organisational Psychology Conference*.
- Machiavelli, N. (2015). *Prens*. (Çev. Nevin Yeni). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Martin, J. (1996). *Miss manners rescues civilization*. New York: Crown Publishers.
- Martin, R. (2005). Development and validation of the uncivil workplace behavior questionnaire. *Journal of Occupational Health Psychology*, 10(4), 477-490.
- McCrae, R. R., & Costa Jr, P. T. (1989). More reasons to adopt the five-factor model. *American Psychologist*, 44(2), 451–452.
- McHoskey, J. (1995). Narcissism and machiavellianism. *Psychological reports*, 77(3), 755–759.
- Meier, L. L., & Semmer, N. K. (2013). Lack of reciprocity, narcissism, anger, and instigated workplace incivility: A moderated mediation model. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(4), 461-475.
- Miles, D. E., Borman, W. E., Spector, P. E. & Fox, S. (2002). Building an integrative model of extra role work behaviors: a comparison of counterproductive work behavior with organizational citizenship behavior. *International Journal of Selection & Assessment*, 10(1/2), 51–57.

- Murat, G. ve Börü, D. E. (2019). *Örgütlerdeki narsisistik liderlik ve makyavelist liderlik sinizmi etkiliyor mu?* 18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi. Mayıs, Osmaniye.
- Nathanson, C., Paulhus, D. L. & Williams, K. M. (2006). Personality and misconduct correlates of body modification and other cultural deviance markers. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 779–802.
- O' Boyle, E. H., Forsyth, D. R., Banks, G. C., Story, P. A., ve White, C. D. (2015). A meta-analytic test of redundancy and relative importance of the dark triad and five-factor model of personality. *Journal of personality*, 83(6), 644-664.
- Özkalp, E. (2013). *Örgütsel davranış*. Ayşe Çiğdem Kirel ve Ozan Ağlargöz (Eds.). (s. 2-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Özsoy, E. ve Ardiç, K. (2017). Karanlık üçlünün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(2), 391-406.
- Özsoy, F. H. (2017). *Örgütlerde makyavelizm ve sinizmin çatışma yönetimine etkisi: Bir teknoloji şirketinde uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research In Personality*, 36(6), 556-563.
- Pearson, C. M. ve Porath, C. L. (2005). On the nature, consequences and remedies of workplace incivility: No time for “nice”? Think again. *Academy of Management Perspectives*, 19(1), 7–18.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Porath, C. L. (2000). Assessing and attacking workplace incivility. *Organizational Dynamics*, 29(2), 123–137.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Wegner, J. W. (2001). When workers flout convention: A study of workplace incivility. *Human Relations*, 54(11), 1387-1419.
- Pinto, A. ve Kanekar, S. (1990). Social perception as a function of machiavellianism. *The Journal of Social Psychology*, 130(6), 755-762.
- Polatçı, S. ve Özçalık, F. (2013). Yapısal ve psikolojik güçlendirmenin iş yeri nezaketsizliği ve tükenmişliğe etkisi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(1), 17-34.
- Post P., Post A., Post L. & Senning D. P. (2016). *Nezaket Avantajı: İş hayatında başarı için kişisel beceriler*. (F. Yanık, Çev.). İstanbul: Optimist Kitap.
- Robbins, S. P. (1998). *Organizational behavior: Concepts, controversies, applications*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Rauthmann, J. F., & Kolar, G. P. (2012). How “dark” are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, machiavellianism, and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 884-889.
- Sarıtaç, G. (2017). *Örgütsel bağlılık ve iş yeri nezaketsizliği arasındaki ilişkide etik lider algısının aracılık rolü: Muğla Büyükşehir Belediyesi örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muğla.
- Scheuer, M. L. (2010). *A climate for workplace aggression: the influence of abusive supervision, organizational factors, and subordinate predispositions*. Yayımlanmamış doktora tezi, Northern Illinois University, ABD.
- Shim, J. (2010). *The relationship between workplace incivility and the intention to share knowledge: The moderating effects of collaborative climate and personality traits*. Yayımlanmamış doktora tezi, Minnesota University, Rosemarie Park, ABD.

- Singhapakdi, A. (1993). Ethical perceptions of marketers: The interaction effects of Machiavellianism and organizational ethical culture. *Journal of Business Ethics*, 12(5), 407-418.
- Stewart, A. E. & Stewart, E. A. (2006). The preference to excel and its relationship to selected personality variables. *Journal of Individual Psychology*, 62(3), 270-284.
- Terlicki, S. A. (2011). *Exploring individual and organizational level antecedents of experienced workplace incivility*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Tennessee University, Science in Psychology, Chattanooga.
- Tozar, M. Z. (2019). *Karanlık üçlü kişilik özelliklerine göre üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Trudel, J. ve Reio Jr., T.G. (2011). Managing workplace incivility: the role of conflict management styles— antecedent or antidote?. *Human Resource Development Quarterly*, 22(4), 395-423.
- Uçkun, C. G., Üzüm, B. ve Uçkun, S. (2018). Narsist kişiliğin makyavelist davranışlara etkisi: Kocaeli üniversitesi özel güvenlik öğrencileri örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 139-154.
- Üçok, I. (2018). The effects of machiavellianism and person-group dissimilarity on workplace incivility. *Global Journal of Psychology Research: New Trends And Issues*, 8(1), 25-35.
- Van Jaarsveld, D., Walker , D., ve Skarlicki, D. (2010) The role of job demands and emotional exhaustion in the relationship between customer and employee incivility. *Journal of Management*, 36(6), 1486-1504.
- Vezer, Z. (2017). *Makyavelizm ve etik olmayan davranış arasındaki ilişkide etik liderliğin düzenleyici etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Wai, M. ve Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 794-799.
- Yaşlıoğlu, D.T. ve Atılgan, Ö. (2018). Karanlık üçlü ölçeği: Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(3), 725-739.
- Yıldız, A.N., Kaya, M. ve Bilir, M., (2011). *İş yerinde şiddet*. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ziraat Grup Matbaacılık, Ankara, 54.
- Zauderer, D. G. (2002). Workplace incivility and the management of human capital. *The Public Manager*, 31(1), 36-42.

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ve Umutsuzluğun Madde Kullanma Eğilimine Etkisinin Araştırılması

Hülya Çolak¹
Doç. Dr. Hakan ÜNAL^{2*}

Geliş tarihi: 05.02.2020
Kabul tarihi: 28.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 344-357
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 6 %

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Türkiye, hulya_hsc@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2867-6937

²Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Türkiye,, hakan@mu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-4570-6205

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin, yaşam doyumları ve umutsuzluk durumlarının madde kullanma eğilimi üzerindeki etkilerini incelemek amacı ile yapılmıştır. Araştırma grubunu, Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 220'si kadın 202'si erkek olmak üzere 422 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği, Yaşam Doyum Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (Oneway) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında pearson korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak; Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumunun madde kullanma eğilimini azalttığı ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimini artırdığı sonucuna varılmıştır. Bu artışta umutsuzluk alt boyutları arasında yer alan motivasyon kaybının etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Madde Kullanma, Umutsuzluk, Yaşam Doyumu, Üniversite Öğrencisi

Investigation of the Effects of Life Satisfaction and Hopelessness on Substance Abuse Tendency in Sports Science Faculty Students

Hülya Çolak¹
Assoc. Prof. Dr. Hakan Ünal^{2*}

First received: 05.02.2020

Accepted: 28.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7 **Pages:** 344-357

Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 6 %

¹ Muğla Sıtkı Kocman University, Turkey,
hulya_hsc@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2867-6937

² Muğla Sıtkı Kocman University, Turkey,
hakan@mu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4570-6205

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study was conducted to examine the effects of life satisfaction and hopelessness on the substance abuse tendency of the Faculty of Sports Sciences Faculty students. The research group consists of 422 students, 220 of which are females and 202 of which are males. In the research, the Item Use Tendency Scale, Life Satisfaction Scale, and Beck Hopelessness Scale were used as data collection tools. The data obtained in the study were analyzed using SPSS for Windows 22.0 program. Number, percentage, average and standard deviation were used as descriptive statistical methods in the evaluation of the data. The t-test was used to compare quantitative continuous data between two independent groups and the One way Anova test was used to compare quantitative continuous data between more than two independent groups. Scheffe test was used as a complementary post-hoc analysis to determine the differences after the Anova test. Pearson correlation and regression analysis were used among the continuous variables of the study. As a result; It has been concluded that the life satisfaction of students of the faculty of sports sciences decreases the tendency to use substances and hopelessness increases the tendency to use substances. It was determined that the loss of motivation, which is among the sub-dimensions of hopelessness, was effective in this increase.

Keywords: Substance Use, Hopelessness, Life Satisfaction, University Student

GİRİŞ

Bağımlılık eğilimi olan kişilik özelliklerini tanımlamak karmaşık olmasına rağmen, bu yatkınlık tipi bir takım ortak özellikler barındırmaktadır. Bu özelliklerin tayin edilmesinde, merkezi sinir sistemi, kalıtsal yapı, kendilik gelişimi, bireyin içinde yaşadığı aile, arkadaşlar, çevre ve bu çevrede sahip olduğu roller büyük önem taşımaktadır (Beyazyürek ve Şatır, 2000). Birçok birey, belirli miktarda yasal veya yasadışı ya da reçeteli bir şekilde ulaşım sağladıkları uyuşturucu maddeleri kısa süreli etkileri için kullanma ihtiyacı hisseder. Ancak bazı bireylerde aşırı kullanım da görülmektedir. Aşırı kullanım görülen bireylerde, neden bağımlılık düzeyinde kullanıldığına araştırmacılar iki temel teori ile açıklık getirmeye çalışmışlardır. Bu modelin ilki biyolojik modeldir. Biyolojik model; bağımlılığa bireyde bulunan genetik yapıdaki bozukluklar, bireyin metabolizma ve biyokimyasının sebep olduğundan bahsederken, ikinci model olan öğrenme modeli bağımlılığın günah veya bir hastalık olmadığını savunmaktadır (Wade ve Tavris, 1999). Son zamanlarda yapılan çalışmaların birçoğunun uyuşturucu madde kullanan bireylerin kişilik özelliklerini belirlemeye yönelik olduğu görülmektedir. Maddenin kötüye kullanımına sebep olarak gösterilebilecek kişilik özellikleri belirlenmeye çalışılarak uyuşturucu madde bağımlılarındaki kişilik bozukluğu sorununun genel yapıya göre yüksek oranda gözlemlendiği belirtilmiştir (Gulkan, 1994). Madde bağımlılığını etkileyen temel faktörlerden birisi umutsuzluk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Umutsuzluk, güven duygusundan yoksunluk olarak tanımlanabilir (Rideout ve Montemuro, 1986). Umutsuzluğun bir diğer tanımı ise bireyin kendisine ve geleceğine yönelik duygularının negatifliği olarak belirtilmiştir (McLaughlin, Miller ve Warwick, 1996). Karşıt beklentileri ifade eden umut ve umutsuzluk kavramı bireylerin ilerleyen yaşantılarındaki hedeflerinin gerçekleşme olasılığına karşı oluşan beklentilerdir. Hedeflere ulaşılacağı düşüncesi umudu, hedeflere ulaşmada başarısızlık yaşanabileceği düşüncesi ise umutsuzluğu anlatmaktadır (Dilbaz ve Seber, 1993). Umutsuzluğun sebepleri arasında, çeşitli etkenlere bağlı olarak bireyin etkinliklerin uzun süre kısıtlanmasını ve bunun sonucunda ortaya çıkan yalnızlık, beden sağlığının kötüleşmesi, Uzun süreli stres, kendini bırakmak, soyut değerlere ve/veya Allah'a olan inancı kaybetmek, belirtileri arasında ise, kötümser içerikli konuşmalar, dilde olumsuz ifadeler, edilgenlik, konuşmada azalma, duyguların ifadesinin azalması, inisiyatif kullanma eksikliği, dış uyaranlara karşı tepkilerin azalması, kendisiyle konuşan kişiye ilgisizlik, umursamaz ve aldırma tavırlar, iştahta azalma, uyku saatlerinde artma ya da azalma, kişisel bakıma özen göstermeme, sosyal ortamlardan kaçma bulunmaktadır (Üngüren ve Ehtiyar, 2009). Umutsuzluk duygusunun yoğun olarak çocuklarda, intihara teşebbüs eden ergenlerde, yabancılaşma ve moral bozukluğu yaşayan bireylerde görüldüğü belirtilmektedir. İnsanların yaşantıları olumlu duygular kadar olumsuz ve zorlayıcı duyguları da barındırmaktadır. Olumlu duygular, mutlulukları, hazları, sevindiren olayları içerirken; olumsuz duygular, umutsuzluk ve acı veren olayları, üzüntü yaşananları içerir (Akyüz ve Ünlü, 2014). İnsanların öznel bir şekilde algıladıkları bu olumlu veya olumsuz duyguları pozitif ya da negatif olarak değerlendirme sonucu yaşam doyumu kavramını ifade etmektedir. Bireylerin hedef olarak belirlediği olayları gerçekleştirme derecesi yaşam doyumunu belirlemektedir (Aşan ve Erenler, 2008). Bireyin yaşam doyumunun fazla olması için istekleri ile gerçekleştirdikleri arasındaki uyumsuzluk düzeyinin düşük olması gerektiği kabul edilmektedir (Diener, Oishi ve Lucas, 2003).

Yaşam doyumu filozofların da tartışma konusu olmuş ancak bu konuda bir görüş birliği sağlanamamıştır (Sirgy vd., 2006). Yaşam doyumu bireyin yaşamındaki gerçekleştirmek istediği en önemli hedeflerden bir tanesi olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple de bilimsel olarak incelenmesi gerekli bir konu olduğu açıktır. Yaşam doyumu ile bireyin psikopatolojik yönleri yerine güçlü yönlerini tanımlamak ve geliştirmek mümkün olmaktadır (Seligman, 2007). Geçmişten günümüze kadar yaşam doyumunun bağlı olduğu sebepler ve hangi özellikte bireylerin daha mutlu olduğu araştırılmıştır. Yaşam doyumu ile ilişkili olması beklenen ve araştırmalara konu olan değişkenler arasında, yaş, cinsiyet, gelir, çalışma, ırk, evlilik ve aile, eğitim, din, sosyal etkileşim bulunmaktadır. Bu değişkenlere ek olarak yaşamsal etkinlikler, aktiviteler, kişilik, biyolojik etkenler gibi değişkenlerin de yaşam doyum düzeyine etkisi olduğu bilinmektedir (Eroğlu, 2011).

Kişilik özellikleri ve psikolojik tanılar ile madde kullanımı arasında ilişki olduğu belirtilmiştir (Dalack vd., 1993). Yapılan çalışmaların birçoğunda madde kullanımı ile psikolojik faktörler arasında bir ilişki

olduğu görülmüştür. Sutherland'a göre insan davranışları, sıkıntı ve keder duyduğu durumlara mümkün olduğunca uzak, haz ve zevk aldığı durumlara ise yakın olmaya çalışan bir sistem şeklindedir (Dolu, 2010).

Son zamanlarda, gelişmiş ülkelerden ergenlere odaklanan çeşitli araştırmalar, spor katılımının alkol almak, sigara içmek veya yasa dışı uyuşturucu kullanımına karşı koruyucu olarak kabul edilebileceğini öne sürmüştür (Pate ve diğ., 2000). Fiziksel aktivite, pozitif sağlık sonuçları, fonksiyonel kapasite, pozitif ruh hali ve genel refah arasında kanıtlanmış pozitif bir bağlantı vardır (Plante ve Rodin, 1990). Bununla birlikte, mevcut literatürde spor katılımı ve madde kullanımı konusunda önemli bir boşluk vardır ve bu nedenle böyle bir ilişkinin var olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur (Lisha ve Sussman, 2010).

Madde kullanımına başlamada psikolojik faktörlerin etkisi oldukça yüksektir. Son yıllarda özellikle ergen nüfusundaki madde kullanımı artışı göz önüne alındığında madde kullanma eğilimi yüksek olan bireylerin özellikleri dikkate alınarak, madde kullanımına başlamadan önce alınabilecek tedbirler için öneriler geliştirilmesinin amaçlandığı çalışmada problem cümlesi, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin umutsuzluk ve yaşam doyumu durumlarının madde kullanma eğilimine etkisi var mıdır? olarak belirlenmiştir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Grubu

Araştırmamızın evrenini Ankara İli Gazi Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır, örneklemini ise Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Basit rasgele örnekleme yöntemi uygulanarak yapılmış olan çalışmada, hata payı (alfa)=0.005, hoşgörü miktarı (d)=0.05 ve kitledeki kişi sayısı (N)=935 (Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğrenci sayısı) olarak alındığında, örneklem çapı (n) = 420 olarak belirlenmiş ve 220'si kadın 202'si erkek toplamda 422 öğrenciye ulaşılarak ölççekler uygulanmıştır.

Katılımcılara Madde Kullanma Eğilimi, Yaşam Doyumu, Depresyon, Umutsuzluk ve Algılanan Sosyal Destek ölçekleri uygulanmıştır. Katılımcılar, anket uygulamalarına gönüllü olarak katılmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği; Orijinal adı Substance Abuse Proclivity Scale (SAP) olan ölçek 36 sorudan oluşmaktadır. 16 ve üzeri puan alan kişinin madde kullanma eğilimi taşıdığı bildirilmiştir. Ters puanlanan maddeler şunlardır: 9, 12, 13, 19, 24, 25, 26, 29, 35. Mac Andrew bu çalışmada madde bağımlısı, alkol bağımlısı, psikiyatrik hasta ve normal grup olarak toplam 650 erkek deneye MacAndrew Alkolizm Ölçeği (MAC) ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ) uygulanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği aynı gruba 60 gün arayla iki kez test verilerek saptanmıştır. MKEÖ'nün madde bağımlılığına eğilimi belirlemede yararlı olacağı saptanmış olup ülkemizde sayıları gittikçe artan madde bağımlılığı kliniklerine tedavi amacıyla yatırılan hastaların yanı sıra kullanma eğilimi olan genç nüfusu belirlemede yardımcı olabileceği düşünülmektedir (MacAndrew, 1989; Ceyhun vd., 2001; Ceyhun, Oral, 2003). Bu çalışmada madde kullanım eğilimi ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,847 olarak yüksek bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ); Yaşam doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilen bu ölçek 'hiç katılmıyorum'dan, 'tamamen katılıyorum'a kadar değişen cevaplar içeren, 5 maddeli bir ölçektir (Diener vd.,1985). Her bir maddeden alınan puanlar 1 ile 7, toplam puan ise 1-35 arasında değişebilmektedir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe yaşam doyumunun yükseldiğine işaret eder. Ölçeğin Türkçe geçerlik, güvenilirlik çalışması Köker (1991) ve Yetim (1993) tarafından yapılmıştır. Yetim'in çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.86 olarak bildirilmiştir (Yetim, 1993). Bu çalışmada yaşam doyumu ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,819 olarak yüksek bulunmuştur.

Umutsuzluk Ölçeği; 11 doğru, 9 yanlış anahtar yanıtı olan 20 doğru-yanlış önermeden oluşmuştur. Ölçek kendi kendine yanıtlanmaktadır. Anahtara uyumlu her yanıt için 1 puan, uyumsuz her yanıt için ise 0 puan verilmektedir. Elde edilen aritmetik toplam "Umutsuzluk puanı" olarak kabul edilmiştir. Puanların

olası değişkenliği 0 ile 20 arasındadır. 1., 6., 13., 15., 19., önermeler gelecek ile ilgili duyguları, 2., 3., 9., 11., 12., 16., 17., 20., önermeler motivasyon kaybını, 4., 7., 8., 14., 18., önermelerde gelecek ile ilgili beklentileri ifade etmektedir. Önermeler duygusal, motivasyonel ve bilişsel etmenlerden oluşmaktadır (Beck vd., 1974). Bu araştırmada umutsuzluk ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,789 olarak yüksek bulunmuştur.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma değişkenlerinin analizinde büyük sayılar kanununa göre örneklem sayısı (n=422) yüksek olduğundan parametrik yöntemler kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (Oneway) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında pearson korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde örgün bir biçimde öğrenim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 422 öğrenci ile sınırlıdır. Araştırma bu çalışmada uygulanan anketlerde bulunan sorulara verilen cevaplarla sınırlıdır. Bu çalışma Gazi Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerine ve Yükseköğretim Kurumu'na bağlı diğer tüm üniversite öğrencilerine uygulanabilmesi açısından sınırlılıklara sahiptir.

BULGULAR

Tablo 1. Madde Kullanma Eğilimi Puan Ortalaması

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Madde Kullanma Eğilimi	422	17,652	4,166	8,000	28,000

Öğrencilerin “madde kullanma eğilimi” ortalaması 17,652±4,166 (Min=8; Maks=28) olarak saptanmıştır.

Tablo 2. Yaşam Doyumu Puan Ortalaması

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Yaşam Doyumu	422	21,090	6,803	5,000	35,000

Öğrencilerin “yaşam doyumu” ortalaması 21,090±6,803 (Min=5; Maks=35) olarak saptanmıştır.

Tablo 3. Umutsuzluk Puan Ortalamaları

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Umutsuzluk	422	6,716	4,069	1,000	18,000
Gelecekle İlgili Duygular	422	1,280	1,508	0,000	5,000
Motivasyon Kaybı	422	2,851	1,784	0,000	8,000
Gelecekle İlgili Beklentiler	422	2,033	1,434	0,000	5,000

Öğrencilerin “umutsuzluk” ortalaması 6,716±4,069 (Min=1; Maks=18), “gelecekle ilgili duygular” ortalaması çok zayıf 1,280±1,508 (Min=0; Maks=5), “motivasyon kaybı” ortalaması orta 2,851±1,784 (Min=0; Maks=8), “gelecekle ilgili beklentiler” ortalaması zayıf 2,033±1,434 (Min=0; Maks=5), olarak saptanmıştır.

Tablo 4. Psikolojik Parametreler İle Madde Kullanma Eğilimi Arasında Korelasyon Analizi

	Madde Kullanma Eğilimi	
Yaşam Doyumu	R	-0,148
	P	0,002
Umutsuzluk	R	0,306
	P	0,000
Gelecekle İlgili Duygular	R	0,213
	P	0,000
Motivasyon Kaybı	R	0,392
	P	0,000
Gelecekle İlgili Beklentiler	R	0,153
	P	0,002

*P<0,05; ** P <0,01

Madde kullanma eğilimi ile yaşam doyumunu, umutsuzluk, gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı ve gelecekle ilgili beklentiler arasında korelasyon analizleri incelendiğinde;

- Yaşam doyumunu ile madde kullanma eğilimi arasında negatif yönlü düşük düzeyde,
- Umutsuzluk ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönlü düşük düzeyde,
- Gelecekle ilgili duygular ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönlü düşük düzeyde,
- Motivasyon kaybı ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönlü orta düzeyde,
- Gelecekle ilgili beklentiler ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

349

Tablo 5. Yaşam Doyumunun Madde Kullanma Eğilimi Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	T	p	F	Model (p)	R ²
Madde Kullanma Eğilimi	Sabit	19,559	29,865	0,000	9,360	0,002	0,019
	Yaşam Doyumu	-0,090	-3,059	0,002			

*P<0,05; ** P <0,01

Yaşam doyumunu ile madde kullanma eğilimi arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi anlamlı bulunmuştur (F=9,360; p=0,002<0.05). Madde kullanma eğilimi düzeyindeki toplam değişim %1.9 oranında yaşam doyumunu tarafından açıklanmaktadır (R²=0,019). Yaşam doyumunun madde kullanma eğilimi düzeyini azalttığı düşünülmektedir. (β=-0,090)

Tablo 6. Umutsuzluğun Madde Kullanma Eğilimi Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	T	p	F	Model (p)	R ²
Madde Kullanma Eğilimi	Sabit	15,545	41,638	0,000	43,492	0,000	0,092
	Umutsuzluk	0,314	6,595	0,000			
Madde Kullanma Eğilimi	Sabit	15,217	40,775	0,000	27,460	0,000	0,159
	Gelecekle İlgili Duygular	0,270	1,898	0,058			
	Motivasyon Kaybı	0,954	7,604	0,000			
	Gelecekleİlgili Beklentiler	-0,311	-1,929	0,054			

*P<0,05; ** P <0,01

Umutsuzluk ile madde kullanma eğilimi arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi anlamlı bulunmuştur (F=43,492; p=0,000<0.05). Madde kullanma eğilimi düzeyindeki

toplam değişim %9.2 oranında umutsuzluk tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,092$). Umutsuzluğun madde kullanma eğilimi düzeyini arttırdığı düşünülmektedir ($\beta=0,314$).

Gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı, gelecekle ilgili beklentiler ile madde kullanma eğilimi arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi anlamlı bulunmuştur ($F=27,460$; $p=0,000<0.05$). Madde kullanma eğilimi düzeyindeki toplam değişim %15.9 oranında gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı, gelecekle ilgili beklentiler tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,159$). Gelecekle ilgili duyguların madde kullanma eğilimi düzeyini etkilemediği ($p=0.058>0.05$), motivasyon kaybının madde kullanma eğilimi düzeyini arttırdığı ($\beta=0,954$), gelecekle ilgili beklentilerin madde kullanma eğilimi düzeyini etkilemediği düşünülmektedir ($p=0.054>0.05$).

Tablo 7. Madde Kullanma Eğiliminin Tanımlayıcı Özelliklere Göre Farklılaşma Durumu

Demografik Özellikler	n	Madde Kullanma Eğilimi
Cinsiyet		Ort±SS
Kadın	220	19,209±4,123
Erkek	202	15,955±3,506
t=		8,695
p=		0,000
Yaş		Ort±SS
18-24	345	17,548±4,221
25 ve Üzeri	77	18,117±3,903
t=		-1,084
p=		0,279
Medeni Durum		Ort±SS
Evli	33	17,424±4,184
Bekar	389	17,671±4,170
t=		-0,326
p=		0,744
Bölüm		Ort±SS
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	115	17,444±4,201
Spor Yöneticiliği	31	16,645±2,497
Antrenörlük Eğitimi	109	17,651±3,797
Rekreasyon	167	17,982±4,590
F=		1,049
p=		0,371
Ortalama Gelir		Ort±SS
500 Ve Altı	102	17,020±3,907
501-1000	155	17,729±4,461
1001-1500	44	19,023±3,688
1501-2000	40	17,475±3,863
2001 ve Üzeri	81	17,642±4,196
F=		1,824
p=		0,123
Sınıf		Ort±SS
1	109	18,220±4,315
2	73	18,027±3,325
3	144	17,542±4,244
4	96	16,885±4,379

F=	2,005
p=	0,113

Katılımcılardaki cinsiyet değişkenine bakıldığında, kadınların madde kullanma eğilimi puanları ($x=19,209$), erkeklerin madde kullanma eğilimi puanlarından ($x=15,955$) yüksek bulunmuştur ($t=8,695$; $p=0<0.05$). Öğrencilerin madde kullanma eğilimi puanları yaş değişkenine, medeni durum değişkenine, bölüm değişkenine, ortalama gelir değişkenine ve sınıf değişkenine göre ise anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 8. Yaşam Doyumunun Tanımlayıcı Özelliklere Göre Farklılaşma Durumu

Demografik Özellikler	N	Yaşam Doyumu
Cinsiyet		Ort±SS
Kadın	220	20,841±5,995
Erkek	202	21,361±7,591
t=		-0,785
p=		0,438
Yaş		Ort±SS
18-24	345	21,148±6,625
25 ve Üzeri	77	20,831±7,591
t=		0,369
p=		0,736
Medeni Durum		Ort±SS
Evli	33	20,788±8,358
Bekar	389	21,116±6,667
t=		-0,265
p=		0,828
Bölüm		Ort±SS
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	115	21,409±7,218
Spor Yöneticiliği	31	21,387±7,753
Antrenörlük Eğitimi	109	20,954±7,008
Rekreasyon	167	20,904±6,215
F=		0,159
p=		0,924
Ortalama Gelir		Ort±SS
500 Ve Altı	102	19,598±7,060
501-1000	155	20,710±6,799
1001-1500	44	22,818±4,144
1501-2000	40	22,925±6,619
2001 ve Üzeri	81	21,852±7,349
F=		3,100
p=		0,016
PostHoc=		3>1, 4>1,
Sınıf		Ort±SS
1	109	22,156±6,092
2	73	18,918±7,529
3	144	21,583±6,423
4	96	20,792±7,242
F=		3,760
p=		0,011
PostHoc=		1>2, 3>2

Öğrencilerin yaşam doyumu puanları cinsiyet değişkenine, yaş değişkenine, medeni durum değişkenine ve bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Öğrencilerin yaşam doyumu puanları, ortalama gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($F=3,100$; $p=0.016<0.05$). Öğrencilerin yaşam doyumu puanları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($F=3,760$; $p=0.011<0.05$).

Tablo 9. Umutsuzluğun Tanımlayıcı Özelliklere Göre Farklılaşma Durumu

Demografik Özellikler	n	Umutsuzluk	Gelecekle İlgili Duygular	Motivasyon Kaybı	Gelecekle İlgili Beklentiler
Cinsiyet		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Kadın	220	7,018±3,997	1,350±1,487	3,055±1,743	2,109±1,429
Erkek	202	6,386±4,131	1,203±1,530	2,629±1,805	1,951±1,438
t=		1,597	1,001	2,464	1,135
p=		0,111	0,318	0,014	0,257
Yaş		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
18-24	345	6,794±4,023	1,290±1,491	2,910±1,744	2,038±1,431
25 ve Üzeri	77	6,364±4,276	1,234±1,589	2,584±1,942	2,013±1,455
t=		0,839	0,295	1,451	0,136
p=		0,402	0,768	0,148	0,892
Medeni Durum		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Evli	33	6,939±3,708	1,242±1,601	2,939±1,836	2,091±1,208
Bekar	389	6,697±4,102	1,283±1,502	2,843±1,782	2,028±1,453
t=		0,329	-0,147	0,297	0,241
p=		0,743	0,883	0,767	0,810
Bölüm		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Beden Eğitimi ve Spor Yöneticiliği	115	7,470±4,404	1,548±1,585	3,017±1,924	2,287±1,479
Antrenörlük	31	6,194±2,892	1,161±1,440	2,323±1,301	2,000±1,483
Rekreasyon	109	5,927±4,104	1,101±1,521	2,551±1,798	1,789±1,395
F=	167	6,808±3,916	1,234±1,444	3,030±1,720	2,024±1,401
p=		2,921	1,850	2,870	2,283
PostHoc=		0,034	0,137	0,036	0,078
		1>3 (p<0.05)		4>2, 1>3, 4>3	
Ortalama Gelir		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
500 ve Altı	102	6,451±3,937	1,226±1,495	2,853±1,714	1,863±1,586
501-1000	155	7,548±4,015	1,587±1,537	3,007±1,822	2,297±1,290
1001-1500	44	6,864±3,974	1,091±1,344	3,182±1,821	2,205±1,456
1501-2000	40	4,650±2,741	0,650±1,252	2,175±1,174	1,450±1,218
2001 ve Üzeri	81	6,395±4,549	1,173±1,564	2,704±1,959	1,938±1,486
F=		4,601	3,758	2,274	3,660
p=		0,001	0,005	0,061	0,006
PostHoc=		2>1, 1>4, 2>4,	1>4, 2>4, 2>5		2>1, 2>4, 3>4
Sınıf		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
1	109	6,055±3,548	0,982±1,155	2,936±1,646	1,734±1,317
2	73	7,493±3,816	1,671±1,616	2,699±1,639	2,329±1,564
3	144	6,944±4,529	1,417±1,679	2,917±1,941	2,104±1,447
4	96	6,531±4,008	1,115±1,435	2,771±1,809	2,042±1,399
F=		2,080	3,921	0,388	2,770
p=		0,102	0,009	0,762	0,041
PostHoc=			2>1, 3>1, 2>4		2>1, 3>1

Kadınların motivasyon kaybı puanları (x=3,055), erkeklerin motivasyon kaybı puanlarından (x=2,629) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin umutsuzluk, gelecekle ilgili duygular, gelecekle ilgili beklentiler puanları cinsiyet değişkenine, yaş değişkenine, medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık

göstermemektedir. Öğrencilerin umutsuzluk puanları, bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin motivasyon kaybı puanları bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin gelecekle ilgili duygular, gelecekle ilgili beklentiler puanları bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin umutsuzluk puanları ortalama gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin gelecekle ilgili duygular puanları ortalama gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin gelecekle ilgili beklentiler puanları ortalama gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin motivasyon kaybı puanları ortalama gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin gelecekle ilgili duygular puanları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin gelecekle ilgili beklentiler puanları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğrencilerin umutsuzluk, motivasyon kaybı puanları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamız sonucunda, örneklem grubumuzun “madde kullanma eğilimi” ortalaması $17,652 \pm 4,166$ (Min=8; Maks=28) olarak saptanmıştır. Bu sonuca göre, örneklem grubumuzda bulunan öğrencilerin, genel olarak madde kullanma eğilimine sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun birçok farklı sebebi olabilir. Ergen ve erişkin sporcuların alkol ve madde kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak sporun alkol ve madde kullanımına negatif etkisinden söz edilirken, belli spor dallarında kullanım oranının arttığı bildirilmiştir. Sporcuların kaygı ve ağrı düzeyini azaltmak, toplumsallaşmayı artırmak, yaralanmaların iyileşmesini hızlandırmak ve performanslarını yükseltmek amacıyla alkol ve madde kullanımına başvurdukları saptanmıştır (Karakaya, Coşkun ve Ağaoğlu, 2006). Genç nüfusta eğilimin yüksek olduğu göz önüne alınırsa, üzerinde çalıştığımız grubun spor bilimleri fakültesi öğrencileri olması eğilimin yüksek olma sebeplerinden biri olarak düşünülebilir.

Uyuşturucu ve alkol kullanımının üniversite kampüslerinde yaygın bir sorundur ve öğrenci sporcuların, sporcu olmayan akranlarına kıyasla daha yüksek oranlarda tükettikleri varsayılmaktadır (Brisola-Santos ve ark., 2016). Piretti ve arkadaşları (2019) Fransız spor bilimleri öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada, farklı spor branşlarıyla uğraşan grupların esrar kullanımı için artan risk altında olduğu sonucuna varmışlardır. Spora katılım ve madde kullanımı arasındaki ilişki kullanılan maddeye göre değişiklik göstermektedir. Beklendiği gibi, hem sigara içimi hem de yasadışı uyuşturucu kullanımının spor katılımı ile ters ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ancak, spora katılım ile alkol tüketimi arasında genellikle pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Gerçekten de, alkol üzerine yapılan 29 çalışmanın 22'si, alkol içmenin spor katılımı ile olumlu ilişkili olduğunu bulmuştur (Lisha ve Sussman, 2010).

Her ne kadar çalışma grubumuzdaki öğrencilerin madde kullanma eğilimine sahip oldukları belirlenmiş olsa da, yasadışı uyuşturucu kullanımını inceleyen 16 çalışmanın dokuzu, spora katılım ile madde kullanımı arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Spora katılımın yasa dışı uyuşturucu kullanımına karşı koruyucu olduğu görülmektedir (Sussman et al., 2007). Buradan yola çıkarak eğilim olsa dahi spora katılım bir çeşit önlem olarak değerlendirilebilir.

Katılımcılardaki cinsiyet değişkenine bakıldığında kadınların madde kullanma eğilimi puanları, erkeklerin madde kullanma eğilimi puanlarından yüksek bulunmuştur. Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde, Sivas ilinde yapılan bir çalışmada uçucu madde kullanma oranının kadınlarda %16.3, erkeklerde %9.3, esrar kullanma oranının kadınlarda %1.6, erkeklerde %2.1 olarak belirlenmiştir (Doğan, 2001). Buğdaycı ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan çalışmada alkol içme oranının erkeklerde %54.1, kadınlarda %34.1 olduğu; Tot ve arkadaşları (2004) tarafından yapılmış çalışmada bu oranın erkeklerde %53.8 kadınlarda %33 olduğu; Şaşmaz ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında erkeklerin %27.6'sının kadınların %20.9'unun yaşamları boyunca en az bir kez alkol denemesi gerçekleştirdikleri, aynı çalışmada erkeklerin %12.3'ü kadınların ise %4'ünün son 30 günde alkol kullandığı sonucu belirtilmiştir.

Herken, Bodur ve Kara'nın (2000) çalışmalarının sonucunda, üniversite öğrencisi kızlarda sigara kullanımının kişilik özellikleri ile ilişkisi olmakla birlikte daha çok sosyal ilişkilerle, alkol ve ilaç kullanımının ise sosyal ilişkilerden çok ruhsal durum ve kişilik özellikleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Beş üniversitenin öğrencilerinden veri toplanarak gerçekleştirilen ve üniversite öğrencilerinde içme davranışının yaygınlığını çeşitli sosyo demografik değişkenler açısından inceleyen bir araştırmada (İlhan, Yıldırım, Demirbaş ve Doğan, 2008), alkol kullanım yaygınlığının % 9,2 olduğu bulunmuştur. Ayrıca, erkeklerde, kentte yaşayanlarda, ailesiyle ya da arkadaşlarıyla yaşayanlarda, aylık geliri orta ve iyi olanlarda, akademik performansını orta ve iyi olarak değerlendirenlerde alkol kullanımının daha yaygın olduğu gözlenmiştir. Ülkemizde üniversiteli gençler arasında alkol ve madde kullanım yaygınlığının düşük düzeyde olması memnuniyet vericidir. Kullanım yaygınlığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmalar bulunmaktadır (Kızıltaş, 2019).

Öğrencilerin madde kullanma eğilimi puanları yaş, medeni durum, bölüm, ortalama gelir ve sınıf değişkenine göre ise anlamlı farklılık göstermemektedir. Her ne kadar gelir durumuna göre farklılık görülse de, birçok çalışmada bu durumun aksi görülmekte ve madde kullanma eğilimi ile düşük gelir arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak, özellikle sporcu kimliği olan kadınlarda madde kullanma eğilimi ile ilgili yeterli seviyede çalışma bulunmamaktadır. Bu tarz çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlaması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada Öğrencilerin “umutsuzluk” ortalaması $6,716 \pm 4,069$ (Min=1; Maks=18), “gelecekle ilgili duygular” ortalaması çok zayıf $1,280 \pm 1,508$ (Min=0; Maks=5), “motivasyon kaybı” ortalaması orta $2,851 \pm 1,784$ (Min=0; Maks=8), “gelecekle ilgili beklentiler” ortalaması zayıf $2,033 \pm 1,434$ (Min=0; Maks=5), olarak saptanmıştır. Araştırmada kullanılan umutsuzluk ölçeğinde gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı ve gelecekle ilgili beklentiler olmak üzere üç boyut bulunmaktadır. Bu boyutlardan gelecekle ilgili duygular ve gelecekle ilgili beklentiler boyutlarına yönelik umutsuzluğun madde kullanım eğilimi üzerinde etkisinin olmadığı, motivasyon kaybının ve genel umutsuzluk düzeyinin ise madde kullanım eğilimini artırdığı saptanmıştır.

Tümkaya ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerindeki umutsuzluğun yükselmesi gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de üniversiteli işsizlerin çokluğuna bağlanmıştır. Yine, D’Zurilla, ve arkadaşlarına (1998) göre de iş bulamama korkusu ve ekonomik kaygılar bireylerin umutsuzluk düzeylerini artırmaktadır. Çalışmamızda Gelecekle ilgili beklentiler ile yaşam doyumu arasında $r=-0.257$ negatif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Dost (2007) tarafından üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarını belirlemeye yönelik yapılan araştırmada da ise üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarının geleceğe ilişkin beklentileri ile ilişkili olduğu ve geleceğe daha iyimser bakan öğrencilerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir diğer çalışmada öğrencilerin umutsuzluk ve yaşam doyumları arasında ise orta seviyede negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre, öğrencilerin umutsuzlukları arttıkça yaşam doyumları azalmaktadır. Öğrencilerin umutsuzluk içinde bulunmaları yaşam doyumlarını olumsuz şekilde etkilediği düşünülmektedir (Gençay, 2009).

Shin ve Johnson (1978)’e göre yaşam doyumu, genel olarak bireyin hayatının kalitesini kendisinin belirlemiş olduğu kriterlere göre değerlendirmesidir. Yaşam doyumu, bir bütün olarak yaşamın bütün kalitesinin pozitif gelişiminin derecesi olarak tanımlanabilir (Veenhoven, 1996). Çalışmamız sonucunda katılımcıların “yaşam doyumu” ortalaması $21,090 \pm 6,803$ (Min=5; Maks=35) olarak saptanmıştır. Çalışma grubumuzdaki Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerin genel yaşam doyumları orta düzeydedir. Madde kullanma eğilimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişki incelendiğinde, madde kullanma eğilimi düzeyindeki toplam değişim %1.9 oranında yaşam doyumu tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,019$). Yaşam doyumunun madde kullanma eğilimi düzeyini azalttığı düşünülmektedir. Literatürde yaşam doyumunun madde kullanma eğilimi üzerindeki etkilerine ilişkin çalışma azlığı bulunmaktadır. Kulaksızoğlu vd. (2009) bireyin, yaşam olaylarına dair bilgiyi belirsizlik olarak algılar ve değerlendirme bilişsel, emosyonel ve davranışsal bir dizi tepkiyle yanıtı dönüştüğünü belirtmektedir. Wicks-Nelson ve Israel (2003), ergenlerin, madde ve alkol kullanımını stresle başa çıkmada bir yol olarak kullandıklarını, yüksek oranda olumsuz yaşam olayları ve stres algılayan ergenlerin, madde ve alkol kullanmalarının daha olası olduğunu bildirmişlerdir. Newcomb ve Harlow (1986) daha fazla olumsuz yaşam durumlarına

ve günlük sorunlara maruz kalan gençler arasında, alkol ve madde kullanımının fazla olduğunu öne sürmüşlerdir. İlhan (2009)'ın yaptığı araştırmada, öznel iyi oluşun alkol kullanım sıklığı ile olumsuz yönde fakat bu ilişkinin anlamsız düzeyde olduğu yönündedir. Düşük düzeyde yaşam doyumu ise alkol ve zararlı madde kullanımı, depresyon, kaygı ve stres ile ilişkilendirilmektedir (Gilman ve Huebner, 2003). Buna ek olarak, ilerleyen yıllarda da yüksek düzeyde yaşam doyumu bildiren çocukların daha az dışa yönelim sorunları gösterdikleri vurgulanmaktadır (Huebner, 2004). Cautin, Overholser ve Goetz (2001) tarafından yapılan bir araştırmada öfkenin içe ya da dışa yöneltilmesi ve öfke biçimi ile ilişkili psikolojik sorunlar incelenmiş olup dışa yönelik öfke düzeyleri yüksek olan bireylerin, düşük olan bireylere göre bağımlılıkla ilişkili sorunlarının daha fazla olduğu bulunmuştur. İlhan (2013), madde kullanan üniversite öğrencilerinin kullanmayanlara göre, yaşam amaçlarının daha düşük olduğunu raporlamıştır. Alana ait bir araştırmada, yaşam amaçları eksik olan bireylerin bu eksikliği madde kullanarak gidermeye çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır (Kasser ve Ryan, 1996; İlhan, 2013). Araştırmada yaşam doyumunun madde kullanma eğilimini azalttığına ilişkin elde edilen sonuç, kuramsal bilgiyi desteklemektedir.

Sonuç olarak; spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde, umutsuzluğun ve düşük yaşam doyumunun madde kullanma eğilimini arttırdığı, madde kullanma eğiliminin kadın öğrencilerde, erkek öğrencilere göre yüksek olduğu, madde kullanma eğiliminin yaş, medeni durum, bölüm, ortalama gelir ve sınıf durumundan etkilenmediği belirlenmiştir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma 21.01.2020 tarihinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde kabul edilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, B.Ü. (2014). *Kadınların kariyer engelleri ile kariyer tatmini ve yaşam doyumu ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 203–216
- Beyazyürek, M. ve Şatır, T. T. (2000). Madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4(2), 50-56
- Brisola-Santos, M.B., Gallinaro, J.G., Gil, F., Sampaio-Junior, B. Marin, M.C.D. de Andrade, A.G. Richtel, K.P, Glick I.D.Baltieri, D.A. ve Castaldelli-Maia, J.M.(2016). Prevalence and correlates of cannabis use among athletes-A systematic review. *The American Journal on Addictions*, 25(7), 518-528.
- Buğdaycı, R., Şaşmaz, T., Aytaç, N. ve Çamdeviren, H. (2003). Mersin, Adana ve Hatay illerinde beden eğitimi ve spor yüksek okulu öğrencilerinde alkol içme prevalansı ve etkileyen faktörler. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*, 23, 208–12.
- Cautin, R.L., Overholser, J.C. ve Goetz, P. (2001). Assessment of mode of anger expression in adolescent psychiatric inpatients. *Adolescence*, 36, 163–70
- Ceyhun, B. ve Oral, N. (2003). *Minnesota çok yönlü kişilik envanteri değerlendirme kitabı*. 2. Baskı. Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.
- D’Zurilla, T.J., Chang, E.C., Nottingham, E.J. ve Faccini, L. (1998). Social problem solving deficits and hopelessness, depression and suicidal risk in college students and psychiatric inpatients. *Journal of Clinic Psychology*, 54, 1091–1107
- Dalack, G.W., Glasman, A.H. ve Cavey L.S. (1993). *Nicotin use, current psychiatric therapy*, L Dunner (Ed), Philadelphia, WB Saunders Company.

- Diener, E., Oishi, S. ve Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annu.Rev.Psychol.*, 54, 403–25
- Dilbaz, N. ve Seber, G. (1993). Umutsuzluk kavramı: Depresyon ve intiharda önemi. *Kriz Dergisi*, 1(3), 134 -138
- Doğan, O. (2001). Sivas ilindeki lise öğrencilerinde madde kullanım yaygınlığı. *Bağımlılık Dergisi*, 2, 53–56.
- Dolu, O. (2010). *Suç teorileri: Teori, araştırma ve uygulamada kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dost, T.M. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 132–142.
- Eroğlu, E. (2011). Örgütlerde iletişim kalitesini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 137–149
- Gençay, S. (2009). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 380–388
- Gilman, R. ve Huebner, E.S. (2003). A review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, 18, 192–205
- Gülkan, B.C. (1994). *Eroin bağımlılarının kişilik ve sosyodemografik özellikleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Herken, H., Bodur, S. ve Kara, F. (2000). *Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi*. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Konya.
- Huebner, E.S. (2004). Research on assessment of life satisfaction of children and adolescents. *Social Indicators Research*, 66, 3–33.
- İlhan, İ.Ö., Yıldırım, F., Demirbaş, H. ve Doğan, Y.B. (2008). Alcohol use prevalence and sociodemographic correlates of alcohol use in a university student sample in Turkey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(7), 575-583.
- İlhan, T. (2009). *Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları ve madde kullanımı*. XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Ege Üniversitesi, İzmir.
- İlhan, T. (2013). Üniversite öğrencilerinde yaşam amaçları ve madde kullanımı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 183-196.
- Karakaya I., Coşkun A., ve Ağaoğlu B. (2006) yüzücülerin depresyon, benlik saygısı ve kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7, 162-166
- Kızıltaş, A. (2019). *Üniversite öğrencilerinin öz denetim, stresle başa çıkma ve sosyal destek algıları ile alkol ve madde kullanma riskleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Kulaksızoğlu, B.I., Tükel, R., Üçok, A., Yargıç, İ. ve Yazıcı, O. (2009). *Psikiyatri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi.
- Lisha, N.E., ve Sussman, S. (2010). Relationship of high school and college sports participation with alcohol, tobacco, and illicit drug use: A review. *Addictive Behaviors*, 35(5), 399-407.
- Mc Laughlin, J., Miller, P. ve Warwick, H. (1996). Deliberate self-harm in adolescents: Hopelessness depression, problem sand problem-solving. *Journal of Adolescence*, 19(6), 523-532.
- Newcomb, M.D. ve Harlow, L.L. (1986). Life events and substance use among adolescents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(3), 564-577.
- Pate, R.R., Trost, S.G., Levin, S. ve Dowda, M. (2000). Sports participation and health related behaviors among US youth. *Archives of Pediatrics and Adolescence Medicine*, 154, 904–911.

- Peretti-Watel, P., Seror, V., Lorente, F., Doucende, G. ve Martha, C. (2019). Cannabis use and patterns of substance use among french sport sciences students. *J. Addict. Addictv. Disord.* 6, 20.
- Plante, T.G. Rodin, J. (1990). Physical fitness and enhanced psychological health. *Current Psychology Research and Review*, 9, 3-24.
- Rideout, E. ve Montemuro, M. (1986). Kronik kalp yetmezliği olan hastalarda umut, moral ve adaptasyon. *İleri Hemşirelik Dergisi*, 11(4), 429-438
- Sasmaz, T., Buğdaycı, R. Toros, F. Öner Kurt, A., Tezcan, H., Öner, S. ve Camdeviren, H. (2006). Ergenlerde alkol icme prevelansı ve olası risk faktörleri: Okul tabanlı kesitsel bir çalışma. *Preventive Medicine Bulletin*, 5(2), 94-104.
- Seligman, M.E.P. (2007). *Gerçek mutluluk. Kalıcı doyum potansiyelinizi geliştirmek için yeni olumlu psikolojinin kullanılması*. Ankara: HYB.
- Shin, D.C. ve Johnson, D.M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life, Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary. *Journal for Quality of-Life Measurement*, 5(1), 475 – 492.
- Sirgy, J.M., Michalos, A. C., Ferris, A., Easterlin, R., Patrick, D. ve Pavot, W. (2006). The quality-of-life (QoL) research movement: past, present, and future. *Social Indicators Research*, 76, 343-466.
- Sussman, S., Pokhrel, P., Ashmore, R.D. ve Bradford B.B. (2007). Adolescent peer group identification and characteristics: a review of the literature. *Addictive Behaviors*, 32 ,1602-1627.
- Tot, Ş., Yazıcı, A., Yazıcı, K., Erdem, P., Bal, N. ve Metin, Ö. (2004). Mersin’de ergenler arasında sigara,alkol ve yasa dışı madde kullanım oranlarının yaygınlığı: ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin karşılaştırılması. *New Symposium*, 42,77-81.
- Tümkaya, S., Aybek B. ve Çelik, M. (2007). A prediction of hopelessness and state-trait anxiety levels among teacher candidates before the KPSS exam. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7(2), 967-974.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (10. baskı). Ankara: TDK.
- Üngüren, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk ve alman öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması ve umutsuzluk düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: turizm eğitimi alanöğrenciler üzerinde bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 4(14), 2093-2127.
- Wade, C. ve Tavris, C. (1999). *Invitation to psychology*. US: Addison-Wesley Longman.
- Wicks-Nelson, R. ve Israel, A.C. (2003). *Behaviour disorders of childhood*. New Jersey: Prentice Hall.
- Yetim, U. (1993). Life satisfaction: A study based on the organization of personal projects. *Social Indication Research*, 29, 277-89.

Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Matematik Öğrenme Yaklaşımları ve Algıladıkları Öğretmen Yapıcı Duygusal Desteği İle Matematik Başarıları Arasındaki İlişki

Dr. Deniz Kaya^{1*}

Geliş tarihi: 17.03.2020
Kabul tarihi: 07.04.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 358-371
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 15%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹MEB, Türkiye, denizkaya50@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-7804-1772

*Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada, altıncı sınıf öğrencilerinin matematik öğrenme yaklaşımları ve algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteği ile matematik başarıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya 416 altıncı sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %54.3'ü (n=226) kız, %45.7'si (n=190) erkektir. Çalışmada veri toplama aracı olarak, Algılanan Öğretmen Yapıcı Duygusal Destek ile Matematik Öğrenme Yaklaşımları ölçekleri kullanılmıştır. Öğrencilerin matematik başarılarını belirlemek için dönem sonu matematik not ortalamaları kullanılmıştır. Verilerin analizinde, Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ve çoklu doğrusal regresyon kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, altıncı sınıf öğrencilerinin matematik başarıları ile algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek, derinlemesine öğrenme yaklaşımı, yüzeysel öğrenme yaklaşımı ve stratejik öğrenme yaklaşımı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Çoklu regresyon analiz sonuçlarına göre, matematik öğrenme yaklaşımları ile algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek matematik başarılarındaki varyansın %26'sını açıklamıştır. Aynı zamanda algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ile öğrenme yaklaşımları matematik başarısının anlamlı yordayıcıları olmuştur. Elde edilen bulgular ışığında birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Altıncı Sınıf, Duygusal Destek, Matematik Başarısı, Öğrenme Yaklaşımı

The Relationship between Sixth Grade Students' Mathematics Learning Approaches and Perceived Teacher Constructive Affective Support and Mathematics Achievements

Dr. Deniz Kaya^{1*}

First received: 17.03.2020

Accepted: 07.04.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 358-371

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 15%

¹MNE, Turkey, denizkaya50@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-7804-1772

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, the relationship between sixth grade students' mathematics learning approaches and perceived teacher constructive affective support and mathematics achievements was examined. 416 sixth grade students participated in the study. 54.3% (n=226) of the students participating in the research are girls and 45.7% (n=190) are boys. In the study, Perceived Teacher Constructive Affective Support and Mathematics Learning Approaches scales were used as data collection tools. Mathematics grade point averages were used to determine the mathematics achievement of the students. In analyzing the data, Pearson moments multiplication correlation coefficient and multiple linear regression were used. According to the findings, significant relationships were found between sixth grade students' mathematics achievements and perceived teacher constructive affective support, deep learning approach, surface learning approach and strategic learning approach. According to multiple regression analysis results, mathematics learning approaches and perceived teacher constructive affective support explained 26% of the variance in mathematics achievement. In addition, perceived teacher constructive affective support and learning approaches have been significant predictors of mathematics achievement. In the light of the findings, some suggestions were made.

Keywords: Sixth Grade, Affective Support, Mathematics Achievement, Learning Approach

GİRİŞ

Matematsel bilgi ve becerilere duyulan gereksinim günlük yaşam durumlarından üst düzey çalışmalara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz enformasyon çağında teknolojinin yükselişine bağlı olarak matematik önemli bir kullanım aracı haline dönüşmüştür. Dolayısıyla bireyler için matematsel bilgi ve becerilere duyulan gereksinimler sürekli artarken çok sayıda ülke matematsikte daha başarılı bireyler yetiştirebilme yarışına girmiştir (NCTM, 2014). Bu kapsamda, birçok ülke matematsik öğretim programlarının temel felsefelerinde bir dizi köklü değişikliklere giderek 21. yüzyıl becerileri olarak anılan problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, akıl yürütme, bilgi okuryazarlığı, öz yeterlik, girişim, öz yönetim, muhakeme etme, iletişim, işbirliği, esneklik ve uyum yeteneği gibi becerileri öğretim programlarının merkezine almıştır (NRC, 2012). Bu durumun en önemli nedenleri arasında matematiği etkili kullanabilen bireylere sahip toplumların geleceklerini şekillendirirken daha fazla söz sahibi olma arzusu yer almaktadır (NCTM, 2000). Bundan dolayı günümüzde matematsik okuryazarı olmak, matematsik becerilere sahip olmak, matematiğin doğasını anlamak ve matematsikte başarılı olmak daha da önem kazanmıştır. Ancak tüm bu olumlu bakış açılarına ve matematsik öğretim programlarındaki değişimlere rağmen uluslararası kuruluşların düzenli aralıklarla yayınladığı raporlarda birçok ülkenin matematsik başarılarının arzu edilenin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir (MEB, 2016; OECD, 2016; Schleicher, 2020; TIMSS, 2016). Oysa ülkelerin hedeflerini geliştirmeye ve değiştirmeye yönlendirecek en önemli unsurun sahip olduğu bireylerin iyi birer öğrenen olmaları ile yakından ilgili olduğu bilinmektedir (MEB, 2018). Bu bakımdan öğrencilerin matematsik başarıları üzerinde etkili olan faktör gruplarının bilinmesi ve bu doğrultuda çalışmaların yürütülmesi oldukça değerlidir.

Öğrencilerin etkili birer matematsik öğreneni olmaları üzerinde çok sayıda faktör grubu olmakla birlikte öğrenme yaklaşımları ile duygusal destek temel faktör grupları arasında gösterilmektedir (Chong, Liem, Huan ve Ang, 2018; Göktepe-Yıldız, 2019; İlhan, Çetin ve Kılıç, 2013; Mullis, Martin, Foy ve Arora, 2012; Sakız, 2017). Matematik alanında yürütülen çalışmalarda öğrencilerin ayrı öğrenme yaklaşımlarını benimsedikleri dolayısıyla farklı öğrenme yaklaşımlarına sahip oldukları bilinmektedir (Göktepe-Yıldız, 2019). Bu bağlamda, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının yönünün bilinmesi hem program yapıcılara hem de araştırmacılara kaynak oluşturması açısından önem arz etmektedir. Alanyazın incelendiğinde, öğrenme yaklaşımlarının çoğunlukla bireysel farklılıkların önemini ortaya koyduğu, öğrenen ile ortam arasındaki ilişkiyi esas aldığı görülmektedir (Newble ve Entwistle, 1986; Ramsden, 2002; Zhang, 2000). Bireylerin öğrenme yaklaşımları öğrenme ortamının niteliğine göre farklılık gösterebilmektedir (Ekinci, 2015; Marshall ve Case, 2005). Bu kapsamda öğrenme yaklaşımı, öğrencinin niyetine bağlı olarak ortaya çıkan yönelimi olarak ifade edilmektedir (Ekinci, 2009). Öğrenmenin nasıl gerçekleştiği sorusuyla yola çıkan bu yaklaşım, öğrenme ortamına ve işin doğasına göre farklılıklar göstermektedir (Biggs ve Moore, 1993). Nitekim öğrenme yaklaşımlarının kuramsal yapısı başlangıçta derinlemesine ve yüzeysel öğrenme olarak incelenmiş ancak ilerleyen yıllarda stratejik öğrenme yöneliminin de eklenmesiyle üç boyutta ele alınmaya başlanmıştır (Biggs, 1996; Ekinci, 2015; Ramsden, 2002). Öğrenciler farklı öğrenme yaklaşımları ve başarı düzeylerine sahiptirler. Bazı öğrenciler derinlemesine, bazıları stratejik, bazıları da yüzeysel öğrenme yaklaşımlarını sıklıkla tercih etmektedir (Entwistle ve Tait, 1990). Bu durum birçok araştırmacı tarafından yıllardır araştırılmakta ve öğrenme yaklaşımların bireyler üzerindeki etkisinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, öğrenme yaklaşımları ile öğrenme ortamlarının önemli değişkenlerinden birisi olan öğretmen duygusal desteği hakkındaki bilgiler kuramsal çerçevede ele alınmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde öğrenme yaklaşımları; derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımları olarak ele alınmış ve öğretmen yapıcı duygusal desteğin önemi ilgili literatür ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Öğrenme Yaklaşımları

Öğrenme yaklaşımı öğrencilerin niyetlerine bağlı olarak derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımlarından birisini ağırlıklı olarak tercih etme durumudur (Ekinci, 2009). Derinlemesine öğrenme yaklaşımı yeni karşılaşılan bir öğrenme durumunu eleştirel bakış açısıyla var olan bilgilerle

ilişkilendirme aynı zamanda anlam aramaya ve oluşturmaya yönelme süreci olarak ifade edilmektedir (Biggs, 1987; Ekinci, 2009; 2015). Derinlemesine öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrenciler; öğrenme sürecine aktif olarak katılır, öğrenme konusuna değer verir, çıkarımda bulunur ve sahip oldukları deneyimlerle öğrendiklerini ilişkilendirir (Beydoğan, 2007; Byrne, Flood ve Willis, 2002; Ramsden, 1987). Bu öğrenciler aynı zamanda öğrenmeye karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir (Biggs, 1996). Yüzeysel öğrenme yaklaşımı bir konuyu derinlemesine anlamaya çalışmadan kopuk bilgi parçaları şeklinde öğrenmeye çalışmaktır (Ekinci, 2009). Yüzeysel öğrenme yaklaşımına sahip öğrencilerin tipik özellikleri arasında bilinçli bir çaba içinde olmama, yeni fikirleri yorumlamada güçlükler yaşama, bilgiyi ezberlemeyi tercih etme ve sadece dersi geçmek için gayret gösterme yer almaktadır (Beydoğan, 2007; Biggs ve Moore, 1993; Ekinci, 2009; Göktepe-Yıldız, 2019; Ramsden, 2002). Bu bakımdan bu öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin öğrenme çıktıları düşük nitelikli ve anlamlı öğrenmeden daha çok sınavlardan yeterli geçme notunu almaya yöneliktir (Biggs, 1996; Ekinci, 2015; Ramsden, 2002; Trigwell ve Prosser, 1991; Zhang, 2000). Stratejik öğrenme yaklaşımı ise anlam arama ve oluşturma niyeti ile değil başarılı olma niyeti ile hareket etme durumudur (Ekinci, 2009). Bu tip öğrenme yaklaşımına sahip öğrenciler rekabete dayalı bir motivasyon içinde olurlar, algısını hızlandıracak kaynaklara yönelirler, değerlendirmeci ve ısrarcı bir tutum sergilerler (Beydoğan, 2007; Entwistle ve Tait, 1990; Entwistle ve McCune, 2004; Ramsden, 1985; Reid, Duvall ve Evans, 2007).

Derinlemesine öğrenme yaklaşımını tercih eden öğrenciler genellikle bir amaç doğrultusunda hareket ederler, günlük yaşam durumları ile öğrendikleri arasında bağ kurarlar ve öğrenme içeriklerini uyumlu bir biçimde yapılandırır (Ramsden, 2002). Yüzeysel öğrenmede öğrenciler ise öğrenmeyi dışsal bir etki olarak değerlendirirler ve çok fazla zihinsel aktivite içeren etkilendikleri yapmaktan kaçınırlar (Biggs, 1996; Ramsden, 2002). Dolayısıyla en az sorun çıkaracak şekilde işi tamamlama niyeti taşırlar (Ekinci, 2009). Stratejik öğrenme yaklaşımını kullanan öğrenciler ise daha çok öğrenme ortamının etkisi altında kalırlar (Newble ve Entwistle, 1986). Bu öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrenciler çoğunlukla uygun öğrenme materyallerini ve kaynaklarını kullanmayı tercih ederler (Beydoğan, 2007). İlgili alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarını etkileyen çok sayıda faktör grubu olduğu dikkat çekmektedir. Başta ders içeriği olmak üzere akademik başarı, cinsiyet, öğrenme ortamı, sınıf düzeyi, geçmiş yaşantılar ve deneyimler, ön bilgi, öz-yeterlik, denetim odağı, öğrenme stili ile algılama biçimi öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarını etkilemektedir (Beşoluk ve Önder, 2010; Beydoğan, 2007; Chong ve diğer., 2018; Ekinci, 2008; 2009; 2015; Feyzioglu, Feyzioglu ve Küçükçingı, 2014; Göktepe-Yıldız, 2019; Olpak ve Korucu, 2014; Ozan, Köse ve Gündoğdu, 2012; Ünlü, 2017; Feyzioglu ve Ergin, 2012). Öğrenme yaklaşımı bireyin bir durum karşısındaki performansının ve davranışının nasıl olacağını gösterebilir (Beydoğan, 2007; Chan, 2003; Ramsden, 2002). Bu nedenle, öğrenme yaklaşımı bireyin ders başarısında önemli bir bileşen olarak düşünülmektedir. Örneğin stratejik öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrenciler, sınavda çıkacak soruları tahmin etmek için önceden çıkmış soruları inceler ve soruların içeriğine göre değerlendirmeler de bulunur (Duff ve McKinstry, 2007; Ramsden, 2003). Benzer şekilde, derinlemesine öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin içsel olarak güdülenmişlik düzeyi oldukça yüksektir aynı zamanda öğrenme materyallerinden anlamlar çıkartarak önceki bilgileri arasında bağ kurarlar (Diseth ve Martinsen, 2003). Buna karşın yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrenciler, ezbere dayalı ve bir amaç olmadan hareket ederler ve mevcut bilgi alanı ile başka bilgi alanları arasında bağ kuramazlar (Beydoğan, 2007; Biggs ve Moore, 1993; Ramsden, 2003). Nitekim yapılan çalışmalarda derinlemesine öğrenme yaklaşımını tercih eden öğrencilerin öğrenme ürünleri yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımlarını tercih edenlere göre daha nitelikli olduğu belirtilmektedir (Gordon ve Debus, 2002). Bu bağlamda, hem öğrenme-öğretme süreçlerinin verimliliğini artırmak hem de öğrencilerin performans düzeylerine olumlu katkılar sunmak açısından öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının nasıl olduğunu bilmek önemlidir (Entwistle ve McCune, 2004).

Alanyazın incelendiğinde, düşük düzey başarıya sahip öğrencilerin derinlemesine öğrenme yaklaşım puanları yüksek ve orta düzey başarıya sahip öğrencilerden; yüksek düzey başarıya sahip öğrencilerin ise yüzeysel öğrenme yaklaşım puanları orta ve düşük düzey başarıya sahip öğrencilerin puanlarından daha az olduğu belirtilmektedir (Özkan ve Sezgin-Selçuk, 2014). Benzer şekilde, akademik başarı ile derinlemesine ve stratejik öğrenme yaklaşımlarını tercih etme düzeyleri arasında anlamlı pozitif ilişki, yüzeysel öğrenme yaklaşımını tercih etme düzeyleri arasında anlamlı negatif ilişkinin olduğu

bulunmuştur (Bahar ve Okur, 2018; Çetin, 2016; Duff, 2004; Ekinci, 2009; Ramsden, 2003). Ayrıca akademik başarı ile derinlemesine öğrenme yaklaşımı arasında pozitif yönde düşük, yüzeysel öğrenme yaklaşımı arasında ise negatif yönde zayıf bir ilişkinin olduğu çalışma sonuçları da bulunmaktadır (Byrne ve diğer., 2002; Sezgin-Selçuk, Çalışkan ve Erol, 2007). Alanyazında, sınıf düzeyi artıkça öğrencilerin derinlemesine ve stratejik öğrenme yaklaşım puanlarının azaldığı (Göktepe-Yıldız ve Özdemir, 2018), öğrenme yaklaşımları ile üniversitelere giriş için başarı ölçütü olarak kabul edilen sınav puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı çalışma sonuçları da mevcuttur (Kanadlı ve Akbaş, 2015). Bu araştırmaların dışında öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarını tercih etme düzeyleri cinsiyet, sınıf, düzeyi, öz-yeterlik, okul türü, yaş, konu alanı gibi çeşitli değişkenler açısından da ele alınmıştır (Bahar ve Okur, 2018; Beşoluk ve Önder, 2010; Biggs, 1987; Ekinci, 2015; Feyzioğlu ve diğer., 2014; Marton ve Saljo, 1997; Özgür ve Tosun, 2012; Sezgin-Selçuk ve diğer., 1997; Trigwell ve Prosser, 1991; Zhang, 2000).

Algılanan Öğretmen Yapıcı Duygusal Destek

Öğrencilerin başarıları üzerinde etkili olan önemli bileşenlerden birisi de öğretmenlerin yapıcı duygusal desteğidir (Sakız, 2017). Duygusal desteğin en önemli yararları arasında bireylerin takdir görmesine, sevilmesine, saygı duyulmasına, kabul edilmesine aynı zamanda kendini güvende hissetmesine yardımcı olması yer almaktadır (Öztürklü, 2011). Algılanılan yapıcı duygusal destek sayesinde bireyler kendine güvenir, öz yeterlik inançları ile benlik saygısı gelişir ve öğrenme konularına karşı motivasyonu yükselir (Chong ve diğer., 2018; Çivitçi, 2015; House, 1987; Mengi, 2011; Sakız, 2007; Wills ve Shinar, 2000). Ryan ve Deci'ye (2006) göre, algılanılan duygusal destek bireylerin yaşam becerilerinin gelişimine çok önemli katkılar sunmakta ve kritik roller üstlenmektedir. Nitekim algılanan öğretmen yapıcı duygusal desteğin öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde önemli bir etkisi bulunmakla birlikte öğrenmelerin bir kısmı da bu desteğin etkisiyle açıklanmaktadır (Gökler, 2007; Langford, Bowsher, Maloney ve Lillis, 1997; Öztürklü, 2011). Etkili bir matematik öğrenimde öğrencilere sunulacak desteğin hem öğrenme ortamına hem de öğrencilerin akademik duygularına/davranışlarına önemli katkıları olduğu bilinmektedir (Krstić, 2015; Lei, Cui ve Chui, 2018; Sakız, Pape ve Woolfolk-Hoy, 2012). Öğretmen yapıcı duygusal desteği, öğretmenin bir öğrenciyle olan ilişkisini de geliştirdiği bilinmektedir (Lei ve diğer., 2018). Stronge'ye (2002) göre, öğretmenlerin öğrencileri üzerinde güçlü aynı zamanda uzun süreli bir etkisi vardır. Öğrencilerin nasıl öğrendikleri, ne öğrendikleri, ne kadar öğrendikleri; birbirleriyle ve çevrelerindeki dünyayla nasıl etkileştiklerini doğrudan etkilerler. Dolayısıyla öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiler, öğrencilerin sosyal ve akademik gelişimleri için koruyucu bir faktördür (Pianta, Nimetz ve Bennett, 1997). Diğer yandan ılımlı ve duyarlı öğretmenlere sahip öğrencilerin matematik becerilerinde olumlu gelişmeler olduğu belirtilmektedir (Pianta ve diğer., 1997). Uluslararası kuruluşların düzenli aralıklarla yayınladığı raporlarda da öğretmen desteğinin öğrencilerin matematik başarılarına aynı zamanda gelişim düzeylerine pozitif yönde etki ettiği belirtilmektedir (Mullis ve diğer., 2012). Özellikle alanyazında, öğrencilerin matematik başarıları ile algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteği konu edinen sınırlı sayıda çalışmaların bulunması (Mengi, 2011; Sakız, 2017) ve bu konunun sıklıkla ihmal edilmiş olması çalışmanın önemli gerekçeleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal destek ile matematik başarıları arasındaki ilişkinin bilinmesi araştırmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, öğretmen yapıcı duygusal desteğin öğrencilerin matematik derslerindeki akademik çabalarına pozitif yönde katkılar sunduğu belirtilmektedir (Sakız ve diğer., 2012). Diğer yandan öğretmen desteğinin öğrencilerin akademik başarıları (Mengi, 2011), akademik duyguları (Lei ve diğer., 2018), kendisinden beklentileri (Kuklinski ve Weinstein, 2001), davranışsal katılımları ve öz-yeterlikleri (Sakız, 2017), kaygı, umut ile depresyonları (Skinner, Furrer, Marchand ve Kindermann, 2008) üzerinde de etkili olduğu belirtilmektedir. Öğretmen duygusal desteği sınıfın psikolojik iklimini iyileştirir, öğrencilerin derse katılımlarını artırır ve öğrenmeye teşvik eder (Becker ve Luthar, 2002). Nitekim araştırma bulguları da algılanan öğretmen yapıcı duygusal desteğin öğrencilerin akademik benlik kavramı ve öğrenmedeki içsel motivasyonu ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Skaalvik ve Skaalvik, 2013). Bu duruma dikkat çeken Sakız ve diğer., (2012), algılanan öğretmen yapıcı duygusal desteğin öğrencilerin aidiyet duygusu, akademik zevk, akademik umutsuzluk,

akademik öz-yeterlik ve matematik derslerindeki akademik çabaları ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak, öğrenme ortamının önemli sacayaklarından birisi olan öğretmen yapıcı duygusal desteği ile öğrenme sürecini anlamaya yardımcı temel unsur olan öğrenme yaklaşımlarının önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle bireysel farklılıkların öğrenmedeki öneminin giderek artması ve öğretim programlarının bireysel farklılıkları dikkate alarak şekillendirilmeye çalışılması bu yönde yapılacak çalışmalara duyulan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Öğrencilerin öğrenme yaklaşım tercihleri ile başarıları arasındaki ilişkinin çok sayıdaki çalışmanın çıkış noktasını oluşturması bu konunun önemini daha da belirgin kılmaktadır. Bu çalışmada, matematik dersi ile ilgili öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının ve algıladıkları öğretmen duygusal desteklerinin matematikteki başarılarını etkileme gücü incelendiğinden bu alanda yürütülecek çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı, altıncı sınıf öğrencilerinin matematik öğrenme yaklaşımları ve algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteği ile matematik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu kapsamda, aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Altıncı sınıf öğrencilerinin matematik öğrenme yaklaşımları ve algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteği ile matematik başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Altıncı sınıf öğrencilerinin matematik öğrenme yaklaşımları ve algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteğin matematik başarısını yordama gücü nedir?
3. Altıncı sınıf öğrencilerinin algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal destek ile derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımlarının matematik başarıları üzerindeki görece önem sırası nasıldır?

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi içeriklerine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışma, öğrencilerin matematik öğrenme yaklaşımları ve algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteği ile matematik başarıları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan ve ilişkisel tarama modeline göre gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modelleri ise iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya derecesini ölçmeyi amaçlayan araştırma modelleri olarak nitelendirilmektedir (Karasar, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında şehir merkezindeki devlet ortaokulunun altıncı sınıf düzeyinde öğrenim gören 416 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş ortalaması 10.7'dir. Öğrencilerin %54.3'ü (n=226) kız, %45.7'si (n=190) erkektir. Çalışmada toplamda 421 öğrenci yer almıştır. Ancak üç öğrenci ölçme araçlarının birçok kısımlarını boş bıraktığından, iki öğrenci de bazı ölçme araçları uygulamasının çözümünü tamamlamadığından çalışmadan çıkartılmıştır. Uygun örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, seçkisiz olmayan uygun bir anlayış tercih edilmiştir. Bu yüzden araştırma grubunun oluşturulmasında uygulanabilir, araştırmacıya yakınlık ve ekonomik bir uygulama yolu izlenmiştir. Nitekim uygun örnekleme yönteminin avantajlı yönleri arasında zaman, para ve işgücü kaybını göz önünde bulundurması gösterilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Bu doğrultuda, öğrencilere çalışma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmada gönüllülüğe riayet edilmiştir. Ölçme araçları gerekli izinler alındıktan sonra araştırmacı tarafından uygulanmış ve yaklaşık yarım saat sürmüştür.

Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin matematiğe yönelik duygusal destek düzeylerini belirlemek için Sakiz (2017) tarafından geliştirilen tek boyutlu Algılanan Öğretmen Yapıcı Duygusal Destek ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki dokuz madde Öğretmen Duyuşsal Destek ölçeğinden üretilmiştir (Sakiz, 2007). İncelenen literatüre göre, üç madde daha geliştirilmiş ve ölçeğe dâhil edilmiştir. Pilot çalışmanın ardından doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, tüm ölçümlerin kabul edilebilir ölçütlere sahip olduğu belirlenmiştir. 12 maddeden oluşan ölçeğin hesaplanan Cronbach's alpha iç tutarlık katsayısı 0.88 olarak hesaplanmıştır. Çalışma

kapsamında ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı da hesaplanmış ve 0.92 olarak bulunmuştur. Ölçekte yer alan ifadeler için Hiç doğru değil (1), Doğru değil (2), Biraz doğru (3), Doğru (4), Tamamen doğru (5) olmak üzere beşli Likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğe ait örnek maddeler ise aşağıda sunulmuştur.

1. Matematik öğretmenim bana şefkatli davranır.
2. Matematik öğretmenim düşünce ve fikirlerime saygı gösterir.
3. Matematik öğretmenim bana karşı sevgi doludur.

Öğrencilerin matematiğe yönelik öğrenme yaklaşım düzeylerini belirlemek Göktepe-Yıldız ve Özdemir (2018) tarafından geliştirilen Matematik Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği kullanılmıştır. Ölçme aracı, Derinlemesine Öğrenme Yaklaşımı (DÖY), Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımı (YÖY) ve Stratejik Öğrenme Yaklaşımı (SÖY) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. 33 maddelik ölçeğin her bir boyutunda 11 madde bulunmaktadır. Ölçme aracının tümüne ait Cronbach's alpha iç tutarlık katsayısı 0.78 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları için hesaplanan Cronbach's alpha iç tutarlık katsayıları sırasıyla DÖY için 0.83, YÖY için 0.78 ve SÖY için 0.83 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin üç faktörlü yapısı için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/sd=4.09$, AGFI=0.83, GFI=0.85, CFI=0.90, SRMR=0.09 olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında da ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve 0.90 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte, Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle katılıyorum (5) şeklinde beşli Likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğe ait örnek maddeler ise aşağıda sunulmuştur.

1. Bir matematik konusunu öğrenirken her bir bölümünü ayrıntılı düşünür ve anlamaya çalışırım.
2. Matematik çalışırken soruların çözümlerini anlamadıysam ezberlemeye çalışırım.
3. Matematik sınavlarına genel olarak düzenli bir şekilde hazırlanırım.

Öğrencilerin matematik başarılarını belirlemek için uygulamanın yapıldığı dönemden önceki yılsonu matematik ders notlarının ortalamaları dikkate alınmıştır. Puanlar, en çok 100 en az 0 olabilmektedir. Matematik başarı puanı; sınavlar ile öğrencilerin dönem içinde yaptıkları ödev, proje vb. etkinliklere dayalı performans puanlarının ortalaması ile hesaplanmakta ve öğrencilerin matematik başarılarının belirlenmesinde kullanılmaktadır. Matematik dersi için öğrencilerin yılsonu ders notları başarı ölçütü olarak kabul edildiğinden başarı değişkenini etkileyebilecek faktörleri azaltmak amacıyla sadece bir okuldan veri toplanması hedeflenmiştir. Öğrencilerin yılsonu matematik notu altı matematik yazılısı, altı ders içi etkinliklerine katılım ile iki tane proje notunun ortalamasından oluşmaktadır. Öğrencilerin matematik not ortalaması 67.23, standart sapması 16.93, modu 50, medyanı 66 ve varyansı 286.62'dir.

Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle veri setine ait normallik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre, çarpıklık değerlerin -0.75 ile 1.08, basıklık değerlerin ise -0.23 ile 1.07 arasında değiştiği belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.5 aralığında olması verilerin normal dağılımına sahip olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu doğrultuda, algılanan öğretmen duygusal destek ile matematik öğrenme yaklaşımları arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır. 0 ile ± 0.29 arasındaki korelasyon değerleri düşük, ± 0.30 ile ± 0.59 arasındaki korelasyon değerleri orta ve ± 0.60 ile ± 1 arasındaki korelasyon değerleri yüksek düzey ilişki olarak yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2011). Diğer yandan regresyon analizi yapılmadan önce veri setinin çok değişkenli analizler için uygun olup olmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda, verilerin normallik analizi, bağımsız değişken ile yordayıcı değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin bulunup bulunmadığı, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olup olmadığı araştırılmıştır. Öncelikle doğrusallık varsayımını güçleştiren uç değerler Mahalanobis uzaklık değerleri ile incelenmiş ve uç değerlere rastlanılmamıştır. Daha sonra saçılma diyagramı matrisleri incelenmiş, çok değişkenli normallik ve doğrusallığın büyük ölçüde sağlandığı anlaşılmıştır. Son olarak, varyans artış faktörleri (VIF), durum indeksi (CI) ve tolerans değerleri (TV) incelenerek bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin bulunup bulunmadığına bakılmıştır. Varyans artış faktörlerinin 10'a eşit veya daha büyük olması, durum indeksinin 30'a eşit ve daha büyük olması ve tolerans değerlerinin 0.10'a eşit veya daha küçük olması çoklu bağlantı problemine işaret etmektedir (Çokluk ve diğer., 2014). Veri setinin VIF değerleri 1.01-2.60, CI değeri 20.59 ve TV değerleri ise 0.38-0.98 arasında değerler almıştır. Elde

edilen değerlere göre, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak, 416 katılımcının verileri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde ise SPSS 22.0 paket programından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, ölçme araçlarına ait betimsel değerler, algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ile matematik öğrenme yaklaşımları arasındaki korelasyon katsayılarına ve çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. AÖYDD, DÖY, YÖY, SÖY ve matematik başarısı arasındaki korelasyon değerleri

Değişkenler	Ortalama	Sd.	Toplam	AÖYDD	DÖY	YÖY	SÖY	Başarı
AÖYDD	3.63	0.94	1513.67	1				
DÖY	3.59	0.79	1494.82	0.39*	1			
YÖY	3.06	0.72	1276.09	0.02	0.08*	1		
SÖY	3.67	0.99	1528.45	0.40*	0.77*	0.10*	1	
Başarı	67.23	16.93	27970.00	0.36*	0.40*	-0.15*	0.41*	1

N=416; * $p<0.05$; AÖYDD: Algılanan Öğretmen Yapıcı Duygusal Destek; DÖY: Derinlemesine Öğrenme Yaklaşımı; YÖY: Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımı; SÖY: Stratejik Öğrenme Yaklaşımı

Tablo 1 incelendiğinde, matematik öğrenme yaklaşımları, algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ile matematik başarısı arasında farklı düzeylerde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre, matematik başarısı ile öğretmen duygusal destek ($r=0.36$, $p<0.05$), derinlemesine öğrenme yaklaşımı ($r=0.40$, $p<0.05$) ve stratejik öğrenme yaklaşımı ($r=0.41$, $p<0.05$) arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Diğer yandan matematik başarısı ile yüzeysel öğrenme yaklaşımı ($r=-0.15$, $p<0.05$) arasında ise düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Algılanan öğretmen duygusal destek ile öğrencilerin matematik öğrenme yaklaşımlarının matematik başarısını ne şekilde yordadığını incelemek için eş zamanlı çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ve matematik öğrenme yaklaşımlarının matematik başarısını yordamasına ilişkin çoklu regresyon analiz sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata	Beta (β)	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	40.74	4.65		8.75	0.00*		
AÖYDD	3.78	0.84	0.21	4.48	0.00*	0.36	0.21
DÖY	3.72	1.45	0.17	2.56	0.01*	0.40	0.12
YÖY	-4.51	1.00	-0.19	-4.51	0.00*	-0.15	-0.21
SÖY	3.59	1.16	0.21	3.08	0.00*	0.41	0.15
R=0.51		R ² =0.26					
F _(4,411) =36.35		* $p<0.05$					

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal destek ile matematik öğrenme yaklaşımının alt boyutları olan derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımları matematik başarısı üzerinde anlamlı bir ilişki sergilemiştir ($R=0.51$; $R^2=0.26$; $F_{(4,411)}=36.35$; $p<0.05$). Bu değişkenler birlikte değerlendirildiğinde, matematik başarısındaki toplam varyansın %26'sını açıklamıştır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin matematik başarısı üzerindeki artan yönde görece önem sırası; algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ($\beta=0.21$), stratejik öğrenme yaklaşımı ($\beta=0.21$), derinlemesine öğrenme yaklaşımı ($\beta=0.17$) iken azalan yönde yüzeysel öğrenme yaklaşımı ($\beta=-0.19$) olmuştur. Regresyon eşitliğinde yer alan standartlaştırılmış katsayısı (B) matematik başarısındaki değişimi ifade etmektedir. Buna göre, diğer yordayıcılar sabit tutulduğunda algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek boyutundaki bir standart sapma yükseliş matematik başarısında 3.78'lik yükselişin olmasına sebep olmaktadır. Benzer biçimde, derinlemesine öğrenme yaklaşımında 3.72'lik ve stratejik öğrenmede 3.59'luk yükselişe, yüzeysel öğrenme yaklaşımında 4.51'lik düşüşe neden olmaktadır. Yordayıcı değişkenlerin kısmi korelasyon katsayıları incelendiğinde en yüksek pozitif kısmi korelasyon değerine sahip değişken algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek ($r=0.21$) olurken en düşük kısmi korelasyon değerine sahip değişken derinlemesine öğrenme yaklaşımı ($r=0.12$) olmuştur. Diğer yandan yüzeysel öğrenme yaklaşımı ise

negatif yönde ($r=-0.21$) kısmi korelasyon değerine sahiptir. Ayrıca katsayıların anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, yordayıcı değişkenlerin tamamının matematik başarısının anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında altıncı sınıf öğrencilerinin algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal destek, matematik öğrenme yaklaşımları (derinlemesine, yüzeysel ve stratejik) ile matematik başarıları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin matematik başarıları ile algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal destek, derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımları arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna işaret etmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı incelendiğinde matematik başarısı ile algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek, derinlemesine ve stratejik öğrenme yaklaşımları arasında pozitif, yüzeysel öğrenme yaklaşımı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, öğretmenlerin öğrencilerine yönelik yapıcı duygusal desteği ile öğrencilerin öğrenme yaklaşım tercihlerinin matematik başarıları ile ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre, gerek algılanan öğretmen yapıcı duygusal destek gerekse matematik öğrenme yaklaşım tercihleri matematik başarısının anlamlı birer yordayıcıları olmuştur. Bu bulgular, ilgili alanyazında dile getirilen öğrencilerin başarıları üzerinde öğretmen desteği ile öğrenci yaklaşım tercihleri önemli bir faktördür söylemleriyle örtüşmektedir (Bahar ve Okur, 2018; Biggs, 1997; Çetin, 2016; Çivitçi, 2015; Duff, 2004; Ekinci, 2009; Gökler, 2007; Langford ve diğer., 1997; Öztürklü, 2011; Ramsden, 2003; Sakız ve diğer., 2012). Bu minvalde, öğrencilerin matematik başarılarında algıladıkları öğretmen yapıcı duygusal desteğin yönü ile öğrenme yaklaşım tercihlerinin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu bakımdan özellikle matematik öğretmenlerin derslerinde öğrencilerinin öğrenme yaklaşım tercihlerini dikkate alması ve destekleri ile onlara yardımcı olması oldukça değerlidir. Çünkü öğrenme yaklaşımlarında yaşanan bireysel farklılıkların başarıyı da önemli ölçüde etkilediği sıklıkla dile getirilmektedir (Diseth ve Martinsen, 2003). Bu araştırmanın bulguları da öğrencilerin matematik öğrenme yaklaşım tercihlerinde bireysel farklılıklar önemlidir anlayışını doğrulamaktadır. Bu yüzden öğrencilerin etkili birer matematik öğreneni olmalarında onlara sunulacak öğrenme materyalin niteliği ile öğretmen desteğinin rolü önemli bir faktördür. Nitekim stratejik ve derinlemesine öğrenme yaklaşımının matematik başarısı üzerindeki pozitif etkisi dikkate alındığında, bu öğrenme yaklaşımlarını tercih eden öğrencilerin genellikle başarıyı uygun düzeye çıkarmak için öğrenme materyalini ve zamanını etkili kullandıkları bilinmektedir (Entwistle ve Tait, 1990; Marton ve Saljo, 1997; Ramsden, 1987). Ayrıca bu tip öğrenme yaklaşımlarını benimseyen öğrenciler olabildiğince yüksek başarı elde etme gayreti içinde olmaktadır (Beydoğan, 2007). Dolayısıyla stratejik ve derinlemesine öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin matematikte başarılı olmaları da beklenmesi gereken bir durumdur. Nitekim elde edilen bulgularda, bu öğrenme yaklaşımlarının matematik başarısının önemli yordayıcıları olduğunu göstermektedir. Özellikle öğrenme yaklaşımlarından stratejik öğrenme yaklaşımının matematik başarısını önemli ölçüde etkilemesi ders öğretmenlerine önemli görevler yüklemektedir. Çünkü stratejik öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrenciler öğrenmenin doğasından daha çok öğrenme ortamından etkilenmektedir (Entwistle ve McCune, 2004). Bu bağlamda, matematik öğretmenlerinin ılımlı ve tutarlı davranışları öğrencilerin stratejik ya da derinlemesine öğrenme yaklaşımlarını daha çok tercih etmelerine kapı aralayabilir. Nitekim alanyazında, öğrenmelerin bir kısmında algılan öğretmen desteğinin önemli rolü olduğuna vurgu yapılmaktadır (Gökler, 2007; Langford, Bowsher, Maloney ve Lillis, 1997; Öztürklü, 2011).

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından birisi de yüzeysel öğrenme yaklaşımına sahip öğrencilerin matematik başarıları ile azalan yönde bir ilişki sergilemesidir. Bu bulguya göre, matematik dersinde yüzeysel öğrenme yaklaşımını tercih eden öğrencilerin matematik dersini anlamak için yeterli bir çaba içinde olmadıkları ya da anlamlı öğrenmeden uzak bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Nitekim bu tip öğrenme yaklaşımına sahip öğrencilerin en belirgin özellikleri arasında bilgiyi ezberlemeyi tercih etme ve bilinçli bir çaba içinde olmama yer almaktadır (Beydoğan, 2007; Biggs, 1996; Ekinci, 2009; Ramsden, 2002). Yüzeysel öğrenme yaklaşımını tercih eden öğrenciler, genellikle dersten geçmek için gerekli asgari notu almayı yeterli görmektedir (Ekinci, 2009). Bundan dolayı matematik öğretmenleri öğrencilerinin seviyelerine uygun öğrenme materyalleri hazırlamalı, öğrenme sürecinde onları cesaretlendirmeli ve onlara rehberlik etmelidir. Entwistle ve McCune'ye (2004) göre, öğrenme ortamının

niteliği, öğreticinin tutumu, öğretim yöntem ve teknikler ile öğrenme içerikleri gibi birçok faktör grubu öğrencilerin öğrenme yaklaşım tercihlerini etkileyebilir. Dolayısıyla matematik öğretmenlerinin öğrencilerine yönelik olumlu geri bildirimleri oldukça önemlidir. Nitekim yapıcı/olumlu bir geri bildirim, öğrencilerin hem benlik saygılarının gelişimine katkı sağlar hem de öğrenme konularına karşı motivasyonlarını artırır (Chong ve diğer., 2018; Çivitçi, 2015; Sakız, 2017; Wills ve Shinar, 2000). Aynı zamanda araştırmanın bu bulgusu, algılanan öğretmen duygusal desteğin öğrencilerin matematik öğrenme yaklaşımlarındaki rolüne de vurgu yapmaktadır. Öyle ki eğer matematik öğretmenleri öğrencilerinin öğrenme gayretlerini desteklerse, onlara sevildiğini ve takdir görüldüğünü hissettirirse bu durum stratejik ya da derinlemesine öğrenme yaklaşımlarının öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmesine neden olabilir. Bu sayede öğrenciler, matematik derslerine daha aktif bir katılım sağlarlar, dersi anlama gayreti içinde olurlar, öğrenmeye karşı ısrarcı bir tutum sergilerler ve her şeyden önemlisi zor olarak algılanan bu derse karşı olumlu bir tutum geliştirebilirler (Ekinci, 2009; Entwistle ve Tait, 1990; Ramsden, 1985). Nitekim öğrenme yaklaşım tercihinde öğretmenin öğrenciye karşı tutumunun önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir (Sezgin ve diğer., 2007). Özellikle yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin yeni fikirleri anlamlandırmada ve yorumlamada güçlükler yaşaması matematik öğretmenlerine de önemli sorumluluklar yüklemektedir (Beydoğan, 2007). Öğretmenlerin öğrencilerini desteklemesi, ulaşılabilir hedefler koyması, başarılabılır duygusunu hissettirmesi ve mevcut bilgi ile yeni öğrenilen arasında bağ kurulmasına yardımcı olması onların bazı sorumlulukları arasında gösterilebilir. Bu sayede, matematik öğretmenleri öğrencilerinin öğrenme yaklaşım tercihlerini uygun yöntem ve stratejileri de işe koşarak etkileyebilir. Dolayısıyla öğrenme ortamının durumsal özelliklerinin yanı sıra öğreticinin öğrenen üzerindeki etkisi dikkate alındığında, öğrenme yaklaşım tercihinin öğrencilerin matematik başarılarında da oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, öğrencilerin öğretmen yapıcı duygusal destekleri ile stratejik öğrenme yaklaşım tercihlerinin görece önem sırasının ilk basamağında yer almasıdır. Bu sonuçlar, matematik başarısında bu iki değişkenin önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Nitekim alanyazında, öğretmen duygusal desteğin öğrencilerin derse katılımları ve öğrenmeleri üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirtilmektedir (Becker ve Luthar, 2002). Özellikle etkili bir matematik öğretiminde öğretmenlerin işlevsel duygusal desteğe sahip olması olumlu sınıf iklimi oluşmasının yanı sıra öğrenci başarısını da olumlu yönde etkilemektedir (Krstić, 2015; Sakız ve diğer., 2012). Diğer yandan stratejik öğrenme yaklaşımına sahip öğrencilerde başarılı olmak için kendilerini motive ederler ve mümkün olan en yüksek notu almak için öğrenme ortamını düzenlerler (Diseth ve Martinsen, 2003). Aynı zamanda bu öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin öncelikleri arasında; yüksek not alma, rekabetçi ve başarılı olma yer almaktadır (Ekinci, 2009; Reid ve diğer., 2007). Dolayısıyla hem algılanan öğretmen yapıcı duygusal desteğin hem de stratejik öğrenme yaklaşımının matematik başarısında önemli bir etkiye sahip olması alanyazında dile getirilen açıklamalarla da örtüşmektedir (Duff ve McKinstry, 2007; Lei ve diğer., 2018; Ramsden, 1987; Sakız, 2007; Stronge, 2002). Bu doğrultuda, matematik öğretmenlerinin bireysel farklılıkları dikkate alması aynı zamanda yüzeysel öğrenme yaklaşımına sahip öğrencileri için stratejik ya da derinlemesine öğrenme yaklaşımlarını kullanabileceği öğrenme ortamları tasarlamaları çalışmanın önerileri arasında gösterilebilir. Bu bakımdan matematik öğretmenleri öğrenci merkezli bir anlayışla hareket ederek, öğrencilerini cesaretlendirmeli ve öğrenme durumlarını dikkate alarak uygun rehberlik faaliyetleri yürütmelidir.

Sonuç olarak, toplumların geleceğini şekillendirecek bireylerin iyi birer matematik okuyazarı olmasının önemi nedeniyle, öğrencilerin matematik başarılarını etkileyen faktörlerin neler olduğunun incelenmesi çok sayıda araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur (Mullis ve diğer., 2012; OECD, 2016). Özellikle öğrenme yaklaşımının öğrenci performansını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, yaşam boyu öğrenme sürecinde dikkate alınması ve incelenmesi gereken bir konudur (Özgür ve Tosun, 2012). Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, algılanan öğretmen yapıcı duygusal desteği ile öğrenme yaklaşım tercihleri öğrencilerin matematik başarılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla olumlu yönde öğretmen duygusal desteği alan aynı zamanda derinlemesine ve stratejik öğrenme yaklaşımlarını benimseyen öğrencilerin matematik başarıları da artmaktadır. Bu doğrultuda, altıncı sınıf öğrencilerinin matematik başarılarının artmasında veya arzu edilen seviyenin üzerine çıkartılmasında derinlemesine, yüzeysel ve stratejik öğrenme yaklaşımlarının yanı sıra öğretmen desteğinin de dikkate alınması yararlı olabilir.

Çalışmanın bu yönüyle alanda yürütülecek benzer çalışmalara ve program yapıcılara katkı sağlaması umulmaktadır. Diğer yandan çalışmanın birtakım sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırmanın en önemli sınırlılığı matematik başarıları değişkeni dikkate alındığı için çalışma grubunun tek bir kurumla sınırla tutulması olmuştur. Benzer bir çalışma, başarı değişkeni de dikkate alınarak farklı kurum ya da tüm ortaokul düzeyi öğrencilerini kapsayacak şekilde yürütülebilir. Bir diğer sınırlılık ise çalışmanın tek bir sınıf düzeyi ile sınırlı kalmasıdır. Benzer bir çalışma, farklı sınıf düzeylerini de kapsayacak şekilde yürütülebilir. Bunun yanı sıra farklı yerleşim birimlerini (köy, kasaba, ilçe) de kapsayacak şekilde benzer çalışmalar yürütülebilir. Çalışmada ağırlıklı olarak nicel veriler kullanılmıştır. Benzer türdeki çalışmalar nitel verilerle de desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Bahar, H. H. ve Okur, M. (2018). Öğretmen adaylarının ders çalışma yaklaşımlarının akademik başarıyı yordama gücü. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7(3), 307-318.
- Becker, B. E., & Luthar, S. S. (2002). Social-emotional factors affecting achievement outcomes among disadvantaged students: Closing the achievement gap. *Educational Psychologist*, 37(4), 197-214.
- Beşoluk, Ş. ve Önder, İ. (2010). Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları, öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 679-693.
- Beydoğan, Ö. (2007). Derinliğine ve yüzeysel öğrenmede kavram haritaları ve şemaların işlevi. *Milli Eğitim*, 173, 258-270.
- Biggs, J. B. (1987). *Student approaches to learning and studying*. Hawthorn, Victoria: Australian Council for Educational Research.
- Biggs, J. B., & Moore, P. J. (1993). *The process of learning*. Sydney: Prentice-Hall Australia.
- Biggs, J. B. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher Education*, 32(3), 347-364.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (15.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, M., Flood, B., & Willis, P. (2002). The relationship between learning approaches and learning outcomes: A study of Irish accounting students. *Accounting Education*, 11(1), 27-42.
- Chan, K. (2003). Hong Kong teacher education students' epistemological beliefs and approaches to learning. *Research in Education*, 69(1), 36-50.
- Chong, W. H., Liem, G. A. D., Huan, V. S., Kit, P. L., & Ang, R. P. (2018). Student perceptions of self-efficacy and teacher support for learning in fostering youth competencies: Roles of affective and cognitive engagement. *Journal of Adolescence*, 68, 1-11.
- Çetin, B. (2016). Approaches to learning and age in predicting college students' academic achievement. *Journal of College Teaching and Learning (Online)*, 13(1), 21-28.
- Çivitçi, A. (2015). The moderating role of positive and negative affect on the relationship between perceived social support and stress in college students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(3), 565-573.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Diseth, Å., & Martinsen, Ø. (2003). Approaches to learning, cognitive style, and motives as predictors of academic achievement. *Educational Psychology*, 23(2), 195-207.
- Duff, A. (2004). The revised approaches to studying inventory (RASI) and its approach in management education. *Active Learning in Higher Education*, 5(1), 56-72.

- Duff, A., & McKinstry, S. (2007). Students' Approaches to Learning. *Issues in Accounting Education*, 22(2), 183-214.
- Ekinci, N. (2008). *Üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının belirlenmesi ve öğretme-öğrenme süreci değişkenleri ile ilişkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ekinci, N. (2009). Üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımları. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 74-88.
- Ekinci, N. (2015). Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ve öğretmen özyeterlik inançları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 62-76.
- Entwistle, N. J., & Tait, H. (1990). Approaches to learning, evaluations of teaching, and preferences for contrasting academic environments. *Higher Education* 19, 169-194.
- Entwistle, N., & McCune, V. (2004). The conceptual bases of study strategy inventories. *Educational Psychology Review*, 16(4), 325-346.
- Feyzioğlu, E. Y. ve Ergin, Ö. (2012). 5E öğrenme modelinin kullanıldığı öğretimin yedinci sınıf öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarına etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(1), 23-54.
- Feyzioğlu, E. Y., Feyzioğlu, B. ve Küçükçıngı, A. (2014). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik zihinsel modelleri, öz yeterlik inançları ve öğrenme yaklaşımları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 404-423.
- Gordon, C., & Debus, R. (2002). Developing deep learning approaches and personal teaching efficacy within a pre-service teacher education context. *British Journal of Educational Psychology*, 72(4), 483-511.
- Gökler, I. (2007). Çocuk ve ergenler için sosyal destek değerlendirme ölçeği Türkçe formunun uyarılama çalışması: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(2), 90-99.
- Göktepe-Yıldız, S. ve Özdemir, A. Ş. (2018). Ortaokul öğrencilerinin matematik öğrenme becerilerinin belirlenmesi. *İlköğretim Online*, 17(3), 1378-1401.
- Göktepe-Yıldız, S. (2019). *Tasarım temelli matematik uygulamalarının farklı öğrenme yaklaşımlarına sahip öğrencilerin uzamsal yeteneklerine ve 3 boyutlu geometrik düşünme becerilerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- House, J. S. (1987). Social support and social structure. *Sociological Forum*, 2(1), 135-146.
- İlhan, M., Çetin, B. ve Kılıç, M. A. (2013). Matematik Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği'nin (MÖYÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 113-145.
- Kanadlı, S. ve Akbaş, A. (2015). Fen bilgisi öğretmen adaylarının epistemolojik inançları, öğrenme yaklaşımları ve LYS puanları arasındaki ilişkiler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 116-131.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi* (28. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Krstić, K. (2015). Attachment in the student-teacher relationship as a factor of school achievement. *Teaching Innovations*, 28(3), 167-188.
- Kuklinski, M. R., & Weinstein, R. S. (2001). Classroom and developmental differences in a path model of teacher expectancy effects. *Child Development*, 72(5), 1554-1578.
- Langford, C. P. H., Bowsher, J., Maloney, J. P., & Lillis, P. P. (1997). Social support: A conceptual analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 95-100.

- Lei, H., Cui, Y., & Chiu, M. M. (2018). The relationship between teacher support and students' academic emotions: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-12.
- Marshall, D., & Case, J. (2005). Approaches to learning' research in higher education: A response to Haggis. *British Educational Research Journal*, 31(2), 257-267.
- Marton, F., & Saljo, R. (1997). Approaches to learning. In Marton, F., Hounsell, D., Entwistle, N. (Ed.). *The experience of learning*. Edinburgh: Scottish Academic Press.
- Mengi, S. (2011). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve özyeterlik düzeylerinin okula bağlılıkları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2016). *PISA 2015. OECD ulusal nihai raporu*. Ankara: Ölçme, Değerlendirme Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Mullis, I. V.S., Martin, M. O., Foy, P., & Arora, A. (2012). *TIMSS 2011 international results in mathematics*. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College Chestnut Hill, MA, USA.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: Author.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2014). *Principles to actions: Ensuring mathematical success for all*. Reston, VA: NCTM.
- National Research Council (NRC) (2012). *A Framework for k-12 science education: practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington DC: The National Academic Press.
- Newble, D. I., & Entwistle, N. J. (1986). Learning styles and approaches: implications for medical education. *Medical Education*, 20(3), 162-175.
- Olpak, Y. Z. ve Korucu, A. T. (2014). Öğrencilerin ders çalışma yaklaşımlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 333-347.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2016). *PISA 2015 results in focus*. OECD, Paris. <http://www.oecd.org/pisa/> adresinden 25 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Ozan, C., Köse, E. ve Gündoğdu, K. (2012). Okul öncesi ve sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 75-92.
- Özgür, H. ve Tosun, N. (2012). Öğretmen adaylarının derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 113-125.
- Özkan, G. ve Sezgin-Selçuk, G. (2014). Lise öğrencilerinin fizik öğrenme yaklaşımlarının belirlenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 8(1), 101-127.
- Öztürklü, Ç. (2011). *İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmenlerine yönelik duygusal destek davranış algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Pianta, R. C., Nimetz, S. L., & Bennett, E. (1997). Mother-child relationships, teacher-child relationships, and school outcomes in preschool and kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly*, 12(3), 263-280.
- Ramsden, P. (1985). Student learning research: Retrospect and prospect. *Higher Education Research and Development* 4(1), 51-69.
- Ramsden, P. (1987). Improving teaching and learning in higher education: The case for a relational perspective. *Studies in Higher Education*, 12(3), 275-286.

- Ramsden, P. (2002). *Learnig to teaching in higher education*. London and Newyork: Routledge Falmer.
- Reid, W. A., Duvall, E., & Evans, P. (2007). Relationship between assessment results and approaches to learning and studying in year two medical students. *Medical Education*, 41(8), 754-762.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2006). Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will? *Journal of Personality*, 74(6), 1557-1586.
- Sakız, G. (2007). *Does teacher affective support matter? An investigation of the relationship among perceived teacher affective support, sense of belonging, academic emotions, academic self-efficacy beliefs, and academic effort in middle school mathematics classroom*. Unpublished doctoral dissertation. The Ohio State University, Columbus, OH.
- Sakız, G., Pape, S. J., & Woolfolk-Hoy, A. (2012). Does perceived teacher affective support matter for middle school students in mathematics classrooms? *Journal of School Psychology*, 50(2), 235-255.
- Sakız, G. (2017). Perceived teacher affective support in relation to emotional and motivational variables in elementary school science classrooms in Turkey. *Research in Science & Technological Education*, 35(1), 108-129.
- Schleicher, A. (2020). PISA 2018. *Insights and interpretations*. <https://www.oecd.org/pisa/> adresinden 12 Ocak 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Sezgin-Selçuk, G., Çalışkan, S. ve Erol, M. (2007). Fizik öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2), 25-41.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2013). Teachers' perceptions of the school goal structure: Relations with teachers' goal orientations, work engagement, and job satisfaction. *International Journal of Educational Research*, 62, 199-209.
- Skinner, E. A., Furrer, C., Marchand, G., & Kindermann, T. (2008). Engagement and disaffection in the classroom: Part of a larger motivational dynamic? *Journal of Educational Psychology*, 100(4), 765-781.
- Stronge, J. H. (2002). *Qualities of effective teachers*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th Ed.). Boston MA: Pearson.
- Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) (2016). *Highlights from TIMSS and TIMSS advanced 2015*. <https://nces.ed.gov/timss/> adresinden 8 Ocak 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Trigwell, K., & Prosser, M. (1991). Improving the quality of student learning: the influence of learning context and student approaches to learning outcomes. *Higher Education*, 22(3), 251-66.
- Ünlü, B. (2017). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının duygusal zekâlarıyla öğrenme yaklaşımları arasındaki ilişki: Diğer programlarla karşılaştırmalı incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Wills, T. A., & Shinar, O. (2000). Measuring perceived and received social support. In S. Cohen, L. G. Underwood and B. H. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists* (pp. 86-135). New York: Oxford University Press.
- Zhang, L. F. (2000). University students' learning approaches in three cultures: An investigation of Bigg's 3p model. *The Journal of Psychology*, 134(1), 37-55.

Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Lise Coğrafya Derslerinde Kullanımına Yönelik Bir Uygulama Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Sibel Öner^{1*}

Geliş tarihi: 12.02.2020
Kabul tarihi: 10.04.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 372-392
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by Turnitin.

Bu makalede araştırma ve yayıneğine uyulmuştur.

¹Sinop Üniversitesi, Türkiye,
soner@sinop.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-1524-1176

* Sorumlu yazar

ÖZ

Teknolojinin hızla geliştiği bu dönemde kullanılan mekânsal teknolojiler, yeryüzünde meydana gelen doğal ve beşeri olayların yeniden yorumlanmasını sağlamıştır. Bu mekânsal teknolojiler günümüzde gelişmiş birçok ülke tarafından etkin olarak kullanılmaktadır. Yeryüzünde meydana gelen coğrafi olayların analizinin yapılmasını sağlayan Coğrafi Bilgi Sistemleri ABD gibi ülkelerde ilköğretimden başlayarak coğrafya derslerinde kullanılmaktadır. Ancak bizim ülkemizde bu sistem 2005 yılında yeni Coğrafya Öğretim Programında yerini almıştır ve tam anlamıyla kullanılmamaktadır. Ülkemizde üniversite düzeyinde CBS'ye gereken önem verilmeye başlanmış olmakla birlikte önceden mezun olmuş ortaöğretim coğrafya öğretmenleri bu konu hakkında tam olarak bir bilgiye sahip değildir. Coğrafya öğretmenlerine CBS'yi nasıl kullanabilecekleri öğretilirken bir yandan da derslere nasıl adapte edebilecekleri konularında yardımcı olunması gerekmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin CBS ile ilgili yazılımlara da ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada CBS'nin ortaöğretim coğrafya ders programında kullanımı, CBS'ye ait temel özellikler, 9. sınıfa ait örnek ders uygulaması irdelenmiştir. CBS uygulamalarında ArcView 9.2 yazılımı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Öğretimi, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Coğrafi Bilgi Teknolojileri

An Application Example for the Use of Geographical Information Systems in High School Geography Lessons

Assist. Prof. Dr. Sibel Öner^{1*}

First received: 12.02.2020

Accepted: 10.04.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 372-392

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.

¹Sinop University, Turkey,
soner@sinop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1524-1176

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The spatial technologies used in this age in which the technology develops rapidly has provided reinterpretation of the natural and human phenomena taking place on earth. These spatial technologies are used effectively by many developed countries nowadays. By starting from primary education Geographical Information Systems, which make the analyses of geographical events on earth possible, are being used in geography lessons in countries like U.S.A. On the other hand in our country this system has taken place in new Geography Curriculum in 2005 but it cannot be applied properly. In our country GIS has just recently started to be given an importance so, already graduated secondary education geography teachers before have not exactly been acknowledged on this topic. While teaching how to use the GIS to the geography teachers, they should also be helped in how to adapt it to the lessons. In addition it can be noted that they need software on GIS. This study includes the use of GIS in the secondary education geography curriculum, basic characteristics of GIS and a sample lesson practice of the 9th grades. For GIS applications, ArcView 9.2 software has been used.

Anahtar Kelimeler: Geography Teaching, Geographical Information Systems, Geographical Information Technologies

GİRİŞ

Eğitimin temel işlevlerinden biri, toplumun beklentilerine uygun olarak nitelikli eleman yetiştirmektir. Toplumlar alanında uzman ve her türlü yeniliğe açık, bu yenilikleri takip eden eğitilmiş insanların sayısının artmasıyla gelişebilir ve çağa ayak uydurabilir. Bu da ancak modern eğitim sistemi ile gerçekleşebilir.

Teknoloji ve iletişim alanında meydana gelen gelişmeler ve küreselleşmenin etkilerinin artması, bilimsel disiplinlerde meydana gelen gelişmeler diğer disiplinleri de etkilemekte ve interdisipliner bir bilimsel anlayış yaygınlaşmaktadır (İlhan, Gülersoy ve Gülersoy, 2017). Teknolojide meydana gelen gelişmeler eğitim alanında önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamaktadır.

İçinde bulunduğumuz ve “bilgi çağı” olarak bilinen çağı yakalamak ancak eğitimle mümkün olmaktadır. Eğitimin bu işlevini eksiksiz yapabilmesi için gelişen ve değişen teknolojiye ayak uydurması gerekmektedir. Eğitimin toplum yapısının oluşturulması ve geliştirilmesindeki yeri bilinmektedir. Toplumların ilerleyebilmesi için, eğitim alanında büyük atılımlar yapılarak, bilim ve teknolojik gelişmelere paralel programlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Eğitimde teknolojinin görevi bilgi ile öğrenci arasında köprü olmaktır. Reiser öğretim teknolojilerinin tanımını şu şekilde yapmıştır: “..... daha etkili bir öğretim sağlamak amacıyla, öğrenme ve iletişim ile ilgili araştırmalara dayalı, insan ve maddi kaynakları birlikte kullanarak, öğretme ve öğrenme süreci bütününe belirli özel hedefler açısından sistematik olarak tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesidir” (Yalın, 2005).

Bilgi teknolojilerinin eğitimde yararlı olabilmesi için okulların fiziki ve teknik donanım bakımından yeterli koşullara sahip olması gerekmektedir. Bilgi teknolojileri içinde en yaygın olanı bilgisayarlardır. Bilgisayarlar bilgiyi hızlı biçimde işler, depolar ve hizmete sunar. Bu da bilgisayarı eğitimde en çok aranan araç haline getirmiştir.

Eğitimde verimi ve etkinliği arttırmak, daha çok kişiye eğitim olanağı sağlamak, öğrenme ve öğretme faaliyetlerini bireylerin gereksinimlerine uyarlamak için bilgisayardan yararlanma çabaları hızla devam etmektedir. Bilgisayarların eğitim sistemine girmesiyle kalıplaşmış bilgi aktarımına dayanan eğitim sistemlerinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir (Tosun, 2006).

Bilgi teknolojilerinde meydana gelen yeniliklerden en önemlisi ve en hızlı gelişme gösteren Coğrafi Bilgi Sistemleri’dir. Daniel Sui’ ye göre (1995) CBS eğitiminin iki açısı vardır. Bunlardan biri “CBS Eğitimi”, diğeri “CBS ile Eğitim”dir (Johansson,2003). CBS eğitiminde CBS’nin nasıl çalıştığı, neler yapabildiği, veri toplama ve işleme yöntemleri, hangi alanlarda kullanılabileceği gibi CBS ile ilgili temel bilgiler öğretilir. CBS eğitimi kısa kurslar ve seminerlerle, uzaktan eğitimle (internet üzerinden eğitim), çeşitli sertifika programları veya üniversiteler tarafından açılan CBS ile ilgili programlardan alınan eğitimle mümkün olmaktadır. CBS ile eğitimde ise CBS bir eğitim aracı olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde uygulamalı coğrafyanın gelişmesi CBS ile gerçekleşmektedir. Bilgi teknolojileri içerisinde yer alan CBS, verilerin bilgisayar ortamında toplanması, depolanması, sunulması ve analiz edilmesini mümkün hale getirmiştir. İnsan ve coğrafya arasındaki ilişki devam ettiği sürece CBS insan hayatında sürekli yer alacaktır.

Zaman içerisinde CBS hakkında birçok farklı tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir (Aktaran: Turoğlu, 2000):

Cowen (1988) problem çözüm ortamında mekânsal bağlantılı veriyi toplamak, depolamak, istendiğinde elde etmek, değiştirmek ve görüntülemek için güçlü araç kümesidir.

Parker (1988) mekânsal ve mekânsal olmayan veriyi depolayan, analiz eden ve görüntüleyen bilgi sistemidir.

Carter (1989) teknolojiyi veri tabanı ile bütünleştiren, uzmanlığı ve zaman içinde süregelen mali desteği veren organizasyonel yapıyı yansıtan kurumsal bir varlıktır.

Aranof (1989) coğrafyaya bağlı verileri depolamak ve işlemek için manuel veya bilgisayar bazlı işlemler kümesidir.

CBS, özellikle mekâna ait özelliklerin bir veri tabanında toplanması, her bir özelliğin sayısal ortamda haritalanması, gerek duyulduğunda verilerin güncellenmesi, çok farklı format ve ölçeklerde harita çıktılarının alınması gibi işlemlerin kolay ve hızlı olarak yapılabilmesine imkân verdiği için başlangıçta coğrafyacıların yeryüzünü daha kolay anlamalarına yardımcı olmuştur (Demirci ve Karaburun, 2010).

CBS, hızlı biçimde ve grafik desteğinin de gücüyle durumların açığa kavuşturulmasını, değişkenlerin gösterilmesini, bunların görselleştirmeler yoluyla ortaya konulmasının sağlanmasını ve böylece karşılaştırmaları kolaylaştırır. Seçeneklerin analiz edilmesini ve istatistiksel sonuçların üretilmesini, haritaların üretilmesini, disiplinler arası çalışmaların sağlanmasını, kanıtların desteklenmesini ve uygulanabilir hale gelmesini sağlar (Köktürk, 2003).

CBS'nin coğrafya öğretiminde kullanılması gerektiğinin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden en önemlisi CBS'nin coğrafyanın ayrılmaz bir parçası haline gelmesidir. Matematiksel işlemlerde hesap makinesine ne kadar ihtiyaç varsa mekânsal araştırmada da CBS'ye o kadar ihtiyaç vardır (Demirci, 2008).

MEB tarafından 2005 yılında coğrafya eğitim programında köklü değişiklikler yapılarak öğrencilerin *coğrafi bilinç* kazanmaları sağlanmak istenmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım temeline göre hazırlanan programda özellikle bilgi teknolojilerini kullanma becerisi, coğrafya dersine ait haritaları kullanma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi dikkat çekmektedir (MEB, 2005). Bu noktada CBS devreye girmektedir. Öğrencilere coğrafi becerileri kazandırmak için yararlanabilecekleri en önemli eğitim teknolojilerinden biridir coğrafi bilgi sistemleri. Öğrenciler CBS ile mekâna ait verileri görselleştirerek analizler yapabilmektedir.

Yeni coğrafya öğretim programında bazı konulara ait kazanımların CBS ile öğrencilere aktarılması gerektiği belirtilmiştir. Bazı konulara ait kazanımlarda ise CBS tavsiye edilmiştir. Öğrencilerin CBS ile dersi daha iyi öğrenebilecekleri ve coğrafi sorgulama becerisi kazandırılması amaçlanmıştır (MEB, 2005).

Coğrafya derslerinde CBS kullanımının öncelikli olarak iki önemli görevi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; öğrencilerin anlatılan konuyu anlamasıdır. Öğrenci CBS ile anlatılan konuya ait verileri girerek, işleyerek ve analiz ederek öğrenmektedir. İkinci ve en önemlisi ise öğrencilerde çok yönlü becerilerin geliştirilmesine yardımcı olmasıdır (Demirci, 2004).

CBS çok yönlü yararlarından dolayı son 15-20 yıldır birçok ülkenin ortaöğretim kurumlarında öğrenim ve öğretim aracı olarak kullanılmaktadır (Demirci, Kerski ve Milson, 2014). 2000'li yılların başında CBS'nin okullarda sorgulamaya dayalı öğretimi destekleyen faydalı bir araç olduğu (Lemberg ve Stoltman, 2001), aynı zamanda yapılandırmacı yaklaşıma dayalı öğretim yöntemlerini de desteklediği kabul edilmiştir (Kerski, 2008). Sorgulamaya dayalı öğrenmede öğrenci, coğrafi bilgileri ezberlemeden, yeni edinilen bilgi ve becerileri daha önce edinmiş olduğu bilgi ve becerilerle yapılandıracaktır. Bu da öğrencilerin yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri coğrafi durum veya problemlerin üstesinden gelmelerine fırsatlar sunacaktır. Böylece, bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmelere adapte olabilen, çağdaş ve demokratik yaşam tarzını benimseyen, ailesine, milletine, ülkesine bağlı bireylerin yetişmesine katkı sağlayacaktır (Gülersoy, İlhan ve Çelik, 2017).

CBS'nin coğrafya derslerinde kullanılması ile öğrenciler daha etkin bir öğretim sürecinin içerisinde yer alacaklardır. Öğrenciler CBS sayesinde veri tabanındaki bilgilerle kendi haritalarını oluşturabilecek, neden-sonuç ve dağılım prensibini esas alarak yeni bilgi oluşumunu sağlayabileceklerdir. CBS destekli öğretimde öğrenci kendi haritalarını analiz ettiği için araştıran, eleştirel düşünen, yorum yapan bireyler olarak yetişirler. Dolayısıyla öğrenmeleri anlamlı ve kalıcı olur.

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Coğrafya öğretim programına bakıldığında hemen her konunun öğretilmesinde birden fazla etkinlik örneği bulunmakta, bu etkinliklerin öğretmenler tarafından oluşturulması ve geliştirilmesi çok fazla zaman alan etkinliklerin başında yer almaktadır. Bu araştırmanın amacı, yeni coğrafya programı

konularında yer alan bazı konuları CBS'yi kullanarak öğrencilere akılda en kalıcı şekilde öğretmek, aynı zamanda ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlere örnek çalışma ile yardımcı olabilmektir. Bu çalışmada CBS ile öğrencilerin coğrafi sorgulama becerisi kazandırılması amaçlanmıştır.

Çağın en önemli bilgi teknoloji araçlarından olan bilgisayar aracılığıyla öğrencilerin derslere olan ilgilerinin artacağı düşünülmektedir. Böylece öğrenciler zihinsel ve teknik yönünden becerilerini geliştirebileceklerdir. Öğrenciler bilgi teknolojilerinin önemini, doğru kullanıldığı takdirde hayatı ne denli kolaylaştıracağını ve bilgiye ulaşmada en önemli bilgi teknoloji araçlarından biri olduğunu kavrayacaklardır.

Bu araştırma 2005 yılında hazırlanan yeni coğrafya öğretim programında yer alan 9. Sınıf "Hayali Rehberler: Paralel ve Meridyenler" konusuna ait kazanımlarla ve Esri firmasına ait ArcView 9.2 yazılım programı ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada betimsel analiz yöntemi ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Doküman incelemesi, araştırılan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinde doküman incelemesi tek başına yeterli olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Betimsel analiz yöntemine göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve analiz edilir. Elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmak için elde edilen veriler ilk önce sistematik ve açık bir şekilde betimlenir. Sonraki aşamada ise yapılan betimlemeler açıklanıp yorumlanarak neden sonuç ilişkisi kurularak bir takım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temalar arasında ilişkilerin kurulması, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerin yapılması, araştırmacının yapacağı yorumlar arasındadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

9. SINIF COĞRAFYA DERSİ COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Konu: Haritalarla Yolculuk, Hayali Rehberler: Paralel ve Meridyenler

Kazanımlar: A.9.3 Bilgileri haritalara aktarmada kullanılan yöntem ve teknikleri kullanım açısından karşılaştırır.

A.9.4 Koordinat sistemi ve haritayı oluşturan unsurlardan yola çıkarak zaman ve yere ait özellikler hakkında çıkarımlarda bulunur.

Bu uygulama ile;

- Ekvatoru, başlangıç meridyenini, özel paralelleri öğrencilere tanıtmak,
- Koordinat sisteminin ne olduğunu (paralel ve meridyenleri) kavratmak,
- Ölçekleri ve ölçeklerine göre haritaları tanımlamak amaçlanmıştır.

Süre: 40 + 40 = 80 dakika

Ders Malzemeleri:

- Küre
- Dünya siyasi ve fiziki duvar haritaları
- Öğrencilere ait atlas
- Uygulama dokümanları
- Uygulama verileri
- Bilgisayar laboratuvarı veya bilgisayar ve projeksiyon cihazının bulunduğu derslik
- _ ArcView CBS yazılımı

DeneySEL Çalışma Başlamadan Önce Öğrencilere Kazandırılacak CBS Becerileri:

1. Katmanları açıp kapatabilme
2. Katmanların sırasını değiştirebilme
3. Katmanın rengini, sembolünü, boyutunu değiştirebilme
4. Katmana ait verilerin yer aldığı tabloyu açabilme
5. Verileri küçükten büyüğe ve büyükten küçüğe doğru sıralayabilme
6. Harita üzerinde açık olan bir temada seçilen verilerin özelliklerini öğrenmek için “tanımla” butonunu kullanabilme
7. Tanımla butonu ile yeryüzündeki bazı noktalara ait paralel ve meridyen derecelerini belirleyebilme
8. Paraleller arasındaki mesafeyi “ölçme” butonu ile hesaplayabilme
9. Lejant üzerinde değişiklikler yapabilme
10. Haritada bir nesneyi seçebilme ve seçilen nesneyi kaldırabilme
11. Haritada bir bölümü yakınlaştırmak için “yakınlaş”, uzaklaştırmak için “uzaklaş” butonunu kullanabilme
12. Haritanın farklı alanlarını görebilmek için “sürükle” butonunu kullanabilme
13. Haritayı istenilen ölçeklerde görüntüleyebilme
14. Açılan katmanlara ait grafik verilerini ekranda etiketlendirebilme
15. Etiketlendirilen verilerin sözel ve sayısal değerlerini değiştirebilme
16. Uygulanan çalışmaları kaydedebilme

COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

1. ArcView 9.2 CBS yazılımına uygun uygulama verileri ve öğrencilere uygulama aşamalarını anlatan doküman verilecektir. (Uygulamanın yapılabilmesi için yazılım, uygulamanın yapılacağı bilgisayarlara kurulmuştur.)
2. Uygulama “hazırlık safhası” ve “uygulama safhası” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.
3. Hazırlık safhası öğrencilerin derse hazır bulunuşluk düzeyini ölçmek, derse motive etmek, ders sürecinde konunun işlenmesini ve öğrencilerin bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla önceden hazırlanmış etkinlikten oluşmaktadır.
Uygulama safhası ise bilgisayar laboratuvarında öğrencilerin bire bir uyguladıkları etkinlikten oluşan bölümdür. Uygulamanın CBS kullanılarak nasıl yapılacağını anlatır.
4. ArcView 9.2 programı bilgisayar laboratuvarında bulunan bütün bilgisayarlara uygulama öncesinde yüklenmelidir.
5. Uygulamada kullanılacak CBS verileri “C sürücüsü” içindeki “Esri” dosyası içine “Coğrafya Dersi CBS Uygulaması-1” olarak kopyalanmalıdır.
6. Uygulama yapılabilmesi için uygun bir ortam hazırlanmalıdır. Bunun için her öğrencinin bir bilgisayarda çalışması gerekmektedir. Ancak bilgisayarların yetersiz olduğu durumlarda bir bilgisayar başına ikişer üçer öğrenci oturabilir.

Süreç

I. Aşama: Hazırlık Safhası

- Sınıfa getirilen dünya fiziki ve siyasi duvar haritaları öğrencilerin rahatlıkla görebileceği bir yere asılmalıdır.

- Ayrıca sınıfa mutlaka bir küre getirilmelidir.
- Türkiye'nin hangi paralel ve meridyenler arasında bulunduğu sorularak öğrencilerin küçük kâğıtlara yazması istenmeli ve bu kâğıtlar toplanmalıdır.
- Uygulamadan önce kullanılacak veriler bilgisayar ortamında depolanmalıdır.
- Uygulamadan önce konu ile ilgili temel bilgiler öğrencilere anlatılmalıdır.
- Konunun öğrenci tarafında ne kadar öğrenildiğini tespit etmek amacıyla etkinlik kâğıdı hazırlanmalıdır.
- Öğrencilerin uygulama safhasında neler yapması gerektiğini anlatan dokümanlar öğrencilere verilmelidir.

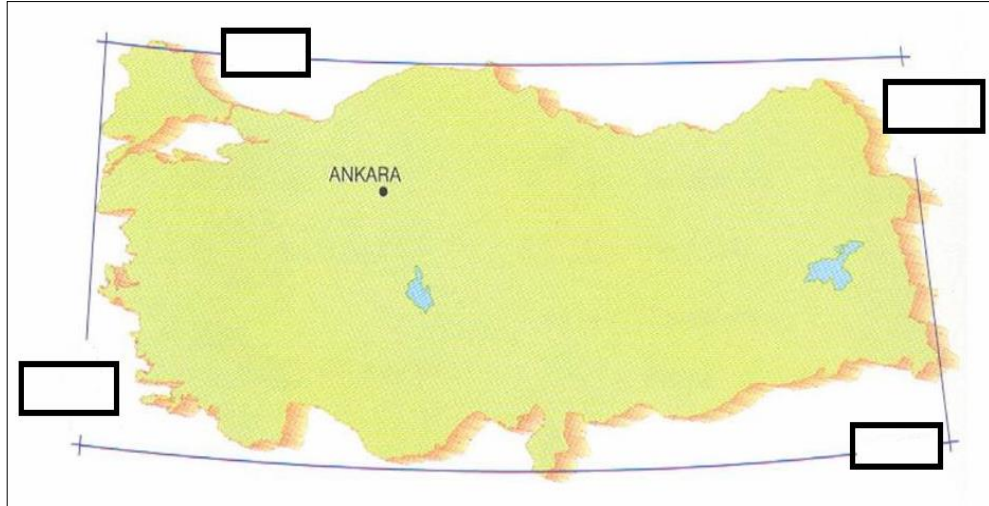
Hazırlık Safhası Öğrenci Etkinliği

Adı Soyadı:

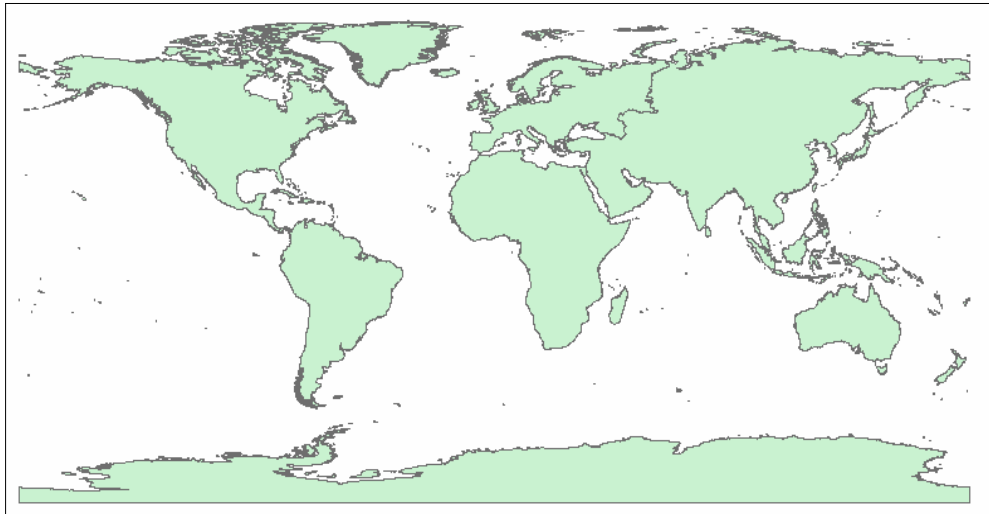
Tarih: .../.../...

Numarası :

Sınıfı :

1. Yukarıdaki harita üzerine Türkiye'nin paralel ve meridyenlerini yazınız.

2. Yukarıdaki dilsiz dünya haritası üzerinde ekvatoru ve başlangıç paralelini çiziniz.

II. Aşama: Uygulama Safhası

- Uygulamanın gerçekleşeceği bilgisayar laboratuvarındaki bilgisayarlara CBS yazılımı kurulmalı ve uygulama verileri girilmelidir.
- Uygulama dokümanları her öğrenci için çoğaltılarak öğrencilere dağıtılmalıdır.
- Öğrencilere uygulamanın adı, amacı ve nasıl yapılacağı öğretmen tarafından anlatılmalıdır.
- Uygulama safhası için yaklaşık 30 dakikalık süre yeterli olacaktır. Uygulama bölünmemelidir.
- Mümkün olduğunca her öğrenci bir bilgisayar başına oturmalıdır.
- CBS programı bilgisayarlarda açık olmamalı, her öğrenci kendisi açmalıdır.
- Öğrenci uygulamayı nasıl yapacağını kendisine dağıtılan uygulama dokümanını takip ederek öğrenecektir. Öğretmen gerekli yerlerde devreye girerek uygulamanın aksaksız yürüyebilmesi için kılavuzluk yapacaktır.
- Uygulama sonrasında öğrencilerden yaptıkları çalışmayı kaydederek uygulamayı kapatmaları istenecektir.
- Öğrenciler CBS uygulamasını tekrar açıp kaydettikleri dosyayı yeniden çağıracaklardır.
- Uygulama bittikten sonra öğrencilere uygulama öncesinde dağıtılan dokümanlar toplanarak konu ile ilgili öğrenciler sınava tabi tutulacaklardır.

CBS Uygulama Dokümanı

Adı Soyadı:

Tarih: .../.../....

Numarası :

Sınıfı :

Amaç : Bu uygulama ile Ekvatoru, başlangıç meridyenini, özel paralelleri tanıtmak, koordinat sisteminin ne olduğunu (paralel ve meridyenleri) kavratmak, ölçekleri ve ölçeklerine göre haritaları tanımlamak amaçlanmıştır.

Kazanımlar:

A.9.3 Bilgileri haritalara aktarmada kullanılan yöntem ve teknikleri kullanım açısından karşılaştırır.

A.9.4 Koordinat sistemi ve haritayı oluşturan unsurlardan yola çıkarak zaman ve yere ait özellikler hakkında çıkarımlarda bulunur.

Süre: 40 + 40 dk.

1. ArcMap Ekranını Açabilme:

Programı çalıştırmak için masa üstünde yer alan

Programlar

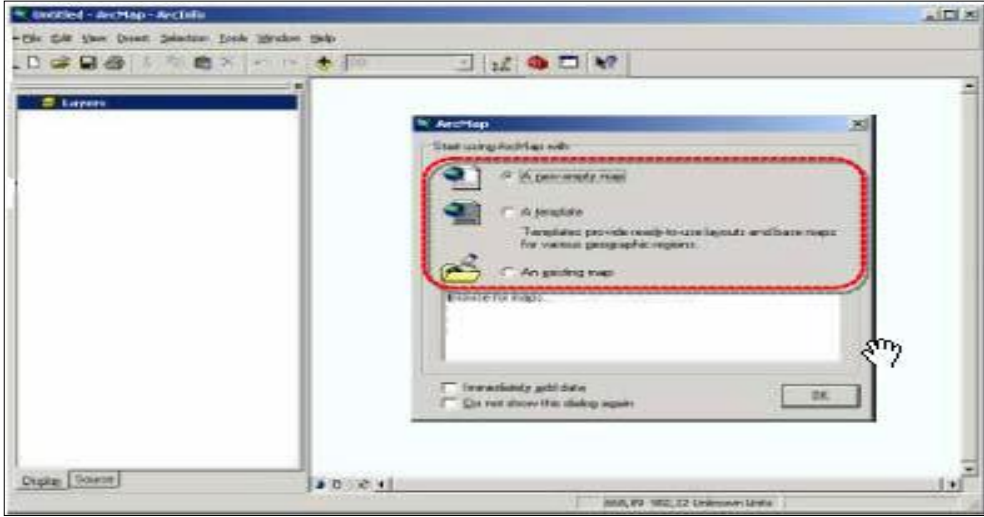
ArcMap ikonuna çift tıklayınız. Eğer masa üstünde kısa yol tuşunuz yoksa **Başlat**

ArcGIS

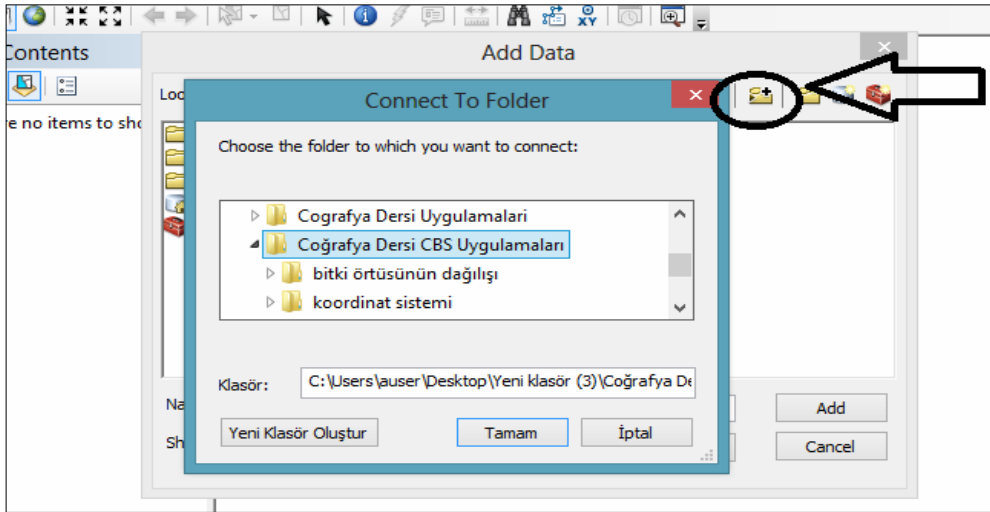
ArcMap'i

tıklayarak programı açabilirsiniz.

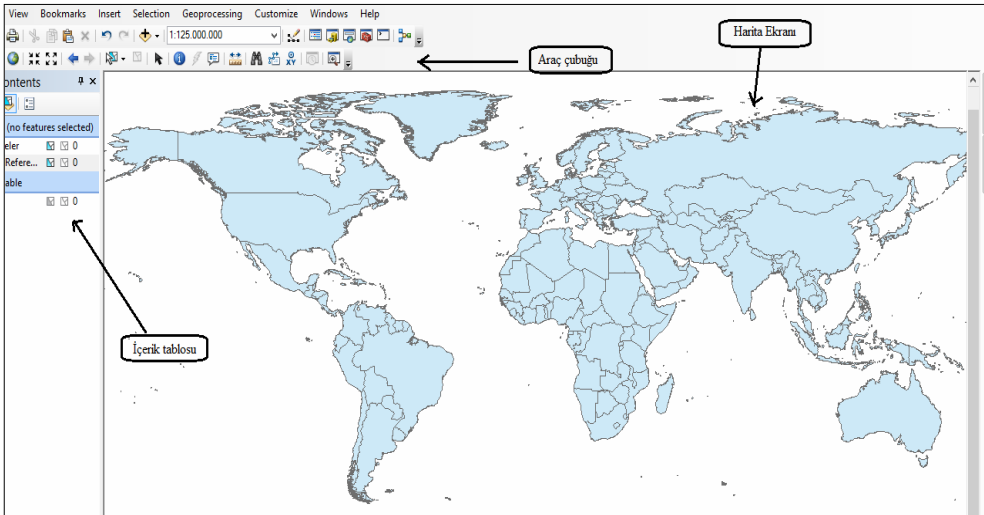

Ekrana gelen pencerede yeni projeler oluşturmak için “A new empty map” i seçin ve ardından “OK” tuşuna basın. Ekranda boş bir ArcMap sayfası açılacaktır. ArcMap ekranı “Katmanlar” ve “Harita Alanı” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışma penceresine veri eklemek için Add Data → Connect to Folder butonunu tıklayınız.

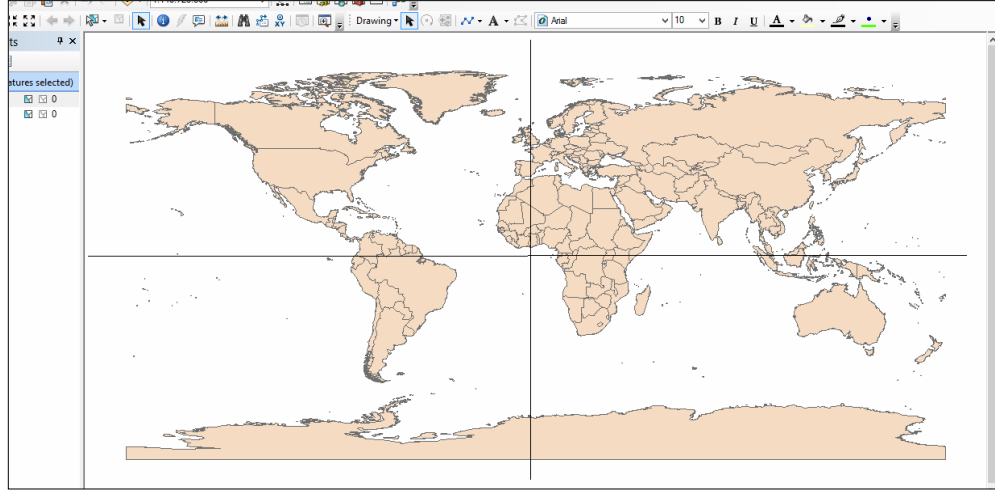
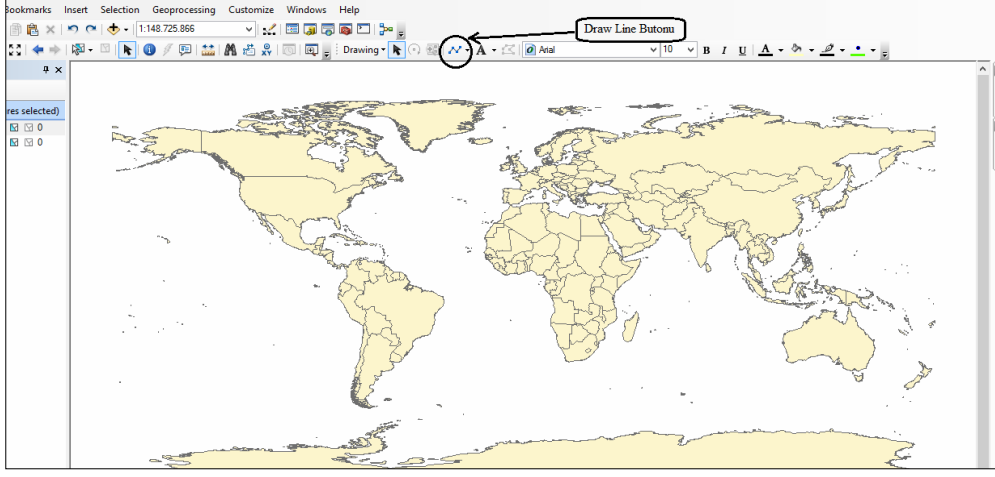

Açılan veri ekleme penceresi üzerinden çalışma yapacağınız verileri seçerek ekrana gelmesini sağlayınız.

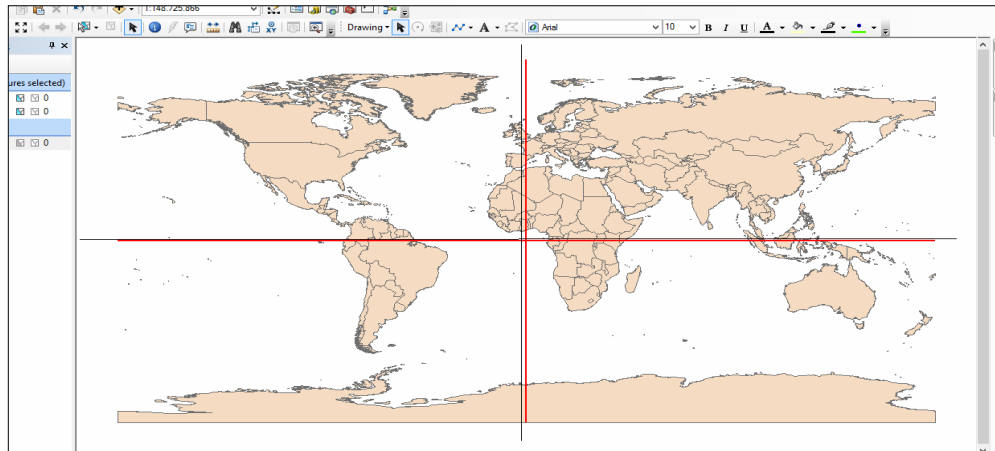

Ekran Gelen Dünya Haritasında Başlangıç Meridyeninin ve Ekvatorun Gösterilmesi:

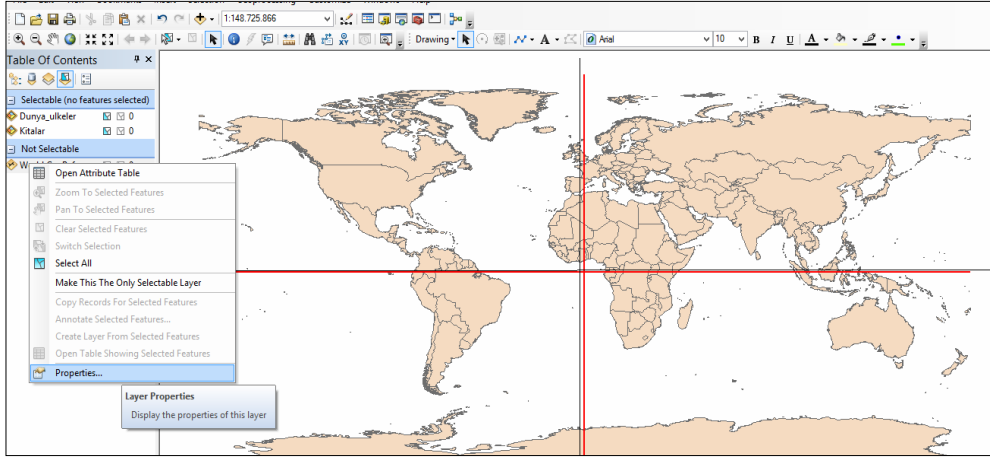
Dünya haritası üzerinde ekvator ve başlangıç meridyenini çizmek için “Draw Line” butonunu seçiniz. Bunu kullanarak öncelikle kendiniz başlangıç meridyeninin ve ekvatorun nereden geçtiğini tahmin ederek çiziniz.

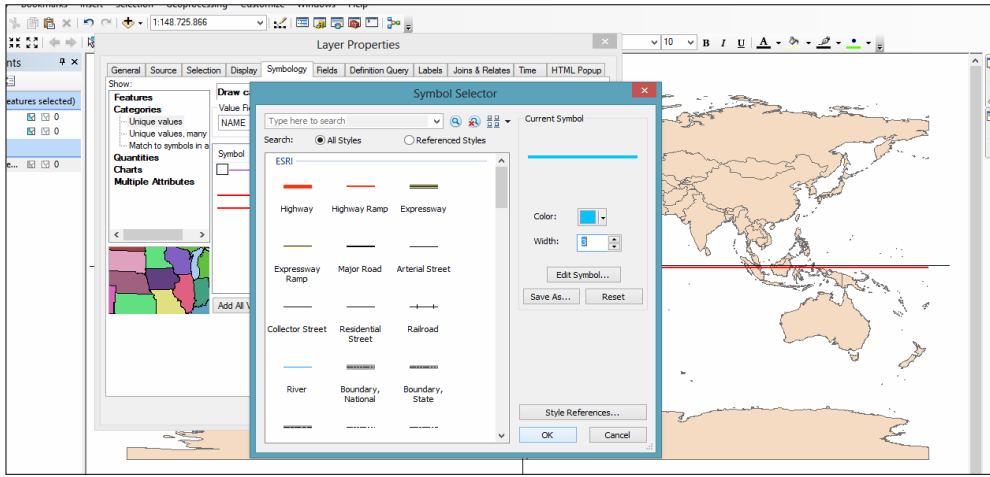
Çiziminizi yaptıktan sonra ekle butonunu kullanarak ekvator ve başlangıç meridyeninin bulunduğu “World Georeference Lines” teması üzerine tıklayarak, çalışma sayfasına bu temayı çağırınız.

Çalışma ekranına gelen ekvator ve başlangıç meridyeninin yerini sizin çizdiğiniz ile karşılaştırarak ne kadar yakın tahminde bulunduğunuza bakınız. İçerik tablosundaki ekvator ve paralelin bulunduğu temanın üzerine sağ tıklayarak “properties” butonuna basınız.

Buradan sırasıyla “ symbology → symbol selector” e basarak başlangıç paralelinin ve ekvatorun rengini ve boyutunu değiştirebilirsiniz.

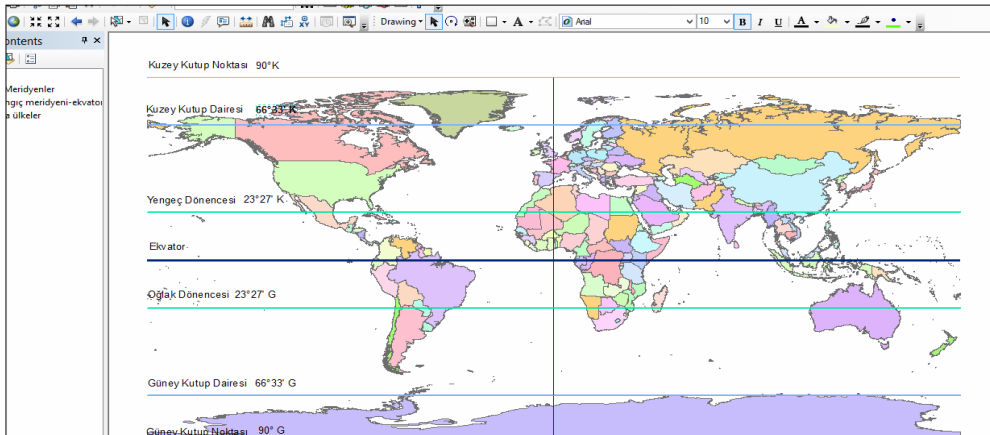

Özel Paralelleri Dünya Üzerinde Göstererek Etiketlendirmek:

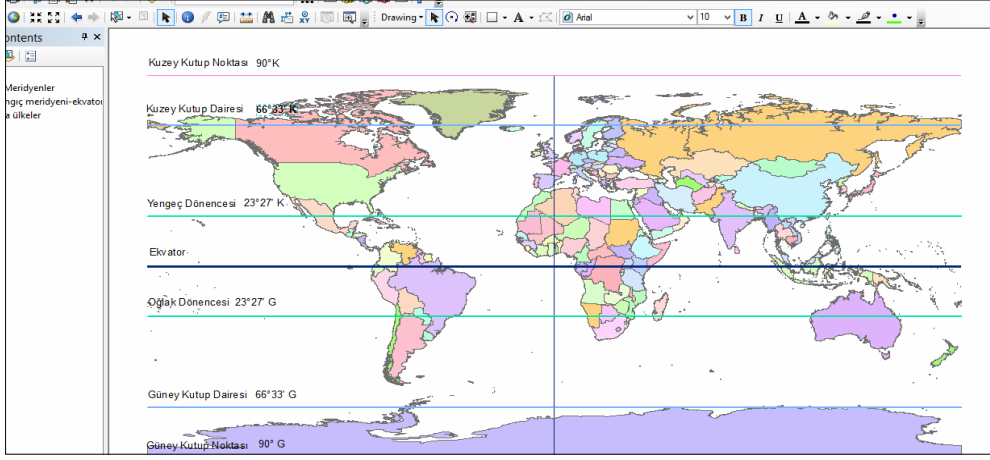
Ülkeler, başlangıç meridyeni-ekvator ve özel paraleller temalarını ekle butonunu kullanarak çalışma sayfasına çağırınız ve aktif hale getiriniz.

Tek renk olarak gösterilen özel paralelleri farklı renklerde görebilmek için temayı aktif hale getirdikten sonra properties → symbology → symbol selector butonlarını kullanarak istediğiniz renkleri seçebilirsiniz. Çalışma sayfasına gelen harita üzerinde dönenceleri etiketlendirmek için Text

 butonunu kullanabilirsiniz. Kuzeyden güneye doğru sırasıyla “Kuzey Kutup Noktası, Kuzey Kutup Dairesi, Yengeç Dönencesi, Ekvator, Oğlak Dönencesi, Güney Kutup Dairesi, Güney Kutup Noktasını” etiketlendiriniz.

Özel paralelleri etiketlendirdikten sonra bu paralellerin enlem veya enlem değerlerini yine aynı şekilde etiketlendirerek çalışma sayfası üzerinde gösteriniz.

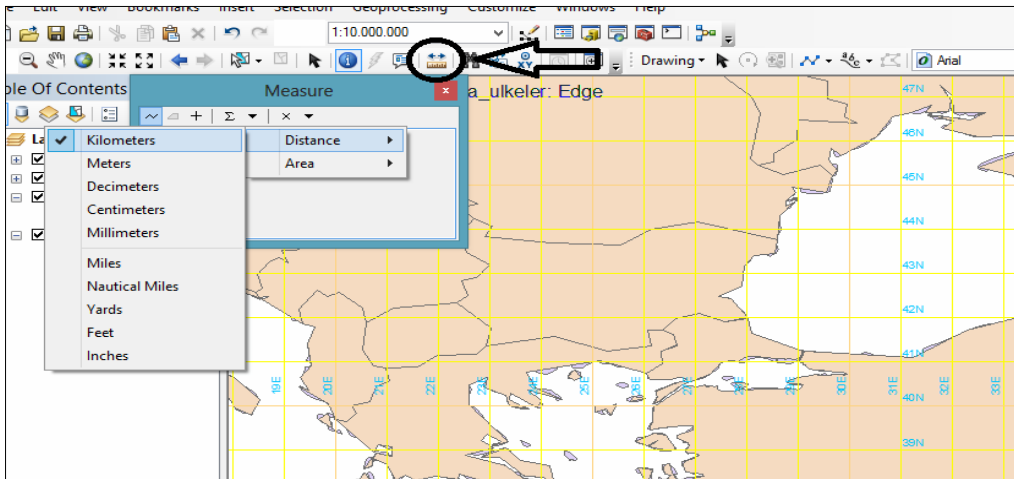
Soru 1. Güneş ışınları en son hangi paralellere dik açı ile gelir?

Soru 2. Güneş ışınları yıl içerisinde Türkiye'ye dik açı ile gelir mi? Nedenini açıklayınız

Koordinat Sistemini Kullanarak Paraleller Arasında Hesaplama Yapmak:

Ekle butonunu kullanarak çalışma sayfasına ülkeler, paralel ve meridyenler temalarını çağırınız. “Zoom in” butonunu kullanarak dünya haritası üzerinde istediğiniz bir nokta üzerine odaklanabilirsiniz. “Pan” butonunu kullanarak istediğiniz yöne doğru kaydırma yapabilirsiniz.

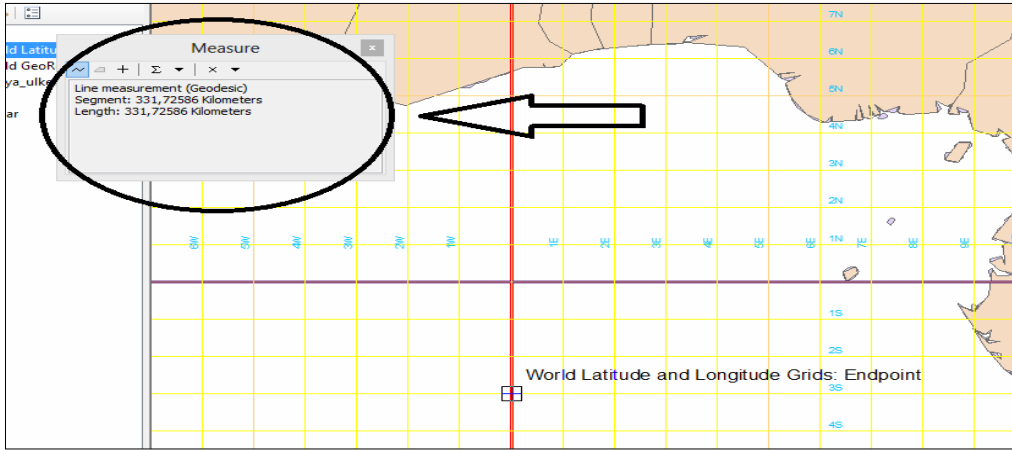
Paraleller arası mesafeyi bulmadan önce “Measure” butonunu kullanarak mesafe birim kilometre olarak değiştiriniz.

Başlangıç meridyeni ile evatorun kesiştiği noktaya gidiniz. “Measure” butonunu seçiniz. Mouse'a bir defa tıklarsanız ölçmeyi başlatırsınız. Bitirmek için ise iki defa tıklamanız gerekmektedir.

Ekvator ile başlangıç meridyeninin kesiştiği noktadan 3 paralel güneye doğru giderek, 3° güney paralelinde ölçmeyi bitiriniz. Ölçüm değeri ekranın sol tarafında açılan measure penceresinde otomatik olarak yazacaktır.

Bulduğunuz değeri buraya yazınız:.....

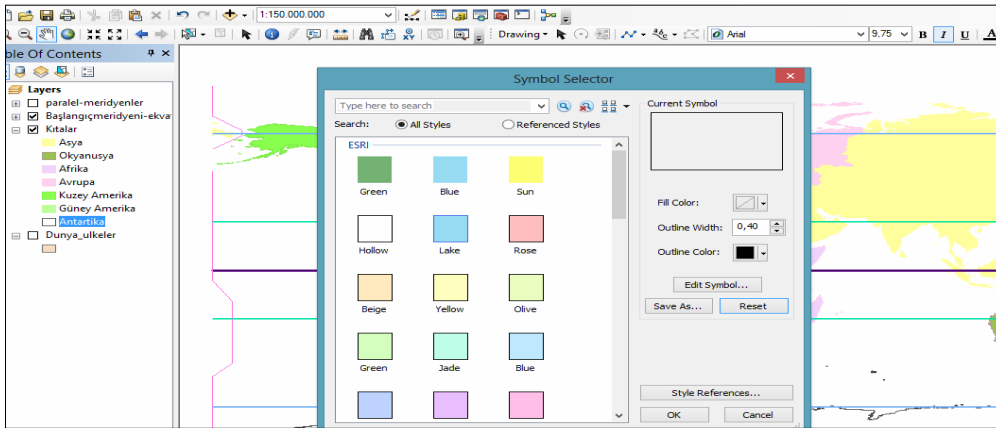
Soru 1. 0° Ekvator ile 3° Güney paraleli arasındaki mesafe yaklaşık 333 km. olduğuna göre ardışık iki paralel arası mesafe yaklaşık kaç km.dir?

Soru 2. 36° Kuzey paraleli ile 42° Kuzey paraleli arasındaki mesafe yaklaşık kaç km.'dir?

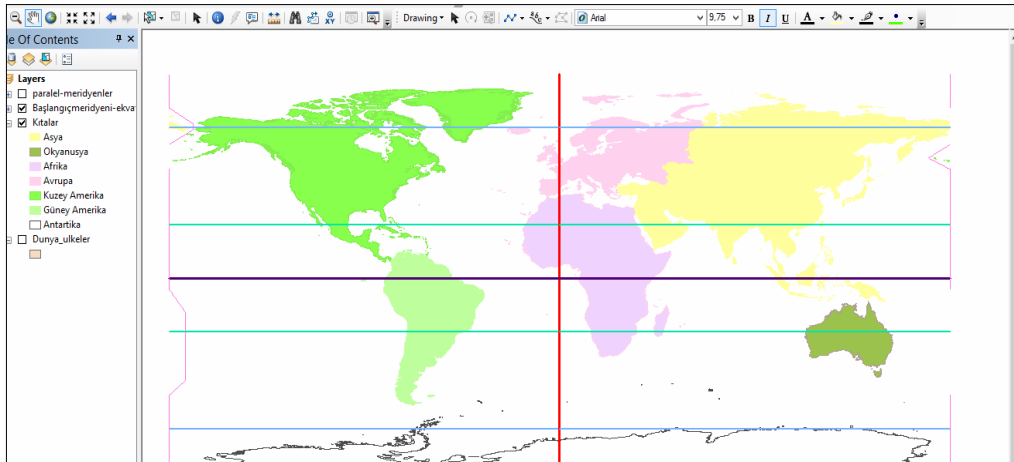
Soru 3. 1° Güney paraleli ile 1° Kuzey paraleli arasındaki mesafe yaklaşık kaç km.'dir?

Koordinat Sistemini Kullanarak Kıtaların Hangi Yarım Kürede Olduklarını Tespit Etmek:

Çalışma sayfasına veri ekle butonunu kullanarak “kıtalar” ve “başlangıç meridyeni-ekvator” temalarını çağırınız.

Tek renk olan kıtalar temasındaki her kıtayı farklı renklerde görmek için, temayı aktif hale getirdikten sonra içerik tablosundaki kıtalar teması üzerindeki lejantta her kıtaya ait rengin üzerine tıklayıp açılan “Symbol selector” penceresinde kıtaların rengini istediğiniz rengi seçerek değiştiriniz.

Değiştirme işlemi bittikten sonra kıtaların ekvatorun kuzeyinde mi yoksa güneyinde mi olduğunu tespit ederek aşağıda verilen tabloya yazınız.

Kuzey Yarımküre	Güney Yarımküre	Her İkisinde

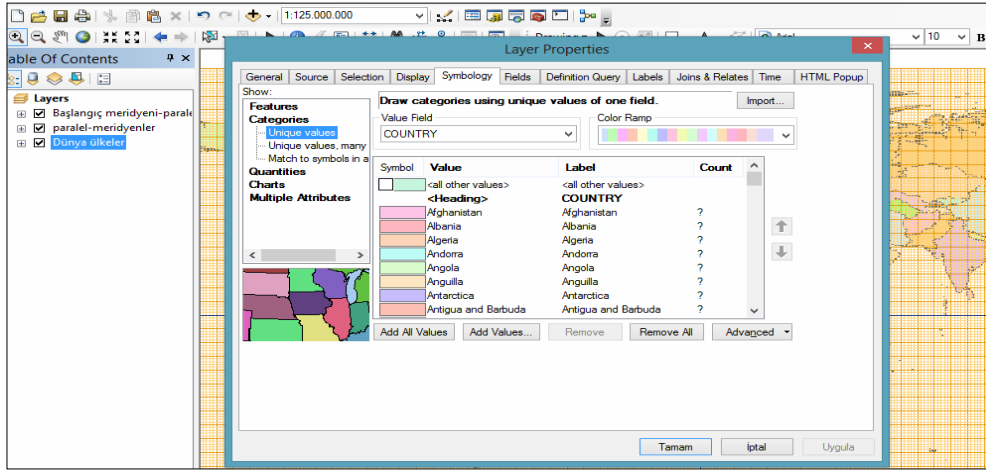
Kıtaların başlangıç meridyeninin doğusunda mı yoksa batısında mı olduğunu tespit ederek aşağıda verilen tabloya yazınız.

Batı Yarımküre	Doğu Yarımküre	Her İkisinde

Koordinat Sistemi ile Ülkelerin Bulunduğu Yarımküreyi Tespit Etmek ve İki Nokta Arasında Hesaplamalar Yapmak:

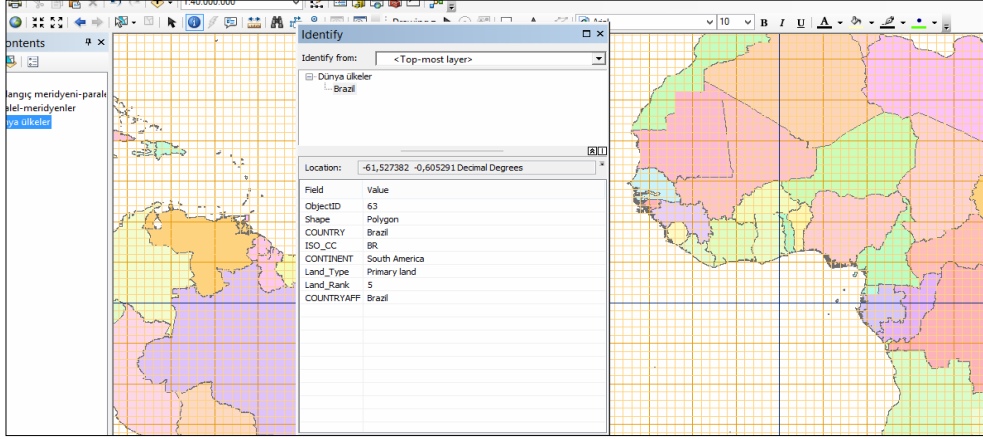
Çalışma sayfası üzerinde paralel-meridyenler teması ile başlangıç meridyeni-ekvator ve ülkeler temalarını ekle butonunu kullanarak açınız.

Ülkeler temasındaki her ülke aynı renktedir. Ülkeleri farklı renklere görmek için temayı aktif hale getirdikten sonra, tema üzerinde sağ tıklayarak sırasıyla layer properties → symbology → color ramp'ı tıklayınız ve renklerini değiştiriniz.

Ülkeleri farklı renklere getirdikten sonra zoom in butonunu kullanarak istediğiniz noktaya odaklayınız. Harita üzerinde identify butonu ile kuzey yarımkürede, güney yarımkürede ve her iki yarımkürede olan ülkelerden üçer tane seçiniz. Seçtiğiniz ülkeleri aşağıda verilen tablo üzerine yazınız.

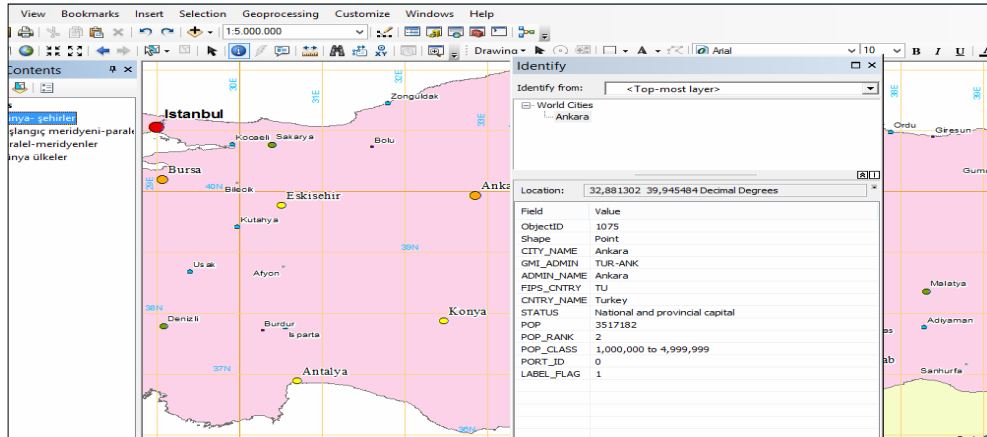
Kuzey Yarımküre	Güney Yarımküre	Her İkisinde

Aynı işlemi bu kez de başlangıç meridyenine göre yapabiliriz. Çalışma sayfası üzerinde doğu yarımkürede, batı yarımkürede ve toprakları hem doğu yarımkürede hem de batı yarımkürede olan ülkelerden üç tanesini identify butonu ile belirleyiniz. Aşağıda yer alan tabloya belirlediğiniz ülkeleri yazınız.

Batı Yarımküre	Doğu Yarımküre	Her İkisinde

Çalışma sayfasını kapattıktan sonra yeniden ekle butonu ile ülkeler, paralel-meridyenler, başlangıç meridyeni-ekvator ve bunlara ek olarak şehirler temalarını çağırdık. Ankara ve Paris şehirlerini seçerek bu iki şehrin paralel ve meridyen derecelerini kolay bir şekilde bulabilmek için zoom in butonu ile istediğiniz noktaya odaklanınız. Pan butonu ile sayfayı yukarı-aşağı, sağa-sola doğru kaydırınız.

Identify butonunu kullanarak Ankara ve Paris şehirlerinin meridyenlerini bulunuz. Bulduğunuz değerleri aşağıya yazınız.

Ankara:.....

Paris :.....

Soru 1. Ankara ile Paris arasındaki meridyen farkını ve yerel saat farkını bulunuz.

Soru 2. 58° doğu meridyeninde yer alan Aşkabat'ta yerel saat 13.45 iken 10° doğu meridyeninde yer alan Hamburg'da yerel saat kaçtır?

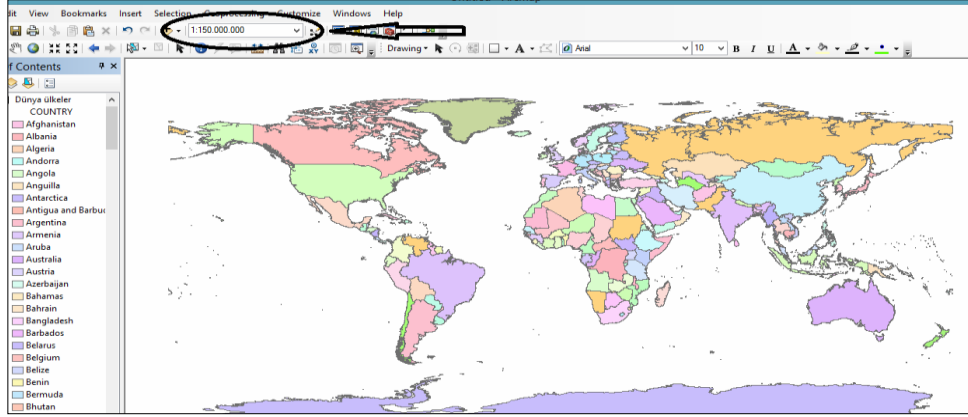
Soru 3. Aşağıda yer alan ülke ve bölgelerin ekvatora ve başlangıç meridyenine göre hangi yarımkürelerde yer aldıklarını yanlarına yazınız.

Örnek: Türkiye: Kuzey ve doğu yarımküre
Almanya:.....Arjantin:.....
NewYork:..... Avustralya:.....
Avusturya:..... Peru:.....

Haritayı Oluşturan Unsurlardan Ölçekler:

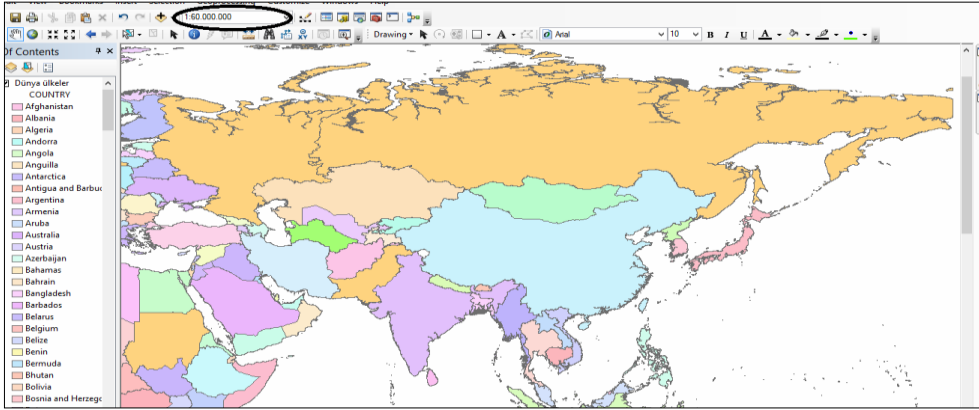
Haritalardaki küçültme oranına ölçek denilmektedir. Gerçekteki alanları kâğıda bire bir aktaramayacağımız için ölçeklerden yararlanılır.

Çalışma sayfasına ekle butonu ile ülkeler temasını çağırınız. Ekranın sol üst tarafında haritanın ölçeği yazmaktadır.

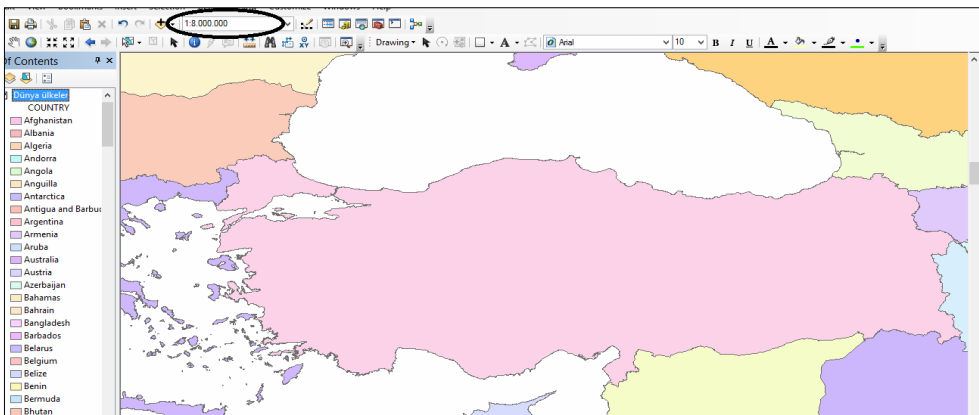

Haritanın ölçeğini buraya yazınız:.....

Zoom in ve zoom out butonlarını kullanarak haritanın ölçeğini değiştirebilirsiniz. Zoom in butonunu kullanarak ülkemizin de bulunduğu Asya kıtasına odaklanınız ve ölçeğini aşağıda nokta ile belirtilen yere yazınız.

Zoom in tuşunu kullanarak Türkiye'yi seçiniz ve ölçeğini buraya yazınız.

Soru 1. Bu haritalar arasında herhangi bir değişme olmuş mudur? Açıklayınız.

Soru 2. Hangi harita daha büyük ölçeklidir?

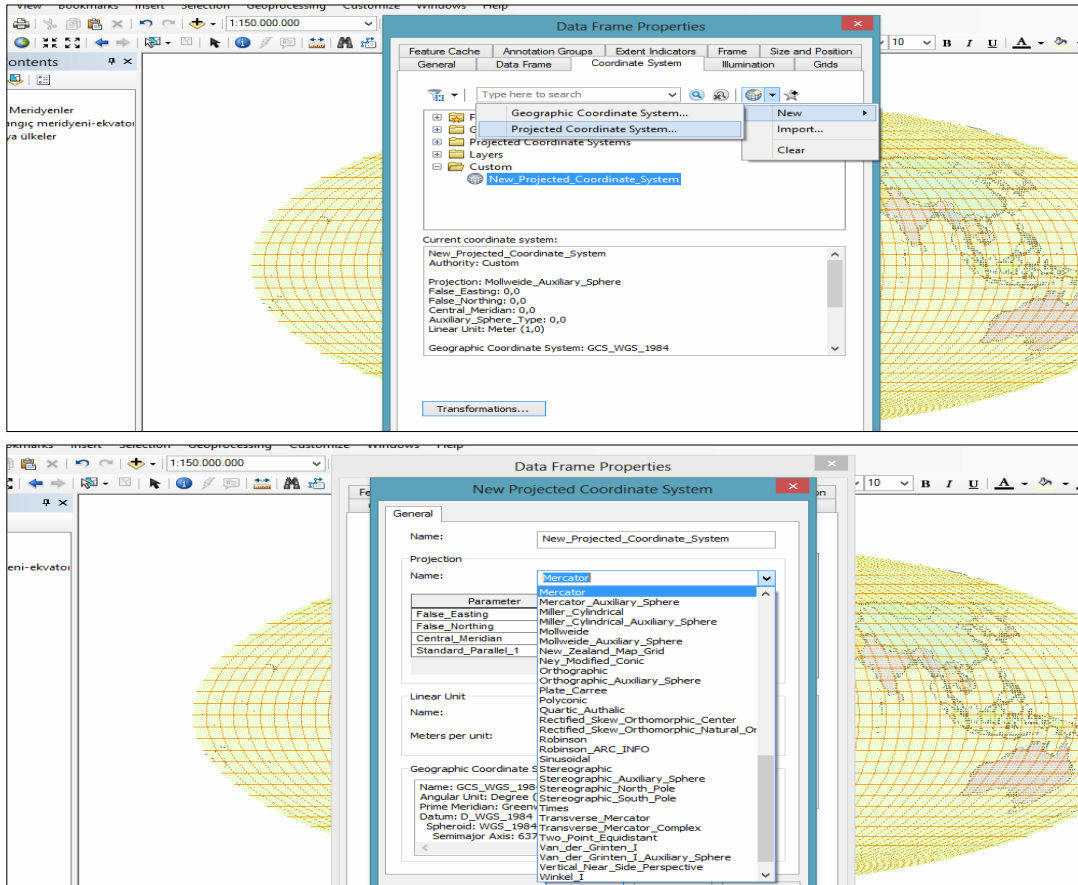
Soru 3. Aşağıdaki tabloyu uygun ve doğru bilgilerle doldurunuz.

	Bir Dünya haritasında ölçek;		Dünya haritasının ölçeği değiştiğinde;	
	1/1500000000 ise	1/500000000 ise	Değişir	Değişmez
Hata oranı				
Kâğıt üzerinde kapladığı alan				
Gerçekte alanı				
Paydası				
Paralel ve meridyen dereceleri				
Yükselti değerleri				

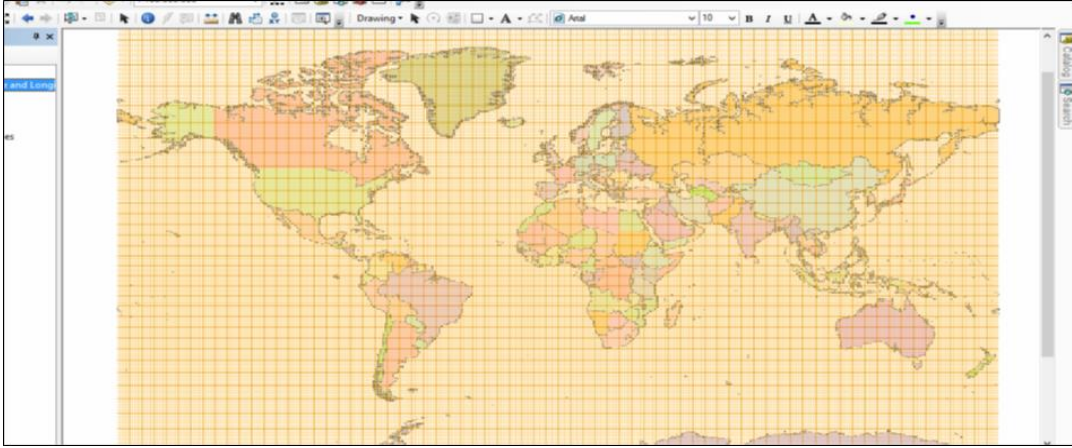
Projeksiyon Tipleri:

Yerküreye ait bilgiler, özellikler belirli bir ölçek dâhilinde küçültülerek düzlem üzerine aktarılırken bozulmalar meydana gelir. Bu nedenle haritalar yapılırken bu bozulmaları en aza indirebilmek için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bunlara **projeksiyon (iz düşün)** denilmektedir.

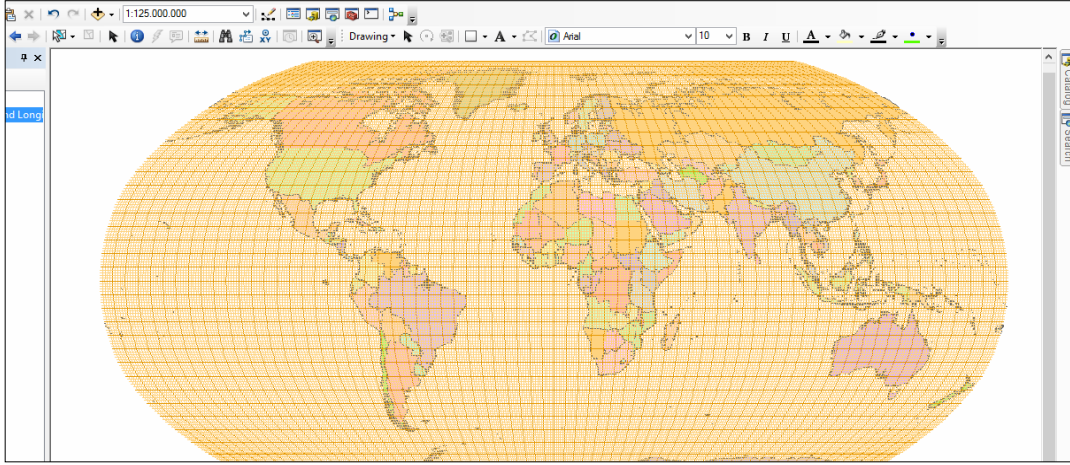
Çalışma sayfasında ülkeler, paralel-meridyenler temalarını aktif hale getiriniz. Daha sonra sırasıyla View → Data Frame Properties → Add Coordinate System → New → Projected Coordinate System → New Projected Coordinate System seçeneklerini kullanarak “Miller cylindrical” projeksiyonunu seçiniz.

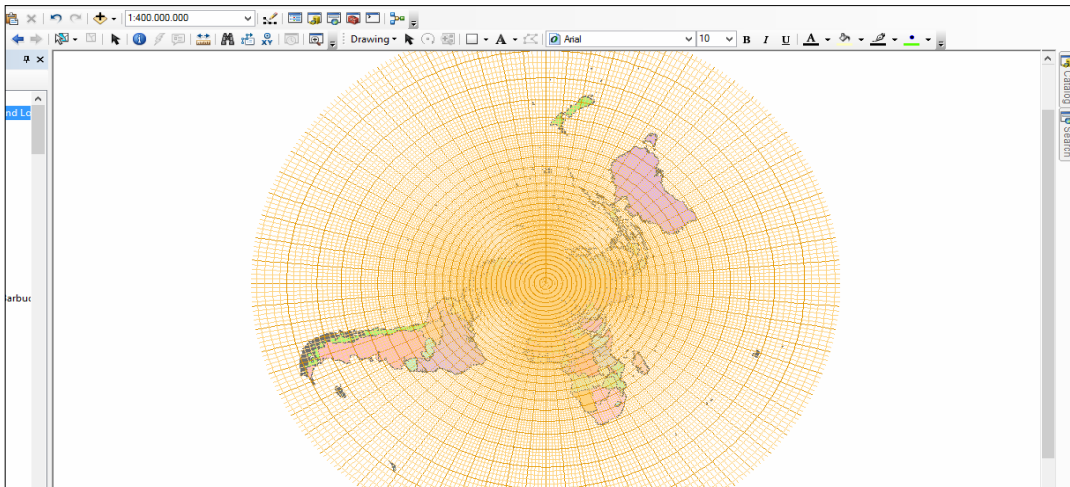
Miller cylindrical projeksiyonu silindirik projeksiyondur. Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe alan bozulmaları görülmektedir ve şekiller büyür.

Aynı şekilde View → Data Frame Properties → Add Coordinate System → New → Projected Coordinate System → New Projected Coordinate System seçeneklerini kullanarak bu seferde “Robinson” projeksiyonunu seçiniz.

Robinson projeksiyonu yerküreyi en gerçekçi şekilde yansıtan projeksiyonlardan biridir. Son olarak aynı yolu izleyerek “Ney Modified Conic” projeksiyonunu seçiniz.

Bu projeksiyon tipik bir konik projeksiyondur. Bu yöntemde şekiller bozulur ancak alan bozulmaz.

Proje Dosyasını Kaydetme ve Programı Kapatma:

Programı kapatmadan önce yapılan çalışmalarını kaydetmek için uygulama sayfasının sol üst köşesinde yer alan “File” butonu üzerine tıklayınız. Burada yer alan “Save as” (farklı kaydet)’i seçiniz. Dosyayı nereye kaydetmek istediğinizi seçiniz ve dosya adı kısmına “Koordinat Sistemi” yazınız, kaydet tuşuna basınız. Kaydettiğiniz yerden istediğiniz zaman dosyayı geri çağırabilirsiniz.

SONUÇ

Dünyada meydana gelen teknolojik gelişmeler sadece ticaret, sanayi, idari gibi alanlarda değil eğitim alanında da kendini göstermektedir. Eğitim alanında meydana gelen bu teknolojik gelişmeler ise ülkelerin gelişmişlik düzeyleri üzerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır.

2005 yılında değişen ve 2018 yılında güncellenen Coğrafya Öğretim programında Coğrafi Bilgi Sistemleri, coğrafya dersine ait bazı kazanımların işlenmesinde önerilmiştir. Ancak okullardaki fiziki imkânlarla ve teknolojik donanımına bağlı olarak uygulanabilmektedir (MEB, 2018). Ortaöğretim kurumlarının sahip olduğu şartlara bakacak olursak bu da çok mümkün görünmemektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda CBS’ nin eğitimde uygulanmasının önünde bir takım engellerin olduğu görülmüştür. Bu engeller okullardaki fiziki ve teknik koşulların yetersizliğinin yanı sıra CBS yazılımlarının pahalı olması, ders saatlerinin az olması, öğretmenlerin bu konuda yeteri kadar hizmet içi eğitim almaması, CBS temelli eğitim için gerekli olan planlamanın zaman alması yer almaktadır (Kerski, 2000; Crabb, 2001; Johansson, 2003; Pitts, 2005; Cameron, 2005; Demirci, 2006; Tiyekli, 2007; Koçak, 2007; Aladağ, 2007; Artvinli, 2009). Sınıfta CBS kullanan öğretmenlere veri sunumu ile ilgili önbilgi verilmezse CBS’ nin öğrencilerin öğrenmesine etkisi negatif olabilmektedir (Bednarz, 2004).

Öğrenci sayısının 20 ve daha altındaki sınıflarda uygulama yapan öğretmenlerin CBS’ yi kalabalık sınıflara oranla daha kolay uygulayabildikleri yapılan araştırmalarda vurgulanmıştır (Artvinli, 2009).

CBS yazılımı oldukça pahalı bir yazılımdır. Öğretmenlerin tek başına bu yükün altından kalkması mümkün değildir. Öğretmenler, hizmet içi eğitimlerle CBS’ yi kullanmayı öğrenseler bile, yazılımı almaları onlar için ekstra bir külfet oluşturacaktır. Bu nedenle Mili Eğitim Bakanlığı tarafından okullardaki bilgisayarlara CBS yazılımının satın alınarak yüklenmesi gerekmektedir. Ayrıca okullarda CBS programını kaldırabilecek düzeyde bilgi teknoloji sınıfları kurulmalıdır.

CBS uygulamalarının yapılabilmesi için okullarda gerekli alt yapının hazırlanması ve hatta CBS’ nin seçmeli ders olarak okutulması yerinde olacaktır (Gülersoy, 2007)

Coğrafya derslerinin CBS ile işlenebilmesi için laboratuvarlar hazır hale getirilmelidir. Bunun için bilgisayar laboratuvarlarındaki mevcut bilgisayarlar iyileştirilmelidir. Bu bilgisayarlara ArcView gibi CBS yazılımlarının yüklenmesi gerekmektedir. Coğrafya ders kitapları hazırlanırken CBS ile ilgili örnek uygulamalar yer almalı ve gerekli bilgiler verilmelidir. Öğretmenlerin CBS’ nin nerede, nasıl ve ne ölçüde kullanacağını bilmeleri, CBS’ yi kullanma konusunda istekli olmaları gerekmektedir (Demirci, 2006). Eğitim Fakültelerinden mezun olan coğrafya öğretmen adaylarının birçoğu CBS’ yi öğrenmeden mezun olmaktadır. MEB tarafından öğretmenlere yönelik CBS uygulama etkinlik örneklerinin sunulacağı hizmet içi eğitim kursları periyodik olarak planlanmalıdır. Coğrafya ve sosyal bilgiler eğitiminde okuyan öğretmen adaylarına CBS’ ye yönelik teorik ve uygulamalı derslerin verilmesi faydalı olacaktır (Kaplunan, 2014).

CBS’ yi öğretim ortamında kullanacak öğretmenlerin olumlu bir tutuma sahip olmaları, bunun için de öğretmenlerin CBS ile yapılacak uygulamaların sonuçlarını görmesi gerekmektedir. Öğretmen CBS’ ye karşı olumsuz bir tutum geliştirmiş ise bu durum öğretmenin teknolojik bilgi ve becerisi ile ilgili yetersizliğinden kaynaklanabilmektedir (Uğurlu, 2008).

Coğrafya ezber dersi olarak algılanmaktadır. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için öğrencinin bilgiye kendisinin ulaşmasını sağlamak gerekir CBS öğrencilere farklı kaynakları sunduğu için öğrenme kalıcı izli olacaktır. CBS ile eğitimin yapıldığı sınıflarda öğrenci derste aktiftir. Öğretmen ise amaca uygun sorularla öğrencinin bilgiye ulaşmasını sağlayan rehber konumundadır. Böylece dersler ezberden uzak uygulamalı olarak işlenecektir.

Öğrencilere CBS ile uygulama yaparken belirli bir süre verilmeli ve bu süre içerisinde öğrencinin kendi başına çalışmasına izin verilmelidir (Chen, 1998). Ancak CBS ile yapılan etkinlikler için ders süresinin öğretmen tarafından çok iyi planlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada coğrafya dersi öğretim programında yer alan "Hayalî Rehberler: Paralel ve Meridyenler" konusuna ait iki kazanıma yönelik uygulama örneğine yer verilmiştir. Programda yer alan bütün kazanımların tek tek incelenerek CBS uygulamalarının hazırlanmasına bu çalışmanın katkı sağlaması umulmaktadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale "Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Lise Coğrafya Derslerinde Kullanılması" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aladağ, E. (2007). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde coğrafi bilgi sistemleri kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve derse karşı motivasyonlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Artvinli, E. (2009). Coğrafya öğretmenlerinin coğrafi bilgi sistemlerine ilişkin yaklaşımları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 40-57.
- Bernard, S.W. (2004). Geographic information system: A tool support geography and environmental education. *Geo. Journal*, 60(2), 191-199.
- Cameron, T. (2005). *Geographic information system technologies as an educational tool in Ontario secondary schools*. Yayınlanmamış doktora tezi, Proquest Digital Dissertations, Umi Number: MR05003.
- Chen, X.M. (1998). Integrating GIS education with training: A Project – Oriented approach. *Journal of Geography*, 97(6), 261-268.
- Gülersoy, A.E. (2007). Eski ve yeni 9-10. sınıf coğrafya öğretim programlarının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 163-173.
- Gülersoy, A.E., İlhan, A. ve Çelik, M.A. (2017). Yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde coğrafya öğretiminde sorgulama temelli öğrenme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 59-78.
- Grab, K.D. (2001). *Case study of geographic information system integration in a high school world geography classroom*. Unpublished Ed. Pid. Tes-iş, University of Georgia, Athens, Georgia.
- Demirci, A. (2004). *Coğrafi bilgi sistemlerinin ilk ve ortaöğretim coğrafya derslerinde kullanılmasının önemi ve yöntemi: fiziki coğrafya; deprem ve volkanlar konusu ile ilgili CBS tabanlı örnek bir ders uygulaması*. 3. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, İstanbul.
- Demirci, A. (2006). *Coğrafi bilgi sistemlerinin Türkiye'deki yeni coğrafya dersi öğretim programına göre coğrafya derslerinde uygulanabilirliği*. 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, İstanbul.
- Demirci, A. (2008). *Öğretmenler için CBS*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları,
- Demirci, A. ve Karaburun, A. (2010). Yükseköğretim coğrafya programları için coğrafi bilgi sistemlerinin önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, 27-45.
- Demirci, A., Kerski, J.J. ve Milson, A.J. (2014). *Ortaöğretimde CBS'den dünyada nasıl yararlanılıyor? Mevcut durum ve gelecek için eğilimler*. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-6 Haziran 2014, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- İlhan, A., Gülersoy, A.E. ve Gülersoy, V.K. (2017). Kuantum öğrenme yaklaşımı ve coğrafya öğretimi. *Turkish Studies*, 12(14), 187-210.

- Johansson, T. (2003). *GIS in Teacher education - facilitating GIS applications in secondary school geography*. Proceedings of the 9th Scandinavian Research Conference on Geographical Information Science, June 4-6, Espoo, Finland.
- Kapluhan, E. (2014). Coğrafi bilgi sistemleri'nin (CBS) coğrafya öğretiminde kullanımının önemi ve gerekliliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 34-59.
- Kerski, J.J. (2000). *The implentation and effectiveness of geographic information system technology and methods in secondary education*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Colorado, Colorado.
- Kerski, J.J. (2008). The role of GIS in digital earth education. *International Journal of Digital Earth*, 1(4), 326-346.
- Koçak, H. (2007). *Yeni coğrafya öğretim programında bazı tarım konularının öğretiminde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Köktürk, E. (2003). *Coğrafi bilgi sistemi (CBS) ne değildir?* TUJK 2003 Yılı Bilimsel Toplantısı, Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Jeodezik Ağlar Çalıştayı, 24-25-26 Eylül. Konya.
- Lemberg, H. Ve Stoltman, J.P. (2001). Geography teaching and the new technologies: opportunities and chalenges. *Journal of Education*, 181(3),63-76.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2005). *Coğrafya dersi öğretim programı (9., 10., 11. ve 12. Sınıflar)*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2018). *Orta öğretim coğrafya dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. sınıflar)*. 1 Ocak 2018 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018120203724482-Cografya%20dop%20pdf.pdf> adresinden erişildi.
- Pitts, L. (2005). *GIS in high schools arcade fo teaching geography through technology*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, California State University, ABD.
- Tiyekli, E. (2007). *CBS-coğrafi bilgi sistemi aracılığıyla veri tabanı oluşturulması ve coğrafya dersinde kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Tosun, N. (2006). *Bilgisayar destekli ve bilgisayar temelli öğretim yöntemlerinin, öğrencilerin bilgisayar kullanım tutumlarına etkisi*. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Turoğlu, H. (2000). *Coğrafi bilgi sistemlerinin temel esasları*. İstanbul: Endülüs.
- Uğurlu, N. B. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde "türkiye'nin doğal kaynakları" konusunun coğrafi bilgi sistemleri ile öğretiminin öğrencilerin tutum ve başarısına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Uğurlu, N. B. (2008). Eğitimde bilgi teknolojilerinin kullanımına yeni bir örnek: Coğrafi bilgi sistemleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 81-95.
- Yalın, H. İ. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Likidite Bankaların Kârlılığını Etkileyen Faktör mü? Ampirik Bir Çalışma

Prof. Dr. Turan Öndes¹
Öğretim Görevlisi Asfia Binte Osman^{2*}

Geliş tarihi: 11.02.2020
Kabul tarihi: 12.04.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 393-402
Yıl: 2020 Dönem: Güz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11 %

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
turanondes@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-6580-7372

²International Islamic University
Chittagong, Bangladesh,
asfiasoh@gmail.com.
ORCID ID 0000-0002-0163-9821

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma, likiditenin Türk bankalarının karlılığı üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını değerlendirmeye çalışmaktadır. Çalışmayı Türkiye Bankalar Birliği web sitesinden toplanan panel verilerini kullanarak yürütüyoruz. 31.12.2017 tarihi itibarıyla aktif büyüklüğüne göre Türkiye'nin en büyük 10 bankasını seçtik ve 2008-2017 yılları arasındaki 10 yıllık verileri kullandık. Kredi Mevduatı, Mevduat Varlığı, Toplam Varlığa (TA) Likit Aktif, Kısa Vadeli Borçlara Likit Aktif ve Likit Aktiflere Mevduat ile Mevduat Olmayan Kaynaklar Oranını likidite ve ortalama ROA ile ortalama ROE karlılığın vekili olarak kabul edilmiştir. Verileri korelasyon analizine dayanarak analiz ediyoruz. Ayrıca EViews 10 desteğiyle Rasgele Etki regresyon modelini de uyguladık. Çalışmamız, Kredi Mevduat Oranı ve Likit Aktif - Toplam Varlık oranının ROE ve ROA üzerinde önemli olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Mevduat Varlık Oranı, ROA üzerinde önemli ve olumsuz bir etkiye sahip olmakla birlikte, ROE üzerinde önemsiz ve olumsuz bir etkiye sahiptir. Ayrıca, Likit Aktiflerin Mevduat ve Mevduat Olmayan Kaynaklara Oranı, ROE üzerinde istatistiksel olarak anlamlı fakat olumsuz etki göstermektedir; aksine ROA üzerinde önemsiz fakat olumlu bir etki göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Likidite, Karlılık, Bankacılık Sektörü, Türkiye.

Is Liquidity An Influencing Factor for Profitability of Banks? An Empirical Study

Prof. Dr. Turan Öndes¹
Lec. Asfia Binte Osman^{2*}

First received: 11.02.2020
Accepted: 14.04.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 393-402
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%

¹Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
turanondes@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-6580-7372

²International Islamic University
Chittagong, Bangladesh,
asfiasoh@gmail.com.
ORCID ID 0000-0002-0163-9821

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study attempts to assess whether liquidity has any influence on the profitability of Turkish banks or not. We conduct the study using panel data collected from the website of the Association of Banks of Turkey. We select 10 biggest banks of Turkey based on asset size as on 31.12.2017 and used 10 years' data ranging from 2008-2017. Loan Deposit, Deposit Asset, Liquid Asset to TA, Liquid Asset to Short-term Liability and Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources Ratio has been considered as a proxy of liquidity and average ROA and average ROE has been considered as a proxy of profitability. We analyze the data based on correlations analysis. We also run the Random effect regression model in our study with the support of E-Views 10. Our study reveals that Loan Deposit Ratio and Liquid Asset to Total Asset ratio do have a significant negative influence on both ROE and ROA. Deposit Asset Ratio does have a significant and negative influence on ROA but an insignificant and negative influence on ROE. Moreover, Liquid Asset to Deposit and Non-Deposit Resources Ratio shows a statistically significant but negative influence on ROE; in contrast an insignificant but positive impact on ROA.

Keywords: Liquidity, Profitability, Banking Sector, Turkey.

1. INTRODUCTION

Profitability is the main concern for all kind of business entities. There are many internal and external factors that influence profitability. Generally, profitability refers to the ability to generate yields from the business activity; but bank profitability refers to the capability of banks to produce revenue greater than the costs incurred (Athanasoglou et al., 2005). Liquidity is also another factor that helps business entities keep operational activities going smoothly. It is defined as the degree or the ease an asset is converted to cash and traded at the fair market price Nwaezeaku (2006). From Banks' perspective, liquidity refers to the aptitude of the banks to preserve adequate funds so that it can satisfy its maturing obligations (Ibe, 2013).

Liquidity and profitability have always been a matter of concern for banks. Both factors are crucial for banks' existence. Chukwunweike (2014) explored a connection between liquidity and profitability. Generally, if a bank holds more cash it prevents the risk of bankruptcy, but it drives a bank to forgive earnings growth and vice versa. It gives rise to the question "Do banks need to prioritize profitability or liquidity?" In this issue, Bordeleau and Graham (2010) suggested not to hold much liquidity as it decreases profitability. It means that maintaining liquidity is important but in an appropriate amount; not too much or not too little.

A number of studies have been conducted in many countries measuring the influence of liquidity on profitability. Some studies found positive and some studies found negative correlations. Again in some studies, the correlation was strong and in some it was weak. Also there exists study found no significant influence of one on the other.

The key objective of this study is to assess the influence of liquidity on the profitability of Turkish banks. To the best of our knowledge, there is no previous study presenting the association between liquidity and profitability of banks covering the time frame of our study. Thus, successful completion of the study will facilitate a number of things. First, it will help to unveil the sort of relationship between liquidity and profitability in the most recent years. Second, this study is based on the banking sector, a very important financial intermediary in the economic system of the country. The results of the study are expected to contribute to the decision making of the banks related to liquidity decisions and increasing profitability. Third, to the best of our knowledge, previous studies on this issue in Turkey is not remarkable, therefore this study will ensure an added contribution in the literature; therefore, will be helpful to the policymakers and interest groups in understanding the importance of their relationships and formulating policies regarding liquidity and profitability accordingly. Finally, this study covered several ratios in measuring the relationship. Thus, it can be considered as a study in a bigger framework in respect of ratios covered for the study.

In the study five Liquidity ratios (Loan Deposit, Deposit Asset, Liquid Asset to TA, Liquid Asset to Short Term Liability and Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources Ratio) and two profitability ratios (Return on Assets and Return on Equity) have been used as a proxy of liquidity and profitability determinants respectively. We consider Liquidity ratios as predictors and profitability ratios as outcome variables. We collect 10 years' panel data from the Association of Banks of Turkey. We provide general information through some descriptive statistics. After that, we measure the correlation of liquidity ratios with the profitability ratios. Finally, we run the random effect model through EVIEWS 10 to make the study more noteworthy to the readers. Besides these, this study has a limitation on its sample size and period of study as it covers only 10 years' data of ten (10) selected banks. So more studies can be conducted in a broader framework.

2. LITERATURE REVIEW

Profitability and liquidity are very sensitive and crucial issues for banks. That is why these topics are always under close observation and a worthy research topic for the researchers. A good number of studies have been conducted on this topic beforehand. Molyneux and Thornton (1992) conducted a study on European countries for the period of 1986 to 1989. They did a regression test and their result did show a negative association between profitability and liquidity. They also uttered that cash holding results in reduced profitability as it contains opportunity cost. Bordeleau and Graham (2010), in their

working paper on large banks of the United States of America and Canada, investigated the influence of liquid assets on the profitability. They uttered that holding some liquid assets causes an increase in profitability but holding more causes a decrease in profitability. The result is in support of keeping a moderate amount of liquidity holding.

A number of studies have been conducted in Nigeria too. For example, a study by Adebayo et al. (2011) revealed a significant association of liquidity with profitability in their study on Nigerian commercial banks. In another study by Olagunju et al. (2011), researchers discovered a negative correlation between liquidity and profitability (if there is a rise in liquidity it causes a fall in profitability and vice versa). The authors used both primary and secondary data for their study and applied the Pearson correlation technique accordingly. Afterward, Ibe (2013) also revealed the influence of liquidity and profitability of Nigerian banks conducting a study on three randomly selected sample banks by regression analysis and concluded recognizing liquidity as a big issue for the banking industry of Nigeria. More recently, a study by Ikeora & Werigbelegha (2016) also reveals a positive association between liquidity and profitability. They use Time series data from 1989 to 2013 and run the Ordinary Least Squares (ODL) method to make the analysis.

A number of studies have been conducted in several other countries too. Lartey et al. (2013) discovered the association between liquidity and profitability of registered banks in the Ghana Stock Exchange. Using the data from 2005-2010, the authors found a very weak but positive association between liquidity and profitability. Al-Nimer, et al. (2013) in their study on fifteen Jordanian banks using data from 2005-2011 and applying simple regression model revealed that profitability in Jordanian banks is highly influenced by liquidity. Again, Sulieman Alshatti (2015) investigated the effect of liquidity management on the profitability of commercial banks of Jordan. The study covered thirteen commercial banks using data ranging from 2005-2012. Through regression analysis, they revealed that a rise in quick ratio and investment ratio results in a rise in the profitability of the banks too. Whereas, a rise in the capital ratio and the liquid assets ratio directs a fall in profitability. A study was done by Salim and Bilal (2016) on Oman, another Middle East country revealed a mixed result in their investigation on liquidity and profitability relationship. The authors conducted the study on four banks using five years' data ranging from 2010 to 2014. With multiple regression analysis, they discovered a significant correlation between the bank's Loans/ Total assets, Loans/ Deposits & short term liabilities, Bank loans to customer deposits/ Total assets and return on assets. On the other hand, there was an insignificant relationship between the Bank's liquidity position and net interest margin (NIM).

A number of studies have been found in Asian countries too. Arif and Anees (2012) investigated twenty-two banks of Pakistan from 2004 to 2009 to see the influence of liquidity risk on profitability. Their study showed that liquidity risks have a noteworthy influence on the profitability of the banks. Some other studies are also available in Pakistan. Maqsood et al. (2016) carried on research on 8 (eight) different banks. They found the existence of the expressive effect of liquidity on the profitability by using data ranging from 2004-2015 and employing regression and correlation tests in the study. Ahmad (2016) also measured the association of liquidity ratios with profitability. The author applied correlation and regression tests in the study and found a weak positive relationship between liquidity and profitability. Nabeel & Hussain (2017) inspected the effect of liquidity on profitability using 10 (Ten) years data ranging from 2006-2015. They discovered a positive association of interest coverage, capital adequacy and quick ratio with profitability and a negative association of current ratio with profitability through correlation and regression analysis.

Akter and Mahmud (2014) inspected the relationship between liquidity and profitability. They employed correlation and regression analysis and found no significant relationship between liquidity and profitability in Bangladesh.

Recently, a study by Almaqtari et al. (2019) in India examined the factors of profitability using panel data for the period of 2008 to 2017. Applying pooled, fixed, random effect models and panel correction standard error they find many factors that have a significant impact on profitability and liquidity ratio is one of them.

There are a number of studies in this area, but the results are inconclusive. Authors are interested to investigate the standing of Turkey in respect of profitability and liquidity relationship as to the best of the authors' knowledge no studies have been conducted based on Turkey covering as many ratios as they are interested to use as a proxy of liquidity and profitability measures in their study.

3. METHODOLOGY

3.1. Sample Size

This study has been conducted on 10 top banks of Turkey based on asset size. The banks have been selected from the list shared by the Association of Banks of Turkey (<https://www.tbb.org.tr>) as on 31.12.2017.

Table 1. Bank Names With Their Respective Asset Size

Sl. No.	Bank Name	Total Asset Size as on 31.12.2017 (in Million TL)
1	T.C. Ziraat Bank	434,275
2	Turkiye Is Bank	362,353
3	Turkiye Garanti Bank	325,232
4	Ak Bank	316,031
5	Turkiye Halk Bank	305,351
6	Yapi ve Kredi Bank	297,810
7	Turkiye Vakifler Bank	270,572
8	QNB Finas Bank	125,857
9	Deniz Bank	121,048
10	Turk Ekonomi Bank	85,758

Source: Association of Banks of Turkey

3.2. Data Design and Variable Determination

10 years' data ranging from 2008 to 2017 has been used to calculate the necessary ratios for the study. To conduct the study some liquidity ratios and profitability ratios have been taken into consideration. The ratios are presented in table no. 2:

Table 2. Liquidity Ratios

Sl. No.	Ratio (Variable) Name	Formula	Notation
1	Loan Deposit Ratio	Total Loans and Advances / Total Deposits*100	LDR
2	Deposit Asset Ratio	Total deposits / Total Assets*100	DAR
3	Liquid Asset to TA Ratio	Liquid assets /Total Assets*100	LATAR
4	Current Ratio/ Liquid Asset to Short term Liability Ratio	Liquid assets / Short term Liability*100	LASTLR
5	Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources Ratio	Liquid Assets / Deposits and Non-Deposit Resources*100	LADNDRR

Among the sample ratios, only Loan Deposit ratio and Deposit Asset ratio was calculated by the authors from the provided data. The rest of the ratios were directly picked up for analysis from the data bank of the Association of Banks of Turkey.

Table 3. Profitability Ratios

Sl. No.	Variable Name	Formula	Notation
1	Return on assets	Net Income/ Total Assets*100	ROA
2	Return on equity	Net Income/ Total Equity*100	ROE

To conduct the study available average ROA and average ROE have been collected from the data bank of the Association of Banks of Turkey.

Liquidity ratios have been considered as independent or predictor variables and profitability ratios have been considered as dependent or outcome variables.

3.3. Econometric methodology

We estimate the influence of liquidity variables on the profitability using 10 years’ panel data of 10 top Turkish banks based on the total assets size. We express the general form of the model in the following way:

$$\pi_{it}^* = \alpha + \beta X_{it}^* + \varepsilon_{it} \tag{1}$$

Here, π_{it}^* indicates profitability, α is the intercept, β is the coefficient to be estimated, X_{it}^* is the vector of liquidity and ε_{it} is the error term.

We can express the aforesaid variable as:

$$\text{Profitability} = f(\text{Liquidity}) \tag{2}$$

The elaborated form of the variable is:

$$(\text{ROA}, \text{ROE}) = f(\text{LDR}, \text{DAR}, \text{LATAR}, \text{LASTLR}, \text{LADNDRR}) \tag{3}$$

We design our specified model as:

$$\text{ROA} = \alpha + \beta \text{LDR}_{it} + \gamma \text{DAR}_{it} + \delta \text{LATAR}_{it} + \vartheta \text{LASTLR}_{it} + \lambda \text{LADNDRR}_{it} + \varepsilon_{it} \tag{4}$$

$$\text{ROE} = \alpha + \beta \text{LDR}_{it} + \gamma \text{DAR}_{it} + \delta \text{LATAR}_{it} + \vartheta \text{LASTLR}_{it} + \lambda \text{LADNDRR}_{it} + \varepsilon_{it} \tag{5}$$

In the above equations, i indicates individual sample bank, t indicates the year, $\beta, \gamma, \delta, \vartheta$ and λ are the respective coefficients of the explanatory variables and ε is the error term. Elaborations of other variables (dependent and independent) are already mentioned in table 2 and table 3 while presenting both profitability and liquidity ratios.

We estimate both fixed and random effect regression models. Moreover, we run the Hausman test to decide if fixed or random effect fits the study. In conducting the test, we assume that:

Null Hypothesis: The preferred model is Random Effect

Alternative Hypothesis: The model is Fixed Effect

According to the decision rule prescribed by Hausman; we decide to run The Random Effect on both the models as the p-values are larger than 5% and we cannot reject the null hypothesis.

4. RESULTS OF THE STUDY

4.1. Descriptive Analysis of the Study

Table 4 demonstrates the descriptive statistics of the variables. From the table, we can see that the Loan Deposit ratio has the uppermost average value. Whereas, ROA has the lowermost average value. Likewise, the Loan Deposit ratio has the highest standard deviation and ROA has the lowest standard deviation. Loan Deposit Ratio has also the greatest difference between Maximum and minimum value.

Table 4. Descriptive statistics of the sample data used in the study

Variable Names	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Loan Deposit Ratio	73.00	110.20	99.5700	11.65409
Deposit Asset Ratio	56.70	70.50	61.8700	4.90783
Liquid Asset to TA Ratio	19.70	34.40	27.4600	4.59812
Liquid Asset to Short term Liability Ratio	33.60	62.80	48.3900	8.14090
Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources Ratio	22.80	41.80	33.8100	5.38092
Return on Assets	1.20	2.10	1.7800	.30111
Return on Equity	12.40	22.40	16.3400	3.18126

4.1.1. Correlation Analysis

Table 5 demonstrates the summary of the results of the correlation analysis between predictor variables and outcome variables. Loan Deposit ratio exhibits a strong negative correlation with average ROA. It suggests that if Loan Deposit ratio increases average ROA decreases and vice-versa. Remaining four liquidity ratios, i.e. Deposit Asset ratio, Liquid Asset to TA ratio, Liquid Asset to Short Term Liability ratio and Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources ratio are showing weak positive correlation with average ROA, i.e. if there is an increase in the liquidity then there is also an increase in the average ROA. Moreover, the Loan Deposit ratio has a strong negative correlation with average ROE. Again, the Deposit Asset ratio has a strong positive correlation with average ROE. Liquid Asset to Short Term Liability ratio has a weak negative correlation ROE. The remaining predictor variables in the study (Liquid Asset to TA ratio and Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources ratio) are also showing a very weak negative relation with ROE.

Table 5. Correlation Matrix

	DAR	LADNDR	LASTLR	LATAR	LDR	ROA	ROE
DAR	1.000	-0.169	-0.260	-0.096	-0.807	0.347	0.604
LADNDR	-0.169	1.000	0.810	0.649	-0.254	0.220	-0.000
LASTLR	-0.260	0.810	1.000	0.768	-0.100	0.117	-0.107
LATAR	-0.096	0.649	0.768	1.000	-0.218	0.083	-0.046
LDR	-0.807	-0.254	-0.100	-0.218	1.000	-0.556	-0.693
ROA	0.347	0.220	0.117	0.083	-0.556	1.000	0.879
ROE	0.604	-0.000	-0.107	-0.046	-0.693	0.879	1.000

4.2. Empirical Findings of the Study

Before we do regression analysis, we employ the Hausman test in our study to decide whether random or fixed effect model is suitable for our study for unbiased estimates. The probability of Chi-Sq statistic for model one (ROA) and model 2 (ROE) are 0.09 and 0.57 which is greater than at 5% level of significance, therefore, we cannot reject the null hypothesis i.e. random effect is appropriate. Hence, we applied the random effect model for getting consistent estimates. Furthermore, to check the cross-section correlation among the regressors we applied the cross-section dependency test in our study. The results of the Breusch-Pagan LM test, Pesaran Scaled LM test and Pesaran CD test (Table 6) show that the probability value in all cases is less than 5% level of significance therefore we reject the null hypothesis and conclude that cross-section correlation prevails in the data.

Table 6. *Cross-Section Dependency Test*

	ROE (Statistic)	ROA (Statistic)
Breusch-Pagan LM	72.601***	97.671***
Pesaran Scaled LM	2.909***	5.552***
Pesaran CD	4.938***	7.015***

*** Significant at 1% level

For estimating the random effects, we used panel corrected standard errors methods to account for cross section correlation for robust estimates. We did our estimation in E-View 10 software which accounts for all stated econometric specification issues.

The result of our regression test is also summarized below in table no. 7. Loan Deposit Ratio has a significant negative influence on both ROE and ROA. It means that if Loan Deposit Ratio increases the ROE and ROA of the bank's decreases. Liquid Asset to Total Asset ratio is also showing a significant negative influence on both ROE and ROA. It means that if Liquid Asset to Total Asset ratio increases, both ROA and ROE decrease significantly. Deposit Asset Ratio is showing a negative influence on ROA and ROE. Therefore, if Deposit Asset Ratio increases it will result in a decrease in ROE and ROA. Here the influence is significant in the case of ROA but insignificant in the case of ROE. Moreover, Liquid Asset to Deposit and Non-Deposit Resources Ratio is screening a significant negative impact on ROE but insignificant positive impact on ROA. Lastly, Liquid Asset to Short Term Liability Ratio is showing a positive influence on both ROE and ROA but the influence is insignificant in both the cases. Generally, it can be summarized as liquidity ratios mostly affect profitability ratios negatively. The result is similar to the studies done by Molyneux and Thornton (1992) and Olagunju et al. (2011) which showed a negative influence of liquidity on profitability. The reason behind the outcome might be holding huge liquid assets for serving customers' demand. The result of the study is in support of the statements by Molyneux and Thornton (1992), Goddard et al (2004) and Bordeleau and Graham (2010) that holding high liquidity hampers the profitability.

Table 7. *Random effect model of the regression results showing the impact of liquidity variables on profitability regressors.*

Regressor	ROE	ROA
C	51.512*** (14.227)	6.171*** (1.697)
Loan Deposit Ratio	-0.242*** (0.048)	-0.025*** (0.005)
Deposit Asset Ratio	-0.077 (0.132)	-0.026* (0.014)
Liquid Asset to Total Asset Ratio	-0.144* (0.076)	-0.018* (0.010)
Liquid Asset to Short Term Liability Ratio	0.014 (0.041)	0.005 (0.006)
Liquid Asset to Deposit and Non-Deposit Resources Ratio	-0.086* (0.051)	0.001 (0.005)
Adj R ²	0.46	0.31
Prob (F-statistic)	0.000	0.000

*** significant at 1%, **significant at 5% and * significant at 10%

Additionally, adjusted R-squared value reveals that only 46% and 31% of the change in profitability ratios (ROE & ROA respectively) can be explained by liquidity ratios. It can be considered as logical because there are many other factors; some are specific to the banks and some are macroeconomic that have an impact on the profitability of banks.

5. CONCLUSION

The study attempted to measure the influence of liquidity on the profitability of Turkish banks. It was conducted on 10 (ten) biggest banks of Turkey based on asset size using panel data of 10 (ten) years ranging from 2008 to 2017. Loan Deposit, Deposit Asset, Liquid Asset to TA, Liquid Asset to Short Term Liability and Liquid Assets to Deposits and Non-Deposit Resources Ratio has been used as a dimension of liquidity and average ROA and ROE has been used as a dimension of profitability. Our extensive analysis reveals that Loan Deposit Ratio and Liquid Asset to Total Asset ratio do have a significant negative influence on both ROE and ROA. Deposit Asset Ratio does have a significant and negative influence on ROA but an insignificant and negative influence on ROE. Moreover, Liquid Asset to Deposit and Non-Deposit Resources Ratio shows a statistically significant but negative influence on ROE; in contrast an insignificant but positive impact on ROA. Our overall study shows that the liquidity position of the banks has an adverse effect on profitability. This might be because banks are holding liquidity more than their necessity.

In the future, more studies can be conducted on this topic using a larger sample size, including more or different ratios. Studies can also be carried on different types of banks like government banks, private banks, multinational banks, Islamic banks, etc. individually or collectively by comparing the standing and nature of the relationship of these factors between different types of banks.

REFERENCES

- Adebayo, M., Adeyanju, D. & Olabode, S. (2011), Liquidity management and commercial banks' profitability in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 2(7/8), 24-38. Retrieved from <http://www.iiste.org> on January 1st, 2020.
- Ahmad, R. (2016). A Study of relationship between liquidity and profitability of standard chartered bank Pakistan: Analysis of financial statement approach. *Global Journal of Management And Business Research*, 16(1-C), 76-82. Retrieved from <https://journalofbusiness.org/index.php/GJMBR/article/view/1927> on January 1st, 2020.
- Akter, A., & Mahmud, K. (2014). Liquidity-profitability relationship in Bangladesh banking industry. *International Journal of Empirical Finance*, 2(4), 143–151.
- Al Nimer, M., Warrad, L., & Al Omari, R. (2015). The impact of liquidity on Jordanian banks profitability through return on assets. *European Journal of Business and Management*, 7. Retrieved from Online website: www.iiste.org on January 1st, 2020.
- Almaqtari, F. A., Al-Homaidi, E. A., Tabash, M. I., & Farhan, N. H. (2019). The determinants of profitability of Indian commercial banks: A panel data approach. *International Journal of Finance & Economics*, 24(1), 168–185.
- Arif, A., & Nauman Anees, A. (2012). Liquidity risk and performance of banking system. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 20(2), 182–195.
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N. & Delis, M. D. (2005). Bank-specific, industry- specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Working Paper*, 25, 4-35. Retrieved from <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/32026/1/Bank-specific.pdf> on January 1st, 2020.
- Bordeleau, É., & Graham, C. (2010). The impact of liquidity on bank profitability. *Working Paper*, 38, 1-22. Retrieved from <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/12/wp10-38.pdf> on January 1st, 2020.
- Chukwunweike, V. (2014). The Impact of liquidity on profitability of some selected companies: the financial statement analysis (FSA) approach. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(5), 81-90. Retrieved from <https://www.iiste.org/Journals/index.php/RJFA/article/view/11414/11746> on January 1st, 2020.

- Goddard, J., Molyneux, P. & Wilson, J.O.S. (2004). Dynamics of growth and profitability in banking. *Journal of Money, Credit and Banking*, 36, 1069-1090.
- Ibe, S. O. (2013). The impact of liquidity management on the profitability of banks in Nigeria. *Journal of Finance and Bank Management*, 1(1), 37-48.
- Ikeora, J. J. E., & Werigbelegba, A. P. (2016). Liquidity management and banks' profitability In Nigeria (1989-2013): An empirical analysis. *Journal of Business Management and Economics*, 4(7), 01-05
- Lartey, V. C., Antwi, S., & Boadi, E. K. (2013). The relationship between liquidity and profitability of listed banks in Ghana. *International Journal of Business and Social Science*, 4(3), 48-56.
- Maqsood, T., Anwer, M. A., Raza, A., Ijaz, M., & Shouqat. U. (2016). Impact of liquidity management on profitability in banking sector of Pakistan. *International review of management and business research*, 5(2), 643-652.
- Molyneux, P., Thornton, J., 1992. Determinants of European Bank profitability. *Journal of Banking and Finance*, 6, 1173-1178
- Nabeel, M., & Hussain, S.M. (2017). Liquidity Management and its impact on banks profitability: A perspective of Pakistan. *International Journal of Business and Management Invention*, 6(5), 28-33.
- Nwaezeaku, N. C. (2006). *Theories and practice of financial management*. Owerri: Ever Standard Publishing.
- Olagunju, A., Olanrewaju, A., Olabode, D., & Samuel, O. (2011). Liquidity management and commercial banks' profitability in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 2(7-8), 24-39.
- Salim, B. F., & Z. O. Bilal. (2016). The impact of liquidity management on financial performance in Omani banking sector. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 14(1), 545-565.
- Sulieman Alshatti, A. (2015). The effect of the liquidity management on profitability in the Jordanian commercial banks. *International Journal of Business and Management*, 10(1), 62-71.

KOBİ'lerde Fonksiyonel Sorunların Performansa Etkisi: Tokat İli Örneği

Doç. Dr. Yücel Erol^{1*}
Mevlûde Başaran²

Geliş tarihi: 31.03.2020
Kabul tarihi: 09.05.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 403-428
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%
Bu makalede araştırma ve yayın
etiğine uyulmuştur.

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Türkiye, yucel.erol@gop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-8289-9106

²Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Türkiye, mevlude.basaran@kosgeb.gov.tr,
ORCID ID 0000-0002-9029-9281

* Sorumlu yazar

ÖZ

Dünyada olduğu gibi ülkemiz açısından da ekonomik ve sosyal yapının gelişmesi için KOBİ'ler çok önemli bir yere sahiptir. Ancak KOBİ'ler işletme fonksiyonları açısından pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, KOBİ'lerin karşılaştıkları fonksiyonel sorunları analiz ederek işletme performansına etkisini ölçmektir. Araştırma kapsamını KOSGEB Tokat İl Müdürlüğü veri tabanına kayıtlı imalat işletmeler oluşturmaktadır. Verilerin analizinden ulaşılan bulgulara göre işletme fonksiyonu kapsamında yönetim, pazarlama, üretim, finans alanları ile ilgili sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sorunların KOBİ'lerin performansını etkilediğine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'ler, Fonksiyonel Sorunlar, Performans

The Effect of Functional Problems on Performance in SMEs: Example of Tokat Province

Assoc. Prof. Dr. Yücel Erol^{1*}
Mevlûde Başaran²

First received: 31.03.2020

Accepted: 09.05.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7 **Pages:** 403-428

Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%

¹Tokat Gaziosmanpaşa University,
Turkey, yucel.erol@gop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-8289-9106

²Tokat Gaziosmanpaşa University,
Turkey, mevlude.basaran@kosgeb.gov.tr,
ORCID ID 0000-0002-9029-9281

* Corresponding Author

ABSTRACT

SMEs have a very important place for the development of the economic and social structure for our country as in the world. However, SMEs face many problems in terms of business functions. The purpose of this study is to analyze the functional problems faced by SMEs and measure their impact on business performance. The scope of the research is the manufacturing enterprises registered in the KOSGEB Tokat Provincial Directorate database. According to the findings obtained from the analysis of the data, it was determined that they had problems related to management, marketing, production, finance fields within the scope of business function. Statistically significant results have been reached regarding the fact that these problems affect the performance of SMEs.

Keywords: SMEs, Functional Issues, Performance

GİRİŞ

Günümüzde ülke ekonomileri için hayati bir öneme sahip olan KOBİ'ler, büyük işletmelerin çekirdeğini oluşturarak ekonomilere dinamizm kazandıran ve ülke ekonomilerinin ölçütü olan işletmelerdir. Bununla birlikte büyük işletmelerin ihtiyaç duydukları işlenmiş ya da yarı işlenmiş girdileri imal ederek, onların tamamlayıcısı pozisyonuna gelmektedirler. Böylece büyük işletmelerle işbirliği ve işbölümü içerisinde ekonomide yardımcı sanayi oluşturmaktadırlar. Tüm bunlar KOBİ'leri, ekonomilerin sürükleyicileri ve vazgeçilmezleri haline getirmektedir (Aypek, 2001, s. 145). Ekonomik büyüme noktasında başta AB, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya için Kobi'ler önemli bir öge olarak kabul edilmektedir. KOBİ'lere verilen önemin nedenlerine bakıldığında ekonomilerin güçlü olabilmesi için büyük işletmelerin yanında ülkelerin belkemiğini oluşturan KOBİ'lere de ihtiyaç duyulması ve büyük işletmeler için bir tamamlayıcı görevi görmeleri gerekmektedir. Ülkemizin sosyo-ekonomik ilerlemesi bakımından çok büyük paya sahip olan KOBİ'ler, dünya ekonomisinin olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin de dinamik ve ilgi çeken öğelerindedir. KOBİ'ler emek yoğun ve düşük seviyede yönetim giderleri ile çalışan, az sermaye kullanan, çabuk karar veren ve ucuz üretim gerçekleştiren ekonomik birimler olarak tanımlanabilir (Akgemci, 2001, s. 7). KOBİ'lerin bu yönleri dinamik, yenilikçi ve fırsatları zamanında değerlendirebilen işletmeler olmalarını sağlamaktadır. Ekonomik ve sosyal yapıda oldukça önemli bir yere sahip olmasına karşın küçük ve orta büyüklükte işletmeler, Türk ekonomisinin gündemine 1980'li yılların ortalarında girebilmiştir. Dünya Bankası ve uluslararası kalkınma örgütlerinin bu konudaki çalışmaları, sanayileşmiş ülke örnekleri ile Kobi'leri temsil eden meslek kuruluşlarının bu tür işletmelerin sistemin sağlıklı işleyişine katkısını artıracaklarını kavramış olmaları konuyu gündeme taşımıştır (Alpugan, 1998, s. 28-29). Ancak KOBİ'ler gereken ilgi ve önemi 1996 yılının KOBİ Yılı ilan edilmesi ile görmeye başlamışlardır. İşletmelerin kendine özgü yapılarından dolayı çözülmesi gereken sorunları bulunmaktadır. Çözülmesi gereken sorunlar için yapılacak her bir iyileştirme küçük sanayi işletmelerinin ülkemiz gelişmesine olan katkısını artıracaktır (Öztürk, 2007, s. 35). KOBİ'ler yönetim, pazarlama, üretim, finans, insan kaynakları, muhasebe gibi işletme fonksiyonları açısından birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Karşılaşılan bu sorunlar, KOBİ'lerin amaçlarının gerçekleştirilmesi, büyümesi ve sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir. Bu sorunların tespit edilerek, çözüm önerilerinin getirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu engelleri aşamayan işletmelerin başarılı olması günümüz yoğun rekabet ortamında zor görünmektedir. Bu çalışmada, Tokat ili imalat sanayinde faaliyet gösteren ve KOSGEB veri havuzunda yer alan 10 ve daha fazla çalışanı olan KOBİ'lerin işletme fonksiyonları açısından karşılaştıkları sorunların belirlenmesi ve bu sorunların işletmelerin performansına etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaçla ankete dayalı bir uygulamadan elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

1.Kavramsal Çerçeve ve Literatür Özeti

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de genel kabul görmüş ortak bir Kobi tanımına rastlanmamaktadır. Yine küçük işletmeleri belirlemek amacıyla kullanılan standart bir ölçüt bulunmamaktadır. Yapılan tanımlar ülkelerin sanayileşme düzeyine, pazar büyüklüğüne, işletmelerin faaliyet alanlarına ve kullanılan üretim tekniklerine bağlı olarak farklılık göstermekte, ayrıca aynı ülke içerisinde de bir bölgeden diğerine veya sektörler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Ülkelerin kalkınma düzeyleri ve sektörler arasındaki farklılık ortak bir tanımlamaya engel olmaktadır (Tunca ve Yüce, 2007, s. 46). Kobi'leri ifade etmek için kullanılan tanımlar ve ölçütler konusunda bilim adamları ve araştırmacılar arasında da görüş birliği bulunmamaktadır. Ülkeler arası çeşitli farklılıklar ortak tanım yapılmasına engel olurken, tanım yapılırken kullanılan ölçütlerin farklılığı ise pek çok tanımın kabul görmesini sağlamaktadır. Çünkü ülkelerin işletmeleri sınıflandırma anlayışlarının farklı olması ve zamana göre değişebilmesi, tanım için kullanılan kriterlerin farklı olması ayrı tanımların kabul görmesini sağlamaktadır (Taş, 2010, s. 30). Kobi tanımının yapılmasında çeşitli nicel ve nitel ölçütler kullanılmaktadır. Yapılan kimi tanımlar, bu nicel ve nitel ölçütlerin tamamına yakını kapsarken kimi tanımlar ise birkaç tane ölçütü içermektedir. Nicel ölçütler, işletme ile ilgili, rakamlarla ifade edilebilen değerleri temel almaktadır. İşletmelerin küçük, orta ve büyük işletmeler şeklinde sınıflandırılmalarında birçok ülkede daha fazla dikkate alınması, nicel ölçütleri önemli hale getirmektedir. KOBİ'lerin nicel ölçütler yardımıyla tanımlanması, birçok problemle boğuşan bu tür işletmelerin devlet teşvikleri ve çeşitli kuruluşların sağladığı desteklerden ne ölçüde

yararlanacaklarının tespitinde objektiflik sağlamaktadır (Çelik ve Kalaycı, 2007, s. 6). Kullanılan nicel ölçütler aynı ülkede, aynı anda, örgütsel yapılarca amaçlarına göre değişiklik gösterebilirken, zamanla değişikliğe uğrayabilmektedirler. Bu nedenle nicel ölçütler küçük işletme tanımının yapılmasını olanaksız hale getirir. Bu sıkıntıların giderilebilmesi için Kobi'lerin tanımlanmasında sadece nicel ölçütler değil bunun yanı sıra sayısal olarak ifade edilmeyen nitel ölçütlerde kullanılmaktadır(Kulakoğlu, 2013, s.13). Bu çalışmada, 19/10/2005 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla çıkarılan, 18/11/2005 tarihli ve 25997 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2005/9617 Karar sayılı, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik'e göre; Küçük ve orta büyüklükte işletme (KOBİ): İki yüz elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yüz yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan ve bu Yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimleri veya girişimleri ifade eder (30/4/2018 tarihli ve 2018/11828 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki Yönetmeliğin 1 inci maddesiyle değiştirilen güncel tanım) kullanılmıştır (www.resmigazete.gov.tr/2005/11/20051118.htm).

Konuyla ilgili akademik anlamda uygulamalı çalışmalar incelendiğinde; Akgemci (2001), Mali olanakların yetersiz olduğunu, profesyonel yönetim anlayışına gereken önemin verilmediğini, KOBİ mevzuatı ve uygulamaların bürokratik engel olarak görüldüğünü belirlemiştir. Asal (2001), KOBİ'lerin örgütlenme ve yönetim sorunu, üretimde meydana gelen sorunlar, üretimin de etkisinde olan hammadde ve tedarik sorunları ve tüm bu sorunların temel nedeni olan finansman sorunu yaşadıklarını belirlemiştir. Özgener(2003), Büyüme sürecindeki KOBİ'lerin yönetim ve organizasyon sorunları belirlemek amacıyla Nevşehir Un Sanayii işletmeleri üzerine yaptığı çalışmada KOBİ'lerin büyüme sürecindeki yönetim ve organizasyon sorunları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda işletmelerin yönetim tarzı, personel tedariki ve eğitimi, organizasyon yapıları, planlama becerileri, yetki devri, karar verme, kurumsallaşma, kalite anlayışı ve büyüme konusundaki eğilimlere ilişkin bulgular elde edilmiştir. Torlak ve Uçkun(2005), Eskişehir'deki KOBİ'lerin pazarlama ve finansman sorunları üzerine yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, işletmelerin en ciddi finansman sorunlarının nakit para sıkıntısı, piyasa durgunluğu ve kredi faizlerinin yüksekliği olduğu, pazarlama sorunları bakımından ise işletmelerin yeni ürün geliştirme güçlüğü, tüketici tercihlerinin hızlı değişimi ve rakiplerin fiyat anlaşmaları sorunlarıyla ağırlıklı olarak karşı karşıya oldukları tespit etmişlerdir. Özkanlı ve Namazalieva(2006), Kırgızistan'daki KOBİ'lerin karşılaştıkları yönetim sorunlarını belirleyerek çözüm önerileri geliştirmek amacıyla yaptıkları saha araştırmasında,Kobi'lerin büyük kısmında profesyonel yönetici istihdam edilmediği, planlamanın uzmanlar tarafından yapılmadığı, örgütlemenin basit ve biçimsel olmadığı, bilinçli personel seçimi olmadığından kalifiye personel istihdamında zorlukların bulunduğu, mevcut personel eğitimine önem verilmediği, yönetimin yöneltme fonksiyonunun kısmen gerçekleştirildiği, denetimin sahip yöneticiler tarafından yapıldığı saptanmışlardır. Çelik ve Karadal (2007), “Pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi” ve “ürün ve hizmetlerin fiyatlandırılması” sorunlarının “genel olarak işletmenin performans düzeyi” üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Akbulut (2007), Finansal sorunların KOBİ'lerin öncelikli sorunu olduğunu belirlemiştir. Serinkan ve Cabar(2008), KOBİ'lerin yönetim ve organizasyon sorunları üzerine Denizli'deki tekstil işletmeleri üzerine yaptıkları çalışmada, planlama, uyumlaştırma, denetim, yetki devri, karar alma, organizasyona, kurumsallaşma, insan kaynakları ve eğitime ilişkin sorunlara yönelik bulgular elde etmişlerdir. Kahraman (2012), KOBİ'lerin çoğunluğunun finansal sorun yaşadığını, bu finansal sorunlarını bankalar aracılığı ile aşmaya çalıştıklarını ve çözüm için finansman araçları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada, işletme fonksiyonları olan yönetim, pazarlama, üretim ve finans kapsamında karşılaşılan sorunlara yer verilmiş ve aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁:Kobi'lerin organizasyon fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.'

H₂: Kobi'lerin yöneltme fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

H₃:Kobi'lerin koordinasyon fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

H₄: Kobi'lerin denetim(kontrol) fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

H₅: Kobi'lerin pazarlama fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

H₆:Kobi'lerin üretim fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

H₇: Kobi'lerin finans fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

2.Kobilerin İşletme Fonksiyonları Açısından Karşılaştıkları Sorunların Performansa Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Çalışma KOBİ'lerin işletme fonksiyonları açısından karşılaştıkları sorunların işletmelerin performansına etkisini ölçmek amacıyla yapılan ankete dayalı uygulamadan oluşmaktadır. Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, yöntemi ve kapsamı, verilerin toplanması, değerlendirilmesi, hipotezleri ve araştırmadan elde edilen bulgular yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, imalat sanayinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin işletme fonksiyonları açısından karşılaştığı sorunların işletmelerin performansına etkisini ölçmektir. Bu konuda yapılan çalışmaların ülkemizde sınırlı olduğu da dikkate alındığında çalışmanın ilgili literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

2.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın ana kütesini KOSGEB Tokat il Müdürlüğü veri tabanına kayıtlı 10 ve daha fazla çalışan olan ve imalat sanayinde faaliyet gösteren 95 küçük ve orta büyüklükte işletme oluşturmaktadır. 2019 yılı Şubat ayı başı itibariyle toplam 95 işletmenin 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait KOSGEB KOBİ Bilgi Beyannamelerinin onaylı olduğu belirlenmiştir. KOSGEB desteklerinden yararlanabilmek için bir işletmenin güncel KOBİ Bilgi Beyannamesinin onaylı olması gerekmektedir. 2015, 2016 ve 2017 yıllarının seçilmesinin nedeni bu yıllara ait beyannameleri onaylı olan işletmelerin veri tabanında aktif olmalarından dolayıdır. Örneklem alınmamış tam sayım yapılmış olup 95 işletmenin tamamına anket gönderilmiştir. Toplam 67 işletmeden(%70 oranında) geri dönüş sağlanmıştır. Bu araştırmada kullanılan yaklaşımı betimleyici bir yaklaşımdır. Betimleyici yaklaşım verilen bir durumu aydınlatmak, değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için yürütülür. Bu tür araştırmalarda asıl amaç incelenen durumu etraflıca tanımlamak ve açıklamaktır. Bu araştırmalarda incelenen olayın özellikleri, şartları bozulmadan, inceleme yapılan ortamda herhangi bir değişiklik yapmadan araştırmalar yürütüldüğü için araştırmacılar tarafından genelde tercih edilmektedir. Betimsel analizde farklı kişilerin aynı soru hakkında farklı düşüncelerinin görüşülenlerden elde edildiği tarzda aktarılır (Altunışık vd.2010, s.322). Bu yaklaşımda hipotezlerin test edilmesi amaçlanmaktadır.

3.Bulgular ve Değerlendirme

3.1.Demografik Özellikler

Araştırma kapsamı içerisinde yer alan işletmelerde sahip/yöneticilerin yaşlarına, cinsiyetlerine, öğrenim seviyelerine, pozisyonlarına, işletmedeki çalışma sürelerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgularda yaş dağılımına göre; katılımcıların ; % 25,4'ü 21-30, % 46,3'ü 31-40, % 26,9'u 41-50 ve % 1,5'i 51 ve üzeri yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Cinsiyetlerine göre, katılımcıların % 77,6'sı erkek, % 22,4 kadındır. Öğrenim seviyesine göre; lise ve dengi düzeyde eğitim alanlar % 19,4 oranında, ön lisans düzeyinde eğitim alanlar % 26,9 oranında, lisans düzeylerinde eğitim alanlar % 43,3 ve lisansüstü düzeyde eğitim alanlar ise % 10,4 oranında dağılmaktadır. İşletmedeki

pozisyonlarına göre; işletme sahibi/ortağı olanlar % 37,3, yönetici sınıfında olanlar (müdür/müdür yardımcısı, genel koordinatör, mühendis, muhasebe sorumlusu ve satış pazarlama sorumlusu) % 62,7 oranında dağılmaktadır. İşletmedeki çalışma sürelerine göre; 1-5 yıl arası % 37,3, 6-10 yıl arası % 41,9 ve 11-15 yıl arası % 10,4 ve 15 yıl üzeri olanlar %10,4 oranında dağılmaktadır.

İşletmelerin çalışan sayılarına, sektördeki faaliyet sürelerine, hukuki yapılarına ve sektörüne ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca işletmelerin aile işletmesi olup olmadıkları, kaçınıcı nesil tarafından yürütüldükleri, üst düzeyde çalışan aile üyesi sayısı bilgileri elde edilmiştir. İşletme bünyesinde çalışan sayısına göre; 10-49 kişi arasında çalışana sahip olanlar % 79,1, 50-149 kişi arasında çalışana sahip olanlar % 17,9, 150-249 kişi arasında çalışana sahip olanlar % 3 oranında dağılmaktadır. İşletmenin sektördeki faaliyet süresine (firma yaşı) göre; 5 yıldan az süredir faaliyet gösterenler % 6, 6-10 yıl arasında faaliyet gösterenler % 10,4, 11-15 yıl arasında faaliyet gösterenler % 26,9 ve 16 yıl üzerinde faaliyet gösterenler % 56,7 oranında dağılmaktadır. Hukuki yapısına göre; şahıs işletmesi olanlar % 4,5 limited şirket olanlar % 80,6, anonim şirket olanlar % 14,9 oranında dağılmaktadır. Aile işletmesi olup olmamasına göre; aile işletmesi olanlar % 53,7, aile işletmesi olmayanlar % 46,3 oranında dağılmaktadır. İşletmenin kaçınıcı nesil tarafından yönetildiğine göre; 1. nesil olanlar % 47,2, 2. nesil olanlar % 30,6, 1. ve 2. nesil beraber olanlar % 13,9, 3. nesil olanlar % 8,3 oranında dağılmaktadır. Üst düzeyde çalışan aile üyesi sayısına göre; 1 olanlar % 14,7, 2 olanlar % 55,9, 3 olanlar % 8,8, 4 olanlar % 11,8, 5 olanlar % 2,9 ve 6 olanlar % 5,9 oranında dağılmaktadır. İşletmenin hangi alanda faaliyette bulunduğuna göre; gıda-içki ve tütün alanında faaliyette bulunanlar % 20,9, orman ürünleri ve mobilya alanında faaliyette bulunanlar % 11,9, dokuma-giyim eşyası ve deri alanında faaliyette bulunanlar % 23,9, metal alanında faaliyette bulunanlar % 6, taş ve toprağa dayalı alanda faaliyette bulunanlar % 20,9, kimya-petrol-kömür-kauçuk ve plastik alanında faaliyette bulunanlar % 8,9, metal eşya-makine, teçhizat ulaşım araçları, ilmi ve mesleki ölçme aletleri alanında faaliyette bulunanlar % 7,5 oranında dağılmaktadır.

3.2.Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyinin belirlenmesi için güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alfa katsayısı elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan likert ölçekli soruların geneli için Cronbach Alfa katsayısı 0,869 olarak elde edilmiştir.

3.3. İşletme Fonksiyonu İle İlgili Bulgular

3.3.1.Yönetim Fonksiyonu

Planlama fonksiyonu ile ilgili olarak işletmelere birden çok seçenekli olan sorulara verilen cevaplara göre; planlama yapanlar % 95,5 oranında, planlama yapmayanlar % 4,5 oranında dağılmaktadır. Planlamanın kim tarafından yapıldığı bilgisine göre; işletme sahibi tarafından yapılanlar % 35,9 oranında, üst yönetim tarafından yapılanlar % 46,9 oranında, planlama departmanı tarafından yapılanlar % 14,1 oranında ve diğer (üretim müdürü, mali müşavir) % 3,1 oranında dağılmaktadır. İşletme faaliyetlerinde planlama yapılmama nedenlerine göre; “içinde bulunulan koşullar (ekonomik kriz, siyasal iktidarsızlık) planlama yapmayı olanaksız duruma getirmektedir” diyenler % 66,7 oranında, “işletmede uzun dönemli planlama yapacak uzmanlar bulunmamaktadır” diyenler % 33,3 oranında dağılmaktadır.

KOBİ'lere uygulanan ankete bağlı olarak likert ölçeğinde sorulan sorulardan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerde regresyon analizi ve ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında çalışmada oluşturulan hipotezlerin desteklenip desteklenmediği açıklanmıştır.

H₁:KOBİ'lerin organizasyon fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 1. Organizasyon İfadelerine Katılım Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel Performans ve Başarı F=2,526; p=0,038 R ² =0,172	Sabit	2,582	0,530		4,875	0,000
	İşletmede açık ve net olarak hazırlanmış bir organizasyon şeması mevcuttur	-0,400	0,254	-0,402	-1,572	0,121
	İşletmede açık ve net bir şekilde hazırlanmış iş tanımları mevcuttur	0,698	0,217	0,702	3,220	0,002
	İşletmemizde alt kademedeki yöneticiler üst düzey yöneticilere görüş ve önerileri ile destek olur.	0,099	0,186	0,101	0,535	0,595
	Aile üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumlulukları sınırlıdır	-0,136	0,097	-0,175	-1,402	0,166
	Yönetim, profesyonel yöneticilere devredilmiştir	-0,122	0,104	-0,183	-1,177	0,244

Organizasyon ile ilgili ifadelerin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir (F=2,526; p<0,05). Model içerisindeki parametrelerin anlamlılık düzeyi incelendiğinde; “işletmede açık ve net bir şekilde hazırlanmış iş tanımları mevcuttur” ifadesine katılım düzeyinin işletmenin genel performans ve başarısı üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin olduğu görülmektedir.

H₂: KOBİ'lerin yöneltme fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 2. Yöneltme İfadelerine Katılım Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel Performans ve Başarı F=1,893; p=0,123	Sabit	3,310	0,600		5,518	0,000
	İşletmemizde emirler sözlü olarak verilir	-0,156	0,110	-0,194	-1,421	0,160

R ² =0,028	İşletmemizde emirler yazılı olarak ve yönergelere başvurularak verilir	-0,082	0,116	-0,096	-0,708	0,482
	Çalışanlar maddi ve/veya manevi karşılık verilmeksizin her türlü emri yerine getirmek zorundadırlar	-0,096	0,101	-0,122	-0,950	0,346
	Etkili ve verimli personele yaptıkları katkı oranında maddi ve/veya manevi karşılıklar vererek motivasyonlarını sağlarım	0,269	0,144	0,242	1,868	0,066

Yöneltme ile ilgili ifadelerin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir (F=1,893; p>0,05). Diğer bir ifade ile yöneltme ile ilgili ifadelere katılım düzeyinin işletme genel performans ve başarısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

H₃:KOBİ'lerin koordinasyon fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 3. Koordinasyon İfadelerine Katılım Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel Performans ve Başarı F=2,197; p=0,120 R ² =0,064	Sabit	1,868	0,686		2,722	0,008
	İşletmenin geleceği ile ilgili amaç, plan ve programları uyum içerisindedir	-0,079	0,263	-0,065	-0,302	0,764
	İşletmenin farklı bölümlerinin görevleri ve faaliyetleri arasında birlik ve uyum sağlanmış, iş bölümü yapılmıştır	0,421	0,299	0,305	1,409	0,164

Koordinasyon ile ilgili ifadelerin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir (F=2,197; p>0,05). Diğer bir ifade ile koordinasyon ile ilgili ifadelere katılım düzeyinin işletme genel performans ve başarısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır

H₄:KOBİ'lerin denetim(kontrol) fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 4. Denetim (Kontrol) İfadelerine Katılım Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart olmayan katsayılar		Standart katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel Performans ve Başarı F=8,812; p=0,000 R ² =0,216	Sabit	1,979	0,518		3,819	0,000
	Denetimde yazılı belgeler, istatistiki veriler, raporlar ve analizler dikkate alınır	0,475	0,119	0,448	4,006	0,000
	İşletme denetim sürecini kendi düşünce ve yorumlarıma göre gerçekleştiririm	-0,169	0,092	-0,204	-1,826	0,073

Denetim ile ilgili ifadelerin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir (F=8,812; p<0,05). Model içerisinde bulunan parametrelerin anlamlılık düzeyi incelendiğinde; “Denetimde yazılı belgeler, istatistiki veriler, raporlar ve analizler dikkate alınır” ifadesine katılım düzeyi arttıkça, işletmenin genel başarı ve performans düzeyinin de anlamlı düzeyde arttığı görülmektedir. “İşletme denetim sürecini kendi düşünce ve yorumlarıma göre gerçekleştiririm” ifadesine katılım düzeyinin ise işletme genel performans ve başarısı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

3.3.2.Pazarlama Fonksiyonu

H₅.KOBİ'lerin pazarlama fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 5. Pazarlama İfadelerine Katılım Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart olmayan katsayılar		Standart katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel Performans ve Başarı F=1,145; p=0,347 R ² =0,170	Sabit	3,850	0,588		6,548	0,000
	Pazar bulma güçlüğü çekmekteyiz	-0,086	0,122	-0,107	-0,705	0,484
	Yoğun rekabet ortamından etkilenmekteyiz	-0,245	0,208	-0,283	-1,178	0,244
	Piyasadaki fiyat istikrarsızlığından etkilenmekteyiz	0,205	0,205	0,215	1,003	0,320
	Kalite düşüklüğü ile oluşan problemler yaşamaktayız	-0,149	0,127	-0,198	-1,170	0,247

Yetersiz reklam ve promosyondan etkilenmekteyiz	0,069	0,139	0,088	0,496	0,622
Dağıtım kanallarıyla ilgili problemler yaşamaktayız	0,093	0,159	0,116	0,584	0,561
Satış elemanlarının etkin olmamasından dolayı problem yaşamaktayız	-0,157	0,144	-0,214	-1,094	0,279
Ambalajlama ve paketleme sorunları yaşamaktayız	0,182	0,143	0,243	1,269	0,210
Markalaşma konusunda zorluk çekiyoruz	-0,091	0,145	-0,128	-0,627	0,533
Hammadde temininde zorluk çekmekteyiz	-0,012	0,154	-0,015	-0,079	0,937

Pazarlama ile ilgili ifadelerin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir ($F=1,145$; $p>0,05$). Diğer bir ifade ile pazarlama ile ilgili ifadelerle katılım düzeyinin işletme genel performans ve başarısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.3. Üretim Fonksiyonu

H_6 , KOBİ'lerin üretim fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 6. Üretim Sorunları Yaşama Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart olmayan katsayılar		Standart katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	B		
Genel Performans ve Başarı $F=2,349$; $p=0,025$ $R^2=0,235$	Sabit	2,972	0,410		7,254	0,000
	Yerli ve ithal hammadde yetersizlikleri	0,089	0,199	0,105	0,445	0,658
	Hammadde tedarik süresinin uzun olması	0,076	0,200	0,085	0,381	0,705
	Hammadde maliyetlerinin yüksek olması	-0,461	0,155	-0,520	-2,967	0,004*
	Üretim teknolojisinin eski olması	0,291	0,153	0,326	1,899	0,063
	Kalifiye eleman yetersizliği	0,033	0,137	0,038	0,239	0,812

Üründe istenen kalite standardını karşılayamama	-0,230	0,182	-0,264	-1,263	0,212
Stoklardaki artışlar	0,137	0,155	0,156	0,887	0,379
Teslimatta gecikmeler	-0,308	0,202	-0,357	-1,525	0,133
Kapasite kullanımı ile ilgili sorunlar	0,426	0,171	0,503	2,484	0,016*

Üretim ile ilgili sorun yaşama düzeyinin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F=2,349$; $p<0,05$). Model içerisindeki parametrelerin anlamlılık düzeyi incelendiğinde; hammadde maliyetlerinin yüksek olması ve kapasite kullanım oranı ile ilgili sorun yaşama durumunun işletmenin genel performans ve başarısı üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin olduğu görülmektedir.

3.3.4.Finans Fonksiyonu

H₇: KOBİ'lerin finans fonksiyonu açısından karşılaştıkları sorunlar işletmenin genel performansını etkiler.

Tablo 7. Finansal Sorun Yaşama Düzeyinin Performansa Etkisi

		Standart olmayan katsayılar		Standart katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
Genel performans ve başarı $F=1,402$; $p=0,215$ $R^2=0,146$	Sabit	2,533	0,871		2,907	0,005
	Kredi bulamamak	-0,319	0,162	-0,450	-1,969	0,054
	Kredi maliyetinin yüksekliği	0,095	0,140	0,128	0,675	0,502
	Alacakların zamanında tahsil edilememesi	0,300	0,196	0,244	1,527	0,132
	İşletme sermayesi yetersizliği	0,033	0,245	0,036	0,134	0,894
	Öz kaynakların yetersizliği	-0,010	0,200	-0,012	-0,052	0,959
	Maliyetlerin yüksekliği	-0,059	0,216	-0,047	-0,273	0,786
	Teminata verilen çek ve senetlerin vadesinden önce tahsili	-0,031	0,123	-0,044	-0,251	0,803
	Teşviklerin azaltılması	0,110	0,138	0,120	0,799	0,428

Finans ile ilgili sorun yaşama düzeyinin bağımsız, işletme performans ve başarı düzeyinin ise bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan genel performans ve başarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Regresyon modelinin anlamlılık düzeyi incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir ($F=2,526$; $p>0,05$).

Diğer bir ifade ile finans ile ilgili sorun yaşama düzeyinin işletme genel performans ve başarısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yöneltilme ile ilgili ifadelere katılım düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H₈:Yöneltilme sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 8. Yöneltilme İle İlgili İfadelere Katılım Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
İşletmemizde emirler sözlü olarak verilir	Kesinlikle Katılmıyorum	2	8,0%	2	4,8%	5,108	0,276
	Katılmıyorum	4	16,0%	11	26,2%		
	Kararsızım	8	32,0%	5	11,9%		
	Katılıyorum	10	40,0%	20	47,6%		
	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	4	9,5%		
İşletmemizde emirler yazılı olarak ve yönergelere başvurularak verilir	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	3	7,1%	3,228	0,52
	Katılmıyorum	4	16,0%	3	7,1%		
	Kararsızım	7	28,0%	8	19,0%		
	Katılıyorum	12	48,0%	23	54,8%		
	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	5	11,9%		
Çalışanlar maddi ve/veya manevi karşılık verilmeksizin her türlü emri yerine getirmek zorundadırlar	Kesinlikle Katılmıyorum	2	8,0%	5	11,9%	4,989	0,288
	Katılmıyorum	4	16,0%	11	26,2%		
	Kararsızım	9	36,0%	12	28,6%		
	Katılıyorum	10	40,0%	10	23,8%		
	Kesinlikle Katılıyorum	0	0,0%	4	9,5%		
Etkili ve verimli personele yaptıkları katkı oranında	Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0%	0	0,0%	1,418	0,701

maddi ve/veya manevi karşılıklar vererek motivasyonlarını sağlamak zorundadırlar	Katılmıyorum	1	4,0%	3	7,1%		
	Kararsızım	5	20,0%	8	19,0%		
	Katılıyorum	16	64,0%	22	52,4%		
	Kesinlikle Katılıyorum	3	12,0%	9	21,4%		

Ki-kare analizi sonuçlarına göre yöneltme ile ilgili ifadeler katılım düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Koordinasyon ile ilgili ifadeler katılım düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H₉:Koordinasyon sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 9. Koordinasyon İle İlgili İfadelere Katılım Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
İşletmenin geleceği ile ilgili amaç, plan ve programları uyum içerisindedir	Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0%	1	2,4%	5,408	0,248
	Katılmıyorum	2	8,0%	0	0,0%		
	Kararsızım	4	16,0%	4	9,5%		
	Katılıyorum	17	68,0%	30	71,4%		
	Kesinlikle Katılıyorum	2	8,0%	7	16,7%		
İşletmenin farklı bölümlerinin görevleri ve faaliyetleri arasında birlik ve uyum sağlanmış, iş bölümü yapılmıştır	Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0%	0	0,0%	4,105	0,250
	Katılmıyorum	1	4,0%	1	2,4%		
	Kararsızım	3	12,0%	2	4,8%		
	Katılıyorum	19	76,0%	28	66,7%		
	Kesinlikle Katılıyorum	2	8,0%	11	26,2%		

Ki-kare analizi sonuçlarına göre koordinasyon ile ilgili ifadeler katılım düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Kontrol ile ilgili ifadeler katılım düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H₁₀: Kontrol sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 10. Kontrol İle İlgili İfadelere Katılım Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
Denetimde yazılı belgeler, istatistiki veriler, raporlar ve analizler dikkate alınır	Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0%	1	2,4%	11,268	0,024*
	Katılmıyorum	4	16,0%	0	0,0%		
	Kararsızım	4	16,0%	5	11,9%		
	Katılıyorum	16	64,0%	26	61,9%		
	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	10	23,8%		
İşletme denetim sürecini kendi düşünce ve yorumlarıma göre gerçekleştiririm	Kesinlikle Katılmıyorum	2	8,0%	3	7,1%	7,565	0,109
	Katılmıyorum	2	8,0%	10	23,8%		
	Kararsızım	3	12,0%	12	28,6%		
	Katılıyorum	17	68,0%	15	35,7%		
	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	2	4,8%		

*p<0,05

Ki-kare analizi sonuçlarına göre; “Denetimde yazılı belgeler, istatistiki veriler, raporlar ve analizler dikkate alınır” ifadesine katılım düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır (p<0,05).

“Denetimde yazılı belgeler, istatistikî veriler, raporlar ve analizler dikkate alınır” ifadesine işletme sahibi/ortağı olanlardan, katılmayanların oranı %16, kararsızların oranı ise %16’dır. Katılıyorum cevabı verenlerin oranı %64 iken kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin oranı %4’tür. Yönetici olanlardan kesinlikle katılmayanların oranı %2,4, kararsızların oranı ise %11,9’dur. Katılıyorum cevabı verenlerin oranı %61,9 iken kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin oranı %23,8’dir.

H₁₁:Pazarlama sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Pazarlama ile ilgili ifadeler katılım düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

Tablo 11. Pazarlama İle İlgili İfadelere Katılım Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon		Ki-kare	p
--	--	----------------------	--	---------	---

		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
Pazar bulma güçlüğü çekmekteyiz	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	2	4,8%	1,776	0,777
	Katılıyorum	7	28,0%	9	21,4%		
	Fikrim Yok	2	8,0%	8	19,0%		
	Katılmıyorum	13	52,0%	19	45,2%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	2	8,0%	4	9,5%		
Yoğun rekabet ortamından etkilenmekteyiz	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	2	4,8%	1,043	0,903
	Katılıyorum	2	8,0%	3	7,1%		
	Fikrim Yok	4	16,0%	5	11,9%		
	Katılmıyorum	12	48,0%	25	59,5%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	6	24,0%	7	16,7%		
Piyasadaki fiyat istikrarsızlığından etkilenmekteyiz	Kesinlikle Katılıyorum	0	0,0%	2	4,8%	4,338	0,362
	Katılıyorum	3	12,0%	1	2,4%		
	Fikrim Yok	1	4,0%	3	7,1%		
	Katılmıyorum	14	56,0%	27	64,3%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	7	28,0%	9	21,4%		
Kalite düşüklüğü ile oluşan problemler yaşamaktayız	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	4	9,5%	1,981	0,739
	Katılıyorum	6	24,0%	14	33,3%		
	Fikrim Yok	5	20,0%	7	16,7%		
	Katılmıyorum	11	44,0%	13	31,0%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	2	8,0%	4	9,5%		
Yetersiz reklam ve	Kesinlikle	2	8,0%	2	4,8%	1,247	0,87

promosyondan etkilenmekteyiz	Katılıyorum						
	Katılıyorum	6	24,0%	12	28,6%		
	Fikrim Yok	4	16,0%	7	16,7%		
	Katılmıyorum	12	48,0%	17	40,5%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	4	9,5%		
Dağıtım kanallarıyla ilgili problemler yaşamaktayız	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	4	9,5%	2,444	0,655
	Katılıyorum	7	28,0%	7	16,7%		
	Fikrim Yok	6	24,0%	12	28,6%		
	Katılmıyorum	10	40,0%	15	35,7%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	4	9,5%		
Satış elemanlarının etkin olmamasından dolayı problem yaşamaktayız	Kesinlikle Katılıyorum	1	4,0%	4	9,5%	2,332	0,675
	Katılıyorum	9	36,0%	15	35,7%		
	Fikrim Yok	3	12,0%	9	21,4%		
	Katılmıyorum	9	36,0%	10	23,8%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	3	12,0%	4	9,5%		
Ambalajlama ve paketleme sorunları yaşamaktayız	Kesinlikle Katılıyorum	2	8,0%	5	11,9%	3,652	0,455
	Katılıyorum	5	20,0%	13	31,0%		
	Fikrim Yok	8	32,0%	10	23,8%		
	Katılmıyorum	9	36,0%	9	21,4%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	5	11,9%		
Markalaşma konusunda zorluk çekiyoruz	Kesinlikle Katılıyorum	2	8,0%	6	14,3%	3,983	0,408
	Katılıyorum	6	24,0%	14	33,3%		
	Fikrim Yok	3	12,0%	6	14,3%		

	Katılmıyorum	13	52,0%	12	28,6%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	4	9,5%		
Hammadde temininde zorluk çekmekteyiz	Kesinlikle Katılıyorum	2	8,0%	2	4,8%	2,707	0,608
	Katılıyorum	5	20,0%	9	21,4%		
	Fikrim Yok	5	20,0%	12	28,6%		
	Katılmıyorum	12	48,0%	14	33,3%		
	Kesinlikle Katılmıyorum	1	4,0%	5	11,9%		

Ki-kare analizi sonuçlarına göre pazarlama ile ilgili ifadelerle katılım düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Üretim ile ilgili sorun yaşama düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H_{12} : Üretim sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Üretim İle İlgili Yaşanan Sorun Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
Yerli ve ithal hammadde yetersizlikleri	Çok sorun yaşıyoruz	1	4,0%	5	11,9%	3,325	0,344
	Yaşıyoruz	14	56,0%	19	45,2%		
	Kararsızım	1	4,0%	6	14,3%		
	Pek yaşamıyoruz	9	36,0%	12	28,6%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Hammadde tedarik süresinin uzun olması	Çok sorun yaşıyoruz	0	0,0%	3	7,1%	3,712	0,294
	Yaşıyoruz	14	56,0%	19	45,2%		
	Kararsızım	2	8,0%	8	19,0%		
	Pek yaşamıyoruz	9	36,0%	12	28,6%		

	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Hammadde maliyetlerinin yüksek olması	Çok yaşıyoruz	3	12,0%	13	31,0%	6,917	0,075
	Yaşıyoruz	16	64,0%	20	47,6%		
	Kararsızım	0	0,0%	4	9,5%		
	Pek yaşamıyoruz	6	24,0%	5	11,9%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Üretim teknolojisinin eski olması	Çok yaşıyoruz	1	4,0%	4	9,5%	3,752	0,289
	Yaşıyoruz	12	48,0%	16	38,1%		
	Kararsızım	3	12,0%	12	28,6%		
	Pek yaşamıyoruz	9	36,0%	10	23,8%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Kalifiye eleman yetersizliği	Çok yaşıyoruz	3	12,0%	7	16,7%	1,66	0,646
	Yaşıyoruz	15	60,0%	21	50,0%		
	Kararsızım	1	4,0%	5	11,9%		
	Pek yaşamıyoruz	6	24,0%	9	21,4%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Üründe istenen kalite standardını karşılayamama	Çok yaşıyoruz	0	0,0%	4	9,5%	4,186	0,242
	Yaşıyoruz	13	52,0%	15	35,7%		
	Kararsızım	3	12,0%	9	21,4%		
	Pek yaşamıyoruz	9	36,0%	14	33,3%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Stoklardaki artışlar	Çok yaşıyoruz	1	4,0%	5	11,9%	11,809	0,008*

	Yaşıyoruz	18	72,0%	13	31,0%		
	Kararsızım	1	4,0%	11	26,2%		
	Pek yaşamıyoruz	5	20,0%	13	31,0%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Teslimatta gecikmeler	Çok sorun yaşıyoruz	0	0,0%	3	7,1%	2,338	0,505
	Yaşıyoruz	11	44,0%	15	35,7%		
	Kararsızım	3	12,0%	7	16,7%		
	Pek yaşamıyoruz	11	44,0%	17	40,5%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		
Kapasite kullanımı ile ilgili sorunlar	Çok sorun yaşıyoruz	1	4,0%	5	11,9%	4,757	0,190
	Yaşıyoruz	13	52,0%	14	33,3%		
	Kararsızım	2	8,0%	10	23,8%		
	Pek yaşamıyoruz	9	36,0%	13	31,0%		
	Hiç sorun yaşamıyoruz	0	0,0%	0	0,0%		

*p<0,05

Ki-kare analizi sonuçlarına göre; “stoklardaki artışlar” ile ilgili sorun yaşama düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır. İşletme sahibi/ortağı olanlardan “stoklardaki artışlar” ile ilgili çok sorun yaşadığını belirtenlerin oranı %4, sorun yaşadığını belirtenlerin oranı %72, kararsız olanların oranı %4’tür. Pek sorun yaşamadığını belirtenlerin oranı %20 oranındadır. Yöneticilerden çok sorun yaşadığını belirtenlerin oranı %11,9, sorun yaşadığını belirtenlerin oranı %31, kararsız olanların oranı %26,2’dir. Pek sorun yaşamadığını belirtenler ise %31 oranındadır.

Finans ile ilgili sorun yaşama düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H₁₃:Finans sorunları ile ilgili algı düzeyi katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 13. Finans İle İlgili Yaşanan Sorun Düzeyinin İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
Kredi bulamamak	Hiç önemli değil	3	12,0%	2	4,8%	6,743	0,150
	Önemli değil	1	4,0%	5	11,9%		
	Kısmen önemli	4	16,0%	14	33,3%		
	Önemli	6	24,0%	12	28,6%		
	Çok önemli	11	44,0%	9	21,4%		
Kredi maliyetinin yüksekliği	Hiç önemli değil	3	12,0%	2	4,8%	2,98	0,561
	Önemli değil	1	4,0%	1	2,4%		
	Kısmen önemli	1	4,0%	6	14,3%		
	Önemli	8	32,0%	15	35,7%		
	Çok önemli	12	48,0%	18	42,9%		
Alacakların zamanında tahsil edilememesi	Hiç önemli değil	0	0,0%	0	0,0%	0,876	0,645
	Önemli değil	0	0,0%	0	0,0%		
	Kısmen önemli	4	16,0%	4	9,5%		
	Önemli	8	32,0%	12	28,6%		
	Çok önemli	13	52,0%	26	61,9%		
İşletme sermayesi yetersizliği	Hiç önemli değil	1	4,0%	1	2,4%	6,727	0,151
	Önemli değil	1	4,0%	1	2,4%		
	Kısmen önemli	2	8,0%	11	26,2%		
	Önemli	10	40,0%	21	50,0%		
	Çok önemli	11	44,0%	8	19,0%		
Öz kaynakların yetersizliği	Hiç önemli değil	1	4,0%	1	2,4%	4,259	0,372
	Önemli değil	2	8,0%	2	4,8%		
	Kısmen önemli	3	12,0%	10	23,8%		

	Önemli	8	32,0%	19	45,2%		
	Çok önemli	11	44,0%	10	23,8%		
Maliyetlerin yüksekliği	Hiç önemli değil	0	0,0%	0	0,0%	6,282	0,099
	Önemli değil	0	0,0%	1	2,4%		
	Kısmen önemli	1	4,0%	4	9,5%		
	Önemli	8	32,0%	23	54,8%		
	Çok önemli	16	64,0%	14	33,3%		
Teminata verilen çek ve senetlerin vadesinden önce tahsili	Hiç önemli değil	3	12,0%	3	7,1%	4,297	0,367
	Önemli değil	1	4,0%	2	4,8%		
	Kısmen önemli	2	8,0%	10	23,8%		
	Önemli	8	32,0%	16	38,1%		
	Çok önemli	11	44,0%	11	26,2%		
Teşviklerin azaltılması	Hiç önemli değil	1	4,0%	0	0,0%	5,382	0,25
	Önemli değil	1	4,0%	1	2,4%		
	Kısmen önemli	3	12,0%	10	23,8%		
	Önemli	6	24,0%	16	38,1%		
	Çok önemli	14	56,0%	15	35,7%		

Ki-kare analizi sonuçlarına göre finans ile ilgili sorun yaşama düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Performans ile ilgili ifadelerin önem düzeyinin işletmedeki pozisyon ile ilişkisinin belirlenmesi için ki-kare analizi yapılmıştır.

H_{14} : İşletmenin genel performansı katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 14. Performans İle İlgili İfadelerin Önem Düzeyi İle İşletmedeki Pozisyon İle İlişkisi

		İşletmedeki pozisyon				Ki-kare	p
		Sahibi/Ortağı		Yönetici			
		n	%	n	%		
Verimlilik	Çok düşük	0	0,0%	0	0,0%	2,763	0,430
	Düşük	4	16,0%	3	7,1%		

	Orta	15	60,0%	22	52,4%		
	Yüksek	4	16,0%	13	31,0%		
	Çok yüksek	2	8,0%	4	9,5%		
Karlılık	Çok düşük	0	0,0%	1	2,4%	4,12	0,390
	Düşük	5	20,0%	5	11,9%		
	Orta	17	68,0%	25	59,5%		
	Yüksek	1	4,0%	8	19,0%		
	Çok yüksek	2	8,0%	3	7,1%		
Müşteri sayısı ve pazar payı artışı	Çok düşük	0	0,0%	1	2,4%	2,016	0,733
	Düşük	6	24,0%	6	14,3%		
	Orta	14	56,0%	26	61,9%		
	Yüksek	3	12,0%	7	16,7%		
	Çok yüksek	2	8,0%	2	4,8%		
Müşteri memnuniyeti ve sadakati artışı	Çok düşük	0	0,0%	0	0,0%	2,272	0,518
	Düşük	3	12,0%	5	11,9%		
	Orta	15	60,0%	18	42,9%		
	Yüksek	5	20,0%	15	35,7%		
	Çok yüksek	2	8,0%	4	9,5%		
Çalışan bağlılığı	Çok düşük	1	4,0%	1	2,4%	1,743	0,783
	Düşük	4	16,0%	8	19,0%		
	Orta	14	56,0%	18	42,9%		
	Yüksek	4	16,0%	8	19,0%		
	Çok yüksek	2	8,0%	7	16,7%		
Yeni projelerin yürütülmesindeki başarısı	Çok düşük	1	4,0%	0	0,0%	7,105	0,130
	Düşük	4	16,0%	3	7,1%		
	Orta	16	64,0%	21	50,0%		
	Yüksek	2	8,0%	12	28,6%		

	Çok yüksek	2	8,0%	6	14,3%		
Yeni ürün (hizmet) geliştirme başarısı	Çok düşük	1	4,0%	0	0,0%	6,829	0,145
	Düşük	6	24,0%	4	9,5%		
	Orta	13	52,0%	19	45,2%		
	Yüksek	3	12,0%	12	28,6%		
	Çok yüksek	2	8,0%	7	16,7%		
İşgücü devir oranı	Çok düşük	1	4,0%	0	0,0%	6,089	0,193
	Düşük	6	24,0%	6	14,3%		
	Orta	15	60,0%	22	52,4%		
	Yüksek	1	4,0%	9	21,4%		
	Çok yüksek	2	8,0%	5	11,9%		
Genel performansı ve başarısı	Çok düşük	1	4,0%	0	0,0%	5,593	0,232
	Düşük	5	20,0%	3	7,1%		
	Orta	14	56,0%	23	54,8%		
	Yüksek	3	12,0%	11	26,2%		
	Çok yüksek	2	8,0%	5	11,9%		

Ki-kare analizi sonuçlarına göre; performans ile ilgili ifadelerin önem düzeyi ile işletmedeki pozisyon arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

KOBİ'lerin işletme fonksiyonları açısından karşılaştıkları sorunların ve performansa etkilerinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın sonuçlarına göre; içinde bulunulan koşullar (ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlık) ve işletmede planlama yapacak uzman bulunmaması planlama fonksiyonuna ilişkin yaşanan sorunlar olarak belirlenmiştir. Organizasyon fonksiyonuna ilişkin olarak, işletmelerin yaklaşık yarısında aileden olmayan yöneticilerin yetki ve sorumluluklarının sınırlı olması ve işletmelerin bir kısmında ise yönetimin profesyonel yöneticilere devredilmemesi sorunları görülmektedir. KOBİ'lerde emirlerin sözlü olarak verilmesi sorununun varlığını katılımcı işletmelerin yarıdan fazlası tarafından kabul edilmiştir. Çalışanların karşılık beklemez her türlü emri yerine getirmek zorunda olmaları bir sorun olarak algılanmaktadır. KOBİ'lerin koordinasyon fonksiyonuna yönelik olarak genel olarak bir sorun yaşanmadığı tespit edilmiştir. İşletmedeki denetim sürecinin kişinin kendi düşünce ve yorumlarına göre gerçekleştirilmesi sorununun varlığını ise katılımcı işletmelerin sahip/yöneticilerinin yaklaşık yarısı tarafından desteklenmiştir. Yönetim fonksiyonu konusunda yaşanan bu tür sorunların araştırma yapılan KOBİ'lerin %53,7'sinin aile işletmesi olması ve üst düzeyde çalışan aile üyesinin %55,9 oranında olması önemli bir etken olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Yoğun rekabet ortamından ve piyasadaki fiyat istikrarsızlığından etkilenme, pazar bulma gücünün çökmesi, dağıtım kanalları, yetersiz reklam ve promosyondan etkilenmeleri, satış elemanlarının etkin olmaması, markalaşma konusunda işletmelerin yaşadığı öncelikli pazarlama sorunlarından biridir. Yine işletmelerin yerli ve ithal hammadde yetersizlikleri, hammadde tedarik

süresinin uzun olması, stoklardaki artışlar, üretim teknolojisinin eski olması, üründe istenen kalite standardının karşılanamaması, kapasite kullanımı, teslimatta gecikmeler, kalifiye eleman yetersizliği, ambalajlama-paketlemeyle ilgili kalite düşüklüğü gibi konular işletmelerin yaşadığı öncelikli üretim sorunlarıdır. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda işletmeler, kredi bulamama ve kredi maliyetinin yüksekliğini, alacakların zamanında tahsil edilememesini, işletme sermayesi ve öz kaynakların yetersizliğini, maliyetlerin yüksekliğini, teşviklerin azaltılmasını önemli finansal sorun olarak belirtmişlerdir. Bu sorunların KOBİ'lerin performansı üzerinde etkili olduğu çalışmanın analiz kısmında da istatistiksel olarak ortaya konulmuştur.

Bu sorunların çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülen birtakım öneriler sunulmuştur. Yönetim fonksiyonu kapsamında; KOBİ'ler için olağan bir planlama sürecinin dışında içinde bulunulan çevresel koşulların değişimine hızlı bir şekilde uyum sağlayabilecek stratejik planları hazırlamak önemli bir görevdir. Organizasyon kapsamında işletmelerin yönetimlerini profesyonel yöneticilere devretmekten kaçınmamaları gerekir. Bunu yaparken de aileden olmayan yöneticilerin yetki ve sorumluluk alanlarının sınırlı tutulmaması önemlidir. Yönelme kapsamında işletmelerde kişilerin kimden emir alıp kime emir vereceği sözlü değil de yazılı olarak belirlenirse yöneticinin işletmede bulunmadığı durumlarda işlerin aksaması ve işin çalışan tarafından yanlış anlaşılması engellenecektir. Yine başarılı ve verimli çalışana yaptığı katkı oranında maddi ve/veya manevi karşılıkların verilmesi çalışanların işi benimsemesini ve sahiplenmesini sağlar. Bunu yapılırken mutlaka performans ölçme ve değerlendirme sisteminin kullanılması daha uygun olacaktır. Ayrıca maddi ve/veya manevi karşılıklar verilerek ödüllendirilen çalışanların varlığı da diğer çalışanlar üzerinde pozitif etki bırakırken ayrıca çalışanların işe ve işletmeye olan bağlılığını arttırabilecektir. Koordinasyon kapsamında; işletmelerin genel olarak bir sorun yaşamadığı belirlenmiştir. İşletmelerin amaç, plan ve programlarının uyum içerisinde olmasının, farklı bölümlerinin görevleri ve faaliyetleri arasında birlik ve uyum sağlanmasının, iş bölümü yapılmasının önemli olduğu bilinmelidir. Denetim fonksiyonu kapsamında; denetim sürecinin kişinin kendi düşünce ve yorumlarına göre gerçekleştirilmesinin önüne geçmek için yazılı belgelere, istatistiki verilere, raporlara ve analizlere önem verilmelidir. Ayrıca denetimin çalışanları da kapsayacak şekilde ön denetim veya süreç esnasında yapılması doğru bir yaklaşım olacaktır. Pazarlama fonksiyonu kapsamında; KOBİ'lerin yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri ve rekabet avantajı sağlayabilmeleri için e-ticaret gibi uygulamaları kullanmaları önemlidir. Yine sürekli olarak pazar araştırması yapmaları ve müşteri odaklı yöntemler kullanmaları yerinde bir yaklaşım olacaktır. Dağıtım kanalları ile ilgili sorun yaşamamak için kendi yapılarına uygun modern dağıtım kanalları kullanılmalıdır. Yetersiz düzeyde yapılan reklam ve promosyon gibi tutundurma faaliyetleri ve markalaşma konularında alanında uzman kuruluşlardan ya da profesyonel yöneticilerden destek almaları ve bu faaliyet için gerekli bütçeyi ayırmalıdır. Üretim fonksiyonu kapsamında; işletmeler üretim kapasiteleri ve yapılarına göre en uygun stok miktarı belirleme yöntemini kullanmalı, tedarikçiler ile sürekli iletişim içerisinde olarak ihtiyaca göre hareket etmelidirler. Kalite güvence sistemlerini kurmaları ve standartlara uygunluk için işletmede gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Üretim teknolojilerinin işletmenin yapısına ve çağın gereklerine göre değiştirilmesi de önemli bir husustur. Bu değişiklik ile hem kapasite kullanımı ile ilgili sorunların önüne geçilmesi hem de teslimatta gecikmeler yaşanmaması sağlanabilir. Finans fonksiyonu kapsamında; İlgili kamu kurumları tarafından finansman ihtiyacı olan KOBİ'lere kolaylıklar sağlanarak uygun şartlarda devlet, özel bankalar ve finans kurumları aracılığıyla destek verilmelidir. KOBİ'lerin üretim, ihracat, yenilik ve yatırım yapma konularında vergi indiriminden prim desteğine kadar uygun olan tüm teşviklerden yararlandırılması gerekmektedir. Yine sorun olarak da belirlenen teşviklerin azaltılması yerine işletmelerin rekabette avantaj sağlayabilmeleri için teşviklerin artırılması gerekmektedir. KOBİ'lerde sermaye yapılarını sadece öz kaynaklarıyla finanse etmemeli, bunu yabancı kaynaklarla desteklemelidirler. Sonuç olarak, bu araştırma sınırlı sayıda işletme ile yapılmış bölgesel bir çalışma niteliindedir. Fakat araştırma Türkiye genelinde bundan sonra yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için önemli veri sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları Tokat KOSGEB il müdürlüğü veri tabanına kayıtlı imalatçı KOBİ'lerden elde edilen verilerden yola çıkılarak hazırlanmış ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla farklı bölge ve illerde yapılacak olan benzer çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermesi beklenmemelidir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1-Araştırmacıların katkı oranı eşittir.
- 2-Bu çalışma, birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
- 3-Çalışma için veri toplanmasına katkıda bulunan Tokat ilindeki imalatçı KOBİ sahip ve yöneticilerine teşekkür ederiz.
- 4-Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 5-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.(Bu çalışmanın bulguları, 2020 yılından önce yapılan yüksek lisans tezi için toplanmış verilerin analizinden elde edilmiştir.)
- 6-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ö.(2007). *KOBİ'lerin genel işletme sorunları ve pazarlama sorunları üzerine Sivas'ta bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Akgemci, T.(2001).*KOBİ'lerin temel sorunları ve sağlanan destekler*. Ankara: KOSGEB.
- Alpugan, O.(1998).*Küçük işletmeler kavramı, kuruluşu ve yönetimi*. Ankara: Per Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Asal, Ö.(2001).*Küçük ve orta ölçekli işletmelerde üretim stratejilerini etkileyen etkenler ve KOBİ'lerin sorunları: Bir alan araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aktürk, O.(2013). *İmalat sanayiindeki KOBİ'lerin sorunları ve 2008 küresel krizden etkilenme düzeyleri üzerine bir araştırma, Kırşehir ili örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aypek, N. (2001). KOBİ finanslama sürecinde yeni finansman teknikleri. *I. Avrasya küçük ve orta ölçekli işletmeler kongresi*. Ankara:Tika Yayın Birimi.
- Bozkurt, N. (2007). *Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yönetim sorunları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Coşkun, D. (2010). *Finansal bilgi sisteminin işletme fonksiyonları üzerine etkisi: Aydın ili örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çelik, C. ve Karadal, H. (2007). KOBİ'lerin sorunları ve çözüm stratejilerinin algılanan performans üzerine etkileri: Aksaray ve Mersin örneği. *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16/2), 119-138.
- Çelik, İ. (2007).*Basel II bağlamında KOBİ'lerin finansman sorunları: Tekstil sektöründe bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Güven, M. ve Yüksel, S. (2014). *KOBİ'lerin yönetim ve organizasyon sorunları: Trb-1 bölgesindeki işletmelerde bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl.
- Kahraman,S.(2012).*KOBİ'lerin sorunları ve çözüm önerileri; Bursa alan araştırması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Kulakoğlu, D. (2013). *KOBİ'lerde yönetim ve organizasyon sorunlarının yaşanma düzeyi: Ankara KOBİ örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Müftüoğlu, M. T. (2002).*Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmeler KOBİ'ler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özgener, Ş.(2003). Büyüme sürecindeki KOBİ'lerin yönetim ve organizasyon sorunları: Nevşehir un sanayii örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 137-161.

- Özkanlı ve Namazalieva (2006).Kirgizistan'da faaliyet gösteren bazı küçük ve orta ölçekli işletmelerde yönetim sorunları üzerine bir araştırma. *Bilig Dergisi*, 39, 97-125.
- Öztürk, Ö. (2007). *İstihdam konusunda KOBİ'lerin önemi ve KOBİ alanında eğitim istihdam ilişkisi açısından kamu istihdam kurumunun rolü*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Resmi Gazete (2005). 12 Temmuz 2019 tarihinde www.resmigazete.gov.tr/2005/11/20051118.htm adresinden erişildi.
- Serinkan, C. ve Cabar, H.(2008). KOBİ'lerin yönetim ve organizasyon sorunları: Denizli'deki tekstil işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-27.
- Şimşek, M. (2002). *Ekonominin lokomotifi KOBİ'lerin olmazsa olmazları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taş, Y. H. (2010). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'lerin istihdam artırıcı etkileri*. İstanbul: İTO.
- Torlak, Ö. ve Uçkun, N.(2005).*Eskişehir'deki KOBİ'lerin pazarlama ve finansman sorunları ara kesiti*. Sosyal Bilimler Dergisi, 1,199-215.
- Tunca, M. Z. ve Yüce, G. (2007). *Türkiye'de imalat yapan KOBİ'lerin finansman sorunları ve çözüm önerleri: Samsun ilinde bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

A Theoretical Evaluation of Group Behavior on Social Media

Assist. Prof. Dr. Osman Özdemir^{1*}

First received: 02.04.2020
Accepted: 25.05.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 7 **Pages:** 429-441
Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*
Similarity Index 09%
**This article has been respected
research and publication ethics.**

¹ Şirnak University, Turkey
osmanozdemir03@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-8880-1459

* Corresponding Author

ABSTRACT

On social media in the digital era, individuals can easily reach out and comment to everyone on everything. Introducing themselves, exchanging opinions and participating in discussions are more likely on social media. They have provided the opportunity to benefit from others or to benefit others as a member of a group. On the other hand, social media have become a sociological field where one or a group can share every moment and make comments to everyone, including those they do not know. It is also seen as an area where the privacy limit is weakened and respect for rules decreases. In this context, group behavior, social media and related topics are discussed in this chapter including the definition, benefits and effects of the group; evolution, functions, classification and the importance of social media; the effects of social media and the group on social capital, social cohesion and social intelligence; and factors determining group behavior on social media.

Keywords: Group, Group behavior, Social media, Digital era

Sosyal Medyada Grup Davranışları Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Osman Özdemir^{1*}

Geliş tarihi: 02.04.2020
Kabul tarihi: 25.05.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 429-441
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 09%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Şırnak Üniversitesi, Türkiye
osmanozdemir03@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-8880-1459

* Sorumlu yazar

ÖZ

Dijital çağda bireyler sosyal medya aracılığıyla her şeye ve herkese kolayca ulaşabilmekte ve yorum yapabilmektedir. Bireyler kendilerini tanıtmayı, fikir alışverişinde bulunmayı ve tartışmalara katılmayı amaçlayarak sosyal medyayı kullanmaktadır. Bir grubun üyesi olmasıyla birlikte bireyler başkalarından fayda görmekte veya başkalarına faydalı olmaktadır. Diğer taraftan sosyal medya bireyin her anını paylaşabileceği ve tanımadıkları da dahil olmak üzere herkese yorum yapabileceği sosyolojik bir alan haline gelmiştir. Ayrıca gizlilik sınırının zayıfladığı ve kurallara saygının azaldığı bir alan olarak da görülmektedir. Bu bağlamda grup, grup davranışı ve sosyal medya ile ilgili konular bu makalede incelenmiştir. Grubun tanımı, yararları ve etkileri; sosyal medyanın evrimi, işlevleri, sınıflandırılması ve önemi; sosyal medya ve grup olgusunun sosyal sermaye, sosyal uyum ve sosyal zeka üzerindeki etkileri; sosyal medyada grup davranışını belirleyen faktörler son yıllardaki önemi nedeniyle makale içerisinde incelenmiş olup tüm bireyleri ve toplulukları etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grup, Grup davranışı, Sosyal medya, Dijital çağ

INTRODUCTION

A group consists of at least two or more people who are related to each other, and share certain expectations and objectives. A social grouping occurs when these people interact with each other and gain continuity from their mutual attitudes and behaviors. It is a social group where members are aware of each other and have common goals, and rules and relations between the members continue for a certain period of time. The most important thing about a group is the sense of belonging of group members. This feature is the most important point that distinguishes a group from coincidental groups (Göktaş, 2019).

Grouping on social media has great importance for individuals in the digital era. Grouping enables individuals to solve their problems and achieve success. Grouping increases the self-confidence of the individual, strengthens human relations, ensures respect for different thinkers, and strengthens the sense of responsibility. Furthermore, through grouping, the individual can show personal development, improve time management and gain a sense of competition.

Social media can provide some opportunities to group members such as identity, presence, relationships, being in a group, sharing something, conversations, and reputation. After grouping, social media enable them to obtain social capital, social cohesion and social intelligence.

A. Group and Group Behavior

Definition of a Group and Group Behavior

The concept of a group started to be used in social fields in the 18th century. Birou states that this concept comes from the Italian “Gruppo”, a group term meaning community, society, association, club, class, congregation, team and so on. They all have meanings. In a sociological sense, it was first used by Zaniecki (Tekarslan, 1985).

The group refers to the community that coexists in a particular place and time. Groups may be formal or informal. Formal groups are temporarily or permanently created by management for a particular purpose. They are planned, programmed and have rules. Informal groups are set up to establish common interests, social needs and simple friendships. They are not planned and programmed and do not have written rules (Lamieri and Mangalagiu, 2009).

Reasons to be a Group

The desire to be close to those similar to us leads people to be in a group. Ethnicity, gender, age and skin color groups are examples of congenital similarities. There are fan groups, supporter groups and choirs and intimate similarities lead individuals to be in groups. The desire to establish a relationship, to interact, to achieve a common goal, to gain a social identity, to obtain security and power leads individuals into groups. For example, groups of animal rights protection and nature conservation associations, community and religious groups, university groups and fanatical groups of football clubs provide social status.

Human beings need to be a group because they are an inherent social entity. For this reason, there are certain reasons that cause individuals to become a group. These are:

- To meet psychological and social needs by joining the group,
- To belong to a place and to be interested in others,
- To take advantage of the local community,
- Overcoming situations that cannot be overcome alone,
- Obtaining information that non-members cannot obtain,
- Feeling safe and obtaining a positive social identity.

Group Types and Sizes

The types and dimensions of groups can be evaluated as primary and secondary. Human communities are examples of primary groups where members meet each other and often participate in face to face communication. The relationship is permanent in primary groups. Family, relatives, neighbors, etc., express groups of close relations and communication. Therefore, these are examples of primary groups. In addition, these groups are small and mutual solidarity is high.

Human communities whose members have less contact and negotiation, are examples of secondary groups. Since there are many people in the group who cannot see each other, there is no opportunity for members to get to know each other well. There is a lesser relationship between members. Banks, institutions, societies, etc., are examples of secondary groups (Odabaşı and Barış, 2007).

On the other hand, groups can also be evaluated according to their continuity status. Continuous groups consist of family, state and nation membership. Non-continuous groups are formed by people such as seasonal workers (Göktaş, 2019). In addition, groups can be evaluated as formal and non-formal groups. Formal groups have been created to achieve certain goals: some examples are project teams, organizations in the private sector and institutions in the public sector. A non-formal group is formed to satisfy individual needs and desires. Gangs can be evaluated in this respect.

Factors Affecting Groups

Reference groups affect people's attitudes, ideas, value judgments and behaviors directly or indirectly (Yıldırım, 2016). These groups are composed of family, friends, colleagues, certain subcultural elements, individual cultures and other cultures (Schiffman and Kanuk, 2006). People are affected, for example actors, singers, athletes and so on. Therefore, they are also referred to as the reference group (Solomon et al., 2006).

Reference groups have three important impacts on consumer behavior (Odabaşı and Barış, 2007). These are:

- The informative effect which consists of the daily relationships of the individual. For example, information is obtained from group members about which brands are good and which products to choose. The group develops a sense of trust between the members and the individual. The individual obtains information from members of the group by listening to the recommendations of experts, or by observing, or by searching the internet, or by asking those who have tried the product before.
- A compelling effect to comply with norms which allows the individual to behave in accordance with group norms. For example, a member of the animal protection association is expected to oppose products tested on animals.
- The identity effect which enables group members to exhibit similar behaviors. How society sees us and how we play roles in society are shaped by the group.

B. Social Media and Group Behavior

Evolution of Social Media

Long before social media, people used to communicate in more traditional ways. The post office was organized by the Persians in 550 BC, telegraphy by the French in 1792, the pneumatic mail system in 1865, the telephone in 1890, radio in 1891, e-mail in 1966, and Arpanet in 1969 (Sherchan et al., 2013).

In 1979, Truscott and Ellis from Duke University formed a world-wide discussion system. The system gave the opportunity to send messages to everyone on the internet. However, it can be said that social media started with Open Diary. This was a group of online journalists. Later there was MySpace and Facebook in 2003, YouTube in 2005, Twitter in 2010, and Instagram was established in 2010. So many people joined the group called the virtual world (Kaplan and Haenlein, 2010).

Functions and Classification of Social Media

Social media have certain functions: identity, presence, relationships, reputation, being a group, conversations and sharing something.

Identity refers to the person showing himself/herself and his/her thoughts through social media. Presence refers to the person's ability to share certain content to indicate their ideas. Relationships refer to the continuation of the person's relations with the environment through social media. Reputation refers to the social standing of other people and brands. Groups mean that a person creates a group with others with common features. Conversations refer to communication with others quickly on social media. Sharing is about managing content with text, images and video (Kietzmann et al., 2011).

There is a matrix that classifies social media sites according to the relationship between disclosure / self-disclosure and the richness / social presentation of the media. In this respect, blogs are high in terms of user expression and are low in terms of media richness (Table 1).

Table 1. *Classification of social media*

		Media Richness and Social Presentation		
		Low	Medium	High
Self-disclosure and Disclosure	High	Blogs	Facebook	Second Life
	Low	Wikipedia	YouTube	Warcraft

Virtual worlds like Second Life are high in terms of user expression and media richness. Collaborative projects like Wikipedia are low in terms of user expression and media richness. Strategy games like Warcraft are low in terms of user expression and high in terms of media richness. Social network sites like Facebook, Twitter and Instagram and content communities like YouTube are medium in terms of media richness. Social network sites are high, but content communities are low in terms of user expression (Kaplan and Haenlein, 2010).

The Impact of Social Media and the Group on Social Capital Formation

Social capital refers to a long-term communication network based on mutual acquaintances in reality or on social media. Social capital connects human networks and groups. It prepares the environment for cooperation among people. It forms trust, active relations, mutual understanding and common values (Head, 2018).

Woolcock (2001) has three types of social capital definitions and classifications. These are:

- Ties between people in similar situations, such as families, close friends or neighbors;
- More distant ties of people, such as lost friendships or business friendships; and
- Far more distant ties than those near the person.

The main idea of social capital is that social media are a valuable asset in the digital era. The technical structure of social media ensures the preservation of ties between people. In addition, the cost of social media usage is low, so users can easily develop social capital. For this reason, social capital is used in social studies of institutions such as the World Bank and the OECD (Sherchan et al., 2013).

The Impact of Social Media and the Group on Social Cohesion

Social cohesion is an important concept for the continuation of relations in the group. Individuals within the group demonstrate social cohesion to be accepted, rewarded, not punished, for belonging, to be loved and respected (Douglas and Exley, 2015). There are reasons for social cohesion. These are:

- Informative social impact; other members of the group are more knowledgeable, so the individual considers them as a source of information.
- Normative social impact; to be loved respected is a human need. Therefore, it means that the individual adapts to the group in order to be accepted.

- Obedience to authority; this refers to the adaptation of the individual to an authoritarian.

Experiments on social cohesion were also carried out. The most well-known of these are the works of Şerif (1935) and Asch (1956).

Şerif's work is on male students. The study shows students a fixed light spot in a dark room. This light point is said to move. Then they are asked to predict the length and direction of this movement. Although the point of light is fixed, the students perceive movement. Different answers are received from the students. When the study is repeated, it is observed that the answers are close together. As a result of the study, it was understood that social norms were important. Social norms as defined by a group, which are the behaviors and beliefs that an individual is required to obey, also appear in groups on social media (Smith and Haslam, 2012).

Asch's conformity experiments were carried out on subjects in New York. Two cards are shown to the subjects in the experiment (Figure 1). The study is searching for an answer to "Which line length on the second card is the same as the line length on the first card?"

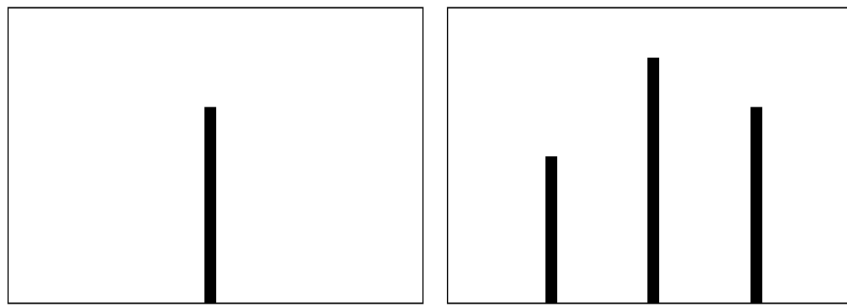

Figure 1. *Asch's Conformity Experiment Cards*

Subjects comply with the behavior of the majority and obey the others' wrong answer (Cialdini and Goldstein, 2004). Social norms are also influential in Asch's experiments. Subjects are sometimes aware of their wrong decisions, or sometimes comply with social norms without realizing that they act under social pressure.

The Impact of Social Media and the Group on Social Intelligence

This is defined as the ability of individuals to establish successful relationships and take part in groups. The higher the social intelligence of individuals, the better is their ability to carry out human relations and to adapt to the environment. In other words, social intelligence can be defined as the ability to correctly understand and manage people's feelings and thoughts (Belton, et al. 2016).

Social intelligence is used in relation to an individual's social environment. Social intelligence plays a role in determining the status of the individual within the group. Social intelligence exists in everyone but its level is not the same in all. This is because it can sometimes be developed from birth, sometimes through the environment or sometimes through the efforts of the person. In this context, group membership can prove an advantage for improving social intelligence.

C. Factors Determining Group Behavior on Social Media

The Role of Group Belonging on Social Media in the Hierarchy of Needs

The hierarchy of needs indicates that a human being must first meet his most basic needs. He is thus able to meet other needs. In 1954, Maslow's book evaluated the needs in five steps: physiological needs, security, belonging, esteem and self-actualization needs (Jerome, 2013).

The importance of the concept of group is seen in the hierarchy of needs. It is stated that some needs cannot be solved without being a member of the group and that being a member of the group at each stage will prove an advantage. In this context, it is also important for the member's environment. Social media are seen as an effective area in terms of grouping and meeting the needs of the individual.

Nowadays, it is stated that the hierarchy of needs has been developed alongside the development of technology. Three new steps have been added to the hierarchy of needs with the development of areas like artificial intelligence, automation, robotics technology, biotechnology, plastic surgery, social media and so on. Dijkstra and Dijkstra's needs hierarchy consists of physiological, safety, belonging, esteem, cognitive, aesthetic, self-actualization and transcendence needs. In addition to Maslow's hierarchy of needs are knowledge, meaning and self-awareness of cognitive needs; beauty and balance of aesthetic needs; helping others to self-actualize for transcendence needs in this hierarchy (Rahnama and Lotfi, 2016).

People on social media are trying to get more likes or retweets. And they have become dependent on these. Content sharing on social media aims to include like, respect, belonging and reputation (Kaplan and Haenlein, 2010).

The Role of Groups on Social Media and Group Behavior

A group or groups within a given environment can be defined as a target group. The target group may be people who have been offered, presented or sold something and expected interpretation. Social media are also frequently used to reach the target group in the digital era. At this point, groups are important in terms of informing, convincing and reminding individuals about a certain subject. Therefore, when determining the target group, generally three criteria are determined (Perreault et al., 2013). These are:

- Demographic elements: Age, gender, profession, income, interests,
- Behaviors: Awareness of group members about the group,
- Needs and demands: The group needs to express value and give valuable messages to the individual.

Social media, television, newspapers, magazines, radio, postal services and billboards are common media tools that can be used today. Messages can be sent to group members in a day, week, month or year when using these media tools (Adeyanju, 2015).

On the other hand, social media and groups are used to provide information, persuasion and reminders in terms of marketing and especially advertising. Promotional activities can also be carried out with an advertising strategy to be prepared on social media. Players, athletes and celebrities can be used in these activities.

Decision Process of Group Members on Social Media

Social environment and psychological and economic reasons affect the attitudes, behaviors and decisions of individuals in the digital era (Perreault et al., 2013).

Social factors refer to the social environment, cultural factors, reference groups, family, roles and status. The emotions and thoughts of the individual are influenced by the group which he/she belongs to or wants to participate in. For example, individuals can be considered as role models and can be taken as examples. In this context, their advice affects their followers and those who love them.

Psychological reasons are related to an individual's motivation, perception, learning and attitudes. Motivation refers to individuals behaving according to their desires to achieve a specific purpose (Maslow, 1984). Motivation refers to the needs, desires and fears that motivate the individual. In this context, groups can often be a motivating factor. Perceptions mean that the individual gives meaning to the stimuli in his/her environment through the senses. Groups may also frequently affect the individual as a stimulant. The characteristics of the group, the relationships within the group and the personality characteristics of the individual are important to the perception (Solomon et al., 2006).

Learning is a change in behavior of a person as a result of acquiring new information. Learning and the learning process have great importance in directing human behavior. Today, groups on social media influence individual decisions while teaching new information to the individual. Attitudes express the positive or negative emotions and behaviors of an individual about an idea, object, person or group. In this context, attitudes also affect beliefs. Beliefs include views of true or false information based on personal experience or comments about the environment. Since social media contain a great deal of right

and wrong information, this can affect individuals and groups positively and negatively (Odabaşı and Barış, 2007).

Economic reasons are the most important factors affecting consumer decisions because many decisions cannot be taken today without purchasing power. In addition, although the individual is psychologically prepared to make a decision and the social environment has a positive effect, he/she cannot exhibit the desired behavior without economic power. In this context, individuals' incomes, savings, credit forces and spending requests determine their economic situation. Groups on social media can direct individuals with both utilitarian and hedonistic approaches (Vendor, 2016).

The Effect of Globalization and Technology on Grouping on Social Media

Globalization is defined as economic, political, cultural, social, technological, etc., changes and transformations. The process is multifaceted and affects societies deeply. The communication and technological aspects of globalization emerge with digitalization.

Thanks to digitization, all kinds of data such as audio, text, documents, music, images, video, etc., can be sent to other locations via telecommunications technology. In this technology, the importance of computer and internet technology is significant (Bayraç, 2006).

Computer and internet technology enabled the development of social media in the digital era. Social media are the online tools and web sites where users interact with each other by sharing their knowledge, opinions and interests (Sherchan et al., 2013). As of April 2019, the most preferred social media sites are Facebook, YouTube and WhatsApp (Table 2).

Table 2. *The Most Popular Social Media Worldwide*

Rank	Social Media Sites	Active Accounts in Millions	Rank	Social Media Sites	Active Accounts in Millions
1	Facebook	2320	11	Reddit	330
2	Youtube	1900	12	Twitter	330
3	WhatsApp	1600	13	Douban	320
4	Messenger	1300	14	Linkedin	303
5	WeChat	1098	15	Baidu Tieba	300
6	Instagram	1000	16	Skype	300
7	QQ	807	17	Snapchat	287
8	QZone	532	18	Viber	260
9	Tik Tok	500	19	Pinterest	250
10	Sina Weibo	462	20	Discord	250

These statistics provide information on the most popular networks worldwide as of April 2019, ranked by the number of active accounts (Statista.com). Facebook was established in 2004 with the aim of communicating with friends and exchanging information. Facebook is the largest social media site. It is free to its users and gets its revenue from banner ads and sponsors. Users can create their own profiles and show their personal information, interests, and messages.

YouTube was founded in 2005 as a video sharing site and was purchased by Google in 2006. YouTube earns its revenue from advertisers. In this way, clips, series, movies and other videos can be watched free of charge on YouTube.

WhatsApp is used as a messaging application in more than 180 countries. There are 1.6 billion active users. Messages, pictures, sound recordings, videos and documents can be sent on WhatsApp, which can be used on a phone or computer.

Twitter is a social media site and allows a maximum of 280 characters that enables you to write short blogs about news, entertainment, politics, sports and so on. Today, Twitter has 330 million active users including presidents.

Effect of Culture on Group Behavior

Culture refers to any value created, used and passed on to future generations in the process of social development. It shows the measure of domination of the natural and social environment. Culture is social, learnable, changeable and shows continuity, meets needs, creates rules, integrates and balances. People are biologically similar, although different from each other in terms of society, thought, attitude and belief (Solomon et al., 2006).

Hofstede presented 5 parameters to explain cultures. These are (Geerthofstede.com):

- Power Distance: Groups in different cultures can focus on a weak or powerful relationship. A narrow power range is more common in western countries. A wide power range is seen in Asian countries.
- Individualism: This relates to group members identifying themselves as either part of the group or not part of the group. Therefore, the interests of the individual or the group are at the forefront.
- Masculinity: Masculine behaviors within the group refer to values such as strength, success, assertiveness, competition, and ambition. Femininity refers to harmony, agreement, value, equality, quality of life and so on.
- Uncertainty Avoidance: This states the avoidance of uncertainty of group members. The rules are expected to be clear in cultures where avoidance of uncertainty is strong.
- Long-term orientation: In societies that give importance to the short term, people value the past, traditions and rules. On the other hand, flex humbles are open to change.
- Indulgence: This indicates the degree of movement of the individual according to his/her desires within the group. Individuals make their decisions according to their status of feeling free or restricted.

Groups and social media have a great cultural impact in the digital era. Upper culture, subculture, culturing, culturalization, cultural propagation, cultural delay, cultural assimilation, cultural imperialism and cultural degeneration and any other concepts of positive or negative culture have become relevant to groups and social media (Ravi, 2012).

How do Brands Create Group Behavior?

The world population is 7.6 billion and 4.4 billion people use the internet. In other words, 57% of the world's population are active internet users. The number of social media users is 3.5 billion. In other words, 45% of the world's population are active social media users. Therefore, brands have also recognized the importance of the internet and social media. Official Facebook, Twitter and Instagram accounts can be used for communication from social media. They can achieve a significant cost advantage by making promotional activities through social media. Because social media contain a great deal of positive and negative information, brands can make official statements from their official accounts. Thus, the most accurate information about the brand is given (Hootsuite.com).

The most intensive communication channels of brands are Facebook, Twitter and Instagram. However, there may also be new channels rising rapidly on social media. Brands also need to consider them (Chih et al., 2017). New channels also create new opportunities for individuals. For example, there are bloggers who earn thousands of dollars advertising a particular brand on social media. In terms of the brand, this is advertising with natural methods to the target groups (Perreault et al., 2013). Users find it sincere.

Brands need to present value to their followers in order to create group behavior on social media. For this, it is necessary to create educational and entertaining content (Courelas and Isaias, 2014). Besides, it is important to create, interpret and share these contents because group members do not prefer to be passive in a group. Therefore, brands should be result oriented and create benefits on social media. Finally, brands should follow and evaluate the feedback (Keller, 2012).

Attitude, Trust, Satisfaction and Loyalty of Groups on Social Media

The attitude, confidence, satisfaction and loyalty approaches of the group members on social media are important for the future of the group. The demographic status of the group members, the way of using the internet, the openness to innovation and the ability to take risks affect relationships with others (Gil et al., 2005).

Attitude is a person's positive or negative thoughts about an object, person or group. Attitudes may have cognitive, emotional and behavioral characteristics (Andersen, 2010). Attitudes cannot be observed but reveal observable behaviors (Koçer and Koçkaya, 2016).

Trust is essential for the formation and continuity of relationships. It is also very important in social media relations. It increases the goodwill of members towards the group and group members. Therefore, having an environment of trust on social media also positively affects the behavior of individuals. In the absence of trust, there is doubt in the group so that individuals stay away from each other (Chih et al., 2017).

Satisfaction is the pleasure they feel as a result of the wishes of the members. On social media, individuals are satisfied that they can become members of the groups and share their own content. Monitoring the behavior and lives of others on social media also provides satisfaction. In this context, the social, cultural and economic conditions of individuals affect the social media usage style and the satisfaction level. On the other hand, those who have difficulty in joining social environments can be more comfortable on social media (Alioğlu, 2016).

Loyalty is a concept that is hard to build and maintain. Therefore, social media can be used by individuals or brands to maintain the loyalty of individuals. Individuals who are not always active on social media can also check their account by entering groups and occasionally continue to interact with the person or brand. It is necessary to establish close relationships with loyal users because they are the most active advocates (Baldassarri and Grossman, 2013).

Relationship Between Lifestyle Dimensions and Group Behavior

The social media usage of individuals and the groups in which they are involved can be determined through psychographic analyses revealing the activities, interests, and opinions of individuals. Brands can access detailed information about their target group by using these psychographic analyses. They can also access demographic data. For example, Hyundai has reached a lifestyle profile that is married, 2.3 children, 34.8 years old, community-oriented, tradition-oriented, family-oriented and sports-oriented for the Veracruz CUV model (Perreault, et al. 2013).

Psychographics and demographics in market researches are obtained. Activities are about work, holidays, shopping, sports and hobbies. Interests are about the family, home, cars, fashion, food and animals. Opinions are about policy, sport, education, economy, culture and the future. Demographics are the characteristics of a target group. Gender, age, marital status, income, educational status, and profession can give lifestyle profiles to brands.

Psychographic analyses and demographic information also guide the decisions of brands. As a result of the analyses carried out, brands can make reasonable proposals to people who know their needs and requests. Thus, brands are also effective at less cost. They can also direct groups with similar characteristics toward group behavior.

Importance of Groups and Group Behaviors in Database Creation

Today, brands are focused on consumer behavior, and analytical aspects of consumer behavior have been made easier by developing technologies. It is important for brands to carry on their promotional activities for both existing and potential customers (Solomon et al., 2006). Primary and secondary sources can be

used in this context. Primary sources are the information available to the brand. Secondary sources are prepared by others such as reports, books, internet resources and so on.

Creating a database is important for businesses to classify and evaluate customers in their portfolio according to their specific characteristics. In this context, data mining provides customer data when needed. So predictions for the future can be made. Computers, the internet, social media and social media groups will create a database for brands and will benefit greatly from data mining (Berry and Linoff, 2004).

Group Change of Individuals Not Complying with Group Behavior

Social media sites attract homogeneous groups. Therefore, individuals who are close to each other may use common sites and be in the same group because of similar characteristics such as age, education level, profession, income and so on. However, individuals who disrupt the harmony in a group and negatively affect it may be drummed out of the group. On the other hand, individuals who want to contribute can join the group (Gil et al., 2005).

In some cases, individuals may need to change groups. Managements may change groups in order to increase motivation and reduce conflict by hiring or firing employees. Changing the whole group or the position of some individuals in a group is important in order to create group behavior (Andersen, 2010).

Conclusion

Social media have brought together people with common values and groups are formed in the digital era. In these groups, a common culture has developed. In this context, group behaviors on social media have advantages and disadvantages (Kietzmann et al., 2011).

Social media make possible the free sharing of ideas. They make the group and its members more powerful because of the quantity and quality of a group. For example, in the Arab Spring, which started in Tunisia in December 2010, sites such as Facebook and Twitter played an active role. At that time, democracy and freedom were the most frequently used concepts on social media (Mansour, 2012).

Social media sites, such as YouTube, allow for the comfortable watching of movies and series that accord with people's interests. Educational videos and courses can also be shown free of charge. In particular, there are notifications to channel members about new videos. Social media sites like LinkedIn help individuals to find the jobs they want or new colleagues. Virtual games such as Warcraft help individuals to build social networking, become a group and develop their creativity.

On the other hand, social media damage people socially and humanly. Face to face interaction, talking and listening get away from people's lives (Baldassarri and Grossman, 2013). People are unhappy to compare themselves with others on social media. On the other hand, social media have harmed privacy. New types of crimes have appeared such as cyber bullying, e-mobbing, cyber harassment, cyber fraud and so on. In addition, social media include violent and especially suicidal games such as Blue Whale and Momo. Therefore, psychological problems, crimes and suicides arise in children (Courelas and Isaias, 2014).

As a result, forming the group is humanitarian needs and social media make forming a group easier. Groups, group leaders and reference groups determine group behaviors and society is positively or negatively affected. Thus, group and social media concepts have sociological importance in the digital era. Besides, social media make a group and its members obtain social capital, social cohesion and social intelligence.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- There is no situation requiring ethics committee permission or legal/special permission in this article since experimental studies have not been conducted.
- 2- This article is written according to the research and publication ethics.

REFERENCES

- Adeyanju, A. (2015). Comparative study of social media, television and newspapers' news credibility. *International Conference on Communication, Media, Technology and Design*, 16 - 18 May 2015 Dubai - United Arab Emirates.
- Alioğlu, N. (2016). Duygusal tatmin aracı olarak sosyal medya kullanımı üzerine bir alan araştırması. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-27.
- Andersen, J. A. (2010). Assessing public managers' change-oriented behavior: Are private managers caught in the doldrums? *International Journal of Public Administration*, 33(6), 335-345.
- Baldassarri, D. and Grossman G. (2013). The effect of group attachment and social position on prosocial behavior. Evidence from Lab-in-the-Field Experiments. *PLoS ONE* 8(3): e58750.
- Baş, F. C. (2018). Sosyal medya davranışının oluşumu: Çevrimiçi ortamlarda güven, sosyal sermaye ve saygınlık ilişkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 49-85.
- Bayraç, H. N. (2003). Yeni ekonomi'nin toplumsal, ekonomik ve teknolojik boyutları. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41-62.
- Belton, D. A, Ebbert A.M and Infurna F. J. (2016). Social intelligence. In Farazmand A. (eds) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*.
- Bernheim, B. D. and Exley C. L. (2015). Understanding conformity: an experimental investigation. *Harvard Business School, Working Papers*. Retrieved from https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/16-070_1d8d5b51-93dd-4906-b811-4436813d55db.pdf on 26 April 2019.
- Berry, M. J. A. and Linoff G. S. (2004). *Data mining techniques: For marketing, sales, and customer support*. Third Edition. UK: Wiley
- Cialdini, R. B. and Goldstein N. J. (2004). Social influence: compliance and conformity. *Annual Reviews*, 55, 591–621.
- Chih, W. H., Hsu L. C. and Liou, D. K. (2017). Understanding virtual community members' relationships from individual, group, and social influence perspectives. *Industrial Management & Data Systems*, 117(6), 990-1010.
- Essam, M. (2012). The role of social networking sites (SNS) in the January 25th revolution in Egypt. *Library Review*, 61(2), 128-159.
- Field, J. (2008). *Sosyal sermaye*. 2. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Gil, F., Rico, R., Alcover, C. M. and Barrasa, A. (2005). Change-oriented leadership, satisfaction and performance in work groups: Effects of team climate and group potency. *Journal of Managerial Psychology*, 20(3/4), 312-328.
- Göktaş, B. (2019). *Davranış bilimleri (Pdf Document)*. Retrieved from <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=3065> on 03May 2019.
- Grootaert, C. vd. (2003). *Measuring social capital*. US: The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/515261468740392133/pdf/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf> on 21 April 2019.
- <https://hootsuite.com/pages/digital-in-2019> Accessed on 23 April 2019.
- Jerome, N. (2013). Application of the Maslow's hierarchy of need theory: Impacts and implications on organizational culture, human resource and employee's performance. *International Journal of Business and Management Invention*, 2(3), 39-45.
- Kaplan, A. M., Haenlein, M. (2010). Users of the world unite! the challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.

- Keller, K. L. (2012). *Strategic brand management: Building, measuring, and managing brand equity*. 4th Edition. London: Pearson.
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P. and Silvestre, B. S. (2011). Social media? Get serious! understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54(3), 241-251.
- Lamieri, M. and Mangalagiu, D. (2009). *Interactions between formal and informal organizational networks, handbook of research on multi-agent systems: semantics and dynamics of organizational models*. IGI Global. Retrieved from <https://doi.org/10.4018/978-1-60566-256-5.ch020> on 5 May 2019.
- Most popular social networks worldwide as of April 2020, ranked by number of active users. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> on 27 April 2019.
- Odabaşı, Y. and Barış, G. (2007). *Tüketici davranışları*. 7. Basım. İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Perreault, W. D, Cannon, J. P., McCarthy, E. J. (2013). *Essentials of marketing*. 13th Edition. New York: McGraw-Hill Companies.
- Rahnama, N. and Lotfi, H. (2016). Renovating of maslow's pyramid of needs and self- actualization. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Special Issue, January.
- Ravi, B. K. (2012). New media, culture and society. *Academic Research International*, 2(2) 479-494.
- Satıcı, Ö. (2000). Tüketici davranışlarını etkileyen faktörler. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/285057211_Tuketici_Davranislarini_Etkileyen_Faktorler on 1 May 2019.
- Schiffman, L. G. and Kanuk, L. L. (2006). *Consumer behavior*. New Jersey: Prentice-Hall Int.
- Sherchan, W., Nepal S. and Paris, C. (2013). A survey of trust in social networks. *ACM Computing Surveys*, 45, Article 47. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1145/2501654.2501661> on 29 April 2019.
- Smith, J. R. and Haslam S. A. (2012). *Social psychology: revisiting the classical studies*. London: Sage Publications.
- Solomon, M., Bamossy G. J., Askegaard S and Hogg M. K. (2006). *Consumer behavior. A European perspective*. (3rd Edition). London: Prentice Hall.
- Tekarslan, E. (1985). Sosyal bir olgu olarak grup davranışı ve karar özellikleri. *İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi*, 14(1), 1-20.
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Isuma*, 2(1), 11-17.
- Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenilirlikleri: Referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 214-231.

Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi Türk Oyun Yazarlığında Etik – İdeolojik İdealizasyon

Araş. Gör. Ezgi Deniz Alpan^{1*}

Geliş tarihi: 21.04.2020
Kabul tarihi: 27.05.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 442-454
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 2%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
ezgid Deniz.alpan@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-4274-0838

* Sorumlu yazar

ÖZ

Türk tiyatrosunun geleneksel (metinsiz) tiyatrodan Batılı (metinli) tiyatroya geçiş süreci, kendiliğinden oluşmamış, resmi ideoloji eliyle gerçekleştirilmiştir. Batılı tiyatronun ideal, gerçek tiyatro olduğu düşüncesi saray ve çevresi, devlet görevlileri, Türk elçileri ve yabancı elçilikler, aydınlar ve basın tarafından yayılmış, benimsenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Yani çıkış noktasında Batılı anlamdaki Türk tiyatrosu, öğretici ve ideoloji taşıyıcı bir aygıt olarak kullanılmak istenmiştir. Bu makalenin amacı söz konusu dönemde yazılmış tiyatro oyunlarında idealleştirme işlevini araştırmaktır. Çalışmada kullanılan yöntem, nitel araştırma yöntemidir. Bu yöntemden, oyun metinlerinin analizinde faydalanılmıştır. Dolayısıyla cevap aranacak sorular konunun niçin seçildiği, oyun kahramanının yargılarının ve eylemlerinin nasıl oluştuğu, çevresinden ne şekilde etkilendiği ile aynı konuyu ele alan oyun metinleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklardır. Bunun için 1923 – 1946 dönemini araştıran kuramsal çalışmalarla birlikte, söz konusu dönemde yazılan tiyatro oyunları değerlendirilmiştir. Oyunların dramatik yapılarında tema, çatışma, kişileştirme, mesaj gibi unsurlar bakımından önemli benzerlikler saptanmıştır. Bu benzerliğin nedeni söz konusu dönemde tiyatronun devlet tarafından teşvik edilmesi ve denetlenmesi olarak okunmalıdır. Böylece Türk oyun yazarlığı tarihinin dayandığı temel, çeşitlikten çok tektiplik, bireysel olandan çok toplumsal olan, estetikten çok işlevsel ve var olandan çok idealize edilendir. 1923-1946 dönemi tiyatro oyunlarında Cumhuriyet'i idealleştirmek için Osmanlı'ya ait değerlerin olumsuzlanması, salt Batı'ya öykünmeyip milli değerlere sahip çıkılması gereklilikleri vurgulanırken; ideal kadın ve erkek de buna göre kurgulanmıştır. Böylece ideal kadının özellikleri milli değeri olan Anadolu kültürüne sahip çıkan, ülkesi ve ailesi için her şeyi feda etmeye hazır olan kadın; ideal erkeğin özellikleri ise vatanına bağlı, dinç, çalışkan, cesur olarak tanımlanmıştır. Bu dönem yazarlar için de yeni bir dönemdir; yazdıkları dramatik metinler yeni bir türdür. Bu nedenle Milli Mücadele, Cumhuriyet, Batılı değerler, milli değerler kavramları arasında sıkışıp kalmalarına şaşırılmamalıdır. Diğer yandan dönemde bu konular haricinde kalem oynatan yazarlar dışlanmıştır. Yazarlar için kaçınılmaz olarak statüko ön yargısı oluşmuştur. Bugünden bakınca Türk tiyatrosunda hâlâ kuruluş yılları ile hesaplaşma yapılamadığı, buradaki hikayelerin tükenmediği söylenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türk tiyatrosu, oyun yazarlığı, Cumhuriyet, idealizasyon

Ethical – Ideological Idealization in Turkish Playwriting in the Foundation Period of the Republic

Res. Assist. Ezgi Deniz Alpan^{1*}

First received: 21.04.2020

Accepted: 27.05.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7 **Pages:** 442-454

Year: 2020 **Session:** Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 2%

¹Ataturk University, Turkey,
ezgideniz.alpan@atauni.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4274-0838

* Corresponding Author

ABSTRACT

The process of transition of Turkish theater from traditional (text-free) theater to Western (written) theater was not carried out by itself but by official republican ideology. The aim of this article is to investigate the idealization function of theatrical texts in this period. For this purpose, theoretical studies about 1923-1946 and theater plays written in this period were searched. Significant similarities were found in the dramatic structures of the plays. The reason for this similarity is that the state encouraged and controlled the theater during this period. In order to idealize the Republic in the period, the value of the Ottoman Empire was negated and the necessity of protecting national values was emphasized. Ideal men and women are also designed accordingly. Thus, the characteristics of the ideal woman are those who protect the national culture of Anatolia and are ready to sacrifice everything for her country and family. The characteristics of an ideal man are defined as vigorous, hardworking and courageous. This was a new era for writers, too; the dramatic texts they wrote were a new genre. Therefore, it is not surprising that they are stuck between the concepts of National Struggle, Republic, Western values and national values. On the other hand, writers who wrote on other topics were excluded. There was inevitably a status quo bias for the authors. For these reasons, current and real-life issues such as the effects of the revolutions on the people and the problems of the groups that mutually label each other have been ignored. The aim was not to discuss what exists; it was to show what the ideal be. From today's point of view, it is necessary to say that Turkish theater is still not interested enough in the foundation years of the Republic and the stories here are not over.

Keywords: Turkish theater, playwriting, Turkish Republic, idealization

GİRİŞ

Cumhuriyet'in kuruluşu ve tek parti dönemi (1923-1946) hakkında çalışmaları bulunan hemen tüm araştırmacıların anlaştıkları bir konu vardır: Tiyatro sanatçıları ve devletin önde gelenleri tiyatronun bir sanat olduğunu göz ardı etmiş, onu eğitici bir araç olarak görmüşlerdir. Yani Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında tiyatronun asıl amacı doğrudan etik – ideolojik idealleri yaymaktır. Bu dönemde tiyatro, medeniyetin bir göstergesi sayılarak devletçe desteklenmiş, hatta doğrudan devlet, Atatürk teşvikiyle yapılmıştır. Dolayısıyla dönemin oyun yazarlığına devlet politikaları hâkimdir. Amaç yeni Cumhuriyet'i tanıtmak, kazanımlarını anlatmak, bu rejime ve ilkelerine sahip çıkılması gerektiği düşüncesini yaymaktır. Bunun için insanlara ulus bilinci aşılanarak, inşa edilen bu yeni bilinçle vatandaşın sabırlı ve fedakâr olması, etkin olması, etkin olamıyorsa da uyum sağlaması istenir.

Dönemin ruhunu en iyi yansıtan kaynak kuşkusuz *Nutuk*'tur. Bu kaynakta belirtildiğine göre bunların nihayetinde hedeflenen, devleti kurtarmaktır. *Nutuk*'ta devleti kurtarmanın yolu uygar olmak şeklinde belirtilir çünkü uygarlaşmayan toplumlar yok olmaya mahkumdur. Uygarlıktan kastın Batı olduğu düşüncesi çok eskiye, 1683'teki Viyana Kuşatması'na kadar dayanır, on sekizinci yüzyıl boyunca süren mağlubiyetlerle bu ihtiyaç pekişir (Meriç, 1983, s. 235). Yapılan ilk tespit Avrupa'nın askeri teknolojisini almak gerektiğidir. Osmanlılar Avrupa medeniyetinden bazı askeri unsurların seçilmesiyle, dinamik bir Batılılaşma ve modernleşmeyle bütün zafiyetlerinden sıyrılarak eski gücünü kazanacaklarını düşünmüştür (Lewis, 1984, s. 46). Ancak bu bir dizi reform gerektirecektir. Meriç bu gereklilikleri şöyle açıklar:

“Başlangıç, sadece askeriydi, gelişen ve ilerleyen bir Avrupa karşısında korunmak ihtiyacı. Avrupa üslubunda bir ordu kuruldu mu amaç gerçekleşir sanılıyordu. Sanılıyordu ki iş bir talim ve teçhizat meselesidir. Ne var ki yeni orduya subaylar lazımdı. Bu subayları yetiştirecek mektepler, mektepleri ayakta tutacak müesseseler, müesseseleri işler hale getirecek maarif reformları, araç ve gereçleri imal edecek fabrikalar kurmak da zorunluydu. Kısaca yönetim ıslah edilmeliydi” (Meriç, 1983, s. 236).

Böylece Avrupa'dan öğretmenler getirilerek, yeni okullar kurularak ordu eğitime çalışılmıştır. Osmanlı'da ilk kez bu genç Osmanlı askerleri, kafiri hoca olarak görmeye, dillerini öğrenmeye, eserlerini okumaya başlamıştır. Sadece ‘teknoloji’ alınmak istense de teknoloji, günlük hayattan, kültürden ayırıştırılmaz. Çünkü bu atılımları belirleyen şey toplumda doğan ihtiyaçlardır. Nitekim henüz devlet politikası olarak belirlenmese de Batılılaşma, Osmanlı Dönemi'nde yolları, demiryollarını, köprüleri Avrupalıların yapmasıyla devlete ve topluma sirayet etmişti. Bu dönemde toplumun Batılılaşmasının bir başka boyutu da azınlıklar aracılığıyla gerçekleşti. Türkler, her ne kadar mahalleleri etnik kökenlere göre ayrılrsa da Batılılarla bir arada yaşamaya zaten alışkındı. El sanatları, yemek kültürü, mimari, resim, müzik gibi alanlardaki etkileşimler, hatta alkol, kumar gibi azınlıklardan geldiği düşünülen alışkanlıklar gündelik hayatın bir parçası olmuştu (Belge, 1983, s. 839-840). Yine de toplumda bir kültür değişimi ihtiyacı olmadığı için, bu etkileşimler dinamik bir harekete dönüşmemiştir.

İsmail Cem ise Batılılaşma ülküsünü bir “*sanrı*” olarak nitelendirir. Çünkü Avrupa'nın refah düzeyine erişmek ekonomik, hukuki, siyasi kurumlarını ve kültürünü aktarmakla mümkün değildir (Cem, 2017, s. 282). Cem'e göre Batı'nın yüksek refah seviyesi, maddiyatçılık ve ferdiyetçilik temelinde gelişen görüşlerin sonucudur. Her ikisinin de tetikleyicisi, Türkiye'de var olmayan burjuva sınıfidir. Türkiye'de Milli İktisat Kongresi gibi girişimler, milli bir burjuvazi yaratmaya çabalamışsa da sonuçları toplum yararına olmamıştır. Bu, tüm iktidarlar tarafından paylaşılan ortak bir amaçtır. Ancak Batılılaşma *sanrısının* sonuçları, Türkiye için oldukça yıkıcıdır:

“İmkansız gerçekleştirme sevdası bütün bir toplum düzeninde yanlışlara, yabancılaşmalara, benimsenmeyen üstyapı değişimlerine, temelsiz zıtlaşmalara, en önemlisi, toplumun gelişmesinde zaman kaybına, gecikmeye yol açmıştır. Ortaya yanlış ekonomik uygulamaların çok ötesindeki soysuzlaşmalar, garabet örnekleri, ikilikler çıkmıştır” (Cem, 2017, s. 292-293).

Halk bu nedenleri göremediği için yoksulluğunun bedelini Batılılaşmanın yüzeydeki görünümüne; hukuk, giyim, yaşam anlayışındaki değişimlere bağlamıştır. Böylece günümüzde dahi süregelen ilerici – gerici karşıtlığının temelleri atılmıştır denilebilir.

Kültürel dönüşümler önce sarayda başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanına kadar askerler, diplomatlar, öğrenciler Avrupa'ya gitmiş, elçiler sefaretnamelerinde Avrupa kültürü üzerine raporlar oluşturmuş, II. Mahmut döneminde sarayda balolar düzenlenmeye başlanmış, ardılı Abdülmecit bizzat Avrupa saraylarındaki davetlere katılmıştır. Azınlıklar aracılığıyla Batı tiyatrosunun Türkiye'ye girmesiyle saray bununla da ilgilenmiş, önce Çırağan Sarayı'nda geçici bir tiyatro, ardından Dolmabahçe Sarayı'nda (1859), sonra da Yıldız Sarayı'nda ikinci bir tiyatro (1889) açılmıştır (And, 1985, s. 2508). İlk Türkçe tiyatro oyunu *Şair Evlenmesi* de Dolmabahçe Saray Tiyatrosunda oynanmak üzere ısmarlanmıştır.

Görüldüğü üzere Batılılaşma, Türkiye için bir çeşit uygarlık değişimi anlamı taşımaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte belirlenen kültür politikaları doğrultusunda tiyatronun bir kamu hizmeti olduğu, korunması, desteklenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Kuruluş yıllarında yeni bir vatandaş modeli inşa etmek için devlet, sanatçıyla iş birliğine girmiştir. Bilgin bu iş birliği için şöyle bir tespit yapar: *"İlginçtir, Osmanlı devletinin hiç değilse son döneminde seçkinlere kültürel bireyleşme, farklılaşma yasaklanmamış, Cumhuriyet ise özellikle seçkinlerden ideolojik, kültürel sadakat beklemiştir"* (Bilgin, 1983-1985, s. 853-854). Zaten edebiyatçılar için de Batı etkisi Cumhuriyet'in ilanından önce başlamıştır. Berkes'in belirlemesine göre Abdulhamit'in Arapçılığı, aydınları Arap düşmanı yapmıştır. Bu dilin ancak gerici fikirler taşıyabileceği düşüncesi o dönemden kalmadır (Berkes, 1983-1985, s. 252). Aydınlar için Batı özgürlük, konfor, güzellik ve sanat demektir. Ancak bu dönem aydınlarının siyasal rengi yoktur. Oysa Cumhuriyet dönemiyle birlikte, aydınlardan siyasetin yön verdiği toplumsal ilkeleri yaymaları beklenmiştir. Cevdet Kudret'e göre bu beklenti yanlış bir durum ortaya çıkarmıştır: Kimi yazarlar, devletçe korunup rahat yaşama olanakları elde ettikleri için iktidarın istek ve tutumuna ayak uydurmuş, bu nedenle eserleri suya sabuna dokunmayan eserler olarak kalmıştır (Kudret, 1990, s. 14).

İdealizasyon hayatın hiçbir alanından ayrılamaz. Tiyatro da birden fazla karşıt gücü çatışmaya sokup çözümler öneren dramatik bir tür olarak, kimi davranışları, tutumları, olayları idealize eder. Ancak bunun bir devlet politikasına dayanarak yapılması, sanatsal niteliği zedeler. Buraya kadar Cumhuriyet dönemi oyun yazarlığımızın devraldığı düşünsel, toplumsal, siyasal ve sanatsal mirasa değinilmiştir. Çalışmanın devamında bunların oyun yazarlığındaki yansımaları incelenecektir.

Dönemin oyun yazarlığına değinen araştırmacılar, eserleri konuları bakımından sınıflandırmıştır. Sevda Şener *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu* kitabında, dönemde yazılan oyunların sınıflandırmasını şu şekilde yapmıştır: Kurtuluş Savaşı'nı konu alan oyunlar, Osmanlı'daki bozuklukları işleyen, Cumhuriyet Türkiye'sini savunan, öven oyunlar, ulusun güvenini pekiştirmek, erdemlerini sergilemek amaçlı konusunu tarihten alan oyunlar. Yine Şener, *Oyundan Düşünceye* kitabında aynı dönemde yazılan oyunların bir başka sınıflandırmasını yapar: Kurtuluş Savaşı'nda halkın gösterdiği kahramanlığı, devrimleri ele alan, seyirciye güven aşılama hedefleyen ülkücü oyunlar, çoğunlukla komedi türünde yazılmış olan Osmanlı dönemini eleştiren oyunlar, Batılılaşma ekseninde yazılan toplumdaki değer değişimini yansıtan oyunlar.

Özdemir Nutku'ya göre ise bu dönem oyun yazarlığı aktarmacı anlatıma sahiptir, tezli oyunlardan oluşur. Fazlasıyla yüzeysel kalmışlardır çünkü *"düşüncelerini gerektiği kadar özgür biçimde açıklayamamışlardır"* (Nutku, 1983-1985, s. 2518). Nutku'ya göre dönemin öne çıkan oyunları, Bağımsızlık Savaşı ve kahramanlık oyunlarıdır. Daha az nicelikte olmakla beraber sorunlarını güldürü tarzında işleyen oyunlar da mevcuttur.

Dönemin oyun yazarlığında biçimsel girişimleri ise Metin And şu şekilde açıklar:

"Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazarlarımızda esinlenmek ya da dolaylı olarak sembolistlerin, özellikle de Maeterlinck'in, Ibsen'in toplumcu gerçekçiliğinin, Strindberg'in ruhsal gerçekçiliğinin, Alman dışavurumculuğunun izlerini bulabiliriz. Ancak hiçbirinin bu çığırını tam olarak uyguladığını söyleyemeyiz. Ne toplumcu gerçekçilikte ne ruhsal gerçekçilikte kişileştirme, sorunun tabana yerleştirilmesi bakımından başarılı olmuştur. Söyleşmeler, karakterden çok, yazarın ağzından verilir. Devinimsel bir söyleşme düzeni yoktur. Ele alınan konular çekingenlikle, kişilerin davranışları, gelişimi, belirli itkilerle gösterilmeden yazılmıştır" (And, 2009, s. 199).

Yani oyun yazarlığımızın bu döneminde yazınsal bir akımın, eğilimin etkili olduğunu söylemek aşırı yorum olacaktır. Şener, Nutku ve And'ın tespitlerinden anlıyoruz ki oyun literatürü konu bakımından kısırdır ve en çok işlenen Kurtuluş Savaşı'nın kazanımlarını anlatmak, övmektir. Yeni bir devlet kurulduğu için geçmişin de yeniden inşa edilmesi gerekliliği doğmuş, Osmanlı olumsuzlanmış, Batılılaşmanın getirdiği ahlaki değişimler özellikle aile teması içinde ele alınmıştır. Biçimsel olarak ise anlatımcı, didaktiktir, karakter yaratmada başarısızdır. Bu tespitlere bir ek yapmak gerekirse, tiyatro oyunlarının birer propaganda aracı olarak kullanılmasının doğal bir sonucu olarak olay dizisi neden sonuçtan oluşan mantık dizgesine uymaz, yazarın mesajını iletmek için birbiri ardına sıralanmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının tiyatro ortamında oyun yazarı, penceresinden bakarken gördüklerinin, dünyaya, topluma dair düşüncelerinin esinle harmanlanmasıyla itkilenecek yazmaz. Bu itki devletin, Atatürk'ün, Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP), Halkevlerinin yaptığı çağrılarla ve daha çok ısmarlama şeklinde oluşmuştur. Bu bağlamda yapılan ilk kapsamlı çağrı, Cumhuriyet'in onuncu yılı içindir. Kutlama Yüksek Komisyonu, sanatçılardan inkılabın anlamını ve Cumhuriyet'in ilk on yılında gerçekleştirilen değişim ve yenilikleri anlatan oyunlar istemiştir. Yine 1939 yılında CHP tiyatro oyunu yazma yarışması düzenlemiş, piyeslerde değişimlerin ve değerlerin, devrimin dünya görüşüne uygun bir tarzda işlenmesi istenmiştir.

Cumhuriyet ideolojisini, Kemalist ilkeleri yaymak ve benimsetmek için 1932'de kurulan Halkevleri de tiyatroyu nicelik olarak besleyen en önemli damarlardandır. CHP, Halkevleri ve Halkodalarında oynanmak üzere yüz on bir eser basmış, burada beş yüze yakın oyun sahnelenmiştir. Karadağ, burada oynanan oyunların içeriğinin sahip olması beklenen nitelikleri şöyle sıralar:

“Yeni Türk toplumunun çağdaş yaşamını bütünlemeli, ulusal duyguları doğurmalı, devrim ilkeleri ışığında ulusal sorunları işlemeli, devrimin dünya görüşüne uygun halk yaşamı, değişimler, ilerlemeler konu edilmeli, her sınıfa seslenebilen, yetiştirici türden oyunlar olmalı” (Karadağ, 1988, s. 136-137).

Gerçekten de Halkevlerinde sahnelemek üzere yazılmış oyunlara bakıldığında tümünün yukarıdaki ilkeleri taşıdığı görülür. Esra Dicle Başbuğ, yakın zamanda yaptığı kapsamlı araştırmada Kemalist ideolojinin inşasında Halkevleri dönemi tiyatro oyunlarının etkisini şu başlıklarda incelemiştir: Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in erdemleri, Osmanlı'nın reddedilen mirası, milli kimliğin inşası, Türk tarih teziyle ilgili oyunlar, köy oyunları (Başbuğ, 2013, s. 59-258). Görüldüğü üzere Halkevleri kategorisinde de yukarıda aktarılanlara kıyasla bir özgünlük yoktur. Hatta burada sahnelenen oyunların sanat olmaktan daha da uzak olduğu belirtilir: *“Halkevlerinde temsil işinin perişan halde olduğu hakikattir. Repertuvar berbat, oyuncular berbat, direktifleri yerine getirecek elemanlar zayıf... bu haliyle bugün Halkevi Temsil kollarının süsten başka bir şey olmadığını söyleyebilirim”* (Tuncel, 1941, s. 7).

Şener'e göre de bu oyunlarda mesaj, en sanatsız yolla, doğrudan seyirciye aktarılır. Asal özellikleri eğitici ve didaktik olmaları, halkın kendine güvenini pekiştirmesi, geleceğe umutla bakmasını sağlamaktır (Şener, 1998, s. 89). Şehir Tiyatrosunda sahnelenen oyunlar ise daha çok hızlı toplumsal değişimin yarattığı sorunlar üzerinde durur.

Tıpkı ordunun Batılılaşması için olduğu gibi tiyatronun Batılılaşması için de Avrupa'dan tiyatrocular getirtilmiştir. Ancak bu girişim yine tıpkı önce Saray'ın, devletin Batılılaşması gibi, tiyatro üst yönetiminin, idarenin Batılılaşması şeklinde kendini göstermiştir. Tiyatro eğitimi verilmeye başlanmasına karşın bu yalnızca oyunculuk alanında olmuştur. Görüldüğü üzere Cumhuriyet döneminin kuruluş yıllarında tiyatro, resmi görüşün ideolojik aygıtı olarak kullanılmıştır. Bu hızlandırılmış Batılı tiyatro ortamında tiyatronun öncelikle bir sanat olduğu, özellikle içerik bakımından estetik boyut taşıması gerektiği düşüncesi yerleşmemiştir. Yazım tekniği profesyonel olmaktan uzaktır. Aşağıda içerik bakımından dönemin oyunlarında idealize edilen değerler incelenecektir.

1. OSMANLI'YA AİT DEĞERLERİN OLUMSUZLANMASI

Bu ideolojik inşa oyunlarda baskın olarak iki şekilde yapılmıştır: Geleneksel Osmanlı beylerinin yerilmesi ve din görevlilerinin olumsuzlanması.

Türkiye'de dinamik olmamakla birlikte yine de sınıflı bir toplum yapısı vardır. Tümü şehirde yaşayan bu sınıflar Tevfik Çandar tarafından Zadeğânlar, ikinci grup (ağırlıklı olarak Levantenler), küçük üretici ve

esnaf, yoksullar olarak belirtilir (Çandar, 1983-1985, s. 828-829). Zadeğân sınıfı elinde servet olmasına karşın üretken olmadıkları için birikimini sürekli tüketen, zamanla çoğu küçük memuriyetlerle yetinmek durumunda kalan, bazıları tam anlamıyla sefalet düşen, çok azı ise iktidarla ilişkilerini kullanıp servetine servet katan sınıftır. Türk oyun yazarlığının ilk döneminde bu sınıftan kişilere özellikle Paşa Baba tipinde oldukça sık rastlarız. Bunlar genelde Cumhuriyet'e inanmayan, ilkelerini benimsemeyen, eski günlerin özlemini çeken, endişeli, toplumu değil kendini düşünen kişiler olarak çizilmiştir.

Vasfi Mahir'in *Yaman* (1933) oyununda Paşa, Osmanlı'nın haşmetli eski günlerine artık dönülemeyeceği inancındadır. Yaşadığı korku ve panikle yabancı generallerle arkadaşlık kurar. Amacı kızını onlardan biriyle evlendirerek kendisinin ve kızının hayatını kurtarmaktır. Kızı Pervin orali olmaz, Paşa yabancı generallerle kaçır. Yani burada Paşa, vatana ihanet etmiştir. Sedat Simavi'nin *Hürriyet Apartmanı*'nda (1940) da benzer bir olay vardır. II. Abdülhamit'in jurnalcilerinden Arif Paşa kızını onurlu Türk askeri Kamuran'a değil, doğru dürüst bir eğitimi dahi olmayan babasının asaleti ile övünen züppe Firuz Bey'e vermek ister. Paşa, bu tercihi nedeniyle yıkıma uğrar, önce evini, sonra kızını kaybeder, kendisi de yanan evinde can verir. Yani buradaki Paşa da cezalandırılmıştır. Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler* (1919) eserinde ise eksen karakterlerden Süheyla'nın dedesi Müslümanken Katolik olan, sonra yeniden Müslüman olan Frenk Ali Paşa, babası onun izinden giden Mara'dır. Bu oyuna Batılılaşma ekseninde yeniden değinilecektir; konumuz bakımından önemi Frenk Ali Paşa'nın kişisel çıkarları uğruna dinini, ulusunu değiştirme çabasında gösterilmesidir. Onun ardılı olarak oğlu ve torunu da ülkesine sahip çıkmamakta, yine kendi çıkarları için başka bir kültüre yamanmaya çalışmaktadır. Oyunun finalinde yapayalnız kalır. Peyami Safa'nın *Gün Doğuyor* (1938) oyununda ise rahat yaşamaya alışkın olan baba Rüstem, üvey oğlu Mustafa'nın da mensubu olduğu Anadolu taraftarlarının yönetime geçeceğini anlayınca korkarak, Londra'da yaşamak üzere ülkeyi terk eder. Bu idealizasyon için örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Söz konusu oyun kişileri, Osmanlı döneminde asalak olarak yaşamaya, çalışmadan, yalnızca hükümetle iyi geçinerek yaşamlarını sürdürmeye alışmıştır. Ancak Cumhuriyet, her vatandaştan çalışkan olmasını beklemektedir. Dolayısıyla vatani uğruna emek harcamayan bu kişiler için yeni Türkiye'de bir gelecek yoktur.

Din görevlileri üzerinden yapılan ideolojik inşa ise bunların, dini kendi amaçları için alet ettikleri düşüncesinin yayılmak istenmesidir. Aka Gündüz'ün Cumhuriyet'in on beşinci yıl dönümü için yazdığı *O Bir Devirdi* (1938) oyununda Kurtuluş Savaşı yıllarında bir Anadolu kasabasında öğretmenlik yapmakta olan Mehmet Yurdun'un Milli Mücadele karşıtı bir müftü vekili olan Tomruk Hoca ile mücadelesi anlatılır. Mehmet ve arkadaşları kasabada bir piyes düzenler. Rol gereği Mehmet eşini boşar. Bunu ciddiye alan Tomruk Hoca, Mehmet'in evine gidemeyeceğine dair bir fetva verir; ancak gittiğini görünce "şeriat elden gidiyor" sloganlarıyla evini basar. Bunun başına geleceğini tahmin eden Mehmet hazırlık yapmıştır. Tedbirli davranır ve göstericilerden Delibaş'ı öldürerek grubu defeder. Mehmet Milli Mücadele'ye katılmak için kasabayı terk ettikten sonra karısı, bir eve sığınır. Bu evin Tomruk Hoca'nın evi olduğunu anlayınca önce onu bıçaklar, sonra evini ateşe verir. Finalde Mehmet yurda döner, hep bir ağızdan Onuncu Yıl Marşı söylenir.

Görüldüğü gibi bu oyunda biçimsel ya da içeriksel bir derinlik yoktur. Olaylar mantık dizgesi gözetmeksizin, karikatür şeklinde gelişir. Müftü tarafından bakınca gavur, hatta anarşist, Mehmet tarafından bakınca yobaz, cahil olarak görülen değerlerin çatışması verilir. Ancak bu değerler etraflıca ele alınmamıştır. Burhan Cahit Morkaya'nın *Gavur İmam* (1933) oyununda Aznavur, Kara Hüseyin, Gavur İmam kişileri Biga köyünü basar. Dini kullanarak köylüleri kendi yanlarına çeker. Amaçları buradaki cephaneyi ele geçirmektir. Ancak kazanan tabii ki yine Cumhuriyet olacaktır. Öğretmen Ayten, öğrencilerine şu konuşmayı yapar:

"Şimdi çocuklarım beni dinleyin. Türk vatani bütün evlatlarından fedakârlık bekliyor. (..) Türk topraklarında tek düşman kalmayınca kadar çarpışacağız. Ama yurdumuzda kardeşi kardeşe düşüren cehalete harp açacağız. Masum Türk köylüsünü dün bayrağı altından haydutluğa sürükleyen halife ve Padişahlara aman vermeyeceğiz. Mustafa Kemal Paşanın açtığı yolda el ele, başbaşa yürüyeceğiz" (Morkaya, 1933, s. 15).

Gavur İmam gibi kişilerin bu girişimlerinin nedeni cehaletle açıklanmaya çalışılırken, cehaletin nedeni de çoğunlukla dine bağlanır. Musahipzade Celal'in *Bir Kavuk Devrildi* (1930) oyununda da Müftü karakteri üzerinden din işleri ile devlet işlerinin birbirine karışmasını eleştirir. Anlaşılacağı üzere din, istismar edilebilen ve hür düşüncüyü yasaklayan bir değer olarak ideal Türkiye Cumhuriyeti devleti yönetiminde yer almamalıdır. Ertuğrul Şevket'in Fatih Halkevinde oynanmak üzere yazılan *Şeriatçısı* (1938) oyununda Osmanlı'da dini yaşamı başka bir boyutuyla, bilimle çatışması bakımından ele alır. Nuriye'nin oğlu hastadır. Doktor oğluna aşı yapmak üzereyken ev basılır; Nuriye, Kadı'ya götürülür. Kadı Nuriye'nin oğlunu kurşuncuya, muskacıya değil de doktora götürmesini şeriata aykırı olarak yorumlar. Nuriye bu zinanın cezasını çekecektir. Reşat Nuri Güntekin'in *Hülleci* (1935) oyunu da şeriatın ahlaki kurallarının nasıl istismar edilebileceğini sergiler.

Bu oyunlarda Paşa Babaların, onların izinden giden çocukların, din görevlilerinin niçin bu tutumları sergiledikleri anlaşılmaya çalışılmaz. Yapılan şey yüzeysel bir yargılamadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı ile tarihi, siyasi, kültürel bağlantılarını keserek reddi miras yapılması gerekliliği idealize edilir. Çünkü bu eski toplumun değerlerine inananlar, onu sahiplenenler zalim, çıkarıcı, kötü kişilerdir.

2. BATILI DEĞİL MİLLİ DEĞERLERE SAHİP ÇIKMA GEREKLİLİĞİ

Sedat Simavi'nin *Hürriyet Apartmanı* oyununda züppe olarak tanımlanan, Batılı ahlak anlayışına sahip Firuz Bey, Arif Paşa'nın kızına talip olarak hem onun konağında yaşamının yolunu yapar hem de sefarette bir iş bulmak ister. Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler* oyununda Süheyla, mürebbiyeler eşliğinde Avrupa terbiyesiyle yetişmiş bir kadındır. Kocasını Cemil milliyetçi, Türkçü bir adamdır. Oğulları Kaya da Süheyla'nın isteği doğrultusunda Avrupa terbiyesiyle yetişir. Süheyla kocasını, amcasının oğlu ile aldattır. Kaya ise Frenkçe, Rumca bilmekte ancak Türkçe bilmemektedir. Bu durum Cemil'i bunalıma, ideal olanın hülyasına sürükler:

“CEMİL – (...)bu hayat büsbütün başka... Lakin ne kadar aykırı bir hal... Geniş ve hasır döşemeli salonlarımızda gölgeden melekler gibi dolaşan hemşirelerimiz, birer sıyanet ilahesi gibi etrafta idare eden validelerimiz, büyük validelerimiz, teyze ve halalarımız; çıplak kadın resimleri değil... Çini vazolarımızın kenarlarında parlak gözleri ve kahraman simalarıyla Kırım'da, Sivastopol'da, Şıpka'da şehit olan dayılarımızın, enişterimizin, ağabeylerimizin resimleri... Sonra her yıl, her Cuma gecesi, hilali gömleklerinin sıvalı kollarıyla abdest alıp şehitlerimize dua okuyan ihtiyar ve emektar dadılarımız, babalarımızın müteazzım gibi görünen vakur ve dik bakışlarının içinde kıymetli ve yanan birer dimağ. (...) Sonra dindar bir terbiye, milli bir tahsil (...). Türk'ün asıl ve layemut destanı” (Gündüz, 1919, s. 20-21).

Oyunun nihayetinde Süheyla bilinçlenerek Cemil'in düşüncelerine uyum sağlar. Cemil ve arkadaşları saflığın, temizliğin, güzelliğin Türk toplumunun değerleri olduğunu, Batılı yaşamın yozlaşmış, köksüz olduğunu savunurlar. Bu Türklük değerlerini koruma ideali, burada ve diğer örneklerde de görüleceği üzere bir çeşit muhafazakarlık içermektedir. Oyunda Avrupa'dan “alınmaması” gereken özellikler belirtilmiş; ancak “alınması gereken” özelliklere değinilmemiştir. Vedat Nedim Tör'ün *Köksüzler* (1937) oyununda da Batılı değerler, kadın üzerinden eleştirilir. Ahmet çevresindeki kadınların erkeklerle evlilik dışı ilişki yaşamasının normalleşmesini Avrupalılaşmaya bağlar, çünkü kendisi o coğrafyayı çok yakından tanımaktadır: *“Hak istediğiniz zaman Avrupalı kadınlara benzeyebilmek için ağzınız faraş gibi açılır, fakat cemiyet sizden bir vazife beklediği zaman 'ben muhtaç değilim ki'. Avrupalı kadın vazifesini yapıyor, cemiyetin hakkını ödüyor, çalışıyor”* (akt. Şener, 1971, s. 45).

Burada *Yarım Türkler* oyunundan farklı olarak alınması gereken nitelikler de belirlenmiştir. Buna göre kadın sadık olmalı, vazifelerini (ev içi görevlerini) yerine getirmelidir. Cemiyetin hakkını ödemekle kastedilen ise muhtemelen söz konusu kadının yaşamını bağışlayan toplumsal değerleri yüceltmek için çabalamasıdır. Kadının idealizasyonu konusunda bu unsura daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Batılılaşmayla gelen ahlaki problemleri ele alan bir diğer oyun Musahipzade Celal'in *Selma'sıdır* (1934). Burada da *Yaman*, *Hürriyet Apartmanı*, *Yarım Türkler* oyunlarında olduğu gibi, babasının tesiri altında kalan bir kadın vardır: Rezan. Rezan vaktini arkadaşlarıyla eğlencelere giderek, tenis oynayarak, motosiklet gezileri yaparak geçirir. Kocasını Azmi ise geleneksel değerlere önem veren, vatanını seven genç, idealist, yetenekli ve çalışkan bir mimardır. Babasının akrabası olan idealist öğretmen Selma'nın eve gelmesiyle dengeler değişir. Rezan, Avrupa hayranı bir dolandırıcı olan Pertev Berki Bey'le yasak

aşk yaşamaya başlamıştır. Pertev, onu, kocasının imar planlarını çalması için ikna eder. Bu arada Azmi ile Selma arasında bir yakınlaşma oluşur. Oyunun sonunda Rezan ile Pertev'in planları bozulur. Azmi ise Selma'ya ilanı aşk eder ancak karşılık alamaz.

Burada Batılı değerlerle yaşayan kadına (Rezan) karşı, milli değerlerle yaşayan kadın (Selma) tam olarak sahneye getirilerek idealize edilmiştir. Ancak bunu da kadının idealizasyonu alt başlığına bırakacağız. Dikkat çekici olan, Batılı ahlaki değerlerin yalnızca kadını etkiliyormuş gibi gösterilmesidir. Bunun bir devlet politikası olarak güdüldüğü öne sürülebilir. Türk modernleşmesi devletin ve toplumun sivil inşasını ailede temellenmesini hedefler. Sancar bu yapıdaki süreci modernliğin muhafazakarlaşması (Sancar, 2012, s. 308) olarak adlandırır. Devlet, din, aile, cinsel ahlak konularında bir “aşılmaz sınırlar” politikası güdülmüştür. Aşırı Batılılaşma sorunu erkekler için vatana ihanet gibi siyasal sorunlar doğururken, kadınlar için ahlaki sorunlara neden olacak şekilde inşa edilmiştir.

3. İDEALİZE EDİLEN KADIN TİPOLOJİSİ

Kadınlar üzerinden yapılan ideal kimliklendirme, Cumhuriyet döneminin kurucu ideallerinden olan Anadolulaştırma aracılığıyla yapılır. Yukarıda görüldüğü üzere Batı hayranı, şehirli, şımarık kadın alçaltılırken, Anadolu'lu fedakâr kadın idealize edilerek yüceltilmiştir. Bu doğrultuda idealize edilen kadın karakterleri; Milli Mücadele'ye dolaylı yoldan destek verenler, ona doğrudan katılanlar ve sonradan bilinçlenenler gruplarına ayırabiliriz.

Milli Mücadele'ye dolaylı yoldan destek veren kadınlar grubu ağırlıklı olarak anne rolünde karşımıza çıkar. Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun *Sakarya* (1934) oyununda Muhsin, I. Dünya Savaşı'ndan dönmüştür, tek isteği savaştan uzak kalmaktır. Oysa annesi Muhsin'i dinlendirip yeniden savaşa, Milli Mücadele'ye katılması için hazırlamaya çalışmaktadır. Sonunda bu bir çekişmeye döner ve Anne oğlunun evde oturmasını kabul edemeyerek onu savaşa katılmaya zorlar. Mithat Düden'in *Vatan Sağolsun* (1933) oyununda ise anne Ayşe Kadın'ın her iki oğlu da savaşta şehit düşmüştür. Ayşe Kadın vatan sevgisi sayesinde bu durumla gurur duyar: “*Ben cesareti Türklüğümünden, Türk ordusundan alıyorum. Vatan uğruna hepimiz seve seve canımızı vermeye hazırız. Daha on çocuğum olsaydı onları da gözümü kırpmadan gönderirdim*” (Düden, 1933, s. 20). Osman Sami Abdal'ın *Vatan Uğrunda* (1931) oyununda Yunan askerleri evi basarak Hasan'dan gizli bilgiler öğrenmeye çalışır. Hasan'ın karısı Leyla, işkence yapmamaları şartıyla gizli belgeleri onlara vereceğini söyler. Ancak Hasan'ın annesi Samiye, Leyla'yı öldürerek bunu engeller. Askerler de önce Samiye'yi, sonra Hasan'ı öldürür.

Milli Mücadele'ye doğrudan katılan kadınlar grubunu ise çoğunlukla genç, kimi çocuk yaşta olan kadınlar oluşturur. Nihat Sami Banarlı'nın *Bir Yuvarın Şarkısı* (1933) oyununda Ayhan Hanım'ın babasından kalan, şehit çocuklarını barındırdığı yuvaya İstanbul Hükümetince el konulur. Bunu kabullenemeyen Ayhan Hanım Anadolu'ya geçer ve cephede üç yıl savaşır. Savaşta aldığı yara ölümüne neden olsa da o çok mutludur, çünkü vatani düşmandan temizlemiştir. Hayrettin İlhan'ın *Gün Doğarken* (1933) oyununda kadınlar, bazı erkek karakterlerden daha cesur çizilmiştir: “*Öldü mü hani ya erlik, yerlere gömüldü demek efelik. Başımдан alınız örtüleri size, kılıcı, tüfeği veriniz bize. Nasıldır görsünler Türk'ün kızını. Nasıldır görsünler gönül hazını. Görsünler çarpışmak nasıl olur. Korkanı, kaçanı ölümüler bulur*” (İlhan, 1933). Hamdi Olcay'ın *Günlerden Bir Gün* (1933) oyunu da henüz on beş yaşındaki Sırma'nın, annesinin ve kardeşinin ölümü üzerine cepheye gitmesi anlatılır.

Sonradan bilinçlenen kadınlar grubu ise daha çok babasının (eskinin) etkisinden kurtulup kocasının (yeninin) etkisine girenlerden oluşur. Vasfi Mahir'in *Yaman* oyununda Pervin, Paşa Baba'sıyla ülkeyi terk etmeyi reddederek Yaman'la gelecek güzel günlere koşar. Sedat Simavi'nin *Hürriyet Apartmanı*'nda Leyla, Paşa Babasının alevler içindeki evinden Kamuran'a, yani cumhuriyete, demokrasiye doğru kaçarak kurtulur. Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler* oyununda Batı özentisi Süheyla, yasak aşkının aslında kendisini sevmediğini öğrenince aydınlanma yaşayıp herkesten özür diler. Musahipzade Celal'in *Selma* oyununda ise Avrupa özentisi Rezan, yasak aşkı Pertev'in gerçek yüzünü öğrendiği an merdivenden düşerek yaralanır. Bu olay onun kırılma anıdır; bilinçlenir, kocasının, Cumhuriyet'in değerlerini anlar.

Sayısız daha az olmakla birlikte Cumhuriyet'ten sonra kadınların kazanımlarının neler olacağını gösteren oyunlar da vardır. Örneğin Aka Gündüz'ün *Yılmazlar'ın İnkizler* (1932) oyununda Günsel, mağazalarda, atölyelerde kötü muamele görenek işçilik yaparken abisinin kendisine açtığı şapka atölyesi sayesinde

ünlü bir modacı olur. Gavur İmam'ın Ayten'i öğretmendir. Nahid Sırrı Örik'in *Sönmeyen Ateş* (1933) oyununda Belkıs, zamanında cephede görev yapmış bir hemşiredir. Bu oyunda bir kadın karakterin ağzından, kadınların nasıl olması gerektiği duyurulur:

“*Belkıs — Ben memleketimin sayesinde kazanılmış paraları memleketim bedbaht olunca Avrupa'ya gidip yiyeceklerden olmak istemem. O kadar zulüm görmüş ve yarısı yanmış İzmir'e Avrupa veya Amerika'dan gelmiş bir turist gibi uğrayan ve ancak iyi günlerde kendisine arkadaş olduğu kocasından kim bilir neler koparıdıktan sonra yine eğlence hayatına dönecek bir kadın olmak istemem*” (Örik, 1933, s. 53).

Kadının idealizasyonu tabii ki erkek yazarlar tarafından yapılmıştır. Bu döneme dair tek bir kadın yazara rastlıyoruz: Nudiye Nizamettin, diğer adıyla Fatma Nudiye Yalçı. Yalçı, *Beyoğlu 1931* (1932) adlı bir oyun yazmış, Darülbeyazıt'ta sahneleneceği duyurulmuşsa da temsil gerçekleştirilememiştir. Erenus'un aktarımına göre bu metin el yazması olarak Devlet Tiyatrosu'nun atılacaklar çöplüğünde bulunsa da (Erenus'un 'Yaftalı Tabut' oyunu Şehir Tiyatroları'nda, 2018), Şener oyunun konusuna dair bilgi vermektedir. Buna göre oyun İstanbul'da görülen ahlak yozlaşmasını konu edinir. Annelerin kızlarını fuhuşa teşvik etmesi, kumarhanelerde genç delikanlıların soyulduğu kirliliği, ortamda dürüstlüğü, mantığın, gençlerin kurduğu mutlu evliliklerin yok olmasını anlatır (Şener, 1973, s. 33). *Beyoğlu 1931* model aldığımız diğer oyunlardaki gibi toplumsal değişimi, ahlaki yozlaşmayı konu edinmesine karşın, bunu daha gerçekçi ve sert açıdan ele aldığı görülmektedir. Oyun yazarlığı tarihimizde kendine yer edinmemesinin nedeni de muhtemelen budur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kadın Erkekleşince* (1932) oyununda ise aşırı Batılılaşan kadının neden olduğu sorunlar görülür. Nebahat ev işi yapmayan, kamusal hayata atılmış, çalışan bir kadındır. Kocasını Süreyya'yla iş bölümü konusunda anlaşamazlar ve sonunda bebekleri ölür. Oyunda kaynana Mevrure geleneksel bir kadındır ve bu bakımdan idealize edilen kadın odur. Kadınlara bir takım yasal haklar verilmişse de toplumsal cinsiyet rollerine, sorumluluklarına bağlı kalmaları beklenmektedir.

Modern yaşam tarzının yanlışlarını kadınlar üzerinden gösteren diğer oyun ise 1930 yılında Reşat Nuri Güntekin'in roman olarak yazdığı *Yaprak Dökümü*'dür (1930). Bu oyunda da Ali Rıza Bey ve Süreyya Hanım'ın oluşturduğu eski kuşak, yeni kuşağın kadınlarının (kendi kızları) kültürüyle çatışır. Kızları Leyla ve Necla, ailenin görüşlerine ters düşerek modern bir yaşam sürmek ister, ailelerinin maddi imkanlarını zorlayarak partilere katılır, buralarda eş bulmaya çalışırlar. Necla, Leyla'nın eski nişanlısıyla evlenir, Leyla ise hayat kadını olur. Oğulları Şevket ise eşinin isteklerini karşılamak için dolandırıcılık yaptığından hapse girer. Ailenin ekonomik ve ahlaki çöküşü sonucunda Ali Rıza Bey hafızasını kaybetmiştir. Aileye evli bir adamın metresi olan Leyla bakar. Burada idealize edilen kadın önceki kuşağa ait Süreyya ile büyük kızı Fikret'tir. Fikret de bu ahlaksızlığa dayanamayıp, hiç görmediği bir adamla evlenmiş; onun çocuklarına ve yaşlı annesine bakarak “onurlu” bir hayat sürmeye başlamıştır. Oyunda yıkıma neden olmayan tek karakter odur.

Bu oyun popülerliğini sürdürmesi bakımından Türk yazınının en önemli örneklerindedir. Bunun nedeni ailenin geleneksel, modern olarak her iki yapısını, ebeveynliğin ve kardeşliğin tüm ilişkileri biçimlerini, mahalle ortamını içermesinde bulunabilir. Diğer yandan namus, dürüstlük gibi konuların para karşısında önemini yitirmesi tehlikesini vurgulamıştır ki sonraki dönem olan 1946 – 1960 yılları arası oyun yazarlığında bu ideali savunan oyunlarda büyük bir artış görülecektir.

Yukarıda değindiğimiz oyunlara göre Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında oyun yazarlığımızın idealize ettiği kadın; vatani için kendini ve ailesini feda etmeye hazır, uysal, geleneksel değerlerine bağlı ve görüldüğü üzere yanında baba ya da koca, daima bir erkek bulunan kadındır. Bu idealizasyonda Batılılaşmaya ulus bilincine ulaşmakta ve meslek edinmekte izin verilir. Ancak meslek sahibi kadın, oyun yazarlığı tarihimizde zaten yok denecek kadar azdır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere öğretmenlik, modacılık, hemşirelik gibi vatana hizmet edecek yardımcı meslekler üstlenebilir.

4. İDEALİZE EDİLEN ERKEK TİPOLOJİSİ

İdeal erkeğin özellikleri de yine topluma ve vatana faydası ölçüsünde değerlendirilmiştir. *Yaman*'ın ana karakteri Yaman, *Hürriyet Apartmanı*'nda Kamuran, *O Bir Devirdi*'de Mehmet Yurdun, *Kızıl Çağlayan*'da Nimet karakterleri, Milli Mücadele'ye katılan, cesur delikanlılar olarak olumlanır.

Muhterem Katil'de Doğan, vatanın bekası için öz kardeşi Şahin'i öldürür. Antik Yunan'dan beri 'vatan' kavramına sahip çıkan erkekler, Horatius'un deyişi ile *dulce et decorum est pro patria mori* (vatan için ölmek tatlı ve onur vericidir) düşüncesini destekler. Bu askeri idealizm, kuruluş yılları Türk tiyatrosuna karakteristiğini veren en önemli öğelerdendir. Ancak Horatius'un vurguladığı gibi onur verici olan ölmektir, duyguya kapılmak değil. Tıpkı Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun *Sakarya* oyununda Birinci Dünya Savaşı'ndan henüz dönen Muhsin'in, annesi tarafından kovulurcasına yeniden cepheye, bu kez Milli Mücadele'ye gönderilmesi gibi.

Yine bu grupta da Cumhuriyet'in kazanımları, çeşitli mesleklere mensup erkek karakterler üzerinden ele alınır. Örneğin Aka Gündüz'ün her ikisi de 1960'larda geçen *Köy Muallimi* (1932) ve *O Bir Devirdi* ile *Yarım Osman* (1933) ve *Beyaz Kahraman* (1932) oyunları. *Köy Muallimi*'nde idealist öğretmen Ünal köyü kalkındırmış, bir zamanlar Batakoba olan köyün adı onun girişimleri sayesinde Işıkoba olarak değiştirilmiştir. *O Bir Devirdi* oyununda bu kez Mehmet Yurdun idealist öğretmendir. Köydeki gericilik unsurlarına savaş açar. *Yarım Osman* oyununun başkahramanı Osman, cephede birkaç uzvunu kaybettiği için "yarım" lakabıyla anılır. Cumhuriyet'in ilanıyla Osman muhtar yapılır. Kendisinin artık "Bütün Osman" olduğunu söyler. Yeni rejimin verdiği unvan, onu tamamlamıştır. *Beyaz Kahraman*'da Prof. Dr. Türkoğlu Dayan, dünyada ilk kez gençleştirici iki formül bulmuş, bunlardan yanlış olanı üstünde deneyerek kendi feda etmiş, doğru formülü Cumhuriyet'e bırakmıştır. Bu oyunda karakterin adı dahi idealizasyonun ipuçlarını verir: "Türkoğlu, dayan"! *Yarım Türkler*'de Cemil, *Selma*'da Azmi Bey (gönlünü karısından başka birine kaptırmasına karşın), *Köksüzler*'de Ahmet geleneksel ahlaki ideallere sahip çıktıkları gerekçesiyle övülür.

Bunların dışında bir oyun, erkek kimliğinin ideal inşası bakımından oldukça ayrıntılı belirlemeler yapmaktadır: Reşat Nuri Güntekin'in *Vergi Hırsızı* (1935) oyunu. İki eski arkadaşın Yusuf yeni rejimin kurallarına sıkı sıkıya bağlı, yoksul ama iyi bir vatandaş, Demir ise sistemin açıklarını arayan, değerlendiren, zengin ve kötü vatandaş. Yusuf ellilerinde olmasına karşın otuzunda görünür, yedi çocuğu vardır, sürekli çalışan bir işçidir; Demir ise ondan genç olmasına karşın adeta çökmüştür, tek çocuğu vardır, babasından kalan yüklü mirasla geçinmektedir. Yusuf sürekli yaşamından duyduğu memnuniyeti anlatır:

"Yusuf — Demir gibiyim maşallah... Bu yaşta yirmilik delikanlılara taş çıkarırım.

Demir — Miden de sağlam mı?

Yusuf — Taşı yersem evvel Allah eritirim.

Demir — Ben bazı sütlaç yediğim zaman bile eritinceye kadar akla kararı seçiyorum... Sen galiba ömrünü çok rahat geçirdin?

Yusuf — Ne gezer? Benim ömrüm gece gündüz çalışmakla geçti. (...) Yedi çocuk babasıyım. Ben ırgat gibi çalışmazsam onlar aç kalır. (...)

Yusuf — Sen çalışmadığın için çöktün, ben çalıştığım için dinç ve sağlam kaldım... Dünyada çalışmak kadar insana sıhhat ve neşe veren şey olur mu? (...)

Yusuf — Memleketin askere, çiftçiye, işçiye ihtiyacı var... Emin ol yorgunlukta da başka zevk var. Bugün çocuklarıma sekizinci, on beşinci kardeş de gelse emin ol yine güler yüzle hoş geldin, safa geldin diyeceğim" (Güntekin, 1933, s. 6-9).

Yusuf, vergi kaçırdığını öğrenince Demir'le görüşmeyi keser. Vergi hırsızlığı Demir'in rüyalarına girerek onu korkutmaya başlamıştır: Polise, doktora, öğretmene ihtiyacı olduğunda, devletin maaşlarını ödeyemediği için çalışmadıklarını öğrenir. Bu rüyalardan sonra aydınlanma yaşayan Demir, vergilerini öder.

Erkek kimliğinin inşası aslında doğrudan vatandaşın inşasıdır. Bunu zaten yaklaşık üç asırdır süren eşit vatandaşlık mücadelesinden biliyoruz. Buradaki model oyunlara baktığımızda da erkeklerin çığır açan bir doktor, şehri baştan aşağı yapılandırarak bir mimar gibi etkili görevlerde ya da paşa, muhtar, öğretmen gibi devletin içinde, onun inşasını ve işleyişini sağlayacak konumlarda yer aldığını görüyoruz. Bu oyunlardan yola çıkarak dönemin oyun yazarlığının idealize ettiği erkeği, yani vatandaş şöyle

tanımlayabiliriz: Ülkesi ve yurttaşları için savaşan, fedakâr, zeki, Cumhuriyet'in siyasal ilkelerini benimsemiş, Batılı değerler ile geleneksel toplumsal ilkeleri harmanlayabilmiş, çalışkan, dinç kişidir.

SONUÇ

Yukarıdaki oyunlar 1923-1946 arası dönemin farklı yazarlarından, bu araştırmanın konusu gözetilerek seçilmiştir. Ancak adı anılan diğer tüm araştırmalarda ve oyunlarda görülecektir ki oyunları birbirinden ayıracak özellikler yok denecek kadar azdır. Dönemin yazarlarının asıl yönelişlerinin siyasal olması, onların adeta birer ideolog gibi çalışmalarına, yeni Türkiye'nin ideal vatandaşını ve kültürünü inşa etmeye yönelmelerine neden olmuştur.

Dönemin oyunları coşkulu, duygusal oyunlardır. Nesnel değil yanlı bakış açısına sahiptir. İdeal benliğin inşası için bu dönemde tüm oyun yazarları elbirliğiyle çalışmıştır. Ancak gerçek benlikle, yani kişinin kendi kendisini sorgulamasıyla, tanınmasıyla ilgilenilmemiştir. Toplum henüz Osmanlı'nın düşünsel yapısının getirdiği cemaat olarak düşünmekten, hareket etmekten kurtulamadığından, tiyatromuzda da özgül kahramanlara rastlanmaz. Bu yaklaşım idealizasyon bakımından elbette işlevseldir; ancak karakter derinliğinde, iki değer arasında (örneğin bu oyunların çoğunda duygu ve görev) kalmış dramatik kahraman yaratmak gibi teatral imkanlar kaçırılmıştır. Oyun kişileri karikatür tiplerdir, olaylar, kişiler, durumlar gerçekçi değildir; diyalog ve olay örgüleri mantığa aykırı, inandırıcılıktan uzaktır. Dönemde tiyatro sahnesi bir kürsü gibi kullanıldığı için, yalnızca mesaja, yani ideal olanın inşasına odaklanılmıştır.

Bu dönemde tiyatromuzun görünümü, seyircileri sürekli bir şeye ikna etmek istiyor gibidir. Oyunların adı, içerikleri farklı olsa da daima aynı konulara değinilmiştir. Oyunlarda rejim değişikliğinin gerekliliği, Cumhuriyet'in kazanımları, işleme yöntemi sürekli olarak vurgulanmış, öğretilmek istenmiştir. Kültür değişiminin rızaya dayalı olarak yapıldığı hem oyunların içeriğiyle hem yeni bir seyir alışkanlığıyla öğretilmek istenmiştir. Çünkü bir toplumun ancak insanların onun var olduğunu düşünmesiyle işlerlik kazanır.

Savaş ortamının ve etkilerinin gölgesinde kalmayan hiçbir oyun yoktur. Sayıca az olmakla birlikte gündelik hayat sorunlarını içeren oyunlar, nasıl yaşanılması, nasıl davranılması gerektiğini öğretecek didaktik niteliktedir. Böylece toplum tüm yönleriyle inşa edilmek istenmiştir. Bu dönem insanının anlatmaya değer başka hikayeleri elbette vardır. Ancak; bu dönem, yazarlar için de yeni bir dönemdir, yazdıkları dramatik metinler yeni bir türdür. Bu nedenle yazarların da seçtikleri konular bakımından Milli Mücadele, Cumhuriyet, Batılı değerler, milli değerler kavramları arasında sıkışıp kalmalarına şaşırılmamalıdır. Diğer yandan dönemde bu konular haricinde kalem oynatan yazarlar dışlanmış, hatta kimilerince vatan haini olmakla dahi suçlanmış. Yazarlar için kaçınılmaz olarak statüko önyargısı oluşmuştur. Bu nedenlerle inkılapların halk üzerindeki etkileri, birbirini karşılıklı yaftalayan grupların (cahil, yobaz – gavur, kafir) gibi sorunlar yanlı düşüncelerin sonucu olarak görmezden gelinmiştir. Amaç dönemin kişisini, ortamını anlatmak, yani olanla ilgilenmek değil; doğrudan ideal olanı, olması gerekeni göstermektir. Bugünden bakınca Türk tiyatrosunda hâlâ kuruluş yılları ile hesaplaşma yapılamadığı, buradaki hikayelerin tükenmediği söylenmelidir.

Sonuç olarak; Batılı tiyatro, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak ideal olanı yaymak ve pekiştirerek yeniden üretmek; Kemalizm'i yaymak, yeni Cumhuriyet'i ve kazanımlarını öğretmek üzerine kurulmuştur. Dönemin oyun yazarlığında bu idealleri yaymak için Osmanlı'ya ait değerler, Osmanlı beyleri ve din görevlileri olumsuzlanmış, Batılı değerler karşısında milli değerler yüceltilmiştir. Temel bir ideal kadın karakteri görülmez. Oyunlarda kadınlar genellikle erkekleri yoldan çıkaran, çatışma yaratan kişiler olarak çizilmiştir. Yine de idealize edilen kadın profilini iki şekilde çıkarabiliriz: Anadolu kadını, yaşlı, köylü, fedakâr olması özellikleriyle öne çıkar. Şehirli kadın idealize edilecekse, bu yine fedakâr, ailesi, erkeği için yaşayan, geleneksel ahlaki ilkelere sıkı sıkıya bağlı kadındır. Dönemin oyun yazarlığının ideal kimliği, erkek kimliğidir. Bu erkek kahraman orta sınıfa mensup, çalışabilecek yaşta, milli değerlerine sadık, modernizm yanlısıdır. Tüm yönelişi vatanını, devletini korumak uğrunadır. İdealize edilen kültür ise Cumhuriyet ilkelerine bağlı, Anadolu'nun etik değerlerini de yaşatmayı sürdüren; ancak yüzü Batı'ya dönük milli bir kültürdür.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- Bu makale “Türk Oyun Yazarlığında Etik – İdeolojik İdealizasyonun Evrimi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.
- 2- Makale çalışmasında döküman incelemesi yapıldığı için etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- And, M. (2009). *Başlangıcından 1983'e Türk tiyatrosu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- And, M. (1985). Cumhuriyet'ten önce tiyatro. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 9, ss. 2504-2510). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (1983). Türkiye'de günlük hayat. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 3, ss. 836-842). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1983-1985). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Batı uygarlığına yaklaşım. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 1, ss. 251-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgin, N. (1983-1985). Gecekondu ve apartmanlarda eşya ve mekân organizasyonu. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 3, ss. 850-862). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İ. (2017). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Celal, M. (1936). *Bir kavuk devrildi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Celal, M. (1936). *Selma*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Çandar, T. (1983-1985). Devralınan sosyal hayat. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 4, ss. 828-835). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Düden, M. (1933). *Vatan sağolsun*. İstanbul: Erdiç Basımevi.
- Gündüz, A. (1919). *Yarım Türkler*. İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Gündüz, A. (1938). *O bir devirdi*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Güntekin, R. N. (1935). *Hülleci*. İstanbul: İstanbul Devlet Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (1971). *Eski şarkı/yaprak dökümü*. Ankara: MEB Yayınevi.
- Gürpınar, H. R. (1968). *Kadın erkekleşince*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- İlhan, H. (1933). *Gün doğarken*. Ankara: Marif Matbaası.
- Karadağ, N. (1988). 1932/1951 yılları arasında Halkevleri tiyatro çalışmaları. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, (8), 135-177.
- Kudret, C. (1990). *Türk edebiyatında hikaye ve roman 3*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahir, V. (1933). *Yaman*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Meriç, C. (1983). Batılılaşma. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 3, ss. 234-239). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morkaya, B. C. (1933). *Gavur imam*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Nutku, Ö. (1983-1985). Cumhuriyet tiyatrosu. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (c. 9, ss. 2511-2520). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örik, N. S. (1933). *Sönmeyen ateş*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Safa, P. (1938). *Gün doğuyor*. Ankara: CHP Yay.

Simavi, S. (1940). *Hürriyet apartmanı*. İstanbul: Yedigün Neşriyatı.

Sinanoğlu, N. H. (1934). *Sakarya*. Ankara: Devlet Matbaası.

Şener, S. (1971). *Çağdaş Türk tiyatrosunda ahlak ekonomi kültür sorunları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şener, S. (1996). *Oyundan düşünceye*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Şener, S. (1998). *Cumhuriyet'in 75. yılında Türk tiyatrosu*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Benjamin, Walter (2018). *Son Bakışta Aşk*. (haz. Nurdan Gürbilek çev. Ahmet Doğukan vd.) 8. baskı. İstanbul: Metis Yayınları

İnceleyen Mamika Yıldırım^{1*}

Geliş tarihi: 24.03.2020
Kabul tarihi: 01.06.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 455-460
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Düzce Üniversitesi, Türkiye,
coskun_turk2007@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-3206-7026

* Sorumlu yazar

ÖZ

Walter Benjamin (1892–1940) Yahudi kökenli Alman bir filozof, edebiyat ve kültür eleştirmeni ve denemecidir. Benjamin Batı Marksizm'i ve Yahudi mistisizminin öğelerini birleştiren eklektik bir düşünürdü. Benjamin estetik teori, edebiyat eleştirisi ve tarihsel materyalizme önemli katkılar sağlamıştır. Onun bu kitabı bir edebiyat eleştirisi olarak Charles Baudelaire, Nikolay Leskov, Marcel Proust, Berthold Brecht ve diğerleri hakkındaki makaleleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kitap inceleme, Walter Benjamin, Edebiyat eleştirisi, Charles Baudelaire, Nikolay Leskov.

Benjamin, Walter (2018). *Son Bakışta Aşk*. (ed. Nurdan Gürbilek trans. Ahmet Doğukan et. al). 8th Edition. İstanbul: Metis Publishing

Reviewed by Mamika Yildirim^{1*}

First received: 24.03.2020

Accepted: 01.06.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 455-460

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%

¹ Düzce University, Turkey,

coskun_turk2007@hotmail.com

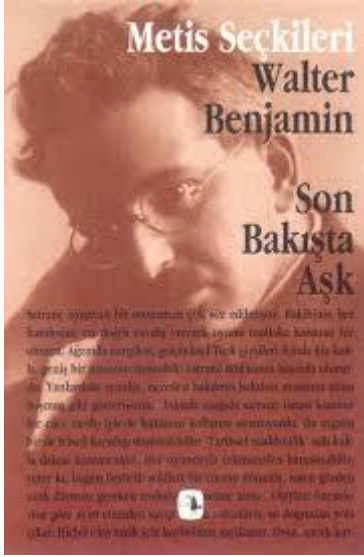
ORCID ID 0000-0003-3206-7026

* Corresponding Author

ABSTRACT

Walter Benjamin (1892–1940) was a German Jewish philosopher, literary critic, cultural critic and essayist. Benjamin was an eclectic thinker, combining elements of Western Marxism, and Jewish mysticism. Benjamin made influential contributions to aesthetic theory, literary criticism, and historical materialism. His work as a literary critic included essays on Charles Baudelaire, Nikolay Leskov, Marcel Proust, Berthold Brecht and so on.

Keywords: Book review, Walter Benjamin, Literary criticism, Charles Baudelaire, Nikolay Leskov.

GİRİŞ

Walter Benjamin'in (1892-1940) özellikle edebiyat eleştirisi ile ilgili yazılarının çevirilerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Son Bakışta Aşk* adlı eser, ilk kez ISBN13 978-975-342-010-5 numarası ile Metis yayınları arasında 1993 yılında basılmıştır. Bizim burada değerlendireceğimiz eser, Metis yayınları tarafından 2018'de basılan eserin sekizinci baskısıdır.

Walter Benjamin'in felsefe, yazın ve özellikle estetik alanındaki önemi 20. yüzyılın ikinci yarısında giderek artmıştır. Yapıtlarının temel sorunsalı sanatın yeni biçim ve işlevler kazandığı konusu ve bunun nasıl ele alınması gerektiğidir. Çünkü genel olarak bakıldığında sanat yapıtının teknik açıdan yeniden üretilebilir olması, sanatın biricikliğini ortadan kaldırır. Benjamin sanat yapıtının yitip giden bu özelliğini "aura" terimiyle kavramsallaştırmıştır. Benjamin, resim, müzik, heykel gibi tek ve asıl olanı temele alan bir sanat yapıtı ile fotoğraf, sinema, televizyon gibi çoğaltmaya yönelik tasarlanan sanat yapıtı arasında

ayrılımlar yapmıştır. Benjamin'in bu konuda geleneksel sanatın teknik yanını küçümsemediği, buna karşılık, tekniğe bağımlı olan sinemayı gereğinden fazla abarttığı belirtilmiştir. Burada sorgulanan şey daha ziyade teknik değişimin gerçekten ileri bir popüler sanata yol açıp açmayacağıdır. Eserlerinde, toplumdaki ortak değerlerin çözülmesiyle modern sanatta alegorinin gelişimi arasındaki ilişkiyi de incelemiştir. Kısaca sanatın yeni biçim ve işlev kazanması Benjamin'in eserlerinin başlıca konusu olmuştur. Siyasi anlamda da kurtuluşu giderek sosyalist devrimle özdeşleştirmiştir.

Değerlendirdiğimiz *Son Bakışta Aşk*, Benjamin'in özellikle edebiyatla ilgili denemelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Benjamin'in farklı dönem ve konularda yazdığı, farklı eserlerinde yer alan yedi denemesi ve Nurdan Gürbilek'in yazdığı sunuş yazısından oluşmaktadır.

"Sunuş" (s. 7-38) bölümünde Benjamin ve eserde yer alan yazılarla ilgili umumi bir değerlendirme yapılmıştır. Gürbilek'e göre genel olarak bakıldığında Benjamin I. ve II. Dünya Savaşı arasında yazdığından, yazıları aslında bir yönüyle bunalım çağının ürünü olarak değerlendirilebilir. Yani onun yaşamı çağının felsefesi, politik ve kültürel çatışmaları ile iç içe girmiş zorlu bir sürecin derin yoğunluğunun izlerini taşır. Bu izleri burada yer alan bazı yazılarında görmek de mümkündür.

Eserin ilk yazısı olarak seçilmiş olan "Tarih Kavramı Üzerine"de (s. 39-49) Benjamin, edebiyattan daha çok sosyal ve politik bazı değerlendirmelere ağırlık vermiştir. Marksizm'le karışık bir ilişkisi olmasına rağmen tarihsel maddeciliğin daima kazanacağını belirtir. Hatta tarihi maddecilik Benjamin'e göre "bugün şekilsiz bir cüceye dönmüş, gözden uzak durması gereken teolojiyi hizmetine aldığı her oyuncuyla çekinmeden karşılaşabilir" (s. 39). Marksist düşüncenin teolojik düşünceyle ilişki kurmasının istenmesi yazıldığı dönem göz önüne alındığında oldukça önemlidir. Fakat Benjamin'in felsefesindeki bu teolojik içeriği seküler bir boyutta algılamak da söz konusudur. Her halükârda bu düşünce teolojinin şifrelerinden oluştuğundan dolayı Benjamin'in olaylara yaklaşımının tam anlamıyla seküler olmadığını belirtmek gerekir. Yani teolojinin şifrelerinden oluştuğuna inanıyor ve teolojiyi biraz anlaşılabilir bir biçimde ters ve aynı anda doğaya özgü ve doğaüstü yorumların bulunduğu bir yer olarak görüyordu. Fakat son noktada onun için her şey maddi bir temele dayanmaktadır. Buna bağlı olarak Karl Marx'tan etkilenen tarihçilerin göz önünde bulundukları sınıf mücadelesi, oldukça kaba ve maddi şeyler için yapılan bir mücadeledir. İncelmiş ve manevi şeyler bunlar olmadan olamaz. Bunlar azimkârlıkta hayat bulan umut, cesaret, mizah ve kurnazlıktır. Tarihsel maddeciliği benimsemiş olan birisi, bu gözle görünmez dönüşümün farkında olmalıdır (s. 40-1). Yani maddecilikte maddi olmayan bir yön bulunmaktadır. Benjamin politikanın estetikleşmesi ya da estetiğin politikleşmesi alternatiflerini dile getirmeden önce, estetik radikal solla yollarını ayırmış yani devrimci bilinci araştırmak yerine, estetik dünyaya geri çekilmeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım tarzında emek kavramının ayrı bir yeri vardır ve farklı bir şekilde değerlendirilir. Şöyle ki, bugün emekten anlaşılan, doğanın sömürülmesi demektir. Doğa sömürüldükçe proletaryanın sömürüden kurtulduğu sanılır. Charles Fourier'nin alay edilen düşünceleri, bu pozitivist anlayışla karşılaştırıldığında, gayet makul görünür. Fourier'ye göre, toplumsal

emeğin uygun kullanımıyla geceler aydınlanacak, kutuplardaki buzlar eriyecek, deniz suyu tuzundan arınacak, yabani hayvanlar insanların hizmetine girecek. Bunlar doğayı sömürmekten öte doğada bulunan yaratıcı imkânları harekete geçirecek bir emeğe işaret eder. Yozlaştırılmış emekte sebil olan şey doğadır (s. 45).

Eserin ikinci yazısı olan “Tek Yönlü Yol” (s. 51-76) adlı deneme birbiriyle ilişkisiz aforizmaların bir araya getirilmesi gibi durmaktadır. Farklı konulara girilmesi denemeyi bir bütün olarak görmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Benjamin’in bu yazısı aforizmalardan oluşturulmuştur diyebiliriz. Yazının içeriğinde bu tür ifadeleri bolca bulmak mümkündür. Örneğin; “Yağ makine için neyse, fikirler de toplumsal hayatın donanımı için odur” (s. 51) veya “deha zahmettir” (s. 52) veya “bir suçlunun öldürülmesi ahlaki olabilir fakat öldürmenin kendisinin meşrulaştırılması asla olamaz. Bütün insanlığa inayet Tanrı’dan gelir; devlet de onun vekilidir” (s. 73) aforizmaları gibi.

Bu bölümde geleceğe yönelik bazı kehanetlerde kendini göstermektedir. İnternete işaret eden şu cümleler gibi. “Şimdi her şey geleneksel biçimiyle kitabın sonunun geldiğine işaret etmektedir. Kitapta otonom bir varoluşu sürdürebileceği bir sığınak bulan yazı, reklamlar aracılığıyla genele teşmil ediliyor ve ekonomik hayatın aykırı kurallarına tabi kılmıyor. Gazeteler artık dikey olarak okunuyor. Film ve reklam basılı kelimeyi tamamen dik açıyla insanlara sunuyor. Çağımızın insanı kitabın kapağını açmadan, renkli, değişken, birbiriyle yarışan harflerin uçtuğu öylesine kesif bir durumla yakalanıyor ki, kitabın arkaik sükûnetine nerdeyse nüfuz edebilme şansı yok. Basılı malzeme her geçen yıl daha da artacak gibi görünüyor. Kartoreksler, üçboyutlu yazının fethedildiğinin bir işareti.” (s. 62-63). Bu ifadeler günümüzde özellikle popüler eserlerin niteliğini neredeyse bir asrı bulan bir zaman öncesinden görebildiğinin işaretlerini taşıyor.

Ayrıca denemede paylaşmanın ifade edilmesi mistik bir söylem içerisine yerleştirilmiş gibidir: “Münzeviler sade yiyecekleri seçerler. Çünkü yemenin hakkı ancak dostlar arasında verilebilir: Tadına varılabilmesi için yemeğin paylaşılması, bölüştürülmesi gerekir. Kiminle olduğu fark etmez. Eskiden sofradaki dilenci ziyafete zenginlik katardı. Asıl önemli olan sofradaki muhabbetten ziyade, paylaşma ve verme eylemidir” (s. 72-73). Mistik bir yoruma sahip olduğu söylenen Benjamin için bu normal bir durumdur. Farklı bir kültürel havzada yaşayan bizler içinde bunun önemli ve dini diyebileceğimiz bir anlamı vardır.

“Hikâye Anlatıcısı: Nikolay Leskov’un Eserleri Üzerine Düşünceler” (s. 77-100) adlı yazıda sadece Nikolay Leskov’un eserleri değil Batı tarihinde yer alan başka yazar ve eserlere de değinilmektedir. Yunan mitolojisi ile ilgili olarak anlatılan, yorumlanan konuları anlamak için konu hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Çünkü yazının başlığı her ne kadar Rus kökenli bir yazar olan Leskov hakkında ise de onunla ilgili bilinmesi gerekenler (s. 79)’a kadar ana hatlarıyla anlatılmış gibidir. Onun dışındakiler yan alanlar/konular gibi durmaktadır. Yazıda hiç yeri yokken hikâye, masal ve romanın farklılığına değinilmiş, hikâye ile masal büyük ölçüde özdeşleştirilmiştir. Hatta Benjamin bununla ilgili şöyle der; “Sonra ne oldu sorusu her hikâye için geçerlidir. Romanın ise sayfasının altına Son yazıldığında, okur hayatın anlamını sezmeye davet edildiği bu sınırdan bir adım bile öteye geçmeyi umamaz” (s. 92). Fakat baktığımızda “Masal anlatıcısı ilk gerçek hikâye anlatıcısıdır” (s. 94). Olayın böyle olmasının sebebi şudur: “Enformasyon veya bilişim sadece yeni olduğu zaman bir değer ifade eder, sadece o an yaşar. Fakat hikâye böyle değildir: Kendini tüketmeden, gücünü koruyarak yıllarca sonra bile harekete geçirebilir” (s. 83). Burada şunu da belirtmek gerekir ki denemede sıkça geçen “Enformasyon” kelimesi Türkçe karşılığı olan “bilgi” kelimesi ile ifade edilseydi daha doğru olurdu.

Eserin dördüncü yazısı olan “Proust İmgesi”nde (s. 101-115) Benjamin gibi 20. yüzyılın en önemli deneme yazarı ve romancılarından biri olan Marcel Proust hakkındaki değerlendirmeleri bulunmaktadır. Yazının önemi bugün için alanının önemli isimlerinden biri olan Benjamin’in kendi döneminde yaşayan ve yine alanında önemli bir yer edinmiş olan Proust’u değerlendirmesidir. Devlerin karşılaşması gürültülere neden olur ve yazıda bunu sezinlememize sebep olarak değerlendirmeleri görmek mümkün. Şöyle ki, Benjamin’e göre Proust’un her şeyde ve her yerde benzerlikler bulma isteği bulunmakta ve bu benzerlik bulma düşkünlüğü saplantılı bir haldedir (s. 104). Fakat asıl önemli olan şudur ki, Proust’un soluğu kesilircesine aradığı ve sınırsız bir çabayla istediği şey mutluluk arayışıydı (s. 103). Benjamin’in eleştirdiği asıl husus ise Proust’un eserlerinin içeriğidir.

Buna göre “Her şeyi parçalamak ve sonunda yazarın kendisini de gözyaşlarına boğması. Proust’ta ailenin ve kişiliğin bütünlüğü, toplumsal saygınlık ve cinsel ahlak, burjuvazinin özentileri bunların tamamı adeta yok olur gider. Bunların yeniden ortaya çıkıp aristokrasi tarafından devralınmaları ise yapıtın genel sosyolojik temasını içerir” (s. 107). Yazının önemi belirttiğimiz gibi diğer özelliklerinin yanında aynı zamanda bir edebiyat eleştirmenin eserlerinin bir başka eleştirmen tarafından ele alınması ve eleştirilmesidir. Yani eleştirmenin eleştirisinin eleştirisi.

“Baudelaire’de Bazı Motifler Üzerine” (s. 116-154) başlıklı yazıda bohem bir şair olarak değerlendirilen Charles Baudelaire’in genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Benjamin’e göre “Baudelaire’in geleceğin şairi olarak şiirlerindeki betimlenen Paris sokakları veya Dostoyevski’nin romanlarındaki karakterler ancak 20. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır” (s. 53). Baudelaire’de şiir, felsefe ve mitoslar iç içe verildiğinden Benjamin’e göre değişenin ne olduğunu niteleyebilmek kolay değildir. Bu durumda felsefeden yardım istenebilir fakat o zaman da ilginç bir durumla karşılaşılır. Çünkü 19. yüzyılın başından itibaren felsefe, uygar toplumların standartlaşmış, doğallığı yitirilmiş varoluşlarında gerçek bir deneyime ulaşmak için bir takım çabaya girişmiştir. Bunlar yaşam felsefesi ile ifade edilebilir. Bu çabalar, insanın toplum içindeki varoluşundan yola çıkmaz. Daha ziyade şiire, doğaya ve tercihen mitoslar çağına dayanmaya çalışırlar (s. 117). Fakat Baudelaire’de aksine sanatta modern olana hep bir yer verme çabası vardır. Bu teknik aletler açısından da böyledir, yaşam/sosyal koşullar tehdit edici olduğu gibi yanlış anlaşılan ilerlemelerin de sorumlusudur (s. 147). Baudelaire, modernliğin heyecanının bedelini Aura’nın parçalanması olduğunu belirtir ki, bu parçalanmayı onaylamak, oldukça pahalıya mal olmuştur. Fakat bir yönüyle bu şiirin yasasıdır (s. 154). Hatta Benjamin’e göre Baudelaire’in *Kötülük Çiçekleri* adlı kitabı, Avrupa’da etkisini duyuran son lirik yapıttır. Belirttiğimiz gibi her denemede başlıktan uzak konular ele alınmakta örneğin, bu yazıda Benjamin’inin Baudelaire’dan bahsetmesi beklenirken Proust’tan veya Poe’dan daha çok bahsetmektedir. Ayrıca Marksist düşünceye yer açmaya çalışmasını da buna ekleyebiliriz. Şöyle ki, Benjamin’e göre Marx, zanaatkârın emeğinin çeşitli anları arasındaki akıcı bağı vurgular ve bu boşuna değildir. Çünkü bu bağ, fabrika işçisinin karşısındaki kayan bantta, bağımsız bir şekilde, şeyleşmiş biçimiyle çıkar. Üzerinde çalıştığı nesne işçinin iradesinden bağımsızlaşır ve bu alanı aynı keyfilikle terk eder. Marx’a göre “Kapitalist üretimde genel ilke şöyledir: Çalışma koşulları işçiyi kullanır, işçi, çalışma koşullarını değil. Bu değerlendirme ilkin makineleşmeyle birlikte teknik anlamda elle tutulur bir gerçeklik kazanmıştır. İşçiler kendi hareketlerini bir otomatın sürekli aynı olan hareketiyle uyumlu şekilde makine kullanarak öğrenirler” (s. 136). Bu ifadeler günümüzdeki fabrikalarda veya kamu alanında çalışan insan kalabalığının tek örneğini ifade eder

Benjamin, George Simmel’den de bahseder ve şöyle der: “Büyük şehirlerde insanlar arasındaki ilişkide görme duymaya oranla daha çok önem kazanmıştır. Bunun nedeni, ulaşım araçlarıdır. 19. yüzyılda otobüs, tren, tramvay gibi ulaşım araçlarının gelişmesinden önce insanlar saatlerce konuşmadan birbirlerine bakma durumunda kalmamışlardı” (s. 151). Bu yazının içeriğinin tam olarak anlaşılması için öncelikle Baudelaire’in kendisi okunmalı, fakat bu da yeterli değil Henry Bergson, Edgar Alan Poe, Sigmund Freud, Paul Valery’nin görüşlerinin ve tarzlarının da bilinmesi gerekir. Aksi takdirde Benjamin’in eleştirilerinin niteliği tam olarak anlaşılabilir.

“Gerçeküstücülük: Avrupalı Aydının Son Fotoğrafı” (s. 155-168) adlı yazıda Benjamin gerçeküstücülüğün sadece bir sanat ya da şiir akımından ibaret olmadığını belirtir. Ona göre sanatın, estetiğin şaşkın haldeki şairin, ressamın, şaşıranın tepkisidir. Benjamin’in yakın arkadaşı ve basılmamış eserlerinin ölümünden sonra basımını gerçekleştiren Theodore Adorno açısından ise, hem gerçeküstücülük hem de Benjamin, dizginsiz bir öznelciliğe alan açarken, öznenin yorumlama sürecindeki etkin ve eleştirel rolünü ortadan kaldırma tehdidini içerir. Bu eleştiri daha ziyade Adorno ile Benjamin farklılığının bir yönünü de ifade etmektedir. Ayrıca büyük ölçüde Berthold Brecht’in de savunduğu gibi Benjamin’e göre yalnızca belirli bir dönemin belirli bir roman türünü gerçekçi olarak niteleyip model almak kendini biçimciliğe hapsetmektir. Benjamin denemede bahsettiği Lenin olduğu için Marx’ın en çok bilinen cümlesi olan “Din halkın afyonudur” sözünü Lenin’in sözü olarak ifade etmiştir (s. 157).

“Kendi Başına Dil ve İnsan Dili Üzerine” (s. 169-183) adlı yazıda Benjamin, insanın tinsel yaşamının her dışavurumu bir dil olarak kavranabildiğini ve bu bağlamda dilin, teknik, sanat, hukuk ya da din gibi alanlarda bulunan, tinsel içeriği iletme ilkesi anlamına geldiğini belirtir. Hatta insan kendi tinsel özünü

dilinde iletir (s. 169, 171). Benjamin'e göre "dilin içeriği diye bir şey yoktur; iletim olarak ise dil tinsel bir özü, yani kendiliğinden iletilebilirliği iletir. Dilin kendisi, şeylerin kendisinde eksiksiz olarak dile getirilmemiştir. İnsan dilinde benzersiz olan, şeylerle arasındaki büyümlü ortaklığın maddesiz ve tümüyle tinsel olmasıdır; ses de bunun simgesidir. Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın insana nefesini üflediğini söylerken dile getirdiği de bu simgesel olgudur: bu nefes aynı zamanda hem yaşam, hem tin, hem de dildir. Tanrı şeyleri adlarıyla bilenebilir yaptı. Şeyler yalnızca Tanrı katında özel adlara sahiptir. Çünkü Tanrı yaratıcı kelamında onları özel adlarıyla çağırıştır. İnsan dilinde ise şeyler fazlasıyla adlandırılmışlardır. İnsan, dillerinin şeylerin diliyle ilişkisinde adlandırılmak durumunda bunun daha da büyüyeceği kanaatinde. Hatta dil her durumda yalnızca iletilebilir olanın iletilmesi değil, aynı zamanda iletilemez olanın da simgesidir" (s. 173-183). Bu ifadelerden hareketle Benjamin'in burada adeta bir tinsel dil kuramcısı olarak karşımıza çıkması söz konusudur.

Benjamin, her ne kadar bir filozof olarak değerlendirilse de bu eserde onun Tanrı'yla ilgili hükmünü verirken filozoftan ziyade bir teolog gibi hareket ettiğini belirtmemiz gerekir. Ayrıca Batı düşüncesinin temellerini oluşturan yazarların ve eserlerin çokça kullanılması bu eserler ve konular hakkında bilgi sahibi değilse okuyucunun ilgili metni anlamasını zorlaştıracaktır. Şöyle ki, en basitinden Homeros ve onun Yunan mitolojisiyle ilgili anlattığı pek çok kavram veya isim zikredilmektedir. Bu durum ilgili kültüre aşina olanlar için sorun teşkil etmemektedir. Çünkü başka eserlerde de bu ifadeler geçmiş ve konu hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olunmuştur. Fakat Türk okuyucunun bunlara aşinalığı sınırlıdır. Tıpkı bir yabancı bu kültürün ortaya koyduğu bir eserde geçen Kaf Dağı, Anka Kuşu gibi kavramları anlamasının zor olması gibi. Metinler seçilirken ve bir araya getirilirken sanki içinde sanat ve edebiyattan bahsetmesi yeterli görülmüştür. Bu da eserin düşünülerek tasarlanan bir seçki değil daha ziyade rastgele oluşturulmuş bir yapı göstermesine sebep olmuştur. Ayrıca eserin farklı zamanlarda farklı mütercimler tarafından tercüme edilmesi sebebiyle tam bir dil bütünlüğünü sağladığını söylemek zordur. Türkçede yaygın olmayan rastlansal, nasirin sanatı, enterne edilmek gibi bazı kavramların kullanılması eserin üslubuna zarar vermiştir. Fakat her halükârda eser, Benjamin'in büyük ölçüde edebi yazılarının çevirisini bir bütün olarak içermesi açısından önemlidir.